CASIODOR

SCRIERI

ISTORIA BISERICEASCĂ TRIPARTITĂ

PĂRINȚI ȘI SCRIITORI BISERICEȘTI

75

CASIODOR

SCRIERI

ISTORIA BISERICEASCĂ TRIPARTITĂ

CARTEA TIPĂRITĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE
TEOCTIST
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMANE

TRADUCERE
de LIANA și ANCA MANOLACHE

INTRODUCERE ȘI NOTE
de Pr. prof. dr. ȘTEFAN ALEXE

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMANE
BUCUREȘTI — 1998

CUVÂNT ÎNAINTE

În planul vast al colecției «Părinți și scriitori bisericești» a fost programată, nu fără adâncă chibzuință, și publicarea textelor de referință ale istoriografiei bisericești, începând cu cel al lui Eusebiu de Cezareea — «părintele istoriei bisericești» — și continuând cu cele ale lui Socrate, Sozomen, Teodoret al Cirului, dar și cu lucrarea mai specială a lui Casiodor. Cu voia lui Dumnezeu, până în prezent au apărut în amintita colecție Istoria bisericească *scrisă de Eusebiu, episcopul Cezareei, și cea întocmită de Fericitul ierarh al Cirului. După cum este cunoscut, aceasta din urmă continuă relatarea dusă de Eusebiu din primul veac creștin până spre anul 324, cu personalitățile, evenimentele și faptele care au umplut viața Bisericii până în vremea împăratului Teodosie al II-lea. Istoriile ecleziastice ale lui Socrate și Sozomen îmbrățișează și ele aproximativ aceeași perioadă de timp, perioadă de mare cumpănă pentru Biserică, dar și de revărsare de har dumnezeiesc, care a făcut din intervalul dintre primul și cel de-al patrulea sinod ecumenic secolul de aur al patristicii.*

Istoriile bisericești *redactate de Socrate, Sozomen și Teodoret al Cirului au fost, însă, în veacul al VI-lea, compilate într-o lucrare realizată de eruditul aristocrat roman creștin Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (c. 485 — c. 580), a cărui întreagă operă a îndatorat atât de adânc cultura și civilizația creștinătății apusene.*

Istoria bisericească tripartită, *concepută în spiritul practic pe care îl impuneau timpuri tulburi, de neprevăzute schimbări și de crescută nesiguranță, va fi utilizată de-a lungul Evului Mediu ca manual de istorie ecleziastică în școlile apusene.*

Dat fiind valorosul sprijin pe care această carte îl poate aduce cunoaşterii amănunţite şi precise a uneia dintre cele mai dense perioade din istoria Bisericii, binecuvântăm publicarea tălmăcirii româneşti a Istoriei bisericeşti tripartite, *tălmăcire plinită cu rigurozitate de regretata latinistă Liana Manolache împreună cu sora sa, Anca Manolache — traducerea fiind însoţită de studiul introductiv şi notele redactate de Părintele profesor Ştefan Alexe —, cu nădejdea că bogăţia de date strânsă în aceste pagini va fi valorificată în viitoare studii şi cărţi.*

† TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

FLAVIUS MAGNUS AURELIUS CASSIODORUS SENATOR

INTRODUCERE

Viața. Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator este cunoscut mai puțin în literatura teologică românească. Cele două scurte prezentări ale patrologilor Pr. Cicerone Iordăchescu [1] și Pr. Prof. Ioan G. Coman [2] expun numai schematic activitatea bogată, politică, istorico-literară și religioasă, desfășurată de Casiodor, unul dintre cei mai luminați scriitori creștini apuseni din secolul al VI-lea.

Data nașterii lui Casiodor [3] este așezată între anii 477—490. S-a născut în localitatea Squilacium din Calabria, pe coasta de sud-est a Italiei, într-o familie veche și nobilă, care de trei generații se consacrase vieții politice. Tatăl său era prefectul pretoriului la curtea lui Teodoric cel Mare și i-a dat fiului său o educație excepțională, profană și creștină. Datorită calităților sale intelectuale, ca și prestigiului tatălui său, Casiodor este numit la vîrsta de 20 de ani quaestor sacri palatii, adică secretar particular al împăratului, de fapt, adevărat ministru de interne. Astfel începea de timpuriu cursus honorum. În 514 a fost numit consul, apoi, în 533, magister officiorum și praefectus praetorio, iar puțin după aceea a primit și titlul de patriciu. Om de stat cultivat și cu aptitudini administrative, Casiodor a desfășurat o activitate laborioasă, sprijinind planul regelui ostrogot de a uni poporul roman învins cu cel cuceritor.

După cum este cunoscut, la anul 476, Odoacru conducătorul herulilor a desființat imperiul roman de Apus, după ce a învins pe ultimul împărat roman, Romulus (Augustulus), luîndu-și titlul de regele Italiei. La rîndul lui, Odoacru a fost omorît de Teodoric, regele ostrogoților, la

---

1. Pr. Cicerone Iordăchescu, *Istoria vechii literaturi creștine*, Partea III, Iași 1940, p. 108—112.

2. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Patrologie*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1956, p. 314—317.

3. Pentru viața și activitatea lui Casiodor, mai pe larg, pot fi consultate următoarele scrieri, în afară de cele citate: Godet, *Cassiodore*, în «Dictionnaire de Théologie Catholique», vol. II, 2 Paris 1923, col. 1830—1834; P. de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*, Paris, 1924, p. 673—677; G. Rauschen, *Grundriss der Patrologie*, ed. a VIII-a și a IX-a, Freiburg im Breisgau, 1926, p. 412—414; O. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, Fünfter Band, Freiburg im Breisgau, 1932, p. 264—277; F. Cayré, *Patrologie et Histoire de la Theologie*, vol. II, 2-e éd. Paris, Tournai, Rome, 1933, p. 217—221; U. Moricca, *Storia della letteratura latina cristiana*, vol. III, Torino, 1934, p. 1308—1361; B. Altaner — A. Stuiber, *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8. durchgesehene und erweiterte Auflage, Freiburg — Basel — Wien, 1978, p. 436—438.

anul 489. De aici înainte, pînă în 526, anul morții sale, Teodoric a condus cu fermitate noul regat al ostrogoților. Deși atașat arianismului, la începutul domniei, el a lăsat romanilor învinși legile și instituțiile lor, dorind să unească cele două popoare, idee la care a aderat și Casiodor care a fost loial atît regelui ostrogot, cît și urmașilor acestuia, Atalaric, Teodohad și Witigis. Către sfîrșitul vieții, însă, Teodoric a devenit bănuitor și tiran. Astfel, el a condamnat la moarte pe scriitorul creștin Boețiu și pe socrul acestuia Sinah și a aruncat la închisoare pe episcopul Romei Ioan I (523—526) unde acesta a și murit[4].

Casiodor a participat cu tot sufletul la planul de guvernare al lui Teodoric și se afirmă că lui i se datorează în mare parte grandcarea domniei acestuia[5].

Către anul 540, Casiodor s-a retras la o mănăstire înființată de el pe unul din domeniile sale din Calabria, pe malurile golfului Squillace. Mănăstirea se numea Vivarium de la heleșteele de pește construite de Casiodor în timpul cînd era prefect al pretoriului. Se presupune că monahul Casiodor cunoștea activitatea prodigioasă a lui Benedict de Nursia († 547), organizatorul monahismului în Apus și autorul vestitelor Reguli pentru mănăstiri în 73 de capitole. Dar el a organizat viața în mănăstire după alte principii. Călugării care doreau să petreacă o viață solitară se retrăgeau în chiliile aflate pe coasta muntelui Castellum. Viața de obște însă avea cerințele ei. Casiodor a organizat-o inspirîndu-se din tradiția egipteană, fiind preocupat să orienteze pe călugări către activitatea intelectuală. Numai cei care nu aveau preocupări livrești se ocupau cu munca manuală, ceilalți transcriau manuscrise, profane sau religioase, traduceau cărți vechi sau alcătuiau altele originale. Toată activitatea din mănăstire se desfășura fără a se prejudicia viața evlavioasă, împletindu-se în mod fericit rugăciunea, munca manuală și munca științifică.

Prin organizarea activității intelectuale și religioase de la Vivarium, Casiodor dorea să-și împlinească un gînd de a înființa, împreună cu episcopul Agapet (535—536), o școală teologică asemănătoare acelora de la Alexandria sau Nisibe[6]. El a organizat la Vivarium o mare bibliotecă și a dat la iveală manuale pentru ciclul științelor profane. Datorită lui Casiodor, ideea culturii intelectuale a pătruns mai adînc în mănăstirile apusene, studiul profan și creștin devenind un element nou în viața monahismului latin. Prin punerea în prim plan a păstrării și studiului

---

4. Hergenroether, *Histoire de l'Eglise*, vol. II, Nouvelle édition, Paris — Lyon, fără data apariției, p. 621—623.
5 F. Cayré, *Op. cit.*, p. 218.
6. Casiodor, *Instituțiile literaturii divine și umane*, Prefață, P.L., 70, 1005.

scrierilor vechi, Casiodor a adus servicii imense culturii antice, salvînd de la distrugere multe opere de valoare din literatura latină și din literatura greacă [7].

În exegeză au fost folosiți mai ales Părinții din secolul al IV-lea. La îndemnul său, unii dintre prietenii săi s-au ocupat cu traduceri din greacă în latină. Astfel, un anumit Mutianus a tradus *Omiliile* Sfîntului Ioan Gură de Aur la *Epistola către Evrei;* Dionisie Exiguus a tradus din grecește o serie de scrieri importante, mai ales în domeniul dreptului canonic; Bellator a tradus *Omiliile* lui Origen; Epifanie Scolasticul a tradus *Istoriile* lui Socrate, Sozomen și Teodoret și un *Comentar la Epistolele Sobornicești,* atribuit pe nedrept lui Didim Alexandrinul (cca 398) și chiar unele *Epistole,* pierdute astăzi, ale lui Clement Alexandrinul. Am numit numai o parte din *Comentariile* patristice la Sfînta Scriptură a Noului și a Vechiului Testament pe care le amintește Casiodor în *Instituțiile literaturii divine și umane,* Cartea întîi, cap. I—IX [8].

Pe lîngă studiul Sfintei Scripturi, viețuitorii de la *Vivarium* erau îndrumați spre studiul artelor liberale. Sfîrșitul vieții sale l-a găsit pe Casiodor cu condeiul în mînă, alcătuind pentru folosul monahilor săi un Tratat de ortografie. A murit la anul 583 la vîrsta de 93 de ani.

Scrieri. Opera monastică a lui Casiodor nu s-a dezvoltat după moartea sa în felul în care a gîndit-o el. Benedictinii au reținut și dezvoltat ca regulă fundamentală de viețuire rugăciunea și munca în general. Dar numele lui a supraviețuit prin scrierile sale, profane și creștine, prin care el a devenit unul dintre primii dascăli ai Evului Mediu. Aceste scrieri reflectă mai puțin originalitatea geniului decît cunoștințele enciclopedice ale autorului și zelul neobosit al acestuia de a menține educația publică romană și viața intelectuală în Italia.

Scrierile lui Casiodor reflectă activitatea acestuia înainte de anul 540 și după acest an, potrivit cu activitatea desfășurată ca dregător la curtea regelui ostrogot și cu cea de la Vivarium. Scrierile sale profane au caracter istoric, și anume: 1. o *Cronică* ce se întinde de la Adam pînă în 519, anul redactării. A fost alcătuită la rugămintea lui Eutaric, consul în acel an, și se inspiră în prima parte din Tit Liviu, Aufidius Bassus, Cronica de la Ravena și Fericitul Ieronim. *Cronica* [9] lui Casiodor prezintă interes deosebit pentru perioada 496—519 cînd autorul a fost martor la evenimentele relatate. 2. *Despre originea și faptele geților (De origine actibusque Getarum),* o istorie a goților, scrisă între 526—534

7. F. Cayré, *Op. cit.*, p. 219 și O. Bardenhewer, *Op. cit.*, p. 264.
8. P.L., 70, 1010—1122. Cf. și P. de Labriolle, *Op. cit.*, p. 677.
9. P.L., 69, 1213—1248.

la dorința lui Teodoric care, voind să facă o fuziune a romanilor cu goții, a cerut lui Casiodor să prezinte pe goți nu ca pe niște barbari, ci ca pe un popor egal în cinste cu romanii pentru că și ei au avut un trecut glorios. După cum arată și titlul, Casiodor identifică pe goți cu geții și îi așază în istorie înainte de întemeierea Romei.

Lucrarea alcătuită în 12 cărți s-a pierdut. S-a păstrat însă un rezumat imperfect alcătuit de gotul Iordanes în 551 sub același titlu: *De origine actibusque Getarum* [10]. 3. Sub titlul *Variae* [11] s-au păstrat 468 piese, împărțite în 12 cărți, scrisori și acte oficiale pe care Casiodor le-a alcătuit pînă în 538 potrivit funcțiilor deținute. Cărțile 1—5 conțin acte alcătuite în numele lui Teodoric, cărțile 6—7, decrete și numiri în diferite funcții, cărțile 8—10 conțin scrisori în numele regilor Atalaric, Teodohad și Witigis, iar cărțile 11—12, acte redactate de Casiodor însuși ca praefectus praetorii (533—537). După cum se explică în prefață, colaționarea și publicarea acestor scrisori și documente s-a făcut la cererea prietenilor, dar și cu scopul de a-și justifica activitatea sa oficială. Titlul de *Variae* vine nu de la conținutul bogat, ci de la stilul diferit întrebuințat pentru fiecare document. Stilul elevat și eleganța în exprimare au făcut ca unele din scrisorile publicate să servească drept model în toate cancelariile din Evul Mediu. De asemenea, aceste scrisori atrag luarea aminte prin numeroasele probleme pe care le abordează, probleme de morală, drept, politică, știință, artă, construcții, descriere de localități, animale. Aceste probleme pun în valoare întinderea enciclopedică a cunoștințelor lui Casiodor. 4. *Tablou al neamului Casiodorilor (Ordo generis Cassiodorum)* este o lucrare asupra genealogiei familiei lui Casiodor. Lucrarea s-a pierdut, dar s-a găsit o excerptă anonimă pe care este notat: «Ordo generis Cassiodorum, qui scriptores extiterint ex eorum progenie vel ex civibus eruditis». Excerpta mai conține însemnări despre patricianul Simah, Boețiu și Casiodor. Textul este însemnat și pentru faptul că atestă autenticitatea scrierilor teologice ale lui Boețiu [12]. 5. *Despre suflet (De anima)* [13] în 12 capitole este un tratat de antropologie alcătuit sub influența Fericitului Augustin și a Preotului Claudian Mamert († 474) [14]. Se pare că lucrarea a fost scrisă către anul 540, înainte ca demnitarul Casiodor să părăsească dregătoria sa și să se re-

10. P.L., 69, 1251—1296.

11. P.L., 69, 501—880.

12. Textul însoțit de un studiu bogat a fost publicat prima dată de H. Usener, *Anecdoton Holderi, ein Beitrag zur Geschichte Roms in ostgothischer Zeit* (Festschrift), Bonn 1877. Citat după O. Bardenhewer, *Op. cit.*, p. 270.

13. P.L., 70, 1279—1308.

14. Claudian Mamert a scris între 467—472 *De statu animae (Despre natura sufletului)*, în care combate ideile lui Faustus de Riez despre corporalitatea sufletului.

tragă la Vivarium. Lucrarea aceasta arată un progres real în studiul Părinţilor şi în modul de a reda învăţătura creştină cu privire la subiectul tratat. «Sufletul, spune el, după cum atestă autoritatea adevăraţilor dascăli, este creat de Dumnezeu dintr-o substanţă spirituală şi proprie, dătător de viaţă al trupului său, raţional şi nemuritor, dar care se poate schimba în bine sau în rău» [15]. Virtuţile sînt de două feluri : morale, pe care grecii le numesc ἀρετάι şi care contribuie la podoaba şi măreţia sufletului, şi naturale care ţin de natura trupului. În ultimul capitol se vorbeşte despre starea sufletului după moarte.

În prefaţa manualului despre ortografie, Casiodor vorbeşte despre scrierile sale din perioada petrecută la Vivarium. El a acordat o atenţie deosebită exegezei biblice. 1. Cea mai de seamă scriere în acest domeniu este *Expositio in Psalterium (Expunere la Psalmi)* [16], puternic influenţată de lucrarea Fericitului Augustin «Enarrationes in psalmos». El pune accentul pe înţelegerea spirituală a textului pe care îl interpretează alegoric şi în sens mistic, dar nu lasă la o parte nici învăţătura morală a Psalmilor şi nici faptul că prin conţinutul Psalmilor se poate lupta împotriva ereziilor. De asemenea, Casiodor scoate în relief profeţiile privitoare la Mesia. Data scrierii poate fi aşezată între 545—555. În Evul Mediu, acest comentar a avut o largă întrebuinţare. 2. Alte lucrări de exegeză sînt *Complexiones in epistolas apostolorum, in actus apostolorum et in apocalypsin (Expuneri la Epistolele Apostolilor, la Faptele Apostolilor şi la Apocalipsă)* [17]. Cea mai mare parte din text se referă la Epistolele Sfîntului Pavel. Sînt tratate numai pasagii mai importante. 3. Preocupat de educaţia monahilor săi, care veneau din diferite medii culturale, Casiodor a scris pentru ei lucrarea *Institutiones divinarum et humanarum litterarum (Instituţiile literaturii divine şi umane)* [18]. Scrierea, alcătuită pe la 544, este împărţită în două cărţi. Prima, care numără 33 de capitole, după numărul anilor Mîntuitorului, este o introducere metodică la studiul diferitelor discipline teologice, mai cu seamă la studiul Sfintei Scripturi a Noului şi Vechiului Testament. Autorul vorbeşte despre copierea manuscriselor şi grija deosebită faţă de această întreprindere, despre autorii competenţi care trebuie consultaţi cu privire la interpretarea Bibliei, pentru problemele dogmatice, pentru istoria bisericească, pentru calea de urmat spre a trage profit din lectura dumnezeieştii Scripturi. Sînt citaţi : Clement Alexandrinul, Sfîntul Atanasie, Sfîntul Chiril Alexandrinul, Sfinţii Ioan Gură de Aur, Grigorie de Na-

15. Capitolul II, P.L., 70, 1283.
16. P.L., 70, 9—1056.
17. P.L., 70, 1321—1418.
18. P.L., 70, 1105—1220.

zianz și Vasile cel Mare, Sfîntul Ioan Cassian, Sfîntul Ambrozie, Fericitul Augustin și Fericitul Ieronim ca interpreți erudiți ai Sfintei Scripturi. Casiodor pune accentul pe lectură neîntreruptă și stăruitoare, căci «mama înțelegerii este meditația încordată și îndelungată» [19]. De aceea în capitolele 1—16 se ocupă în amănunțime cu cărțile Vechiului Testament și ale Noului Testament, arătînd care sînt cele mai bune comentarii sau studii patristice cu privire la acestea. În partea a doua a capitolului al XVI-lea sînt enumerate cele mai însemnate scrieri cu privire la Sfînta Treime. Dintre autorii citați, mai întîi este amintit Sfîntul Ilarie de Pictavium cu tratatul *De Trinitate* în 13 cărți, apoi Sfîntul Ambrozie cu lucrările *De oficiis ministrorum* și *De fide ad Gratianum*, apoi Fericitul Augustin cu lucrările : *De Sancta Trinitate, De Vera Religione, De doctrina Christiana, De Agone Christiana, De civitate Dei* și *Retractationes*. Între Părinții citați, Casiodor rezervă un loc de cinste și Sfîntului Niceta episcop de Remesiana, apreciind în termeni elogioși scrierile acestuia : «Dacă cineva dorește să învețe ceva, pe scurt, despre Tatăl, despre Fiul și despre Sfîntul Duh, și nu vrea să se obosească cu o lectură întinsă, să citească cartea episcopului Niceta pe care a scris-o despre credință și, plin de strălucirea învățăturii cerești, va fi condus, printr-o scurtime avantajoasă, la contemplarea divină» [20]. În capitolul XVII, autorul vorbește despre unii istorici bisericești, ca Eusebiu, Socrate, Sozomen, Teodoret, Marcelin, Fericitul Ieronim și Ghenadie de Marsilia, care au adunat cărți și au alcătuit altele în care se vede ca într-o oglindă viața Bisericii. În capitolele XVIII—XXIII, autorul vorbește despre scriitorii apuseni, Sfinții Ilarie, Ciprian, Ambrozie, Fericiții Ieronim și Augustin și despre călugărul Dionisie Exiguus. Întrucît aprecierile eruditului Casiodor cu privire la monahul cărturar dobrogean Dionisie Exiguus sunt de mare importanță pentru a pune în adevărata lumină personalitatea acestuia, dăm în traducere întregul capitol : «Naște încă și astăzi Biserica universală bărbați iluștri, strălucind de podoaba dogmelor adevărate. Căci a fost în zilele noastre și călugărul Dionisie, scit de neam, dar după caracter cu totul roman, foarte învățat în amîndouă limbile, dovedind prin faptele sale echilibrul sufletesc pe care îl învățase în Cărțile Domnului. A cercetat Scripturile cu o rîvnă atît de mare și le-a înțeles astfel încît ori de unde ar fi fost întrebat avea răspunsul pregătit, dîndu-l fără nici o întîrziere. Acesta a predat dialectica împreună cu mine și a petrecut cu ajutorul lui Dumnezeu foarte mulți ani din viață în cadrul învățămîntului glorios. Mi-e rușine să spun despre un coleg ceea ce nu găsesc în mine. În el era multă simplitate împreună cu înțelepciune,

19. *Praefatio*, P.L., 70, 1108 C.
20. Capitolul XVI, P.L., 70, 1132 C.

smerenie împreună cu învățătură, moderație împreună cu talentul de a vorbi, încît se socotea un nimic, sau unul dintre cei din urmă slujitori, deși era vrednic, fără îndoială, de societatea regilor. Să mijlocească pentru noi, el care obișnuia să se roage împreună cu noi, ca să putem fi ajutați acum prin meritele lui, cu rugăciunea căruia am fost întăriți aici pe pămînt !

Acesta fiind rugat de Ștefan, episcopul orașului Salona[21], a strîns laolaltă cu marea lumină a elocinței sale, căci era simplu și înțelept, din exemplarele grecești, canoanele bisericești, potrivite cu obiceiurile sale, pe care Biserica Romană și le-a însușit astăzi printr-o folosire frecventă[22]. Pe acestea este necesar să le citiți și voi permanent, ca nu cumva să păreți că ignorați în mod vinovat reguli bisericești atît de folositoare. Și alte multe a tradus din grecește în latinește, care pot să fie spre folosul cerințelor bisericești. El se folosea cu o pricepere atît de mare de latină și de greacă, încît orice cărți grecești lua în mîini, le traducea fără poticnire în latinește și, la fel, pe cele latinești le citea pe grecește, încît credeai că aceasta este scrisă așa cum o pronunța gura lui cu o iuțeală nestăvilită.

Este lung să spun cu de-amănuntul toate despre acel bărbat care între celelalte virtuți este dovedit că a avut și acest lucru admirabil, anume că deși se dăruise lui Dumnezeu în întregime, nu refuza să ia parte la întîlniri cu oameni de lume. Era de o castitate rară, deși vedea zilnic soțiile altora ; blînd, deși era mînat de firea pătimașă a celor mînioși. Vărsa lacrimi mișcat de durere cînd auzea cuvinte necuviincioase în timpul veseliei ; postea, fără să reproșeze celor ce mănîncă. Mai mult, lua parte la mese, dorind ca între mîncările trupești să împărtășească totodată bogății sufletești. Că dacă mînca totuși uneori, mînca puțin și mai ales mîncăruri comune. Din această cauză socotesc ca cel mai mare gen de înfrînare, să fii între plăcerile omenești și să păstrezi măsura cumpătării.

Dar ca să ne referim la bunele podoabe ale minții lui, cu un cuvânt de laudă, putem spune că era un catolic[23] integru, legat total, cu statornicie, de rînduielile strămoșești ; și ceea ce pot să găsească unii citind la diferiți (scriitori), era cunoscut că strălucește în știința lui. Unii

21. Oraș în Dalmația, azi Split.
22. Dionisie Exiguus a dat la iveală în latinește două ediții ale canoanelor sinoadelor ecumenice. Casiodor vorbește de cea de-a doua ediție dedicată episcopului Ștefan de Salona. A se vedea în această privință mai pe larg la Dr. Al. L. Tăutu, *Dionisie Românul o podoabă a Bisericii noastre strămoșești,* Milano 1978, p. 35—40. Cf. și Preot Prof. Dr. Ioan G. Coman, *Dionisie cel Mic, erudit daco-roman,* în *Scriitori bisericești din epoca străromână,* București 1979, p. 273.
23. În sensul că păstra cu sfințenie învățătura ortodoxă.

oameni răi se silesc să umbrească într-un mod calomnios numele glorios al lui şi prin aceasta, ei par să-şi scuze pînă la un punct greşelile lor [24]. Dar acela, după ce a părăsit răutatea veacului acestuia, cu ajutorul lui Dumnezeu fiind primit în pacea Bisericii, credem că are parte de comuniunea cu slujitorii lui Dumnezeu.

Poate am adăuga celelalte despre sfîntul bărbat pe care le-am aflat ca un adevăr de netăgăduit, dar trebuie să urmăm mai degrabă planul nostru, ca să nu fim datori altei promisiuni pe care am părea că o împlinim printr-o vorbire nepotrivită. Şi ca nici o înşelătorie să nu vă poată vătăma de la dreapta credinţă, citiţi ceea ce aveţi la îndemînă, de la Sinodul de la Efes şi de la Calcedon, nu numai enciclicile, adică epistolele de confirmare ale numitelor sinoade. Dacă le parcurgeţi pe acestea cu sîrguinţă, vicleniile celor răi nu vă vor dăuna în nici o situaţie» [25].

În continuare, Casiodor îi sfătuieşte pe monahii săi să-şi îmbogăţească lectura cu scrieri ce se referă la cosmografie, la ortografie şi, în general, la literatura umană, dînd ca exemplu pe Sfinţii Părinţi care au fost erudiţi nu numai în interpretarea Sfintei Scripturi, ci şi în filosofie şi în ştiinţele exacte.

Cartea a doua, în şapte capitole, a fost publicată în colecţia Migne separat de prima, cu titlul : *De artibus ac disciplinis liberalium litterarum* [26] şi se ocupă cu ştiinţele umane cuprinse în cele două cicluri ale artelor liberale, şi anume : gramatica, retorica şi dialectica (trivium) ; aritmetica, muzica, geometria şi astronomia (quadrivium). Autorul intervine mai puţin în cursul expunerii, cuprinsul lucrării fiind alcătuit din texte extrase din diferite scrieri de specialitate.

La cererea călugărilor săi, Casiodor, deja în vîrstă de 93 de ani, a alcătuit un manual asemănător cu cea de-a doua parte a *Instituţiilor,* intitulat *De Orthographia* [27].

Una dintre scrierile lui Casiodor, pe care acesta nu o aminteşte în *Prefaţa* la manualul *Despre Ortografie,* este *Istoria Bisericească Tripartită* [28]. Titlul exact este următorul : M. Aurelii Cassiodori *HISTORIA ECCLESIASTICA vocata TRIPARTITA, ex tribus Graecis auctoribus, Sozomeno, Socrate et Theodoreto, per Epiphanium Scholasticum versis excerpta, et in compendium a se redacta* (= *Istoria Bisericească numită*

24. Nu se cunosc motivele criticilor aduse lui Dionisie Exiguus. Cert este că spre sfârşitul vieţii, el se plângea de singurătate. Vezi Dr. Al. L. Tăutu, *Op. cit.,* p. 24—25.
25. Casiodor, *Instituţiile...* Cap. XXIII, P.L., 1137—1138.
26. P.L., 70, 1149—1220.
27. *Ibidem,* col. 1239—1270.
28. P.L., 69, 879—1214.

tripartită a lui M. Aureliu Casiodor, extrasă din trei autori greci: Sozomen, Socrate și Teodoret, traduși de Epifaniu Scolasticul și alcătuită de el în compendiu).

Casiodor face mențiune despre această lucrare a sa în capitolul 17 din *Instituții*, cartea I, spunând că după *Istoria* lui Eusebiu, la greci au alcătuit lucrări asemănătoare Socrate, Sozomen și Teodoret, pe care i-a tradus preaînvățatul Epifaniu și el i-a adunat laolaltă [29]. În vremea eruditului călugăr circula în Apus *Istoria Bisericească* a Preotului Rufin din Aquileia, care consta din *Istoria Bisericească* a lui Eusebiu tradusă în latinește, cele 10 cărți fiind concentrate în 9 cărți, cărora traducătorul le-a adăugat două cărți, ducînd prezentarea evenimentelor istorice pînâ la moartea împăratului Teodosie cel Mare, în anul 395. Se știe că istoricul Eusebiu de Cezareea a descris evenimentele pînă la anul 324, iar adaosul lui Rufin prezenta serioase lacune în relatarea faptelor. Pornind de la aceste considerente, Casiodor a conceput o *Istorie Bisericească* bazată pe istoricii Socrate, Sozomen și Teodoret de Cyr. În *Prefață*, el dă următoarea explicație a inițiativei sale, spre a fi înlăturată orice confuzie : «Așadar, această *Istorie Bisericească*, care este recunoscută de toți creștinii ca foarte necesară, a fost scrisă în chip minunat de trei autori greci : unul adică este Teodoret, venerabilul episcop și alți doi bărbați foarte pricepuți, Sozomen și Socrate. Pe aceștia, eu, după ce au fost traduși în latinește de Epifanie Scolasticul, am socotit necesar ca cele spuse de ei să le tratez într-un stil unitar cu ajutorul lui Dumnezeu și din cei trei autori să fac o singură expunere» [30].

Mai departe, Casiodor se referă la metoda sa de lucru : «Evident, trebuie să fie știut că scriitorii numiți mai sus au expus cele ce s-au petrecut din timpurile de sfîntă amintire ale împăratului Constantin pînă în timpurile de slăvită amintire ale lui Teodosie cel Tînăr [31]. Noi însă, după ce am citit din nou operele lor, ne-am convins că nu toți au expus la fel același lucru, cu eleganță și cu exactitate, ci au explicat mai bine unul într-un fel o parte, altul într-alt fel altă parte. Și de aceea am hotărît să adun părți alese din fiecare din cei numiți și să le așez în ordine cu numele autorului lor» [32]. Într-adevăr, Casiodor rînduiește materialul, expunînd evenimentele cînd de la un istoric, cînd de la altul, arătînd în fața fiecărui paragraf autorul.

29. P.L., 70, 1133.
30. *Praefatio*, col. 879.
31. Este vorba de Teodosie II, fiul lui Arcadie (395—408) și nepot al lui Teodosie cel Mare (379—395), care a domnit între 408—450.
32. *Praefatio*, loc. cit.

Dintre istoricii bisericești după Eusebiu de Cezareea, fără îndoială, Socrate, Sozomen și episcopul Teodoret de Cyr au lăsat cele mai bune lucrări în materie. Socrate, născut către 380 și mort după 439, avocat din Constantinopol a tratat perioada care se întinde între 305 și 439. Lucrarea sa, *Istoria Bisericească*, în șapte cărți, se bazează pe documente oficiale originale, pe care uneori le citează în întregime, ca hotărîri sinodale, scrisori episcopale și imperiale. Este un istoric obiectiv, citînd cea mai mare parte din izvoarele folosite [33].

Sozomen a scris o *Istorie Bisericească*, în nouă cărți, pe care a închinat-o împăratului Teodosie II. Tratează evenimentele dintre anii 324 și 425. Lucrarea a fost scrisă între 439 și 450. *Istoria* lui Sozomen depinde în mare măsură de Socrate pe care nici nu-l menționează, dar aduce material nou, în parte original, în parte luat din aceleași izvoare. Ca stil este superior lui Socrate, nu însă în ceea ce privește expunerea critică a izvoarelor și a faptelor. Se interesează cu predilecție de monahism [34].

Episcopul Teodoret de Cyr, antiohian de origine, născut la 392 și mort la 458, între anii 449—450 a scris o *Istorie Bisericească* în cinci cărți. În această lucrare manifestă o pronunțată tendință apologetică și antieretică. Teodoret expune evenimentele din perioada 323—428, dar sunt redate și fapte din anul 434. Se pare că a folosit aceleași izvoare ca și istoricii amintiți. Expunerea este uneori scurtă, iar cronologia inexactă [35].

În alcătuirea istoriei sale, numită *tripartită* pentru că a fost făcută din materialul luat de la cei trei istorici greci, și nu pentru că ar fi împărțită în trei secțiuni, Casiodor a avut ca model, probabil, *Istoria Tripartită* a lui Teodor Lectorul, în patru cărți, scrisă pe la 530, în care erau puse laolaltă *Istoriile* lui Socrate, Sozomen și Teodoret [36]. Din această pricină se pare că Senatorul Casiodor a fost preocupat mai mult de ideea de a da la iveală o lucrare în care accentul să cadă pe unitate și continuitate. *Istoria Tripartită* nu este alcătuită după un plan prestabilit și după un sistem științific. De aceea lucrarea apare ca o «compilație» istorică a cărei legătură este pur externă, cu o cronologie defectuoasă, cu locuri obscure, cu repetări și contraziceri supărătoare [37]. Cu toate

33. B. Altaner — A. Stuiber, *Op. cit.* p. 226.
34. *Ibidem*, p. 227.
35. *Ibidem*.
36. *Ibidem*, p. 228.
37. U. Moricca, *Op. cit.*, p. 1357 și P. Godet, *art. cit.*, coll. 1833. Patrologul F. Cayré face următoarea apreciere (în *Op. cit.*, p. 220) asupra *Istoriei Tripartite*: «Nu este decît fuziunea celor trei lucrări ale lui Sozomen, Socrate și Teodoret, traduse în latinește de unul dintre prietenii săi, Epifanie. Traducerea este slabă; cît privește compilația textelor diferite, a fost făcută puțin cam în grabă de însuși Casiodor. Așa cum este, opera este o bună continuatoare a *Istoriei* lui Rufin».

aceste scăderi, *Istoria Tripartită* a lui Casiodor a avut o circulaţie foarte largă în Evul Mediu, fiind folosită ca manual de istorie bisericească în şcolile apusene [38]. De notat că la scurt timp după moartea lui Casiodor, *Istoria Tripartită* a fost condamnată de papa Grigorie cel Mare († 604) în *Epistola I*, pentru faptul că aceasta conţinea un text din Sozomen în care se vorbea laudativ despre Teodor de Mopsuestia, condamnat ca eretic la Sinodul V Ecumenic (553). Deci, cine acceptă textul lui Sozomen înseamnă că este împotriva acestui Sinod Ecumenic ţinut în mare cinste de scaunul de la Roma şi, implicit, împotriva Bisericii Romane [39]. Din această cauză, abia din secolul al VIII-lea a început să circule din nou, astfel ca în secolul al IX-lea şi în următoarele să fie folosită tot mai mult, mărturie stînd în această privinţă numărul mare de manuscrise existente în Italia, Franţa, Germania, Rusia, Anglia, Cehia şi Polonia. Nu se cunosc numele copiştilor, dar unele manuscrise arată că persoanele care au copiat aveau temeinice cunoştinţe stilistice şi gramaticale. Walter Jacob care s-a ocupat pe larg cu circulaţia manuscriselor *Istoriei Tripartite* socoteşte că astăzi există în diferite biblioteci aproximativ 300 de manuscrise, opinînd că nu este exclus să fie descoperite şi altele, necunoscute pînă acum [40].

Dar nu numai prin manuscrise a fost cunoscută *Istoria Tripartită* a lui Casiodor. Puţin timp înainte de anul 830 a apărut o cronică a lumii, cunoscută sub numele de *Istorie*, alcătuită de Frechulf de Lisieux care s-a inspirat din *Istoria Tripartită*, aşa cum constata deja în anul 1864, cercetătorul Emil Grunauer [41].

Istoria Bisericească Tripartită a fost tipărită prima dată la Paris, probabil în 1523, de François Regnault şi retipărită în 1526 la Lyon, apoi cu acelaşi titlu ca ediţia din 1526 a apărut tot la Lyon în anul 1534. În anul 1523 lucrarea lui Casiodor a apărut şi la Basel fiind editată de Beatus Rhenanus, cu vădite îmbunătăţiri faţă de ediţiile precedente : punctuaţie corectă, ortografie unitară, cuvintele greceşti scrise la marginea foii unde au fost notate variantele din manuscrise şi obser-

38. P. Godet, loc. cit., p. cit.

39. W. Jacob, *Die handschriftliche Überlieferung der sogenannten Historia Tripartita des Epiphanius — Cassiodor*, zum Druck besorgt durch R. Hanslik, în «Texte und Untersuchungen», 59. Band, Akademie — Verlag, Berlin 1954, p. 3—4 şi nota 3.

40. *Ibidem*, p. 5 şi 161 nota 1.

41. E. Grunauer, *De fontibus Historiae Frechulphi episcopi Lixoviensis*, Diss. phil., Zürich 1864, p. 46—49 şi 54, cit. după Jürgen Dummer, *Frechulf von Lisieux und die Historia Ecclesiastica tripartita*, în «Philologus», (Leipzig), 115 (1971), p. 58—70. J. Dummer, pe lîngă bibliografia privitoare la influenţa lui Casiodor în Evul Mediu, dă tabele cu locuri asemănătoare între *Istoria Tripartită* şi *Istoria* lui Frechulf.

vațiile personale. Nu se cunosc manuscrisele care au stat la baza acestei ediții.

Ediția lui Beatus Rhenanus a fost tipărită din nou la Basel în 1528, 1535, 1539 și 1544. Ediția din 1539 a fost tipărită și la Paris în 1541 cu unele îmbunătățiri : au fost așezate în fața *Cărților* și *Capitolelor* titlurile acestora, la margine au fost notate citatele din Sfînta Scriptură și datele cronologice. Textul însă a rămas neschimbat. Același text a fost tipărit în 1548, cu titlul : *Historiae ecclesiasticae quam tripartitam vocant libri XII...* Antverpiae, în aedibus Ioannis Steelsi, cu multe greșeli de tipar, cu reducerea citatelor biblice și fără *Indice*. Cu același titlu, *Istoria Tripartită* a fost tipărită, in folio, la Paris, în anul 1562, cu multe greșeli, apoi în 1566 fără nici o schimbare. Tot la Paris a apărut în 1573 o ediție împreună cu *Istoria Bisericească* a lui Nichifor Calist Xantopol. În 1588 a apărut cu osteneala episcopului de Würzburg o ediție reprodusă după cea din 1573, avînd multe greșeli. Amintim și ediția din 1618 de la Frankfurt/Main, care nu aduce nimic nou. Se poate observa deci că aproape o sută de ani a fost tipărit numai textul stabilit de Beatus Rhenanus. Paralel cu textul latin, *Istoria Tripartită* a circulat începînd din anul 1530 și în traducerea germană a lui Caspar Hedion, apărută la Strassbourg și reprodusă cu unele greșeli în 1545.

Textul lui Beatus Rhenanus a fost editat în anul 1676, la Rouen, de călugărul benedictin Ioannes Garetius. Acesta a publicat pentru prima dată întreaga operă a lui Casiodor, textul *Istoriei Tripartite* fiind stabilit după edițiile precedente, dar confruntat cu numeroase manuscrise, precum și cu textele *Istoriilor Bisericești* ale lui Socrate, Sozomen și Teodoret, apărute în limba greacă și cu traducere latină. Noua ediție apărea așadar cu mult îmbunătățită față de cele anterioare. Ediția lui Garetius a fost publicată din nou în anul 1729 la Veneția, apoi în 1848, *Istoria Tripartită* a fost introdusă în colecția de texte patristice a Abatelui J. P. Migne, *Patrologia Latina*, vol 69 [42]. Ultima dată, *Istoria Tripartită* a apărut în colecția patristică vieneză : *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol 71 [43]. Pentru această ediție, după mărturia editorului, au fost cercetate 137 manuscrise. Ea este prevăzută cu un *Indice de nume*, un *Indice ortografic*, care arată variantele din diferite manuscrise, și un *Indice gramatical*, care arată folosirea cuvintelor în epoca

42. W. Jacob, *Die handschriftliche Überlieferung...*, Cap. VI. *Die Ausgaben der Historia tripartita*, p. 161—177.

43. Cu titlul : Cassiodori — Epiphanii *HISTORIA ECCLESIASTICA TRIPARTITA* Historiae Ecclesiasticae ex Socrate, Sozomeno et Theodorito in unum collectae et nuper de Graeco in Latinum translatae libri numero duodecim. Recensuit Waltarius Jacob, editionem curavit Rudolphus Hanslik, Vindobonae, Hoelder — Pichler — Tempsky, MCMLII.

lui Casiodor. De asemenea, volumul este prevăzut şi cu o pagină : *Corrigenda*, fapt ce arată grija editorului pentru acurateţea textului [44].

Ediţia *Istoriei Bisericeşti Tripartite* din 1952 are numiţi drept autori pe Casiodor şi Epifanie. Editorul R. Hanslik, în *Prolegomena* acestei ediţii [45] şi într-un articol publicat mai tîrziu în revista «Philologus» [46], încearcă să demonstreze că în realitate călugărul Epifanie şi nu Casiodor este adevăratul alcătuitor al *Istoriei Tripartite*. Epifanie ar fi ales mai întâi textele din cei trei istorici greci, apoi le-a tradus şi le-a rînduit în scrierea amintită. Deşi ipoteza aceasta şi-a găsit adepţi [47] este greu de imaginat ca fostul senator, autor de opere istorice, să-şi fi însuşit lucrarea altuia. Unele nepotriviri de texte sau repetiţii se datorează materialului bogat, care trebuia să fie selectat, pentru ca firul evenimentelor să se întindă pînă la sfîrşit potrivit scopului urmărit de autor.

După cum s-a spus, *Istoria Bisericească Tripartită* conţine faptele din anul 324 şi pînă în anul 439. În cartea I sînt date evenimentele pînă la începutul Sinodului Ecumenic de la Niceea din 325, atitudinea împăratului Constantin cel Mare faţă de creştini, apariţia ereziei lui Arie şi atitudinea unor ierarhi faţă de această erezie. Cartea a II-a descrie Sinodul de la Niceea şi poziţia Bisericii faţă de erezia lui Arie. Cartea a III-a arată activitatea Sfîntului Atanasie şi situaţia sa ambiguă în faţa împăratului, moartea lui Arie şi a lui Constantin cel Mare. Cartea a IV-a merge pînă la moartea lui Constans (350). Este relatată pe larg activitatea Sfîntului Atanasie pentru apărarea dogmei niceene. În Cartea a V-a sînt redate faptele dintre 350—361 : Confruntările dintre ortodocşi şi arienii sprijiniţi de împăratul Constanţiu, Sinoadele locale de la Sirmium, Ariminium şi Seleucia, conflictul dintre Sfîntul Atanasie cel Mare şi împărat, apariţia ereziilor macedoniană şi apolinaristă, depunerea din scaun a Sfîntului Chiril al Ierusalimului, intrarea în scena politică a lui Iulian Apostatul şi moartea împăratului Constanţiu (3 noiembrie 361). Cartea a VI-a cuprinde faptele petrecute în timpul domniei împăratului Iulian Apostatul, între 361—363 : Întoarcerea la păgînism a împăratului şi persecuţia crudă declanşată împotriva creştinilor ; noi martiri creştini ; teologi mari ai Bisericii, ca Sfinţii Ilarie de Pictavium, exilat în Răsărit, Vasile cel Mare şi Grigorie de Nazianz apără Biserica Ortodoxă şi pe

44. *Ibidem*, p. 685—767.
45. *Prolegomena*, ed. cit., p. XIII—XVI.
46. R. Hanslik, *Epiphanius Scholasticus oder Cassiodor? Zur Historia Ecclesiastica tripartita*, «Philologus», 115 (1971), p. 107—113.
47. De pildă, F. Weissengruber, *Epiphanius Scholasticus als Übersetzer. Zu Cassiodorus — Epiphanius, Historia Ecclesiastica tripartita*, în «Sitzungsberichte der Wienen Akademie der Wissenschaften», Phil. hist. Klasse, 233, 5, Wien, Böhlau, 1972, 313 p.

creştini în faţa împăratului, moartea acestuia în lupta cu perşii, pronunţînd, după relatarea istoricului Teodoret (cap. 47), cuvintele : «Ai învins, Galileene !». Cartea a VII-a relatează cele întîmplate după moartea împăratului Iulian Apostatul ; epoca lui Iovian, care a restaurat ortodoxia în imperiu, moartea acestuia şi venirea în scaunul imperial din Răsărit a împăratului Valens, ocrotitor al arienilor, el însuşi arian convins şi prigonitor aspru al creştinilor ortodocşi ; întîlnirea dintre împărat şi Sfîntul Vasile cel Mare ; moartea Sfîntului Atanasie cel Mare şi situaţia dramatică a Bisericii Ortodoxe din Alexandria sub conducerea episcopului arian Lucius. Cartea a VIII-a istoriseşte faptele pînă la moartea împăratului Valens, mai ales viaţa monahilor din Egipt, viaţa şi scrierile teologului Didim Alexandrinul sau cel Orb, sfîrşitul împăratului Valentinian I (375), în Apus, lupta lui Valens contra goţilor şi sfîrşitul acestuia la 8 august 378. Cartea a IX-a conţine evenimentele petrecute în timpul împăratului Teodosie cel Mare (378—395). După ce goţii au fost învinşi de împăratul Graţian (în Apus, 375—383), a fost ridicat la tronul imperial din Răsărit Teodosie care, după ce a fost botezat ortodox la Tesalonic, a sprijinit cu toată autoritatea sa Biserica Ortodoxă. Este de remarcat că primul act în această privinţă a fost Mărturisirea de credinţă, semnată împreună cu Valentinian şi Graţian, în care era pus accentul pe credinţa în Sfînta Treime, Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh, «o singură Dumnezeire». Sînt scoase în relief măsurile luate de marele împărat pentru a aduce la unitatea de credinţă pe toţi creştinii din imperiu, activitatea Sfîntului Grigorie de Nazianz la Constantinopol, Sinodul II Ecumenic din Constantinopol, 381, împotriva pnevmatomahilor macedonieni. Este redată în întregime (cap. 14) *Epistola Sinodului din Constantinopol către papa Damasus şi către episcopii upuseni,* păstrată numai la istoricul Teodoret, epistolă de o însemnătate considerabilă deoarece actele acestui sinod s-au pierdut. Tot în această carte se vorbeşte despre marele episcop al Mediolanului Ambrozie, despre distrugerea statuii împăratului la Antiohia şi reconcilierea antiohienilor cu împăratul la intervenţia episcopului Flavian, despre diversitatea sărbătoririi Paştelui, despre aducerea capului Sfîntului Ioan Botezătorul la Constantinopol şi despre episcopul Teotim de Tomis (cap. 47). Relatarea despre Teotim este luată din Sozomen şi este interesantă pentru descrierea acestui strălucit episcop, de aceea redăm textul în întregime : «În acest timp, Teotim conducea Biserica din Tomis şi din Sciţia (Dobrogea n.n.). Fusese crescut în învăţătura creştină şi dăduse dovadă de virtute încît barbarii locuitori dincolo de Dunăre spuneau că el este Dumnezeul romanilor ; într-adevăr ei au simţit în el prac-

ticarea vieţii dumnezeieşti. Căci pe cînd călătorea într-o zi, l-au întîmpinat barbarii din acel ţinut. Şi, pe cînd cei care se aflau în jurul lui erau cuprinşi de groază ca şi cînd aveau să moară imediat, coborînd de pe cal, s-a rugat. Dar barbarii nevăzîndu-l nici pe el, nici pe însoţitorii lui, nici caii, au trecut mai departe. Deoarece adesea aceştia făceau incursiuni în Sciţia, cruzi din fire, i-a îmblînzit prin mese şi daruri. Un oarecare barbar socotind că el este bogat, a încercat să-l prindă în cursă ca să pună mîna pe el, să-l lege şi să-l tîrască. După ce s-a pregătit pentru aceasta şi avea mîna dreaptă sprijinită de şa ca să-l prindă prin aruncare, după aceea ridicînd mîna (cu frînghia) în aer, barbarul acela a rămas legat cu lanţuri nevăzute. Atunci, după ce ceilalţi s-au rugat de el, Teotim a înălţat rugăciuni către Dumnezeu ca barbarul să fie slobozit» [48]. Cartea aceasta se termină cu aşezarea lui Honoriu ca împărat în Apus şi moartea lui Teodosie.

Cartea a X-a expune faptele din timpul împăratului Arcadie. Sfîntul Ioan Gură de Aur este persoana aflată în centrul atenţiei istoricilor, care expun activitatea, suferinţele, exilurile şi moartea acestuia, precum şi aducerea moaştelor sale la Constantinopol de către Teodosie II. Ultimul capitol vorbeşte despre moartea lui Arcadie (408).

Ultimele două cărţi au ca izvor numai pe Socrate. În Cartea a XI-a, evenimentele se referă mai mult la viaţa bisericească. Trei fapte importante se impun a fi subliniate : hirotonia în episcop a Sfîntului Chiril al Alexandriei, pustiirea Italiei de către Alaric şi moartea filosoafei Hypatia în Alexandria. Cartea a XII-a vorbeşte despre episcopii Constantinopolului, despre Nestorie şi erezia sa, despre Sinodul Ecumenic de la Efes din 431 împotriva lui Nestorie, despre marele incendiu din Constantinopol, despre alegerea şi ţinuta sacerdotală a eruditului episcop Proclu în scaunul ecumenic din Constantinopol, despre aducerea moaştelor Sfîntului Ioan Gură de Aur de la Comana la Constantinopol, după 35 de ani de la moartea acestuia şi aşezarea lor în biserica «Sfinţii Apostoli» şi se termină cu hirotonia de către episcopul Proclu a senatorului Talasie ca episcop al Cezareei Capadociei. Ultimele cuvinte ale lui Socrate sînt : «Noi, aşadar, preavenerate Teodor, om al lui Dumnezeu, am împlinit porunca punînd capăt istoriei în anul al doilea al Olimpiadei a 305-a, în al XVII-lea consulat al împăratului Teodosie» [49].

---

48. În cap. 26 din *Istoria Bisericească*, Sozomen adăugă că Teotim purta părul lung, era cumpătat la mîncare şi băutură, mînca numai atunci cînd era flămînd şi bea cînd era însetat, adică se purta ca un adevărat călugăr, care petrecea o viaţă curată. Se vede că Senatorul Casiodor a luat din Sozomen numai ce a crezut de cuviinţă că se potriveşte expunerii sale.

49. Citat după ediţia lui R. Hanslik, p. 648.

Desigur, acest scurt rezumat al cuprinsului este departe de a reda bogăția de idei, evenimente, conflicte politice și religioase, chipuri de mari apărători ai credinței ortodoxe, ierarhi și monahi, care au fost aduși rînd pe rînd în uriașa scenă a istoriei, între anii 324—439. *Istoria Bisericească Tripartită* alcătuită de eruditul Casiodor este utilă în cunoașterea trecutului Bisericii, mai ales această perioadă grea de naștere a ei, în cuprinsul unui imperiu frămîntat și el.

Această *Istorie* a împlinit de-a lungul timpului, mai ales în Apus, o uriașă funcție didactică. Astăzi, prin publicarea ei în limba română, ea își descoperă frumusețea și pentru credincioșii români. Fie ca strădania traducătorilor, din care unul s-a mutat în ceata drepților, să aducă spor de cunoștință și de credință celor ce se vor pleca cu dragoste asupra ei. Căci istoria, și mai cu seamă *Istoria Bisericească,* ne învață și drumul de continuu progres duhovnicesc, de biruire a patimilor și de curățire sufletească. În această privință, cuvintele următoare ale lui Casiodor sînt motiv de meditație : «Cununa, zice eruditul monah, nu este numai pentru luptele sîngeroase ale martirului sau pentru fecioria trupului, ea este pentru toți aceia care cu ajutorul lui Dumnezeu triumfă asupra păcatelor trupești și au o credință sănătoasă» [50].

Pr. Prof. Dr. ȘTEFAN C. ALEXE

---

50. *Instituțiile*... P.L., 70, 1147.

FLAVIUS MAGNUS AURELIUS CASSIODORUS
SENATOR

ISTORIA BISERICEASCĂ TRIPARTITĂ

P R E F A Ț Ă

Este foarte binevenit ca o prefață să fie așezată la începutul cărții, acolo unde lămurește conținutul operei pe care o precede. Căci ce poate fi mai comod decît ca, prin aceasta, să fii avizat mai din vreme, într-o oarecare măsură, ca nu cumva expunerea, fără o prezentare, să poată da naștere la confuzii! Se știe așadar că această Istorie Bisericească, *care este recunoscută de toți creștinii ca foarte necesară, a fost scrisă minunat de trei autori greci: unul este, bineînțeles, Teodoret, venerabilul episcop; ceilalți, doi bărbați foarte înzestrați, Sozomen și Socrate. Din acești scriitori, făcuți cunoscuți în versiunea latină de către Epifanie Scolasticul, am socotit necesar să dezvolt acestea, ca — alegînd din cele spuse de ei într-un stil unitar și cu ajutorul Domnului — să duc la bun sfîrșit și să fac o unică expunere după textul celor trei autori.*

Trebuie știut neîndoios că scriitorii mai sus amintiți au expus în ordine cele ce s-au petrecut în timpurile de sfîntă amintire ale împăratului Constantin, pînă în timpul lui Teodosie cel Tînăr de slăvită amintire. Noi însă, citind din nou operele lor și studiind pe fiecare dintre ei, cu judecată cumpănită, ne-am dat seama că nu toți au expus același lucru la fel de limpede și de judicios, ci unele părți le-au explicat mai bine cînd unul, cînd altul. Așa că am socotit să adun de la fiecare

învățat pasaje alese și să le aștern în ordine și cu numele autorului lor.

Să citească dar cu curaj cel care ajunge, prin mila Domnului, la aceste lucrări ; va avea parte de mult folos și de multe cunoștințe dacă va păstra în memorie cu toată atenția cele cuprinse în aceste douăsprezece cărți. Și apoi, pentru ca tema lipsită de explicații să nu încurce pe cineva, pe toată întinderea acestei opere au fost puse titlurile la început, ca să cunoască (subiectul) și să poată găsi la locul potrivit ceea ce știe că a fost indicat la început sub numărul corespunzător.

CARTEA I

CAPITOLUL I

CUVÎNTAREA LUI SOZOMEN CĂTRE ÎMPĂRATUL TEODOSIE [1]

Se spune că împărații de altădată vădeau o preocupare și o stăruință în a aprecia podoabele, purpura și coroana și se pregăteau pentru cele ce se potriveau acestora; iar cei care intenționau să scrie cărți, preocupați de anumite subiecte, le redactau așa ca să le meargă la inimă celor care le ascultau, chiar celor care purtau războaie, ca să nimerească bine cu săgeata, să răpună jivinele, să arunce bine lancea, sau să urce frumos în șa. Căci prezentau la palat, fiecare dintre ei în parte, ca acele lucruri pe care le învățau să fie pe plac celui care guverna. Așa, unul oferea pietre prețioase găsite cu mare greutate; altul, vopsea de purpură; cei mai mulți făceau cunoscute poeme vestite sau diferite scrieri; altul era prețuit pentru o frumoasă activitate militară sau mînuirea îndemînatecă a armelor. Însă cea mai de preț și de seamă parte a acestei virtuți populare era socotită aceea la care atunci se îndrepta atenția celui interesat. Despre pietate însă, care este adevărata podoabă a conducerii, nu s-a rostit nimeni în mod cît de cît sîrguincios. Tu însă, o prea puternice Teodosie, ai întrecut, cu ajutorul Domnului, orice virtute, ca să spun pe scurt. Purpura și coroana cu care te arăți împodobit celor care te privesc (căci sînt însemnele imperiale), îți hrănesc întotdeauna pietatea și clemența lăuntrică. De aceea cei care scriu, cît și condamnații și ceilalți supuși, comentează despre tine și despre faptele tale. Dar tu, dacă ești pus arbitrul și judecătorul celor scrise, nu te vei lăsa cîștigat de un limbaj pompos și nu vei îngădui disimularea adevărului prin vreo figură de stil; ci vei măsura fără greș și una și alta optînd pentru cuvîntul potrivit subiectului, cîn-

---

1. Împăratul Teodosie II (408—450), fiul și succesorul lui Arcadiu pe tronul imperiului latin de Răsărit, apărător al Ortodoxiei împotriva ereziilor nestoriană (Sinodul III Ecumenic de la Efes în 431) și monofizită (Sinodul local de la Efes în 449), întemeietorul universității din Constantinopol în 425. În anul 438 a publicat *Codul Teodosian*.

tărind cu chibzuială atît figura exprimării, cît şi părţile şi ordinea, atît proporţia şi limbajul, cît şi compoziţia şi argumentarea, cum şi sensul istorisirii. Însă pe cei care recită, îi cîntăreşti după aprecirea ta şi după meritele lor, iar nu după imagini strălucitoare sau după rînduirea aparenţelor, sau în urma unor daruri, sau a tot felul de onoruri. În adevăr, aşa cum te arăţi faţă de cei care recită, tot aşa au fost odinioară şi judecătorii faţă de dulce-vorbitorul Homer[2], sau Alevadii[3], faţă de Simonide[4], sau Dionisie, tiranul Siciliei[5], faţă de Platon[6], discipolul lui Socrate[7]; sau Filip Macedoneanul[8] faţă de istoriograful Teopomp[9], sau împăratul Sever[10] faţă de Opian[11], care a povestit în versuri felul şi speciile de peşti şi cum pot fi prinşi. Cretanii, care au evaluat la o mie de monezi epopeea lui Homer, şi-au consemnat pe o statuie funcţiile lor ca şi cum ar lăuda acest lucru cu generozitate neînchipuită. Alevadii, însă, şi Dionisie şi Filip nu au fost întru nimic mai zgîrciţi la suflet decît cretanii, care se mîndreau cu semeaţa republică şi cu filosofia; aceştia ar fi putut imita imediat statuia celor dintîi, dacă nu ar fi fost mai puţin pricepuţi în asemenea operă. Iar Sever, răsplătindu-l pe Opian cu cîte un galben pentru fiecare vers dintr-un poem în versuri, a dat dovadă de o dărnicie atît de neobişnuită, încît pînă astăzi cei mai mulţi numesc «de aur» poeziile lui Opian.

Acestea au fost cîndva darurile pentru iubitorii de literatură şi învăţătură. Tu însă, prea puternice împărate, nu te afli întru nimic mai prejos decît măreţia celor amintiţi dînd dovadă de atîta dărnicie faţă de scrieri. Mie însă îmi face impresia că toate acestea le faci foarte potrivit. Căci după ce i-ai întrecut în virtuţi pe toţi, îndrumi întot-

2. Homer, poet epic grec, căruia i se atribuie poemele *Iliada* şi *Odiseea*. Este înfăţişat ca un bătrîn orb, care mergea din oraş în oraş recitîndu-şi versurile.

3. Alevadii, cei trei fii ai lui Alevas, regi în Tesalia.

4. Simonide din Amorgos (cca. sec. 7 î.H.), poet grec, autor de elegii şi satire.

5. Poate fi vorba atât de Dionysie cel Bătrân, tiran al Siracuzei din Sicilia între 405—367 î.H., cît şi de fiul său Dionysie cel Tînăr, urmaşul lui între 367—344 î.H., pentru că Platon a făcut trei călătorii în Sicilia, una în timpul primului tiran şi două în timpul urmaşului său, în anii 367 şi 361.

6. Platon (427—348 î.H.), filosof grec din Atena (sau Egina). Ucenic al lui Socrate, a înfiinţat la Atena şcoala filosofică numită Academia. Este autorul unor opere celebre ca *Banchetul, Phaidon, Statul, Parmenide, Timaios* ş.a.

7. Socrate (469—399 î.H.), filosof grec din Atena.

8. Filip II Macedoneanul (359—336 î.H.), tatăl lui Alexandru cel Mare, a instituit hegemonia Macedoniei în Grecia.

9. Teopomp (378—323 î.H.), discipol al lui Isocrate, orator şi istoric grec, născut în insula Chios. A scris *Istoria Elenă* şi *Istoria Filipică*.

10. Septimiu Sever (193—211) a înfiinţat dinastia Severilor, împăraţi sirieni, în istoria căreia femeile şi cultele orientale au jucat un mare rol.

11. Opian (sec. II d.H.), poet grec, autor al unor poeme didactice *(Despre pescuit, Despre vînătoare)*.

deauna către înălţimi cele ce sînt ale tale, deoarece ai cunoscut pe de-a-ntregul adevărul despre faptele de arme de pe vremuri, de la greci şi romani. Spun oamenii că zile întregi faci exerciţii fizice şi cu armele, că judeci cauzele supuşilor tăi, te pronunţi şi iei hotărîri totodată, reflectînd cînd separat cînd în totalitatea lor asupra celor ce trebuie făcute. Nopţile ţi le închini cu precădere cărţilor sfinte. Se mai spune şi că pentru cunoaşterea lor te foloseşti de un candelabru făcut după o tehnică mecanică, uleiul curgînd de la sine în lampă, aşa ca nici o îndeletnicire cu privire la treburile cele împărăteşti să nu fie nevoită să te neliniştească în timp ce lucrezi alungînd somnul, împotriva naturii.

Astfel te arăţi plin de îngăduinţă şi blîndeţe faţă de cei apropiaţi, ba chiar faţă de toţi, imitînd pe Împăratul care este patronul tău din ceruri, Căruia Îi este plăcut *să trimită ploaia asupra celor drepţi şi a celor nedrepţi, şi să facă să răsară soarele* (Matei 4, 45) ; şi în acelaşi timp să dăruiască şi altele din belşug, fără să-I pară rău.

Aud că, prin multă învăţătură, cunoşti şi felul pietrelor şi proprietăţile rădăcinilor şi rezultatul tratamentelor — la fel de bine ca şi David, fiul lui Solomon ; dar eşti cu mult mai neîntrecut în virtuţi. Pentru că acela s-a făcut sclavul plăcerilor, nu a păstrat pînă la capăt evlavia, care i-a fost izvor de bunuri şi înţelepciune.

Tu însă, prea puternice, alungînd neglijenţa, te-ai dovedit că porunceşti nu numai oamenilor, dar chiar şi patimilor trupului şi sufletului. Iar dacă e necesar să se spună şi aceasta, aud că tu îţi înfrîngi cu totul dorinţa de a mînca şi de a bea ; şi nu doreşti nici fructe dulci nici altceva deosebit, decît atît cît e îngăduit să atingi şi numai cît se cuvine să guşti ; întîi de toate însă binecuvîntezi pe Creatorul tuturor. Obişnuit să înduri, suporţi setea, arşiţa şi frigul ; prin exerciţii zilnice vei fi considerat că ai însăşi cumpătarea.

În adevăr, nu de mult, nerăbdător să vezi oraşul Heracleea din Pont [12], numit astfel după Hercule [13], străbăteai drumul prin Bitinia [14] în arşiţa verii, străduindu-te să cîştigi timp. Dar spre amiază, cînd soarele ardea cumplit, cineva văzîndu-te plin de praf şi de sudoare, pe

---

12. Heracleea din Pont, oraş pe ţărmul nordic al Asiei Mici, întemeiat de coloniştii din Megara în sec. VI î.H.
13. Hercule, denumire dată de romani vestitului erou grec Heracles, fiul lui Zeus şi al Alcmenei.
14. Bitinia, provincie în Nord-Vestul Asiei Mici. Între sec. III—I î.H., regat elenistic. În anul 74 î.H. a devenit provincie romană.

drumul alb de colb, ca şi cum ţi-ar fi ieşit în întîmpinare ţi-a oferit o cupă foarte cristalină şi strălucind ca razele soarelui, punînd în ea o băutură delicioasă şi umplînd-o cu apă rece. Dar tu, prea puternice, luînd-o, l-ai lăudat pe acel om pentru generozitatea lui şi după ce ai băut numai puţin ai umplut-o cu o dărnicie de împărat; cum însă toţi ostaşii priveau cu nesaţ limpezimea acelei cupe şi fericeau pe acela care avea să o bea, i-ai dat-o înapoi, poruncindu-i să o folosească cum vrea. Din aceasta mie mi se pare pe bună dreptate că l-ai întrecut prin virtuţile tale şi pe Alexandru[15], despre care se povesteşte de cei care îi admriă faptele că, în timp ce străbătea în grabă, cu macedonenii, nişte locuri secetoase, un ostaş care s-a străduit şi a găsit apă, a băut şi i-a dat şi lui; acesta însă nu a băut ci şi-a turnat-o pe corp. Aşadar, ca să se spună în întregime, dacă e îngăduit să se spună, trebuie să te numim, potrivit lui Homer, mai împărat decît toţi împăraţii de mai înainte.

Aflăm de bună seamă că unii conducători nu au fost prin nimic vrednici, iar alţii şi-au împodobit domnia printr-o faptă sau două. Dar tu, prea luminate, înmănunchind în acelaşi timp toate virtuţile, se vede că i-ai întrecut pe toţi prin pietate, îndurare, tărie, castitate, spirit de dreptate, dărnicie şi o mărinimie aşa cum se cuvine demnităţii unui împărat. Cu toţii laudă domnia ta, mai presus decît a tuturor celor din vechime, fără vărsare de sînge şi neîntinată de ucideri. Tu sfătuieşti pe supuşii tăi să-şi însuşească cu plăcere cunoştinţele necesare; şi arăţi tuturor preţuire şi consideraţie pentru dragostea ce ţi-o poartă şi pentru folosul obştesc.

De aceea, despre toate acestea mi se pare necesar să-ţi vorbesc mai întîi ţie, acum cînd încep să scriu istoria Bisericii. Căci cui altuia să-i raportez mai întîi aceasta, eu care am de gînd să povestesc virtuţile multor oameni vrednici de cinstire, şi cele care s-au întîmplat cu privire la Biserica soborniceească, sau prin cîte tulburări trecînd a ajuns la liman — la tine şi la străbunii tăi? Iar acum ,cînd ştii totul şi ai toate virtuţile, şi mai cu osebire pietatea, despre care cuvîntul Domnului ne învaţă că este mama înţelepciunii, primeşte de la mine această scriere şi cerceteaz-o cu bunăvoinţă; şi folosind-o cu integritate, repară-i omisiunile şi adaosurile, prin strădaniile tale. Căci e neîndoios că orice îţi va fi plăcut ţie, cititorilor le va părea util şi deosebit, şi nimeni nu va critica ceea ce tu ai apreciat.

---

15. Alexandru cel Mare (336—323 î.H.), rege al Macedoniei între 336—323 î.H., fiul regelui Filip II Macedoneanul şi al Olimpiei. A întemeiat oraşul Alexandria din Egipt.

Lucrarea mea începe de la al treilea consulat al împăraților Crisp [16] și Constantin [17] și merge pînă la al șaptesprezecelea an al domniei tale. Am găsit de cuviință că este bine ca întreaga operă să fie rînduită în nouă părți. Prima și a doua parte vor cuprinde cele petrecute în Biserică sub împăratul Constantin [18]. A treia și a patra — cele din timpul fiilor lui [19]. A cincea și a șasea — cele din timpul lui Iulian [20], vărul fiilor lui Constantin cel Mare și Jovinian [21], făcîndu-se cunoscute și cele petrecute sub Valentinian [22] și Valens [23]. Părțile a șaptea și a opta ne arată cele întîmplate în timpul fraților Grațian [24] și Valentinian [25], pînă în vremea domniei preafericitului tău bunic, Teodosie [26] : adică atunci cînd preasfîntul vostru părinte Arcadiu [27], o, prea milostive împărate, urmînd la domnia tatălui împreună cu prea piosul tău unchi, Honoriu [28], a fost hărăzit să domnească asupra lumii romane. Cartea a noua am închinat-o strălucirii voastre creștine vrednice de cinstire, pe care s-o păzească Dumnezeu veșnic atotputernică asupra dușmanilor, cu statornică mărinimie, și avînd pe toți sub stăpînire, diriguind cu evlavie imperiul binecredincios, pentru fiii fiilor, cu îngăduința lui Hristos, împreună cu slava lui Dumnezeu-Tatăl, și cu Sfîntul Duh, în vecii vecilor, Amin.

---

16. Crisp, fiul cel mai mare al împăratului Constantin, născut la 305, era deja cezar în anul 317 și consul în 318, 321 și 324.

17. Constantin II, al doilea fiu al lui Constantin cel Mare, născut în 316, era cezar în 317 și consul în 320, 321 și 324.

18. Constantin cel Mare (306—337), prin diferite măsuri luate a contribuit în mod decisiv la dezvoltarea Bisericii creștine. Dintre aceste măsuri amintim : actul de la Milan din 313, prin care s-a dat libertate religioasă creștinilor ; modificarea legislației în spirit creștin ; mutarea capitalei imperiului la Constantinopol, oraș nou, cu numeroase biserici și monumente creștine ; a convocat Sinodul I Ecumenic de la Niceea, în 325, în scopul de a apăra unitatea de credință a Bisericii.

19. După moartea lui Constantin cel Mare au urmat la conducere fiii lui, astfel : Constantin II (337—340), Constanțiu (337—361) și Constans (337—350). Din 350, Constanțiu a domnit singur.

20. Iulian (361—363), numit și Apostatul pentru că s-a lepădat de credința ortodoxă și a îmbrățișat păgînismul pe care a încercat să-l readucă și să-l impună ca religie oficială a imperiului.

21. Jovinian sau Jovian (363—364), în Răsărit, a sprijinit Ortodoxia.

22. Valentinian I (364—375) a condus în Apus.

23. Valens (364—378), în Răsărit, a îmbrățișat erezia ariană și a fost un susținător fervent al arianismului.

24. Grațian a domnit în Apus între 375—383.

25. Valentinian II (372—392), în Apus. La început, sub influența mamei sale Iustina, a favorizat arianismul, dar după moartea acesteia, la îndemnul Sfîntului Ambrozie, episcopul Mediolanului, a sprijinit Biserica Ortodoxă.

26. Teodosie I (379—395), în Răsărit, din 394 peste tot imperiul. A sprijinit cu multă energie Biserica Ortodoxă. A convocat Sinodul II Ecumenic la Constantinopol în anul 381.

27. Arcadiu (395—408), fiul lui Teodosie I și tatăl lui Teodosie II, a condus imperiul de Răsărit.

28. Honoriu (395—423), fratele lui Arcadiu, a condus în Apus.

CAPITOLUL II

DE CE NEAMURILE AU PRIMIT CREDINŢA ÎN HRISTOS MAI UŞOR DECÎT EVREII

Mi-a venit cîndva în minte întrebarea : de ce pentru unii oameni credinţa cu privire la cuvîntul Domnului a prins mai repede, iar pentru evrei a fost greu de acceptat, de vreme ce dintru început au primit învăţătura dumnezeiască prin înainte-vederea lui Hristos şi au transmis-o prin prooroci aşa cum avea să fie, înainte ca ea să fie. Căci Avraam, cel dintîi din neamul lor şi înaintea circumciziunii, a binemeritat să stea la masă alături de Fiul lui Dumnezeu şi să-L privească în faţă (Fac. 18). Isaac, fiul lui, a fost slăvit prin prefigurarea jertfei, legat de tatăl său pe un fel de cruce şi aşezat pe jertfelnic (Fac. 22), aşa cum i-a fost dat şi lui Hristos să pătimească, după cum spun aceia care au adunat cu absolută neştirbire scrierile sfinte. Iacov însă a prefigurat aşteptarea pe care şi-o puseseră atunci oamenii în el şi în timpul în care a venit, cînd a spus că atunci lipsesc cîrmuitorii evreilor din neamul lui Iuda, conducătorul tribului lui (Fac. 49, 10).

Prevestise însă domnia lui Irod [29], căruia, deşi după tată era de fel din Idumeea, iar după mamă arab, i-a fost încredinţat neamul iudeilor de către senatul roman şi totodată de împăratul August [30]. Dar şi alţi prooroci au profeţit clar naşterea lui Hristos, şi acea sfîntă şi negrăită zămislire, şi pe mama Sa rămînînd fecioară după naştere, şi neamul şi ţara ; iar alţii au anunţat dinainte Patimile şi învierea din morţi şi înălţarea la ceruri şi sfîrşitul unor lucruri neobişnuite.

Cei care s-au îndeletnicit cu scrierile sfinte au putut şti că ei nu au ignorat acele lucruri. Iosif, fiul lui Matia şi preot, un bărbat de o rară nobleţe printre iudei şi nu mai puţin respectat de romani [31], va fi martor despre adevărul lui Hristos (Josephus, *Antiq.*, lib. XVIII, cap. 6). Căci nu îndrăzneşte să-l numească pe acest bărbat, ca pe autorul unor opere de seamă şi învăţătorul spuselor pline de adevăr. Pe Hristos Îl numeşte pe faţă, şi condamnarea Lui la răstignire pe cruce, şi că a treia zi i-a apărut viu şi alte nesfîrşite minuni despre El nu-i sînt necunoscu-

29. Irod I cel Mare, regele iudeilor (40 î.H.—4 d.H.), aliat şi prieten al poporului roman.

30. Este vorba de împăratul Octavian August (31 î.H — 14 d.H.).

31. Caracterizarea pe care o face Sozomen istoricului iudeu Iosif Flaviu (37—100) este luată după Eusebiu de Cezareea (*Istoria Bisericească*, I, IX, 1, în colecţia «Părinţi şi Scriitori Bisericeşti» (prescurtat P.S.B.), vol. 13, p. 113). În scrierea sa *Antichităţile iudaice* (XVIII, 63—64) Iosif Flaviu vorbeşte despre Mîntuitorul Iisus Hristos, activitatea, Patimile, moartea şi Învierea Lui. Această mărturie, numită de critica istorică *testimonium flavianum*, a fost reprodusă de Eusebiu de Cezareea (*Op. cit.*, I, XI, 7—8, col. cit., p. 57—58) de unde a luat-o şi Sozomen.

te că au fost prevestite de sfinții prooroci ; precum și faptul că au existat atunci mulți greci și iudei, pe care i-a ales și au rămas mereu în dragostea Lui și se dovedește că oamenii numiți de el nu lipsesc de fel. Iar mie, pentru că povestesc acestea, mi se pare că ar striga în toate lucrările sale că Hristos este Dumnezeu, și nu mai pot să-mi stăpînesc uimirea față de minunile celor înfăptuite. Deși a spus aceasta, chiar el, nehotărît, a tratat sumar subiectul : fără să contrazică totuși nicidecum pe cei care credeau în El, ci mai degrabă fiind de aceeași părere cu ei.

Așadar, gîndind acestea, mi s-a părut vrednic de toată mirarea că evreii nu au putut fi convertiți la creștinism chiar înaintea altor oameni. Căci chiar dacă Sibylla [32] și alte răspunsuri primite de băștinași au prezis cele ce aveau să se petreacă cu Hristos, totuși, grecii nu trebuie învinuiți prin aceasta că sînt lipsiți de credință. Căci cîțiva, care păreau mai cultivați, au interpretat chiar în acest fel profețiile, care fiind de cele mai multe ori în versuri și în cuvinte mai îngrijite, au fost dezvăluite poporului. Astfel era, după părerea mea, un semn al providenței cerești ca la înțelegerea celor ce vor urma să vină să se ajungă nu numai prin cele vestite de proorocii proprii, ci și printr-o parte dintre băstinași, tot așa cum, dacă cel care compune o melodie, pentru folosirea unui sunet străin, și atinge unele corzi cu plectrul, face să vibreze și altele pe lîngă acelea. Astfel, evreii, avînd parte de prooroci mai mulți și mai recunoscuți, s-au aflat totuși în inferioritate față de greci în privința lui Hristos. Dar nu va părea fără rațiune nici faptul că, dintre neamuri, Biserica s-a lipit atît de mult de ei. Aceasta, în primul rînd, fiindcă lui Dumnezeu Îi este plăcut ca din minuni să se nască schimbări în lucrările dumnezeiești chiar foarte importante ; apoi, pentru că nu din virtuți întîmplătoare ale întîistătătorilor ei s-a descoperit de la început că (religia iudaică) este o religie fără de nădejde. Căci, deși nu au avut o limbă plină de elocvență în exprimare sau de frumusețe în pronunțare, și nu s-au folosit de cuvinte sau sensuri filosofice, totuși nu și-au dat pentru aceasta mai puțină osteneală spre a convinge. Dar, lipsiți de mijloace și disprețuind bunurile proprii, despuiați, și suportînd ca și cum nu ar fi fost trupurile lor cele mai grele și nesfîrșite torturi, fără să se supună popoarelor din orașe sau să se lase atrași de lingușirile judecătorilor și fără să se înspăimînte de grozăvia soartei — au arătat limpede tuturor că au suportat astfel aceste încercări pentru răsplăți mai mari. De aceea nici nu era nevoie de convingere prin cuvinte, de vreme ce prin case și orașe chiar acele lucruri, care pînă atunci parcă nu fuseseră deloc auzite, îndemnau la credință.

32. Se referă la oracolele sibiline, colecție de texte profetice și prescripții religioase, alcătuită către sfîrșitul epocii romane. Păgînii socoteau că sibilele, preotese ale zeului Apollo, aveau darul profeției.

CAPITOLUL III

CARE A FOST PLANUL LUI SOZOMEN DE A SCRIE O ISTORIE ŞI DE LA CARE ISTORICI ANTERIORI ŞI-A ADUNAT MATERIALUL

Aşadar, petrecîndu-se în omenire o schimbare atît de dumnezeiască şi de minunată, în aşa măsură încît şi religia de mai înainte şi legile patriei erau dispreţuite, ori erau prea crude cele ce se petreceau cu un mistreţ din Calidon [33] şi cu un taur din Maraton [34], şi altele asemenea acestora, prin provincii şi oraşe, sau erau povestite cu atîta strădanie în a le răspîndi şi a le face cunoscute, încît mulţi greci şi scriitori încercaţi au lucrat în direcţia aceasta, avînd talent în ale scrisului. În ceea ce mă priveşte însă, nu am să-mi constrîng firea, şi am să povestesc fapte ale istoriei bisericeşti. Căci socot că argumentul acestui lucru nefiind statornicit de oameni, chiar cel care a scris cu totul pe neaşteptate nu va apărea lipsit de Dumnezeu.

M-am străduit în primul rînd să întocmesc această lucrare pornind de la începutul lumii. Dar ţinînd seama că şi alţii au făcut la fel pînă în vremurile lor, — adică prea înţelepţii Clement [35] şi Hegesip [36], urmînd moştenirea apostolilor, şi autorul Africanul [37], şi Eusebiu [38], supranumit al lui Pamfil, un bărbat foarte învăţat în scrierile sfinte şi cunoscător al poeţilor şi retorilor greci —, atunci eu, adunînd toate cele privitoare

33. Calidon, oraş din Etolia, în apropiere de Corint, numit astfel după întemeietorul lui, era cunoscut în vechime pentru templul închinat zeiţei Artemis. Aceasta, mîniată pe Eneus, regele oraşului, a trimis un mistreţ fioros care pustia ţinutul Etoliei. Acest mistreţ a fost doborît de Meleagru, fiul regelui.

34. Legenda spune că un taur sălbatic devasta cîmpia Maratonului. Acesta a fost prins de eroul Tezeu.

35. Sfîntul Clement Romanul, episcopul Romei spre sfîrşitul secolului I şi începutul secolului al II-lea, autor al unei *Epistole către Corinteni*, este aşezat în rîndul Părinţilor Apostolici.

36. Hegesip, polemist antignostic, a scris o istorie bisericească intitulată *Memorii*, în cinci părţi, în care expune evenimentele de la Patimile Mîntuitorului nostru Iisus Hristos şi pînă în vremea sa (an. 170—180). Eusebiu citează unele fragmente din această scriere, din care se poate constata că Hegesip punea accentul pe Tradiţia bisericească.

37. Iuliu Africanul († după 240) este autorul primei cronici universale creştine, intitulată: *Hronografii*, pe care a terminat-o în 221. Au rămas numai unele fragmente.

38. Eusebiu de Cezareea († 339—340) a scris următoarele opere istorice: 1. *Cronica*, avînd ca titlu: *Canoane cronologice şi rezumatul istoriei universale a grecilor şi a barbarilor*, care cuprinde tablouri cronologice de la naşterea lui Avraam (2016 î.H.) şi pînă în anul 302 d.H.; 2. *Istoria Bisericească*, în zece cărţi, scriere de valoare excepţională, cuprinde evenimentele de la Naşterea Domnului nostru Iisus Hristos pînă la anul 324; 3. *Viaţa lui Constantin* şi 4. *Despre martirii Palestinei.* Eusebiu se numea pe sine «al lui Pamfil», drept recunoştinţă pentru dascălul său Pamfil, preot în Cezareea Palestinei, care a primit cununa martirică în anul 310. De la acest apelativ, unii au tras concluzia că Pamfil a fost tatăl lui Eusebiu.

la Biserică după înălţarea la ceruri a lui Hristos şi pînă la alungarea lui Liciniu [39], le-am redactat în două cărţi [40]. Acum însă, cu ajutorul lui Dumnezeu, voi încerca să arăt cele petrecute după aceea. Voi aminti prin urmare evenimentele al căror martor am fost, şi pe cele auzite de la cei care le-au cunoscut sau le-au urmărit cu atenţie, întîmplate atît în vremea noastră cît şi înainte de generaţia noastră. Consemnările celorlaţi le voi expune după legile statornicite în domeniul religiei, şi din Sinoadele ţinute între timp, şi din cele ce s-au mai petrecut, şi din scrisorile împăraţilor, şi ale preoţilor, dintre care unele se păstrează încă şi acum în palate şi în biserici, altele însă găsindu-se împrăştiate pe la cei care şi-au dat silinţa aceasta. Am preferat raţiunea acestora, care sînt atraşi mai degrabă de această lectură, pentru a indica pe scurt conţinutul lor. Am pus însă sub semnul întrebării cele pentru care mulţi au o părere diferită. Iar dacă voi putea găsi vreo scriere pentru dovedirea adevărului, nu o voi omite. Însă, pentru ca nimeni, în necunoştinţă de cauză, să nu acuze textul că este mincinos, dacă citesc uneori scrieri contradictorii, trebuie să se ştie că, odată cu apariţia învăţăturii lui Arie [41] şi a acelora care au apărut după aceea [42], se vădesc şi contraziceri între ei.

Fiecare dintre întîistătătorii Bisericii se străduia să scrie despre ereticii săi şi adunîndu-se în sinoade hotărau ce voiau ; şi pe cei care gîndeau contrariul învăţăturilor, adesea îi condamnau tocmai prin absenţă ; iar cu timpul, pe căpeteniile şi pe fruntaşii lor îi înduplecaseră prin virtutea cu care puteau să şi-i facă dragi, încît erau socotiţi că cinsteau cele drepte şi cu consensul acelora. În adevăr, unii fiind de partea acestora, alţii de partea celorlalţi, au adunat scrisorile trimise pentru propria lor erezie şi le-au lăsat deoparte pe acelea care nu erau în consens cu vederile lor. În continuare pentru mine a fost foarte greu să le descopăr pe toate care proveneau de la unii ca aceştia. Pentru că trebuie o deosebită grijă de adevăr pentru activitatea istoriei, mi s-a părut necesar să cercetez cu scrupulozitate chiar şi literatura, atît pe cît a fost posibil.

---

39. Valeriu Liciniu, împărat în Răsărit (308—324), după înfrîngerea suferită la Hrisopole, la 18 septembrie 324, a murit la Tesalonic în acelaşi an.

40. Sozomen face aluzie la o primă lucrare a sa de istorie bisericească, pierdută, care cuprindea evenimentele de la Înălţarea Domnului şi pînă la moartea lui Liciniu.

41. Arie (către 280—336) nega dumnezeirea Fiului lui Dumnezeu. Concepţia sa raţionalistă a provocat o puternică reacţie ortodoxă, care a dus la ţinerea primului Sinod Ecumenic de la Niceea, în 325.

42. Se referă mai întîi la diferitele ramuri ale arianismului, apoi la pnevmatomahi, nestorieni, monofiziţi, apolinarişti etc.

Așadar, chiar dacă voi expune dezbinările din sînul Bisericii, care au avut loc între aceștia pentru întîietate sau pentru supremație, proprii ereziei, acestea să nu fie privite cu asprime sau cu rea-voință. Căci în primul rînd, așa cum s-a spus, se cuvine ca acela care scrie să pună adevărul mai presus de toate și apoi să explice cu toată sinceritatea învățătura Bisericii Universale. Fără îndoială se găsește adesea cineva care să aducă acuzații, ca un adversar viclean, și totuși ca prin minune a rămas întărit în propria virtute și a atras la adevărul său popoarele și întreaga Biserică. Prin urmare, cu toate că voiesc, dacă-mi va fi îngăduit, să scriu numai despre ceea ce se pare, după cunoștințele mele, că s-a petrecut cu Biserica întemeiată în imperiul roman, am dorit totuși ca, atît cît îmi va sta în putință, să scriu și despre ceea ce s-a petrecut cu religia noastră la perși și la barbari. Nu va fi nepotrivit pentru o istorie bisericească dacă în această operă se va vorbi și despre aceia care au fost cîndva părinții și învățătorii monahilor, sau aceia care au fost priviți ca necesari după aceea prin cele ce au urmat, așa cum am auzit și am dovedit. Căci trebuie ca nici noi să nu părem că sîntem ingrați, trecînd sub tăcere virtutea lor, și nici ei nu vor fi lipsiți de locul ce li se cuvine în această istorie, ei care ne-au lăsat exemple de neasemuită filosofie [43], de care urmașii, folosindu-se, se vor bucura de un sfîrșit preafericit și plin de bucurie. Dar și această scriere odată începută va ține seama în continuare, cît va putea, de toate acestea.

Să mă întorc acum la povestirea faptelor, rugînd pe Dumnezeu să-mi fie alături. Căci de aici va avea începutul scrierea de față. (Sozomen, I, 1) [44].

CAPITOLUL IV

DE CÎND ÎȘI ARE ÎNCEPUTUL ISTORIA ȘI ÎN CE FEL I S-A ARĂTAT LUI CONSTANTIN SEMNUL CRUCII ȘI CE ÎMPĂRAȚI ȘI CEZARI AU FOST ÎN ACELAȘI TIMP

În timpul împăraților și consulilor Crisp și Constantin (An. 322), în fruntea Bisericii romane era Silvestru [45]. Alexandru [46] era în fruntea Bisericii din Alexandria, iar Macarie [47], în Ierusalim. La Antiohia

43. Termenii de *filosofie* și *a filosofa*, în creștinism, se referă la viața de asceză în monahism și, în general, la învățătura creștină.
44. Cifra romană arată *Cartea*, iar cea arabă arată *capitolul*.
45. Silvestru I, episcopul Romei între 314—335, a păstorit în pace la umbra autorității împăratului Constantin cel Mare a cărui politică bisericească a urmat-o.
46. Alexandru, episcopul Alexandriei (313—328), apărător al Ortodoxiei împotriva ereziei lui Arie, a luat parte la Sinodul I Ecumenic de la Niceea, împreună cu Sfîntul Atanasie care atunci era numai diacon.
47. Macarie I, episcopul Ierusalimului între 314—334. În timpul păstoriei sale a fost aflată Sfînta Cruce a Domnului nostru Iisus Hristos și au fost alcătuite planurile pentru construirea bisericii Sfîntului Mormînt.

însă, care este lîngă Orontes, încă nu fusese hirotonit nimeni după Roman, probabil din cauza interzicerii persecuţiilor. Nu după multă vreme, cei care s-au adunat la Niceea, admirîndu-l pe Eustaţiu [48] pentru înţelepciunea şi elocinţa sa, au fost de acord că el este vrednic să cîrmuiască scaunul apostolic ; şi pentru că era episcop în vecinătate, la Bereea, l-au transferat în Antiohia. Atunci deci creştinii din Orient, oprindu-se pînă la graniţele Egiptului, pe lîngă Libia, nu cutezau să se întrunească pe faţă în biserici deoarece Liciniu îşi schimbase înţelegerea pe care o arătase faţă de ei. Dar în Occident grecii, sau macedonenii şi ilyrii aveau îndrăzneala să-şi manifeste mai liber religia, din cauza lui Constantin [49], care era împăratul romanilor din aceste locuri. Am aflat că acestui bărbat i s-au întîmplat mai tîrziu şi alte multe lucruri datorită cărora s-a înduplecat să cinstească învăţătura creştinilor ; mai ales în urma semnului care i s-a arătat de la Dumnezeu (Sozomen I, 2).

Şi pentru că am ajuns la acestea, să relatez ceva puţin mai pe larg. După ce Diocleţian [50] şi Maximian Hercule au ales viaţa privată, şi Maximin Galeriu, care domnise împreună cu ei stăpînind Italia, a ales doi împăraţi, pe Maximin în Orient şi pe Sever în Italia (An. 306), atunci Constantin, murindu-i tatăl în Britania, este numit împărat în primul an al Olimpiadei, a 271-a [51], în ziua de 27 a lunii iulie. La Roma însă a fost ales împărat, de către ostaşii pretoriului, Maxenţiu, fiul lui Maximin Hercule. Apoi tatăl lui, din dorinţa de stăpînire, a voit să-şi împiedice fiul să domnească, ceea ce nu a reuşit să facă. După acestea a murit la Tars, în Cilicia. Apoi Sever, venind la Roma împotriva lui Maxenţiu, a fost ucis datorită trădării ostaşilor. Iar Maximin Galeriu, după ce a numit pe Liciniu August, a murit.

---

48. Eustaţiu, antiorigenist declarat, a ajuns episcopul Antiohiei în 325 şi a păstorit pînă în 330 cînd a fost depus şi trimis în exil de un sinod arian ţinut în acest an la Antiohia. El a urmat în scaunul antiohian după episcopul Filogon (320—324), şi nu lui Roman aşa cum afirmă Sozomen. Roman, diacon din Palestina, a suferit martiriul în anul 303 la Antiohia, din porunca împăratului Diocleţian. Despre el dă mărturie Eusebiu de Cezareea în scrierea sa, *Martirii din Palestina*, II, P.S.B., 13 p. 397—398.

49. Constantin cel Mare nu avea autoritate atunci decît numai asupra Iliriei, anume din anul 314 cînd a purtat primul război cu Liciniu.

50. Împăratul Diocleţian (284—305) a dat o nouă organizare imperiului, instituind sistemul politic al dominatului, împăratul deţinînd puterea supremă în stat. Astfel erau anihilate autoritatea senatului şi a instituţiilor romane tradiţionale. Imperiul era împărţit în două, Oriental şi Occidental, fiind condus de doi auguşti ajutaţi de doi cezari.

51. Sub numele de Olimpiadă, în sens cronologic, se înţelege intervalul de timp de patru ani dintre două jocuri olimpice succesive. Primul joc olimpic a avut loc în anul 776 î.H., în oraşul Olimpia din Peloponez. Acest sistem de a număra anii a fost părăsit, dar numele de olimpiadă se păstrează pentru întrecerile sportive, ţinute din patru în patru ani, sub denumirea de jocuri olimpice.

Prin urmare, Maxențiu era socotit la Roma ca un tiran, dedîndu-se fără rușine la adultere și ucigînd pe bărbații acelor femei. Constantin, voind să-l înlăture și să-i scape pe romani de măceluri, se gîndea ce zeu îi va fi de ajutor în război, știind că zeii pe care îi cinstise Diocleţian nu-i vor fi de nici un ajutor, şi mai ales din cauză că tatăl său, disprețuind religia păgînilor, a trăit fericit (Socrate, I, 2).

Așadar, în mijlocul acestor frămîntări, a văzut în somn semnul crucii proiectat pe cerul strălucitor (An. 315) ; erau de față și îngerii care, minunîndu-se de această arătare, îi spuneau : «Constantine, vei învinge cu ajutorul acestui semn». Se mai spune că i-a apărut chiar Hristos și că i-a arătat semnul crucii şi l-a învăţat să-şi facă o cruce asemănătoare și să aibă în lupte acest ajutor, cu care va cîștiga drepturile victoriei. Eusebiu al lui Pamfil povestește sub jurămînt [52], că l-a auzit chiar pe împărat spunînd că, pe la amiază, cînd soarele începe să coboare, a văzut și el, și ostașii care erau atunci cu el, semnul crucii făcut din lumină și alături fiind scris : *«prin acest semn vei învinge»*. În timp ce se gîndea ce ar putea fi, s-a făcut noapte și în somn i-a apărut Hristos, cu semnul pe care l-a văzut pe cer, și i-a poruncit să facă chipul acelui semn, care-i va fi de ajutor în ciocnirile din lupte (Sozomen, I, 3).

CAPITOLUL V

CUM A CUNOSCUT CONSTANTIN ÎNVĂȚĂTURA CREȘTINĂ ȘI DESPRE MINUNEA CRUCII ȘI MOARTEA LUI MAXENȚIU

De vreme ce nu era nevoie de interpret, ci s-a arătat pe față împăratului ce se cuvine să creadă despre Dumnezeu, imediat ce s-a luminat de ziuă, convocîndu-i pe preoții lui Hristos, le-a cerut să-i vorbească despre învăţătura creştină. Iar aceştia, dîndu-i cărţile sfinte, îi vorbeau despre Hristos și-și întăreau spusele lor cu cele ale proorocilor. Și semnul care i-a apărut împăratului spuneau ei că este semnul victoriei împotriva iadului, victorie pe care a repurtat-o Hristos înălțîndu-Se la ceruri, după ce a fost răstignit pe cruce și a murit, înviind apoi a treia zi, după cum au spus că trebuie nădăjduit : fiindcă după încheierea acestei vieţi, către sfîrşitul secolului prezent toţi oamenii vor învia şi vor fi nemuritori. Unii, care au trăit așa cum trebuie, vor avea parte de răsplată, alții, de chinuri, pentru că au făptuit lucruri rele. Că în greșelile

52. A se vedea mai pe larg la Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare*, Cartea întîi, cap. 28, 1, Studiu introductiv de Prof. dr. Emilian Popescu, traducere și note de Radu Alexandrescu, P.S.B., 14, București, 1991, p. 76.

pe care le-au săvîrşit aici există totuşi prilej de mîntuire şi ispăşire a păcatelor : celor neiniţiaţi încă, dar botezaţi, li se dă prilejul înţelegerii după legea bisericească, pe cînd celor iniţiaţi, grija ca să nu greşească. Dar pentru că asemenea purtare este dată doar cîtorva bărbaţi sfinţi, ei vorbeau şi despre ispăşirea arătată prin căinţă ; căci Dumnezeu este milostiv şi îi iartă pe cei care au greşit şi care dovedesc căinţă, străduindu-se să o întărească prin fapte.

După aceste explicaţii ale preoţilor, împăratul, minunîndu-se de proorocirile făgăduite astfel de Hristos, a poruncit ca, din aur şi pietre preţioase, bărbaţi pricepuţi să transforme semnul crucii în drapel, pe care l-au numit Labarum. Căci acest semn de luptă era mai de preţ printre celelalte prin aceea că îl preceda pe împărat şi se obişnuia să fie venerat de oşteni. Consider îndeosebi că de aceasta Constantin a schimbat podoaba cea mai de preţ a imperiului roman în semnul Crucii : pentru ca, văzîndu-l adesea şi îngrijindu-l, supuşii să se dezobişnuiască de obiceiul străvechi şi să considere Dumnezeu numai pe Acela pe care Îl slăvea împăratul, sau de care se foloseau ca diriguitor sau ajutor împotriva duşmanilor. Căci deseori acest semn era purtat în fruntea tuturor liniilor de bătaie, deoarece presupunea că este de mare ajutor cînd oştile se înfruntă în luptă. A hotărît aşadar şi anumiţi purtători ai drapelului, care să se îngrijească de el ; sarcina acestora era să-l poarte pe rînd pe umeri şi în felul acesta să lumineze întreaga oştire. Se zice că unul dintre ei, tocmai cînd purta acest drapel, s-a înspăimîntat de năvala neaşteptată a duşmanilor şi a trecut altuia drapelul să-l poarte; şi fiindcă s-a sustras de la luptă şi şi-a lăsat deoparte suliţele, a murit lovit pe dată ; iar acela care a preluat semnul biruinţei a rămas nevătămat şi în mijlocul suliţelor care zburau în jurul lui. Căci e o minune cum săgeţile duşmanilor, îndrumate parcă de o putere divină, se îndreptau spre drapel, dar zburau departe de purtătorul de drapel aflat în plină primejdie. Se spune că niciodată vreun alt îngrijitor al acestui drapel, cum e obiceiul, nu a murit rănit în război şi n-a suferit nenorocirea captivităţii (Sozomen, I, 3). Luptînd deci în apropiere de Podul Milvius a învins, căci Maxenţiu s-a înecat în fluviu. Era anul al şaptelea al domniei lui Constantin. Între timp Diocleţian a murit la Salona (An. 315). (Socrate, I, 2).

CAPITOLUL VI

DESPRE ABATEREA PĂGÎNILOR

Nu mi-e străină cauza pentru care grecii susțin că împăratul Constantin a ucis pe unii cu care era rudă apropiată (An. 316) și că și-a avut partea lui de vină în uciderea fiului său Crisp. Pe cînd era condus spre căință, a cerut filosofului Sopater — care în vremea aceea era în fruntea școlii lui Plotin — sfat în privința curățirii. Filosoful i-a răspuns că nu există nici o ispășire pentru asemenea păcat, iar Constantin, speriat de această interdicție, a găsit niște episcopi care i-au promis că păcatul poate fi ispășit în întregime făcînd penitență sau botezîndu-se. Atunci, bucuros că aceia i-au spus ceea ce dorea el și prețuind învățătura creștină, s-a făcut de îndată creștin și i-a condus pe supușii săi după exemplul său. Părerea mea este însă că aceste invenții sînt combătute de cei care cercetează religia creștină. Căci Crisp, din cauza căruia spun ei că a fost nevoit Constantin să ispășească, a murit în anul 20 al domniei tatălui său (An. 329). Trăind pînă la această dată, el a dat împreună cu tatăl său multe legi pentru creștini — fiind de bună seamă pe locul al doilea al imperiului, numit și Cezar — așa cum mărturisesc numele împăraților și legile acelor vremuri. Iar despre Sopater [53] nu e de crezut că a putut să vină la întrevederea cu Constantin, căci acesta domnea numai în partea din jurul Rinului, spre Ocean ; însă din cauza planului pe care îl avea împotriva lui Maxențiu, își petrecea timpul în Italia. În acea vreme erau tulburări în republica romană și nu era ușor ca britanii și galii să se întrunească atunci cu aceia cărora se știe că Constantin le-a împărtășit religia creștină, decît dacă își așezau tabăra împotriva lui Maxențiu și treceau în Roma. Dar, pe de altă parte, martori ai acelor vremuri sînt legile în favoarea religiei, pe care le-a promulgat.

Însă, deși sînt de acord că împăratul a putut sta de vorbă cu ușurință cu Sopater, sau că i-a cerut sfat printr-o scrisoare asupra celor ce-l interesau, nu e totuși neverosimil ca filosoful să fi ignorat că Hercule [54] al Alcmenei a fost purificat la Atena după moartea fiului lui, la sărbătorile în cinstea zeiței Ceres [55] ; și după moartea lui Ifit (Iphi-

53. Sopater din Apamea a fost elevul lui Jamblichos (școala neoplatonică siriană). A fost condamnat la moarte de Constantin cel Mare pentru că a furat vasul unei flote încărcate cu cereale, și aceasta prin magie.

54. Hercule, vestit erou grec, fiul lui Zeus și al Alcmenei, cunoscut prin forța și vitejia sa.

55. Ceres, zeița grîului și a recoltei în general, la romani.

tus)[56], pe care l-a nimicit pe nedrept fiind străin și prieten al lui. De vreme ce deci grecii fac cunoscută ispășirea păcatelor de acest fel, să fie de ajuns cele spuse și să acuze de minciună pe cei care au inventat că Sopater i-a răspuns lui Constantin împotrivă. Căci nu cred că cel mai nobil pentru erudiția lui literară la greci, pe atunci, ignora aceste lucruri (Sozomen, I, 5).

CAPITOLUL VII

DESPRE CONSTANȚIU, TATĂL LUI CONSTANTIN

Așadar Bisericile o duceau bine sub domnia lui Constantin și sporeau pe fiece zi în bunăvoire și în bună înțelegere cu împăratul, care le ajuta prin multe binefaceri *. Chiar și mai înainte Domnul le-a păzit solide de primejdii și tulburări. Căci în vreme ce Bisericile din alte ținuturi ale lumii sufereau diverse persecuții, numai Constanțiu, tatăl lui Constantin, le-a îngăduit creștinilor să-și păstreze în toată libertatea religia lor.

Și iarăși am aflat că a făcut o minune neobișnuită și vrednică de ținut minte. Voind să încerce pe unii creștini de la palatul său dacă sînt bărbați buni și puternici, chemîndu-i pe toți, a început prin a le spune că, dacă unii vin să aducă sacrificii și cinstire zeilor lui, să fie în jurul lui și să rămînă în anturajul lui ; dacă însă refuză, să plece din palat, mulțumindu-se cu o pedeapsă foarte mică. Deoarece au fost și de o parte și de cealaltă, unii părăsindu-și religia iar alții punînd cele sfinte înaintea celor prezente, a hotărît să se folosească de acei prieteni și sfetnici care au rămas constant fideli în cele mai bune ; pe ceilalți însă i-a alungat din sfatul lui, întorcîndu-le spatele ca unor neputincioși, considerînd că aceia din jurul împăratului care au fost așa de grăbiți să-și trădeze Dumnezeul, nu vor fi niciodată devotați. Și de aceea, atît cît a trăit Constanțiu, nu era considerat împotriva legii cineva care era creștin, dintre cei care locuiau în afara Italiei și în Gallia și în Bretania, și cei din jurul munților Pirinei, pînă la Oceanul Atlantic.

Și cînd Constantin i-a urmat la domnie, situația Bisericii a devenit și mai înfloritoare. Căci odată cu dispariția lui Maxențiu, fiul lui Hercule, după ce îi cedase lui Constantin partea lui, erau tot mai tari în credință cei care sălășluiau pe malurile fluviului Tibru și Eridanus (pe care provincialii îl numesc Pad), ca și cei care locuiau în apropiere de

56. Ifit (Iphitus), fiul lui Eurit, regele Oechaliei, a fost omorît de Hercule, împreună cu tatăl și cei trei frați ai lui.
* Ed., sporind prin multe binefaceri ale acestuia.

Aquila. În acest loc merge vorba că a sosit cu o corabie, Argo, şi că a fost transportată în Marea Tireniană. Dar argonauţii, evitînd vîntul puternic, nu au folosit aceeaşi corabie la întoarcere, ci, traversînd marea care este mai sus de sciţi, au venit pe acest fluviu pînă la graniţele italilor ; şi iernînd aici au întemeiat cetatea care se numeşte Aemonia. Iar la venirea verii, cu ajutorul celor din provincie, transportînd cu mijloace mecanice corabia Argo pe pămînt aproape patru sute de stadii, au dus-o la fluviul Aquila, care îşi uneşte apele cu Eridanus. Eridanus îşi are izvorul în Marea Italică. Aşa că după luptă, cibalii, dardanii şi macedonienii şi cei care sălăşluiau pe lîngă Istru, ca şi Grecia şi tot neamul ilirilor au ajuns sub stăpînirea lui Constantin (Sozomen, I, 6).

CAPITOLUL VIII

CUM A FOST ALUNGAT LICINIU ŞI CUM I-A URMĂRIT PE CREŞTINI ŞI A FOST ÎN CELE DIN URMĂ ÎNVINS

Apoi Liciniu, alungat de aici, după ce mai înainte fusese credincios învăţăturii creştine, schimbîndu-şi vrerea, a lovit în mai mulţi preoţi din partea lui de imperiu, dar şi în mulţi alţii, şi în special în colegiul militar. Căci era prea mîniat pe creştini din cauza războiului lui Constantin, considerînd că el s-ar putea supăra din cauza distrugerii religiei lui. Mai era de părere totodată să încerce şi să se străduiască să-i aducă înapoi (pe creştini ; *n. tr.*) măcar sub domnia lui.

Aşa fiind, avînd de gînd să lupte din nou împotriva lui Constantin, nădăjduia în vicotrie datorită prevestirilor şi sacrificiilor şi, atras de unii care îi făgăduiau că îl va învinge pe Constantin în război, s-a convertit la păgînism (An. 325). Pînă şi grecii spun că a recurs la prezicerile lui Apollo[57] Geamănul din Milet, şi, cerîndu-i părerea asupra războiului, duhul i-a răspuns prin aceste versuri ale lui Homer : «O, bătrîne, te pîndesc războinici foarte tineri ; iar viaţa ta e pe sfîrşite, te aşteaptă o bătrîneţe grea».

Din mai multe lucruri aşadar mi se pare mie că învăţătura creştină constă într-o providenţă divină şi a progresat într-un atît de mare avînt, dar avea să sufere mult de persecuţiile neamurilor. Căci în timp ce Liciniu persecuta Bisericile înfiinţate în imperiul său, s-a pornit

57. Apollo, fiul lui Zeus şi al Letei, era socotit o divinitate deosebită în mitologia greacă. Era considerat ca zeu protector al artelor frumoase, al luminii, al navigatorilor şi al oraşelor. Se socotea că are darul profeţiei, de aceea numele lui era legat de oracole, dintre care cel mai renumit se afla în Delfi.

războiul în Bitinia, unde în cele din urmă Liciniu și Constantin s-au luptat între ei [58]. Constantin a fost atît de mult sprijinit de ajutorul divin, încît i-a învins pe dușmani și pe uscat și pe mare ; iar Liciniu, pierzîndu-și pedestrimea și flota, a fugit și el în Nicomidia și a trăit cîtva timp la Tesalonic ca simplu particular și a fost ucis acolo (An. 329) [59]. Așadar acest bărbat, care la începutul domniei sale a prosperat mult prin lupte și alte mijloace, și a fost onorat prin căsătoria cu sora lui Constantin, a murit pînă la urmă în acest fel (Sozomen, I, 7).

CAPITOLUL IX

DESPRE LEGILE DATE DE CONSTANTIN PENTRU CREȘTINI, DESPRE SCHIMBAREA RITUALURILOR PĂGÎNE ȘI PROSPERAREA CREȘTINILOR, ȘI DESPRE VICTORIILE LUI CONSTANTIN ȘI CINSTIREA RELIGIEI

Și așa Constantin, cînd i-a revenit lui singur întreg Imperiul roman, s-a folosit de edicte publice pentru ca supușii din Orient să aducă fără teamă cinstire religiei lui Hristos și să slujească dumnezeirii după cuviință, crezînd însă în acea singură dumnezeire, care e și adevărată și care să aibă tot timpul destulă putere. Căci dorea ca aceia care se străduiesc întru toate acestea să aibă parte din belșug de toate cele bune, și orice ar crede cu privire la aceasta să se poată bucura cu mai multă nădejde ; însă cei care vor greși față de Dumnezeu, și în comun și în parte, și în timp de pace și în timp de război, toate să le obțină cu greu. Și aducînd mulțumiri, fără să și le atribuie lui însuși, a adăugat la legea aceea următoarele : de vreme ce Dumnezeu, în chibzuința Lui, l-a socotit pe el vrednic să-I fie slujitor și l-a călăuzit de la Marea Bretaniei și pînă la regiunile din Orient, pînă acolo să se întindă religia creștină ; și aceia care pentru credința în Dumnezeu au stăruit neîncetat în a mărturisi și în martiriu, să se arate mai uniți prin onorurile lui.

Vorbind astfel în adunare și spunînd încă multe altele, prin care credea că îi atrage pe supuși la cultul religiei, a decretat nelegale toate cele ce au fost gîndite sau înfăptuite împotriva religiei sub cei care au persecutat Biserica și a stabilit prin lege să fie repuși în drepturi toți cei care, din cauza mărturisirii lui Hristos, au fost nevoiți să emigreze în insule sau să se stabilească în alte părți împotriva voinței lor, sau

58. Lupta a avut loc la 18 septembrie 324 lîngă Hrisopole (azi Scutari) în Bitinia.

59. În general, se socotește anul 324 ca an la morții lui Liciniu. Anul 329 este indicat în textul latin din colecția Migne, *Patrologia Latina*, vol. 69, col. 891.

condamnaţi să lucreze în mine sau la lucrări publice, sau să slujească pe femei sau pe ţesătoare, sau să fie încredinţaţi curiilor, chiar dacă la început nu au fost în curie [60]. Iar pe aceia care au fost loviţi de infamie, i-a dezlegat. Cu privire la armată, i-a lăsat pe civili la latitudinea lor dacă să rămînă în uniforma în care au fost, sau dacă să se retragă din armată, bucurîndu-se de un concediu onorabil.

Redînd tuturor libertatea de altădată şi onorurile cuvenite, i-a reaşezat pe toţi chiar în drepturile lor. Dacă acelor condamnaţi la moarte li se confiscaseră bunurile, a hotărît ca moştenirea lor să revină celor mai apropiate rude, iar dacă nu exista o astfel de rudenie, să revină oricărei Biserici din provincie dreptul de moştenire. Iar dacă i-a fost luat ceva din aceste bunuri, să fie restituite acestea fie unui particular, fie statului. Acelora însă care şi-au însuşit ceva din tezaurul statului sau au primit donaţii, le-a făgăduit că se va ocupa de problema aceasta pe cît îi va sta în putinţă şi într-un chip demn. Aşadar, cum am mai spus, aceasta a fost voinţa împăratului şi toate au fost statornicite prin lege, şi au fost în mod deosebit îndeplinite şi duse la bun sfîrşit.

Toate funcţiile romanilor erau îndeplinite atunci de creştini, şi de altfel toţi refuzau să aducă sacrificii şi nu mai era loc pentru jertfe şi preziceri. Nici nu era îngăduit să înalţi idoli sau să oficiezi solemnităţi păgîne [61]. Se schimbau şi cele mai multe din vechile obiceiuri în cetăţile neamurilor. În sfîrşit, din vremea aceea la egipteni masa nu se dădea cîtuşi de puţin, ca la sărbătorile străbune, în tempele păgînilor, ci mai degrabă în biserici, ca să simbolizeze creşterea apelor Nilului. La romani însă, atunci au fost înlăturate pentru prima dată spectacolele cu gladiatori. La fenicieni, care sălăşluiau în Liban sau Heliopolis, nu s-a mai îngăduit ca fetele să se dedea depravării înainte de a se uni cu bărbaţi legitimi, desigur după ruşinea primei încercări a unei împreunări nelegiuite. Casele sfinte care erau considerate că au destulă măreţie erau refăcute, altele însă erau mărite în înălţime sau în suprafaţă. În alte părţi însă, unde acestea nu existau, străluceau, acum fiind clădite din temelie. Împăratul avea la îndemînă bani din belşug, din tezaurele regilor, întrucît a scris în fiecare cetate episcopilor sau conducătorilor poporului, ca preoţii — după cum voiau — aşa să poruncească, iar ceilalţi să dea ascultare celor care porunceau, pînă cînd lucrarea era desăvîrşită repede.

---

60. O *curie* era alcătuită din 10 ginţi. Din aceste curii erau aleşi funcţionarii publici, ca perceptorii de impozite, poştaşii, edilii etc.

61. Se pare că istoricul Sozomen, din care este luat acest capitol, exagerează, dacă se ţine seama de un «cuvînt de învăţătură» citat de Eusebiu de Cezareea, prin care, deşi împăratul îi îndemna pe supuşi să mărturisească pe Domnul creştinilor, garanta libertatea de conştiinţă a tuturor, adică şi a păgînilor *(Viaţa lui Constantin,* II, 50—60, trad. cit., p.111—115).

Într-adevăr, bucurîndu-se de domnia lui, și religia era în floare și chiar după războiul atît de greu purtat împotriva lui Liciniu a fost fericit în luptele pregătite împotriva unor străini, încît i-a învins și pe sarmați ; iar cei care se numesc goți au încheiat atunci tratat de alianță pentru a se bucura de trecere pe lîngă el.

Acest neam locuia atunci dincolo de fluviul Istru. Fiind foarte dornici de războaie și antrenați mereu și prin mulțimea și prin mărimea corpurilor de armată, erau mai presus decît ceilalți barbari ; numai romanii le rezistau. Se spune chiar că și în această bătălie i s-a arătat lui Constantin prin semne și vise cît de mult îl îndrumează providența divină. Acesta, după ce a învins în toate războaiele care s-au purtat sub domnia lui (An. 333), ca și cum îi mulțumea lui Hristos, avea din ce în ce mai multă rîvnă în slujirea religiei lui, poruncind ca supușii săi să considere că aceasta este singura religie adevărată și mîntuitoare, religie care trebuie mărturisită. Dintr-o regiune stăpînită de el, a luat dintr-o cetate birul stabilit pentru stat și l-a distribuit bisericilor și clerului din provincie și a stabilit prin lege ca donația să fie valabilă pentru totdeauna. Deprinzîndu-i pe ostași să se închine lui Dumnezeu, cum făcea și el, le însemna armele cu semnul crucii. Construind capele și în palate, după modelul bisericii, purta în jur chiar și tabernacolul în timp ce își stabilea tabăra împotriva dușmanilor, pentru ca, între timp, el însuși să nu ducă lipsă, nici armata să nu fie lipsită de lumina sacră, cu care se cuvine să aducă laudă Domnului și să-I fie aduse cuvîntări *.

Urmau de asemenea preoți și diaconi, slujitori ai tabernacolului și care, conform legii bisericești, îndeplineau serviciul religios. Din acela, cohortele romane care acum se numesc Numeri [62] și-au făcut fiecare cîte un tabernacol al lor și aveau repartizați preoți și diaconi.

În ziua care se numește Duminică, pe care evreii o numesc cea dintîi, dar grecii o atribuie soarelui, și care este înaintea zilei a șaptea (adică ziua lui Venus), a stabilit prin lege ca toți să aibă zi în care să nu fie judecată sau alte preocupări, și în cursul acestei zile să se ocupe numai cu rugăciuni. Și cinsteau ziua de Duminică fiindcă e ziua în care Hristos a înviat din morți ; iar pe cealaltă, fiindcă atunci fusese răstignit pe cruce. Căci avea un cult deosebit pentru Prea sfînta Cruce, atît din cauza celor care i-au venit cu succes în ajutor în bătălii pornite împotriva adversarilor, cît și pentru aceea că s-a făcut să se arate lui ca o minune în acest scop.

* Mss., să aducă lauda cum se cuvine...,

62. Prin acest termen se înțelegeau trupe, sau corpuri de trupe, de importanță diferită. Mai tîrziu, în secolul al VI-lea, desemna trupe de elită.

În sfîrșit, a interzis prin lege crucificarea, care la început era obișnuită la romani. Dar în reprezentările de pe monezi și în zugrăveli, a poruncit ca acest semn să fie înscris și să apară întotdeauna ca o dovadă că reprezentările ei de pînă acum erau împodobite cu acest chip. Și în toate lucrurile, mai cu osebire în legislație, se străduia să-L împace pe Dumnezeu. Căci e clar că împreunările pline de dezmăț și nesocotință, care, înainte de el, nu erau interzise, atunci au fost corectate, așa cum se găsesc dintre acelea pe care le-a statornicit prin legi.

Dar acum este necesar să punem în schimb cele ce au fost hotărîte de el prin lege spre cinstirea și așezarea religiei, deoarece se pare că fac parte din istoria Bisericii (Sozomen, I, 8).

La romani a fost demult o lege care interzicea, celor ce la 25 de ani nu aveau soții, privilegiile celor ce aveau soții. Și multe altele mai prevedea : să nu beneficieze de testament, cu toată înrudirea apropiată ; cei care nu aveau fii pierdeau jumătate din ceea ce le rămînea lor. Cei vechi au dat aceste legi voind ca Roma să fie bogată în populație, ca și toate țările supuse, și pentru că, nu cu mult înainte de aceste legi, pierduseră mulți oameni în războaiele civile. Văzînd așadar împăratul că din această cauză erau rău priviți cei care pentru Dumnezeu se străduiau să se păstreze curați și fără copii, a judecat că e nesocotit ca, din cauza strădaniei și sîrguinței oamenilor, să se considere că numărul lor poate crește ; deoarece natura întotdeauna are grijă, printr-o distribuire cerească, de scăderea sau creșterea populației. Și a propus o lege pentru întregul popor, care prevedea ca cei care nu aveau soții și copii să se bucure de privilegii egale cu aceia care aveau soții și copii. Dar a dat o lege prin care să aibă chiar mai mult aceia care trăiau în castitate și abstinență, dîndu-le — bărbaților și femeilor, chiar minori fiind — libertatea să facă testament împotriva legii comune. Căci a socotit că gîndesc bine toți aceia care caută să-L înduplece pe Dumnezeu și să se ocupe de filosofia aducătoare de adevăr. Pentru același motiv și vechii romani hotărînd cu multă ușurință (fecioria Vestalelor), au decretat pe unele fecioare vestale chiar la vîrsta de șase ani.

În felul acesta, judecata piosului împărat a fost plină de respect față de religie : căci a voit ca pretutindeni hotărîrile date de cei care au această sarcină să nu fie definitive și a hotărît prin lege să se facă apel la episcopi, dacă unii vor să recuze pe judecătorii civili, socotind valabilă hotărîrea acelora mai degrabă decît a altor judecători și, ca și cum ar fi fost pronunțată de împărat, să fie respectată de toți, iar hotărîrile sinoadelor să rămînă neschimbate. Dar un lucru nu e demn de noi, faptul că am părăsit legea pentru folosul celor care sînt eliberați (din sclavie) în biserici. Cum din cauza subtilității legilor chiar pose-

sorii involuntari întîmpinau dificultăţi în privinţa acordării unei libertăţi mai bune, numită egalitate în drepturile civile romane, a dat trei legi, decretînd ca toţi cei eliberaţi în biserici sub mărturia preoţilor să se bucure de egalitatea în drepturi civile prin această pioasă soluţie; dovada acesteia se păstrează şi în timpul de faţă. Căci era specific unui obicei privitor la libertate ca legile scrise pentru eliberarea sclavilor să aibă precădere. Respectînd aceasta, Constantin cinstea în felul acesta religia în toate privinţele şi care era prin ea însăşi în plină glorie prin virtutea celor mai mulţi care atunci erau în fruntea ei (Sozomen, I, 9).

CAPITOLUL X

DESPRE DIFERIŢI DUHOVNICI ŞI DESPRE COMUNITATEA LOR

După încetarea persecuţiilor, mulţi duhovnici care supravieţuiseră erau mîndria Bisericilor; cum a fost Osiu, episcop de Cordoba [63], şi Amfion din Epifania Ciliciei [64] şi Maxim [65], care, după Macarie, a fost întîistătător la Ierusalim, şi Pafnutie Egipteanul [66], prin care se spune că Dumnezeu a înfăptuit mai multe minuni, că i-a învins pe demoni şi că a dat sănătate unor diferiţi bolnavi. Unii spun că Pafnutie şi Maxim au fost printre duhovnicii aceia pe care împăratul Maxim [67] i-a condamnat la muncă în mină, scoţîndu-le ochiul drept şi tăindu-le piciorul sting (Sozomen, I, 10).

---

63. Osie (cca 257—358), episcop de Cordoba în Spania, din anul 295 a petrecut mult timp în preajma împăratului Constantin. A luat parte şi la Sinodul I Ecumenic, unde a propus să se hotărască printr-un canon celibatul preoţilor şi al diaconilor. Împotrivă s-a ridicat vestitul monah Pafnutie din Tebaida de sus (Egipt), care a apărat vrednicia Tainei căsătoriei preoţilor şi diaconilor. Osie a apărat ortodoxia niceeană, dar în 357, centenar fiind, a semnat sub ameninţări a doua formulă ariană de la Sirmium.

64. Adversar al lui Arie, a participat la sinoadele din Ancira (314), Neocezareea (314) şi Niceea (325). Sfîntul Atanasie cel Mare în *Epistola către episcopii din Egipt şi Libia*, îl citează alături de alţi 25 de episcopi, ale căror scrieri sînt recomandate ca ortodoxe, lipsite de orice semn de erezie (P.G., 25, 556 C-557 A).

65. Maxim II a păstorit între 333—350 (351). A participat la sinodul de la Tir din 335, dar a refuzat să semneze condamnarea Sfîntului Atanasie pe care l-a primit la întoarcerea acestuia din exil în 349.

66. Pafnutie, călugăr din Egipt, ucenic al Sfîntului Antonie, a ajuns episcop în Tebaida Egiptului. Între 308—311 a pătimit în timpul persecuţiei lui Maximin Daia, pierzînd ochiul drept şi fiind condamnat la muncă în mină. A apărat credinţa ortodoxă la Niceea şi la sinodul de la Tir (355). A fost apreciat în chip deosebit de împăratul Constantin cel Mare.

67. Este vorba de Maximin Daia sau Daja care a domnit în Răsărit ca cezar (305) şi apoi împărat (310—313). A fost un duşman înverşunat al creştinilor pe care i-a persecutat.

După aceştia, aflăm că a trăit Spiridon, episcop al Trimitundei, fost episcop în Cipru, pentru dovedirea virtuţii căruia cred că e suficientă părerea care s-a păstrat despre el pînă astăzi. Cîte au fost înfăptuite de el cu ajutorul lui Dumnezeu, mai multe ştiu cei din provincia lui ; eu însă nu voi trece sub tăcere cele care au răzbit pînă la noi. El a fost un ţăran avînd soţie şi copii, dar nu era mai prejos în privinţa lucrurilor dumnezeieşti. Se spune că într-o noapte au venit nişte răufăcători la stîna cu oile lui şi, pe cînd se căzneau să fure, dintr-o dată hoţii au fost imobilizaţi, fără ca să fie legaţi. Cînd s-a făcut ziuă şi el s-a dus acolo i-a găsit legaţi şi i-a dezlegat de lanţurile nevăzute, dar i-a învinuit şi le-a spus : «Pentru ce, fraţilor, cînd se putea să primiţi ceea ce doreaţi, aţi ales mai curînd să le furaţi şi să suportaţi nenorocirea o noapte întreagă ?». Şi fiindu-i milă de ei şi îndrumîndu-i către lucruri mai bune, le-a zis : «Plecaţi de aici luînd un berbec ; căci aţi lucrat în timpul nopţii şi se cade să vă despărţiţi de oile mele fără necaz». Iată un lucru pe care oricine îl poate admira pe drept cuvînt. Incă un fapt întru nimic mai puţin minunat. Fiicei lui — o copilă numită Irina — un necunoscut i-a dat odată în păstrare o statuetă ; fata, asumîndu-şi răspunderea lucrului încredinţat, l-a ascuns în pămînt, unde credea că poate fi păstrat cu grijă. S-a întîmplat între timp să moară fata, fără să-i fi spus nimic tatălui. Omul a venit să-şi ceară obiectul încredinţat, fără ca Spiridon să ştie despre ce e vorba. După ce a căutat în toată casa şi nu l-a găsit, plîngea şi se tînguia pentru că acela care lăsase în păstrare statueta părea că e gata să moară, într-atît se supărase, iar Spiridon, văzînd ce se poate întîmpla şi venind în fugă la mormîntul fetei, a chemat-o pe nume. La răspunsul ei, a întrebat-o despre obiectul depus. Şi după ce a aflat de la ea, întorcîndu-se şi găsind obiectul acolo unde copila îi indicase, i-a dat înapoi omului ceea ce cerea.

Şi pentru că a venit vorba despre aceasta, nu este nepotrivit să adaug şi cele ce urmează. Acest Spiridon avea obiceiul ca din fructele care se făceau să dea o parte săracilor, iar pe altele să le împrumute gratuit celor care doreau. Dar nu el le dădea, nici nu le primea el, ci doar le arăta camera de dormit, invitîndu-i pe cei care cereau să ia cît aveau nevoie şi apoi să aducă înapoi cît ştiau ei că au luat. Unul însă, după ce a primit împrumutul, a revenit după un timp ca să dea înapoi ceea ce luase. Spunîndu-i acestuia să pună înapoi în dormitor ceea ce fusese împrumutat de acolo, omul s-a dedat la o înşelătorie şi, crezînd că Spiridon nu ştie, nu a restituit ceea ce datora, ci, luînd cele datorate ca şi cum le-ar fi restituit, a plecat. Lucru care nu a putut rămîne neştiut multă vreme. După un timp, acela a venit, cerînd din nou de la

Spiridon împrumut. Iar el l-a trimis la hambar dîndu-i îngăduința să-și cîntărească singur cît avea nevoie. Găsind însă acolo locul gol și știindu-l de o neîndoioasă încredere, l-a anunțat pe Spiridon. Acesta i-a răspuns : «Mă miră ceea ce-mi spui, omule. Cum oare numai ție ți se pare că hambarul e lipsit de cele necesare ? Mai degrabă gîndește-te la tine însuți, nu cumva ai împrumutat în alt rînd ceea ce datorai, fără să restitui mai întîi ? Dacă nu este așa, fără îndoială nu vei fi lipsit de cele de care ai trebuință, ci le vei găsi venind din nou». În felul acesta omul a recunoscut și i-a spus cît îl înșelase. Vrednică de admirație este așadar curăția acestui preasfînt bărbat și respectarea învățăturii bisericești.

Se zice că la un moment dat, pentru anumite motive, episcopii din Cipru s-au întîlnit cu toții, și printre aceștia a fost și Spiridon acesta, și episcopul Trifilie Ledrenses, bărbat înzestrat cu darul vorbirii și cu înțelepciune și bun cunoscător al legilor. În timp ce se celebra întrunirea, i s-a spus lui Trifilie să țină o cuvîntare către popor. Cînd a ajuns la cuvintele cunoscute : *Ia-ți patul tău și umblă* (Matei 9, 6), a spus *cubile* (pat nupțial, *n.tr.)* în loc de *lectum* (pat), schimbînd cuvintele. Spiridon, indignat și ridicîndu-se din jilțul preoțesc, a zis : «Tu ești mai bun decît Acela care a spus *lectum*, ca să încurci cuvintele întrebuințate de El ?». A făcut acest lucru în fața poporului, dovedind mediocritatea aceluia care vorbea privind cu îngîmfare. Căci era potrivit să te facă să roșești, fiind respectabil și vrednic de laudă la treabă și, totodată, înaintat în vîrstă și în slujirea preoțească.

Dar cum era ospitalitatea lui față de străini se poate vedea din aceasta : apropiindu-se postul Paștelui a venit la el un om de pe drum în zilele cînd obișnuia să continue postul împreună cu ai săi și să mănînce într-o anumită zi, rămînînd fără să mănînce la amiază. Văzînd dar că străinul e tare slăbit, zise fiicei sale : «Mergi și spală picioarele străinului și adu-i mîncare». După ce copila i-a spus că nu este nici pîine nici făină (lucruri din care de obicei nu puneau nimic deoparte din cauza postului), rugîndu-se mai întîi și cerînd îngăduință, porunci fiicei să gătească carne de porc, pe care o aveau păstrată la sare în casă. După ce au fost gătite bucatele și puse pe masă, așezîndu-se lîngă străin mînca și-l ruga pe străin să mănînce și el împreună. Pentru că acesta refuza, mărturisind că el e creștin, îi spuse : «Cu atît mai mult nu trebuie să refuzi : căci *toate cele lumești trebuie date lumii* (Tit I, 15), așa cum ne-a învățat cuvîntul Domnului». Dar destul cît am spus despre Spiridon (Sozomen, I, 11).

CAPITOLUL XI

DESPRE DIFERITE FELURI DE A FI MONAH ŞI RÎNDUIALA LOR

Biserica s-a dovedit renumită şi învăţătura ei s-a dezvoltat prin virtuţile vieţii acelora care, îndeosebi în vremea aceea, se bucurau de o comunitate monahală. Căci un foarte folositor lucru le-a dat Dumnezeu oamenilor — această concepţie despre viaţă care pune mai prejos studiul multor doctrine şi al artei dialectice, ca şi cum ar fi neserioase, căci şi dacă îşi închină timpul unei opere mai bune nu-ţi arată deloc cum să trăieşti curat. Prin urmare, această concepţie despre viaţă, care trebuie admirată de comunitate, te învaţă în general, cu prudenţă firească şi simplă, acele lucruri care au desfiinţat nedreptatea şi se îngrijesc de cele de folos. Căci nu predică virtutea, ci mai degrabă o practică, fără să preţuiască cîtuşi de puţin gloria omenească şi, rezistînd cu bărbăţie patimilor sufleteşti, nu se socoate mai prejos decît necesităţile naturale, nici nu se lasă doborîtă de o infirmitate a trupului. Avînd tăria unei minţi îndumnezeite, contemplă pururi pe Creatorul tuturor şi închinîndu-I-se zi şi noapte Îl înduplecă fără doar şi poate cu rugăciuni şi cîntări. Prin curăţia sufletului şi convieţuind în fapte bune, formîndu-se pentru a se îndeletnici cu cele sfinte, dispreţuind curăţirile şi libaţiunile, considerînd păcate numai pîngăririle, se ridică deasupra întîmplărilor ce-o copleşesc din afară, şi în felul acesta este stăpînă peste toţi. Nu se schimbă după voie prin stabilitatea şi cerinţele vieţii, nu se răzbună pentru relele îndurate, nu este chinuită de boală sau de lipsa apăsătoare a celor necesare ; ci mai degrabă se laudă cu acestea. Se gîndeşte toată viaţa la răbdare, blîndeţe, moderaţie ; şi, cît este posibil pentru natura umană să fie aproape de Dumnezeu, se foloseşte de cele prezente ca fiind trecătoare ; nici nu este constrînsă de posesiunea lucrurilor pe care le stăpîneşte, nici nu se grăbeşte să se îngrijească de cele prezente mai mult decît trebuie. Ci, lăudînd întotdeauna simplitatea şi practicarea învăţăturilor ei, contemplă fericirea veşnică şi cu toată vigoarea se grăbeşte către sfîrşitul fericit, suspinînd neîncetat de teama lui Dumnezeu, ferindu-se de vorbe de ruşine, neîngăduind nici măcar să scoată un cuvînt despre care ştie că-l poate vădi prin propriile fapte.

Înţelegînd că cele necesare firii constau în puţin şi silindu-şi trupul să aibă nevoie de lucruri cumpătate, a pus mai presus castitatea ; cu dreptatea a pedepsit nedreptatea, şi cu adevărul, minciuna. Cu dreaptă socoteală împarte măsura tuturor lucrurilor ; trăieşte în armonie şi în comunitate cu cei apropiaţi ; se preocupă de prieteni şi de străini ;

cele ce-i aparțin le împarte cu cei care nu au, și are grijă de cele necesare fiecăruia ; fără să fie neplăcut celor ce se bucură și aducînd leacul mîngîierii celor ce suferă. Îndreptîndu-și mereu toată strădania către binele adevărat, învață prin vorbe curate și prin sfaturi înțelepte pe cei care se depărtează de vorbirea îngrijită și deșartă (ca și cu medicamente pe cei care ascultă), rostindu-și cuvintele cu demnitate și respect, fără îndîrjire, rivalități sau dușmănie personală. Căci avînd rațiune, se ferește de orice pornire lipsită de rațiune ; în general înfrînge patimile trupești și sufletești. Reprezentantul acestei deosebit de alese concepții despre viață a fost, după cum spun unii, profetul Ilie și Ioan Botezătorul. Filon Pitagoriceanul [68] însă povestește (Philo Hebraeus, *Liber de Vita contemplativa)* că în vremea lui au meditat la concepții despre viață distinși evrei de pretutindeni, într-o așezare în preajma lacului Maria, așezat în coasta dealului. El face să pătrundă în locuința lor și mîncare, în acea comunitate, cum vedem și noi că este astăzi la monahii din Egipt. Căci scrie că acei care încep să mediteze la concepția despre viață renunță la toate lucrurile de care se folosesc, că se abțin de la orice împreunare și locuiesc în afara zidurilor, pe ogoare și în grădini singuratice. Casele lor sînt capele care la noi se numesc mînăstiri, și locuind solidari în ele celebrează cinstitele Taine, înduplecă pe Dumnezeu prin psalmi și imnuri și nu se ating de mîncare înainte de răsăritul soarelui, Alții, timp de trei zile sau mai mult, și în anumite zile, se culcă pe jos, se abțin întotdeauna de la vin și de la vietățile care au sînge ; hrana lor este pîinea, sarea și isopul, iar băutura, apa. Femeile locuiesc cu ei, fecioarele mai vîrstnice renunțînd de bună voie la căsătorie de dragul concepției despre viață. Și Filon, povestind acestea, se părea că descoperă că acei care, după el, au fost făcuți creștini din evrei, trăiesc pînă acum după obiceiul iudeilor și-și păstrează instituțiile. La alții nu se găsește acest fel de conviețuire. De unde deduc că această concepție despre viață își are izvoarele la egipteni (Sozomen, I, 12).

Alții spun că pricina acestei vieți în comun au fost persecuțiile care au avut loc în decursul timpurilor din cauza religiei. Și pentru că cei care fugeau se refugiau în munți, în văi și în deșerturi, s-au obișnuit cu acest fel de viață. Dar fie că egiptenii, fie că alții au fost la începutul acestei concepții despre viață, un lucru este evident la toți : că la respectul absolut și la desăvîrșire, în respectarea moravurilor și a practicilor, la acest mod de viață în comun, i-a îndrumat An-

68. Filon din Alexandria sau Filon Iudeul (cca 25 î.H. și cca. 40 d.H.), filosof mistic iudeo-elin. A interpretat alegoric Vechiul Testament și a scris numeroase cărți.

tonie, mai marele monahilor. Pe acesta, care se refugiase atunci în deșertul Egiptului (An. 334), pentru slava virtuții lui, împăratul Constantin și l-a făcut prieten, l-a onorat cu scrisori și îi cerea să-i răspundă la ele.

Acest bărbat era originar din Egipt, născut într-un sat neînsemnat, în locul în care egiptenii au ridicat Heracleea. Rămînînd de mic copil orfan, a dăruit consătenilor săi ogoarele părintești ; rînduind altă existență, a lăsat săracilor prin testament răsplată, considerînd că iubitorii de înțelepciune se străduiesc nu numai să-l jefuiască de bani pe el însuși, ci să-i și împartă cu folos. Împreună cu bărbații sîrguincioși care l-au urmat, stimula virtuțile tuturor, apreciind că viața bună devine plăcută prin obișnuința însăși, chiar dacă pentru început va fi fost dificilă. Descoperea feluri de abstinență superioară și creștea pe fiecare zi prin practicarea acesteia. Înnoia ceva de parcă ar fi fost la început, înfrînînd poftele prin suferințele trupului, luptînd împotriva patimilor sufletești cu voința unei înțelepciuni sfinte. Hrana lui era numai pîinea și sarea, băutura — apa, iar timpul cinei — apusul soarelui. Adesea petrecea două sau mai multe zile fără să mănînce. Veghea, ca să spun așa, întotdeauna noaptea întreagă și-și petrecea ziua în rugăciuni ; dacă însă îl cuprindea somnul, dormea foarte puțin, șezînd, și de cele mai multe ori întins pe jos, avînd doar pămîntul ca așternut pentru odihnă. Evita ungerea cu ulei, folosirea băii sau a celor asemănătoare de orice fel, ca nu cumva prin scăldarea sa trupul să-l tragă la moliciune. Și se spune că nu a fost văzut vreodată gol. Nu era un om cultivat și nici nu se gîndea la aceasta, dar mai degrabă o minte luminată, ca și cea a mai vîrstnicilor literați. Și chiar lăuda pe drept pe cei care se îndeletniceau cu acestea. A fost deosebit de îndurător, cast și plăcut pentru cei cu care vorbea, fără urmă de asprime. Și chiar dacă cei care discutau cu el ajungeau la probleme controversate, totuși, în felul lui obișnuit, potolea de cele mai multe ori cu înțelepciune și cu tact încordarea care creștea, și trecea imediat la măsura cuvenită, modera strigătele celor care îi vorbeau și le modela apucăturile ca după un program. Fiind plin de atîtea virtuți — grație providenței divine — el nu considera că este o virtute faptul că știe dinainte cele ce vor veni ; și de aceea sfătuia că nu trebuie să trudești în zadar pentru aceasta, declarînd că nici acela care nu știe cele ce vor veni nu va cădea sub pedepse și nici acela care știe nu va fi sfînt pentru asta. Spunea că adevărata slavă stă în preamărirea lui Dumnezeu și în respectarea legilor Lui. Dacă cineva se îngrijea de acestea, îl învăța să-și curețe sufletul ca să poată să mediteze și să aibă parte de cunoașterea a ceea ce va fi, fără îndoială făcînd cunoscută preștiința lui Dumnezeu.

El nu putea suferi să stea degeaba şi îndemna pe cel ce avea de gînd să trăiască bine să lucreze mereu, să discute cu sine însuşi şi să-şi dea socoteală lui însuşi de cele făcute, zi şi noapte ; iar dacă a făcut ceva reprobabil, să scrie, pentru ca pe viitor să se păzească de păcat, ruşinîndu-se singur dacă îşi descoperă mai multe păcate, temîndu-se totodată ca prin fixarea în scris să nu fie făcut cunoscut altora. Era muncitor şi, în special, o făcea pentru alinarea celor oprimaţi. Care altul s-a străduit cu atîta fervoare, dintre cei pentru care, din bunăvoinţă, venea adesea în oraşe ? Căci foarte mulţi, constrînşi de nevoie, îl trimiteau să îndeplinească o solie la judecători şi magistraţi ; fiecare dintre aceştia îl socotea fie foarte distins văzîndu-l, fie elocvent auzindu-l, şi vrednic de laudă cînd asculta pe cel care-l sfătuia. Şi cu toate că era în acest fel, se străduia să nu fie cunoscut, ci să se refugieze. Dacă se ivea vreo nevoie de a veni în oraş, orînduindu-şi treburile pentru care venise, se întorcea întotdeauna în singurătate. Căci precum peştii trăiesc prin natura lor în umiditate, spunea el, pentru monahi este orînduit să ducă o viaţă de singurătate. Şi aşa cum cei dintîi putrezesc în contact cu pămîntul, tot aşa faima monahilor se pîngăreşte venind la oraş. Dădea dovadă de supunere şi recunoştinţă celor care-i acordau consideraţie. Şi era atent să nu aibă vreo comportare îngîmfată şi trufaşă şi nici să nu fie considerat astfel.

Am fost nevoit să vorbesc despre aceste cîteva din virtuţile lui Antonie[69], ca să luăm în considerare concepţia despre viaţă a unui asemenea om prin aceste exemple. A avut numeroşi ucenici, dintre care unii s-au făcut renumiţi în Egipt şi Libia, alţii în Palestina, în Siria şi Arabia ; şi fiecare dintre aceştia s-a purtat nu mai prejos decît un învăţat, acolo unde s-a oprit. Pe mulţi i-a învăţat şi i-a îndrumat către aceeaşi virtute şi concepţie despre viaţă, astfel încît ocupaţia unora dintre ei este să străbată oraşe şi provincii, sau chiar ogoare, şi să cerceteze cu sîrg pe discipolii lui Antonie şi pe urmaşii lor. Dar cum puteau fi găsiţi uşor aceia pentru care strădania cea mai încordată era să-şi ascundă viaţa, şi nu ca astăzi, cînd cei mai mulţi dintre oameni, mînaţi de glorie, se înconjoară ei înşişi de mulţime şi se fac cunoscuţi tuturor ?

---

69. Sfîntul Antonie cel Mare a trăit în Egipt între 251—256. Viaţa lui a fost scrisă de Sfîntul Atanasie cel Mare la cererea călugărilor din Apus. Este tradusă în româneşte de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae şi publicată în P.S.B., vol. 16, Bucureşti 1988, p. 191—245. În legătură cu acest Sfînt Părinte se poate consulta articolul Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Nicolae Corneanu : *Sfîntul Antonie cel Mare şi evlavia credincioşilor*, în *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creştină*, Timişoara 1984, p. 112—116, împreună cu bibliografia de acolo.

Au fost deci discipoli foarte prețuiți ai lui Antonie, pe care i-am cunoscut, și alții mulți, ca și Pavel numit cel Simplu. Despre acesta se spune că, pe vremea cînd era țăran, a avut o soție de o deosebită frumusețe și, prinzînd-o vinovată de adulter, a surîs tăcut și a făgăduit cu jurămînt că el nu se va mai apropia de ea. Celui adulterin i-a spus atunci : «Ia-ți-o» ; și pe dată a plecat din oraș la Antonie. Spun oamenii că a fost foarte blînd și tare răbdător. Cînd a ajuns la bătrînețe și nefiind obișnuit cu îndelungata viață de monah, Antonie, punîndu-l la toate încercările, nu l-a găsit întru nimic mai prejos decît el însuși și, încercîndu-l și în concepția desăvîrșită despre viață, l-a îndemnat să locuiască deoparte, ca și cum n-ar avea nevoie de profesor. Dumnezeu adeverea încercarea lui Antonie și arăta prin fapte că omul este plin de virtute, superior profesorului însuși și pregătit să sfărîme și să alunge demonii (Sozomen, I, 13).

Cam în acest timp medita la concepția despre viață și Amonie Egipteanul, despre care umblă vorba că și-a luat soție silit de părinți, dar că nu s-a atins de ea. Căci la începutul căsătoriei, soțul primind-o pe soție în camera nupțială și rămînînd singur cu ea, i-a spus : «Căsătoria noastră, femeie, a fost celebrată pînă în clipa asta». Și o învăța din scrierile sfinte cît de bine este să poți rămîne fecioară, și încerca mai ales să rămînă singur. Fata însă, pentru că îi lăudase fecioria în convorbirile lor, considera că e greu să se despartă de el ; dormind în alt pat, a rămas alături de ea 18 ani, fără să se abată de la abstinența monahală. În acest timp femeia, invidioasă pe virtutea bărbatului, a gîndit că nu e drept ca un asemenea bărbat să stea ascuns în casă din cauza ei, ci trebuie mai degrabă să mediteze împreună la concepția despre lume, și l-a rugat aceasta pe bărbat. El, mulțumind lui Dumnezeu pentru acest gînd al femeii, zise : «Tu să ai casa asta, eu îmi voi face alta». Și venind în partea de sud a deșertului lacului Maria, pe lîngă locul Scytia, la muntele care este numit al Nitriei, a meditat acolo la concepția despre viață timp de 22 de ani ; în afară de aceasta în fiecare an își vizita femeia.

Au fost mulți și vrednici discipolii acestui prea sfînt conducător al acestei mînăstiri, așa cum arată posteritatea ; cele mai multe și vrednice de respect provin de la el și sînt păzite cu strășnicie, îndeosebi la monahii egipteni. Căci cu cea mai mare silință, prin continuarea tradiției, au grijă — una sau alta din aceste mînăstiri — să încredințeze memoriei virtuțile monahilor din bătrîni ; dar eu trebuie să amintesc pe aceia care au ajuns pînă la noi.

I-a fost dat așadar, acestui bărbat și ucenicului său Teodor, cu care mergèa împreună, să treacă fluviul care se cheamă Licu. Dar ca să

nu se vadă goi unul pe altul, Amonie a poruncit ca Teodor să iasă din apă , și pentru că se rușina și să se vadă pe sine însuși gol, deodată, printr-o putere divină, a trecut pe malul celălalt. Teodor, trecînd apa, și pentru că nu vedea nici haina aceluia și nici picioarele scufundate în apă, îl ruga pe bătrîn să-i explice cauza acestui fapt. Pentru că bătrînul refuza să-i spună, iar el nu avea de gînd să se grăbească fără să afle, la făgăduința lui Teodor că întîmplarea nu o va spune la nimeni atît cît va trăi, îi mărturisi ce s-a întîmplat.

Apoi, foarte curînd după acest lucru, s-a petrecut și o minune pe care o voi povesti. Un copil aproape mort, mușcat de un cîine turbat, a fost salvat de alți părinți, care îl rugau plîngînd pentru însănătoșirea lui. Atunci el le spuse : «Nu de vindecarea mea e vorba ; dar dacă voi vreți să restituiți stăpînilor lui boul pe care l-ați furat, bolnavul se va însănătoși pe dată», ceea ce s-a și întîmplat.

Cînd Amonie acesta era pe moarte, se spune că Antonie a văzut sufletul lui ridicîndu-se la cer, însoțit de puterile divine, împreună cu cîntări ; la sfatul celor din jurul său, nu a ascuns cauza acestei minuni. Căci știa că, fixînd în aer o privire atentă, putea avea în mod uimitor viziunea unei minuni. Și fiindcă niște sciți care au venit după aceea au anunțat ora cînd a avut viziunea Antonie, s-a căzut de acord cu trecerea la cele veșnice a acelui bărbat și i-au beatificat pe amîndoi : pe unul pentru că a trecut la binele sigur, iar pe altul pentru că de mult merita să primească o asemenea viziune. Dar este cale de multe zile între locurile unde își duceau viața unul și celălalt. Acesta e felul în care au fost povestite acestea.

Ca întîistătător în acest loc am auzit că a meditat la concepția despre viață cu multă competență Eutihie, care sălășluia în Bitinia, pe lîngă Olimp. Era plin de harul dumnezeiesc al vindecării suferințelor și al facerii de minuni în felurite lucruri și fapte, astfel că a fost chiar prietenul lui Constantin, pentru virtutea vieții. În vremea aceea cineva fusese pus în lanțuri pentru bănuiala că ar fi pus mîna pe putere și, fugind, a fost căutat în apropiere de Olimp și prins. Celor apropiați lui și care îl rugau pe Eutihie să îndeplinească o solie pe lîngă împărat, acesta le-a spus : «Întîi trebuie luate măsuri ca acest om să fie dezlegat de lanțuri, ca nu cumva să moară fiind legat prea strîns». Atunci, se zice, s-a îndreptat către paznicii lanțurilor, rugîndu-i să-l ușureze de o asemenea strînsoare. Cum aceștia nu voiau să o facă, ușile închise s-au deschis de la sine și lanțurile celui legat s-au rupt pe dată. După aceea, venind la împărat, care trăia atunci în Bizanț, a meritat cu prisosință binefacerea pe care i-a cerut-o. Căci Constantin n-a putut să-i

refuze cererile cînd el dădea dovadă de culmea celei mai frumoase cinstiri. Să fie de ajuns acestea spuse de noi pe scurt despre monahii care au meditat în mod strălucit la concepția despre viață. Cine ar vrea să se intereseze despre ei mai precis, cercetînd va afla că viața celor mai mulți dintre ei nu este scrisă aici (Sozomen, I, 14).

CAPITOLUL XII

CUM S-A RIDICAT ARIE ÎMPOTRIVA BISERICII

Deși Biserica era în floare din toate punctele de vedere, vrăjmașul n-a suportat totuși să o vadă ridicîndu-se, și încă strălucitoare, ci a început să urzească planuri viclene țintind să dărîme Biserica cîrmuită de Domnul și Creatorul tuturor lucrurilor. Vedea că el a fost descoperit de greșeala păgînilor și că au fost adoptate diferite uneltiri ale diavolilor și că deja cei mai mulți nu mai adorau făptura, ci ofereau Creatorului imnuri, cum se cuvine. De aceea nu stîrnea pe față război împotriva Domnului și Mîntuitorului nostru, ci, găsind bărbați creștini care se declarau ca atare, dar, din dragoste pentru onoruri și glorie deșartă, ajunseseră în robie, i-a folosit pe aceștia ca unealtă a urzelilor sale, și prin ei a readus pe cei mai mulți la greșeala originară : sfătuind să nu mai fie adorată făptura, ci afirmînd că însuși Creatorul și Făuritorul lumii este egal cu creatura.

Voi istorisi, unde a început și în ce fel a semănat vrăjmașul această vrajbă. Alexandria e un oraș foarte mare și bogat în mulțime de oameni, deținînd supremația nu numai la egipteni, dar și la tebani și la libienii din vecinătatea Egiptului. Întîistătător în acest oraș, după Petru — acel vestit protector care, sub despoții nelegiuiți, Dioclețian și Maximian, ce au renunțat de bună voie pînă la urmă la imperiu, primise cununa de martir (An. 310) — a fost Ahile. Acesta, sub distinsul Petru, l-a numit diacon pe Arie — care fusese atras de noutățile lui Meletie și gonit de Biserică ; dar, rugat de către credincioși și primindu-l înapoi, a poruncit să slujească din nou. După Ahile a fost făcut episcop Alexandru, un foarte neobosit predicator al învățăturii Evangheliei. În vremea aceea (An. 322) Arie era în ordinul preoțesc și se părea că făptuise o îndepărtare de Sfînta Scriptură. Dar văzînd că Alexandru a luat asupra sa cîrma episcopatului, nu a lăsat timpul să lucreze, ci, împins și de dorința de a distruge, căuta pricină. Totuși, văzînd purtarea lăudabilă a bărbatului, nu avea destulă putere să urzească intrigi. Dar invidia îl împiedica să-l lase în pace. De aceea, găsindu-l pe el un dușman al adevărului, s-a sprijinit pe el pentru a

dezlănţui furtuna în sînul Bisericii. Căci ameninţa să contrazică pe faţă învăţăturile apostolice ale lui Alexandru. Deci el, urmînd cuvîntul Sfintei Scripturi, spunea că Fiul este egal în slavă cu Tatăl şi că are aceeaşi fiinţă ca şi Dumnezeu Tatăl. Însă spunea că Fiul este făptură şi creatură, adăugînd : «Era cîndva cînd nu era» şi alte lucruri care prin litera Evangheliei se dovedesc neadevărate. Acestea le predica cu stăruinţă nu numai în Biserică, ci şi în întrunirile şi sinoadele străine ; şi mergînd prin case, pe cei pe care putea îi convingea (Teodoret, I, 2).

Cei care însă îi acuzau în acest fel pe acei oameni îl învinuiau şi pe Alexandru, spunînd că nu e bine să tacă atunci cînd se aduc schimbări potrivnice dogmei. Dar acesta a socotit că e mai bine să se pună problema celor controversate de către ambele părţi ; ca să nu rămînă impresia că disputa a încetat de nevoie, ci mai curînd prin limpezire. Deci, luînd loc ca judecător împreună cu clerul, a îndemnat ambele părţi la dezbatere. Însă aşa cum se întîmplă de obicei cînd e vorba de războiul cuvintelor, şi unii şi alţii se străduiau să iasă victorioşi. Arie nu voia cu nici un chip să fie de acord că Fiul este de aceeaşi fiinţă şi veşnicie cu Tatăl (Sozomen I, 15).

Alexandru însă, predicînd învăţătura apostolică, stăruia, înainte de a-l îndepărta, prin sfaturi şi mustrări. Dar după ce l-a văzut că se trufeşte şi că predică pe faţă nelegiuirile impietăţii, l-a înlăturat din rîndul preoţilor. Căci ascultase cum strigă legea dumnezeiască : *«Dacă ochiul tău cel drept se sminteşte, scoate-l şi aruncă-l de la tine»* (Matei 5, 24).

În vremea aceea Silvestru era la conducerea Bisericii romane, urmînd lui Melchiade, care şi-a asumat drepturile patriarhale, după ce Marcelin [70] a fost glorificat în persecuţiile compatrioţilor. La Antiohia instaurîndu-se pacea după tiranul Bisericii, era întîistătător Vitalie (An. 314). Acesta a reclădit biserica veche, distrusă de tirani de-a lungul timpului. După care, Filogon, preluînd episcopatul, a mai adăugat clădirii şi celelalte şi şi-a dovedit zelul credinţei în timpul lui Liciniu (An. 316). În Ierusalim, după Ermon a fost numit Macarie, bărbat demn de numele său şi înzestrat cu toate darurile. În aceeaşi vreme, la Constantinopol Alexandru deţinea întîietatea sfintei slujiri, foarte renumit pentru darurile apostolice. Atunci deci, Alexandru din Alexandria, văzînd că Arie este împuns de ghimpele poftei de dispută şi că aţîţă la blas-

70. În realitate, între episcopul Marcelin (296—304) şi Melchiade sau Miltiade (311—314), la Roma au păstorit episcopii Marcel (308—309) şi Eusebie (309 — sau 310). A se vedea *Catalogul episcopilor şi papilor Romei*, la V. Stefanidis, *Istoria Bisericească*, ed. II, Atena 1953, p. 802 (în greceşte).

femie pe mulţi neiniţiaţi în ale credinţei şi se strîng în adunări particulare, a făcut cunoscută prin scrisori [71] întîistătătorilor Bisericilor blasfemia acestuia (Teodoret, I, 2).

CAPITOLUL XIII

SCRISOAREA LUI ALEXANDRU, EPISCOPUL ALEXANDRIEI, CĂTRE TOATE BISERICILE, ÎMPOTRIVA LUI ARIE

Prea iubiţilor şi dragilor slujitori ai Bisericii soborniceşti de pretutindeni, Alexandru le trimite sănătate întru Domnul.

Atîta vreme cît trupul Bisericii soborniceşti este unul singur, după porunca aflată în Sfînta Scriptură, ca să fie păstrată legătura unităţii şi a păcii (Efeseni 4, 3 ; 12, 26), rezultă că noi trebuie să scriem şi să facem cunoscut fiecăruia ceea ce fac unii şi alţii, pentru ca, fie că suferă fie că se bucură un membru, să suferim şi să ne bucurăm împreună la rîndul nostru. Au intrat în eparhia noastră bărbaţi duşmănoşi şi răzvrătiţi împotriva lui Hristos, care predică apostazia, care, pe oricine o propvăduieşte ar face să fie suspectat ca Antihrist. Şi am vrut să trec sub tăcere acest lucru, dacă acest rău s-ar fi petrecut numai între apostaţi şi nu ar fi mînjit urechile celor nevinovaţi, pătrunzînd şi în alte locuri. Dar de vreme ce Eusebie acum la Nicomidia, considerînd că de el depind problemele Bisericii — deoarece, după ce a părăsit oraşul Berit şi a rîvnit la Biserica din Nicomidia, nu a urmat după aceasta o pedeapsă — protejează şi pe aceşti apostaţi şi scrie peste tot unde a uneltit, lăudîndu-i, dacă în felul acesta atrag cumva pe unii neştiutori la această erezie nenorocită ridicată împotriva lui Hristos. Pentru aceasta am socotit că este necesar, cunoscînd că în lege stă scris să nu mai tac ci să aduc la cunoştinţă vouă, tuturor, dacă vă va scrie Eusebie nici să nu-l primiţi şi nici să nu luaţi în seamă spusele lui. Căci vrînd acum să schimbe prin aceştia vechea viclenie, întărită de timp, se preface că el scrie pentru aceştia, pe cînd lucrarea lui stă mărturie că se grăbeşte să se îndeletnicească cu asemenea lucruri pentru sine însuşi. Cît priveşte pe Arie şi Ahile, aceştia sînt apostaţi. Îm-

71. După multe încercări de a-l readuce la dreapta credinţă pe Arie, a convocat un sinod la Alexandria, în 320 sau 321, la care au luat parte aproximativ 100 de episcopi. Aceştia s-au pronunţat împotriva concepţiilor eronate ale lui Arie şi l-au excomunicat. Întrucît ideile lui Arie se răspîndeau cu repeziciune, episcopul Alexandru al Alexandriei a socotit că este bine să prevină prin scrisori pe întîistătătorii Bisericilor de răul care ameninţa Biserica, expunînd pe scurt conţinutul ereziei celei noi.

preună cu ei s-au îndepărtat de adevărata credinţă şi Aithalis, Carponie, un alt Arie, Sarmatie, Euzoie, Luciu, Juliu, Menas şi Helladie, Gaius, Secundus şi Teonas, care au fost numiţi cîndva episcopi.

Ceea ce spun ei, după părerea lor, este cam aşa : «Dumnezeu nu a fost Tată din veci, spun ei ; nu a fost din veci Cuvîntul lui Dumnezeu, ci a fost cîndva cînd Dumnezeu nu era Tată. Dar Cuvîntul Domnului a fost făcut din ceea ce nu exista. Căci Dumnezeu care există a făcut fiinţa din nefiinţă, adică ceea ce nu exista din ceea ce nu exista. De aceea a fost cîndva cînd nu era. Fiul este făptura şi creatura Lui şi nu este asemenea Tatălui în privinţa fiinţei şi nu este adevărat, şi nici nu este adevărata Lui Înţelepciune şi nici nu este Cuvîntul Tatălui după natură, ci este una desigur dintre creaturi şi făpturi. În mod impropriu se spune «Cuvîntul şi Înţelepciunea» ; a fost şi El şi există în chiar cuvîntul Domnului şi în Înţelepciunea Domnului în care Dumnezeu le-a făcut pe toate şi chiar pe el. De aceea şi se poate schimba şi se poate muta prin natura Lui, ca şi toate cele raţionale. Iar Cuvîntul este străin şi din afară şi departe de fiinţa Tatălui, şi Tatăl este invizibil Fiului. Căci Fiul nu L-a cunoscut întru totul şi prea bine pe Tatăl şi nici nu-L poate vedea întru totul. Căci Fiul nu şi-a cunoscut fiinţa, aşa cum este. A fost făcut pentru noi, pentru ca Dumnezeu să ne creeze pe noi prin El ca printr-un instrument. Şi nu s-ar fi împotrivit deloc dacă Dumnezeu nu ar fi vrut să ne facă pe noi».

I-a întrebat cineva pe ei dacă poate să se schimbe Cuvîntul aşa cum s-a schimbat diavolul. Şi nu s-au temut deloc să spună că se poate, aşa cum natura care există se poate schimba ; a fost făcut, spun ei, şi se poate schimba. Cei care spun aşa, adică Arie şi cei ce sînt alături de el, persistă cu neruşinare în aceasta, şi ei şi cei care se iau după ei.

Noi însă, împreună cu episcopii Egiptului şi Libiei, întrunindu-ne aproape o sută, i-am anatematizat. Cei care îl sprijină pe Eusebie se străduiesc să amestece minciuna cu adevărul şi să unească impietatea cu pietatea ; dar nu vor izbîndi. Căci va birui adevărul, şi *«lumina nu are nici o împărtăşire cu întunericul, şi nici o învoire nu este între Hristos şi Veliar» (II Cor. 6, 14).* Cine a mai auzit aşa ceva vreodată ? Sau cine, auzind aceste cuvinte, nu se teme sau nu-şi va astupa urechile ca să nu-şi mînjească auzul cu murdăria unor astfel de cuvinte ? Cine, auzindu-l pe Ioan care spune : *«La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1)* nu i-ar fi dojenit pe aceştia care spun : «A fost cîndva cînd nu a fost» ? Sau chiar auzind în Evanghelie : *«Fiul cel Unul-Născut» ;* şi : *«toate prin El s-au făcut» (Ioan 1, 18 şi 3),* nu va avea ură faţă de cei care spun că Fiul este una dintre creaturi ? Cum poate fi astfel susţinut cînd este ştiut că toate au fost făcute prin El ? Sau cum poate fi Cel Unul-Născut

acela care, după ei, este socotit împreună cu celelalte toate ? Cum nu va fi fost printre cele ce există, de vreme ce Tatăl spune : *«Cuvînt bun a răspuns inima Mea» (Ps. 44, 1)*; și iarăși : *«Din pîntecele mai înainte de luceafăr Te-am născut» (Ps. 109, 3)?* Sau cum este diferit de ființa Tatălui, cînd este chipul desăvîrșit și strălucirea Tatălui, Care spune : *«Cine M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl» (Ioan, 14, 9)?* Cum, dacă Cuvîntul și Înțelepciunea Tatălui este Fiul, a fost cîndva cînd nu a fost ? Este ca și cum ar spune că Dumnezeu a fost cîndva fără Cuvînt și fără înțelepciune. Sau cum poate fi schimbabil și variabil Acela care spune despre Sine : *«Eu sînt în Tatăl și Tatăl este în Mine» (Ioan, 14, 10)*; și iarăși : *«Eu și Tatăl Meu una sîntem» (Ioan 10, 30)?* Iar proorocul spune : *«Că Eu sînt Domnul și nu M-am schimbat» (Maleahi, 3, 6).*

Căci deși în acele cuvinte a fost spus apostolului că a fost făcut om, totuși nu s-a schimbat ci, cum a spus Apostolul : *«Iisus Hristos ieri și azi și în veci este Același» (Evrei, 13, 8).* Ce motiv, crezi, că i-a îndemnat să spună că a fost făcut pentru noi, cînd Pavel scrie : *«de la El și prin El și întru El sînt toate» (Rom. 11, 36)?*

De aceea nu e de mirare că hulesc afirmînd că Fiul nu știe întru totul pe Tatăl. Căci, pentru prima dată, cei ce au propus să se răzvrătească împotriva lui Hristos resping însuși glasul Lui, care spune : *«Precum Mă cunoaște Tatăl, și Eu cunosc pe Tatăl» (Ioan, 10, 15).* Deci, dacă Tatăl în parte cunoaște pe Fiul, e clar că și Fiul nu-L cunoaște pe Tatăl întru totul. Dar că este o impietate să spui acest lucru (căci Tatăl cunoaște pe Fiul în mod desăvîrșit), este limpede că așa cum Tatăl cunoaște pe Cuvîntul Său, tot așa și Cuvîntul Își cunoaște Tatăl ; altfel nu este. Pe aceia care spun așa și răstoarnă Scrierile Sfinte i-am înfrînt adesea ; și iarăși se vor schimba precum cameleonii, căznindu-se să întoarcă în folosul lor ceea ce este scris : *«Cînd vine cel nelegiuit vine și defăimarea» (Pilde, 18, 3).*

Au fost mulți eretici înaintea lor care, cutezînd mai mult decît se cade, s-au prăbușit în propria nesăbuință. Aceștia străduindu-se, prin toate cuvintele lor, să se ridice întru nimicirea Cuvîntului lui Dumnezeu, au încercat prin acestea mai curînd să întărească acele erezii și au ajuns mai aproape de Antihrist ; de aceea au fost și respinși și anatematizați de Biserică. Ne întristăm deci pentru pierderea lor și mai ales fiindcă odinioară și ei au auzit cele ce sînt ale Bisericii, iar acum s-au depărtat cu totul de ea. Dar nu ne surprinde. Căci la fel au pățit și Himeneu și Filet și, înaintea lor, Iuda care, după ce l-a urmat pe Mîntuitorul, după aceea a ajuns trădător și apostat. Dar nu sîntem neștiutori în privința acestora. Căci Domnul a prezis : *«Vedeți să nu fiți amăgiți. Căci mulți vor veni în numele Meu zicînd : Eu sînt și vremea s-a*

apropiat. Să nu vă luați după ei» (Luca, 21, 8). Ținînd seama de acestea spuse de Mîntuitorul nostru, Pavel a spus *«că în vremurile de apoi unii se vor depărta de la credința cea adevărată, luînd aminte la duhurile cele înșelătoare și la învățăturile demonilor» (I Tim., 4, 1).*

De vreme ce Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos anunță El însuși acestea, iar prin Apostolul Pavel le arată, a urmat că noi, prin noi înșine, luînd cunoștință de impietatea lor, i-am anatematizat cum am spus mai sus : artătîndu-i străini de credința și Biserica sobornicească. V-am arătat acestea, prea iubiți și prea dragi slujitori, ca nu cumva să primiți pe vreunii dintre ei, dacă ar încerca să vină cumva la voi, și nici să dați ascultare lui Eusebie sau oricui altuia care scrie pentru ei. Căci se cade ca noi, fiind creștini, să-i îndepărtăm cu toate puterile pe toți cei care vorbesc și gîndesc împotriva lui Hristos, ca pe niște răzvrătiți împotriva lui Dumnezeu și corupători de suflete ; și nu vom da bună-ziua unor asemenea oameni, ca să nu se pară că împărtășim și păcatele lor, așa cum spune fefricitul Ioan (*II Ioan,* 1, 11).

Salutați pe frații care sînt la voi. Vă salută aceia care sînt cu noi (Socrate, I, 3).

Nu numai pe aceasta, dar și scrisoarea trimisă lui Alexandru, episcopul din Constantinopol, nu voi omite să le introduc în această lucrare, care să arate limpede toate cele ale ei, pentru ca să nu bănuiască cineva că acestea au fost plăsmuite de mine ; și apoi și pe aceea a lui Arie, și celelalte scrisori de care duce lipsă povestirea istoriei, fiindcă sînt mărturie despre adevărul Scripturii și dau la iveală cele petrecute. Acestea le-a scris episcopul din Alexandria, lui Alexandru din Constantinopol (Teodoret, I, 3).

CAPITOLUL XIV

SCRISOAREA ACELUIAȘI, CĂTRE ALEXANDRU, EPISCOPUL CONSTANTINOPOLEI

Prea iubitului frate și dragului Alexandru, Alexandru îi trimite sănătate întru Domnul.

Pofta de putere a celor mai răi dintre oameni și ispita avariției întind curse de obicei adevărului, care se crede că este cel mai important, prin diferitele prilejuri care se împotrivesc evlaviei bisericești. Căci unii răuvoitori, împinși de diavolul care îi stăpînește, disprețuiesc teama de judecata lui Dumnezeu, spre satisfacerea plăcerii proprii și netinînd seama de cuviință. Despre aceștia a fost necesar pentru mine să vă dau de veste, pentru răbdarea și respectul vostru, ca să vă feriți

de așa ceva, ca nu cumva vreunul din aceștia să cuteze să intre în eparhia voastră, fie el însuși fie prin alții. Căci sînt în stare să facă uz de fictiuni de magician pentru a convinge, sau de scrisori false, care pot înșela pe cei ce le privesc cu credință simplă și curată. Prin urmare, Arie și Ahile, în uneltirea urzită de curînd, au urmat trufia lui Collutie și mult mai rău decît el, care, învinuindu-i pe aceștia, a găsit prilej pentru voia lui cea rea. Aceștia, considerînd vrednică activitatea lui, nu au suportat nicidecum să fie supuși rînduielii Bisericii, ci, clădindu-și spelunci de tîlhari, țin acolo sfaturi fără sfîrșit, lucrînd zi și noapte împotriva lui Hristos și împotriva noastră, și se dedau patimilor pervertite. Aceștia, învinuind orice slavă pioasă și apostolică, răzvrătindu-se împotriva lui Hristos, și-au instituit o școală după modul iudaic ; negînd divinitatea și egalitatea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos cu Tatăl și diminuînd orice cuvînt al Lui de lucrare mîntuitoare și de umilință pentru noi, se străduiesc să țină predici avînd ca subiect pomenirea impietății acestora.

Nețiînd seama de rațiunea dumnezeirii Lui și a slavei negrăite pe care de la început a avut-o la Tatăl, ei întăresc părerea lipsită de pietate despre Hristos, a păgînilor și iudeilor ; și urmărind lauda proprie, ca de obicei, folosesc orice bătaie de joc pe care o pot culege împotriva noastră. Statornicesc în fiece zi provocări și persecuții împotriva noastră, fie dînd loc la certuri prin venirea unor femei fără rușine pe care le atrag, fie abătîndu-se ei înșiși de la creștinismul de obște, în timp ce tinerele lor dau tîrcoale satelor, iar pe deasupra, cămașa care nu poate fi ruptă a lui Hristos și pe care ostașii nu au vrut să o împartă *(Ioan, 19, 3)*, aceștia cutează acum să o sfîșie. Și noi cunoscînd viața lor și strădaniile lor infame mai tîrziu, fiindcă acestea se petreceau în ascuns, acum îi excomunicăm printr-o hotărîre generală din Biserica cea care preamărește dumnezeirea lui Hristos. Au încercat totuși să folosească manevre și să uneltească împotriva noastră aceia care, față de dragii noștri slujitori, încearcă să-și compună o aparență de pace și o demnitate a unității. Ceea ce este adevărat este că se grăbesc să atragă la nenorocirea lor pe unii dintre aceia prin vorbe mincinoase și cer de la ei înscrisuri doveditoare și neîndoielnice ; pentru ca, recitindu-le persoanelor atrase de ei, să-i facă să persiste în greșelile lor, fără căință, ca și cum, avîndu-i dragi, să-i aleagă episcopi. Căci nu mărturisesc ceea ce au făcut și propovăduit greșit la noi și pentru care au fost excomunicați ; ci, fie le învăluie în tăcere, fie le închid în raționamente mincinoase și vreo confuzie. Și ascunzînd învățătura lor falsificată într-o formă verosimilă și atrăgătoare, îndeamnă spre înșelătoria lor pe oricine e luat prin surprindere, și nu se feresc să calomnieze față de toți pieta-

tea noastră. De aceea s-a întîmplat ca unii care au semnat scrisorile lor să fie primiţi în Biserică, pe care o ameninţă acum o mare primejdie. după cum socot, din pricina slujitorilor care şi-au asumat asemenea răspundere, prin aceea că nici regula apostolică nu îngăduie aceasta şi revarsă asupra lor puterea diavolească împotriva lui Hristos.

De aceea, prea iubiţii mei, fără nici o zăbavă m-am ridicat chiar eu spre a vă face cunoscută viclenia lor. Ei spun că a fost cîndva cînd Fiul lui Dumnezeu nu a fost; şi după aceea a fost făcut Acela care înainte nu fusese astfel; şi cîndva a fost făcut, astfel cum se întîmplă să fie orice om. Şi spun că toate le-a făcut Dumnezeu din ceea ce nu era, voind să amestece şi pe Fiul lui Dumnezeu printre creaturile raţionale şi neraţionale. Ca urmare a acestor afirmaţii, ei spun că natura Lui este schimbătoare, că e susceptibil şi de virtute şi de răutate, deşi se spune că este din ceea ce nu era, răsturnînd Sfînta Scriptură, în care se arată că El este veşnic şi în care se arată clar neputinţa de a fi schimbat a Cuvîntului, şi Înţelepciunea şi Dumnezeirea, care sînt Hristos. Putem deci — spun aceşti profanatori — să devenim şi noi fiii lui Dumnezeu, ca şi El. Că este scris : *«Am dat naştere la feciori şi i-am crescut» (Isaia, 1, 2).* Deoarece au pretextat ceea ce urmează, adică : *«Dar ei s-au răzvrătit împotriva Mea»*, lucru care nu e firesc pentru Mîntuitorul căci natura Lui nu poate fi schimbată, ei spun, lepădînd orice cuvinţă : Nu are vreo însuşire de Dumnezeu ; dar pentru că natura Lui poate fi schimbată, Dumnezeu a ştiut de El prin previziune şi preştiinţă că El nu se va răzvrăti şi că va trebui ales dintre toţi. Nu are de la natură — spun ei —ceva oarecum neasemuit între ceilalţi fii. Nici nu este prin natură fiul lui Dumnezeu, nici nu are vreo însuşire de Dumnezeu ; ci Dumnezeu L-a ales pe El, fiind de o natură care poate fi schimbată, pentru moderaţie, sîrguinţă şi virtute, neschimbîndu-se în rău ; deoarece chiar dacă Pavel sau Petru ar fi ajuns la aceasta, Iisus nu ar fi putut să se deosebească cu nimic de modul naşterii lor.

Aşadar, pentru condamnarea acestei doctrine nesăbuite, folosind chiar scrierile sfinte, am propus ceea ce se spune în Psalmi despre Hristos : *«Ai iubit dreptatea şi ai urît nedreptatea : pentru aceasta Te-a uns pe Tine Dumnezeu, Dumnezeul Tău, cu untdelemnul bucuriei, mai mult decît pe părtaşii Tăi»* (Ps. 44, 9). Că Fiul lui Dumnezeu nici nu a fost făcut din ceea ce nu era, nici nu a fost cîndva cînd nu a fost, e de ajuns să ne învețe Ioan evanghelistul, care scrie despre El : *«Fiul cel Unul-Născut, Care este în sînul Tatălui» (Ioan, 1, 18).* Îngrijindu-se Dumnezeu ca să arate unuia şi altuia lucrurile cele nedespărţite, a numit şi pe Fiul existînd în sînul Tatălui. Dar Cuvîntul Domnului nu

se socotește nicidecum printre acestea care au fost făcute din ceea ce nu era : *Toate — spune — «au fost făcute prin El» (Ioan, 1, 3).* Căci Și-a arătat propria ființă spunînd : *«La început era Cuvîntul, și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul. Acesta era întru început la Dumnezeu. Toate prin El s-au făcut, și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut» (Ibid., 1—3).* Dacă toate s-au făcut prin El, cum oare Acela care a dăruit făpturilor existența, El însuși nu a fost cîndva ? Nu este nici o rațiune ca Cel care face să fie de aceeași natură cu cele care sînt făcute. Dacă El însuși era la început, atunci toate s-au făcut prin El, le-a făcut din ceea ce nu exista și acel lucru care nu exista pare contrar acestora care au fost făcute din ceea ce nu era, și cu totul deosebit. Între Tatăl și Fiul se dovedește că nu este nici o distanță, și nici pînă la vreun gînd, înțelegînd aceasta cu închipuirea minții. Lumea creată din ceea ce nu exista are o natură nouă și e născută de curînd de Tatăl prin Fiul, în așa fel încît să primească ființă.

Contemplînd mai din înalt dumnezeirea Cuvîntului și Inteligența universală mai presus de făpturi, prea-fericitul Ioan nu a vrut să vorbească despre nașterea Lui și nici de făptura Lui, nici prin începutul versurilor, că Făcătorul a fost nenăscut. Căci singur Tatăl a fost nenăscut. Dar socot că a depășit puterea de cunoaștere a Evangheliștilor și a fost mai presus prin ființa de nespus a Fiului Unul-născut. Nu socot deci că aceia care cugetă cu pietate îndrăznesc să întrebe ceva despre acest lucru, pentru că este spus : *«Cele mai presus de tine nu le căuta și cele mai puternice decît tine nu le iscodi» (Ecl. 3, 22).* Căci și cunoașterea acestora, ca și a multor altora, este ascunsă înțelegerii omenești, așa cum este la Pavel : *«Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor care Îl iubesc pe El» (I Cor. 2, 9).*

«Nici stelele nu poți să le numeri — a spus Dumnezeu lui Avram — *și nici nisipul mării ; iar picăturile de ploaie cine le va număra ?» (Fac. 15, 5* și *Ecl. 1, 2).* Iar cine va cuteza să cerceteze mai adînc existența, nu va fi nebun ? Despre aceasta duhul proorocilor spune : *«Și neamul Lui cine îl va spune ?» (Isaia, 53, 8).* Căci și Mîntuitorul nostru însuși, voind să fie temelia acestei lumi, S-a grăbit să scape cunoașterea acesteia de aceia, arătînd că această observare este dincolo de natura tuturor lucrurilor — numai Tatălui îi stă la îndemînă o așa de mare înțelegere a cunoașterii acestora : *«Nimeni —* spune — *nu cunoaște pe Fiul, decît numai Tatăl, nici pe Tatăl nu-L cunoaște nimeni decît numai Fiul» (Matei 11, 27).*

Nu socot deci că cei înțelepți nu știu că este o nebunie să gîndești că Fiul a fost făcut din ceea ce nu era, deoarece nu are un început în timp care să arate că a fost făcut din ceea ce nu era. Căci dacă trebuie să existe în timp ceea ce spun aceștia : Era cînd nu era, sau în intervalul vreunui secol, și dacă e adevărat că toate s-au făcut numai prin El, e limpede că orice veac și timp și spațiu și cîndva întru care se găsește, ceea ce spun ei, a fost cînd nu a fost, s-au făcut prin El. Și cum nu este de necrezut că Acela care a făcut și timpul și clipa, întru care este și acel «a fost cînd nu a fost», să spună că nu a fost cîndva ? Este nebun și încărcat cu toate păcatele cel ce spune că acela care este cauza altuia, tot acela este posterior acelei făpturi a cărei cauză este. După ei, Înțelepciunea lui Dumnezeu, Care a creat toate, a premers acelui timp în care spun că Fiul încă nu fusese făcut de Tatăl, deoarece Scriptura minte — după ei — cînd spune că El este *«mai întîi născut decît toată făptura» (Colos. 1, 15)*. Potrivit cu acestea strigă, și frumos, vorbitorul Pavel, spunînd despre El : *«Pe Care L-a pus moștenitor a toate, și prin Care a făcut și veacurile» (Evr. 1, 2)*. Dar chiar în El însuși au fost create toate care sînt în ceruri și pe pămînt, cele văzute și cele nevăzute, ori Domniile ori Puterile, ori Stăpîniile ori Scaunele — toate au fost făcute prin El și în El, și El este înainte de toate.

Deoarece se consideră lipsită de credință argumentația prin care spun că Fiul a fost făcut din ceea ce nu era, trebuie ca Tatăl să fie întotdeauna Tată. Tatăl este întotdeauna și în prezența Fiului, pentru aceea este numit Tată. Întotdeauna în prezența Fiului, Tatăl este desăvîrșit și existînd fără încetare, în afară de timp și de spațiu, și dînd naștere Fiului Unul-Născut nu din ceea ce nu exista. Căci ce poate fi mai nelegiuit decît să spui că nu a fost cîndva Înțelepciunea lui Dumnezeu, aceea care zice : cînd El a așezat temeliile pămîntului, atunci *Eu eram alături de El (Pilde, 8, 30)*; sau să spui că puterea lui Dumnezeu nu a existat cîndva ? Sau că a avut un început Cuvîntul Lui, sau altele, din care este recunoscut Fiul și este închipuit Tatăl ? Căci cine nu spune că există *strălucirea slavei (Evr. 1, 3)*, distruge totodată și lumina principală a cărei strălucire este. Dacă însă și Chipul lui Dumnezeu nu a fost întotdeauna, e evident că nu a fost nici Cel al Cărui Chip este ; dar chiar fără să fie Chipul naturii lui Dumnezeu, se desființează împreună și Acela care în toate este înfățișat de El.

De unde e limpede că filiațiunea Mîntuitorului nostru nu are nimic comun cu filiațiunea celorlalți. După cum natura Lui de nespus, de o superioritate fără seamăn, se admite că este mai presus de toate cele cărora El le-a dăruit ca să fie, tot așa și filiațiunea Lui naturală, care este din dumnezeirea Tatălui, se deosebește prin gloria de nespus, de

acei care au fost adoptaţi de El ca fii întru adopţiune. Căci El, Care este neschimbător, este desăvîrşit prin natură şi nu duce lipsă de nimic; ceilalţi însă, supuşi oricăror schimbări, au nevoie de ajutorul Lui. În ce a putut fi de folos Înţelepciunea lui Dumnezeu sau în ce este slăvit adevărul Lui? Sau cum poate fi îmbunătăţit Dumnezeu-Cuvîntul cînd viaţa şi adevărul sînt lumină? Iar dacă este aşa, cu cît mai rău este să spui că Înţelepciunea sau Puterea lui Dumnezeu a fost cîndva în stare de slăbiciune, iar Cuvîntul a fost iraţional şi prin aceasta raţiunea este întunecată, iar întunericul amestecat cu lumină, cînd Apostolul spune: *«Ce împărtăşire are lumina cu întunericul? Sau ce învoire este între Hristos şi Veliar?» (II Cor. 6, 15)*. Şi, strigînd şi Solomon *(Pilde, 30, 19)*, este imposibil să găseşti pe stîncă urma şarpelui care, după Pavel, este Hristos. Apoi, făpturile Lui, oameni şi îngeri, au primit binecuvîntarea Lui, străduindu-se să înainteze prin virtuţi şi prin poruncile legii, cîtă vreme nu au căzut în păcat.

Dar Domnul nostru, Care este prin natură Fiul Tatălui, este preaslăvit de toţi. Aceia care înlătură duhul robiei şi primesc prin fapte bune şi creştine duhul înfierii, ajutaţi de Fiul prin natură, devin şi ei fii prin adopţiune. Filiaţia Lui proprie şi prin natură şi fără seamăn, Pavel a arătat-o chiar de la Dumnezeu, spunînd: *«El, Care pe Însuşi Fiul Său nu L-a cruţat, ci pentru noi* — adică noi care nu sîntem fii prin natură — *L-a dat morţii» (Rom., 8, 32)*. Spre a deosebi pe cei care nu sînt proprii, a spus că El este Însuşi Fiul Său. Iar în Evanghelie spune: *«Acesta este Fiul Meu cel prea iubit întru Carele am binevoit» (Matei, 3, 17)*. În Psalmi Mîntuitorul spune: *«Domnul a spus către Mine: Fiul Meu eşti Tu» (Ps. 2, 7)*. Afirmînd înrudirea de natură, arată că nu sînt de aceeaşi natură cu El oricare alţi fii în afară de Acesta. Ce înseamnă chiar ceea ce spune: *«Din pîntece mai înainte de luceafăr Te-am născut» (Ps. 109, 3)?* Nu arată oare acestea limpede filiaţia prin natură a Celui născut din Tatăl, filiaţie pe care nu a adus-o cu Sine prin respectarea şi practicarea obiceiurilor (noastre, *n. tr.)*, ci a fost părtaş al însuşirii naturii? De aceea Unul-Născut al Tatălui are o filiaţie inalienabilă. Raţiunea celor cu raţiune a cunoscut o filiaţie care nu este pentru ei în mod natural, ci prilejuită de obiceiuri şi prin darul lui Dumnezeu, şi chiar schimbătoare. *«Fiii lui Dumnezeu* — spune — *văzînd fiicele oamenilor, şi-au luat dintre ele soţii» (Fac. 6, 2)*. Şi iarăşi: *«Am născut feciori şi i-am crescut; dar ei s-au răzvrătit împotriva Mea» (Isaia, 1, 2)*, am învăţat că Dumnezeu a spus prin Isaia.

Trec, prea iubiţii mei, peste multe ce am de spus, gîndind că este obositor să înştiinţez prin prea multe cuvinte pe nişte învăţaţi dragi. Căci voi înşivă sînteţi erudiţi întru cele ale lui Dumnezeu, şi cunoaşteţi

că doctrina care s-a ridicat acum împotriva credinței Bisericii este a lui Ebion [72], și a lui Artemon [73], stimulați de invidia lui Pavel din Samosata Antiohiei [74], care au fost excluși din sînul Bisericii în adunarea sinodului tuturor episcopilor.

Lucian [75], care i-a urmat acestuia, a rămas în afara adunării celor trei episcopi timp mai îndelungat. Hrănindu-se cu murdăriile impietății acestora, Arie [76] și Ahille au făcut să răsară acum ceea ce fusese sădit în ascuns față de noi, din neadevăr și, împreună cu ei, și sinodul celor răuvoitori. Și nu știu cum au fost hirotoniți în Siria trei episcopi, pentru că au fost în înțelegere cu ei, și au fost ațîțați la rele. Hotărîrea în privinta lor să fie încredințată cercetării voastre, care nu uitați umilința pătimirii mîntuitoare și istovirea și sărăcia voită și strigătele noastre pe care Mîntuitorul le-a luat asupra Sa pentru noi. Prin urmare, pentru arătarea dumnezeirii Lui cerești dintotdeauna, acestea se potrivesc și prin cuvinte pline de înțeles cu slava Lui naturală, iar împărăţirea și șederea la Tatăl se explică mai limpede, cum este acel : *«Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30)*, fără să Se numească pe Sine Tată, și fără să spună două naturi, ca ființă, despre cea care este una singură. Dar că păstrînd deplinătatea Tatălui, Fiul are o natură desăvîrșită purtînd în toate și asemănarea cu Tatăl, iar chipul Lui care există nu poate fi schimbat și înfățișarea cauzei prime nu poate fi descrisă. De aceea chiar atunci cînd Filip dorea să-L vadă pe Tatăl, Domnul i S-a arătat cu bună

72. Ebion sau Thebutis este întemeietorul sectei ebioniților (săracilor). Ebioniții erau iudaizanți rigoriști. Ei nu foloseau Evanghelia după Sfîntul Matei, negau pe Sfîntul Apostol Pavel, socotind că acesta a apostaziat de la Legea Veche, erau atașați ritului mozaic și chiar circumciziunii, interpretau pe profeți după fantezia lor și cinsteau Ierusalimul ca locaș al lui Dumnezeu. A se vedea Sfîntul Irineu, *Contra ereziilor*, I, 26, 2, trad. franceză de A. Rousseau, Paris, 1984 p. 117.

73. Artemon († 270) eretic antitrinitar, nega divinitatea Mîntuitorului Iisus Hristos. A condus o școală la Roma.

74. Pavel de Samosata, episcopul Antiohiei (260—268), a profesat o învățătură asemănătoare cu cea a lui Artemon. El respingea doctrina trinitară și dumnezeirea Domnului nostru Iisus Hristos. Între anii 264—269 s-au ținut două sinoade în Antiohia, în care s-a discutat concepția lui greșită și apoi a fost condamnat ca eretic și depus din treaptă.

75. Lucian († 312) a fost întemeietorul Școlii catehetice din Antiohia. Un timp a profesat erezia lui Pavel de Samosata. A fost un cunoscător profund al Sfintei Scripturi pe care a explicat-o într-o interpretare diferită de a Școlii din Alexandria. Istoricul Eusebie de Cezareea vorbește în termeni elogioși despre Lucian care a avut un sfîrșit martiric. El spune următoarele : «Tot astfel și Lucian, presbiter al comunității din Antiohia, un bărbat minunat în toate privințele, dar mai ales prin aspra lui viețuire și cunoașterea adîncă a Sfintelor Scripturi, a fost fost dus în orașul Nicomidia, unde petrecea atunci împăratul și, după ce a apărat în fața lui învățătura pe care o mărturisea, a fost aruncat în închisoare și omorît» *(Istoria Bisericească*, IX, VI, 13, P.S.B., 13, p. 345).

76. Concepția lui Arie arăta afinitate cu concepțiile lui Artemon, Pavel de Samosata și Lucian (Vezi Hergenroether, *Histoire de l'Eglise*, Nouvelle Edition, vol. II, Paris-Lyon, (fără data apariției) p. 27.

voie. Căci cînd spune : *«Arată-ne pe Tatăl»*, zice : *«Cine Mă vede pe Mine vede și pe Tatăl» (Ioan, 14, 8, 9)*, ca într-o oglindă fără pată și însuflețit de chipul Lui dumnezeiesc Îl contemplă pe Tatăl, pe Care în Psalmi Îl cîntă întocmai prea sfinții bărbați, spunînd : *«Întru lumina Ta vom vedea lumină» (Ps. 35, 10)*. De aceea și acela care cinstește pe Tatăl, cinstește și pe Fiul ; și cine slăvește pe Fiul, slăvește și pe Tatăl, și pe drept. Căci orice glas lipsit de evlavie, care cutează să se ridice împotriva Fiului, se referă și la Tatăl.

Dar nu e de mirare dacă am să scriu, preaiubiților, făcîndu-vă cunoscut că au fost delațiuni împotriva mea și contra poporului nostru dreptcredincios, privind unele neadevărate devieri. Căci cei care se ridică împotriva dumnezeirii Fiului lui Dumnezeu nu se dau în lături să răspîndească și acuzații calomnioase împotriva noastră : fiindcă nu consideră pe nici unul dintre cei vechi vrednici să fie comparat cu ei înșiși, nu suportă nici să se pună pe același plan cu profesorii de la care noi am învățat carte din copilărie, și nu socotesc pe măsura înțelepciunii lor pe nici unul din colegii de tagmă care există pretutindeni, ca și cum numai ei ar fi înțelepți și nu ar avea nimic comun ; ca și cum ei ar fi descoperit noi învățături, și numai lor li s-ar fi dezvăluit cele ce nimănui sub soare nu s-au făcut înțelese. O, trufie nelegiuită, nebunie fără margini, furie a slavei deșarte și înțelepciune a Satanei care sălășluiește în sufletele lor ticăloase ! Nu i-a înspăimîntat interpretarea vechilor Scripturi, plăcute lui Dumnezeu, nu le-a îmblînzit sălbăticia cu respectul pentru Hristos al colegilor de tagmă ; faptele lor nelegiuite nu le-ar îngădui nici demonii, necutezînd să ridice glas de hulă împotriva Fiului lui Dumnezeu. Asemenea săgeți, potrivit virtuții de acum, să fie îndreptate împotriva acelora care cu talent și erudiție îndeamnă la război împotriva lui Hristos și se iau la întrecere să împrăștie calomnii împotriva sfințeniei. Ei zic că noi, cei care sîntem împotriva basmelor prin care s-a născocit a se spune că a fost făcut din ceea ce nu exista, aducem împotriva lui Hristos hula nevrednică și care nu este scrisă, adică două lucruri nenăscute, ei, neștiutorii, zicînd că mai degrabă celălalt din doi trebuie să fie necesar, sau trebuie știut că Fiul este din ceea ce nu era, sau fără nici un dubiu să spună că au fost două lucruri naturale. Nepricepuți care nu știu că este mult între Tatăl nenăscut și cele cu rațiune sau fără rațiune care au fost create de El din ceea ce nu era ; natura comună a acestora fiind acum una născută, prin care Tatăl Cuvîntului lui Dumnezeu a făcut toate din ceea ce nu era, este născută din Însuși Tatăl, așa cum Domnul însuși a declarat undeva, zicînd : *«Cine iubește pe Tatăl iubește și pe Fiul care S-a născut din El» (I Ioan 5, 1)*. Despre acestea noi credem, așa cum cere Biserica apostolică, într-unul

Tatăl nenăscut, Care nu are nici o cauză ca să fie, Care nu se schimbă și nu se mișcă, veșnic Același și asemenea Sie însuși, fără să pătimească nici creștere nici știrbire, Cel care dă Legea și pe Prooroci și Evangheliile. Domnul Patriarhilor și al Apostolilor și al tuturor sfinților ; și într-Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Unul-Născut, născut nu din ceea ce nu era, ci din Tatăl, Care era ; nu după asemănarea trupurilor, prin tăieturi sau ale despărțirilor prin scurgeri, așa cum le place lui Sabelie [77] și lui Valentin [78], ci de nespus și de negrăit, după acela care a spus, cum am zis mai sus : *«neamul Lui cine îl va spune ?» (Isaia, 53, 8)*. Adică ființa Lui, care exista, este de nepătruns pentru orice natură creată, așa cum Însuși Tatăl este de nepătruns, prin aceea că natura celor înzestrați cu rațiune nu cuprinde știința prin care Tatăl a născut pe Fiul. Ceea ce nu se cade a fi spus de mine, un bărbat plin de duhul adevărului, căci ne învață glasul lui Hristos prin care spune : *«Nimeni nu cunoaște cine este Tatăl, decît doar Fiul și nimeni nu cunoaste cine este Fiul, decît doar Tatăl» (Matei, 11, 27)* ; și afirmînd că El nu Se schimbă și nu Se mișcă, precum Tatăl, nu duce lipsă de nimic, Fiul nenăscut este desăvîrșit și egal cu Tatăl, singurul nenăscut. Chipul este întru totul și de neschimbat ca al Tatălui ; și se cuvine ca chipul să fie pe de-a-ntregul desăvîrșit, prin care să nu lipsească ceva din egalitatea Lui cu Acela al cărui chip este, așa cum Însuși Domnul ne-a învățat, zicînd : *«Tatăl Meu este mai mare decît Mine» (Ioan, 14, 28)*, după care credem întotdeauna că Fiul este din Tatăl. Căci *«este strălucirea slavei și chipul ființei Tatălui» (Evrei, 1, 3)*.

Dar nimeni nu se îndoiește vreodată că este nenăscut, așa cum gîndesc cei care sînt cuprinși de orbire sufletească. Ca și cînd «nu era» și «întotdeauna», și «înainte de toți vecii», este același lucru cu «nenăscut». Dar nu orice înțelegere omenească exprimată de oameni este în stare să prețuiască acest lucru pe care îl numim «nenăscut», așa cum

77. Sabelie, eretic antitrinitar modalist, s-a născut probabil în Cirenaica și a început să predice erezia sa în Roma, pe timpul episcopilor Zefirin (190—217) și Calist (217—222). Excomunicat de Biserică, s-a dus în Egipt unde a continuat răspîndirea concepției sale. Sabelie neagă dogma Sfintei Treimi. După el, Sfînta Treime nu are existență reală, ci una modală. Unicul Dumnezeu are trei moduri de apariție și trei moduri de lucrări în istorie : ca Tată este Creator, ca Fiu este Mîntuitor, iar ca Duh Sfînt este Sfințitor.

78. Valentin, autorul sistemului gnostic celui mai dezvoltat, născut probabil în Alexandria, a răspîndit concepția lui eretică în Egipt, Asia, apoi la Roma unde a murit pe la anul 160. Sfîntul Irineu *(Contra ereziilor*, III, 11, 1) vorbește de sistemul lui Valentin, caracterizat prin emanația eonilor, în modul următor : Prima diadă, formată din Inexprimabilul și Tăcerea, a emis a doua diadă formată din Tatăl și Adevărul. Cele două diade formează tetrada care a produs Logosul și Viața, Omul și Biserica. Din Logos și Viață sînt emanate 10 Puteri, iar din Om și Biserică sînt emanate alte 12 Puteri. Cei 30 de eoni formează Pliroma, lumea ideală, opusă Kenomei, imperiului vidului. Tertulian († pe la 240) a scris o carte *Adversus Valentinianos* combătînd sistemul gnostic al lui Valentin și al admiratorilor acestuia.

cred că socotiți și voi, și am încredere în părerea voastră a tuturora, că în nici un fel nu trebuie exprimat «nenăscut» cu orice nume. Căci aceste nume vremelnice par că pot fi prelungite cu vrednicie, în dumnezeirea a Însuși celui Unul-Născut și, ca să spun așa, vechimea nu înseamnă nicidecum putere, deși sfinții bărbați, fiecare după puterea lui, au încercat să pătrundă această taină, cerînd îngăduința celor care îi ascultă pentru satisfacția minții, zicînd despre sine : am descoperit ceea ce am avut mai multă putere să atingem. Dar dacă așteaptă ceva dincolo de om, orice bărbat se sprijină și pe cuvîntul mai mare, acela care spune : *«În parte cunoaștem» (I Cor. 13, 9)*, gîndind deja că poate greși ; e limpede că sînt mult lipsiți de nădejde.

Așadar era, și întotdeauna, și înainte de toți vecii, orice ar fi ; totuși nu Acesta este cel nenăscut. Prin urmare trebuie păstrată Tatălui nenăscut demnitatea proprie, zicînd că pentru El nu a existat nici o cauză, ca să zic așa ; iar Fiului să-I fie acordată slava cuvenită. Să știm că nașterea Lui de către Tatăl a fost înainte de veci, aducîndu-I închinare evlavioasă, cum am mai spus, și propovăduind despre El cu toată credința, că era, și întotdeauna, și înainte de toți vecii ; cercetînd dumnezeirea Lui, dar închinînd prin toate chipului și profunzimii Tatălui egalitatea desăvîrșită, zicînd că este propriu numai Tatălui faptul că este nenăscut, deoarece și Mîntuitorul însuși a spus : *«Tatăl Meu este mai mare decît Mine» (Ioan 14, 28)*.

Așadar în acest gînd evlavios despre Tatăl și Fiul, așa cum ne învață Sfînta Scriptură, mărturisim un singur Duh Sfînt, Care i-a inspirat și pe sfinții bărbați ai Vechiului Testament și pe învățătorii prea sfinți ai Noului Testament într-una singură, universală și întotdeauna apostolică Biserică, care este și de neînvins, chiar dacă toată omenirea ar lupta împotriva ei, și fiind învingătoare asupra întregii necredințe vrăjmașe, așa cum se asigură Tatăl Lui cînd strigă : *«Aveți încredere : Eu am biruit lumea» (Ioan, 16, 33)*. Știm că aceasta s-a petrecut după învierea din morți, al cărei început a fost făcut de Domnul nostru Iisus Hristos, Cel întrupat din carne adevărată, și nu imaginar, din Maria, Născătoarea-de-Dumnezeu ; El, Care în vremurile de apoi, venind la neamul omenesc pentru ispășirea păcatului, a fost răstignit pe cruce și a murit ; dar pentru dumnezeirea Lui nu a fost făcut mai mic. Căci a înviat din morți, S-a înălțat la cer și șade de-a dreapta Tatălui.

Acestea vi le-am prezentat în parte în această scrisoare, gîndind că este greu să consemnez fiecare fapt cu scrupulozitate, căci știu că aceste

lucruri nu scapă străduniilor voastre sfinte. Acestea le învăţăm, acestea le şi predicăm, acestea sînt învăţăturile Bisericii apostolice, pentru care noi şi murim, şi nu ne temem nicidecum de cei care vor să le nimicească. Chiar dacă aceştia ne vor tortura biciuindu-ne, noi nu ne vom pierde nădejdea. Iar adversarii acestora, adică Arie şi Ahille, şi cei care împreună cu ei sînt duşmanii adevărului, sînt alungaţi departe de Biserică, făcuţi străini de învăţătura noastră cucernică, după fericitul Pavel, care spune : *«Oricine v-ar vesti altă (Evanghelie) decît aceea pe care v-am vestit-o, să fie anatema, chiar dacă acela ar fi înger din cer» (Galat. 1, 8).*

Ba chiar şi învăţătura şi altele (să fie anatema, *n. tr.)* dacă cineva total nepregătit s-ar înfumura cu alte cuvinte ale Domnului nostru Iisus Hristos, care se potrivesc evlaviei. Pe aceştia, aşadar, anatematizaţi de fraternitate, nici unul dintre voi să nu-i primească sau să îngăduie ca cineva să aibă ceva scris sau spus de ei. Căci oamenii simulează totul ca magii, cînd nu pot spune adevărul. În fine, străbat oraşele străduindu-se, cu aparenţă de prietenie şi, în numele păcii, întru nimic alta decît să dea şi să primească scrisori, prin închipuiri sau linguşiri, ca prin acestea să ducă la rătăcire pe femeiuştile decepţionate. Acestora dară — care au atîta cutezanţă împotriva lui Hristos şi care s-au îndepărtat aşa de pe faţă de creştinism şi care nu încetează între judecăţi să aţîţe la persecuţii împotriva noastră, cît le stă în putere, şi uneltesc să slăbească taina de nespus a naşterii lui Hristos — să le întoarceţi spatele, prea iubiţii mei. Şi să fiţi de acord cu noi, şi potrivnici nesăbuinţei nebune a lor la fel cu colegii noştri de tagmă, care sînt indignaţi şi mi-au scris împotriva lor şi au semnat, în tomul pe care tocmai vi l-am trimis prin fiul meu, arhidiaconul, care sînt preoţi atît din întregul Egipt şi Tebaida, cît şi din Libia şi Pentapole, Siria, Pamfilia, Asia, Capadocia şi din alte provincii, al căror exemplu sînt încredinţat că şi voi îl veţi sprijini. Acesta este unul dintre multele leacuri existente împotriva celor care fac rău, şi s-a găsit a-mi fi folositor ; pentru că popoarele seduse de ei se convertesc acum, ascultînd de preoţii noştri, şi se grăbesc să ajungă la penitenţă.

Salutaţi în numele nostru fraternitatea care este la voi. Vă doresc sănătate întru Domnul, prea iubiţii mei. Sînt şi unii care sînt anatematizaţi, dintre preoţi Arie, dintre diaconi Ahille, Euzir, Althalie, Luciu, Sarmatie, Iuliu, Menas, un alt Arie şi Helladie.

Unele asemănătoare cu acestea am trimis şi lui Filogone, întîistătătorul oraşului Antiohia, şi lui Eustathie, care atunci era în fruntea Bisericii din Bereea, şi altor apărători ai învăţăturii apostolice. Dar nici Arie nu rabdă să se potolească ; şi el a scris celor care sînt de acord cu el. Că prea Sfinţitul Alexandru nu a scris nimic neadevărat împotriva lui, Arie însuşi a afirmat (acestea) în scrisorile sale trimise lui Eusebiu din Nicomidia. Nu voi uita să adaug şi scrisoarea aceasta, ca să pot să-i fac cunoscuţi celor neştiutori pe cei care împărtăşesc impietatea lui (Teodoret, I, 4).

CAPITOLUL XV

SCRISOAREA LUI ARIE CĂTRE EUSEBIE

Celui foarte drag Domnului, Omului lui Dumnezeu, credinciosului, drept-credinciosului Eusebie, Arie, care suferă pe nedrept persecuţia din partea papei Alexandru pentru toate, pentru biruinţa adevărului, pe care şi tu îl aperi, îi trimite sănătate întru Domnul.

Venind tatăl meu, Amonie, în Nicomidia am socotit nimerit să te salut prin el, ştiind că recunoşti că are dragoste şi afecţiune pentru fraţii întru Domnul. Episcopul Alexandru ne tulbură cumplit şi ne persecută şi îndîrjeşte împotriva noastră toate sufletele binevoitoare, în aşa măsură încît ne-a dat afară şi din oraş, ca pe nişte oameni fără Dumnezeu : fiindcă nu sîntem de acord cu el, care afirmă public că veşnic e Dumnezeu şi veşnic e şi Fiul ; cum este Tatăl este şi Fiul ; că Fiul coexistă în Dumnezeu nenăscut ; că este născut dintotdeauna ; că S-a născut din cel nenăscut ; că Dumnezeu-Tatăl nu i-a precedat cu nici un gînd, cu nici un atom ; că Fiul este dintotdeauna din Însuşi Tatăl. Şi fiindcă Eusebie, fratele tău din Cezareea, şi Teodot şi Paulin şi Atanasie şi Grigorie şi Aetie şi toţi cei din Orient spun că Tatăl a existat înainte de Fiul fără început, au fost anatematizaţi, în afară doar de Filogon şi Hellanie şi Macarie, oameni eretici, neînvăţaţi ; dintre aceştia, unii zic că Fiul a emanat, alţii că e chip, alţii că e împreună nenăscut. Nu putem să auzim aceste impietăţi chiar dacă ereticii ne ameninţă cu ucideri fără număr.

Noi însă, fiindcă spunem şi ştim şi propovăduim şi vom propovădui că Fiul nu este nenăscut şi nici parte din Nenăscut, în nici un fel, şi nici în altă privinţă ; dar fiindcă după voinţă şi sfat a existat înaintea vremilor şi înainte de toţi vecii Dumnezeu desăvîrşit, Unul-Născut, Care se poate schimba, şi înainte de a se naşte, sau de a fi creat, sau hărăzit, sau produs, nu exista, căci nu era nenăscut, îndurăm persecuţii

pentru că am spus că Fiul are început, că Dumnezeu însă este fără început şi pentru că am spus că este din ceea ce nu exista. Dar noi am spus aşa întrucît nu este o parte din Dumnezeu şi nici din altceva ; de aceea îndurăm persecuţii. De altfel tu ştii. Îţi doresc sănătate întru Domnul, amintindu-ţi de necazurile noastre, adevărate Collucianist Eusebie, adică evlavios.

Eusebie era deci episcopul Cezareii, Theodot era în Laodiceea ; Paulin, în Tir ; Atanasie, în Anazarbos şi Grigorie, în Berit iar Aetie în Lida. Lida însă este cea care se numeşte acum Diospolis. Arie se lăuda că este de acord cu aceştia. Iar vrăjmaşi îi numeau pe Filogonie, întîistătător al oraşului Antiohia, pe Hellanic din Tripolis şi pe Macarie din Ierusalim, inventînd calomnii împotriva lor : că predicau că Fiul este veşnic şi mai înainte de toţi vecii şi egal cu Tatăl în slavă şi de aceeaşi fiinţă. După ce Eusebie îşi atribuise această scrisoare şi a vărsat singur veninul impietăţii sale, a scris în felul acesta lui Paulin, episcopul din Tir (Teodoret, I, 5).

CAPITOLUL XVI

SCRISOAREA LUI EUSEBIE CĂTRE PAULIN, EPISCOP ÎN TIR

Eusebie, Stăpînului meu în Domnul, sănătate.

Nici osîrdia stăpînului meu Eusebie [78bis] întru adevărul cuvîntului nu a fost trecută sub tăcere, ci a ajuns pînă la această problemă, stăpîne. Şi, cum era firesc, ne-am bucurat pentru stăpînul meu Eusebiu ; pentru tine însă ne întristăm, considerînd că tăcerea unui bărbat atît de însemnat este o totală acceptare. De aceea te rog pe tine, care ştii că e lipsit de cuviinţă ca un bărbat înţelept să ştie unele lucruri şi să tacă asupra adevărului, ca îndemnat de considerente nemateriale să începi să scrii despre lucruri de felul acesta. Deoarece şi pentru tine este de folos şi pentru cei care te aud, şi mai ales cît timp vei vrea să scrii, ca urmare, toate cele ale Scripturii şi cele rămase din cuvîntul ei şi din voinţa ei. Pentru că n-am auzit vreodată de doi nenăscuţi şi nici de unul împărţit în doi. Şi nici nu am învăţat şi nu am crezut că a pătimit ceva cu trupul, Stăpîne al meu ; ci Unul singur nenăscut dar Unul singur din Acela adevărat vorbind în general, şi nu făcut din fiinţa Lui şi, fără să fie de fel părtaş cu natura nenăscută sau fiind din fiinţa Lui, ci făcut desăvîrşit, altceva prin natură şi putere, cît ţine de asemănarea întru totul, de dragostea şi de puterea Făcătorului, făcut bine-înţeles într-un chip de nespus.

78 bis. Este vorba despre Eusebie de Nicomidia.

Acest lucru îl considerăm și-l credem greu de cuprins nu numai cu mintea omenească, dar chiar cu cea mai presus de toți oamenii. Și acestea le spunem nu constrînși de rațiunea noastră, ci învățînd din Sfînta Scriptură că a fost creat și zidit și născut din ființă, și de o natură care nu se schimbă și de negrăit, asemănător Făcătorului, așa cum Însuși Domnul spune : *«Domnul M-a zidit la începutul lucrărilor Lui, înainte de lucrările Lui cele mai de demult. Eu am fost din veac întemeiat, înainte de a se fi făcut pămîntul»* (Pilde, 8, 22). Dacă însă era din El, adică de la El, ca o parte a Lui sau din mișcarea naturii, nu se poate spune nicidecum că a fost creat sau zidit. Și tu știi acest lucru, stăpîne adevărat, că ceea ce a existat din (cel) nenăscut, creat de unul, sau de celălalt, sau zidit, nu era de la început ; a spune că el e nenăscut, înfățișează o arătare, ca și cum ar fi născut din ființa Tatălui și ar fi de natură egal cu El. Ci știm că Scriptura spune nu numai despre El că a fost născut, ci și despre alții cu totul neasemănători Lui ca natură întru totul. Căci despre oameni spune : *«Am născut feciori și i-am crescut ; dar ei s-au răzvrătit împotriva Mea» (Isaia 1, 2) ;* și iarăși : *«Pe Dumnezeu, Care te-a născut, L-ai uitat» (Deut. 23, 18).* Și un altul spune : *«Cine a creat picăturile de rouă» (Iov 38, 8) ;* spunînd nu că natura este din natură, ci fiecare (făptură) din voința Lui. Căci nu sînt din aceeași ființă, ci toate făcute după voia Lui, așa cum au fost făcute. El este într-adevăr Dumnezeu ; însă acestea asemănătoare Lui, care vor fi făcute la fel ca și Cuvîntul, sînt făcute prin activitate spontană. Și toate au fost făcute de Dumnezeu prin El, însă toate de la Dumnezeu. Cunoscînd acestea și explicîndu-le după harul divin care ți-a fost dat, grăbește-te să scrii stăpînului meu, Alexandru. Căci sînt încredințat că dacă îi vei scrie, se va converti. Salută pe toți cei care sînt întru Domnul. Harul lui Dumnezeu să te țină sănătos și să ridici cuvînt pentru noi, stăpîne (Teodoret, I, 6).

CAPITOLUL XVII

DESPRE PUTEREA LUI EUSEBIE DIN NICOMIDIA

Asemenea lucruri scriau aceștia unul către altul, înarmîndu-se la luptă împotriva adevărului. Și răul devenea mai rău prin violența îndîrjirii acelor care erau de acord cu aceste scrisori. Cei care erau de aceeași părere cu Alexandru semnau chiar în tomosul lui. Alții făceau cele contrare. Din partea adversă se mișca mai cu osebire Eusebie din Nicomidia, fiindcă Alexandru, în scrisoarea sa, făcuse o mențiune gravă referitoare la el. În vremea aceea Eusebie avea foarte mare putere : el stăpînea Nicomidia. Căci acolo, cu foarte puțin timp înainte, Dioclețian

și cu cei din jurul său stabiliseră reședința imperială. De aceea mulți episcopi ascultau pe Eusebie. Și el scria adesea lui Alexandru pentru ca, renunțînd la problema care stîrnea dezbinare, să-l sprijine pe Arie și pe cei care erau de o părere cu el ; iar în oraș spunea unor episcopi să nu dea ascultare celor scrise de Alexandru.

De aceea totul era în mare tulburare. Căci se părea că nu numai cei întîistătători ai Bisericii se certau între ei folosind diferite raționamente, dar și poporul era împărțit. Căci unii erau de părerea unora, iar alții, de părerea celorlalți. Și la atîta tulburare, s-a adăugat un motiv care și în public și chiar în teatre a dus la pierderea încrederii în creștinism. Aceștia, stabiliți chiar în Alexandria, ca și cum ar fi devenit biruitori în urma persecuțiilor anterioare, se înarmau mai tare și trimiteau solii la episcopii din provincii ; iar cei din tabăra adversă împărtășeau răzvrătirea asemănătoare a acelora (Socrate, I, 3).

CAPITOLUL XVIII

DESPRE MELETIENI ȘI ÎN CE FEL S-AU ÎNDEPĂRTAT DE BISERICĂ ȘI, FIINDCĂ ALEXANDRU NU VOIA SĂ-L SPRIJINE PE ARIE, ȚINEAU ÎNTRUNIRI PENTRU ARIE ÎN DIVERSE LOCURI

Meletienii se amestecau așadar cu susținătorii lui Arie (An. 315), iar între timp se îndepărtaseră de Biserică. Sub Petru, episcopul orașului Alexandria, care a suferit martiriul în timpul împăratului Dioclețian, Meletie a fost făcut episcop al unui singur oraș din Egipt, pentru multe alte motive, dar mai ales fiindcă în timpul persecuției, negîndu-și credința, a adus sacrificii. Cel condamnat a avut mulți adepți și a fost făcut ereziarhul acelora din Egipt, care pînă acum se numesc, de la el, meletieni, fără să aibă vreo satisfacție după dreptate, de vreme ce au rămas separați de Biserică. El spunea că a suferit o nedreptate și adesea nu ținea seama de Petru și îl contrazicea. Dar Petru, în timpul persecuției, primind cununa martiriului, a murit. Iar acela l-a ponegrit pe Ahile, care a primit episcopatul după Petru ; și iarăși, împotriva lui Alexandru, care se știe că a fost numit după Ahile.

Între acestea a intervenit chestiunea cu Arie, iar Meletie împreună cu ai săi îl apăra pe Arie, conspirînd împreună cu el împotriva episcopului. Toți cei cărora li se părea greșită erezia lui Arie adoptau întotdeauna părerea lui Alexandru, atît li se părea de dreaptă hotărîrea împotriva celor care erau de părerea lui Arie. Scriau și cei care erau la

Nicomidia în jurul lui Eusebie, şi alţii cărora le plăcea părerea lui Arie, pînă să se rezolve condamnarea de mai înainte, şi să fie readuşi condamnaţii în sînul Bisericii, ca şi cum nu ar fi rostit nimic rău.

Şi aşa, din diversele scrisori destinate episcopului Alexandru au făcut colecţie ; din aceste scrisori, Arie, din acelea care erau, pentru el, iar Alexandru, din cele împotriva lui. Şi aici stă obîrşia luptei între eretici, care acum se răspîndesc peste tot, adică ai lui Arie, ai lui Eunomie şi aceia care îşi trag numele de la Macedonie. Căci fiecare dintre aceştia a folosit scrisorile lor ca mărturii în apărarea ereziei sale (Socrate, I, 3).

Cei care erau în jurul lui Eusebie implorîndu-l adesea pe Alexandru nu l-au înduplecat şi, ca şi cum suportau nedreptatea, unelteau şi au devenit mai aprigi în a da putere învăţăturii lui Arie ; adunînd un consiliu în Bitinia, au scris tuturor episcopilor, ca să şi-i asocieze pe credincioşii lui Arie şi să facă aşa ca şi Alexandru să li se asocieze. Cînd strădania lor s-a dovedit zadarnică, deoarece Alexandru nu a fost de acord, Arie a fost însărcinat cu o solie la Paulin, episcopul din Tir, şi la Eusebie din Pamfilia, episcopul Cezareii din Palestina, şi la Patrofil din Scythopolis, cerînd împreună cu ai lor să poruncească să oficieze, împreună cu poporul care era cu el, celebrarea Tainelor Bisericii, aşa cum avusese el înainte slujirea de preot. Spuneau că în Alexandria este un obicei, aşa ca şi acum, ca existînd un singur episcop deasupra tuturor, preoţii să deţină bisericile fiecare separat, iar poporul să celebreze cu solemnitate adunările în ele. Atunci aceia, împreună cu alţi episcopi întruniţi în Palestina, au dat un asemenea decret privitor la cererea lui Arie : porunceau să se ţină adunările ca şi mai înainte ; că sînt totuşi supuşi pontifului Alexandru şi să se roage întotdeauna să aibă parte de pacea lui şi de comuniune. Şi cum în Egipt, ţinîndu-se multe sinoade, s-au înmulţit ereziile, în aşa măsură încît au ajuns pînă la reşedinţa împăratului, foarte mîhnit era împăratul Constantin, prin aceea că o credinţă, începînd de curînd să se extindă, a îndepărtat pe mulţi de creştinism prin dezbinarea învăţăturii. Şi de aceea îi învinuia pe Arie şi pe Alexandru şi le declara în scris că, de vreme ce nu se putea evita această problemă, să o pună deschis şi cu mai multă îndîrjire în discuţie şi să dea curs celor care la început nici nu erau de dorit, nici de gîndit, sau gîndite mai degrabă a fi ţinute sub tăcere, pe bună dreptate, de vreme ce nu se putuseră despărţi unul de altul, fiind totuşi într-o altă parte a dogmei în dezacord. Acestea le-a scris şi lui Alexandru şi lui Arie, cînd învinuindu-i, cînd sfătuindu-i ; nu este cazul să redau aici această parte din scrisoare. Căci întreaga scrisoare se află în cărţile lui Eusebie, în *Viaţa lui Constantin* (Sozomen, I, 14).

CAPITOLUL XIX

SCRISOAREA ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN CĂTRE ALEXANDRU, EPISCOPUL ALEXANDRIEI, ŞI CĂTRE ARIE, PRIN CARE ÎI ÎNDEAMNĂ SĂ REVINĂ LA PACE

Constantin cel Mare, Biruitorul și Evlaviosul, lui Alexandru și lui Arie.

Am aflat că începutul problemei de faţă a avut loc atunci cînd tu, Alexandre, te informai de la preoţi ce gîndea fiecare din ei despre un anume loc prevăzut în lege, dar mai mult pentru o parte a unei probleme deşarte. Iar tu, Arie, ceea ce nici la început n-ar fi trebuit să gîndești era mai potrivit să fi încredinţat tăcerii ; ceea ce ai gîndit, ai expus imediat cu nechibzuinţă, de unde, iscîndu-se dezbinare între voi, nu se mai ţinea seama de Taine. Iar un popor sfînt e împărţit în două, intrînd discordia într-un trup comun. De aceea fiecare dintre voi să arate bună-voinţă celuilalt, de la egal la egal, şi astfel ca cei ce slujesc împreună, fiecare să-l asculte pe celălalt care îl sfătuieşte de bine. Nici nu este demn să ceri acest lucru, şi nici să răspunzi la asemenea lucruri celor care întreabă. Căci probleme de acest fel, care se ridică nu din necesitatea vreunei legi, cer o pierdere de timp. Şi chiar dacă s-ar datora vreunui exerciţiu natural, totuşi trebuie să le păstrăm închise în gînd şi nu să le aducem imediat în discuţii publice şi nici să le încredinţăm urechilor tuturor fără să chibzuim. Căci oare cît este de capabil fiecare dintre oameni, ca să poată ori să examineze fără greş, ori să interpreteze după cuviinţă greutatea atît de mare a unor lucruri de o asemenea importanţă şi foarte delicate ? Sau dacă cineva poate, cu greu totuşi, să facă acest lucru, pe cît de mulţi din popor îi va convinge ? Sau cine va susţine subtilităţile unor probleme atît de importante, fără primejdia de a greşi ? Deci trebuie să ne ferim de vorbăria de acest fel, ca nu cumva, din neputinţa naturii noastre şi fiind prea puţin explicit ceea ce se expune, mintea celor care învaţă ascultînd nefiind în stare să ajungă să perceapă fără greş problema, poporul să fie divizat între necesitatea de a huli şi cea de a face schismă. De aceea, şi întrebările imprudente şi răspunsurile neatente să acorde de ambele părţi egală îngăduinţă. Căci nu s-a înteţit la voi prilejul de luptă pentru o datorie supremă a legii şi nici nu a fost introdusă vreo nouă erezie pentru credinţa în Dumnezeu, ci aveţi una şi aceeaşi opinie, după cum aveţi un singur semn al comuniunii. Pentru nişte motive de vrajbă între unii şi alţii, neînsemnate şi prea lipsite de im-

portanță, nu se cade, și nu se poate crede nicicum că este îngăduit ca voi să dezbinați atîta popor al lui Dumnezeu, popor pe care se cuvine să-l ocîrmuiți cu înțelepciunea și cu rugăciunile voastre.

Dar eu vreau să dau de gîndit înțelepciunii voastre cu un mic exemplu : știți că înșiși filosofii sînt în acord unanim în privința unei singure teorii ; cînd însă nu sînt de acord în anumite puncte de vedere, deși sînt separați în virtutea disciplinei, totuși se înțeleg între ei în unitatea întregului. Astfel stînd lucrurile, e cu atît mai bine ca voi, slujitorii lui Dumnezeu cel mare, să fiți de acord între voi, voința credinței !

Să avem în vedere așadar cu mai multă rațiune și să cugetăm cu mai largă înțelegere dacă este drept ca pentru cuvinte neînsemnate și deșarte să se iște neînțelegerea fraților cu frații și cinstea sinodului să fie înjosită de voi prin vrajba lipsită de evlavie, în timp ce între voi vă certați pentru lucruri atît de mărunte și fără importanță. Sînt lucruri josnice și mai degrabă potrivite cu prostiile copiilor, decît vrednice de înțelepciunea unor bărbați sfinți și chibzuiți. Așadar să ne retragem de bună voie din fața ispitirilor diavolului. Dumnezeu cel mare, Mîntuitorul nostru al tuturor, a strălucit într-o lumină comună pentru toți, prin a Cărui providență îngăduiți-mi să duc la desăvîrșire această strădanie a mea, slujitorul lui Dumnezeu ; pentru ca să vă pot chema la adunarea sinodală prin cuvîntarea mea către poporul Lui, și slujirea și stăruința sfatului ; fiindcă, așa cum am spus, aveți aceeași credință, și o singură neînțelegere, după voi, aceea a ereziei, iar porunca legii în părțile sale năzuiește către țelul unei singure voințe.

Deci acest lucru care a stîrnit vrajba între voi, de vreme ce nu ține de puterea întregii legi, nu trebuie să ducă la vreo dezbinare și răzvrătire între voi. Spun acestea nu atît silindu-vă în orice chip să cădeți de acord în privința acestei probleme destul de vrednică de cinste și de orice fel ar fi, căci și cinstirea sinodului poate fi păstrată de voi neștirbită, și una și aceeași comuniune păzită, chiar dacă între voi se iscă în particular o neînțelegere a unuia față de altul, pentru un nimic, fiindcă nu voim cu toții același lucru în toate, și nici nu avem cu toții aceeași fire sau o aceeași înțelegere. O singură credință să aveți în providența divină, o singură cumpătare, o singură credință în Dumnezeu. Cele care s-au dezbătut între unii și alții pentru aceste probleme neînsemnate, chiar dacă nu pot fi întrunite într-o singură părere, trebuie să rămînă totuși în gînd, păstrate în minte și neexprimate. Iar jurămîntul pentru dragostea comună și credința în adevăr, pentru slava lui Dumnezeu și respectul legii, trebuie să rămînă neschimbate la voi.

Întoarceţi-vă deci la prietenie şi înţelegere între voi; redaţi întregului popor îmbrăţişarea voastră. iar în ce vă priveşte, recunoaşteţi-vă din nou unii pe alţii, pentru a împăca sufletele voastre, prin care să împăcaţi pe prietenii voştri. Căci prieteniile reînnodate în înţelegere după prilejuri de duşmănie sînt de cele mai multe ori mai plăcute. Redaţi-mi dar liniştea zilelor şi pacea nopţilor, ca să se păstreze bucuria luminii curate şi fericirea vieţii acum liniştite pentru mine; altminteri vom fi nevoiţi să ne jeluim, şi să fim mereu încărcaţi de lacrimi şi viaţa nu va fi de trăit în pace.

E timpul ca popoarele lui Dumnezeu, adică împreună slujitorii mei, dezbinaţi astfel pe nedrept de vrajba vătămătoare dintre voi, să se unească iarăşi. Dar ca să simţiţi în acest fel imensitatea tristeţii mele, ascultaţi. Venind de curînd în oraşul Nicomidia, mă grăbeam să mă îndrept repede spre Orient. Şi cum ţinta mea eraţi voi, şi cum eram deja cu voi, în parte am fost reţinut de vestitorul acestui lucru: să nu fiu silit să văd cu ochii ceea ce socoteam cu neputinţă ca să ajungă la urechea mea. De aceea, prin împăcarea voastră, deschideţi-mi căile Orientului pe care mi le-aţi închis prin vrajba dintre voi; şi, credeţi-mă, veţi vedea pe dată bucuria şi a voastră şi a tuturor celorlalte neamuri, şi veţi rezolva, pentru libertatea şi înţelegerea în comun a tuturor, acţiunea de mulţumire datorată lui Dumnezeu prin rostiri cuvenite. (Socrate, I, 4) [79].

CAPITOLUL XX

PENTRU CE CONSTANTIN A FĂCUT SĂ SE ŢINĂ SINODUL LA NICEEA, ATÎT PENTRU PROBLEMA ARIANĂ, CÎT ŞI PENTRU PRECIZAREA SĂRBĂTORII PAŞTELUI

Se recunoaşte că a scris acestea lui Alexandru şi lui Arie, cînd învinuindu-i, cînd sfătuindu-i. Dar suporta cu greu cînd auzea că unii se ridicau împotriva tuturor în privinţa stabilirii sărbătorii Paştelui. Căci atunci în oraşele din Răsărit, cei care erau dezbinaţi din acest motiv, fără să fie separaţi între ei în lăuntrul societăţii, totuşi sărbătoreau Duminica după obiceiul iudeilor şi, cum e de obicei, întinau strălucirea adunării printr-o asemenea deosebire.

79. Scrisoarea se află în întregime la Eusebie de Cezareea, *Viaţa lui Constantin*, 2, 63—72, trad. cit., în P.S.B., 14, p. 117—121.

Pentru amîndouă motivele se grăbea deci împăratul să facă pace în sînul Bisericii. Socotind că acest neajuns l-ar putea reține înainte de a ajunge la cei mai mulți, a trimis un bărbat din anturajul lui — renumit pentru credința și totodată viața lui și dovedit în privința învățăturii de credință, prin mărturisirile de mai înainte — ca să-i împace pe egiptenii răzvrătiți din cauza credinței și pe cei din Răsărit, dezbinați din cauza sărbătoririi Paștelui. Acesta era Osie, episcopul orașului Cordoba. Deoarece, trecînd peste orice speranță disputa se și amplifica și erezia avea mai multă putere decît împăcarea nădăjduită, s-a întors fără să fi obținut nimic acela care a fost trimisul Bisericii pentru pace. Atunci acel prea-vestit sinod de la Niceea a stimulat zelul împăratului; și a poruncit ca episcopii și cei care erau cu ei să vină la sinod cu asinii publici, cu măgari, și cu cai iuți (Sozomen, I, 15).

CARTEA A II-A

CAPITOLUL I

DESPRE ÎNTÎISTĂTĂTORII BISERICILOR, CARE AU LUAT PARTE LA SINODUL DE LA NICEEA

Discutau așadar în Sinodul de la Niceea, de pe scaunele apostolice, Macarie din Ierusalim, Eustatie care era mai marele Bisericii Antiohiei din Oros, și Alexandru din Alexandria, care este lîngă lacul Maria. Însă episcopul roman Iuliu [80] a lipsit din cauza vîrstei înaintate; în locul lui erau de față Vitus și Vincențiu, preoții aceleiași Biserici. În afară de aceștia însă au mai venit și mulți alții buni și foarte buni de la diferite popoare. Unii foarte pregătiți pentru a înțelege și exprima și învățătura Cărților sfinte, precum și erudiți în alte discipline, și vestiți pentru viața și virtutea lor. Dar și bărbați, încercați în toate cele, ale căror nume socot că e de folos să fie amintite (Sozomen, I, 16) [81].

Astfel, semnele Domnului Iisus se vădeau în persoana celor care erau împrejur, după Sfîntul Apostol. Căci era Iacov din Antiohia Migdoniei, pe care sirienii și asirienii o numesc Nisibia, care a înviat pe unii din morți, a vindecat pe alții și a dat dovadă, prin alte nenumărate minuni, că este plin de har. Dar consider că e de prisos să enumăr iarăși în lucrarea aceasta, cele ce am expus mai pe larg într-o istorie a Domnului Cel mult iubit. Și Paul din Neocezareea, care este un castru așezat lîngă malul Eufratului, și care a fost dărîmat din mînia lui Liciniu ; căci acesta avusese amîndouă mîinile legate și arse cu fierul roșu și de aceea nervii articulațiilor și-au pierdut mobilitatea, fiind uscați și mortificați. Altora li s-a scos ochiul drept, altora li s-a tăiat urechea dreaptă. Unul dintre aceștia era Pafnutie din Egipt. Și acolo părea că s-a adunat într-un singur loc un popor de atleți și martiri întru Hristos.

80. În timpul Sinodului Ecumenic de la Niceea din 325, la Roma păstorea episcopul Silvestru I (314—335) deja amintit. Episcopul Iulian a păstorit între 337—352.

81. În realitate, acest fragment a fost luat de Casiodor din Sozomen, I, 17 și nu 16 cum este indicat în Migne. Pe parcursul lucrării sînt numeroase asemenea nepotriviri pe care le corectează J. Bidez în ediția publicată în colecția berlineză *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte*, vol. 50, Berlin 1960, ediție pe care o reia și colecția «Sources Chrétiennes» 306, Paris, 1983.

Despre ei, și Eusebie al lui Pamfil spune același lucru în cartea a treia a Vieții lui Constantin (Teodoret, I, 7).

Așadar erau adunați laolaltă cei mai iluștri slujitori ai lui Dumnezeu, din toate Bisericile care erau răspîndite în toată Europa, în Libia, în Asia ; și o singură casă de rugăciune, lărgită parcă de Dumnezeu, închidea în ea pe toți într-unul, pe sirieni și pe cilieni, pe fenicieni și pe arabi, pe palestinieni, pe egipteni, tebani, libieni ; nu lipseau nici aceia care erau din Mesopotamia, ba a venit chiar și un episcop persan. Nu au lipsit din adunarea lor nici sciții, iar Pontul, Asia, Frigia și Pamfilia au trimis pe bărbații cei mai pregătiți. Mai erau și vraci, macedoneni, ahei și epiroți, și între aceștia, cei care locuiau acolo. Din Spania însă era unul singur, vestitul Osie, și ședea lîngă ceilalți. Întîistătătorul Alexandru din cetatea de scaun lipsea din pricina bătrîneții ; dar preoții prezenți îi țineau locul.

Astfel, numai împăratul Constantin, singurul din lume împodobind pentru Hristos cununa, a închinat Mîntuitorului său ceea ce i-a fost descoperit de Dumnezeu despre biruința asupra vrăjmașilor și a dușmanilor ; ceea ce constituie imaginea unei mulțumiri aduse în chip apostolic, după părerea mea. Atunci s-a împlinit cuvîntul acela : *«Adunați din toate neamurile care sînt sub cer, bărbați cucernici, printre care erau parți și mezi și elamiți și cei care locuiesc în Mesopotamia și în Iudeea și în Capadocia, în Pont și Asia, în Frigia și Pamfilia, în Egipt și în părțile Libiei cea de lîngă Cirene, și romani veniți din afară, iudei și prozeliți, cretani și arabi» (Fapte, 2, 5, 9, 10, 11).* Totuși le lipsea acel lucru pe care, asemenea acestora, toți dintre slujitorii lui Dumnezeu îl păstrează cu stăruință. În adunarea de față erau o mulțime de episcopi, în număr mai mare de trei sute, aceștia fiind urmați de preoți, de diaconi și de acoluți, al căror număr nu putea fi socotit. Dintre slujitorii lui Dumnezeu, unii se distingeau prin vorba înțeleaptă, alții străluceau prin viață cumpătată și răbdare ; iar alții erau înzestrați doar pe jumătate cu virtuțile acestora. Printre ei, unii erau cinstiți prin longevitate, alții prin tinerețe, distingîndu-se prin tăria sufletului cei care veniseră de curînd în rangul acestei slujiri. Tuturor acestora, fără îndoială, împăratul poruncise să li se dea în fiecare zi hrană din belșug. Despre cei care s-au adunat acolo a povestit Eusebie al lui Pamfil.

După ce împăratul a sărbătorit victoria asupra lui Liciniu, a alergat și el la Niceea. Între episcopi, cei mai vestiți erau Pafnutie din Teba de sus și Spiridon din Cipru. Pentru că am amintit de ei, voi vorbi mai pe urmă. (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL II

DESPRE MEMORIILE ÎNFĂŢIŞATE ÎMPĂRATULUI ŞI ARSE LA PORUNCA LUI ŞI DESPRE DEZBATERILE PRIVITOARE LA ÎNVĂŢĂTURA LUI ARIE

Erau de faţă deci, împreună cu episcopii, bărbaţi iscusiţi în a purta discuţii, şi care se străduiau să fie de folos sinodului. Dar cum se întîmplă de obicei, mai mulţi dintre slujitori, ca şi cum s-ar fi adunat ca să discute despre probleme personale, au considerat că a venit momentul să îndrepte ceea ce îi supăra pe ei ; şi unii dintre aceştia poate greşeau, înfăţişînd împăratului un memoriu în care expuneau cele petrecute. Şi cum aceasta se întîmpla cu uşurinţă în fiecare zi, împăratul i-a sfătuit ca într-o zi stabilită anume, fiecare să facă cunoscut de ce s-a făcut vinovat celălalt. Cînd a venit ziua aceea, luînd memoriile care-i fuseseră înfăţişate, a spus : «Aceste învinuiri vor avea timpul lor, adică ziua marii judecăţi, dar Judecător va fi Acela care îi va judeca atunci pe toţi. Mie, ca om, nu-mi este îngăduit să rînduiesc un auditor pentru lucruri de felul acesta, cu sacerdoţi acuzatori şi acuzaţi totodată, care nu s-a stabilit că trebuie să fie dovediţi ca atare, sau să fie judecaţi de alţii. Luînd pildă de la răbdarea dumnezeiască, hai să iertăm unii altora greşeala şi să renunţăm la acuzaţiile aduse de unii altora. Şi să ne dăm silinţa să ne ocupăm de cele ce ţin de credinţă, în care scop ne-am adunat aici».

Spunînd împăratul acestea, a poruncit ca fiecare să urmeze Scriptura şi să ardă memoriile, şi a stabilit o zi în care să vină să rezolve cele rămase nelămurite. Dar înainte de ziua stabilită, episcopii, adunîndu-se între ei, l-au chemat pe Arie şi discutau împreună propunerile aduse de el. Şi fiindcă, aşa cum se întîmplă de obicei, subiectul discutat i-a atras către probleme diferite, unii erau de părere că nu trebuie adusă nici o schimbare vechii credinţe tradiţionale, atunci cînd simplitatea obiceiurilor se transmitea fără o cercetare amănunţită celor care primeau taina credinţei. Alţii, însă, răspundeau că nu trebuie să urmezi învăţăturile celor vechi fără să le cercetezi. Cei mai mulţi dintre episcopii care au venit la adunare şi clericii care îi urmau, discutînd cu pricepere, s-au făcut cunoscuţi folosind arta elocinţei şi au fost făcuţi cunoscuţi şi împăratului şi celor care erau în jurul lui. Printre aceştia era şi Atanasie, pe atunci diacon, pînă cînd a fost episcop împreună cu Alexandru, din ale cărui studii se părea că prezenta cea

mai mare parte. Și unii dintre filosofii greci au participat cu intervenții bine venite la aceste discuții : unii dîndu-și silința să cunoască cum este această învățătură, alții însă, ostili creștinilor, deoarece religia grecilor începea să slăbească, conduceau taina învățăturii (creștine) către afirmații contradictorii, astfel încît dădeau naștere la nemulțumiri împotriva lor, și se contraziceau între ei și cel mai adesea susțineau ceea ce contraziceau mai înainte (Sozomen, I, 16).

CAPITOLUL III

DESPRE UN MĂRTURISITOR LAIC, SIMPLU, ÎNTRECÎND PE UN BĂRBAT PRICEPUT ÎN A ARGUMENTA ; ȘI DESPRE UN BĂTRÎN SIMPLU, UN FILOSOF, CARE DEZVĂLUIE ÎNVĂȚĂTURA CREȘTINĂ

În vreme ce majoritatea participanților erau aprinși de plăcerea discuției, unul dintre mărturisitorii laici, avînd o inteligență nativă, i-a înfruntat pe cei pricepuți în argumente, zicînd : Ascultați dară ! Hristos și apostolii nu ne-au transmis meșteșugul de a argumenta și minciuna deșartă a vorbelor, ci știința curată care trebuie păstrată cu evlavie și fapte bune. Cei de față au fost surprinși de acestea spuse de un tînăr, cu suflet de bătrîn, și au fost de acord cu cele spuse. Iar cei pricepuți în a argumenta au încetat să se mai bucure ca pînă atunci, auzind rațiunea simplă a adevărului (Socrate, I, 5).

Se mai spune și altceva : în vreme ce unul dintre ei era lăudat pentru măreția vorbirii lui și îi insulta pe slujitori, un bătrîn simplu și cinstit și foarte bine văzut printre mărturisitori nu a îngăduit înfumurarea aceluia, ci l-a înfruntat cu vorba. Acest lucru a stîrnit rîsul printre cei lipsiți de cuviință și printre cei care îl știau un simplu mărturisitor, dar a trezit teama printre cei mai cu experiența vîrstei, care trebuiau să țină seama ca nu cumva un bărbat meșter în vorbe să stîrnească rîsul. Totuși erau unii care îl lăsau să afirme ce vrea, căci tare se temeau să se împotrivească unuia ca el. «În numele lui Iisus Hristos, spuse, ascultă, filosofule, învățătura despre adevăr : Unul singur este Dumnezeu în cer și pe pămînt, Creatorul tuturor celor văzute și nevăzute, Care a făcut toate acestea cu puterea Cuvîntului Său, și Duhul a întărit prin sfințenia Sa. Acest Cuvînt deci, pe Care noi Îl numim Fiul lui Dumnezeu, avînd milă de oameni, i-a liberat de greșeală și de religia păgînă, a suferit să Se nască dintr-o femeie și să moară pentru ei, și să vină din nou pentru a judeca viața fiecăruia. Credem, fără să cercetăm, că așa s-au petrecut acestea. Deci nu te mai

trudi în zadar încercînd să răstorni ceea ce am învățat cu evlavie. Nu mai cerceta în ce fel au putut să se întîmple sau să nu se întîmple acestea. Dar dacă crezi ceea ce te sfătuiesc eu, răspunde la acestea». Iar filosoful, încremenit de uimire, a spus : «Cred». Atunci, aducînd mulțumiri pentru biruință, îndemna la cele pe care cel mai bătrîn le-a prezentat și împreună cu care mai înainte urmăreau același lucru, îi îndemna să fie cu toții alături de el, jurînd că el nu s-a schimbat pe neașteptate ci a fost poftit de îndată la creștinism de o putere de negrăit (Sozomen, 1, 17).

CAPITOLUL IV

PRIN CE FEL DE LUPTĂ ALEXANDRU, EPISCOPUL CONSTANTINOPOLULUI, L-A FĂCUT SĂ TACĂ PE FILOSOFUL PĂGÎNILOR

Se istorisește însă — în preajma acestei minuni — despre un fapt al lui Alexandru, episcopul orașului Constantinopol. Sosind la Bizanț împăratul Constantin, unii filosofi, venind la el, se plîngeau că acela nu L-ar cinsti pe Dumnezeu precum se cuvine, și ar practica unele schimbări în cele sfinte, prin introducerea unui nou cult în republică, în afară de acela care a fost respectat de străbuni și a fost pe placul conducătorilor greci și romani pe care i-au avut de-a lungul veacurilor ; și mai voiau să discute cu episcopul Alexandru despre învățătură. Dar el nu avea experiență în acest fel de a purta discuții, căci dădea mărturie prin modul de viață. Căci a fost un om mare și demn de admirație în relațiile de viață.

După ce, la îndemnul împăratului, a primit să poarte discuția, și s-au adunat filosofii, care voiau să vorbească toți ca să se aleagă unul dintre ei, părintele nostru de sfîntă amintire, Alexandru, a cerut ca toți ceilalți, oricine ar fi, să păstreze tăcere ; și i-a îndemnat să asculte doar cele ce vor fi spuse și de unii și de alții. Unul dintre ei asumîndu-și în întregime sarcina discuției, sfîntul Alexandru a spus acestui filosof : «În numele lui Iisus Hristos, îți poruncesc întîi de toate să nu vorbești». Și odată cu acest cuvînt, a trebuit să curme intervenția. Căci acel om cînd a auzit acel cuvînt, a fost constrîns să închidă gura. Nu crezi că a fost drept să se ia în considerare dacă nu e socotită mai mare minunea aceasta, ca un om, și încă filosof, să piardă atît de lesne menirea de a vorbi, decît (faptul că) piatra este ținută departe de mînă prin puterea cuvîntului, cum spun unii că a făcut Iulian din Caldeea ? Și totuși acestea s-au petrecut așa cum au fost relatate. (Sozomen, I, 17).

CAPITOLUL V

DESPRE CEA DINTÎI ADUNARE A EPISCOPILOR ÎN PALATUL DIN NICEEA ȘI DESPRE RENEGAREA LUI ARIE

Între timp, preoții care tot veneau îl împingeau pe Arie spre mijloc și puneau la cale o studiere amănunțită a propunerilor lui. Dar se temeau să se pronunțe cu nesăbuință pentru oricare din părți. Această adunare sfîntă și venerabilă nu părea străină de amestecul adversarilor. Căci erau printre ei unii, puțini, dar vicleni, și care se prefăceau că vorbesc pe scurt, ascunzîndu-și viclenia, și nu apărau fățiș blasfemia lui Arie. Cînd s-au adunat cu toții, împăratul a pregătit sala cea mare în palatul regal, avînd grijă să fie puse acolo scaune și bănci destule pentru toți cei din ordinul clerical ; pregătind astfel cinstirea care li se cuvenea, i-a poftit să intre și să țină sfatul (sinodul) despre cele ce erau actuale. El însă, împăratul, a intrat cel din urmă, împreună cu puțini, avînd o măreție demnă de laudă, o înfățișare minunată, purtînd pe chip demnitatea și mai minunată a modestiei. S-a așezat în mijlocul lor pe un scaun mai mic decît al altora, cerînd în primul rînd să-i fie îngăduit acest lucru prin voința episcopilor. Atunci a luat loc odată cu el acea adunare prea sfîntă. Întîi a fost ales prin sorți întîistătător marea Eustatie din Antiohia ; căci Filogen despre care am pomenit nu de mult, trecuse într-o viață mai bună ; iar pe acest bărbat minunat episcopii și preoții și tot poporul de creștini, printr-o hotărîre comună, l-au silit, chiar împotriva voinței lui, să vină la conducerea acelei Biserici. Așa că acesta a împodobit fruntea împăratului cu flori de laudă și, cu sîrgul pe care-l avea pentru cele sfinte, a pronunțat binecuvîntări. După el, Eusebie care este numit al lui Pamfil. Celor care erau de față prea-vestitul împărat le-a adresat îndemnuri de unire și armonie, reamintindu-le cruzimea tiranilor și pacea plină de cinstire care a fost instaurată sub domnia sa prin voința divină. În același timp și întrucît părea un lucru rău și foarte crud ca, odată nimiciți dușmanii și fără ca cineva să se încumete a se împotrivi, preoții să se insulte între ei și să se facă de rușine și să dea prilej de rîs și de ocară persoanelor lipsite de credință și fără Dumnezeu, (era cazul ca) atunci cînd a pornit discuția despre lucrurile sfinte, să se țină seama de învățătura Sfîntului Duh în scrierile sfinte. Căci există cărți ale Evangheliei, spune el, și ale apostolilor și scrieri ale vechilor prooroci, care ne învață ceea ce cunoaștem despre legea sfîntă. Înlăturînd dar lupta pentru vorbele inspirate de voința divină, să socotim cu mintea

care este rezolvarea problemei. Acestea și altele asemenea acestora le arăta preoților ca unor părinți, precum un fiu iubitor de tată, străduindu-se să înlăture discordanța învățăturilor apostolice *. Cea mai mare parte a sinodului se supunea celor spuse și îmbrățișau cu drag unii și ceilalți unanimitatea și curăția învățăturilor. Cîțiva însă, despre care am mai pomenit, și, înaintea tuturor, Minofante din Efes și Scythopolit Patrophil, episcopul Teogonie Niceanul și Narcis din Neronia, care este după Cilicia, care acum se numește Irenopol, și, împreună cu aceștia, Teonas Marmariceanul și Secund din Egiptul lui Ptolemeu, împotrivindu-se învățăturilor apostolice, îl apărau pe Arie : scriind o mărturisire de credință, au dat-o adunării în comun. Aceasta, după ce a fost citită de toți, a fost ruptă pe loc și a fost declarată falsă și de rea-credință. Iscîndu-se rumoare și agitație generală împotriva lor și fiindcă toți învinuiau de trădare adusă de aceia credinței, cei care s-au temut s-au ridicat și l-au renegat pe Arie, cu excepția lui Secund și Teonas [82]. După ce dar acela a fost nimicit ca un necredincios și au fost cu toții de acord în credința și slăvirea care dăinuie pînă azi în Biserică, fiind întărit prin semnăturile tuturor, sinodul s-a încheiat. Cu viclenie totuși și lipsă de lealitate bărbații numiți mai sus au consimțit în limitele credinței — cum stau mărturie atît cele uneltite după aceea de ei împotriva celor care au luptat pentru credință, cît și cele ce sînt cunoscute prin chiar scrierile lor (Teodoret, I, 7).

CAPITOLUL VI

RAPORTUL EPISCOPULUI EUSTAȚIU AL ANTIOHIEI DESPRE SINODUL DE LA NICEEA

Așadar Eustatie, episcopul Antiohiei, despre care am pomenit la început, a relatat acestea despre ei, arătînd ceea ce s-a făcut și dovedind hula lor, cînd explică chiar acele cuvinte proverbiale : *«Domnul m-a zidit la începutul căilor Lui, în lucrarea Lui...» (Pilde, 8, 22).* Continui dar chiar de aici, cu cele ce s-au petrecut. Deoarece, din pricina

---

* Ed. Niv. et Frob. concordanța sinoadelor.

82. La Sinodul I Ecumenic a luat parte și Arie împreună cu un grup de episcopi care împărtășeau concepția lui, între care, Secund al Ptolemaidei (Egipt), Teonas al Marmaricii și Eusebie al Nicomidei. Arie împreună cu Secund și Teonas nu au semnat actele sinodale, respingînd categoric termenul *omousios* și au fost exilați în Iliric. După trei luni au fost exilați și Eusebie al Nicomidiei cu Teogonie de Niceea, pentru că n-au recunoscut și semnat anatema pronunțată împotriva lui Arie, deși ei semnaseră Simbolul de credință niceean (Pr. Prof. I. Rămureanu, cap. *Sinoadele ecumenice,* în *Istoria Bisericească Universală,* vol. I, ed. III-a, București, 1987, p. 318—319.

acestui sinod, a venit în orașul Niceea o mare mulțime și se puneau întrebări despre felul credinței, Eusebie, cu vădită neobrăzare, a înfățișat scrierea blasfematoare care, citită în fața tuturor, într-o clipă a pricinuit între cei de față un mare dezastru din cauza discordiei ; dar în același timp a pregătit pentru autorul ei o înfrîngere fără ieșire. După ce opera a fost luată, scrierea nedreptății fiind ruptă în văzul tuturor, unii exponenți ai păcii au reținut din tratat numele lui Eusebie, făcând cu toții plîngere îndreptățită. Însă adepții lui Arie, temîndu-se să nu fie excluși dintr-un atît de mare sinod întrunit acolo, în cele din urmă au anatematizat învățătura interzisă a lui Arie, adăugînd de comun acord scrisori și consemnînd cu mîna lor, și la fel cu ceilalți din întregul sinod, recunoscînd că aveau cunoștință de aceasta. Cum însă i-au întrecut pe întîistătători în meșteșugiri și agerime, ca să spun așa, aceia care trebuiau mai mult să facă penitență au început atunci, mai întîi pe ascuns, după aceea pe față, să expună părerile reprobate, întinzînd adesea capcane acelora de care se părea că se lasă convinși, și vrînd să arunce sămînța dihoniei. Și atunci, temători și evitînd pe susținătorii unui sinod atît de important, încercau pe ascuns să combată pe susținătorii credinței. Dar nu credem că oameni fără Dumnezeu pot birui legea sfîntă care trebuie venerată și învățătura Evangheliei. Căci chiar dacă prind destulă putere, în urmă sînt înfrînți strașnic, după cum spune glasul proorocului Isaia. Așa deci a fost cu marele Eustatie. (Teodoret, I, 8).

CAPITOLUL VII

RAPORTUL LUI ATANASIE ÎN FAȚA AFRICANILOR

Dar rivalul acestuia și stîlpul apărării adevărului, Atanasie, succesorul vestitului întîistătător Alexandru, cînd a scris celor din Africa a adăugat și acestea : Episcopii care s-au adunat s-au căznit să nimicească vorbele lipsite de pietate, născocite de arieni, precum că Fiul este făptură și creatură, cum spuneau ei, din neființă ; și, a fost cîndva cînd nu a fost ; și că este de o natură care se schimbă. Au pus cuvintele cunoscute din Scripturi : că este de la natură Fiul Unul Născut din Dumnezeu, Cuvîntul, Puterea, Înțelepciunea singură a lui Dumnezeu, Dumnezeu adevărat, cum spune Ioan ; și așa cum a scris Pavel, *«strălucirea slavei și chipul ființei» (Evrei, 1, 3)*, arătînd că este Fiul Tatălui. Însă cei care erau în jurul lui Eusebie îndemnați de propria lor nebunie vorbeau între ei și spuneau : să fim de acord, căci și noi sîntem din Dumnezeu. Un singur Dumnezeu, de la Care sînt toate ; și *«cele*

vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi de la Dumnezeu» (II Cor. 5, 17). Se gîndeau însă şi la cele scrise în *Păstorul :* întîi de toate să crezi că este un singur Dumnezeu, Care a creat toate şi le-a desăvîrşit şi a hotărît ca să fie din nefiinţă. Dar ceilalţi episcopi, văzînd răutatea lor şi vicleşugul cumplit al necredinţei, au spus mai deschis şi, ca să zic aşa, mai insistent, că este din Dumnezeu, adică au scris cu toţii că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl ; că făpturile, fiindcă nu pot să fie prin ele însele, ci au o origine a existenţei, se spune că sînt de la Dumnezeu. Fiul însă este singurul care este socotit chiar de o fiinţă cu Tatăl. Căci aceasta este caracteristic Celui Unuia-Născut şi Cuvîntului adevărat al Tatălui. Şi aşa s-a ivit prilejul ca să se spună că este de o fiinţă cu Tatăl. După aceea, unii episcopi care pretindeau că sînt puţini, dintre cei care erau socotiţi arieni dacă spun că Fiul nu este creatură, ci numai Puterea şi Înţelepciunea Tatălui, şi Chipul etern şi asemenea în toate Domnului, şi cu adevărat Dumnezeu, au fost surprinşi cei din jurul lui Eusebie că îşi făceau semne între ei, căci şi acestea se întîmplă chiar şi la noi ; căci şi noi, spun aceştia, sîntem socotiţi chipul şi slava Domnului. Despre noi se şi spune şi s-a mai spus ; întotdeauna noi pentru că trăim, constituim şi multe puteri. Desigur, orice putere a pornit din ţara Egiptului ; se spune că şi omida şi lăcusta sînt puteri mari. Şi iarăşi : *«Domnul puterilor, cu noi» (Ps., 45, 8).* Dar chiar şi noi sîntem asemenea lui Dumnezeu. Şi nu avem acestea numai pentru că ne-a numit şi fraţi. Dacă însă spun ei că şi Fiul este adevărat Dumnezeu, să nu ne întristăm. Căci este un fapt adevărat. Aceasta este gîndirea stricată a arienilor.

Dar chiar episcopii aceia care au văzut vicleşugul lor, au adunat din Scripturi strălucirea, şi izvorul şi caracteristicile şi imaginea care ţin de fiinţă. Şi aceasta : *«Întru lumina Ta vom vedea lumină» (Ps. 35, 9) ;* şi : *«Eu şi Tatăl Meu una sîntem» (Ioan, 10, 30).* Şi au scris mai limpede şi pe scurt că Fiul este de o fiinţă cu Tatăl. Toate cele proorocite au acest înţeles. Căci murmurul lor, ca şi cum aceste cuvinte nu ar fi fost rostite prin autoritatea Scripturilor, este dovedit chiar de către aceştia a fi deşertăciune. Căci chiar aceia care afirmau cu impietate — şi nu după cele scrise, întrucît nicăieri nu se găseşte deplin spus lucrul acesta,că e din ceea ce nu este, şi că a fost cîndva cînd nu a fost — îi învinuiesc pe ceilalţi. De aceea ei nu au fost condamnaţi din cauza cuvintelor scrise, ci prin cele înţelese cu cuget curat. Căci chiar ei, ca şi cei care vorbesc despre gunoaie, au spus tocmai acestea despre lume. Dar episcopii, fără să descopere ei înşişi cuvintele, ci avîndu-le de la Părinţi, au consemnat mărturiile. Căci preoţii vechi dinaintea lor — vreo sută treizeci din Roma cea mare şi din oraşul nostru — i-au

acuzat pe toți cei care spun că Fiul este făptură sau creatură și că nu este de o ființă cu Tatăl. Și acest lucru îl știa Eusebie, episcopul din Cezareea, cel dintîi apărător al sectei lui Arie ; pînă la urmă însă a subscris la sinodul de la Niceea. Le-a scris și cetățenilor săi, confirmîndu-le că știe și alți episcopi învățați și celebri din vechime care au subscris la dumnezeirea Tatălui și a Fiului, folosind termenul de consubstanțialitate. Aceștia deci, de teama Sinodului au recunoscut credința mărturisită, după îndemnul proorocului care spunea : *«Poporul acesta Mă cinstește cu buzele, dar inima lor e departe de Mine» (Isaia, 29, 13).* Dar Teona și Secund, refuzînd să consimtă, au fost condamnați. Iar în urmă venind în sinod douăzeci, au subscris hotărîrii privind viețuirea în biserici. (Teodoret, I, 8).

CAPITOLUL VIII

DESPRE SABIN, EPISCOPUL MACEDONIENILOR

Să nu dăm crezare lui Sabin care i-a numit pe aceia proști și nepricepuți. Căci Sabin, episcopul macedonienilor din Heracleea Traciei. după adunarea acelora și cele care au fost dezvăluite din cele scrise prin diferite sinoade preoțești, nu a ținut seama de aceia care s-au întrunit la Niceea, ca și cum aceia ar fi fost niște proști și necunoscători : fiindcă nu înțelegea că și acela care, după o examinare atentă, mărturisește credința lui Eusebie, recunoaște că nu le-a luat în seamă. Și, după bunul lui plac, unele lucruri le-a trecut cu vederea, pe altele le-a minimalizat ; și le-a însușit însă pe toate cîte-l ajutau puterile lui să înțeleagă. Și îl laudă pe Eusebie din Pamfilia ca pe un martor demn de încredere ; totodată îl laudă și pe împărat, ca pe unul care ar formula învățături ale creștinilor. Învinuiește însă credința mărturisită la Niceea, ca pe una formulată de niște proști care nu știu nimic ; și disprețuiește spusele aceluia pe care obișnuia să-l considere drept, înțelept și martor fără de minciună. Căci spune Eusebie că dintre bărbații lui Dumnezeu întruniți la Niceea, unii au strălucit prin înțelepciunea cuvîntului, alții au fost lăudați pentru cumpătarea în viață ; aceasta, pentru că împăratul care era de față stabilise dintru început ca toți să fie cu totul de acord și să continue în aceeași direcție. În felul acesta cele contrarii spuse de Sabin, ca și cele ale lui Eusebie și ale tovarășilor lor sînt recunoscute și unele și altele. Și dacă cineva a avut vreun rol, ne vom aminti de Sabin. Iar acordul, cu privire la credință, formulat la marele sinod de la Niceea și lăudat de Eusebie cu voce limpede, acesta este numit și Simbolul Niceean. (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL IX

DESPRE CREDINȚA SINODULUI DIN NICEEA

Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl atotputernic, făcătorul tuturor celor văzute și nevăzute. Și într-Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, născut din Tatăl, Unul născut, adică de o ființă cu Tatăl; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, Cel de o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut, și cele din cer și cele de pe pămînt. Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire a coborît, S-a întrupat și S-a făcut om; și a pătimit, și a înviat a treia zi, și S-a înălțat la ceruri; și Care va veni să judece viii și morții. Și în Duhul Sfînt. Însă pe cei care spun: Era pe cînd nu era; sau, nu era înainte să fie; sau a fost făcut din cele ce nu existau; sau că este din altă ființă ori substanță; sau creat, sau că Fiul lui Dumnezeu se schimbă — pe toți aceștia Biserica universală și apostolică îi anatematizează. Această credință vrednică de cinstire au recunoscut-o și au îmbrățișat-o trei sute optsprezece părinți; și, așa cum spune Eusebie, au expus-o în scris în acord unanim. Numai cinci nu au fost de acord, nevrînd să recunoască cuvîntul consubstanțialitate: întîistătătorul Eusebie din Nicomidia, Teogonie din Niceea, Mares din Calcedonia, Teonas Marmaricenul și Secund din Ptolemeea; aceștia spuneau că consubstanțial este ceea ce este din cineva, fie din naștere, fie din derivare, fie din sădire. Din sădire — ca un rod din rădăcină; din derivare — ca fiul unui tată; din naștere însă, ca două sau trei verigi de aur. Dar, spun ei, Fiul lui Dumnezeu nu este potrivit cu nici una din aceste posibilități. De aceea spuneau ei că în credință nu e cazul să nu te contrazici. Bărbații numiți mai sus și care nu au ținut seama mai ales de cuvîntul consubstanțialitate nu au vrut să subscrie la depunerea lui Arie. Așa că sinodul l-a anatematizat pe Arie și pe toți tovarășii săi, adăugînd că nimeni să nu se apropie de el în Alexandria. Și, la îndemnul împăratului, l-a trimis de îndată în exil, pe Arie și pe cei din preajma lui Eusebie, și pe Teogonie și pe toți care erau împreună cu ei. (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL X

CUM AU FOST PRIMIȚI EUSEBIE ȘI TEOGONIE, DUPĂ CE AU TRIMIS SCRISOARE DE PENITENȚĂ

Eusebie și Teogonie, după un exil de scurtă durată, trimițînd scrisoare de penitență, au recunoscut credința în consubstanțialitate, lucru pe care îl vom explica, cum și felul cum au procedat. Atunci însă în sinod Eusebie, numit din Pamfilia Cezareii Palestinei, fiind ales

episcop, prea puțin dîndu-și seama și neluînd în considerație că trebuie să respecte termenii credinței, împreună cu toți ceilalți, adică să fie de acord și să subscrie cu întreaga mulțime a credincioșilor repartizați diocezei sale, a subscris termenii credinței, și pretutindeni unde ținea predică interpreta cu subtilitate cuvîntul consubstanțialitate. Așa că nimeni nu a putut avea vreun dubiu asupra lui în această problemă. Există însă cuvinte care au fost consemnate în felul acesta de însuși Eusebie (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL XI

EPISTOLA LUI EUSEBIE DIN PAMFILIA DESPRE CREDINȚA SINODULUI DE LA NICEEA, ADRESATĂ CELOR DIN PALESTINA

Credem că și voi, dragii mei, ați învățat din alte ocazii că zvonul de obicei o ia înaintea vorbelor răspîndite despre cele petrecute. Dar pentru ca adevărul auzit în felul acesta să nu vă fie anunțat într-alt fel, a trebuit să vă facem cunoscute în primul rînd cele prezentate nouă în scris despre credință. Căci și Domnul nostru, trimițîndu-Și apostolii să propovăduiască, spune : *«Mergînd învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei 28, 19)*. Despre acestea vă și spunem că așa le-am primit și așa le știm, dar chiar de curînd așa le-am cunoscut și așa le-am știut, și pînă la moarte vom stărui pentru această credință anatematizînd orice erezie fără Dumnezeu. Toate acestea le-am aflat din inimă și din suflet, prin care le-am cunoscut noi înșine, iar acum afirmăm cu bună credință ceea ce știm și spunem în fața Atotputernicului Dumnezeu și a Domnului nostru Iisus Hristos : vă vom arăta prin dovezi și vă vom încredința că și în trecut așa am crezut și am propovăduit. După ce am arătat limpede această credință, nu mai încape nici o îndoială. Căci și împăratul nostru, iubitor de Dumnezeu, a dovedit cel dintîi că are această credință și a mărturisit că și el știe astfel ; și ne-a îndemnat să fim cu toții de acord întru această credință, să respectăm învățăturile ei introducînd și adăugînd doar cuvîntul consubstanțialitate. Și chiar el a interpretat acest cuvînt spunînd : că nu se spune consubstanțial după patimile trupului, nici nu subzistă din Tatăl, nici după vreo micșorare. Și că natura nu poate subzista inteligibilă fără materie și necorporală fără vreo patimă corporală, ci trebuie înțeleasă mai bine prin unele rațiuni sfinte și de negrăit.

Astfel medita prea înțeleptul și prea cucernicul împărat. Indicînd interpretarea credinței, așa cum a fost expusă de ei, de o ființă cu Tatăl și consubstanțial cu Tatăl, aceasta nu a fost lăsată fără examinare. Căci au avut loc consfătuiri și dialoguri, și cugetul aprofunda înțelesul celor spuse. Și ceea ce spuneau despre ființă, însemna pentru ei precizarea că este din Tatăl și nu că este ca o parte a Tatălui. De aceea și nouă ni se părea că este bine chibzuit să fim de acord în cuget cu doctrina credinței care învață că Fiul este din Tatăl, și nu că este o parte a ființei Lui. De aceea și noi am fost în cuget de acord, fără să respingem cuvîntul de consubstanțialitate, avînd în fața ochilor noștri intenția de pace și fără să ne depărtăm de înțelegerea cea mai adevărată. După asta am acceptat chiar și că e născut, nu făcut; fiindcă făcut, spunem că este lucrarea comună a celorlalte făpturi create de Fiul și cu care mărturisim și propovăduim că Fiul nu are nimic asemănător. De aceea spunem că El nu este făptură, ceea ce se potrivește cu acele lucruri care sînt făcute de El, ci că este, mai presus de făptură, întru totul din ființa pe care se pare că învățătura dumnezeiască o arată ca născută din Tatăl; desigur, numai pentru că există un singur Făcător de negrăit și de neînchipuit al întregii naturi. Astfel, rațiunea cercetată cunoaște și că Fiul este de o ființă cu Tatăl, nu după măsura trupurilor și nici apropiat viețuitoarelor muritoare. Căci nu e nici prin împărțirea ființei, nici prin slăbiciunea sau schimbarea ființei sau puterii părintești. Pentru toți ceilalți însă natura nenăscută a Tatălui le este străină. Dar trebuie propovăduit că Fiul este de o ființă cu Tatăl, pentru că Fiul nu are nimic egal cu creaturile făcute de Dumnezeu, ci este asemănător prin toate felurile numai Tatălui care L-a născut și nu este din nici o altă substanță sau esență, ci din Tatăl. Și lucrul acesta ni s-a părut că trebuie consimțit că a fost bine interpretat: căci știm că și unii episcopi din bătrîni, și scriitori iscusiți și nobili, au folosit cuvîntul de consubstanțialitate în învățătura despre Tatăl și Fiul, adică în raționamentul divin.

Acestea deci au fost spuse despre credința formulată asupra căreia am consimțit cu toții, nu fără atenție, dar după înțelesurile expuse pe față chiar la întrebările împăratului iubitor de Dumnezeu, și fiind de acord cu rațiunile expuse mai înainte, am crezut că, după credință, anatematizarea acelora a fost pronunțată fără asprime, pentru că această interpretare nu interzicea folosirea cuvintelor în scrierile sfinte. De aici s-a creat o întreagă confuzie și o lipsă de disciplină în toate Bisericile. Într-adevăr, nici o Scriptură de inspirație divină nu spunea: din cele ce nu existau; sau, a fost cîndva cînd nu a fost, și cele spuse

de ceilalţi, ni s-a părut lipsit de raţiune să spunem sau să propovăduim acestea ; căci nici înainte nu obişnuiam să folosim asemenea vorbe.

V-am scris acestea, dragii mei, din necesitatea de a vă aduce la cunoştinţă punctul nostru de vedere şi părerea generală. Şi pentru că, judecînd drept, unele lucruri scrise atunci ne jigneau într-un fel ; dar după aceea ne-am însuşit cele care nu erau supărătoare. De aceea, analizînd cu mărinimie sensul cuvintelor, am hotărît să fim de acord asupra acelor lucruri care au fost mărturisite chiar de noi în expunerea credinţei.

Acestea le-a explicat Eusebie al lui Pamfil în scrisorile trimise în Cezareea Palestinei ; iar Bisericilor din Alexandria, din Egipt, din Libia şi din Pentapole şi celor care le sînt învecinate, sinodul le-a scris acestea într-un decret comun. (Socrate, I, 5).

CAPITOLUL XII

EPISTOLA SINODULUI DIN NICEEA ADRESATĂ ALEXANDRIEI ŞI EGIPTULUI

Marii şi sfintei, prin harul Domnului, Biserici din Alexandria şi prea iubiţilor fraţi adunaţi din Egipt, Libia şi Pentapole, episcopii întruniţi şi ţinînd marele şi sfîntul sinod din Niceea, le trimitem sănătate întru Domnul.

Deoarece prin harul lui Dumnezeu şi al împăratului nostru Constantin, mare iubitor de Dumnezeu şi care ne-a întrunit din provincii şi cetăţi diferite în oraşul ales, s-a ţinut un mare şi sfînt sinod, ni s-a părut cu totul necesar să vă trimitem şi vouă scrisori de la acest sfînt şi cinstit sinod, ca să ştiţi cele ce s-au dezbătut şi s-au examinat, cele ce s-au hotărît şi s-au semnat. Intr-adevăr, înainte de toate, învăţăturile lui Arie şi ale celor de o părere cu el sînt considerate ca fiind lipsite de credinţă şi nedrepte şi fără Dumnezeu, în prezenţa împăratului nostru Constantin, iubitorul de Dumnezeu, care însuşi a fost de acord cu hotărîrea tuturor de a fi anatematizată ca lipsită de credinţă şi nedreaptă şi fără Dumnezeu secta lui, cuvintele ca şi termenii pe care îi foloseau, hulind pe Fiul lui Dumnezeu şi spunînd : că este din cele ce nu existau ; şi iarăşi, că a fost cîndva cînd nu a fost. Dar cum a fost, sau iarăşi cum nu a fost ? Şi spunînd pentru liberul arbitru că Fiul lui Dumnezeu este capabil de răutate sau de virtute, îl numeau creatură şi făptură. Aşadar sinodul sfînt şi universal a anatematizat toate acestea ca lipsite de socotinţă şi de minte şi ca hulă şi nu a fost de acord nici

să mai audă de secta fără credință, de nebunia ei, și nici să se caute înțeles sensurilor ei neadevărate.

Iar despre cele ce s-au petrecut, ce fel de termen au avut, despre toate ați și auzit, sau veți auzi : Nu cumva să vi se pară că insultăm un bărbat pentru greșeala lui de a da povețe demne de mustrare. Dar lipsa lui de credință a fost atît de evidentă încît pînă și Teonas Marmariceanul și Secund Ptolemeul s-au folosit de ea. Căci și ei au fost condamnați. Dar harul de nespus al lui Dumnezeu — nimicind sectele acelea rele, și hula, ca și dezbinarea și cutezanța unora, și vrajba, după ce s-a anunțat avertizarea (neliniștea), infirmînd-o — a liberat Egiptul. Mai rămîneau cele care s-au săvîrșit prin răutatea lui Meletie și a acelora care sînt cîrmuiți de el, chiar și din partea aceea pe care s-a bizuit sinodul, ceea ce vă aduc la cunoștință, prea iubiți frați. Căci Sinodul, în îndurarea sa, a hotărît că și Meletie (care, pe bună și chibzuită dreptate, nu merita nici o îndurare) să rămînă în orașul lui, dar fără să aibă nicidecum vreo putere, nici să aleagă, nici să cîrmuiască, nici vreo provincie, nici în orice oraș s-ar arăta, și să aibă doar numele neîntinat. Dar aceia care au fost numiți de el cu puterea de a avea rang și slujire prin hirotonie harică, ca și cum ar fi, în toate privințele, succesorii tuturor celor aleși în fiecare parohie și Biserică de prea iubitul coliturghisitor al nostru Alexandru, pentru aceștia s-a hotărît ca ei să nu aibă nici o putere de a alege, și numele lor să nu fie date pe față și să nu întreprindă nimic în afara voinței Bisericii universale al cărei întîistătător era Alexandru. Căci cu harul lui Dumnezeu și rugăciunile voastre nu au fost aflați în vreo schismă ; dar rămînînd fără pată în Biserica apostolică și universală, se cuvine să aibă puterea de a alege pe oricine și să se dea numele acelora care sînt vrednici de preoție ; și să facă absolut totul conform legii și hotărîrilor Bisericii. Dacă se va întîmpla ca unul din Biserică să se săvîrșească din viață, atunci să fie promovați în rangul celui decedat aceia care au fost ridicați de curînd, dar numai dacă vor fi considerați vrednici și-i va alege poporul, cu aprobarea și asentimentul episcopului marelui oraș, Alexandria. În felul acesta s-a îngăduit și pentru toți ceilalți.

Cu privire la Meletie [83] însă nu s-a hotărît nicidecum în același fel, din cauza lipsei lui de supunere dovedită pînă atunci, cît și din cauza obrăzniciei și înclinării lui spre răutate : că să nu se dea nici o autoritate sau putere unui om care ar putea din nou să dea aceleași exemple de nesupunere.

83. Episcop de Licopolis în Tebaida Egiptului, Meletie a inițiat schisma ce-i poartă numele, în timpul persecuțiilor de la începutul secolului al IV-lea. Schisma a durat circa șase decenii și a produs mari neajunsuri ortodoxiei egiptene. Pentru rațiuni de iconomie bisericească, Sinodul I Ecumenic nu a luat măsuri împotriva lui Meletie, acesta pierzînd doar drepturile episcopale.

Acestea sînt deosebite și potrivite pentru Egipt și în Biserica marelui oraș, Alexandria. Dacă însă se hotărăște altcumva, sau se stabilește o altă învățătură, în prezența prea iubitului nostru frate întru preoție, Alexandru, el fiind de față va putea să vă lămurească mai precis, ca unul care a înfăptuit și a comunicat cele petrecute. Dar să vă anunțăm și concordanța Sfintelor Paști, căci în rugăciunile voastre trebuie orînduit și acest lucru ca, — așa cum toți frații din Răsărit, care la început îl celebrau odată cu iudeii, acum îl celebrează odată cu romanii și cu voi și cu toți cei care prăznuiau Paștile de la început —, de acum trebuie să-l prăznuiască la vremea aceasta.

Bucurîndu-vă așadar pentru cele ce s-au petrecut și pentru pacea și buna înțelegere între toți, și pentru faptul că orice erezie a fost smulsă din rădăcini, sprijiniți-l pe fratele nostru întru preoție, pe episcopul nostru Alexandru, care ne-a bucurat cu prezența sa și care s-a trudit atîta pentru pacea voastră, chiar în vremea aceasta. Rugați-vă totodată și pentru noi toți, pentru ca cele bine hotărîte să aibă putere prin Domnul nostru Iisus Hristos, fiind făcute cu voința de bine, așa credem, a lui Dumnezeu Tatăl, și întru Sfîntul Duh, a Cărui slavă este în veci. Amin.

Treimea veșnic consubstanțială este Dumnezeu (Teodoret, I, 9; Socrate, I, 6).

CAPITOLUL XIII

PENTRU CE CONSTANTIN L-A CONVOCAT LA SINOD PE ACESIE, EPISCOPUL NOVAȚIENILOR

Din această epistolă a Sinodului e clar că nu numai Arie și cei care gîndeau la fel ca el au fost anatematizați, ci și spusele sectei lui; și pentru că au căzut de acord asupra Paștelui, l-au sprijinit pe ereziarhul Meletie.

Dar zelul împăratului mă îndeamnă să amintesc și alte lucruri voite de el și felul în care vedea el buna înțelegere. Căci avînd viziunea păcii în Biserică, l-a chemat la sinod și pe Acesie, episcopul credinței novațienilor[84]. După ce dar a fost consemnată și întărită prin scris de

84. Întemeiată de preotul Novațian la Roma, pe la jumătatea secolului al III-lea secta novațienilor, sau a «catharilor», avea un caracter rigorist. Novațienii înlăturau pe cei ce săvîrșeau păcate grele după botez, rebotezau pe cei veniți la secta lor, interziceau a doua căsătorie. Secta s-a răspîndit în toată lumea creștină și a durat sute de ani. Novațian, om deosebit de învățat, a reușit să fie hirotonit episcop constituindu-și în cadrul sectei sale propria episcopie, aceasta întîmplîndu-se pe timpul episcopului Corneliu (250—253). De la Novațian a rămas un tratat de dogmatică, intitulat: *De Trinitate*.

către sinod definiția credinței, împăratul l-a întrebat pe Acesie dacă și el e de acord cu această credință, cu hotărîrea privind sărbătorirea Paștelui. Iar acela spuse : Nu am cunoștință, împărate, de o definiție dată de sinod. Așa că încă de mult și de pe vremea apostolilor eu singur am luat cunoștință și despre cuvîntul credinței și despre data sărbătoririi Paștelui. Apoi, întrebat din nou de împărat : Dar pentru ce te-ai despărțit de comunitate ? —, el a reamintit cele ce s-au petrecut sub Deciu în timpul persecuției și a adus în discuție precizarea regulii foarte severe : că nu trebuie să fie vrednici de împărtășirea cu cele sfinte aceia care, după botez, au săvîrșit un păcat pe care Sfînta Scriptură îl numește păcat de moarte, ci trebuie să fie poftiți să se pocăiască, să aibă nădejdea iertării nu de către preoți, ci numai de către Dumnezeu care are puterea de a ierta păcatele. După ce Acesie a spus acestea, împăratul zise : O, Acesie, pune scara și, dacă poți, urcă singur în cer.

Acestea nu au fost spuse nici de Eusebie al lui Pamfil, și nici de alții. Eu însă le-am auzit de la un bărbat care nu a mințit niciodată, care era și foarte bătrîn și relata așa cum a văzut cele ce s-au petrecut în sinod. (Socrate, I, 6).

CAPITOLUL XIV

PENTRU CE AU FOST STABILITE CANOANELE BISERICEȘTI ȘI DESPRE SĂRBĂTORIREA A DOUĂZECI DE ANI DE DOMNIE AI LUI CONSTANTIN

Iar Sinodul, vrînd să îndrepte viața oamenilor, și a celor care rămîn în Biserică, a stabilit legi pe care le numim canoane. În prevederile acestora unii erau de părere să se introducă o lege prin care episcopii, preoții, diaconii și ipodiaconii să nu se culce cu soțiile pe care le avuseseră înainte de hirotonisire. Dar mărturisitorul Pafnutie, ridicîndu-se în public, i-a contrazis, mărturisind că sînt demne de cinste căsătoriile și zicînd că este castă conviețuirea cu soția proprie. Și a sfătuit sinodul să nu statornicească o asemenea lege, afirmînd că aceasta ar constitui o pricină gravă de desfrîu fie pentru ei înșiși, fie pentru consoartele lor. Și acestea le-a expus Pafnutie, deși nu cunoștea cele ale căsătoriei. Și Sinodul a lăudat opinia lui și nu a luat nici o hotărîre în privința aceasta, și a lăsat totul la voia fiecăruia, fără constrîngere (Sozomen, I, 22).

Odată hotărîte acestea în sinod, s-a întîmplat să vină vorba de sărbătorirea a douăzeci de ani de domnie ai împăratului Constantin. Și este un obicei al romanilor să celebreze printr-o sărbătoare publică

fiecare deceniu al unui împărat. Constantin deci, socotind că este potrivit, a poftit atunci sinodul la ospăţ şi l-a cinstit cu daruri cum se cuvine. Celor care îndemnau la buna înţelegere între credinţe şi la pace tuturor celor care erau în Niceea: să se scrie despre cele stabilite în sinod celor care au lipsit, poftindu-i să renunţe la orice discordie, şi să între unii şi alţii, fiind rugat să vorbească, le-a grăit la despărţire se supună credinţei formulate în sinod. Că această credinţă nu este altceva decît hotărîrea lui Dumnezeu se vede din consensul stabilit prin Sfîntul Duh de atîţia preoţi de valoare şi recunoscut, după cercetarea foarte amănunţită şi după mustrarea tuturor celor ce se îndoiau (Sozomen, I, 23).

CAPITOLUL XV

SCRISOAREA LUI CONSTANTIN, DESPRE ARIE ŞI SCRIERILE LUI

Prea măritul împărat Constantin, Biruitorul, către episcopi şi popor.

Arie, luîndu-se după cei răi şi lipsiţi de credinţă, se cuvine să sufere şi pedeapsa acelora. Şi Porfiriu [85], duşman al credinţei dumnezeieşti, dînd la iveală scrieri duşmănoase faţă de religie, a meritat să dobîndească o vrednică pedeapsă, în aşa măsură încît cu timpul i-a fost spre ocară şi l-a acoperit de ruşine. Iar acum a hotărît ca Arie şi cei din secta lui să se numească porfirieni : pentru ca, imitînd obiceiurile acelora, să aibă parte de numele lor. Cu privire la acestea însă, dacă se găseşte ceva din scrierile lui Arie, să fie aruncate în foc, pentru ca să piară nu numai doctrina lui coruptă, dar să nu poată rămîne nici un comentariu despre ea. Şi poruncesc chiar ca, dacă cineva este descoperit că a ascuns scrieri ale lui Arie şi nu le-a încredinţat repede focului fără să facă cunoscut, să fie pedepsit cu moartea. De îndată ce a fost găsit vinovat de aceasta, să suporte pedeapsa capitală. Dumnezeu să vă aibă în pază. Amin. (Socrate, I, 6).

CAPITOLUL XVI

SCRISOAREA ACELUIAŞI, CĂTRE EUSEBIE DIN PALESTINA, PRIVIND REDACTAREA CĂRŢILOR SFINTE ŞI PURIFICAREA MORMÎNTULUI DOMNULUI

Constantin cel Mare, Biruitorul şi Evlaviosul, către Eusebie.

După cum am aflat, în oraşul care-mi poartă numele, o mare mulţime de oameni, veghind la mulţumirea Dumnezeului şi Mîntuitorului

85. Porfiriu (232—304) a fost unul dintre elevii lui Plotin († 270). A scris o carte cu titlul *Contra creştinilor*.

nostru, s-a dedicat prea sfintei Biserici ; pentru ca acest progres să fie eficient, s-a considerat că era necesar să se ridice în el chiar mai multe biserici. De aceea, după cum este şi voinţa mea, se cade să fac cunoscut înţelepciunii tale dorinţa ca să porunceşti să fie scrise, de către iubitori iscusiţi ai antichităţii, care cunosc perfect meseria, cincizeci de cărţi, din pergament, bine întocmite şi uşor de mînuit, ale Sfintei Scripturi, a căror întocmire şi folosinţă ştii cît este de necesară bisericilor. Au fost trimise scrisori, pentru liniştea mea, către consulul provinciei, ca să se îngrijească să dea toate cele trebuincioase întocmirii lor. Dar, ca să fie întocmite mai repede cărţile indicate, va fi nevoie de străduinţa ta. Căci s-a stabilit, prin autoritatea scrisorii mele, să primeşti două vehicule publice pentru transportul lor. În felul acesta şi cărţile vor fi transportate în cele mai bune condiţii pînă în faţa ochilor mei, dar să fie şi însoţite de un diacon din Biserica ta ; cînd acesta va ajunge la mine, va cunoaşte dărnicia evlaviei mele. Dumnezeu să te aibă în pază, prea iubite frate.

E de ajuns atîta pentru ce trebuia spus ; trebuie ştiut mai limpede în ce fel prea strălucitul împărat a luat hotărîrea să se străduiască pentru cele sfinte. Am să adaug dar cele ce s-au înfăptuit privitor la curăţirea mormîntului.

Aflînd că unii nobili şi persoane care celebrau cultul idolilor acoperiseră mormîntul Domnului, în intenţia de a da uitării amintirea mîntuirii, şi zidiseră deasupra un templu închinat unui geniu al desfrîului, adică Venerei [86], pentru ca acolo să aducă insulte prin cîntecele fecioarelor, a ordonat să fie dărîmat acest templu blestemat, iar praful lui pîngărit să fie aruncat la sacrificiile funerare şi împrăştiat departe de oraş. Apoi să fie înălţat lui Dumnezeu un sanctuar mare şi frumos, aşa cum se vede din epistola trimisă lui Macarie, episcopul oraşului. (Teodoret, I, 16).

CAPITOLUL XVII

CARTE DE POCĂINŢĂ TRIMISĂ DE EUSEBIE ŞI TEOGONIE

Eusebie şi Teogonie, trimiţînd celor mai mari episcopi carte de pocăinţă, au fost rechemaţi din exil, la porunca împăratului, şi şi-au căpătat înapoi bisericile, alungîndu-i pe aceia care au fost numiţi în locul lor, adică : Eusebie pe Amfion, iar Teogonie, pe Crestus.

86. În mitologia romană, Venera sau Venus era considerată zeiţa vegetaţiei sau a fertilităţii. Mai tîrziu a fost identificată cu Afrodita, zeiţa dragostei şi a frumuseţii.

Iată cuprinsul acelor cărţi de pocăinţă :

Fiind osîndiţi de sfinţia voastră înainte de judecată, am fost nevoiţi să îndurăm cu răbdare cele hotărîte de Sfîntul Sinod. Dar fiindcă este total lipsit de logică să dăm calomniatorilor împotriva noastră înşine dovada tăcerii, facem cunoscut că noi am revenit împreună întru credinţă şi că, cercetîndu-i sensul, ne-am împăcat cu toţii cu cuvîntul consubstanţialitate ; nu am mai perseverat în erezie, amintindu-ne de neîncrederea Bisericii care ne stăruia în minte. Şi spre mulţumirea celor care trebuiau să ne sfătuiască pe noi, am subscris întru credinţă. N-am subscris însă anatematizarea, dar nu fiindcă ne acuzau credinţa, ci pentru că nu credem că este aşa cel care a fost acuzat, fiind asiguraţi de cel care ne-a trimis scrisoarea nouă, şi prin convorbirile avute între noi. Dacă, dar, Sfîntul Sinod al vostru este mulţumit că nu ne-am împotrivit, ci ne-am supus hotărîrii voastre, vă aducem mulţumire şi prin această relatare : nu exilul l-am suportat cu mare greutate, ci excluderea noastră, în urma bănuielii de erezie. Căci dacă ne socotiţi pe noi vrednici să ne arătăm acum în faţa voastră, veţi fi cu toţii de acord şi veţi da hotărîrea voastră şi asupra aceluia care acum este acuzat : fiindcă veţi considera sfinţiile voastre că merită clemenţa şi rechemarea. Căci este absurd ca acela care, fiind socotit vinovat, să fie rechemat pentru mulţumirea acelora care şi-au pierdut încrederea în el ; după cum şi noi, prin tăcere, am prilejuit o judecată de învinuire tocmai împotriva noastră. Socotiţi-ne deci vrednici, aşa cum se cuvine cinstirii voastre, şi să amintiţi împăratului, mare iubitor al lui Dumnezeu, şi să vă ocupaţi de rugămintile noastre şi grabnic să vă gîndiţi la noi, aşa cum se cuvine din partea voastră.

Aceasta este cartea (de pocăinţă) a revenirii lui Eusebie şi a lui Teogonie. Din cuvintele ei însă presupun că aceştia au subscris-o sub îndemnul credinţei, dar nu au voit să consimtă la condamnarea lui Arie. Din acestea rezultă că şi Arie a fost rechemat înaintea acestora. Dar deşi se pare că acestea s-au petrecut astfel, totuşi i-a fost interzis să intre în Alexandria. Aceasta se vădeşte însă din intenţiile lui, pe care s-a descoperit după aceea că le-a urzit în timpul penitenţei lui, aşa cum se va da pe faţă la vreme potrivită. (Socrate, I, 10).

CAPITOLUL XVIII

DESPRE CONSACRAREA ŞI PODOABELE ORAŞULUI ŞI DESPRE CULTUL CELOR DIN IERUSALIM ŞI DESPRE LEMNUL CRUCII CA ŞI DESPRE CUIELE CU CARE A FOST ŢINTUIT DOMNUL

Între timp, după sinod, împăratul se arăta bucuros. Imediat după ce au fost sărbătoriţi public cei douăzeci de ani ai săi de domnie, a pornit cu grabă la zidirea de biserici. Şi făcea aceasta în fiecare oraş, ca şi în oraşul care-i purta numele. (Socrate, I, 12). Deoarece toate îi reuşeau din plin, a vrut să locuiască într-un oraş al lui. Venind la cîmpia situată în faţa Ilionului [87], lîngă Helespont [88], deasupra mormîntului lui Aiax [89], unde au avut tabăra aheii [90] cînd luptau împotriva Troiei, a desemnat oraşul şi a făcut porţile care se văd şi astăzi de cei care vin pe mare. Pe cînd se îndeletnicea cu acestea, i-a apărut Dumnezeu în somn şi l-a sfătuit să-şi aleagă alt loc şi îndrumîndu-l către Bizanţ, în Tracia, i-a porunci să locuiască acolo. (Sozomen, II, 2).

Şi fiindcă de la început a fost numit Bizanţ, a mărit oraşul şi l-a înconjurat cu un zid înalt şi, împodobindu-l cu diferite construcţii, l-a făcut la fel cu Roma imperială (An. 333). Şi dîndu-i numele Constantinopol, a întărit prin lege ca să fie numit a doua Romă ; aşa este cunoscută legea înscrisă pe o coloană de marmură aşezată în Strategiu, lîngă statuia ecvestră a lui. Şi a înălţat în acest oraş două biserici, numindu-le pe una «Irina» şi pe cealaltă, «a Apostolilor».

Dar, aşa cum am mai spus, Constantin nu numai că a făcut să sporească învăţătura creştinilor, dar a distrus şi temple ale păgînilor. A ridicat statui împodobite în public în oraşul Constantinopol şi a ridicat tripodium-uri, în spectacolele de circ, de care să-şi amintească cei care le-au văzut. (Socrate, I, 12).

Între timp Elena, mama împăratului, după numele căreia satul principal din Drepanum a fost numit oraşul Helenopol, fiind sfătuită în somn, s-a dus grabnic la Ierusalim ; şi găsind Ierusalimul pustiu şi fără pază, a căutat mormîntul lui Hristos. Deşi cu mare greutate, l-a găsit totuşi (An. 325). Aşa că a dat poruncă să fie dărîmat imediat acel templu blestemat. Şi a fost dat la iveală monumentul înălţat Domnului,

87. Unul dintre numele oraşului Troia.
88. Vechi nume al strîmtorii Dardanele, care uneşte Marea Egee şi Marea de Marmara.
89. Aiax a fost fiul lui Oileus, regele locrienilor. Renumit prin vitejia sa în războiul troian, este socotit al doilea după Ahile în ceea ce priveşte iuţeala picioarelor.
90. Grecii din regiunea Ahaia, la Nord de Peloponez.

iar în jurul lui, trei cruci dărîmate, şi cuie, şi totodată şi titlul scris cu litere ebraice, greceşti şi latineşti : IISUS NAZARINEANUL REGELE IUDEILOR. (Socrate, I, 13). Se zice că unul, chiar mort, la atingerea crucii, ar fi înviat. Despre lemnul acesta Sibilla a spus păgînilor : «*O, de trei ori fericit lemnul pe care a fost răstignit Domnul !*» [91]. Atunci însă au început îndoielile : care cruce a fost a Domnului şi care ale tîlharilor ? De aceea Macarie, întîistătătorul oraşului, a rezolvat în felul următor problema acestor îndoieli. Oferind una din acele cruci, împreună cu o cuvîntare hotărîtă, unei femei renumite prin nobleţea ei, chinuită de o îndelungată suferinţă, a recunoscut puterea Mîntuitorului. Căci de îndată ce crucea a atins femeia, a alungat suferinţa cumplitei boli şi i-a redat femeii sănătatea (Sozomen, II, 1).

Tot aşa mama împăratului, dorind să cunoască cu care cuie au fost găurite mîinile lui Hristos, a pus unele în coiful împăratului, pentru ca, apărat de providenţă, capul fiului ei să îndepărteze suliţele în război ; pe altele le-a amestecat cu frîul calului, din grijă pentru împărat, împlinind astfel vechea profeţie. Căci proorocul Zaharia a strigat odinioară, zicînd : *Şi va fi (scris) pe frîul calului «sfinţit lui Dumnezeu atotputernicul»* (cap. 14, 20).

Şi a distribuit o parte din crucea mîntuitoare familiei regale (Teodoret, I, 18).

În credinţa că oraşul în care se va păstra această parte (din cruce) va fi apărat, a pus, cu devoţiune, partea care a revenit lui Constantin, după cum se spune, în statuia lui, înălţată deasupra columnei purpurii în forul lui Constantin. (Socrate, I, 13). Iar partea care a rămas a încredinţat-o, închisă într-o casetă de argint, preotului oraşului. Şi oriunde (putea) aduna meşteri, acolo ridica biserici mari şi frumos împodobite.

Înfăptuind toate acestea, după ce s-a ţinut un banchet cu fecioare sacre, ea însăşi îndeplinind oficiul de slujitoare, la optzeci de ani trecuţi, şi făptuind altele asemenea acestora, s-a întors la fiul ei. Şi a trecut din lumea aceasta cu bucurie, încredinţînd fiului său multe îndatoriri ale evlaviei, la care a adăugat alte noi binecuvîntări. (Teodoret, I, 18).

După toate acestea, împăratul, avînd mare grijă pentru creştini, şi-a întors faţa de la superstiţiile păgînilor, a suprimat monomahiile [92], a luat măsuri să se pună statuile sale în temple, iar cotul [93] cu care se măsura Nilul a hotărît să nu mai fie dus în fiecare an în templul lui Serapis [94], ci în biserică. (Socrate, I, 14).

91. *Oracolele sibiline*, VI, 26.
92. Luptele de gladiatori.
93. Unitate de măsură.
94. Zeu de origine egipteană, introdus de timpuriu în Grecia şi apoi la Roma. Era socotit zeul vindecărilor.

Şi aşa, voind ca să arate Constantinopolul asemănător Romei în toate, nu a dat greş. Căci l-a făcut mai mare şi în bogăţii şi în populaţie. Ceea ce cred eu că a fost posibil datorită dragostei de Dumnezeu pe care o avea oraşul şi ajutorării celor în nevoie din partea locuitorilor. Căci în aşa măsură a crescut credinţa, încît mulţi dintre cetăţenii iudei, şi aproape toţi păgînii de acolo, au trecut la credinţa creştină. În oraşul acesta, cu trecerea timpului, religia s-a văzut mai puternică ; nu s-au mai făcut altare sau temple păgîne, şi nici jertfe, decît pe vremea lui Iulian, pentru scurt timp ; adică după aceea au încetat acestea. Iar acest oraş al lui Hristos, întemeiat de curînd, Constantin l-a închinat numelui său şi l-a împodobit cu biserici multe şi mari. Iar Divinitatea venea în ajutorul dorinţelor împăratului şi îi indica, prin multe apariţii, că bisericile pe care le ridica acolo erau sfinte şi mîntuitoare. (Sozomen I, II, 2).

CAPITOLUL XIX

DESPRE LOCUL UNDE ÎNAINTE SE CELEBRA CULTUL ZEIŢEI VESTA[95], IAR ACUM SE AFLĂ BISERICA ARHANGHELULUI, ŞI DESPRE MINUNILE CARE SE SĂVÎRŞESC ACOLO, ÎN NUMELE LUI HRISTOS

Locul însemnat a fost cunoscut celor străini, ca şi celor din oraş, de pe vremea cînd acolo se celebra cultul zeiţei Vesta ; în urmă a fost făcută o biserică. Locul acesta se numeşte acum al lui Mihail şi e situat în partea dreaptă pentru cei care călătoresc pe mare din Pont spre Constantinopol, la o distanţă de aproape treizeci şi cinci de stadii[96] pentru o corabie. Pentru aceia care înconjoară tot golful venind pe uscat, are o întindere de mai bine de şaptezeci de stadii. Acest loc a primit numele, păstrat pînă acum, de la faptul că acolo se ştie precis că s-a arătat dumnezeiescul arhanghel Mihail, ceea ce eu însumi confirm că este adevărat.

Aşadar, puterea divină a arătat chiar pentru mulţi alţii că aşa este, prin dovezile lucrurilor însele. Căci unii aflaţi în situaţii grele sau în primejdii de neînlăturat, alţii suferind de boli sau slăbiciuni necunoscute, rugîndu-se acolo lui Dumnezeu, au binemeritat însănătoşirea. Dar

95. În mitologia romană, Vesta era socotită zeiţa protectoare a focului din cămin şi a căminului în general. În mitologia greacă îi corespunde zeiţa Hestia.
96. Stadiu, măsură de lungime, varia între 147 şi 192 m.

ce minuni și cum s-au petrecut fiecare acolo, e lung de istorisit. Dar voi povesti cele întîmplate lui Aquilin, un cunoscut al meu și coleg în procesele judecate în for, unele auzite de la el, unele cunoscute chiar de mine. Chinuit de o febră mistuitoare provocată de o fiere roșie (evidentă prin culoarea roșie), medicii i-au dat, cînd era însetat, un pahar, al căruit (conținut) l-a vomat; imediat după ce a vomat, fierea răspîndită a colorat pielea feței lui cu o culoare asemănătoare ei. Și orice mînca sau bea, voma. După ce a îndurat acestea multă vreme și nici un aliment nu-l ajuta să se hrănească, nu a mai avut încredere nici în știința medicilor; și cînd era aproape pe moarte, le-a poruncit alor săi să-l ducă la locul acela: crezînd că fie că va muri acolo, fie că va scăpa de boală. În timpul nopții puterea divină s-a arătat celui care zăcea și l-a învățat că orice ar mînca, să combine în așa fel băutura, ca să fie făcută din piper și vin și miere. Făcînd așa, a scăpat de boală; desigur, cu rațiunea medicinei, dar medicilor li se pare că este contraindicat să prescrii celor bolnavi de fiere băuturi calde.

Am auzit și despre un bărbat, Probian, care avea în palat o armată de medici, fiind imobilizat de o suferință cumplită de podagră și a scăpat de dureri tot acolo; i s-a arătat și lui în chip minunat sfînta vedenie (An. 339). Și pentru că era încă păgîn, s-a făcut după aceea creștin, și-și păstrează și acum credința. Totuși nu voia să se închine cauzei care i-a adus deplina mîntuire, adică prea sfintei Cruci. Puterea divină arătîndu-se aceluia care avea această idee, i-a arătat semnul crucii, care era așezată în altarul aceleiași biserici.

Și a făcut cunoscut că, de cînd a fost răstignit Hristos, toate cele care au fost făcute spre folosul neamului omenesc, poate în afară doar de virtutea de a adora crucea, nu au fost înfăptuite nici de îngerii cei sfinți, nici de oamenii cei evlavioși. (Sozomen, I, 2).

CAPITOLUL XX

DESPRE DĂRÎMAREA TEMPLELOR

În timp ce popoarele și orașele se alăturau religiei creștine, ceilalți, care se temeau ca fiilor și soțiilor lor să nu li se întîmple ceva rău dacă s-ar împotrivi, nu aveau liniște. Lipsiți de adăpostul mulțimii de temple, slujitorii și preoții au predat statuile de mare preț pe care le aveau la ei, și pe cele care se numeau fulgerele lui Jupiter. Și le aduceau chiar ei din locurile ascunse ale templelor sau de la intrarea lor, așa că cele care înainte erau la ei, fără să fie văzute și erau știute numai de preoți, au ajuns să fie disprețuite de toți. Dar unele statui

și portrete făcute din materiale prețioase au fost topite în foc și depuse în tezaurul statului. Însă cele care erau executate artistic din bronz au fost transportate la Constantinopol pentru a-l împodobi (An. 335), dăinuind pînă astăzi, așezate în locuri publice, și în piețe, în circuri și în locuințele (împăratului), ca ale Phythiei, preoteasa lui Apolo, și în muzeele de pe Helicon, și oracolele din Delphi. Au fost jefuite templele lui Ianus, altele au fost lăsate fără acoperiș, iar altele, lăsate în părăsire, au ajuns în stare de mizerie și ruină. Atunci s-au ruinat și au fost aproape dărîmate templul lui Esculap în Egeea Ciliciei și templul lui Venus din Afaci, lîngă muntele Liban și lîngă fluviul Adonis ; și unul și altul erau vestite la ei. În templul acela cu care se făleau cei din Egeea, erau vindecați cei care aveau o suferință a trupului, arătîndu-li-se noaptea un spirit care îi vindeca. Iar la Afaci, printr-o invocare într-o zi anumită, un foc strălucind ca o stea se pierdea pe dată de pe culmea muntelui Liban în apropierea fluviului, despre care spuneau că este Venus. (Sozomen, II, 4).

CAPITOLUL XXI

DESPRE CONVERTIREA BARBARILOR

Între timp, fiindcă o mulțime de neamuri trecuseră din Tracia în Asia și unii barbari din alte părți se agitau împotriva romanilor, mulți dintre preoții lui Hristos erau captivi împreună cu ei. Și cum aceștia îi vindecau pe bolnavi, și alungau spiritele numai pronunțînd numele lui Hristos, și invocau pe Fiul lui Dumnezeu, și mai și meditau la lume și viață într-o comuniune desăvîrșită, barbarii au admirat viața acestor bărbați, ca și lucrările lor. Și au crezut că bine gîndesc și că vor avea un Dumnezeu binevoitor dacă vor imita pe oamenii mai buni și, ca și ei, îl vor împăca pe Dumnezeu. Și alegîndu-și singuri dintre ei conducători pentru a-i îndruma, primeau învățătura și se botezau și apoi se duceau în grabă în biserici. (Sozomen, II, 5).

CAPITOLUL XXII

EUSEBIE DIN NICOMIDIA A ATACAT EPISCOPATUL DIN CONSTANTINOPOL ; SCRISOAREA LUI CONSTANTIN ÎMPOTRIVA ACELUIA

Apărătorii ticăloșiei lui Arie nu au părăsit sinodul. Aceia care, pentru el, și-au dat mîna într-o mărturisire a credinței, au imitat după aceea purtările lupilor. Căci după ce prea sfîntul Alexandru, care în cuvîntările lui a tunat împotriva lui Arie, Alexandru deci, episcopul Bi-

zanțului, căci așa se numea atunci Constantinopolul, a trecut într-o viață mai bună, Eusebie, apărătorul necredinței, nesocotind regulile pe care cu puțin înainte de consfințire și el împreună cu ceilalți episcopi, părăsind la repezeală Nicomidia a uzurpat scaunul constantinopolitan, deși se comunicaseră peste tot regulile că episcopii și preoții nu au voie să treacă dintr-un oraș în altul. Dar nu e de mirare că unii care se înverșunează astfel împotriva dumnezeirii Celui Unul Născut nesocotesc cu nesăbuință și alte legi. Căci nu numai atunci a făcut acest lucru neobișnuit dar și altădată a săvîrșit ceva asemănător. Acesta, pe cînd era episcop în Berit, a trecut degrabă în Nicomidia și în cele din urmă, după Sinod, a fost alungat din acea nebunie a impietății date pe față și, odată cu el, și Teogonie din Niceea.

Acest lucru l-a făcut cunoscut în scrisoare împăratul Constantin. Iar eu m-am gîndit să intercalez în această lucrare sfîrșitul acestei scrisori : «Cine este acesta care învață astfel pe poporul nevinovat ? Eusebie este de o cruzime de tiran. Să se știe pretutindeni faptul că este protejatul unui tiran — ceea ce este evident din multe lucruri. Acest lucru este dovada morții episcopilor de bună credință ; acest lucru îl strigă pe față și persecutarea de mare cruzime a creștinilor. Acum nu spun nimic despre injuriile aduse mie, prin care atunci cînd cea mai mare parte dintre adversari discutau despre uneltire, acesta avea ochii ațintiți împotriva mea. Un singur lucru i-a lipsit — că nu a oferit tiranului și un sacerdoțiu înarmat. Dar să nu creadă cineva că sînt mai puțin pregătit pentru dovedirea acestora. Judecata este cunoscută, fiindcă se știe că preoții și diaconii care l-au urmat pe Eusebie au fost prinși de mine. Dar trec și peste acele lucruri care acum sînt cunoscute nu pentru indignarea stîrnită, ci pentru tulburarea lor dovedită de mine. Singura grijă, după mine, este să observ că voi sînteți chemați să împărtășiți crima (aceasta). Căci din cauza dezbinării și răsturnării provocate de Eusebie, ați dobîndit o conștiință depărtată de adevăr. Dar însănătoșirea acestei situații nu va întîrzia, dacă, alegînd acum un episcop credincios și integru, vă reîntoarceți la Dumnezeu. Fiindcă în prezent există în voi dorința (în această direcție), ar trebui să existe în voi și această reîntoarcere ; și să cumpăniți în judecata voastră dacă Eusebie, prevenit, nu a venit cumva încoace (aici), cu cea mai nebună

pază a complicilor săi şi nu a zdruncinat, fără pic de ruşine, ordinea dreptăţii. Dar fiindcă despre pomenitul Eusebie se cade să vorbesc pe scurt în faţa devotamentului vostru, ascultaţi. Răbdarea voastră vă aminteşte de sinodul ţinut în oraşul Niceea : acestui sinod i-am dovedit şi eu cu cucernicie închinarea conştiinţei mele, nevoind altceva decît să statornicesc buna înţelegere între toţi şi, în faţa tuturor, să combat şi să înlătur această discordie, care a avut obîrşia în trufia lui Arie din Alexandria, întărită prin dorinţa pervertită şi funestă a lui Eusebie. Dar tocmai Eusebie, o dragii şi prea iubiţii mei, cu ce atentă cercetare credeţi (fiindcă în conştiinţă era învins), cu cîtă neorînduială stăruia în minciuna declarată, trimiţîndu-mi diverşi care să mă roage pentru el, cerînd de la mine iertare ca nu cumva, dovedit pentru răul făcut, să fie lipsit de cinstire.

Martor mi-e Dumnezeu, Care să fie şi în mine, şi în dragostea voastră de bine. Căci şi pe mine m-a tulburat şi m-a luat prin surprindere acel pe care îl cunoaşteţi şi voi. Atunci toate s-au petrecut aşa cum le dorea el, fiindcă răul sălăşluia în conştiinţa lui. Dar, ca să trec cu vederea celelalte rătăciri ale lui, ascultaţi, vă rog, ce a făcut mai ales împreună cu Teogonie, părtaş al necredinţei lui. Poruncisem să fie trimişi încoace cîţiva din Alexandria care se îndepărtaseră de la credinţa noastră fiindcă cu slujirea lor aprindeau flăcările minţii. Dar aceşti binevoitori şi prea buni episcopi, pe care adevărul Sinodului îi păstra pentru penitenţă, nu numai că i-au primit pe aceia, i-au şi găzduit la ei, dar au hotărît chiar să împărtăşească voinţa de rău a lor. De aceea am hotărît să se ia aceste măsuri cu privire la aceşti nerecunoscători — să fie smulşi şi deportaţi într-un loc de exil îndepărtat. Acum e da datoria voastră să vă întoarceţi la Dumnezeu, cu acea credinţă care întotdeauna se şi cuvine să fie, şi se cade să fie şi să acţioneze în voi. Căci noi ne bucurăm să avem episcopi curaţi, şi drept-credincioşi şi îndurători. Dar dacă cineva îndrăzneşte cumva să încurajeze la amintirea lor nesănătoasă, sau la laudă, va fi de îndată reprimat în îndrăzneala sa, de intervenţia slujitorului lui Dumnezeu, adică a mea. «Domnul să vă aibă în pază, prea iubiţi fraţi». (Teodoret, I, 18 şi 19).

CAPITOLUL XXIII

EUSEBIE CÎȘTIGĂ DIN NOU DE LA CONSTANTIN IERTAREA OBȚINUTĂ PENTRU ARIENI

Așadar, aceștia au fost și condamnați și alungați din oraș. Și în Nicomidia a fost hirotonit episcop Amfion (ed., Appion), iar în Niceea, Chrestus. Dar începînd din nou prin uneltirile obișnuite și găsind că, prin minciuni, ar putea avea parte de clemența împăratului, au fost repuși și au recăpătat puterea de mai înainte. Căci Eusebie, cum am mai spus, a fost, în mod abuziv, întîistătător și la Constantinopol și, venind adesea la împărat, a dobîndit o mai mare părere de sine și, cîștigîndu-i încrederea prin convorbiri repetate, a statornicit represiuni crîncene împotriva apărătorilor adevărului. Dintru început a declarat că dorește scaunul Ierusalimului și, ca unul care are în vedere o foarte vestită operă de edificare, l-a prins în cursă pe împărat printr-un plan bine întocmit. De aceea a fost trimis cu mult respect, iar împăratul i-a dăruit vehicule și alte compensări. Odată cu el a plecat deci și Teogonie din Niceea, părtaș la toate sfaturile rele ale lui, așa cum am mai spus. (Teodoret, I, 20 și 21).

CAPITOLUL XXIV

PRIN CE ÎNȘELĂTORIE EUSTATIE DIN ANTIOHIA A FOST ÎNDEPĂRTAT DE LA EPISCOPAT ȘI TRIMIS ÎN EXIL ȘI CARE AU FOST CEI HIROTONIȚI DUPĂ EL

Venind apoi în Antiohia și arborînd o mască de prietenie, s-au făcut stăpîni printr-o nemaipomenită silnicie. Căci Eustatie, mare luptător pentru adevăr, i-a arătat o largă ospitalitate frățească. Cînd au ajuns la locurile sfinte și i-au văzut pe toți de acord, adică pe Eusebie din Cezareea, pe Patrofil din Scythopolis, pe Actie din Lida, pe Teodot din Laodiceea, și pe alții, care luaseră lepra lui Arie, le-au anunțat cele puse la cale și, împreună cu ei, au venit la Antiohia. Iar sosirea lor era prezentată sub un aspect lipsit de onoare ; însă ceea ce se punea la cale era un război al credinței. Căci negustorii (conducătorii) au venit la sinod (An. 331) întovărășind o femeie prostituată și îndemnînd ca cele spuse de ea să fie luate în seamă. Apoi, toți ceilalți fiind sfătuiți să plece, au introdus-o pe femeia de trei ori nenorocită. Iar ea, arătîn-

du-şi copilul mic de la sîn, spunea că l-a conceput şi l-a născut în urma concubinajului cu Eustatie, pe care îl tot numea neruşinat. El însă, conştient de calomnia ei atît de evidentă, a dat poruncă să se prezinte cei care au cunoştinţă de acest fapt. Şi pentru că ea spunea că nu are nici un martor pentru acuzare, judecători prea drepţi i-au cerut să jure. Bineînţeles că legea susţine cu tărie (Deut. 19, 15) că cele afirmate trebuie sprijinite de doi sau trei martori, pentru a fi crezute adevărate ; iar Apostolul *(I Tim. 5, 19)* învaţă să nu fie primită pîra (acuzaţia) împotriva unui preot, decît dacă e făcută cu doi sau trei martori. Dar aceştia, dispreţuind legile sfinte, au primit acuzaţia fără martori adusă împotriva unui asemenea bărbat. După ce femeia aceea a depus jurămînt a adăugat că acel copil e rodul concubinajului cu Eustatie. Şi atunci, ca nişte iubitori ai adevărului, aceştia au dat un decret împotriva bărbatului adulter ; unii aduceau pe faţă reclamaţii împotriva episcopilor (deoarece erau de faţă mulţi şi se împotriveau, în numele învăţăturilor apostolice, şi nu ştiau nicicum cele puse la cale) şi lăudau pe marele Eustatie, împiedicînd aplicarea decretului nedrept al acelora. După ce s-a înfăptuit aceasta, cei care au pregătit această faptă au plecat de îndată la împărat şi l-au convins că pîra a fost adevărată şi dreaptă sentinţa (contra) lui Eustatie, care au pus să fie izgonit, ca tiran şi bărbat adulter, el, (care era) încarnarea evlaviei şi chipul curăţiei. Iar el a fost dus prin Tracia la oraşul Iliriei. Iar aceia au hirotonit în locul lui pe Eulalie.

La scurtă vreme, în timp ce acesta încă trăia, aceia au vrut să-l mute acolo pe Eusebie din Palestina ; dar pentru că Eusebie s-a ferit de mutare şi împăratul a interzis-o, l-au numit pe Eufronie. La un an şi cîteva luni acesta a murit, fiind episcop, şi (ei) au transmis episcopatul acelei Biserici lui Placit. Însă toţi aceştia au ţinut ascunsă ciuma lui Arie. Şi aceasta pentru că mulţi dintre cei care trăiau în credinţă, şi dintre preoţi, şi dintre ceilalţi, părăsind comunităţile bisericeşti, se adunau tocmai la ei. Pe aceştia toţi îi numeau susţinătorii lui Eustatie, fiindcă după plecarea lui, se adunau de o parte. Iar femeia aceea de trei ori nenorocită, pradă suferinţei unei boli nemiloase, a dat pe faţă înşelăciunea ; şi a mai dezvăluit şi acea ticluire a tragediei, făcînd cunoscute cele care păreau pregătite nu de doi sau de trei, ci de foarte mulţi preoţi. Căci se spune că ea s-a învoit pe bani să aducă acea calomnie. Iar jurămîntul nu a fost cu totul fals, deoarece acel copil despre care a jurat era fiul unuia numit Eustatie, meşter fierar. (Teodoret, I, 21).

CAPITOLUL XXV

DESPRE DIVIZAREA POPORULUI DIN ANTIOHIA DIN PRICINA LUI EUSTATIE

Atunci a izbucnit în Antiohia o adevărată răscoală în urma depunerii lui Eustatie, și după aceea s-a ajuns la un foc atît de mare cu privire la alegerile episcopului, încît a pierit aproape toată cetatea, poporul împărțindu-se în două părți. Unii se îndreptau spre Antiohia ca să-l transporte pe Eusebie în Palestina, alții se străduiau să-l readucă pe Eustatie. De fiecare parte era și poporul din oraș, dar și mînă armată și toți se agitau ca împotriva dușmanilor, încît s-ar fi ajuns poate, la arme, dacă nu i-ar fi ținut în frîu teama de Dumnezeu și de conducători. Căci împăratul a potolit răscoala prin scrisorile sale. Eusebie însă a refuzat și s-a retras în Palestina ; admirînd această hotărîre, împăratul i-a scris, lăudînd propunerea și declarîndu-l fericit și că e demn să fie ales episcop nu al unui singur oraș, ci al lumii întregi.

De altfel se spune că scaunul Bisericii din Antiohia a fost vacant timp de opt ani. La urmă a fost numit Eufronie, prin strădania dușmanilor credinței niceene. Așadar acestea fiind expuse în acest volum conform rînduielilor bisericești, e timpul să fie puse în ordine cărțile care urmează. (Socrate, I, 18).

CARTEA A III-A

CAPITOLUL I

DESPRE CONVERTIREA NEAMURILOR DE INDIENI ȘI DE PERȘI

În vremea credinciosului împărat Constantin au primit învățături elementare creștine și neamurile de indieni și cele din Iberia (Georgia). Am auzit însă că și armenii tot atunci au devenit creștini. Căci se zice că Tiridate, regele de atunci al acestui neam, în urma unui semn minunat al lui Dumnezeu, semn care a avut loc în preajma casei lui, s-a făcut creștin și totodată a poruncit ca toți cei supuși autorității lui să-și plece capul de asemenea lui Dumnezeu într-o singură învățătură. De acolo învățătura creștină a trecut și la alte neamuri vecine și s-a răspîndit mult. La perși însă cred că începutul creștinismului a avut loc în timp ce unii dintre ei, venind la ostroini[97] și la armeni cu interese comerciale, cum obișnuiau, au stat de vorbă cu acei bărbați sfinți și au cunoscut virtuțile lor. (Sozomen II, 7).

CAPITOLUL II

CUM AU ACUZAT IUDEII PE CREȘTINII PERSANI; CINE, CÎȚI ȘI ÎN CE FEL AU PĂTIMIT EI ÎNTRE PERȘI

Cu trecerea timpului s-au înmulțit și au început să aibă biserici și preoți și alți slujitori. Nu puțin îi întrista acest lucru pe magi[98], cărora este știut că le-a fost încredințată dintru început religia perșilor, prin succesiunea generațiilor, ca unui trib sacerdotal. Acest lucru îi nemulțumea și pe iudei, dușmani oarecum naturali ai învățăturii creștine. De aceea l-au acuzat în fața lui Sapor[99], regele de atunci, pe Simion, arhiepiscopul Seleuciei și al orașelor din Ctesifon, în regatul persan, că ar fi prieten cu împăratul romanilor căruia îi dezvăluie interesele comerciale ale perșilor. Sapor, dînd crezare acestor abateri, în primul rînd i-a pedepsit pe creștini impunîndu-le biruri foarte mari

97. Locuitori ai provinciei Osrhoene, creată de Diocleţian în jumătatea de Sud a provinciei Mesopotamia, avînd capitala la Edessa.
98. Cunoscători în astrologie și conducători în religia lui Zoroastru.
99. Este vorba de regele perșilor Sapor II sau «cel Mare», din dinastia sassanidă, care a domnit între 310—379.

ca să-i recunoască pe cei mai mulți dintre ei, care au fost mai greu loviți de sărăcie ; și a adăugat în felul acesta, prin oameni cruzi, și exilul, pînă cînd, lipsiți de bani și siliți de abuzurile repetate, creștinii au ajuns să-și disprețuiască legile propriei religii. Iar după aceasta i-a nimicit prin sabia amenințărilor pe preoți și pe slujitorii lui Dumnezeu, a desființat bisericile și le-a confiscat toate bunurile. Dar pe Simion a poruncit să fie adus la el, ca pe unul care a trădat regatul și religia perșilor. Iar magii, ajutați de iudei, se grăbeau să distrugă sfintele biserici. Simion a fost prins, pus în lanțuri și dus la rege. Simion a fost un om mare și vestit pentru curajul lui. Căci după ce Sapor a poruncit să fie dus la tortură, nici nu i-a fost frică, nici nu i s-a închinat. Din această pricină, regele, înfuriindu-se mai tare, l-a întrebat de ce nu i se închină, deoarece înainte obișnuia să o facă. Iar Simion a spus : «Înainte nu eram adus în lanțuri cînd negam credința în adevăratul Dumnezeu și, neavînd nici îndoială în această privință, împlineam toate cele datorate regelui. Acum însă nu-mi este îngăduit să mai fac acest lucru. Căci am venit ca să lupt pentru învățătura și credința noastră».

Celui care spunea acestea, regele i-a poruncit să se închine soarelui și i-a făgăduit că, dacă va face și mai mult, el îl va răsplăti cu cea mai mare cinste ; dar l-a amenințat că, dacă se împotrivește, îl va trimite la moarte împreună cu tot neamul creștinesc. Cum pe Simion nici nu-l putea înspăimînta cu torturi și nici nu-l putea îndupleca cu făgăduințe, căci rămînea tare și nu voia să se închine soarelui și nici să-și trădeze religia, a poruncit să fie ținut în lanțuri, crezînd că, după mai multă vreme, îi va slăbi rezistența. Pe cînd era dus la carceră, l-a văzut un eunuc bătrîn, Ustazades (al. Ustazanes, și Ustazares), care l-a crescut pe Sapor și era mai marele palatului. Acesta, ridicîndu-se, i s-a închinat. Căci ședea în fața porților palatului. Simion l-a primit cu ocări și a strigat la el cu furie și și-a întors capul cu dispreț. Bătrînul, fiind creștin, nu cu mult timp înainte fusese silit să se închine soarelui. Atunci eunucul, izbucnind în plîns, s-a dezbrăcat gemînd de haina strălucitoare cu care era îmbrăcat și, luînd o îmbrăcăminte de doliu, ședea plîngînd și gemînd în fața palatului regal : Vai ! — spuse — cum să cred că Dumnezeu mai este în preajma mea, cînd eu l-am renegat, în timp ce pentru această cauză bunul meu prieten Simion nici nu mi-a răspuns și a trecut, întorcîndu-și capul furios ? Cînd Sapor a auzit acestea, chemîndu-l la el, l-a întrebat de ce jelește sau dacă i s-a întîmplat vreun necaz în împrejurimile palatului. Ustazades i-a răspuns : «O, rege, nu am suferit nici o nenorocire în casa acestei lumi. Ce bine era dacă,

în locul celor ce mi s-au întîmplat acum, m-aş fi ales cu toate celelalte nenorociri! Plîng pentru că trăiesc, cînd ar fi trebuit să mor. Văd soarele la care m-am închinat ca să mă supun voinţei tale, şi nu după juruinţa voinţei mele. Este drept să mor pentru amîndouă aceste motive: şi fiindcă l-am trădat pe Hristos, şi fiindcă te-am înşelat pe tine». Şi spunînd acestea, a jurat pe Creatorul cerului şi al pămîntului că nu îşi va mai schimba hotărîrea. Sapor însă, admirînd statornicia eunucului, se înverşuna mai cumplit împotriva creştinilor, pentru ca, acţionînd astfel, să aibă mai multă roadă nelegiuirile lui. Tratîndu-l însă pe bătrîn cînd cu blîndeţe, cînd cu nu mai puţină ferocitate, gîndea că acela se va răzvrăti împotriva sa. Şi fiindcă nu făcea nimic, Ustazades mărturisind că el niciodată nu va fi atît de prost încît să şovăiască a cinsti pe Dumnezeu Creatorul, mai degrabă decît pe cele care au fost create de Dumnezeu, atunci cuprins de furie, Sapor a poruncit să i se taie capul cu paloşul. În timp ce era dus la moarte, l-a rugat pe călău să-l sprijine puţin, pentru că avea să trimită ceva regelui, şi chemînd pe unul dintre eunucii credincioşi, îi porunci să-i spună lui Sapor acestea: «Pentru cinstea pe care din tinereţe şi pînă acum am avut-o în casa ta, o rege, slujind cu zel şi pricepere şi tatălui tău şi ţie, nu-mi lipsesc martorii, şi tu ştii prea bine aceasta. Pentru toate cîte vi le-am închinat cîndva vouă, dă-mi în schimb aceasta: ca nu cumva vreun neştiutor să creadă că sînt dus la pedeapsa capitală ca unul care nu am dovedit credinţă regelui, sau că am dat dovadă de vreo voinţă de rău, şi ca să se arate mai limpede ce se întîmplă, un crainic să anunţe tuturor strigînd că lui Ustazades i se taie capul nu pentru că ar fi fost duşman regelui, ci fiindcă a mărturisit că este creştin, refuzînd să renunţe la Dumnezeul său în faţa regelui». Eunucul a anunţat regelui acestea. Sapor a pus de îndată un crainic să strige aşa cum a fost rugămintea lui Ustazades. Căci el credea că ceilalţi creştini ar putea renunţa la credinţa creştină dacă îşi vor da seama că nu va ierta nimic unui creştin acela care ucide pe bătrînul care l-a crescut şi a fost devotat în prietenia lui. Ustazades însă s-a străduit să fie strigată în public cauza morţii sale crezînd că mulţi creştini ar putea fi înspăimîntaţi dacă el s-ar fi închinat soarelui din frică; dar acum, văzînd că el moare pentru credinţă, se vor găsi mulţi imitatori ai virtuţii sale (Sozomen, II, 8). Iar Simion, aflînd acestea în închisoare, a înălţat lui Dumnezeu cîntece de slavă pentru acela.

În altă zi, care era a șasea zi de sărbătoare a săptămînii mari, în care înainte de sărbătoarea Învierii se celebra amintirea de fiecare an a Patimilor Mîntuitorului, regele a hotărît ca și Simion să piară prin sabie. Căci, adus din nou de la carceră în palatul regal, îi vorbea lui Sapor cu prea multă înflăcărare despre credință, și nu a vrut să se închine nici regelui și nici soarelui. În aceeași zi a poruncit să piară în același fel și alți o sută de creștini aflați în închisoare. Pînă la urmă s-a poruncit ca Simion să fie omorît în așa fel încît să vadă moartea tuturor. Căci printre aceștia erau unii episcopi, alții preoți, alții din diferite ordine preoțești. Pe cînd erau cu toții duși la moarte, venind mai marele magilor, îi întreba pe ei dacă vor să trăiască și să aducă închinare regelui, și soarelui. Și cum nici unul nu alegea asemenea viață, călăii pregăteau martiriul morții. Simion, care era de față, îi îmbărbăta pe toți și vorbea despre înviere și evlavie și, folosind credința din Sfînta Scriptură, spunea : «Adevărata viață este să mori astfel, iar negarea lui Dumnezeu este moarte sigură ; adăugînd că, după puțin timp, chiar fără intervenția nimănui, va surveni moartea. Acesta este sfîrșitul inevitabil al tuturor muritorilor, după aceasta însă dăinuirea nu este la fel pentru toți, ci oarecum după felul cum oamenii au făcut să prevaleze rațiunea în viața lor, a celor care și-au rînduit bine darurile și primesc fără să crîcnească răul loviturilor. Dar dintre toate lucrurile bune, nimic nu este mai mare și mai fericit decît să alegi a muri pentru Dumnezeu». Spunînd acestea, și parcă învățîndu-i pe fiii săi cum se cuvenea ca fiecare să fie instruit în întrecerile sfinte, Simion înainta voios spre moarte. Și după ce călăul îi omorîse pe cei o sută, la urmă a venit la Simion, la Abedeealla și la Anania : amîndoi bătrîni, cu părul alb, numiți în timp ce păstorea Simion în Biserică, prinși și puși în lanțuri odată cu el (Sozomen, II, 9).

Atunci Pusicius, care era acolo ca mai mare peste toți angajații regelui, văzîndu-l pe Anania cum tremura pe cînd se pregătea să moară, spuse : Închide puțin ochii, bătrîne, și fii sigur că în curînd îl vei vedea la față pe Hristos. Imediat ce a spus acestea a fost prins, dus la rege și s-a dovedit că este creștin, căci vorbise în favoarea învățăturii creștine și gîndindu-se la martiri. Atunci regele a dat poruncă să fie ucis într-un chip neobișnuit și deosebit de crud, adică străpungîndu-i-se ceafa, limba să-i fie scoasă și aruncată de acolo. După ce s-a făcut așa, unii au acuzat-o și pe fiica sa ; fecioara, nevinovată, a fost prinsă și ucisă.

În anul următor, în ziua în care se celebra amintirea Patimilor lui Hristos și se aștepta sărbătoarea Învierii, o poruncă neobișnuit de crudă a lui Sapor s-a răspîndit prin toată țara perșilor : erau condamnați la

moarte toţi cei care mărturiseau că sînt creştini. Se spune că atunci o mulţime fără număr de creştini au pierit prin sabie : pe unii îi găseau ascunşi magii, căutîndu-i cu sîrg prin oraşe şi adăposturi, alţii însă, fără să spună nimic, se predau singuri, de bună voie, ca să nu se creadă că, prin tăcerea lor, se lepădau de Hristos. În timp ce toţi creştinii piereau astfel fără cruţare, mulţi au fost ucişi chiar în palatul regelui, printre aceştia şi Azanes, un eunuc foarte drag regelui. Cînd Sapor a auzit aceasta, s-a întristat şi a schimbat această distrugere generală şi a poruncit să fie ucişi numai aceia care propovăduiau religia. Cam în acelaşi timp, căzînd bolnavă regina (Sozomen, II, 10), a fost luată sora episcopului Simion, pe nume Tharbua, împreună cu sclava cu care-şi împărţise viaţa ; în urma uneltirilor unor iudei care le acuzau, s-a întîmplat să fie considerate că au făcut farmece reginei, din cauza morţii lui Simion. În adevăr, regina, cum cei bolnavi obişnuiesc să plece urechea la asemenea, vorbe, a bănuit că e adevărată învinuirea mai ales aceea făcută de iudei, deoarece şi ea ştia unele lucruri asemănătoare, şi îi socotea pe iudei că îi sînt binevoitori şi nu mint. Magii, luîndu-le pe Tharbua şi pe celelalte, le-au nimicit prin torturile unei morţi crîncene. Legate de stîlpi, tăindu-le prin mijloc cu fierăstrăul, le-au sfîrtecat omorîndu-le cu cruzime, şi au pus-o pe regină să treacă printre stîlpi pe cînd ele îşi dădeau sufletul.

Se spune că Tharbua aceasta a fost tare frumoasă şi, îndrăgită de unii dintre magi, i s-a cerut în ascuns să trăiască împreună, făgăduindu-i-se ca răsplată iertarea sa şi a celorlalte, dacă ar fi consimţit la păcat. Ea nu a suportat nici să audă de desfrînare, ci aducînd mustrări pentru această cerere ruşinoasă, a păşit cu bucurie la moarte, ca să nu-şi trădeze sfînta feciorie.

Magii şi conducătorii lor, străbătînd întreaga provincie, după porunca lui Sapor, ca să-i prindă pe preoţii şi propovăduitorii învăţăturii creştine, îi pedepseau pe episcopi şi pe preoţi, şi mai ales în regiunea adiabenilor. Aici este locul să numim pe Persicus şi alţi mulţi creştini (Sozomen, II, 11).

În vremea aceea l-au prins şi pe episcopul Acepsima şi pe mulţi dintre clericii lui ; avîndu-l pe întîistătător, au crezut că e destul, lăsîndu-i pe ceilalţi lipsiţi de sprijin. Dar Iacob, un preot din Pont, (care de bună voie) îl urma pe Acepsima şi rugîndu-i pe magi, s-a întîmplat să fie prins în capcană în acelaşi fel. Căci atunci îl servea voios şi pe bătrîn şi îi uşura întrucîtva şi suferinţa şi pe cît putea îi oblojea fără

încetare rănile. În adevăr, după puțin timp magii l-au torturat cu mare cruzime, silindu-l să se închine soarelui. La refuzul lui, l-au pus din nou în lanțuri. Dar aveau în carceră și mulți alți preoți și diaconi, după ce îi biciuiseră. Trecînd cîtva timp, mai marele magilor a cerut sfatul regelui în privința acelora; primind încuviințarea să facă ce vor voi, dacă aceia nu se vor închina soarelui, ei au comunicat în carceră voința regelui. La răspunsul lor deschis, că niciodată nu vor fi trădători ai lui Hristos și nici nu se vor închina soarelui, i-a sfîșiat cu vergile, fără pic de milă. Acepsima a murit bărbătește odată cu aceștia, pentru mărturisirea credinței. Unii dintre armeni, în timp ce erau ostatici la perși, luînd trupul lui în ascuns, l-au înmormîntat cum se cuvenea. Alții însă, deși n-au fost mai puțin biciuiți, au trăit mai mult decît se sperase; și nevrînd să-și schimbe credința, au fost din nou puși în lanțuri. Împreună cu aceștia era Aithala; în timp ce era lovit cu mare furie, i s-au dislocat umerii, astfel că după aceea era văzut cum își purta mîinile mortificate și alții îi duceau mîncarea la gură.

Așadar sub domnia acestuia, au trecut la viața cea bună, prin mărturisire, preoți, diaconi, monahi și sfinte fecioare și alți membri ai Bisericii și nenumărați sîrguitori pentru învățătura creștină. Tot în vremea aceea a pătimit episcopul Marc Bichor împreună cu aproape două sute cincizeci de clerici care fuseseră prinși de perși, împreună cu acela. Atunci a fost încununat cu titlul de martir și Milesie, care mai înainte era ostaș în armata persană, iar apoi, părăsind armata, și-a dovedit zelul pentru convietuirea apostolică. (Sozomen, II, 12).

Căci se spune că, după ce fusese hirotonit episcop într-un oraș persan, adesea a pătimit multe și, lovit și schingiuit, a suportat totul cu bărbăție. Și pentru că pe nimeni nu a putut convinge de existența lui Hristos, a blestemat orașul și a plecat de acolo. În scurtă vreme, cînd fruntașii acelui oraș au greșit față de rege, a venit pe neașteptate o armată cu trei sute de elefanți, a distrus orașul și, arîndu-l ca pe o regiune pustiită, l-au lăsat semănăturilor. Episcopul Milesie însă, purtînd cu el numai o desagă, în care avea codicele sfînt al Evangheliilor, a purces să predice la Ierusalim, și de acolo în Egipt, ca să-i vadă pe monahii care sălășluiau acolo. Sirienii, care au scris despre faptele și viața lui, sînt martori că acesta a fost un sfînt și a făcut și minuni. Se spune că aceia care au fost încununați cu martiriul în timpul domniei lui Sapor au fost vreo șaisprezece mii de bărbați și femei. (Sozomen, II, 13).

CAPITOLUL III

SCRISOAREA LUI CONSTANTIN CĂTRE REGELE PERŞILOR, CU PRIVIRE LA CREŞTINI

Împăratul Constantin s-a îngrijit din propria voinţă de apărătorii credinţei la perşi. Aflînd că aceia au avut mult de suferit de la cei fără credinţă şi că regele acestora, supus greşelilor îi expune la diferite primejdii, i-a trimis prin legaţii care erau atunci acolo, sfaturi, rugîndu-l să-i trateze cu cinstea cuvenită pe credincioşii lui Dumnezeu care erau în stăpînirea lui. Dar strădania credinciosului împărat e mai bine pusă în valoare cunoscînd scrisoarea lui.

SCRISOAREA ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN CĂTRE REGELE PERŞILOR, SAPOR. DESPRE GRIJA LUI DUMNEZEU FAŢĂ DE OAMENI

Ca apărător al sfintei credinţe, am avut parte de lumina adevărului : condus de adevărul luminii, cunosc sfînta credinţă. Prin urmare, aşa cum dovedesc lucrurile însele, văd că aceasta este credinţa demnă de cinstire şi care prilejuieşte tuturor învăţătura cunoaşterii Preasfîntului Dumnezeu. Mărturisesc că eu am această credinţă. Că avînd în ajutor puterea acestui Dumnezeu, am dobîndit, printr-o nădejde de nezdruncinat în mîntuire, toată întinderea de pămînt începînd de la ţărmul oceanului ; aşa că toţi cei care au fost înrobiţi de atîţia tirani prin înfrîngeri silnice şi au fost ţinuţi în întuneric, redobîndind libertatea tuturor lucrurilor, se ridică printr-o administraţie oarecum reînviată. Acestui Dumnezeu mă închin, al cărui semn juruit lui Dumnezeu îl poartă pe umăr armata mea şi de la Care, cînd Îi cere cu vorbă dreaptă ceva, dobîndeşte. Şi chiar din însemnele victoriei primesc pe dată binefaceri. Pe acest Dumnezeu deci mărturisesc că Îl voi slăvi cu o amintire fără moarte şi cred, cu mintea curată, că este mai presus de toate lucrurile. Pe El îl voi invoca în genunchi fugind de tot sîngele vărsat în mod înfiorător şi de mirosurile îngrozitoare de care trebuie să fugim, şi evit orice flacără prea pămîntească. Greşeala blestemată şi de nespus a doborît multe dintre popoare şi a hărăzit infernului toate neamurile. Căci pe acestea Dumnezeul tuturor le-a adus pe lume pentru oameni prin grija îndurării Lui ; din necesitate, nu îngăduie ca acestea să fie determinate după dorinţa fiecăruia. El cere însă tuturor (oamenilor) un gînd curat şi un suflet neprihănit, pretinde comportări pline de virtute şi credinţă, îl încîntă operele de blîndeţe şi milă, îi iubeşte

pe cei blînzi, are ură pentru cei ce tulbură pe alții, îndrăgește credința, pedepsește perfidia, disprețuiește orice dominație plină de trufie, pedepsește *neînduplecarea celor îngîmfați, îi nimicește pe cei care se ridică* la trufie, dar îi răsplătește cu cele meritate pe cei umili și răbdători.

Și iată că în felul acesta, prețuind mult și dreapta domnie, Își întinde sprijinul puterii Sale și păzește în liniștea păcii înțelepciunea imperială. Căci, și nu cred că greșesc, frate al meu, trebuie să mărturisesc că acest Dumnezeu este Cel dintîi dintre toți, și Părinte, pe care *mulți care au domnit la noi, ispitiți de greșeli nebune, au încercat să-L* nege. Dar pe toți aceștia i-a ajuns un sfîrșit funest, așa că orice neam de oameni care venea după ei era considerat că imaginează uciderea lor ca un exemplu al blestemului. Cred că unul dintre aceștia este Valerian [100], pe care un bici al mîniei divine, gonindu-l parcă de pe pămînturile noastre, l-a mînat în părțile voastre, ca pedeapsă. Acesta, foarte vestit pentru modestia sa, este cunoscut la noi prin aceea că a arătat acest semn. Dar și acest lucru s-a schimbat în bine pentru ca în vremea noastră să fie evident un asemenea necaz. Căci am văzut și eu sfîrșitul acelora care nu de mult au tulburat poporul credincios prin învățături nelegiuite despre Dumnezeu. Așa că aduc nemăsurate mulțumiri lui Dumnezeu fiindcă tot neamul omenesc se bucură cuviincios de nemărginita putere dumnezeiască, respectînd legea divină, odată redobîndită liniștea. De aceea eu cred că și chiar pentru noi toate provin în felul cel mai bun și cu grijă, atunci cînd, prin religia lor curată și demnă de laudă și prin înțelegerea divină, cădem de acord să se zidească toate cum se cuvine.

Așadar, despre asemenea comunitate de oameni, adică a creștinilor pentru care vă spun toate acestea, cu cîtă plăcere crezi că o ascult, cînd pînă și rangurile cele înalte ale perșilor sînt împodobite prin ei mai mult decît o doresc? Tu însă vei cîrmui în mod fericit dacă vei fi ca și ei și vei avea aceleași în comun cu ei. Căci așa, vei avea un stăpîn al tuturor blînd, binevoitor și îndurător. Pe aceștia ți-i încredințez ție, pentru ca aceea ce este frumos să accepți după evlavie. Pe aceștia să-i iubești cum se cuvine și să-i faci părtași ai îndurării tale, și promite-ți pe conștiință, ție și mie, că vei avea încredere în harul nesfîrșit.

Așa a făcut prea bunul împărat, înzestrat cu credință și avînd grijă nu numai de supușii lui, ci și de aceia care se aflau sub alte ocîrmuiri. De aceea și el însuși, cu proteguirea divină, a pus stăpînire și pe

100. După relatarea scriitorului creștin Lactanțiu în scrierea *Despre moartea persecutorilor*, 5, în anul 260, Valerian a fost luat prizonier în războiul cu perșii, în timpul regelui Sapor I (241—272) și a murit în captivitate. Ca să-i umilească pe romani, perșii l-au jupuit de viu și i-au pus trupul umplut cu paie într-un templu persan.

întreaga Europă și pe Libia, și pe deasupra, avînd și cea mai mare parte din Asia, a avut pretutindeni supuși devotați. Chiar și unii dintre barbari îi slujeau de bună voie, alții pentru că erau învinși. Pretutindeni se vedeau victorii și împăratul se vădea învingător în toate. (Teodoret, I, 24).

CAPITOLUL IV

DESPRE SFÎRȘITUL LUI ALEXANDRU, EPISCOPUL ALEXANDRIN ȘI DESPRE ÎNCEPUTUL ÎNTÎISTĂTĂTORULUI ATANASIE

În vremea aceea murind minunatul bătrîn Alexandru, care nimicise blasfemiile lui Arie, la cinci luni după sinodul de la Niceea [101], Atanasie a primit conducerea Bisericii din Alexandria. Am amînat să relatez persecuțiile, fugile, ocările și nenumăratele pericole prin care a trecut, și pe care Rufin le-a făcut cunoscute cu elocința lui. (Teodoret, I, 26, An. 328).

CAPITOLUL V

CELE ÎNTREPRINSE ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE ȘI CUM S-A REFUGIAT ACESTA LA ÎMPĂRAT

După mai multe întruniri terminate cu scandal și vrajbă și cu strigătele celor care acuzau cerînd ca Atanasie să fie condamnat ca vrăjitor violent și nevrednic de preoție, cei trimiși de împărat l-au scos încet din adunare, de teamă să nu ajungă pradă unui atac. Iar el, știind că nu poate fi în siguranță dacă întreprinde ceva împotriva atîtor acuzatori, avîndu-i împotrivă și pe judecători, s-a grăbit să vină la împărat (Sozomen, II, 24).

Venind așadar Atanasie la împărat, i-a făcut cunoscut toate prezumțiile episcopilor împotriva sa, iar episcopii, adunîndu-se la Mareotes, au trimis la împărat pe unii dintre preoții care erau de acord cu ei, adică pe Teogonie din Niceea, pe Teodor din Perintia, pe Marin din Calcedon, pe Narcis din Cilicia și pe alții asemenea acestora. Urzind minciuni și născocind anumite planuri și pure calomnii, le-au prezentat ca adevărate acuzații aduse împotriva lui Atanasie. Ticluind acestea,

101. Bătrînul episcop Alexandru a murit la 17 aprilie 328, deci *nu după cinci luni* de la Sinodul niceean cum spune Teodoret, iar Sfîntul Atanasie a fost numit episcopul Alexandriei în același an, la 8 iunie.

au venit în orașul Aelia. Căci împăratul poruncise ca orice întrunire din Tir să se țină la Aelia. A poruncit să se adune și alții de pretutindeni, pentru ca să se sfințească Bisericile înălțate. De asemenea a trimis bărbați devotați, vestiți pentru credința și evlavia lor, recomandîndu-le să cumpănească îndelung toate, nu numai pentru pontifi și preoți, dar și pentru toți cei care aveau nevoie și alergau de pretutindeni. A fost împodobit și altarul sacru, ornat cu mantii regale, cu vase, aur și pietre prețioase. (Teodoret, I, 30).

CAPITOLUL VI

CUM A FOST RECHEMAT ARIE DIN EXIL ȘI CE EXPUNERE I-A DAT LUI CONSTANTIN, ȘI DESPRE ÎNȘELĂTORIILE ARIENILOR

Între timp, împăratul l-a rechemat pe Arie din exil și i-a poruncit să mărturisească printr-o scriere scurtă ceea ce crede despre Dumnezeu. Atunci el, evitînd termenii noi pe care îi găsise mai înainte, a ticluit o altă explicație, pe care a întărit-o cu cuvinte simple, jurînd chiar că el așa crede și chiar așa și gîndește și că nu concepe nimic în alt fel. Dar iată textul expunerii lui : «Preoții Arie și Euzoie, către stăpînul nostru preacredincios și iubitor de Dumnezeu, împăratul Constantin. Așa cum a cerut evlavia ta iubitoare de Dumnezeu, Împărate Doamne, expun credința mea și mărturisesc în scris în fața lui Dumnezeu că așa cred și eu și toți cei care sînt împreună cu mine, precum urmează. Credem într-unul Dumnezeu, Tatăl atotputernicul, și în Domnul Iisus Hristos, Fiul Său, Care S-a născut din El mai-nainte de toți veci ; în Dumnezeu Cuvîntul, prin Care toate s-au făcut, cîte în cer și pe pămînt, Care a venit și S-a întrupat și a pătimit și a înviat și S-a suit la ceruri ; și iarăși va veni ca să judece viii și morții ; și în Duhul Sfînt, și în învierea trupului, și în viața veacului ce va să vie, și în împărăția cerurilor, și într-una sfîntă și universală Biserică a lui Dumnezeu, care este de la începuturi și pînă la sfîrșit. Această credință am deprins-o din sfînta Evanghelie, cînd Domnul spune apostolilor Săi : *«Mergînd, învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19).* Dacă însă nu credem și nu susținem acestea, cu adevărat în Tatăl, în Fiul și în Sfîntul Duh, așa cum ne învață Biserica universală și sfînta Scriptură, pe care le urmăm în totul, judecătorul nostru va fi Dumnezeu, și acum și în ziua ce va veni. De aceea ne rugăm evlaviei tale, Împărate care iubești pe Dumnezeu, ca atîta vreme cît sîntem clerici și avem credință și înțelegerea

Bisericii și a sfintei Scripturi, să dați poruncă să fim uniți Bisericii noastre mame, prin credința ta pașnică și iubitoare de Dumnezeu ; să puneți capăt anchetelor și excesului de cercetări, pentru ca și noi toți împreună, pe de o parte, și sfînta Biserică, pe de alta, împăcați, să rostim cuvinte înălțătoare pentru domnia pașnică și evlavioasă și pentru tot neamul tău».

Unii au judecat că această expunere de credință este compusă cu iscusință, ca să dea impresia că l-au împăcat pe împărat prin vorbe și în felul acesta este purificată de învățăturile lui Arie, în măsura în care i se acordă încredere și au înțeles și unii și ceilalți. Dar împăratul, socotind că Arie și Euzoie cred la fel cu aceia care s-au întrunit la Niceea, s-a bucurat mult. Totuși nu s-a lăsat convins să-i primească în comunitatea Bisericii înainte de a fi cercetați și verificați de persoane potrivite, conform legii bisèricești, ci i-a îndrumat la episcopii adunați atunci la Ierusalim, scriindu-le să examineze buna credință a expunerii lor și să pronunțe o hotărîre de clemență referitoare la ei. Dar dacă ei cred că aceia au suferit o nedreptate din invidie sau că nu aveau de unde să ceară judecători care să-i găsească vinovați, să-i trimită înapoi, în penitență. Iar cînd s-a ivit prilejul, pe partizanii lui Arie i-au primit în mijlocul comunității în urma scrisorilor împăratului. Și după ce au făcut aceasta, au răspuns chiar ei împăratului, și Bisericii din Alexandria, în Egipt și Tebaida și în Libia, recomandîndu-le tuturor episcopilor și clericilor să-i primească cu drag, de vreme ce împăratul a dovedit că, credința lor este cea adevărată, aceea pe care ei au expus-o în chiar scrisoarea lor. Aceste lucruri se știe că s-au petrecut în Ierusalim (Sozomen, II, 26 și 27).

Iar Atanasie, fugind din Tir, a venit la Constantinopol și a povestit cînd a venit la împărat cele pătimite ; și a cerut ca cele petrecute în Tir să fie examinate și în prezența lui. Împăratul Constantin apreciind că cererea lui este judicioasă a scris episcopilor care se întruniseră la Tir următoarele. (Sozomen, II, 27 și 28).

CAPITOLUL VII

SCRISOAREA PRIN CARE CONSTANTIN CONVOACĂ PE EPISCOPI, CA SĂ CUNOASCĂ EL ÎNSUȘI PROBLEMELE EXPUSE DE ATANASIE

Așadar împăratul, trimițînd o scrisoare sfîntă, a convocat sinodul, pentru ca cele prezentate de Atanasie să fie examinate în prezența sa ; iată cuvintele lui :

Constantin cel credincios și victorios, către episcopii adunați în orașul Tir.

Eu nu am cunoştinţă de cele hotărîte în sinodul vostru cu tulburare şi cu duşmănie. Căci se pare că adevărul a fost înăbuşit de o lipsă de disciplină zgomotoasă. Fără să ţineţi seama de ceea ce îi place lui Dumnezeu, din cauza certurilor pe care le duceţi împotriva alor voştri, vă străduiţi ca și rugăminţile voastre să fie de neînvins. Dar va fi lucrarea providenţei divine dacă şi această strădanie, odată descoperită, va putea fi anulată, iar pentru noi va fi limpede dacă, întrunindu-vă acolo, săvîrşiţi ceva cu bune intenţii sau cu duşmănie.

De aceea vreau ca voi toţi să vă uniţi cu toată graba din respect pentru mine, pînă cînd veţi putea dovedi prin voi înşivă integritatea faptelor petrecute la voi. Însă ţinînd seama de prietenia cu care v-am scris acestea şi v-am convocat la mine prin scrisori, odată cu ea să luaţi cunoştinţă de cele ce urmează.

Îndreptîndu-mă către oraşul care poartă numele meu, din prea fericita noastră patrie, deodată în mijlocul pieţii s-a apropiat de mine atît de neaşteptat episcopul Atanasie, împreună cu cîţiva preoţi pe care îi avea în jurul său, încît mi-a pricinuit oarecare teamă. Căci martor mi-e Dumnezeu, Care observă totul, că n-aveam cum să ştiu cine este, cînd l-am văzut întîi, dacă nu mi-ar fi povestit atunci cineva dintre ai noştri şi cine este şi ce nedreptate a îndurat. N-am stat de vorbă cu el atunci, nici n-am luat parte la vreo convorbire. În timp ce el cerea să fie ascultat, iar eu refuzam şi aproape că dădusem poruncă să fie îndepărtat, cu multă încredere el mi-a cerut, nimic altceva decît venirea voastră pentru ca în prezenţa voastră să poată explica, cu gemetele lui, ceea ce a pătimit. Şi pentru că mi s-a părut logic şi potrivit la vremea aceea, am poruncit să vă fie scrise mai degrabă acestea, pentru ca toţi care vă întruniţi la sinodul din Tir să vă grăbiţi neîncetat să beneficiaţi de îngăduinţa noastră care vă este propice ; adică să se arate prin aceste lucrări ale voastre curăţia şi justeţea judecăţii voastre în prezenţa mea, căci şi voi mă recunoaşteţi de slujitor al lui Dumnezeu : căci şi ca împărat sînt slujitorul lui Dumnezeu. Aşadar numele lui Dumnezeu este cinstit în pace pretûtindeni şi este binecuvîntat prin închinarea mea lui Dumnezeu chiar printre barbarii care pînă acum nu cunoşteau adevărul. Căci e neîndoios că acela care nu cunoaşte adevărul, nu-l poate cunoaşte nici pe Dumnezeu. Şi nu e mai puţin adevărat, aşa cum a fost proorocit, că pînă şi barbarii au recunoscut ca slujitor credincios şi au învăţat să se teamă de Domnul, Care S-a arătat pretutindeni ca apărător al meu şi ca Acela care are grijă chiar prin lucrările Lui. De aici mai ales Îl ştiu ei pe Dumnezeu. Şi ei Îl slăvesc pe Dumnezeu din teama de mine. Voi însă, care trebuie să faceţi cunoscute sfintele minuni ale îndurării Lui, să nu spun că le păziţi, dar că nu faceţi altceva decît cele care

duc la conflict și pornesc din ură, și, ca să spun mai precis, cele care se vede că duc la pieirea neamului omenesc. Dar grăbiți-vă, cum am spus, să veniți la mine fără întîrziere, știind că voi căuta să acționez cu toată puterea, întru cele care privesc legea lui Dumnezeu, mai ales acelea vor fi păzite fără șovăire. La acestea nu va putea avea loc nici critica, nici credința greșită, cînd vor fi împrăștiați și zdrobiți pe față și distruși cu totul vrăjmașii prea sfintei legi, cei care au aruncat ocări fără de număr, sub pretextul sfințeniei. (Socrate, I, 22).

CAPITOLUL VIII

VENIND EPISCOPII CARE ERAU FAVORABILI LUI ARIE, L-AU DEFĂIMAT PE ATANASIE, PENTRU CA SĂ FIE TRIMIS ÎN EXIL

Această scrisoare i-a făcut să se frămînte pe aceia care fuseseră întruniți în sinod, deoarece mulți se întorseseră în orașele lor. Însă aceia care erau în preajma lui Eusebie și Teogonie, a lui Marin, Patrofil, Ursachie și Valens, venind în orașul Constantinopol n-au îngăduit să se discute despre cupa spartă sau despre altarul răsturnat sau despre nimicirea lui Arsenie, probleme pe care le pregătiseră în sinod, ci au găsit altă acuzație, anunțîndu-i împăratului că Atanasie amenință că el nu va mai trimite, ca de obicei, grîne din Alexandria în orașul Constantinopol. Din generozitatea împăratului Constantin se trimiteau din Alexandria la Constantinopol cam optzeci de mii de banițe de grîu pentru cei săraci. Se pare că și lucrul acesta a fost făcut de episcop. Ei spuneau că au auzit aceasta pe cînd Atanasie o spunea episcopilor Amantie, Anubio, Arbatio și Petru. Și astfel, o derogare are multă putere atunci cînd cel care o înfăptuiește este considerat demn de încredere. Înfuriat de această înșelătorie, împăratul l-a trimis pe Atanasie în exil și i-a poruncit să locuiască în Gallia. Unii zic că împăratul a făcut aceasta și pentru unirea Bisericii, căci Atanasie evita comuniunea cu Arie. Iar acesta trăia în Treveri, în Gallia. (Socrate, I, 23).

Dar nimeni să nu se mire că un asemenea bărbat a fost înșelat din cauza preoților care vorbeau lucruri inexacte. Și minunatul prooroc David a fost înșelat cînd a fost mințit nu de un episcop, ci de sclavul Siba împotriva lui Mefiboșet. (Teodoret, I, 33).

CAPITOLUL IX

CUM A FOST DEPUS MARCEL DIN ANCIRA, ȘI DESPRE SOFISTUL ASTERIE

Așadar, episcopii adunați în orașul Constantinopol l-au depus pe Marcel [102] din Acira Galatiei, dintr-o pricină asemănătoare. Un oarecare Asterie, care practica în Capadocia învățătura de sofist, renunțînd la aceasta, făgăduia să adopte religia creștină ; a și încercat să scrie cărți care l-au dus pînă acolo, și prin care a întărit învățătura lui Arie. El spunea că Hristos este Puterea lui Dumnezeu, așa cum este spus la Moise : că lăcusta și omizile sînt puterea lui Dumnezeu ; și multe altele la fel cu acestea. Dar acest Asterie se ducea adesea la episcopii care nu ocoleau secta lui Arie. Se grăbea să vină și la sinoade, cerînd episcopatul în vreun oraș. Dar a fost lipsit de preoție fiindcă s-a dovedit că a adus sacrificii în timpul persecuției. Străbătînd orașele Siriei, arăta cărțile cu care era obișnuit. Marcel, cunoscînd acestea și voind să scrie împotriva lui, a întrecut măsura contestării. Căci s-a apucat să spună ca Paul din Samosata, că Domnul Hristos este numai om.

Cunoscînd acestea, cei care s-au adunat atunci la Ierusalim nu au vorbit nimic de Asterie, fiindcă nu era în rîndul preoților. Iar lui Marcel, ca unul care îndeplinea funcția sacerdotală, cercetîndu-i învățătura cărții lui și găsindu-l întinat de dogma celui din Samosata, i-au poruncit să se lepede de secta aceea. Cel acuzat a făgăduit să ardă cartea. Cum operația aceasta se prelungea, colegiul episcopilor, la convocarea împăratului, a venit în orașul împăratului, fiind de față și Eusebie și episcopii care erau cu el, și în orașul Constantinopol iarăși a fost luat în discuție Marcel. Și deoarece Marcel nu voia să ardă, cum făgăduise, scrierea interzisă, l-au depus din episcopat. În locul lui l-au numit în Ancira pe Vasile [103]. Dar și această scriere în trei cărți, combătînd cu tărie credința greșită a lui a distrus-o Eusebie. Marcel însă a primit după aceea episcopatul în sinodul din Sardes, spunînd că a înțeles că nu din pricina cărții sale a fost depus, ci ca unul care era adeptul lui Paul. (Socrate, I, 24).

---

102. Marcel de Ancira († către 374) a participat la Sinodul I Ecumenic. Mai tîrziu însă a căzut în erezia lui Sabelie și a fost condamnat la Sinodul II Ecumenic (381).

103. Vasile de Ancira († către 364) a fost medic. În 336 a fost ales episcop în locul lui Marcel de Ancira dar, făcîndu-i-se opoziție, a ocupat scaunul episcopal mai tîrziu. Între 358—360, împreună cu Gheorghe de Laodiceea, a fost conducătorul partidei homoiousienilor, arieni moderați.

CAPITOLUL X

ÎN CE FEL A MURIT ARIE, ÎN TIMP CE SE STRĂDUIA CA CEI DIN CONSTANTINOPOL SĂ FIE PRIMIŢI ÎN COMUNITATE DE ALEXANDRU

Cînd Arie a venit în Egipt după sinodul de la Ierusalim, fiindcă Biserica din Alexandria evita comuniunea cu el, a venit din nou în oraşul Constantinopol unde se adunau adepţii săi, care voiau şi să arate supunere episcopului Eusebiu din Nicomidia, şi să participe la sinod. Alexandru, episcopul de atunci din Constantinopol [104], intuind strădania lor, şi-a dat silinţa să pună capăt acestei străduinţe. Neavînd puterea să făptuiască aceasta a interzis străduinţele lui Arie, zicînd că aceluia nu-i este îngăduit să fie preot, nici să infirme hotărîrea episcopilor din aproape toată lumea, care s-au întrunit cu el în oraşul Niceea. Dar Eusebie şi cei care erau în jurul lui, după ce mai întîi n-au reuşit să-l înduplece pe Alexandru cu sfaturile lor, au ameninţat apoi cu teroarea : că, dacă nu-l primeşte pe Arie, în cutare zi, el însuşi va fi deportat în exil. Iar Arie va fi primit în comuniunea tuturor. După acestea s-au despărţit unii de alţii. Unii aşteptau ziua fixată ca să se împlinească ameninţările ; Alexandru însă cerea să nu se ajungă la îndeplinirea spuselor lui Eusebie. Cu atît mai mult era constrîns de teamă, cu cît ceilalţi aproape îl convinseseră pe împărat să facă aşa cum voiau ei. În ziua dinaintea aceleia fixate, el a îngenunchiat în altar şi a stat în genunchi toată noaptea, rugîndu-l pe Dumnezeu să împiedice hotărîrea duşmanilor săi (Sozomen, II, 28).

Alexandru se ruga deci în genunchi. Împăratul însă, vrînd să-l încerce pe Arie, l-a chemat la palat şi l-a iscodit să vadă dacă respectă hotărîrile sinodului de la Niceea. Acesta, fără să se codească, a subscris degrabă învăţătura de credinţă, evitînd deznodămîntul cu vicleşug abil prin această semnare. Mirat, împăratul i-a cerut să jure. A făcut şi acest lucru, în mod fraudulos bătîndu-şi joc la fel de ingenios, şi de jurămînt. Eu consemnez ceea ce am auzit despre acest şiretlic. Căci se spune că Arie a înscris secta sa în lista pe care o purta sub altar ; de aceea el a crezut că jură adevărul, zicînd că el aşa ştie cum a scris. Am consemnat şi acest lucru aşa cum l-am auzit, căci am luat cunoştinţă din scrisorile împăratului că a depus jurămînt. Împăratul, încrezător, a poruncit să fie primit de episcopul Alexandru în comunitatea oraşului Constantinopol. Era într-o sîmbătă. A doua zi fiecare aştepta să se sfătuiască cu ceilalţi ; dar opiniile lui Arie au fost urmate

---

104. A păstorit după anul 325 şi a murit în 336 sau 337.

de judecata lui Dumnezeu. Căci după ce a ieșit din palatul împăratului, însoțitorul lui Eusebie era privit cu condescendență, ceea ce era evident pentru întregul oraș. Cînd a ajuns în locul care se numește forul lui Constantin, unde se află o columnă de culoarea purpurei, l-a cuprins deodată o groază, dintr-un colț ascuns al conștiinței și, odată cu frica s-au pornit vărsături din stomac. Căutînd un refugiu în apropiere și văzînd că se află aproape de forul lui Constantin, s-a îndreptat într-acolo. Ajungînd acolo, odată cu vărsăturile l-a cuprins o sfîrșeală și odată cu fecalele a căzut și el în drum. Și atunci s-a prăbușit, și a început să-i curgă mult sînge și-i mai curgeau bucăți de splină și de ficat. Și după toate acestea a urmat imediat și moartea. Acolo unde s-au petrecut acestea, în orașul Constantinopol, cum am mai spus, se arată dincolo de forul lui Constantin și piața transformată în portic. Toți aceia care trec pe acolo arată cu degetul locul care amintește moartea îngrozitoare a lui Arie[105]. (Socrate, I, 25).

După un timp, un partizan al rătăcirii lui Arie, bogat și influent, și-a dat silința să cumpere de la stat locul acela. Și demolînd ceea ce era înainte, a clădit acolo o casă care să ducă la uitarea acelui fapt și în felul acesta să i se piardă amintirea. Zvonul însă a străbătut întreg orașul și a vestit lumii întregi moartea lui Arie. (Sozomen, II, 28).

CAPITOLUL XI

DREPT-CREDINCIOȘII SE ÎNTÎLNEAU LA ÎNCEPUT CU ADEPȚII LUI ARIE ȘI PURTAU DISCUȚII DESPRE LEGEA LUI CONSTANTIN PRIN CARE A PORUNCIT CA PREDICILE ERETICILOR SĂ FIE VERIFICATE DE SLUJITORII BISERICEȘTI

Dar, cu toate că învățătura lui Arie se făcea cunoscută multora prin discuții, poporul totuși nu făcea încă deosebirea specifică, nici nu o cunoștea după numele întemeietorului ei. Se adunau toți în biserică și stăteau de vorbă, în afară de novațieni și frigieni și valentinieni și marcioniți și paulieni și cei care îmbrățișaseră alte erezii. Împotriva tuturor acestora împăratul a promulgat o lege care propunea să li se interzică predicarea și frecventarea bisericilor ; nu le erau îngăduite nici întrunirile în case particulare și nici oficierea publică. Fiindcă el gîndea că

105. Despre moartea lui Arie a scris Sfîntul Atanasie cel Mare în *Epistola adresată episcopilor Egiptului și Libiei împotriva arienilor* și în *Epistola către fratele Serapion despre moartea lui Arie*. A se vedea mai pe larg la Mitropolit Nicolae Corneanu, *Moartea ereticului Arie în lumina documentelor vremii*, în *Studii Patristice*, Timișoara 1984, p. 239—244.

mai bine să vină în comuniunea Bisericii universale, în care şi sfătuia să se întrunească toţi. Cred că din cauza acestei legi s-a pierdut amintirea ereziei. Căci din timpul primilor împăraţi, cei care se închinau lui Hristos, chiar dacă se deosebeau prin diversitatea sectelor, în faţa păgînilor erau socotiţi totuşi creştini şi la fel erau supuşi pătimirilor. Iar din pricina aceloraşi persecuţii, nu puteau să se judece singuri pe ei înşişi, şi de aceea, întrunindu-se laolaltă, celebrau liturghia. Aşa că, deşi erau puţini, nu păreau totuşi că sînt separaţi. Însă după această lege, nu se puteau întruni în public în biserici, şi nici în ascuns, de vreme ce episcopii oraşelor şi clericii care observau acestea îi împiedicau. Aşa s-a făcut că, de teamă, cei mai mulţi au trecut la Biserica universală. Alţii însă au păstrat credinţa lor, fără să rămînă continuatorii ereziei. (Sozomen, II, 30).

CAPITOLUL XII

ÎN CE FEL ŞI UNDE A LĂSAT ÎMPĂRATUL CONSTANTIN PE CEI TREI FII AI SĂI ÎMPĂRAŢI, ŞI A MURIT PRIMIND BOTEZUL

Tocmai cînd preacredinciosul împărat era mai bucuros pentru creştinătate şi şi-a dat seama de întărirea credinţei de la Niceea prin mărturisirea adevăratului Dumnezeu, tocmai atunci a avut bucuria să afle cele petrecute cu Arie. Şi avînd împăratul trei fii, i-a numit cezari şi a hotărît ca fiecare dintre ei să conducă imperiul său timp de zece ani. Astfel, primului dintre ei, numit ca şi el, Constantin, i-a dat conducerea regiunilor apusene în deceniul care îi revenea ; cel de al doilea, numit după bunicul său, Constanţiu, a hotărît să fie conducătorul Orientului, în al doilea deceniu ; iar pe cel mai tînăr, Constant, l-a hotărît pentru al treilea deceniu. La un an după această hotărîre, intrînd în al şaizeci şi cincilea an de viaţă, s-a îmbolnăvit şi a plecat din oraşul Constantinopol spre regiuni cu ape calde. (Socrate, II, 25).

Pe cînd trăia în Nicomidia, agravîndu-i-se boala şi conştient fiind că viaţa nu-i mai este sigură, a primit harul sfîntului botez. Căci tot amînase pînă atunci (An. 336), considerînd că s-a făcut vrednic să fie botezat în apele Iordanului. A lăsat apoi celor trei fii moştenirea imperiului şi s-a grăbit să se întoarcă în Alexandria, la marele Atanasie, deşi

era acolo și Eusebie care se străduia să-i dea sfaturi contrarii. (Teodoret, I, 23). Într-o suburbie a Nicomidiei a fost inițiat în Taina sfîntului botez (Sozomen, II, 32).

După ce a făcut testamentul, statornicind moștenitori pe cei trei fii, a murit. Trupul împăratului, așezat într-un sicriu de aur, a fost dus la Constantinopol și așezat în palat, într-un loc înalt. Fiindcă a fost înconjurat de multe onoruri și aproape venerat cît a trăit, a fost de față unul dintre fiii lui. După ce a venit Constanțiu din Orient, rămășițele pămîntești au fost înmormîntate cu funeralii imperiale în biserica Apostolilor ; au făcut aceasta pentru ca împărații și preoții să nu fie lipsiți de rămășițele apostolilor. Și a trăit împăratul Constantin șaizeci și cinci de ani, dar a domnit treizeci și doi. A murit în timpul consulilor Felician și Tacian (adică în anul Domnului 336, Chron. Cassiod. 338), în ziua de 22 a lunii mai, care era al doilea an al celei de a două sute opta Olimpiade. (Socrate, I, 26).

CARTEA A IV-A

CAPITOLUL I

CUM S-A RĂSPÎNDIT ÎNVĂȚĂTURA LUI ARIE PRINTRE UNII PREOȚI

Așa s-au petrecut lucrurile în sînul Bisericii în timpul împăratului Constantin. După moartea lui, învățătura sinodului de la Niceea a ajuns din nou să dea loc la nemulțumiri. Căci cît a trăit Constantin, deși nu și-au însușit-o cu toții, nu îndrăzneau totuși să o renege pe față. Dar după moartea lui cei mai mulți s-au îndepărtat pe față de acel sinod. Aceștia erau aceia care dintru început se arătau a fi suspicioși, și în special, adepții lui Arie, Eusebie și Teogonie, care credeau că învățătura lor se va întări dacă se interzice reîntoarcerea lui Atanasie, iar adepții lui din dioceza egipteană își vor nega jurămîntul. Și aceia tocmai asta făceau, conduși de preotul prin care, pe vremea lui Constantin, Arie a fost rechemat din exil. Căci acest preot era plăcut și lui Constanțiu pentru că respecta testamentul tatălui său, în așa măsură, încît avea acces la împărat și la cei care erau puternici la palat. Eusebie însă părea așa de la largul lui în palatul regal încît pe adepții lui i-a făcut fruntași și oameni de curte. Din această cauză au reînceput discuții dese, în public și în particular, cu privire la învățătură — și odată cu acestea au reînceput și injuriile, dușmăniile și cele care de obicei urmează acestora (Sozomen, III, 1).

CAPITOLUL II

CUM A REVENIT ATANASIE ÎN ALEXANDRIA REDOBÎNDIND SIMPATIA FIULUI CEL MIC AL LUI CONSTANTIN, ȘI SCRISOAREA ACESTUIA

Între timp Atanasie s-a reîntors din părțile occidentale, în Alexandria, unde și Constantin, încă de pe vremea cînd trăia, prefera să revină. Se spune chiar că a voit să consemneze acest lucru în testament, dar, murind, fiul său mai mare, Constantin, care domnea în regiunile apusene, a făcut-o și a trimis celor din Alexandria o scrisoare în felul următor :

Împăratul Constantin, către poporul constituit în Biserica universală din Alexandria.

Cred că mintea voastră preasfîntă nu este neştiutoare de faptul că Atanasie a fost trimis un timp în Galia, ca să predice legea sfîntă, deoarece cruzimea duşmanilor săi neîmpăcaţi punea în pericol viaţa sa sfîntă, şi poate ca, prin şiretenia răilor acelora, să nu i se întîmple ceva nemeritat. Ca să evite aşadar aceasta, a fost înlăturat de la îndatoririle lui imediate. Şi aşa a fost sfătuit (i s-a poruncit), să locuiască acolo, pentru ca în oraşul acela în care trăia să nu ducă lipsă de nimic din cele necesare. Dar atît de vrednică de cinstire este virtutea lui, după încercările milostivirii dumnezeieşti, încît dispreţuieşte supărările nenorocirilor. Drept aceea, cu tot respectul pentru voi, stăpînul nostru, cuviosul Constantin, părintele meu de fericită amintire, propusese ca acest episcop să fie reaşezat pe locul său. Totuşi, fiindcă soarta omenească i-a luat-o înainte şi s-a săvîrşit din viaţă înainte de a împlini această dorinţă, am considerat normal să îndeplinesc eu dorinţa împăratului de fericită amintire. Cînd se va întoarce la voi, aveţi grijă să aibă parte de cinstirea pe care i-o arăt şi eu. Căci nu e surprinzător să facem pentru el ceva vrednic de laudă. Pentru că, imaginea voinţei voastre şi atitudinea unui asemenea bărbat mi-au mişcat sufletul şi m-au îndemnat să fac acesta. Providenţa divină să vă aibă în pază, prea iubiţi fraţi. (Sozomen, III, 2).

CAPITOLUL III

DESPRE UNELTIRILE ARIENILOR ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE

Bizuindu-se pe această scrisoare, Atanasie a venit în Alexandria şi poporul din Alexandria l-a primit cu drag. Însă arienii, urzind o conspiraţie împotriva lui, stîrneau dese răscoale, prin care prilejuiau lui Eusebie ocazia să-l ponegrească în faţa împăratului — spunînd că, fără să se plece sinodului tuturor episcopilor, a pus stăpînire pe Biserică cu de la sine putere. Şi atît l-au ponegrit, încît împăratul, indignat, l-a alungat din oraşul Alexandria. În timpul acesta, murind episcopul Eusebie, a primit episcopatul discipolul său Agapie, al Cezareii Palestinei, care a scris şi multe alte cărţi, şi a adunat şi multe lucruri scrise despre dascălul său. (Sozomen, IV, 2).

CAPITOLUL IV

DESPRE MOARTEA FIULUI LUI CONSTANTIN

Nu după multă vreme și împăratul Constantin, fiul mai mare al lui Constantin, în timp ce încerca să năvălească în regiunile fratelui mai mic, Constant, în cursul unui atac în jurul Aquileii, a murit, cînd erau consuli Acindin și Brocle (An. 339). Așa că și conducerea regiunilor occidentale ale imperiului roman i-a revenit lui Constant, iar cele orientale, lui Constanțiu (Socrate, II, 3).

CAPITOLUL V

ÎN CE FEL ATANASIE, DUPĂ CE ARIENII I-AU PORNIT DIN NOU RĂZBOI, A PLECAT ÎN REGIUNILE ITALIEI

Și așa, în timp ce Constantin a statornicit un imperiu veșnic, împărțind prin testament fiilor săi domnia temporară (căci nici unul dintre ei nu era de față), un preot recomandat chiar de sora lui a crezut că testamentul se referă la el : luîndu-l a vrut să-l dea lui Constanțiu, care i se părea mai aproape decît ceilalți și credea că poate veni înaintea celorlalți. Făcîndu-i-se cunoscut lui Constanțiu acest lucru, el a primit cu încredere testamentul trimis. Acela, văzînd pe Constanțiu lipsit de voință și că poate fi mînuit ca o trestie în bătaia vîntului, s-a încumetat să pornească război împotriva învățăturii Evangheliei și să dezlănțuie o furtună cumplită împotriva Bisericii. Căci spunea că sînt vinovați aceia care introduceau în doctrina credinței cuvîntul de consubstanțialitate, cuvînt care nu se găsește în Scriptură și care dă naștere la discordie între ei și preoți. Țesea intrigi, acuzîndu-l pe Atanasie și pe adepții lui. Colaboratorii săi erau Eusebie și Teogonie și Teodor din Perint, care părea mai înzestrat cu talent oratoric, și a scris explicarea Evangheliilor ; cei mai mulți îl numesc Herocleios (An. 341). Aceștia, văzîndu-l deseori pe împărat, pretindeau că întoarcerea lui Atanasie este pricina multor rele. Și spuneau că din cauza lui sînt tulburări nu numai în Egipt, dar și în Palestina și în Fenicia și la neamurile vecine. Apoi copleșind cu vorbe de felul acesta atenția slabă a împăratului, l-au sfătuit ca Atanasie să fie din nou exclus din Biserică. Dar acesta, aflînd de sfatul lor, a plecat în părțile din Apus. (Teodoret, II, 3).

CAPITOLUL VI

CE A HOTĂRÎT EPISCOPUL IULIU ÎN PRIVINȚA LUI ATANASIE

Eusebie însă și cu tovarășii lui au trimis episcopului Iuliu Romanul calomnii întocmite împotriva lui Atanasie. Iuliu, respectînd legea bisericească, le-a poruncit și acelora să vină la Roma și l-a chemat pe cinstitul Atanasie la judecata obișnuită. El a venit, răspunzînd prompt chemării, dar purtătorii de calomnii n-au plecat la Roma, știind că minciuna lor poate fi ușor descoperită. Iar oile, văzîndu-se părăsite de păstor, l-au ales pe lup drept păstor peste ele, adică pe Grigorie, care, purtîndu-se timp de șase ani mai crud ca animalele sălbatice, și-a primit pedeapsa răutății sale : a fost sfîșiat cu cruzime de toți. (Teodoret, II, IV).

CAPITOLUL VII

ÎMPĂRATUL CONSTANT ȚINE PARTEA LUI ATANASIE

Venind la Constant, după ce Constantin fiul a murit în război, Atanasie relata cu mînie intrigile arienilor și războiul purtat împotriva credinței apostolice, și amintea numele tatălui lui și sinoadele impunătoare la care a luat parte, cum și faptul că sinodul părea întărit prin hotărîrea comună. Însoțind acestea cu lacrimi, a trezit în împărat zelul tatălui său. Căci de îndată ce a auzit acestea, i-a scris fratelui său, îndemnîndu-l să păstreze neatinsă moștenirea evlaviei tatălui lor, care a și domnit cu credință, i-a și învins pe tiranii romanilor și a și subjugat neamurile aflate împrejur. (Teodoret, II, 5).

CAPITOLUL VIII

DESPRE MOARTEA LUI ALEXANDRU, EPISCOPUL CONSTANTINOPOLULUI, ȘI DESPRE NUMIREA LUI PAVEL LA ORTODOCȘI, IAR LA ARIENI, MACEDONIE

Dar din aceste tulburări, s-a iscat la Constantinopol o altă nenorocire, mai mare ca aceea dinainte, din motive asemănătoare. Alexandru, întîistătătorul Bisericii din Constantinopol, după ce a terminat lupta cu Arie, a plecat din lumea aceasta, în al treisprezecelea an al episcopatului său, în vîrstă de nouăzeci și opt de ani (An. 326) [106], și nu a lăsat

106. Anul morții episcopului Alexandru al Constantinopolului este indicat greșit. A se vedea nota 104.

pe nimeni în locul său ; dar a hotărît să fie ales unul dintre cei doi pe care i-a indicat el. Şi fiindcă toţi doresc un om supus şi renumit dovedit pentru viaţa sa fără pată, l-au hirotonit episcop pe Pavel, preotul numit de el, un bărbat tînăr ca vîrstă, dar bătrîn, ca înţelepciune. Dacă însă ar fi vrut să aleagă numai după aspectul reverenţios, l-ar fi făcut pe Macedonie, pe atunci diacon, care se pare că era mai în vîrstă. Din această pricină s-a ivit o mai mare luptă pentru hirotonirea episcopului, ceea ce a adus tulburări în sînul Bisericii, deoarece poporul s-a împărţit în două, unii apărînd învăţătura lui Arie, iar ceilalţi, hotărîrea sinodului de la Niceea. Cîtă vreme a trăit Alexandru, omousienii erau mai puternici decît episcopii arienilor, fiindcă aceştia fiind dovediţi, erau ameninţaţi zilnic. Cînd însă a murit Alexandru, s-a pornit lupta din ambele părţi. Căci omousienii l-au hirotonit episcop pe Pavel, iar adepţii lui Arie, pe Macedonie. Şi Pavel a fost hirotonit în biserica numită şi «Irina», care este aproape chiar de biserica Sofia, în care se pare că hotărîrea lui Alexandru a fost cunoscută mai bine. (Socrate, II, 4).

CAPITOLUL IX

ÎNLĂTURÎNDU-L PE PAVEL, EUSEBIE DIN NICOMIDIA A LUAT EPISCOPATUL DIN CONSTANTINOPOL ; DESPRE SINODUL DIN ANTIOHIA ŞI DESPRE NUMIREA LUI EUSEBIE ÎN ALEXANDRIA, ŞI A LUI GRIGORIE, DUPĂ EL ; DESPRE MODIFICAREA SINODULUI DIN NICEEA

După scurtă vreme împăratul, venind la Constantinopol, s-a indignat din cauza hirotonirii făcute de episcopii arieni ; convocînd sinodul, a făcut să fie înlăturat Pavel [107] ; şi a decretat să fie episcop Eusebie, care plecase din Nicomidia la Constantinopol. După acestea, împăratul a plecat la Antiohia. Eusebie însă nu admitea să renunţe, ci punea totul în mişcare ca să ducă la îndeplinire proiectul lui. A făcut aşa ca să se ţină un sinod în Antiohia Siriei, cu care ocazie s-a făcut sfinţirea bisericii pe care părintele împăraţilor începuse să o înalţe şi, după moartea lui, Constanţiu a terminat-o, la optsprezece ani de la începerea ei ; de fapt a făcut aceasta spre nimicirea şi distrugerea sinodului de la Niceea. La acest sinod s-au întrunit nouăzeci de episcopi din diferite oraşe. Dar nu a fost de faţă Maxim, succesorul lui Macarie din Ierusalim, gîndind

107. Episcopul Pavel a păstorit la Constantinopol în trei rînduri : întîia oară între 337—339 ; a doua oară de la sfîrşitul anului 339 pînă la începutul anului 342 ; a treia oară de la începutul anului 346 pînă la sfîrşitul anului 351.

că ar putea fi silit să subscrie la condamnarea lui Atanasie. Și nici Iuliu, întîistătătorul măreței Rome, nu a fost de față și nu trimis pe cineva în locul său. Așa că sinodul din Antiohia s-a ținut sub conducerea împăratului Constanțiu, în timp ce erau consuli Marcelin și Probin (adică în anul 340 după Cassiodor sau 341 după Baron). Era al cincilea an de la moartea lui Constantin, tatăl împăraților. În fruntea Bisericii din Antiohia era atunci Placit, succesorul lui Eufronie. Cei care apărau meritul lucrării lui Eusebie socoteau că se face o derogare pentru Atanasie ; în primul rînd au fost denigrați ca și cum ar fi călcat legea pe care tocmai atunci o decretaseră chiar ei — fiindcă nu primise preoția în urma hotărîrii întregului sinod al episcopilor, ci a intrat în Biserică atribuindu-și-o singur. Și apoi, fiindcă la venirea sa, iscîndu-se tulburări în popor, au murit mulți în vremea răscoalei ; și pentru că unii au fost loviți de Atanasie, s-a spus că au fost predați judecătorilor. (Socrate, II, 5).

Prin această derogare petrecută atunci l-au numit episcop în Alexandria, dîndu-i lui Eusebie cognomenul de Emisen. (Socrate, II, 6).

Dar pentru că acesta care a fost hirotonit s-a temut să se ducă în Alexandria, l-au făcut episcop pe Grigorie. Procedînd astfel, au schimbat credința, fără a se face vinovați față de sinodul de la Niceea ; dar prin crearea acestui precedent, schimbînd și citind actele în sinoadele care s-au succedat, încetul cu încetul sfîrșitul credinței a ajuns înapoi la nebunia ariană (Socrate, II, 7).

CAPITOLUL X

SCRISOAREA DESPRE CREDINȚA SINODULUI DIN ANTIOHIA, ȘI DESPRE RĂZBOIUL CU FRANCII, ȘI DESPRE CUTREMURUL DIN ANTIOHIA

Noi nu am fost partizanii lui Arie ; căci cum ar fi urmat episcopii pe un preot ? Nu am urmat nici vreo altă credință, ci am sprijinit cele ce au fost expuse din vechime. Căci am fost și cercetători și cunoscători ai acestei învățături, și mai degrabă am gîndit-o decît am urmat-o. Căci dintru început am învățat să credem întru Unul Dumnezeu al tuturor, Dumnezeul Care a creat și Care are grijă de toate cele care înțeleg și simt, și întru Unul Fiul, Unul-Născut, Care există mai înainte de toți vecii și Care rămîne împreună cu Tatăl Său, Care le-a făcut pe toate cele văzute și cele nevăzute ; și Care în vremea din urmă prin buna voie a Tatălui a coborît și Și-a luat trup din Sfînta Fecioară ; a pătimit și șade de-a dreapta Tatălui ; și iarăși va veni să judece viii și morții, și

va rămîne Împărat în veci și Dumnezeu. Credem și în Sfîntul Duh. Iar dacă trebuie să adăugăm, credem și în învierea trupului și în viața veșnică.

Cei care au scris acestea în prima scrisoare au trimis-o în orașe. Dar după puțin timp au trimis o alta în Antiohia. În același timp s-a întîmplat să se iște tulburări chiar în stat. Căci un trib de franci, așezat împrejurul celor două falii, a fost cotropit de romani. Tot atunci a avut loc și un puternic cutremur de pămînt în Orient, în special în Antiohia, care a fost zguduită mulți ani de-a rîndul. (Socrate, II, 7).

CAPITOLUL XI

CUM A VENIT GRIGORIE ÎN ALEXANDRIA, ȘI A FUGIT ATANASIE, ȘI NECAZURILE CARE I S-AU ÎNTÎMPLAT LUI GRIGORIE

În timpul acesta pe Grigorie îl întovărășea în Alexandria un comandant de armată sirian, împreună cu ostași înarmați în număr de cinci mii, printre care erau și partizani de ai lui Arie, care rămăseseră pe acolo. Cred însă că trebuie să spun cum a fost izgonit Atanasie din biserică, pentru a nu se înțelege că a fugit. Era spre seară și poporul era atent la străji, căci toți nădăjduiau că va fi o adunare. În acest moment a venit comandantul oștii și a înconjurat biserica cu cohortele sale. Dar Atanasie, văzînd ce se petrece, s-a gîndit să nu se întîmple ceva rău poporului din cauza sa. Și poruncind diaconului să continue rugăciunea, a cerut din nou să se cînte psalmul. Și în timp ce se intona psalmodia, au ieșit cu toții printr-o ușă a bisericii. Ostașii stăteau liniștiți în vreme ce se petrecea aceasta. Dar Atanasie a ieșit nevătămat printre cei care intonau psalmul. Și fugind în felul acesta, a plecat la Roma. Abia atunci a ajuns Grigorie în fruntea Bisericii din Alexandria. Dar poporul din Alexandria nepricepînd ce s-a întîmplat, a dat foc bisericii care se numea a lui Dionisos. (Socrate, II, 8).

CAPITOLUL XII

ÎN CE FEL, LA MOARTEA LUI EUSEBIE, PAVEL A FOST DIN NOU ADUS ÎN BISERICĂ, ȘI A FOST NUMIT DE ARIENI MACEDONIE

Iar Eusebie a trimis o delegație la Iuliu, episcopul orașului Roma, rugîndu-l să fie judecător împotriva lui Atanasie. Dar Eusebie nu a mai ajuns să cunoască cele hotărîte la Iuliu, deoarece a mai trăit puțină vreme după sinod, și apoi a încetat din viață. Așa că cei din Constantinopol l-au adus din nou în Biserică pe Pavel. De asemenea, cei ai lui

Arie au hirotonit pe Macedonie în biserica ce se numește a lui Pavel. Acest lucru era susținut de partizanii lui Eusebie și urmașii opiniei lui, adică Teogonie din Niceea, Marin din Calcedonia, Teodor din Heracleea, și alții. Dar ereticii Ursachie și Valens, după ce au trimis episcopului Iuliu o scrisoare de penitență și recunoscînd cuvîntul de consubstanțialitate, au fost admiși la împărtășanie. (Socrate, II, 9).

CAPITOLUL XIII

CUM A FOST OMORÎT DE POPOR COMANDANTUL OȘTILOR, HERMOGEN, CARE VOIA SĂ-L ALUNGE PE PAVEL DIN BISERICĂ ȘI RĂZBUNAREA CARE A URMAT

În timpul acesta se înălța o uriașă văpaie de luptă din cauza lui Macedonie, iar războiul civil între creștini făcea să se verse mult sînge în oraș. Cînd a auzit aceasta, Constanțiu, numit împărat la Antiohia, a ordonat lui Hermogen, comandantul oștilor din Tracia, să-l alunge pe Pavel din Biserică. Venirea acestuia la Constantinopol a provocat mari tulburări, căci intenționa să-l alunge pe episcop. Poporul s-a răsculat, căci era pregătit să se răzbune. Cum Hermogen insista să-l izgonească pe Pavel cu forța armată, poporul s-a aprins, așa cum se întîmplă de obicei în asemenea împrejurări, și i se împotrivea orbește ; dînd foc casei lui, l-au prins și l-au omorît. Acestea s-au petrecut în timpul celui de al treilea consulat al lui Constanțiu și al doilea al lui Constant (adică în anul Domnului 341).

În vremea aceea Constant tocmai i-a supus pe franci imperiului roman. Constanțiu însă, ocupîndu-se de moartea lui Hermogen, a venit călare din Antiohia la Constantinopol și l-a expulzat pe Pavel din oraș. Prin condamnare însă a lovit și în oraș, lipsindu-l de grînele adunate de tatăl lui, peste patruzeci de mii de banițe care erau măcinate zilnic. Căci numai el furniza aproape optzeci de mii de banițe în fiecare zi trimițîndu-le din orașul Alexandria. După toate acestea, amîna să-l numească pe Macedonie episcop al orașului ; căci era mîniat și împotriva lui, nu numai fiindcă fusese hirotonit fără voința sa, ci pentru că din pricina discordiilor născute între el și Pavel, au murit mulți, printre care a pierit și comandantul armatei. Deci trimițîndu-l să țină slujbe numai în biserica în care a fost hirotonit, a plecat iarăși la Antiohia. (Socrate, II, 10).

CAPITOLUL XIV

CUM A FOST ÎNDEPĂRTAT GRIGORIE DIN ALEXANDRIA ȘI A FOST CHEMAT ACOLO ARIANUL GEORGE

După aceea arienii, îndepărtîndu-l din Alexandria pe Grigorie, care le era odios, și fiindcă din cauza lui avusese loc incendiul, dar și pentru că nu le ierta greșeala lor, l-au chemat pe George din Capadocia, un arian îndîrjit. (Socrate, II, 10).

CAPITOLUL XV

SCRISOAREA LUI IULIU ROMANUL CĂTRE CEI DIN ORIENT, CU PRIVIRE LA ATANASIE, PAVEL ȘI CEILALȚI EPISCOPI ORTODOCȘI ADUNAȚI LA ROMA

Părăsind Alexandria, Atanasie a plecat la Roma. S-a întîmplat ca în timpul acela să-l întîlnească tot acolo și pe Pavel, episcopul de Constantinopol, și pe Marcel din Ancira, și pe Asclepie din Gaza. Acesta, pentru că s-a împotrivit arienilor, fiind proscris de ei, ca și cum ar fi răsturnat altarul, a fost condamnat. În locul lui, Biserica din Gaza a fost încredințată lui Quintian. Lucian, episcopul din Adrianopol, înlăturat din Biserica sa în urma unei acuzații, trăia la Roma. Așa că episcopul roman, cunoscînd învinuirile aduse fiecăruia și aflînd că toți erau de acord cu sinodul de la Niceea, i-a adunat pe toți la un loc, ca unul care purta grija tuturor și, pentru respectul scaunului propriu, i-a trimis pe toți în Bisericile lor și le-a scris episcopilor din Orient învinuindu-i că nu s-au purtat corect cu acești bărbați fără vinovăție, pe care i-au alungat din Bisericile lor, fără să țină seama cîtuși de puțin de cele hotărîte în sinodul de la Niceea. Și a poruncit unora dintre aceștia să se prezinte la el într-o anumită zi, ca să le arate decretul drept, dat de el cu privire la ei. Și a amenințat că el nu va îngădui altceva dacă vor întîrzia să pună capăt acestor tulburări și schimbări. Acestea le-a *scris el. Iar Atanasie și Pavel au trimis episcopilor din Orient scrisorile* lui Iuliu, și fiecare și-a recăpătat scaunul său. (Sozomen, III, 7).

CAPITOLUL XVI

CE AU RĂSPUNS LA SCRISOAREA LUI IULIU CEI DIN ORIENT

Iar episcopii din Orient, suportînd cu greu acest lucru, adunați la Antiohia (An. 346) i-au răspuns lui Iuliu printr-o scrisoare, compusă într-un stil ales, dar plină de multă ironie și alcătuită nu fără oarecare amenințare. Căci recunoșteau că Biserica romanilor este darnică față

de toți, ca o mamă evlavioasă care există din vechime și are grijă apostolică, deși învățăturile veniseră de la predicatori ai învățăturii din Orient. Ei însă considera că nu trebuie socotiți pe locul al doilea dacă nu abundă în mărimea sau mulțimea bisericilor, din moment ce nu sînt mai prejos prin calitatea vieții. Dar îi aduceau lui Iuliu învinuirea că părea să fi fost de acord cu adepții lui Atanasie și, spre insulta lor, a desființat hotărîrea lor; și declarau fapta lui nedreaptă și în dezacord cu hotărîrile bisericești. După ce au scris acestea, au adăugat că, dacă Iuliu acceptă acuzația adusă de ei și confirmă pe episcopii numiți în locul celor acuzați, se împacă cu el și cad de acord. Dacă însă nu primește principiile lor, vor lua măsuri împotrivă ; iar dacă episcopii din Orient nu sînt reintegrați, Novatie va fi alungat din Biserica romană. Dar despre cele care s-au petrecut în privința hotărîrilor de la Niceea, au preferat să nu-i răspundă nimic în scrisoare. (Sozomen, III, 6).

CAPITOLUL XVII

CE S-A ÎNTÎMPLAT LA REÎNTOARCEREA LUI ATANASIE ÎN ALEXANDRIA

Acestea le-au răspuns în scris episcopului Iuliu Romanul episcopii din Orient. Dar după ce a intrat Atanasie în Alexandria, s-a produs o puternică represiune a poporului care ținea partea lui George, numit episcop acolo. Și spuneau că din cauza aceasta s-au petrecut tulburări și moarte de oameni, și acuzații de felul acesta le relatau împotriva lui Atanasie, ca autor al nelegiuirilor, cum se întîmplă adesea în asemenea încăierări. Din cauza aceasta Sabin, întîistătător al ereticilor din Macedonia, îl acuza mereu pe Atanasie. Dacă el s-ar gîndi cît rău i-au făcut arienii lui Atanasie și homousienilor, sau cîte sinoade s-au ținut din cauza lui, sau cîte a făcut ereziarhul Macedonie împotriva întregii Biserici, ar tăcea, rușinîndu-se tare. (Socrate, II, cap. 11).

CAPITOLUL XVIII

CUM A FOST EXPULZAT DIN NOU PAVEL DIN CONSTANTINOPOL, ȘI CÎTE OMORURI S-AU FĂCUT CÎND A FOST ADUS ÎN BISERICĂ MACEDONIE

Împăratul Constanțiu, care trăia în Antiohia, cînd a auzit că Pavel a primit din nou scaunul în Constantinopol, mîniat, i-a poruncit lui Filip, care pe atunci avea cea mai mare putere între ceilalți judecători și era numit al doilea după împărat, ca să-l izgonească pe Pavel din Biserică și să-l aducă pe Macedonie. Însă comandantul Filip, temîndu-se de o răscoală a poporului, s-a purtat cu diplomație față de Pavel și a trecut

sub tăcere porunca împăratului. Prefăcîndu-se că are de gînd să trateze cu el în public, s-a dus la termele numite Zeuxippe și, cu respectul cuvenit, l-a chemat acolo pe Pavel. Cînd acesta a venit, comandantul i-a arătat de îndată porunca, iar episcopul a suportat cu răbdare acolo hotărîrea nedreaptă. Mai apoi comandantul, temîndu-se de o năvală a mulțimii care se adunase acolo, din cauza atmosferei de spaimă, a dat poruncă să se deschidă o fereastră a termelor, prin care Pavel a fost dus la palat și urcat într-o corabie anume pregătită, și dus în mare grabă în exil. Prefectul a dat poruncă să rămînă păzit în Tesalonic, de unde era originar Pavel, și să trăiască acolo cum îi place, chiar și prin alte orașe ale Iliriei, dar să nu se apropie de părțile orientale. Și iată cum Pavel a fost expulzat din Biserică pe negîndite. Iar Filip se grăbea de la terme spre biserică ; cu el ședea în vehicol Macedonie, împreună cu comandantul și cu ostași înarmați. Lucrul acesta a adus spaimă în popor și au alergat la biserică cu toții, omousieni și arieni. După ce prefectul a ajuns cu Macedonie la biserică, o teamă de neînțeles a cuprins și poporul și pe ostași. Și fiind prea mare mulțime, iar comandantul nu putea să intre, ostașii au început să împingă populația cu violență ; și fiindcă din pricina locului strîmt nu puteau să se dea înapoi, soldații au crezut că li se împotrivesc și, scoțînd săbiile din teacă, au început să-i omoare. Atunci, după cum se spune, au pierit trei mii o sută cincizeci de oameni. Unii au murit uciși de ostași, alții însă din cauza înghesuielii. După toate acestea, Macedonie, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nici o nenorocire sau ca unul care era departe de orice vină, a primit episcopatul încredințat mai curînd de comandant, decît după regulile bisericești. Cu atîția morți au obținut el și arienii drepturi în Biserică. În vremea aceea împăratul înălța o biserică mai mare, care acum se numește Sofia și este legată de biserica ce se numește Irina, pe care tatăl împăratului, fiindcă întîi era mai mică, a făcut-o mai frumoasă și mai mare ; dar amîndouă sînt cunoscute ca aparținînd unei singure clădiri. (Socrate, II, 12).

CAPITOLUL XIX

DIN NOU DESPRE CALOMNIILE ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE

Între timp s-a urzit o altă uneltire împotriva lui Atanasie. Căci tatăl împăraților hotărîse ca Biserica din Alexandria să furnizeze grîne săracilor ; și s-a spus că Atanasie le-a vîndut și le-a folosit după bunul lui plac. Dînd crezare acestora, împăratul a poruncit să fie omorît. Dîndu-și seama, Atanasie a fugit pe furiș. Atunci Iuliu, episcopul orașului Roma, avînd cunoștință de uneltirile arienilor urzite împotriva lui

Atanasie, după ce a primit scrisorile lui Eusebie, l-a chemat pe Atanasie, cînd a aflat locul unde se ascundea. Între timp a primit și scrisorile episcopilor egipteni, care afirmau că cele spuse împotriva lui Atanasie sînt neadevărate. La acestea, Iuliu le-a răspuns în scris acelora care erau adunați la Antiohia, acuzîndu-i în primul rînd pentru injuriile aduse în scrisori, apoi pentru că nu l-au chemat pe el la sinodul lor, deși canoanele stabilesc să nu se ia nici o hotărîre fără pontiful Romei ; și-apoi, că denaturează încetul cu încetul credința și că cele petrecute la Tir au fost puse la cale prin înșelăciune și șiretlic ; că, împotriva legii, au alcătuit numai dintr-o singură parte documentele celor petrecute, relatînd și neadevărurile născocite despre Arsenie. Nu am reprodus chiar scrisorile din cauza ostenelii ce o produce lectura lor. După puțină vreme, Pavel, prefăcîndu-se că are drum spre Corint, s-a dus din Tesalonic la Roma și, împreună cu Atanasie, a arătat împăratului Constant faptele lui. (Socrate, II).

CAPITOLUL XX

DESPRE DELEGAȚII EPISCOPILOR DIN ORIENT TRIMIȘI LA CONSTANT PENTRU CELE CE SE PETRECUSERĂ

Împăratul însă a scris fratelui său Constanțiu să trimită cîțiva dintre episcopii din Orient care să dea justificare pentru condamnarea unora. Pentru aceasta sînt aleși trei : Narcis Irenopolitul, episcopul Cilix, Teodor din Heracleea Traciei și Marcu din Aretusa Siriei. Venind în Italia, aceștia și-au apărat propria cauză, străduindu-se să-l convingă pe împărat că hotărîrea sinodului din Orient este dreaptă. Și pentru că li se cerea să facă mărturisirea de credință, ei au ascuns credința care a fost expusă la Antiohia. Subscriind cu toții, au prezentat o altă mărturisire de credință cu mult diferită de aceea de la sinodul din Niceea. Constant, văzînd că oamenii sînt implicați pe nedrept și că acuzațiile pentru care se spunea că au fost excluși din comunitate nu erau adevărate, ci scornite din pricina diferențelor de credință, și că nu puteau să dea justificarea pentru care veniseră, i-a trimis la ale lor.

După trei ani, episcopii din Orient au trimis iarăși o scrisoare celor din Occident, pe care au numit-o scriere cu multe versuri, prin faptul că părea compusă cu un belșug de cuvinte care le întrecea pe cele de mai înainte. În ea nu au pomenit nimic despre ființa lui Dumnezeu. Însă i-au renegat pe aceia care spun că Fiul lui Dumnezeu era din cele ce nu existau, sau din altă substanță și nu din Dumnezeu, și că a fost cîndva o vreme sau un timp cînd nu era. Apoi preoții din Occident nu

au vrut să-i admită pe Martirie şi pe Macedonie, care aduceau scrisorile, zicînd că învăţătura de la Niceea e suficientă, şi nu e cazul să se mai discute nimic. Cum Constant, cerînd fratelui său ca Atanasie să-şi recapete scaunul, nu a putut obţine nimic, din cauză că se împotriveau ereticii, atunci au venit Atanasie şi Pavel, cerînd să se ţină un sinod în care să se dovedească că au fost excluşi pentru că au apărat învăţăturile adevărate. (Sozomen, III, 9).

CAPITOLUL XXI

CONSTANT L-A PUS ÎN MIŞCARE PE FRATELE SĂU PENTRU CREDINŢĂ, IAR CONSTANŢIU A PORUNCIT SĂ SE CONVOACE SINODUL LA SARDICA

Auzind aceasta, Constant a scris fratelui său sfătuindu-l să păstreze nepătată moştenirea evlaviei părintelui lor, căci şi acela, cîrmuind imperiul, i-a învins şi pe despoţii romani, şi a subjugat şi neamurile barbare dimprejurul lor. Mişcat de această scrisoare, Constanţiu a poruncit să se întrunească la Sardica [108], un oraş în Iliria, şi episcopii din Orient şi cei din Occident, dat fiind că multe alte patimi necesitau o lecuire prin sinod. Căci şi pe Pavel, episcopul oraşului Constantinopol, arienii îl aduseseră în primejdie de moarte ca pe un autor al răzvrătirii pentru dreapta învăţătură, şi mai adăugaseră încă şi alte lucruri care sînt proprii colomniatorilor. Tocmai atunci însă, din pricina uneltirilor duşmanilor, poporul din Sardica nu a îngăduit să-l aducă. Puţin după aceea, la moartea lui Constant, arienii, plîngînd blîndeţea voinţei împăratului, şi, alungîndu-l pe Pavel din oraşul de reşedinţă imperială, l-au trecut (mutat) în orăşelul Cucuzen, care atunci era în Capadocia, acum însă este în Armenia a doua. Dar cu asta nu le-a fost de ajuns turbaţilor întreaga viaţă a minunatului Pavel, deşi l-au statornicit în singurătate. Căci, trimiţînd slujitori ai morţii, l-au supus unei morţi violente. Şi lucrul acesta îl relatează fericitul Atanasie spre apărarea propriei fugi, (Teodoret, II, 5) spunînd următoarele :

108. Tensiunea dintre ortodocşii niceeni şi arieni nu s-a înlăturat odată cu Sinodul I Ecumenic. Uneori, cu acordul tacit sau manifest al unor împăraţi, arienii s-au dedat la asupriri crunte asupra ortodocşilor, aşa cum se vede din capitolele anterioare. Pentru o înţelegere mai cuprinzătoare a problematicii, pot fi consultate următoarele lucrări : Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Sinodul I ecumenic de la Niceea de la 325. Condamnarea ereziei lui Arie, Simbolul Niceean*, în «Studii Teologice», XXIX (1977), nr. 1—2, p. 15—60; Idem, *Lupta Ortodoxiei contra arianismului de la Sinodul I ecumenic pînă la moartea lui Arie*, rev. cit., XIII (1961), nr. 1—2, p. 13—31 ; Idem, *Sinodul de la Sardica din 343. Importanţa lui pentru istoria pătrunderii creştinismului la geto-daco-romani*, în rev. cit., XIV (1962), nr. 3—4, p. 146—182 ; Idem, *Sinoadele de la Sirmium dintre anii 348 şi 358. Condamnarea lui Fotin de Sirmium*, în rev., cit., XV (1963), nr. 5—6, p. 266—313.

CAPITOLUL XXII

RELATAREA LUI ATANASIE DESPRE OMORÎREA LUI PAVEL, EPISCOPUL CONSTANTINOPOLEI

Cei care îl urmăreau și l-au descoperit pe Pavel, episcopul din Constantinopol, au hotărît, în orășelul Cucuzen din Capadocia, la îndemnul prefectului Filip, că Pavel trebuie să fie sugrumat. Acela era slujitorul sfaturilor nedrepte. Astfel de cruzimi au luat naștere din blasfemia lui Arie. Căci slujitorii prezumțiilor lui se înverșunau ca smintiții împotriva Unuia-Născut. După ce Pavel a murit în felul acesta ajungînd mai curînd în împărăția cerurilor, l-au numit episcop pe Macedonie, aproape un adept al acestuia, căci hulea cumplit împotriva Duhului Sfînt. Dar nu după multă vreme l-au expulzat și pe acesta, căci nu mărturisea că a fost creat acela pe care Scriptura îl numește Fiu. Deoarece, răspunzînd lor, a apărut ca întemeietor al unei erezii proprii : zicea el că Fiul nu este consubstanțial cu Tatăl, dar propovăduia că este asemenea Tatălui în toate ; însă numea pe față că Duhul a fost creat. Acestea s-au petrecut, am spus, nu mult după aceea. (Teodoret, II, 5).

CAPITOLUL XXIII

DESPRE ADUNAREA EPISCOPILOR ÎN SINODUL DE LA SARDICA

Era așadar al unsprezecelea an de la moartea tatălui celor doi împărați ; atunci au fost consuli Ruffin și Eusebie, cînd s-a ținut sinodul de la Sardica (An. 347). Din ținuturile Hiperiei au venit aproape trei sute de episcopi, după cum spune Atanasie. Din părțile orientale, numai șaptezeci și șase, cum spune Sabin. Printre aceștia se număra și Ischiras, ca episcop din Mareos, pe care cei care îl condamnaseră pe Atanasie îl înaintaseră la episcopatul acestei provincii. Unii au adus ca motiv infirmități corporale, alții acuzînd scurtele amînări, și pentru aceasta învinuindu-l pe episcopul Iuliu Romanul. De un an și șase luni fusese făcut cunoscut sinodul și Atanasie stătea la Roma așteptînd judecata sinodului.

Cînd s-au întrunit deci la Sardica, cei din Orient nu voiau să dea față cu cei din Occident, zicînd că ei nu vor sta de vorbă decît dacă vor fi excluși din colegiu adepții lui Atanasie și cei ai lui Pavel și deoarece Protogen, episcopul din Sardica, și Osie, cel al Cordobei, din Spania, nu au îngăduit să fie îndepărtați din sinod apărătorii lui Pavel

și ai lui Atanasie, aceia au plecat. Și ajungînd la Filipopole, în Tracia, au ținut un sindo ei între ei și au și anatematizat public consubstanțialitatea ; și consemnînd în scrisori doctrina ființelor diferite, le-au trimis peste tot. Dar aceia care se întruniseră la Sardica au condamnat chiar de la început hotărîrea acestora, apoi i-au privat de demnitate pe cei care îl acuzaseră pe Atanasie ; și întărind formula credinței de la Niceea, și respingînd discuțiile despre inegalitatea persoanelor divine, au statornicit mai clar consubstanțialitatea, îndrumînd chiar ei peste tot cele scrise de ei. În felul acesta și unii și alții au socotit că au procedat just : cei din Orient — pentru că aceia au sprijinit pe cei condamnați de ei ; iar cei din Occident, pentru că cei care condamnaseră au fugit înainte de cercetare. Și de asemenea, fiindcă aceștia păstrau în adevăr credința din Niceea, iar ceilalți îndrăzniseră să o falsifice. Așa că au redat lui Pavel și lui Atanasie locul lor, ca și lui Marcel din Ancira Galatiei, care pînă atunci, așa cum s-a mai spus, fusese condamnat. (Socrate, II, 16).

CAPITOLUL XXIV

SCRISOAREA SINODULUI DIN SARDICA, CĂTRE TOȚI EPISCOPII

Cele petrecute la Sardica le va expune mai clar scrisoarea sinodului, scrisoare pe care nu am pregetat să o intercalez în scrierea aceasta, pentru felul în care aduce explicații.

Sfîntul sinod din Sardica, prin grația lui Dumnezeu întrunind pe cei din orașul Roma, din Spania, din Galia, din Italia, din Campania, Calabria, Africa, Sardinia, Panonia, Misia, Dacia, Dardania, cealaltă Dacie, Macedonia, Tesalia, Ahaia, Epir, Tracia, Rodope, Asia, Caria, Bitinia, Helespont, Frigia, Pisidia, Capadocia, Pont, Cilicia, cealaltă Frigie, Pamfilia, Lidia, insulele Ciclade, Egipt, Tebaida, Libia, Galatia, Palestina și Arabia, trimite sănătate tuturor episcopilor și conslujitorilor sfintei și apostolicei Biserici, iubiții frați întru Domnul.

În adevăr, adeseori și multe rele au săvîrșit adepții nebuniei lui Arie, împotriva celor care-L slujesc pe Dumnezeu și păzesc dreapta credință. Căci cei care propuneau o doctrină falsă au încerat să-i îndepărteze pe cei cu dreapta credință ; și într-atît s-au răzvrătit împotriva credinței, încît zvonul nu a putut rămîne necunoscut împăraților iubiți de Dumnezeu. Astfel încît, cu ajutorul lui Dumnezeu, chiar cei mai credincioși conducători adunîndu-se din cele mai îndepărtate pro-

vincii și orașe, au dat poruncă să aibă loc în oraș acest sfînt sinod de la Sardica, pînă cînd, după înlăturarea tuturor discordiilor și îndepărtarea oricărei perfidii, să fie păstrată neștirbită de toți doar credința în Hristos. Căci au venit episcopi din Orient invitați de împărați drept credincioși, în special pentru faima care s-a răspîndit despre prea iubiții noștri frați întru credință, adică despre Atanasie din Alexandria, Marcel din Ancira Galatiei și Asclepa din Gaza. Poate că au ajuns și pînă la voi asemenea ponegriri : fiindcă au încercat să le vînture și pînă la urechile noastre, ca să se creadă că sînt adevărate cele relatate împotriva celor nevinovați și să lase să pătrundă părerea aceasta nedreaptă a ereziei. Dar nu a fost îngăduit să se facă acest lucru mai multă vreme. Fiindcă Domnul este Întîistătătorul Bisericilor, Care a suferit moartea pentru aceștia și pentru ele ne-a dăruit nouă tuturor suirea la ceruri. Și așa, de curînd, Eusebie și Marin și Teodor, ca și Teogonie, Ursachie, Valens, Minophante și Ștefan au scris lui Iuliu, slujitor întru credința noastră, episcop al Bisericii Romei, împotriva preoților de aceeași credință cu noi numiți mai înainte, adică Atanasie, episcopul Alexandriei și Marcel, episcopul Ancirei din Galatia și lui Asclepa din Gaza. Au mai scris și episcopi din alte părți, aducînd mărturii despre curăția lui Atanasie, preot de credința noastră ; și au confirmat că cele înfăptuite de Eusebie și de sectanții lui nu sînt altceva decît lucruri pline de minciuni și calomnii. Și cum cei chemați de prea iubitul nostru Iuliu, preot de credința noastră, nu s-au prezentat, ca și cum faptele s-ar fi adeverit prin cele scrise de același episcop Iuliu, s-a văzut clar că există calomniatori. Căci dacă aceia ar fi presupus ceea ce s-a săvîrșit împotriva lor, nu ar fi întîrziat să se prezinte. Dar, chiar și din ceea ce au făcut în acest sfînt și mare sinod, uneltirea lor a ieșit clar la iveală. Căci venind în orașul Sardica și văzînd pe frații noștri, Atanasie, Marcel, Asclepa și pe ceilalți, le-a fost teamă să se apropie de judecata noastră ; și, deși chemați nu o dată, nici de două ori, ci chiar de mai multe ori, nu au vrut să răspundă la chemări. De bună seamă cei întruniți în sinod, bătrînul Osie (care pentru vîrsta lui ca și pentru mărturisire, și pentru atîta muncă s-a dovedit demn de toată cinstea) și ceilalți insistau și îi pofteau să intre la judecată, pentru ca ei, prezenți, să expună cele ce preoții de aceeași credință au scris împotriva lor, defăimîndu-i în absență.

Dar, cum am mai spus, cei chemați nu au venit ; și într-un fel, respingînd o judecată dreaptă, au dat pe față uneltirile și strădaniile lor. Căci aceia care se încred în spusele lor nu se dau în lături să le dovedească pe față. Dar de vreme ce nu s-au prezentat, sîntem încredințați că nimeni dintre voi nu poate să nu știe adevărul despre ei.

Şi dacă ar vrea să uneltească cumva din nou ceva acolo, să ştie toţi că, neavînd nimic prin care să poată învinui pe preoţii noştri, sînt scoşi la lumină chiar atunci cînd sînt absenţi, iar cînd sînt prezenţi, o iau la fugă. Căci au fugit, prea iubiţi fraţi, nu numai din pricina calomniei îndreptate împotriva acelora, dar fiindcă au văzut că au apărut acuzatori ai lor pentru diferite nelegiuiri. Erau vădite lanţuri şi cătuşe. Veniseră din exil oameni şi conslujitori de ai noştri, nu numai rude dar şi prieteni ai lor, care din cauza acelora erau consideraţi ca morţi. Şi ceea ce este de mirare, e că au fost de faţă episcopi dintre care unul purta cătuşe şi lanţuri cu care fusese legat din cauza lor. Iar alţii dovedeau că din cauza uneltirilor lor fuseseră duşi la moarte, căci s-au lăsat conduşi de asemenea trufie încît au încercat să ucidă chiar un episcop pe care, dacă nu ar fi scăpat prin fugă, l-ar fi omorît. A venit şi preotul nostru, fericitul Teodul, fugind de caznele lor, prin care se poruncise să fie ucis. Iar alţii arătau răni de săbii, alţii se plîngeau că au suferit de foame din cauza lor; şi acestea nu erau dovezi aduse de un om oarecare, ci de toate Bisericile pentru care aceştia se prezentaseră aici şi care făceau parte din delegaţie şi care făceau cunoscut flagelul violenţelor, că au fost urmăriţi de ostaşi înarmaţi, mulţime cu ciomege, teroarea judecătorilor, reproşînd scrisorile falsificate. A fost citită scrisoarea lui Teogonie împotriva preoţilor noştri, Atanasie, Marcel şi Asclepa, care se pare că a impresionat pînă şi pe împăraţi. Scrisoarea aceasta au făcut-o cunoscută diaconii lui Teogonie. În afară de acestea s-au adăugat la cele spuse goliciunea fecioarelor, incendierea bisericilor, carcera împotriva preoţilor noştri. S-a văzut că toate acestea au fost comise nu pentru alta, decît pentru erezia detestabilă a arienilor. Căci oricare dintre ei ar fi respins hirotonirea, şi comuniunea s-ar fi expus de fapt acestor injurii.

Dîndu-şi seama deci de situaţia critică a nelegiuirilor lor, au dat înapoi, tulburaţi. Şi nemaiavînd tăria să se ţină ascunşi, au venit în oraşul Sardica pentru ca prin sosirea lor să arate cumva că nu au săvîrşit nimic din acestea. Văzînd însă pe cine împilaseră ei cu calomniile şi că aceia oprimaţi de ei erau în acelaşi timp acuzatori, şi avînd în faţa ochilor lor reproşurile, nu au vrut să intre cînd au fost chemaţi la judecată. Iar consluijtorii noştri, Atanasie, Marcel şi Asclepa, procedînd potrivit credinţei, fără să se plîngă prea mult, ameninţîndu-i şi provocîndu-i şi promiţînd că vor da pe faţă nu numai calomniile lor, dar şi ceea ce greşiseră în Bisericile lor, aceia au fost cuprinşi de o asemenea mustrare de conştiinţă, încît au fugit. Prin fugă au confirmat calomniile lor şi au mărturisit greşelile lor, sustrăgîndu-se judecăţii, cu toate că răutatea şi calomniile lor au fost date pe faţă nu numai de

alții mai înainte, dar chiar și de aceștia. Așadar am avut grijă să examinăm strădaniile lor împotriva adevărului, pentru ca să nu fie acuzați de încă o nedreptate prilejuită de fuga lor. Și cu această premisă, din cele făptuite am dedus că ei sînt calomniatori și nu au făcut altceva decît uneltiri organizate împotriva conslujitorilor noștri. Căci este știut că Arsenie, despre care spuneau că a fost omorît de Atanasie, trăiește aici și se învîrte printre cei vii ; de aici s-a dovedit că au scornit și alte lucruri. Au răspîndit în public faptul că cupa a fost spartă de Macarie, preotul lui Atanasie ; cei care veniseră din Alexandria și Mareos au dovedit că așa ceva nu s-a întîmplat Dar cînd au scris și lui Iuliu, episcopul Egiptului, conslujitor de-al nostru, s-a confirmat că nici pomeneală n-a fost de așa ceva. Au spus apoi că au fost ridicate monumente împotriva acelora, ceea ce totuși s-a văzut că a fost dovedit de o singură parte ; în aceste fapte păgînești erau cercetați și catehumenii. Dintre aceștia un singur catehumen, întrebat, a spus că era înăuntru cînd Macarie a venit în același loc. Dar un altul, fiind întrebat, a spus că mult vestitul acela Ischiras era bolnav atunci și zăcea în cămăruța lui. Așadar, de aici rezultă că nu s-a petrecut faptul, că și catehumenii erau înăuntru, și Ischiras nu era de față, ci zăcea bolnav. Căci ticălosul de Ischiras, mințind că Atanasie a ars unele cărți sfinte, a fost declarat că era bolnav în vremea cînd Macarie a fost acolo. Așa că s-a dovedit și prin aceasta că este un calomniator. În sfîrșit, datorită unor asemenea calomnii, au răsplătit cu numele de episcop pe Ischiras, care nici nu fusese vreodată preot. Căci doi preoți care își duceau cîndva viața alături de Meletie și după aceea au fost sprijiniți de fericitul Alexandru, episcopul orașului Alexandria, numiți împreună cu Atanasie, au mărturisit că acela n-a fost niciodată preotul lui Meletie și nici nu l-a avut Meletie în biserica din Mareos ca slujitor. Iar acela care n-a fost nici măcar preot, pe acela l-au dat acum drept episcop, pentru ca în numele lui să însăpăimînte cu calomniile lui pe auditori.

Au fost citite și scrisorile conslujitorului nostru Marcel și a fost dovedită ticăloșia lui Eusebie și a celor ai lui. Căci cele spuse de Marcel, ca o plîngere, tocmai acestea erau o acuzație, ca și cum el ar fi făcut o confirmare. Au fost deci citite acestea și altele și, tot așa problemele care le-au precedat, credința acestui om fiind găsită dreaptă. Căci nu de la Sfînta Maria a luat început Dumnezeu Cuvîntul, așa cum susțineau aceștia, și nici nu a afirmat că împărăția Lui are sfîrșit, ci a scris că împărăția Lui este fără început și fără sfîrșit. Însă, împreună-slujitorul Asclepa a arătat documentele din Antiohia, făcute în prezența acuzatorilor și a lui Eusebie din Cezareea, și prin hotărîrea episcopilor judecători s-a dovedit nevinovat. Și e adevărat, prea cinstiți frați, că,

deși chemați în repetate rînduri, nu au vrut să se supună ; și e adevărat și că au fugit. Căci îngroziți de propria conștiință și-au dovedit calomniile prin fugă ; ba au fost astfel dovedite și cele puse în sarcina lor de acuzatorii care erau prezenți.

Pe lîngă acestea însă, chiar și pe aceia care pînă atunci fuseseră acuzați din cauza ereziei lui Arie și dați afară, nu numai că i-au sprijinit, dar i-au pus chiar în rang superior, promovînd pe diaconi la preoție, pe preoți la episcopat, nu pentru altceva decît ca să poată semăna și extinde nelegiuirea și să corupă evlavia credinței. Căci printre aceștia sînt căpetenii ca : Eusebie, Teodor din Heracleea, Narcis din Neroniada Ciliciei, Ștefan din Antiohia, George din Laodiceea, Acachie din Cezareea Palestinei, Minofant din Efes, Ursachie din Singidunul Misiei, Valens din Mirsia Panoniei. Iar aceștia, întrunindu-se cu cei din Orient, nu îngăduiau ca aceia să pășească în sfîntul sinod, nici măcar să se apropie de Biserica lui Dumnezeu. Și venind în Sardica, țineau adunări ei între ei, în locuri izolate, și făceau unele lucruri înspăimîntătoare. Dar nimic din acestea nu a ajuns pînă la o adevărată judecare, iar noi nu am putut nici ține sfîntul sinod.

Am putut cunoaște toate acestea de la conslujitorii noștri, Macarie din Palestina și Asterie din Arabia, care au venit împreună cu ei și s-au depărtat de perfidia lor. Căci aceștia, venind la sfîntul sinod, au povestit ultragiile pe care le-au suferit, spunînd că la aceia nimic nu se petrece drept. Și au mai adăugat că, fiind de dreaptă credință, au fost împiedicați de aceia să vină în aceste locuri și, din cauza amenințării, cu greu au putut să se separe de aceia. De aceea, venind la Sardica, au rămas toți într-o singură casă și nu se puteau depărta cîtuși de puțin. Nu se cuvenea să trecem sub tăcere acestea și nici să lăsăm fără pedeapsă calomniile, lanțurile, uciderile, rănirile, emiteri de scrisori false, biciuirile, necinstirea fecioarelor, exilurile, distrugerile de biserici, incendiile, migrarea din orașe mai mici la biserici mai mari și, peste toate acestea, nebunia lui Arie care se ridică acum împotriva dreptei credințe datorită acestora.

Drept aceea, am hotărît că frații noștri plini de har și slujitori : Atanasie, episcopul orașului Alexandria și Marcel din Ancira Galatiei, și Asclepa din Gaza, conslujitorii lui Hristos, sînt nevinovați și curați ; scriind către dioceza fiecăruia, ca poporul fiecărei Biserici să știe puritatea episcopului lor, să cunoască și că îl au episcop și că pot ține nădejdea vie. Iar aceia care au intrat în Biserica lor ca niște lupi, adică Grigorie în Alexandria, Vasile în Ancira, Quintian în Gaza, nu trebuie să fie numiți nici episcopi, nici creștini, nici nu trebuie să aibă cu ei

nici un fel de părtăşie, nici să aibă scrisori de la ei şi nici nu trebuie să le scrie. Iar pe Teodor din Heracleea Europei şi Narcis din Neroniada Ciliciei, Acachie din Cezareea Palestinei şi Ştefan din Antiohia, Ursachie din Sigidunul Misiei, Valens din Mirsia Panoniei, Minofant din Efes şi George din Laodiceea, deşi n-au venit din Orient de frică, totuşi, pentru că au fost acuzaţi de Alexandru, episcopul de fericită amintire al oraşului Alexandria, şi pentru că au fost de partea arienilor, şi pentru crimele comise de ei, printr-un decret general sfîntul sinod îi depune din episcopat ; şi am hotărît că aceştia nu numai că nu pot fi episcopi, dar că nu au dreptul să se cuminece cu credincioşii. Căci aceia care se despart de fiinţa şi divinitatea Tatălui şi îndepărtează de Tatăl pe Cuvîntul, se cuvine a fi îndepărtaţi de Biserica universală şi lipsiţi de numele de creştin.

Să fie aşadar anatematizaţi de noi şi de toţi, şi să fie socotiţi că fac negoţ cu cuvîntul adevărului. Căci învăţătura apostolică zice : *«Dacă cineva vă propovăduieşte altceva decît aţi primit, să fie anatema» (Galat. 1, 9).* Anunţaţi aşadar ca nimeni să nu cuminece cu ei ; căci nu este nici o *«părtăşie între lumină şi întuneric» (II Cor. 6, 14).* Izgoniţi-i pe aceştia departe de toţi (oamenii) ; căci nu poate fi părtăşie între Hristos şi Veliar. Păziţi-vă, fraţi întru har, să nu le scrieţi şi nici să nu primiţi scrieri de-ale lor. Şi străduiţi-vă, voi preascinstiţi fraţi şi conslujitori, ca şi cum, prezenţi cu duhul în sinodul nostru, aţi fost de acord şi aţi hotărît cu consimţămîntul vostru cele ce sînt recunoscute într-un glas de toţi conslujitorii noştri de pretutindeni, laolaltă. Să-i respingem, însă şi să-i aruncăm dincolo de marginile Bisericii universale pe aceia care nu afirmă că Hristos Dumnezeu este, dar spun că nu este Dumnezeu adevărat ; că este Fiul,dar nu este Fiul adevărat, că desigur este născut şi totodată nenăscut. Căci astfel mărturisesc că înţeleg ei născut, fiindcă astfel au spus, că ceea ce a fost născut a fost făcut. Şi că, de vreme ce Hristos a fost înainte de veacuri, i-au dat început şi sfîrşit, fiindcă are început, nu în timp, ci înainte de veacuri. Prin urmare două vipere au purces din şarpele arian, Valens şi Ursachie, care se laudă şi nu stau la îndoială să se numească creştini, mărturisind că şi Cuvîntul, ca şi Duhul, a fost şi rănit, şi omorît, şi a murit şi a înviat ; şi se străduieşte cohorta de eretici să susţină că fiinţa Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh este diferită şi este împărţită. Noi însă am primit şi am învăţat aceasta din tradiţie universală şi apostolică şi avem această credinţă şi mărturisire, că este o singură fiinţă, numind-o a Tatălui şi a Fiului şi a Duhului Sfînt. Şi dacă întreabă care e fiinţa Fiului, mărturisim că este tot aceea ca a Tatălui : crezînd fără nici o îndoială că Tatăl nu a fost şi nu a putut fi fără Fiul şi nici Fiul fără Tatăl, fiindcă Cuvîn-

tul este Duh. Căci este absurd să spui că Tatăl nu a fost cîndva Tată; că nici nu a putut exista nici nu a putut fi numit Tată fără Fiul. Există mărturia Fiului însuşi: *«Eu sînt în Tatăl şi Tatăl în Mine» (Ioan 14, 11)*; şi *«Eu şi Tatăl una sîntem» (Ioan 10, 30)*. Nimeni dintre noi nu neagă că a fost născut: dar pentru cine a fost născut? Pentru toate cele care se numesc vizibile şi invizibile. Este creatorul arhanghelilor, şi al îngerilor, al lumii, şi al neamului omenesc, fiindcă spune: *«Înţelepciunea, creatoarea tuturor, m-a învăţat» (Înţ. Sol. 7, 21)*. Şi toate au fost făcute de El *(Ioan 1, 3)*. Căci nu putea să fie dintotdeauna, dacă ar fi avut un început: deoarece Cuvîntul, care este dintotdeauna, nu are început. Iar Dumnezeu nu are niciodată sfîrşit. Nu spunem că Tatăl este Fiul şi nici că Fiul este Tatăl; ci Tatăl este Tată, iar Fiul este Fiul Tatălui. Mărturisim că puterea este Fiul Tatălui. Mărturisim că Cuvîntul este al lui Dumnezeu Tatăl, în afară de care altceva nu există, şi propovăduim că Cuvîntul este adevăratul Dumnezeu, şi Înţelepciunea, şi Puterea şi Fiul cel adevărat. Şi nu spunem «Fiul», aşa cum sînt numiţi ceilalţi fii, deoarece aceia fie că vor fi dumnezei pentru renaştere, fie că sînt numiţi fii pentru că devin vrednici de aceasta, nu pentru că sînt de aceeaşi fiinţă cu Tatăl şi Fiul. Mai mărturisim că este Unul-Născut şi Primul născut dar spunem Cuvîntul Unul-Născut pentru că a fost dintotdeauna şi este în Tatăl; iar Primul născut este ca om. Se deosebeşte totuşi de creatura comună, fiindcă e primul născut din morţi. Mărturisim că Dumnezeu este unul. Mărturisim că dumnezeirea Tatălui şi a Fiului este una singură; şi nimeni nu neagă că Tatăl este mai mare decît Fiul, nu pentru că e de altă fiinţă, nu pentru că e vreo diferenţă, ci pentru că însuşi numele de tată este mai mare decît cel de fiu. Dar aceasta este o blasfemie a lor şi o interpretare greşită: ei susţin că El a spus că este prin har: *Eu şi Tatăl una sîntem (Ioan 10, 30)*, pentru împăcare şi unanimitate. Dar toţi cei din Biserica universală am dezaprobat înţelegerea lor nebună şi josnică, ca a unor oameni muritori. Aceştia, fiindcă au început să fie corupţi, sînt cunoscuţi că greşesc fiind în dezacord şi că tind la schimbări; de aceea ei pot spune că este diferenţă şi distanţă între Dumnezeu-Tatăl atotputernic şi Fiul — ceea ce este absurd să accepţi şi oarecum să consideri. Noi însă credem şi afirmăm şi aşa înţelegem, fiindcă Sfînta Scriptură a spus: *Eu şi Tatăl una sîntem*, pentru consubstanţialitate, care este una şi aceeaşi, şi a Tatălui şi a Fiului, şi credem că El va împărăţi cu Tatăl veşnic, fără început şi fără sfîrşit şi împărăţia Lui nu are nici timp nici micşorare, pentru că este veşnică; fiindcă nu a început niciodată să fie, şi tot aşa nu poate să se sfîrşească. Credem şi ştim că Sfîntul Duh este Apărător, pe care însuşi Dumnezeu ni L-a făgăduit şi hărăzit, şi credem că El ne-a fost

trimis. Dar nu El a pătimit, ci Omul în care s-a întrupat din Fecioara Maria și care a putut să pătimească precum muritorii. Dumnezeu însă este nemuritor. Credem că a înviat a treia zi, nu Dumnezeu a înviat în Om, ci Omul în Dumnezeu, (Om) pe care l-a oferit în dar Tatălui Său și pe care l-a liberat întrutotul. Însă credem că la timpul potrivit și hotărît, El însuși ne va judeca pe toți și pentru toate.

Dar nebunia lor este atît de mare și mintea lor este orbită de un întuneric atît de adînc, încît nu pot distinge lumina adevărului și nici să înțeleagă pentru ce motiv a fost spus : *Pentru ca și aceștia în Noi să fie una (Ioan 17, 21).* E limpede dar pentru ce a zis *una :* pentru că apostolii au primit Duhul Sfînt al lui Dumnezeu ; ei însă nu erau Duh, și nici unul dintre ei nu era Cuvîntul, sau Înțelepciunea, sau Virtutea sau Unul-Născut. *Așa cum eu și tu,* spune, *una sîntem (ibid.), tot așa și aceștia în noi să fie una (ibid.)* Fără doar și poate, Sfînta Scriptură a făcut deci această distincție : *În Noi să fie una,* spune. Nu spune : așa cum Noi una sîntem, Eu și Tatăl ; dar discipolii strîns uniți ei între ei să fie una, și în mărturisirea credinței, și în harul și evlavia lui Dumnezeu-Tatăl, și să poată fi una în îngăduința și milostivirea Domnului și Mîntuitorului nostru.

Din această scrisoare este recunoscută și calomnia acuzatorilor și nedreptatea judecătorilor dinainte și adevărata puritate a dogmei. Căci Sfinții Părinți ne-au învățat nu numai natura divină, dar au explicat și învățătura detaliilor. (Teodoret, II, 8).

CAPITOLUL XXV

DESPRE SOLII CELOR DIN SARDICA DESTINAȚI LUI CONSTANȚIU ȘI DESPRE UNELTIREA MIȘELEASCĂ PREGĂTITĂ ÎMPOTRIVA LOR DE ȘTEFAN, ÎNTÎISTĂTĂTORUL DIN ANTIOHIA

Luînd cunoștință de acestea, Constant s-a întristat, văzînd ușurătatea fratelui său și s-a cutremurat din pricina instigațiilor la rele și a acelora care înșelau în felul acesta indulgența împăratului. A trimis cu scrisori, la fratele său doi episcopi, aleși dintre cei din sinodul din Sardica și împreună cu ei și pe comandantul militar Salian, vestit pentru credința și dreptatea lui. Dar scrisorile nu conțineau numai îndemn și sfat, ci și amenințare din partea împăratului credincios. Întîi îi comunica fratelui său să-i asculte pe episcopi și să ia cunoștință de nedreptățile pe care și le-au permis Ștefan și alții, și de asemenea să-l redea pe Atanasie comunității lui ; căci odată dovedită calomnia, au ieșit la

iveală și nedreptatea și cruzimea vechilor judecători. Și mai adăuga că dacă nu voia să facă ceea ce era drept, el personal se va duce la Alexandria și-l va reinstaura pe Atanasie la cîrma oilor care îl doresc și va alunga de acolo bandele de dușmani.

Constanțiu, primind în Alexandria această scrisoare, a făgăduit că va face ce îi vor îngădui vremurile. Dar calomniatorii adevărului, înspăimîntați, au uneltit o mare mișelie. Stabiliseră, într-un loc mai îndepărtat, pe sacerdoții destinați de sinod. Iar comandantul militar fusese trimis cu altă destinație.

Ștefan, episcopul de atunci al Antiohiei, împreună cu alți colaboratori ai despotismului său, pregătea naufragiul corăbiilor cu care apărătorii dogmelor drepte se străduiau să îndepărteze diferitele calomnii. Conducătorul acestora era un tînăr, pe nume Onager, care acționînd cu asprime și bucurîndu-se de o viețuire nedreaptă, nu numai că îi chinuia pe unii cu torturi în plină stradă și îi bătea cu ciomegele, dar năvălind fără rușine chiar în case, îi lua pe bărbații și pe femeile cele mai cinstite. Și ca să nu vorbesc mai mult despre dibăcia lui, voi povesti înșelăciunea pregătită împotriva bărbaților foarte buni. Căci Onager acesta, venind la o prostituată, spune că de curînd au sosit niște străini și că au nevoie pentru noapte de prostituate. Apoi luînd cincisprezece inși certați cu disciplina și ascunzîndu-i în cortul vecin al episcopilor, s-a îndreptat cu femeia prostituată spre ușa unde se odihneau bărbații aceia. Găsind-o deschisă, l-a convins pe un sclav, dîndu-i bani, să o introducă pe femeie pe ușa pe care i-o arăta el, unde se credea că dormeau amîndoi preoții, și l-a învățat să o primească pe femeie înăuntru ; iar el s-a dus să-și cheme tovarășii. S-a întîmplat însă că episcopul mai bătrîn, cu numele de Euphrat, să doarmă afară. Iar Vincențiu (așa se numea celălalt) dormea în lăuntrul camerei. Cînd femeia a intrat pe ușă, Euphrat auzind zgomotul pașilor ei, cînd era încă întuneric, a întrebat cine umblă. La răspunsul ei, Euphrat, înspăimîntat, crezînd că diavolul a imitat vocea femeii, a chemat în ajutor pe Mîntuitorul Hristos. Însă Onager, realizatorul acestei nedreptăți, a intrat cu tovarășii săi asupra faptului, strigînd că sînt păcătoși și i-a destinat judecătorilor pentru nevrednicie. Iscîndu-se zarvă mare, vin în fugă și sclavii, se deșteaptă și Vincențiu și, închizînd ușa casei, au putut să prindă șapte calomniatori. Onager a fugit cu ceilalți. Femeia a fost închisă împreună cu ceilalți. În zori, chemîndu-l pe comandantul militar care venise cu ei, au pornit la palat. Și strigînd ticăloșiile lui Ștefan, spuneau că nedreptățile lui nu mai au nevoie de judecată nici de biciuiri. Striga în special comandantul militar, rugînd ca împăratul să ordone ca acuzația nedreaptă să fie cercetată nu de sinod, ci mai curînd de justiție și făgă-

duind că în primul rînd el va încredința pe preoți episcopilor lor și că e necesar să fie predați și slujitorii lui Ștefan. Dar fiindcă acesta se împotrivea cu nerușinare, spunînd că preoții nu trebuie să fie scăpați de biciuire, și împăratul și judecătorii au hotărît ca cercetarea cauzei să aibă loc în lăuntrul palatului.

Și în primul rînd au interogat-o pe femeie cine a condus-o la locul de găzduire al episcopilor. Aceasta a răspuns că a venit un tînăr la ea și i-a vorbit despre sosirea unor străini și că ar fi nevoie de ea și că la venirea serii a condus-o la locuință și la intrarea în casă i-a spus să intre sub portic. A vorbit și de anchetarea episcopului, și de teroarea dezlănțuită, și de cuvîntarea lui, și de năvala imediată a celor veniți după aceea.

După ce au luat cunoștință de acestea, judecătorii au chemat în fața lor pe tînărul prins împreună cu ceilalți. Acesta, fără să fie nevoie de biciuiri, a dat pe față uneltirea pusă la cale și a mărturisit că toate acestea le-a săvîrșit Onager. Acesta, adus în fața judecății, a spus că toate acestea i le-a ordonat Ștefan. Și astfel, cunoscînd nedreptatea lui Ștefan, au îngăduit episcopilor care erau de față să-l condamne, și a fost alungat din Biserică. Și totuși Biserica nu a fost liberată de ciuma ariană. Căci după el a fost numit Leonțiu, de neam din Frigia, total lipsit de voință. Dar Constanțiu, cunoscînd din proprie experiență cele uneltite împotriva episcopilor, i-a scris lui Atanasie cel mare și o dată, și a doua oară, și a treia oară, poftindu-l să se întoarcă din ținuturile occidentale, așa cum îi indica și în scrisori. (Teodoret, II, 8, 9 și 10).

CAPITOLUL XXVI

SCRISOAREA LUI CONSTANȚIU CĂTRE ATANASIE, INVITÎNDU-L SĂ VINĂ LA EL

Împăratul biruitor Constanțiu, către episcopul Atanasie.

Răbdarea și îndurarea noastră nu au îngăduit să mai fii înconjurat și bătut de valurile sălbatice ale mării. Evlavia noastră constantă nu și-a întors privirile de la cel îndepărtat de pămîntul patriei și lipsit de lucrurile personale și rătăcind prin locuri neumblate nici de animale. De aceea am tot amînat să-ți scriu despre ce vreau să-ți propun, nădăjduind că vei veni la noi din propria ta voință și vei cere de la noi satisfacție pentru cele îndurate. Dar, pentru că teama a împiedicat poate ceea ce îți propunea voința ta, ți-am trimis scrisori pline de generozitate pentru fericirea ta, ca fără teamă să te grăbești să te înfățișezi nouă de

îndată. În măsura în care ești stăpîn pe dorința ta, vei avea dovada clemenței noastre fiind restabilit în drepturile tale. Căci pentru aceasta, l-am rugat pentru tine și pe stăpînul și fratele meu, împăratul biruitor Constant, să-ți prilejuiască posibilitatea să vii la noi, pentru ca, cu acordul nostru al amîndurora, reintegrat în patrie, să ai chezășia absolută a favoarei noastre. (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXVII

A DOUA SCRISOARE A ACELUIAȘI, PENTRU ACELAȘI LUCRU

Împăratul biruitor Constanțiu, către episcopul Atanasie.

Deși am arătat în scrisorile noastre anterioare în ce măsură trebuie să vii la curtea noastră fără îngrijorare, pentru că voim nespus să te stabilești la reședința ta, totuși am trimis și acum aceste scrisori la sfinția ta pentru ca să te poftim ca, urcîndu-te într-un vehicul public, să te grăbești să vii la noi, fără urmă de neîncredere sau teamă, ca să poți dobîndi ceea ce dorești. (Socrate, II, 13).

CAPITOLUL XXVIII

A TREIA SCRISOARE A LUI CONSTANȚIU CĂTRE ACELAȘI

Împăratul biruitor Constanțiu, către episcopul Atanasie.

Cînd am fost în Edessa, preoții tăi care erau de față au fost de părere că, odată trimiși preoții la tine, ar trebui să te grăbești spre curtea noastră ; și după ce ne vom fi văzut, să te îndrepți degrabă spre Alexandria. Dar, fiindcă a trecut prea mult timp de cînd, primind scrisoarea noastră, nu te-ai grăbit, tocmai de aceea ne-am grăbit noi să te sfătuim ca măcar acum să te îndrepți îndată ca să te înfățișezi vederii noastre și, în felul acesta, să poți să fii redat patriei tale și să te bucuri în liniște de elocința ta. Spre o întărire a celor spuse, l-am trimis pe diaconul Achit, de la care poți afla și voința sufletului nostru, și că poți obține cele ce dorești.

Primind Atanasie aceste scrisori la Aquileia, căci acolo s-a oprit la plecarea din Sardica, a dat fuga la Roma și arătînd episcopului Iuliu scrisorile, a făcut nespusă bucurie Bisericii Romane. Căci se considera

că și împăratul din Orient e de acord cu credința lor, pentru că l-a chemat cu încredere la el pe Atanasie. Însă Iuliu a trimis clericilor și poporului din Alexandria aceste scrisori în privința lui Atanasie. (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXIX

SCRISOAREA LUI IULIU CĂTRE CEI DIN ALEXANDRIA, ÎN APĂRAREA LUI ATANASIE

Arhiepiscopul Iuliu, către preoții, diaconii, poporul și locuitorii din Alexandria, frați prea iubiți întru mîntuire în Domnul.

Ne bucurăm, și eu și voi, prea iubiți frați, pentru că vedeți acum în fața ochilor roadele credinței voastre. Acest gest, la drept vorbind, se adresează fratelui și coepiscopului nostru Atanasie, pe care Dumnezeu vi l-a redat pentru curăția vieții lui și rugăciunile voastre. De aici se poate crede că rugăciunile voastre pline de dragoste au urcat dintotdeauna la Dumnezeu. Căci vă aduceți aminte de făgăduințele cerești și de iubirea pe care ați învățat-o din învățătura fratelui meu Atanasie, de care am mai vorbit și l-ați cunoscut integru, după credința sădită în voi pe care ați dobîndit-o de la el ; căci pînă la urmă nu poate fi îndepărtat de voi acela ale cărui cuvinte le-ați avut mereu prezente în sufletele voastre atît de curate. Așa că nu e nevoie să vă scriu mai multe. Căci toate cele ce v-ar putea fi spuse de mine, credința voastră le-a și cunoscut și harul divin a împlinit dorințele rugăciunii noastre comune. Mă bucur alături de voi, și iarăși zic, mă bucur, fiindcă v-ați păstrat neînfricat credința în suflete. Nu mai puțin mă bucur și pentru fratele meu Atanasie, fiindcă, deși a avut parte de multă tristețe, nu a uitat nici o clipă dorința voastră și afecțiunea voastră. Și chiar dacă un timp a fost îndepărtat de voi cu trupul, totuși cu duhul se dovedește că a fost mereu alături de voi. Iar și eu, frați prea iubiți, socot că încercarea pornită împotriva lui nu a fost fără glorie. Căci și credința voastră și a lui este cunoscută de toți și bine primită. Căci dacă nu s-ar fi petrecut atîtea și asemenea lucruri, cine ar crede că voi ați dat dovadă de o asemenea judecată și de atîta îndurare față de un asemenea episcop, sau că el a putut fi înconjurat de atîtea virtuți datorită cărora nu și-a pierdut nădejdea în ceruri ? A binemeritat deci în orice fel, și acum și pentru viitor, chiar martiriul glorios al mărturisirii. Căci deseori tare frămîntat, pe mare și pe uscat, a călcat în picioare toată strîmbătatea ereziei lui Arie ; și de multe ori, fiind împins pînă aproape de pri-

mejdie, din invidie, a disprețuit moartea, apărat de Dumnezeu Atotputernicul și de Domnul Iisus Hristos, Mîntuitorul nostru nădăjduind să înlăture nedreptățile și să fie redat mîngîierii voastre, aducîndu-vă mai mari izbîndiri dintr-o puternică conștiință, vouă, pentru care s-a acoperit de glorie pînă la capătul pămîntului. Și avînd încredere în hotărîrea sa și în învățătura cerească, a fost iluminat de o judecată nemuritoare și s-a reîntors la voi. Trebuie să-l iubiți deci acum cînd strălucește pentru voi, încă mai mult decît atunci cînd a plecat de la voi. Căci dacă focul face dovada purității materialelor prețioase, adică a aurului și a argintului, ce ar putea fi socotit vrednic de un asemenea bărbat atît de mare care, după ce a învins atîtea tribulații și primejdii, vă este redat acum neîntinat, dovedit nu numai de noi, ci de întregul sinod ? Primiți-l deci acum, prea iubiți frați, cu tot darul ceresc, pe păstorul și întîistătătorul vostru, adică pe Atanasie, împreună cu aceștia care au împărțit cu el atîtea suferințe. Și bucurați-vă să aveți parte de învățătura lui, voi cei flămînzi și însetați, ca să zic așa, după păstorul vostru, acum cînd ați mîncat și ați băut chiar voi sfințenia voastră cu ajutorul Scripturilor mîntuitoare. Căci, cît a trăit printre străini, voi ați fost mîngîierea lui, iar în persecuții și primejdii, voi l-ați înviorat cu sufletele și mințile voastre prea credincioase. Eu mă și veselesc gîndind și văzînd cu ochii minții bucuria fiecăruia dintre voi, la reîntoarcerea lui și întîmpinările poporului și sărbătorirea glorioasă a celor care aleargă să-l vadă ; și cum va fi, și ce mare pentru voi, acea zi în care odată cu reîntoarcerea fratelui meu și cu desființarea relelor vechi, se dă la o parte orice uneltire ; și cu reîntoarcerea dorită și prețioasă, pe toți uniți într-o bucurie a veseliei depline. O bucurie de felul acesta ajunge pînă la noi, cu măreția sa. Căci se știe că și acest lucru ne este îngăduit prin voia lui Dumnezeu, dat fiind că și noi trebuie să ne ridicăm spre lauda unui bărbat atît de mare.

Dar e mai bine să încheiem scrisoarea printr-o rugăciune : Dumnezeu atotputernicul și Fiul Său unul născut, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, să vă dea pentru vecie această bucurie, acordîndu-vă răsplata meritată pentru minunata voastră credință, pe care ați dovedit-o în chip lăudabil față de pontiful vostru ; pentru ca și voi și aceia care sînt cu voi, să aveți parte acum, aici, și pe viitor de toate cele bune : *Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit, și la inima omului*

nu s-au suit, pe acestea le-a pregătit Dumnezeu celor care Îl iubesc pe El (I Cor. 2, 9). În numele Domnului nostru Iisus Hristos, prin Care şi Căruia aducem slavă în vecii vecilor lui Dumnezeu Atotputernicul, Amin. Vă doresc sănătate, prea iubiţi fraţi. (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXX

CE I-A CERUT CONSTANŢIU LUI ATANASIE ŞI ATANASIE LUI CONSTANŢIU, ŞI CUM AU FOST EXPULZAŢI ERETICII, DE EPISCOPII DREPTCREDINCIOŞI CARE ŞI-AU PRIMIT ÎNAPOI BISERICILE

Încrezător deci în aceste scrisori, Atanasie vine în Orient. Împăratul Constanţiu nu l-a primit cu supărare atunci ; dar încerca să-l constrîngă, influenţat de instigările arienilor şi i-a zis lui : Ai primit bineînţeles reşedinţa ta în baza decretului sinodului şi cu asentimentul nostru ; dar deoarece în Alexandria sînt unele neamuri care se reţin de la împărtăşirea cu tine, îngăduie ca ei să aibă în oraş o biserică a lor. La propunerea aceasta, Atanasie s-a grăbit să răspundă : Îţi stă în putere, împărate, să ordoni şi să acţionezi oricum vei vrea. Dar şi eu îţi cer un privilegiu, pe care te rog să mi-l acorzi. Şi făgăduind împăratul că-l va acorda pe dată, Atanasie a adăugat imediat că cere să i se acorde acelaşi privilegiu pe care a cerut să-l primească împăratul. Căci şi el solicita să se acorde cîte o biserică pentru fiecare grupare care se reţinea de la comuniunea cu arienii. Şi aşa arienii, ştiind că hotărîrea lui Atanasie nu le este de folos lor, au spus că trebuie amînat acest lucru şi că trebuie făcut ceea ce doreşte împăratul ; că împăratul, potrivit celor hotărîte în sinodul de la Sardica, a redat reşedinţele proprii lui Pavel, şi lui Atanasie, şi lui Marcel şi lui Asclepa din Gaza şi lui Luciu din Adrianopole. Drept care sfintele scrisori ale împăratului erau trimise la fiecare grupare, în bisericile acelora cărora li se ordona să le primească de îndată. Aşa că în Ancira, după izgonirea lui Vasile şi primirea lui Marcel în locul lui, s-a produs o dezordine nu întîmplătoare, care a dus la o derogare contrară înţelepciunii ; căci pe Asclepa din Gaza l-au primit pe dată. În oraşul Constantinopol, Macedonie i-a urmat lui Pavel la scurtă vreme, ţinînd adunările chiar la el, în îndepărtata biserică. Numai pentru Atanasie a scris împăratul episcopilor şi clerului şi poporului, ca să-l primească cu drag. Mai mult, a ordonat, prin alte scrisori, să fie abolite toate cele hotărîte împotriva lui prin sentinţe. Cele scrise cu privire la amîndouă aceste probleme sînt cunoscute în felul acesta (Scorate, II, 18).

CAPITOLUL XXXI

SCRISOAREA LUI CONSTANŢIU, PRIN CARE SÎNT ANULATE TOATE CELE SĂVÎRŞITE ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE

Constanţiu cel Mare, biruitor, credincios, urează sănătate episcopilor şi preoţilor Bisericii universale.

Prea veneratul episcop Atanasie nu a fost părăsit de harul lui Dumnezeu ; căci deşi a fost supus pentru scurtă vreme judecăţii oamenilor, totuşi este ştiut că a primit hotărîrea ce i se datora de la providenţa care vede totul : reintegrat în patria sa, cu voinţa lui Dumnezeu şi hotărîrea noastră, a fost reintegrat totodată şi în Biserica în care era întîistătător prin ajutorul dumnezeiesc. Ca urmare, se cuvenea să-l înconjurăm cu blîndeţe, pentru că toate cele arătate împotriva lui şi a celor care erau în împărtăşire cu el, orice suspiciune şi înşelătorie împotriva lui ca şi toate celelalte, sînt nule şi neavenite ; şi înlesnirile pe care le-au avut pînă acum clericii lui să rămînă neatinse, aşa cum se cuvine. Sîntem de părere însă că acest lucru trebuie adăugat harului lui, ca să ştie toţi cei din ordinele sfinte că i s-a acordat de toţi în unanimitate şi să fie fără teamă, şi episcopii şi clericii ; căci e suficientă revenirea de bunăvoie a fiecăruia în jurul lui. Şi pe aceia care, orînduiţi de o mai bună chibzuială, aleg împărtăşirea cu el, îi sfătuim pe toţi aceştia să dobîndească şi acum cu voia lui Dumnezeu, iertarea noastră, în măsura în care providenţa a acordat-o mai înainte. (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXXII

SCRISOAREA LUI CONSTANŢIU CĂTRE CEI DIN ALEXANDRIA, CA SĂ-L PRIMEASCĂ PE ATANASIE

Constanţiu cel Mare, biruitor, credincios, urează sănătate poporului din Alexandria al Bisericii universale.

Înfăţişînd tuturor intenţia noastră de dreptate, ştiind că multă vreme providenţa v-a lipsit de veghetorul vostru, adică de episcopul Atanasie, care s-a făcut cunoscut tuturor pentru spiritul lui de dreptate şi pentru probitatea moravurilor sale, am fost de părere să-l trimit iarăşi la voi. Primindu-l deci cum se cuvine de obicei şi avînd ajutorul rugăciunilor către Dumnezeu cel milostiv, grăbiţi-vă să respectaţi în-

deajuns bună învoirea potrivită vouă și totodată plăcută nouă, și pacea potrivită rînduielilor bisericești, dovedită pretutindeni. Căci nu e cuminte să se iște vreo discordie între voi sau o agitație contrară disciplinei vremurilor noastre ; voim ca nici aceasta să nu existe nicicum între voi. Și vă îndemnăm după obicei să urmăriți îndeajuns predicile, avîndu-l pe el întîistătător și ajutor pe lîngă Dumnezeu ; pentru ca această hotărîre să ajungă ca o făgăduință tuturor, chiar neamurilor rătăcite care se mai închină la idoli, să se grăbească cu zel spre cunoașterea sfintei religii. O, prea iubiți locuitori ai Alexandriei, vă îndemn iarăși să persistați în cele care s-au spus și să primiți cu toții cu drag și evlavie pe episcopul care v-a fost trimis printr-o hotărîre venită de sus și prin voința noastră și să considerați că trebuie îmbrățișat cu tot sufletul și cu întreaga voință. Căci așa se cade ca și voi să faceți și se știe că este și de datoria bunăvoinței noastre. Iar pentru a zădărnici orice prilej de a se isca vreo tulburare, precizăm prin scrisoarea noastră că toți cei care vor fi recunoscuți ca răzvrătiți vor trebui să suporte pedeapsa corespunzătoare. Ținînd seama deci și de hotărîrea noastră întru Dumnezeu, și de interesele credinței voastre, ca și de pedeapsa prevăzută împotriva celor răzvrătiți, respectați cum se cuvine drepturile de care se bucură sfînta religie. Și cinstiți pe omul hărăzit și iubit de Dumnezeu cu tot respectul și prețuirea ; și, împreună cu el, înălțați cu bucurie Dumnezeului Mîntuitor al tuturora rugăciuni, și pentru voi înșivă și pentru sprijinul vieții noastre (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXXIII

SCRISOAREA LUI CONSTANȚIU PENTRU ATANASIE, CA SĂ FIE ABOLITE TOATE CELE HOTĂRÎTE ÎMPOTRIVA LUI

Împăratul Constanțiu, biruitor, urează sănătate lui Nestorie.

În același fel s-a scris către conducătorii din Niceea, Tebaida și Libia. Toate cele ce se dovedesc că s-au statornicit pînă acum spre jignirea și nedreptățirea episcopului Atanasie, ordonăm să fie acum suprimate. Căci și slujirea în care au fost clericii lui, voim să o capete înapoi neștirbită. Sîntem de părere deci ca această poruncă a noastră să fie respectată ; odată redat Bisericii sale episcopul Atanasie, cei care erau în comuniune cu el să aibă sacerdoțiul pe care l-au avut întotdeauna, pe care și ceilalți clerici se știe că l-au avut, pentru ca și aceștia să fie stăpîniți de bucurie. (Socrate, II, 18).

CAPITOLUL XXXIV

CUM S-A REÎNTORS ATANASIE LA ALEXANDRIA

Înarmat cu atîtea și asemenea scrisori, prea sfințitul Atanasie a pornit prin Siria și a venit în Palestina, ajungînd la Ierusalim și făcînd cunoscute episcopului Maxim cele petrecute la sinodul din Sardica și fiindcă împăratul Constanțiu fusese de acord cu hotărîrea și judecata acelora, a făcut pregătiri ca să aibă loc sinodul episcopilor care locuiau aici. Maxim însă, deloc lipsit de energie, a chemat pe toți episcopii din Siria și Palestina. După ce s-a ținut sinodul, i-a redat chiar el fericitului Atanasie dreptul la comuniune și demnitate. Chiar sinodul a scris celor din Alexandria și tuturor episcopilor, clericilor și poporului din Egipt și Libia, cele petrecute și hotărîte cu privire la Atanasie. Din care cauză episcopii detractori ai lui Atanasie l-au discreditat foarte mult pe Maxim, fiindcă, lăsîndu-l în părăsire la început, iar apoi, după căință, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, a făcut cunoscută hotărîrea în favoarea lui Atanasie, hotărîre prin care îi erau redate dreptul la comuniune și demnitatea. Luînd cunoștință de acestea, Ursachie și Valens, care la început avuseseră un zel aprig cu privire la învățătura lui Arie, abătîndu-se de la voința anterioară, au plecat la Roma, ducînd episcopului Iuliu declarația de penitență, prin care au consimțit verbal cu privire la consubstanțialitate și au trimis scrisori lui Atanasie, mărturisind că ei s-au angajat să fie de acord și în celelalte privințe. Și in felul acesta Ursachie și Valens, biruiți de cele petrecute cu Atanasie, s-au convertit atunci.

Atanasie deci a pornit spre Alexandria prin Pelusiu. Și trecînd prin orașe, propovăduia ca toți să se despartă de arieni și să îmbrățișeze dogma consubstanțialității. Iar în unele Biserici a făcut înscăunări. Și acesta a fost începutul altei plîngeri împotriva lui, fiindcă s-a încumetat să facă înscăunări în Bisericile altora. Acestea s-au petrecut cu Atanasie. (Socrate, II, 19).

CAPITOLUL XXXV

DESPRE EVENIMENTELE CARE TULBURAU ATUNCI STATUL ȘI DESPRE DISCORDIA POPORULUI DIN ANTIOHIA DIN CAUZA CREDINȚEI

În timpul acesta statul era agitat de evenimente neașteptate. Nu e lipsit de importanță să le expunem pe cele referitoare la colectorii de impozite. Despre faptul că, la moartea întemeietorului orașului Constantinopol, cei trei fii ai săi și-au asumat conducerea imperiului, s-a

relatat anterior. Trebuie știut însă că împreună cu ei a domnit și vărul lor, pe nume Dalmațiu, avînd numele tatălui ; acesta, după ce a domnit foarte puțin, a fost ucis de soldați, fără ca Constanțiu să ordone, dar nici să interzică să fie omorît. Atunci însă Constantin cel mic a invadat teritoriile fratelui său, și a fost ucis și el de soldați într-o încăierare. După moartea lui Constantin cel mic, a izbucnit războiul perșilor împotriva romanilor, în care Constanțiu nu era în măsură să facă față ; căci atunci cînd într-o noapte s-a dat o luptă aproape de granița romanilor cu perșii, în scurtă vreme s-a recunoscut că mai tari au fost perșii. În timpul acela nici creștinii nu trăiau în liniște, ci, datorită lui Atanasie, se dădea bătălia în privința cuvîntului consubstanțial în sînul Bisericii. (Socrate, II, 20).

În sfîrșit, la Antiohia clerul și poporul nu cădeau de acord în privința credinței lor, ci își arătau voința lor prin coruri, cum se obișnuiește, ca să înalțe imnuri lui Dumnezeu, cu ajutorul psalmilor. Și unii ziceau slava Tatălui și Fiului, ca egali în cinstire ; ceilalți însă prin schimbarea prepoziției — Tatăl în Fiul — arătau că Fiul este în al doilea loc. Astfel stînd lucrurile și pentru că nu știa ce să facă, Leonțiu — care era atunci la cîrma Antiohiei și de partea ereziei adverse, și pentru că nu se încumeta să împiedice pe aceia care, conform tradiției sinodului de la Niceea, îi slăveau pe Dumnezeu în psalmi, și fiindcă se temea să nu izbucnească o răscoală în popor — se zice că a spus așa, atingîndu-și capul, cărunt acum : La topirea acestei zăpezi, se va isca o mare jale. Arăta prin aceasta că la moartea sa acea discordie care se vădea în imnuri va provoca o răscoală în popor, deoarece succesorii săi nu vor îngădui poporului să aibă credințe diferite.

Atanasie deci venind în Egipt, a făcut cunoscute scrisorile sinodale ale lui Iuliu, episcopul Romei, în plus și scrisoarea sinodală a lui Maxim din Ierusalim, ca să se vadă deosebirea între cele ce conținea fiecare. (Sozomen, III, 19).

CAPITOLUL XXXVI

SCRISOAREA SINODULUI DIN IERUSALIM CĂTRE EPISCOPII EGIPTENI

Sfîntul sinod întrunit la Ierusalim, trimite sănătate întru Domnul preoților, diaconilor și poporului, frați prea iubiți, reuniți din Egipt, Libia și Alexandria.

Nu sîntem vrednici, prea iubiți frați, să aducem mulțumiri cum se cuvine Dumnezeului nostru, al tuturora, pentru că a făcut întodeauna minuni, chiar și de curînd, cu Biserica voastră, redîndu-vă, în bu-

nătatea Lui, pe păstorul şi stăpînul vostru şi pe conslujitorul nostru, Atanasie. Căci cine a nădăjduit vreodată să vadă cu ochii trupului pe acela pe care acum şi noi şi voi îl privim, uitîndu-ne la cel pe care aţi dorit să-l vedeţi ? În adevăr, rugăciunile voastre au fost auzite de Dumnezeul tuturor, care are grijă de Biserica Sa şi a fost atent întotdeauna la lacrimile şi durerea voastră ; de aceea a auzit rugăciunile voastre. Că eraţi ca nişte ori rătăcite şi obosite, care nu au nici un păstor Pentru asta v-a cercetat adevăratul Păstor din ceruri şi, avînd grijă de oile lui, v-a restituit pe acela pe care ştiţi că-l doreaţi.

Iată că şi noi, făcînd totul pentru pacea Bisericii şi unindu-ne cu voi în iubire, ne întrecem întru preţuirea lui ; şi, împărtăşindu-ne cu el, vă vorbim prin mijlocirea lui şi vă trimitem scrierile de faţă. Aşa că, după binevoitoarea voastră juruinţă, să ştiţi că şi noi am fost legaţi cu acel lanţ al iubirii. Sînteţi datori deci să vă rugaţi neîncetat lui Dumnezeu pentru credinţa celor mai iubitori împăraţi ai noştri, deoarece şi ei, cunoscînd dorinţa voastră, au hotărît să vi-l redea ! Primindu-l deci cu toată cinstea şi cu braţele deschise, înălţaţi rugăciuni binevoitoare lui Dumnezeu, care v-a făcut asemenea dar, grăbiţi-vă să vă bucuraţi totdeauna întru Dumnezeu şi să aduceţi slavă Domnului prin care şi cu care este slava Tatălui în vecii vecilor. Amin.

Venind aşadar Atanasie în Egipt, i-a depus pe aceia pe care îi ştia din secta lui Arie. Acelora depuşi de el, le-a poruncit ca Bisericile lor să respecte credinţa sinodului de la Niceea şi să o păzească cu cea mai mare grijă. (Sozomen, III, 21).

CAPITOLUL XXXVII

DESPRE TIRANUL MAGNENŢIU ŞI DESPRE BRITANIU ŞI NEPOŢIAN

În timp ce se petreceau aceste lucruri, tiranul Magnenţiu a ieşit de prin părţile Spaniei (An. 352) ; acesta, printr-un vicleşug, l-a ucis pe teritoriul galic pe Constant, împăratul părţilor occidentale. Fapta aceasta a dat naştere unui război intern. Căci tiranul Magnenţiu stăpînea Italia, Africa şi Libia, iar acum, şi Galia. Iar în părţile Iliriei şi la Sirmium a fost pornit de către soldaţi un alt război, prin tiranul numit Britaniu. Dar şi Roma era agitată de tulburări nu întîmplătoare. Căci vărul lui Constanţiu, pe nume Nepoţian, pusese mîna pe domnie, ajutat de meritele dovedite în monomahii ; soldaţii lui Magnenţiu l-au răstignit şi pe Nepoţian. Magnenţiu însă, în înaintarea lui devasta toate regiunile Spaniei. Toate aceste rele au venit năvalnic la scurtă vreme una după

alta. Căci în al patrulea an după sinodul de la Niceea au fost cunoscute aceste evenimente (în timpul consulilor Sergiu şi Nigian, adică în anul Domnului 350). Din aceste veşti se părea că drepturile la domnie au revenit numai lui Constanţiu ; promovat astfel, el însuşi se pregătea cum putea împotriva tiranilor. (Socrate, II, 20).

CAPITOLUL XXXVIII

DESPRE CAPCANELE ÎNTINSE ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE ŞI DESPRE UŞURĂTATEA LUI CONSTANŢIU

De aceea adversarii lui Atanasie, socotind că a sosit momentul prielnic, unelteau din nou împotriva lui. Aşa că l-au făcut pe împăratul Constanţiu să creadă că a distrus Egiptul întreg şi Libia. Invidia le-a crescut mult mai ales din faptul că făcuse hirotoniri în parohii străine.

În acest timp Atanasie, cînd a venit la Alexandria, a convocat sinodul episcopilor din Egipt. Aceştia au decretat în unanimitate cele stabilite la sinodul din Sardica şi din Ierusalim. Iar împăratul Constanţiu, cîştigat el însuşi de secta arienilor, a schimbat în sens opus toate cele pe care le aprobase puţin înainte. În primul rînd a ordonat să fie deportat în exil Pavel, episcopul Bisericii din Constantinopol ; în timp ce era dus la Cucus, în Armenia, acesta a fost sugrumat. Fiind gonit iarăşi Marcel, Vasile a invadat din nou Biserica din Ancira. Iar Luciu, pus în lanţuri la Adrianopole, a murit în temniţă. Şi atît de puternică influenţă au avut cele ce se spuneau despre Atanasie, încît împăratul, cuprins de o furie nemăsurată, a poruncit ca acesta să fie ucis oriunde va fi găsit ; şi odată cu el, şi Theodul şi Olimp, întîistătătorii Bisericilor din Tracia. Voinţa împăratului nu i-a rămas necunoscută lui Atanasie care, avînd presimţiri, a scăpat prin fugă şi a evitat mînia împăratului. Arienii au dat proporţii fugii lui, în special Narcis, episcopul din Neronia, George din Laodiceea, şi Leonţiu, întîistătătorul de atunci al Bisericii din Antiohia. Acesta, pe cînd era preot, a fost privat de demnitate, fiindcă, trăind cu o femeie numită Eustolia şi voind să ascundă bănuiala ruşinoasă, se ştie că şi-a tăiat singur organele genitale, şi, în rest, trăia cu fidelitate alături de femeie. După aceea, ca urmare a stăruinţei împăratului Constanţiu, a fost numit episcop în Biserica din Antiohia după Stefan, care urmase la început lui Placit. S-au spus destule despre acestea (Socrate, II, 21).

CAPITOLUL XXXIX

DESPRE MACEDONIE ŞI DESPRE CRUZIMEA LUI

În vremea aceea Macedonie era la conducerea Bisericilor din Constantinopol, Pavel fiind omorît cum s-a spus mai înainte. Acesta, ca şi cum ar fi fost împărat, a pornit un război între creştini şi făcea nu mai puţine rele decît tiranii de atunci. Căci, convingîndu-l pe împărat, care jefuia bisericile, să-i vină în ajutor, a făcut să fie întărite prin va fi găsit; şi odată cu el, şi Theodul şi Olimp, întîistătătorii Bisericilor ficînd mai multe mînăstiri pe care el însuşi le înălţase după voinţa lui în oraşul Constantinopol, şi în înţelegere cu episcopii care erau în cauză, se spune că deseori a doborît pe cei care cunoşteau învăţătura lui Pavel. În primul rînd i-a expulzat pe aceştia din Biserici, iar apoi i-a silit să se împărtăşească cu el, astfel încît mulţi s-au sfîrşit din cauza cruzimii rănilor, alţii erau privaţi de cele necesare, alţii de cea mai elementară bunăvoinţă, alţii erau arşi cu fierul în frunte, pentru a fi în felul acesta marcaţi cu un semn. Toate acestea le făcea în toate oraşele din Orient, dar mai ales la Constantinopol. Episcopul Macedonie a înăsprit această persecuţie care dura. Celelalte oraşe elene din Iliria, ca şi unele părţi din Spania, erau în linişte. (Socrate, II, 22).

CARTEA A V-A

CAPITOLUL I

LA MOARTEA LUI CONSTANT, ARIENII L-AU AȚÎȚAT DIN NOU PE CONSTANȚIU ÎMPOTRIVA LUI ATANASIE

A trecut cîtva timp ; la moartea lui Constant, împărat în Occident, partizanii lui Arie s-au adresat lui Constanțiu, aducîndu-i aminte de Atanasie, ca și cum el ar fi fost acela care i l-a făcut dușman pe fratele său, pentru ca, ieșindu-și din fire, să ajungă la războaie. Ațîțat de aceștia, Constanțiu nu numai că l-a gonit dar a ordonat chiar să fie distrus preasfințitul Atanasie.

Și trimițînd pe comandantul Sebastian cu puternice trupe militare a dat ordin să fie ucis, ca rătăcit. Dar cum a venit Sebastian cu armata și cum a fugit Atanasie, va povesti mai bine chiar el, care a suferit și a fost eliberat ca prin minune ; căci spre justificarea fugii sale spune următoarele :

CAPITOLUL II

CE RELATEAZĂ ATANASIE SPRE JUSTIFICAREA FUGII SALE

Căci într-adevăr e bine să se cerceteze felul plecării și să o cunoască de la ai săi, fiindcă arienii se luau la întrecere cu ostașii ca să-i întărîte și să ne prezinte urît pe noi, celor care nu ne cunoșteau ; și chiar dacă nu au nici pic de compasiune, cei care aud își găsesc totuși liniștea în zarvă. Se făcuse deja noapte și unii din popor veniseră de strajă, și se aștepta adunarea de a doua zi. Deodată însă apăru comandantul cu ostașii, care aveau peste cinci mii de arme, și săbii scoase din teacă, arcuri, săgeți și drugi de fier. El personal a dat ocol bisericii, stabilind care soldați să stea în preajma lui, pentru ca nimeni din cei care ieșeau din biserică să nu poată scăpa din mîna lor. Eu însă, socotind că nu-i cuminte să las poporul într-o împrejurare atît de tulbure și să nu mai țin piept împotriva lor în asemenea primejdii, așezîndu-

mă în scaun am dat unui diacon să citească psalmul, în timp ce cei din popor răspundeau : *Că în veac este mila lui (Ps. 117, 1)*; și așa toți au plecat la casele lor. Dar intrînd după aceea comandantul și înconjurînd sanctuarul cu soldații ca să ne poată prinde, clericii care au mai fost găsiți, împreună cu cei din popor strigau, cerînd să plecăm și noi odată cu poporul. Eu însă spuneam dimpotrivă, să nu plecăm noi înainte de a ieși cu toții însemnați cu semnul crucii. Ridicîndu-mă deci după terminarea predicii, am poruncit să plece toți, zicîndu-mi că e mai bine să fiu eu amenințat de primejdie, decît să sufere o vătămare oricine dintre ei. În timp ce ieșeau mai mulți, și urmau și ceilalți, unii din monahii care au fost acolo cu noi, și unii clerici, ridicîndu-se, ne-au tras după ei ; iată martorii adevărului. În timp ce unii soldați înconjurau sanctuarul și alții alergau împrejurul bisericii, am trecut prin mijlocul lor, prin toate primejdiile, cu ajutorul Domnului, Care mi-a ocrotit drumul. Am slăvit îndelung pe Domnul, că nu am lăsat nici poporul pradă uciderii, ci s-a procedat chiar la salvarea lui și noi am găsit posibilitatea de a scăpa din mîna celor care ne urmăreau (Teodoret, II, 13).

CAPITOLUL III

CE POVESTEȘTE IARĂȘI ATANASIE DESPRE FAPTELE LUI GEORGE, ÎN CARTEA DESPRE FUGA SA

Ce a făcut George în Alexandria în timpul acela, vom povesti prin chiar gura lui Atanasie, care a pătimit toate acestea. Că în cartea pe care a scris-o despre fuga sa spune așa :

Așadar în Alexandria s-au ridicat din nou cei care căutau să ne ucidă. *Și faptele de pe urmă sînt mai rele decît cele dintîi (Matei 12, 45)*. Căci soldații care au înconjurat deodată biserica se luptau în loc să se roage. George, trimis de ei din Capadocia la începutul păresimilor, a sporit relele pe care le învățase prin șiretenia lor. Și așa, în săptămîna de după Paște, erau trimise fecioare la închisoare, episcopii înșiși erau duși de soldați, casele orfanilor și văduvelor erau luate și se făceau descinderi în case, iar noaptea creștinii erau puși sub pază, casele erau sigilate și frații celor din cler făceau față primejdiilor pentru frații lor. Aceste lucruri sînt foarte rele, dar după aceea au avut loc unele și mai grave. Căci în săptămîna care a urmat după Sfintele Rusalii, poporul ajunînd a ieșit la cimitir pentru rugăciune, pentru că refuzau împărtășirea cu el. Luînd cunoștința de asta, netrebnicul acela l-a întărîtat pe Sebastian, comandantul maniheu, care s-a năpustit asupra

poporului chiar în acea zi de Duminică, năvălind cu o mulțime de ostași înarmați, purtînd săbii scoase din teacă, arcuri și săgeți. Și găsind puțini care se rugau, deoarece cei mai mulți plecaseră, a făcut cele ce știa el că trebuia să făptuiască. Aprinzînd un foc și ducînd fecioarele lîngă foc, le silea să mărturisească că sînt ariene. Și pentru că se părea că ele sînt biruitoare și nici nu se gîndesc deloc la foc, le sfîșia fața așa de rău, că după un timp cu greu puteau fi recunoscute. Și luînd patruzeci de bărbați i-a sfîrtecat printr-o nouă tortură. Tăind nuiele de palmier care aveau ghimpii lor, le-a sfîrtecat așa de rău spinarea biciuindu-i, încît unii dintre ei păreau mai degrabă că sînt tăiați de medici, din cauza ghimpilor care atîrnau de spinările lor; alții însă, care nu au suportat torturile, au murit. Iar pe aceia care au putut să mai trăiască, și pe o fecioară, i-a deportat în exil, în Oasis cea mare. Întîi nu a îngăduit să fie redate trupurile celor morți, ci le-a ascuns, lăsîndu-le neîngropate, ca și cum o asemenea cruzime putea rămîne neobservată. Acestea le fac însă aceia care sînt ieșiți din minți. Căci în vreme ce părinții celor morți se bucurau tocmai pentru mărturisire, dar plîngeau pentru trupurile celor morți, strigau mai degrabă ceea ce gîndeau despre impietate. Iar după acestea au deportat în exil din Egipt și Libia pe episcopii Ammonie, Muiu, Gaius, Philonie, Hermes, Pleniu, Psenosirie, Nilamonie, Agathon, Anagamph, Ammonie, Marc, Dracontiu, Adelphin, Athenodor și preoții Hierax și Dioscor, și i-a îmbrîncit așa de rău pe drum, încît unii din ei au murit chiar în timpul drumului, iar alții, în exil. Au izgonit mai mult de treizeci de episcopi, care aveau zelul lui Achab, încît, dacă ar fi putut, ar fi tăiat pînă și adevărul. (Socrate, II, 23).

Asupra acestor fapte, Atanasie a scris chiar scrisori de consolare acelor fecioare care au pătimit crunte suferințe, spunînd printre altele: De aceea nimeni dintre voi să nu fie întristat, chiar dacă necredincioșii vă refuză îngroparea și interzic și să vi-i luați. Căci nemernicia arienilor a mers pînă acolo încît închid porțile și stau împrejurul locului de înmormîntare, ca demonii, ca nu cumva vreunul dintre credincioșii dragi să fie înmormîntat.

Acestea și altele la fel cu acestea făcea George în Alexandria. Sfîntul Atanasie însă nu considera nici un loc sigur ca să evite fie să fie dus viu, fie ca mort, să fie decapitat: căci împăratul poruncise să-i fie adus capul lui. De aceea și făgăduise și un premiu foarte mare aceluia care îi va aduce asemenea veste. (Teodoret, II, 14).

CAPITOLUL IV

IN CE FEL BRITANIU A FOST PRIVAT DE CONDUCERE

Între timp împăratul a instalat tabăra în Illiria, constrîns de nevoile publice și mai ales de Britaniu, care fusese aclamat «August» de soldați. Cînd a venit în Sirmium, după încheierea tratatelor mutuale, l-a văzut pe Britaniu. S-a întîmplat ca soldații care-l aleseseră pe el să treacă de partea lui Constanțiu. Așa stînd lucrurile, l-au aclamat, ca o singură voce, numai pe împăratul Constanțiu August (An. 354). Și pentru că nu se mai amintea nimic de Britaniu, acesta simțindu-se deodată trădat, s-a prosternat la picioarele împăratului. La rîndul său, Constanțiu, luîndu-i coroana și purpura, i-a vorbit cu blîndețe, îndemnîndu-l să-și găsească liniștea într-o situație particulară, căci asta se potrivea mai bine cu vîrsta lui, decît să aibă o situație care-l împovăra de griji ; și a dat ordin să fie restituite cheltuielile fără măsură din funcțiile publice.

Cum însă Britaniu întîrzia în Prusia Bithiniei, Constanțiu i-a scris, spunînd că el a fost pricina multor lucruri bune fiindcă l-a scăpat de atîtea preocupări și neplăceri care îi apăreau în cale ; dar că el nu a făcut bine, deoarece cele ce trebuiau îndeplinite pentru el însuși, le-a cheltuit mai degrabă pentru acela. (Socrate, II, 23).

CAPITOLUL V

DESPRE GALLUS CEZAR ȘI DESPRE SEMNUL CRUCII CARE A APĂRUT ATUNCI PE CER

Și atunci împăratul l-a făcut Cesar pe vărul său, Gallus. Impunîndu-i numele său, l-a trimis în Siria Antiohiei, pentru ca părțile din Orient să fie apărate de el. La sosirea lui în Antiohia, i-a apărut dinspre Orient semnul Mîntuitorului. Căci o coloană în formă de cruce a fost văzută pe cer, spre marea minunare a celor care priveau.

Pe alți comandanți ai săi i-a trimis cu armată puternică împotriva lui Magnentie. Iar el rămînea în Sirmium și urmărea desfășurarea evenimentelor. Pe atunci Fotie, întîistătătorul Bisericii, expunea pe față dogma pe care o descoperise chiar el. (Socrate, II, 24).

Spunea însă : Dumnezeu atotputernicul este unul singur, care prin Cuvîntul său a făcut lumea. Dar evita să spună că nașterea și existența Fiului este înainte de toți vecii, ci propovăduia că s-a născut din Maria (An. 355). (Sozomen, IV, 5).

CAPITOLUL VI

DESPRE FOTIN EREZIARHUL ȘI DESPRE CONDAMNAREA LUI

Pentru că a izbucnit o răzmeriță, împăratul a poruncit să se adune sinodul la Sirmium. Și s-au adunat acolo din părțile Orientului Marcu din Aretusa, și George din Alexandria, pe care l-au numit arienii după înlăturarea lui Grigorie. A venit chiar și Vasile, după expulzarea lui Marcel, întîistătător în Ancira, Pancratie din Pelusium, Hipacian din Heracleea. Iar dintre occidentali, Valens Mirsenul și Osie, episcopul Cordobei, cel mai vestit dintre oamenii de pe atunci. Aceștia s-au întrunit la Sirmium, după ce au fost consuli Sergiu și Nigrian (adică An. 351) (an în care, din pricina tulburărilor provocate de războaie, nici unul din consuli nu a fost numit în mod solemn) și l-au condamnat degrabă pe Fotin, căci aveau cunoștință de învățătura lui Sabelie din Libia și a lui Paul din Samosata). (Socrate, II, 24).

CAPITOLUL VII

CREDINȚA CARE A FOST FĂCUTĂ CUNOSCUTĂ LA SIRMIUM, ÎMPREUNĂ CU CAPITOLELE RESPECTIVE

După acestea au publicat articolele de credință, o versiune în limba greacă, alta în latină, punînd cu toții în acord textul cu sensul. (Socrate, IV, 5).

Căci atunci, ca și cum ar dezaproba învățăturile din vechime ale credinței, au interzis alte formulări despre credință. Și pe una a publicat-o în limba greacă Marcu din Aretusa, dar fără să corespundă cu limba din Roma, nici ca exprimare nici ca compoziție, și fără să fie potrivită nici chiar pentru lumea greacă. Așa că pe cea compusă în latină de Marcu o adăugăm aici mai jos ; pe a doua însă, pe care au reluat-o după aceea în Ariminum, o vom expune în locul potrivit, cînd vom vorbi despre cele petrecute acolo ; și una și alta însă au fost traduse în greacă.

Marcu deci a expus în felul următor articolele de credință :

Credem în unul Dumnezeu, Tatăl atotputernicul, creatorul și făcătorul tuturor lucrurilor, din Care își ia nume toată paternitatea în cer și pe pămînt ; și în Fiul Său Unul-Născut, Domnul nostru Iisus Hristos, Care s-a născut din Tatăl, mai înainte de toți vecii ; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, prin Care s-au făcut toate în cer și

pe pămînt, văzute și nevăzute ; fiind Cuvîntul, și Înțelepciunea și Lumina adevărată, și Viața ; Care în zilele de pe urmă S-a făcut om din Sfînta Fecioară, și a fost răstignit, și a murit și a fost îngropat ; și a înviat din morți a treia zi, și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui ; și va veni la sfîrșitul veacului să judece viii și morții și să dea fiecăruia după faptele lui. A cărui împărăție fiind fără de sfîrșit, va dăinui în vecii fără sfîrșit. Căci va ședea la dreapta Tatălui nu numai în veacul acesta, dar și în cel ce va veni. Și în Duhul Sfînt cel invocat, adică Mîngîietorul pe care făgăduind că-L va trimite apostolilor după înălțarea la ceruri, L-a trimis ca să-i învețe și să le amintească toate lucrurile. Prin care sînt sfințite sufletele celor care cred în El cu adevărat. Dar pe aceia care spun că Fiul este din cele care nu existau, sau de altă ființă și nu din Dumnezeu, și că era un timp sau un veac cînd nu era, pe aceia sfînta Biserică universală îi știe de străini.

De aceea spunem iarăși :

1. Dacă cineva spune că Tatăl și Fiul sînt doi Dumnezei, să fie anatema.

2. Și dacă cineva nu mărturisește că Dumnezeu Hristos, Fiul lui Dumnezeu dinainte de veacuri, este Cel prin care Tatăl a lucrat la crearea tuturor lucrurilor, să fie anatema.

3. Dacă cineva cutează să spună că Cel nenăscut, sau Tatăl Lui, e născut din Maria, să fie anatema.

4. Dacă cineva va spune că Fiul este născut din Maria după preștiință, și nu că S-a născut din Tatăl înainte de veci și că prin El s-au făcut toate *(Ioan 1, 5)*, să fie anatema.

5. Dacă cineva va spune că ființa lui Dumnezeu se lărgește sau se strînge, să fie anatema.

6. Dacă cineva va spune că ființa lărgită a lui Dumnezeu îl face pe Fiul sau va numi Fiu lărgirea ființei Lui, să fie anatema.

7. Dacă cineva va spune că Fiul este un cuvînt afectiv sau pronunțat de Dumnezeu, să fie anatema.

8. Dacă cineva va spune că Fiul este numai om, născut din Maria, să fie anatema.

9. Dacă cineva care spune că este Dumnezeu și om născut din Maria, Îl înțelege pe însuși Dumnezeul nenăscut, să fie anatema.

10. Dacă cineva interpretează ca iudeii ceea ce este scris : *Eu sînt Dumnezeu cel dintîi, și Eu cel de pe urmă și nu este alt Dumnezeu afară de Mine (Isaia 46, 6)*, deși acesta se spune despre

distrugerea idolilor și zeilor care nu există, ca mai curînd despre distrugerea Dumnezeului Unul-Născut înaintea veacurilor, să fie anatema.

11. Dacă cineva, auzind că *Cuvîntul a fost făcut trup*, va socoti că Cuvîntul S-a schimbat în trup sau făcîndu-Se schimbarea S-a îmbrăcat în trup, să fie anatema.

12. Dacă cineva care aude că Fiul lui Dumnezeu Unul-Născut a fost răstignit spune că a suportat ispitirea sau pătimirea, sau schimbarea sau mutarea sau uciderea, să fie anatema.

13. Dacă cineva afirmă că ceea ce este scris *Să facem om (Gen. I, 26)* nu a spus Tatăl către Fiul, ci Tatăl către El însuși, să fie anatema.

14. Dacă cineva va spune că împotriva lui Iacov nu a luptat *(Gen. 32, 24)* Fiul ca om, ci Dumnezeu nenăscut, sau Tatăl Lui, să fie anatema.

15. Dacă cineva care va spune că ceea ce este scris : *Domnul a slobozit ploaie de la Domnul (Gen. 19, 22)* nu înțelege că ploaia a fost trimisă de Tatăl și Fiul, ci El de la El, să fie anatema. Căci Dumnezeu Fiul a trimis ploaia de la Dumnezeu Tatăl.

16. Dacă cineva auzind că se spune Dumnezeu Tatăl, sau Fiul Dumnezeu, și Dumnezeu Tatăl și Fiul și Dumnezeu de la Dumnezeu, afirmă că sînt doi Dumnezei, să fie anatema ; și nici nu potrivim pe Fiul Tatălui, ci știm că este supus Tatălui. Căci nu a coborît în trup fără voia Tatălui și nici nu a slobozit ploaie de la El, ci de la Domnul, desigur dîndu-i Tatăl autoritatea. Și nici nu șade de-a dreapta Tatălui, după voia Sa, ci a auzit spunînd Tatăl : *Șezi de-a dreapta Mea (Ps. 109, 1)*.

17. Dacă cineva spune că Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh sînt o singură persoană, să fie anatema.

18. Dacă cineva spunînd Sfîntul Duh Mîngîietorul afirmă că este Dumnezeu nenăscut, să fie anatema.

19. Dacă cineva, așa cum ne-a învățat pe noi, spune că Mîngîietorul nu e altul în afară de Fiul, căci spune : *Și Tatăl, pe care Eu Îl voi ruga, vă va trimite alt Mîngîietor (Ioan 14, 10)*, să fie anatema.

20. Dacă cineva spune că Duhul e o parte a Tatălui sau a Fiului, să fie anatema.

21. Dacă cineva spune că Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh sînt trei Dumnezei, să fie anatema.

22. Dacă cineva afirmă că Fiul lui Dumnezeu a fost făcut precum una dintre creaturi, la sfatul lui Dumnezeu, să fie anatema.

23. Dacă cineva va spune că Fiul S-a născut fără voia Tatălui, să fie anatema. Căci Tatăl nu L-a născut pe Fiul fără voia Lui și silit de o necesitate naturală, ca și cum nu ar fi voit; ci L-a născut pe loc, cum a voit, chiar fără de timp și fără suferință, din El însuși.

24. Dacă cineva spune că Fiul e nenăscut și fără început, ca și cum ar fi doi fără început, și zicînd doi nenăscuți, făcînd astfel doi Dumnezei, să fie anatema. Căci Fiul este capul și începutul tuturor, iar capul lui Hristos este Dumnezeu. Căci astfel, prin Fiul toate se întorc cu evlavie la un singur început al tuturor lucrurilor, care este fără început. Și iarăși, analizînd cu ascuțime, sensul creștin, zicem :

25. Dacă cineva nu va spune că Hristos Dumnezeu, Fiul lui Dumnezeu este înainte de veac, lucrînd cu Tatăl la toată creațiunea, ci este Cel care S-a născut din Maria, și zice că de atunci Fiul a fost numit și Hristos și a căpătat început ca să fie Dumnezeu, să fie anatema, așa ca acela din Samosata. (Socrate, II, 25).

CAPITOLUL VIII

ALTĂ CREDINȚĂ EXPUSĂ PE LATINEȘTE LA SIRMIUM, PE CARE NOI O TRADUCEM DIN GREACĂ ; ȘI DESPRE DISCUȚIA CU FOTIN

Deoarece cineva a avut plăcere să discute despre credință, toate au fost cercetate și expuse cu precauție la Sirmium în prezența lui Valens, a lui Ursachie, a lui Gherman și a celorlalți. Se știe că există un singur Dumnezeu Tatăl atotputernic, așa cum se vestește chiar în toată lumea. Și un Fiu Unul-Născut al Lui, Iisus Hristos, Domnul și Dumnezeul și Mîntuitorul nostru născut din El înaintea veacurilor ; nu trebuie spus însă doi Dumnezei, fiindcă Domnul însuși spune : *Voi merge la Tatăl Meu, și la Tatăl vostru, la Dumnezeul Meu și Dumnezeul vostru. (Ioan 20, 17).* Că este Dumnezeul tuturor, așa cum ne învață și Apostolul : *Dumnezeu nu este numai al iudeilor ; nu este El oare și al grecilor și al neamurilor ? Da, este. Că din credință va îndrepta și pe cei tăiați împrejur, și prin credință, pe cei netăiați împrejur (Rom. 3, 29, 30)*, și toate celelalte concordă și se pare că nu rămîne nici un dezacord. Dar fiindcă pe mulți impresionează cuvîntul latin «ființă», care în grecește se spune οὐσία, ca să se știe mai exact ὁμοούσιον, adică de aceeași ființă, și ὁμοιούσιον, adică asemănător ca ființă, nu e necesar

deloc să se facă vreo menţiune a acestor cuvinte, şi nici să se facă o expunere despre ele în Biserică. Şi asta, pentru motivul şi raţiunea că în Sfintele Scripturi nu e consemnat nimic asemănător şi pentru că acestea sînt mai presus de ştiinţa şi înţelegerea omenească şi pentru că nimeni nu poate să redea neamul Fiului, aşa cum este scris : *Cine va spune neamul Lui ? (Isaia 53, 8).* Căci trebuie ştiut că singur Tatăl a cunoscut cum L-a născut pe Fiul, iară Fiul, în ce fel a fost născut El din Tatăl. Şi nu este nici o îndoială că Tatăl este mai mare prin slavă şi demnitate şi dumnezeire, şi e mai puternic prin însuşi numele său de tată, mărturie aducînd însuşi Fiul Său : *Tatăl care M-a trimis,* a zis, *este mai mare decît Mine (Ioan, 14, 28).* Nimeni nu ignoră că acest lucru este potrivit credinţei universale, că Tatăl şi Fiul sînt două persoane ; că Tatăl este mai mare iar Fiul Îi este supus împreună cu toate pe care Tatăl le-a supus Lui. Tatăl însă nu are început, e invizibil, nemuritor şi fără pătimire. Fiul e născut din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină şi, aşa cum s-a mai spus, nimeni nu cunoaşte naşterea Lui, decît numai Tatăl. Iar Fiul, Domnul şi Dumnezeul nostru, a luat carne sau trup, adică S-a făcut om, aşa cum a vestit şi îngerul, şi ne învaţă toate Scripturile, şi mai ales însuşi Apostolul, învăţătorul neamurilor : Hristos a luat trup din Maria Fecioara, prin care a pătimit. Dar este vîrful şi întărirea întregii credinţe, ca Treimea să fie slujită totdeauna, aşa cum citim şi în Evanghelie : *Mergînd, învăţaţi toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh (Matei 28, 19).* Iar numele Treimii este întreg şi desăvîrşit. Sfîntul Duh, Paracletul trimis de Fiul, a venit după făgăduinţă, ca să sfinţească pe apostoli şi pe toţi cei ce cred.

Cu aceste explicaţii deci, chiar după condamnare, îndemnau ca toţi să cadă de acord cu Fotin şi să subscrie, promiţînd să-i redea episcopatul, dacă prin penitenţă ar anatematiza dogma pe care el însuşi a aflat-o şi ar consimţi la hotărîrea lor. El însă nu şi-a însuşit propunerea lor, ci i-a provocat la discuţie. Astfel că în ziua stabilită după voinţa împăratului, s-au întrunit episcopii care erau acolo şi destui senatori, pe care împăratul i-a desemnat să fie de faţă la discuţii. Dintre aceştia s-o opus lui Fotin întîistătătorul de atunci al Bisericii din Ancira, Sabin, în timp ce secretarii scriau spusele lor. Sînt cunoscute mari controverse ivite în dezbaterile dintre cele două părţi. Iar Fotin, biruit, a fost condamnat. Iar cînd se oprea în fuga lui, procura cărţile în ambele limbi, că se pare că nu era neştiutor al limbii latine. A scris chiar împotriva tuturor ereziilor, străduindu-se să-şi întărească propria dogmă. Dar destul cu acestea spuse despre Fotin. Trebuie reţinut totuşi că

episcopii întruniţi la Sirmium au fost obligaţi la penitenţă prin expunerea credinţei, exprimată în limba latină. Căci după editare au considerat-o contrară ei. Şi-au dat silinţa ca să fie reprodusă de episcopii care au semnat-o căci de cei mai mulţi era ascunsă. Împăratul însă a ordonat prin edicte să fie căutată chiar ediţia, ameninţînd cu torturarea pe acela care va fi găsit că a ascuns-o. Dar nici teroarea nu a putut să distrugă ceea ce a fost statornicit odată, pentru aceea că de mulţi era luată în considerare. Dar şi despre asta s-a spus destul. (Socrate, II, 25).

CAPITOLUL IX

DESPRE OSIE HISPANUL

Dar şi despre Osie Hispanul, care a venit acolo nu de bună voie, am pomenit : trebuie spus pe scurt şi despre el. Cu foarte puţin timp înainte bărbatul acesta a fost trimis în exil, cu trudă mare din partea arienilor. Şi atunci, cu strădania celor care s-au întrunit la Sirmium, împăratul l-a chemat, voind să facă, din convingere sau de nevoie, să fie de acord cu cei de faţă. Şi aşa s-a făcut, căci era socotit a fi cea mai bună mărturie a credinţei lor. De aceea, cum am spus, a venit de nevoie. Şi deoarece refuza să fie de acord, a îndurat bătăi şi chinuri, deşi era bătrîn ; apoi, prin puterea argumentelor care i s-au adus, a consimţit şi a subscris.

Aşa s-au sfîrşit cele cunoscute că s-au desfăşurat atunci la Sirmium. Împăratul însă mai întîrzia în Sirmium şi aştepta sfîrşitul războiului care era purtat împotriva lui Magnentie. (Socrate, II, 26).

CAPITOLUL X

DESPRE TIRANUL MAGNENTIE ŞI DESPRE TIRANIA LUI SILVAN

În timpul acesta Magnentie, ajungînd la Roma cea bătrînă, a omorît mulţi din senatori şi din popor. Şi observînd că se apropie împotriva sa soldaţii lui Constanţiu, a plecat în părţile occidentale ale Galiei. Şi cum acolo de cele mai multe ori purtau război unii cu alţii, se părea că sînt biruitori cînd aceştia, cînd aceia. În cele din urmă Magnentie, fiind învins, a fugit în Mirsa, care este o tabără în Galia ; şi văzîndu-şi soldaţii întristaţi parcă de înfrîngere, se căznea să-i îmbărbăteze prin cuvîntări, după obicei. Atunci soldaţii, pregătiţi să-i arate lui Magnentie

obişnuita simpatie, voind să se manifeste diferit, au strigat cu toţii : Auguste Constanţiu, tu să învingi. Magnentie şi-a atribuit sieşi această povestire, ca unul care nu obţinuse domnia prin voinţa zeilor. Şi de aceea, părăsind tabăra, se îndreaptă către altele mai depărtate. Dar, urmărit de soldaţii lui Constanţiu, în urma unei ciocniri în apropiere de muntele Seleucus, a fugit singur şi a ajuns în oraşul Lugdunum ; şi găsind omorîţi pe mama şi pe fratele pe care-l făcuse cezar, în cele din urmă s-a omorît şi el, în al şaselea an de consulat al lui Constanţiu şi în al treilea al lui Constant Ga llu (adică în an. 353), în ziua de 15 august. Şi nu după multă vreme, Decentie, un alt frate al său, s-a strangulat singur. Dar nici aşa nu s-a aşternut pacea în stat. Căci după puţin timp a apărut în Gallia Occidentală tiranul Silvan, pe care comandanţii lui Constanţiu l-au omorît degrabă. (Socrate, II, 27).

CAPITOLUL XI

DESPRE ÎMPOTRIVIREA IUDEILOR ŞI DESPRE TIRANIA ŞI UCIDEREA LUI GALLUS CEZAR

Iudeii, care opuneau rezistenţă în Diocezareea Palestinei, provocau tulburări în locurile învecinate ; şi luînd armele, încercau să se împotrivească romanilor. Aşa că după acestea Gallus Cezar, aflîndu-se în Antiohia, i-a prins cu armata pregătită şi le-a jefuit oraşul. Şi fiindcă i se părea că a procedat bine, nesuportînd fericirea, a trecut la tiranie. Şi fără să arate împăratului intenţia lui, i-a ucis pe chestorul cu numele de Magnus, şi pe Domitian, prefectul Orientului. Pentru care Constanţiu, indignat, l-a chemat. Fără să-şi dea osteneala să-l nesocotească, s-a dus la împărat. Dar cînd a ajuns în dreptul insulei Flaconens, Constanţiu a dat ordin să fie omorît acolo. (Socrate II, 27).

CAPITOLUL XII

DESPRE IULIAN CEZAR ŞI CUM I-A URMAT LIBERIU LUI IULIU

Dar după cîtăva vreme Constanţiu, făcîndu-l cezar pe Iulian, fratele lui Gallus, l-a trimis în Galia împotriva barbarilor. Iar Gallus, ca şi Constant, a încetat (activitatea) în al şaptelea an de consulat al lui Constanţiu şi al treilea al său (An. 354).

Iulian, în consulatul următor al lui Arbiti şi al lui Iulian s-a făcut cezar, în ziua a şaptea a lunii noiembrie. (Socrate, II, 27).

După înlăturarea tiranilor, se părea că Constanțiu va avea liniște; și părăsind Sirmium, a venit la bătrîna Romă, voind să-și sărbătorească acolo triumful prin prăzile de război luate de la tirani. Și auzind că cu acest prilej poate să împace în credință pe episcopii celor două părți, a hotărît să țină iarăși sinod în Italia. În timpul acesta a murit papa Iuliu, după ce a cîrmuit timp de cincisprezece ani Biserica. I-a urmat Liberie [109]. (Sozomen, IV, 7).

CAPITOLUL XIII

DESPRE ERETICUL AETIU

În Antiohia Siriei s-a ridicat un alt ereziarh, Aetiu, supranumit Sine Deo (Fără Dumnezeu) (An. 356). Acesta avea aceleași păreri ca și Arie; dar se despărțise de arieni întrucît se retrăsese de la comuniunea cu Arie. Acesta, așa cum s-a mai spus, una gîndea și alta mărturisea; însușindu-și termenul sinodului de la Niceea a subscris, voind să-l înșele pe împărat; de aceea Aetiu îi îndepărta pe arieni. Căci acest Aetiu era întîi de toate un eretic și dădea impresia că apără cu fervoare dogma lui Arie. Erudit în oarecare măsură, s-a întors la Alexandria. Și venind în Antiohia Siriei, de unde era originar, a fost numit diacon de către Leonțiu, episcopul de atunci al orașului Antiohia. Dar pe cei care veneau la el îi cîștiga prin discuții înșelătoare. Căci făcea acest lucru urmînd categoriile lui Aristotel, discutînd și pregătind unele comentarii, pe care nu le înțelegea, și nici nu cunoștea de la oameni eruditi intenția lui Aristotel. Căci acela, din cauza sofiștilor care luau în rîs filozofia, scriind această operă pentru exercițiile tinerilor, a opus sofiștilor dialectica prin dispute de felul acesta. Filozofii contemplativi însă, care răspîndesc cărțile lui Platon și ale lui Plotin, combat cele afirmate cu artă de Aristotel. Dar Aetiu, neavînd un profesor în contemplație, a insistat în comentariile sofiste. Pentru că nu putea să înțeleagă nici cum este o naștere nenăscută, și nici în ce fel ceea ce se naște este coetern cu cel născut. Era deci Aetiu puțin inițiat, și necunoscător al scrierilor sfinte, și pregătit doar pentru dispute, încît oricine putea să-l considere un țăran. Și măcar că nu-i citise nici pe cei vechi, care fuseseră interpreți ai creștinilor învățați, afirma că găsește multă mulțumire în cărțile lui Clement și ale Africanului, ca și în ale lui Origen, deoarece acei bărbați au fost foarte pregătiți în virtuțile unei totale înțelepciuni. Și a făcut el scrisori către împăratul Constanțiu și către

109. Episcopul Liberie a păstorit între 352—366.

diverşi alţii, învăluind discuţiile şi făcînd unele comentarii. Pentru asta chiar i se spunea Sine Deo. Şi deşi propaga aceleaşi idei ca şi Arie, totuşi era socotit eretic de către cei ai acestuia, care nu erau în stare să înţeleagă ambiguităţile silogismelor lui, întrucît el pe acelea le ştia. Şi de aceea se credea că a fost izgonit din Biserica lor, cîtă vreme el mai degrabă refuzase să se împărtăşească cu ei. Dintre aceia care atunci erau numiţi aetieni, azi sînt numiţi eunomieni. Căci după un timp, Eunomie, secretarul lui, a dat la iveală o variantă a ereziei lui. Dar despre Eunomie vom da explicaţii la locul cuvenit. (Socrate, II, 28).

CAPITOLUL XIV

DESPRE DUŞMANII LUI ATANASIE

Iar duşmanii credinţei, socotind că au găsit momentul împotriva apărătorilor ei, se sileau tare pe lîngă împărat ca să izgonească din Biserici pe toţi aceia care se credea că sînt îndepărtaţi de ei, ca fiind de altă credinţă ; sau fiindcă, atât cît a trăit Constant, s-au împotrivit împăratului Constanţiu ; aşa că s-a ajuns aproape la război. Îl acuzau în special pe Atanasie, zicînd că a fost mereu invidios, şi cît trăia Constant, iar Constanţiu părea că cinsteşte pe acesta, şi astfel se ţineau departe de atitudinea lui. Dar, întruniţi la Antiohia, Narcis Cilix, Teodor din Tracia, Teogonie din Niceea, Patrofil din Scithopole, Minofante din Efes şi încă vreo treizeci alţii au scris tuturor episcopilor că s-a întors la Alexandria împotriva sancţiunilor Bisericii, şi nici în sinod nu a fost găsit fără vină ; şi porunceau să nu se împărtăşească cu el şi să nu-i trimită lui corespondenţa, ci lui George, care fusese hirotonit de ei. Dar lui Atanasie, nici o vorbă despre acestea. (Sozomen, II, 7).

CAPITOLUL XV

DESPRE SINODUL ŢINUT LA MILAN

Aşadar, după înfrîngerea lui Magnentie, cum Constanţiu deţinea singur domnia imperiului roman, îşi dădea toată silinţa ca episcopii din Occident să fie de acord cu aceia care negau că Fiul este de aceeaşi fiinţă cu Tatăl. Şi făcea aceasta, voind să nu-şi impună de la început voinţa, ci să-i convingă cu abilitate ca să fie de acord cu decretul dat de episcopii din Orient împotriva lui Atanasie. Căci nădăjduia să-şi impună mai uşor voinţa în domeniul religiei, dacă Atanasie va fi condamnat printr-o hotărîre comună. (Sozomen, IV, 7).

Așa că s-au adunat atunci în Italia episcopi din Orient, nu mulți, fiindcă majoritatea lor au fost împiedicați fie de bătrînețe, fie de dificultățile drumului. Din Occident însă au venit mai mult de trei sute, ca să se țină sinodul de la Milan după ordinul împăratului. Cînd au ajuns cei din Orient, în primul rînd s-a cerut să fie comună hotărîrea împotriva lui Atanasie, pentru ca astfel să fie interzisă pînă și intrarea lui în Alexandria. Cînd episcopii Paulin din Trevirii Galliei, Dionisie din metropola Alba a Italilor și Eusebie din Verceli au înțeles că se pune la cale nimicirea credinței celor din Orient și împotriva lui Atanasie, ridicîndu-se strigau cu glas tare că, prin cele ce se petreceau acolo, erau impuse viclenia și înșelăciunea împotriva învățăturii creștinătății. Căci ei spuneau că învinuirile aduse lui Atanasie nu sînt adevărate, deoarece acestea se dovedeau născocite pentru schimbarea credinței. Și pentru că ei strigau acestea, sinodul episcopilor a luat sfîrșit. (Socrate, II, 29).

CAPITOLUL XVI

DESPRE EXILUL EPISCOPILOR ORTODOCȘI, DEOARECE ATANASIE I-A MENȚIONAT ÎN CARTEA DESPRE JUSTIFICAREA FUGII SALE

Însă după înlăturarea lui Atanasie, ereticii nu au reușit să formuleze o nouă învățătură de credință.

Căci nici unul dintre aceștia nu a putut pune vreo concluzie, deoarece în prezența împăratului se striga că s-a procedat nedrept și fără evlavie. De aceea au fost și ei excluși din Biserică și li s-a impus să locuiască pe tărîmuri de pămînt cît mai îndepărtate. Lucru pe care minunatul Atanasie l-a consemnat astfel în acea justificare. Cine a putut ține minte atîtea cîte au făptuit aceia? Căci atunci, fiind pace în Biserici (An. 360), și popoarele rugîndu-se în adunări, Liberie, episcopul orașului Roma, Paulin, episcopul metropolitan al Galliei, Dionisie Italul, Lucifer din metropola insulelor Sardiniei, și Eusebie din Italia, episcopi buni cu toții și propovăduitori ai adevărului, sînt izgoniți și trimiși în exil, fără să aibă nici o vină, decît aceea că nu au vrut să fie de acord cu nebunia ariană, și nici nu au subscris calomniilor ce ni s-au adus. Iar despre cel mai mare și mai bun bătrîn, despre adevăratul mărturisitor Osie, cred că e inutil să mai vorbesc. Căci e cunoscut de toți că au făcut să fie și el trimis în exil. Căci nu era un obscur, ci de toți era știut ca unul foarte cunoscut. Care sinod oare nu l-a avut

în frunte, sau, vorbind pe drept, pe cine a nemulţumit ? Care Biserică nu păstrează amintirea ocrotirii lui ? Cine nu a plecat sănătos de la el, după ce venise încărcat de durere ? Cine i-a cerut ceva, la nevoie, şi nu a obţinut de la el ceea ce a cerut ? Şi totuşi pînă şi împotriva lui au îndrăznit atîtea, pentru că, avînd cunoştinţă de strădaniile lor lipsite de evlavie, nu a vrut să-şi semneze propriul act de acuzare. (Teodoret, II, 15).

Şi aşa, împăratul i-a trimis şi pe ei în exil. Gîndea el ca sinodul să fie universal, astfel ca toţi episcopii din Orient, venind în Occident, să cadă, dacă se poate, de acord. Întrucît lucrul acesta i s-a părut dificil din pricina drumurilor lungi, a reflectat să ţină un sinod dublu : la Rimini cei din Italia care atunci se întruniseră acolo, iar cei din Orient, în Nicomidia, oraş în Bitinia. Aranjînd împăratul astfel lucrurile, rezultatul nu a fost aşa cum a voit,pentru că nici un sinod nu a stabilit un acord, ci fiecare s-a divizat. Căci nici cei care veniseră la Rimini nu s-au putut înţelege între ei, iar cei din Orient, întruniţi în Seleucia Isauriei, au căzut pradă altei schisme. Acest lucru va fi relatat la locul potrivit. (Socrate, II, 29).

CAPITOLUL XVII

DIALOGUL PURTAT ÎNTRE LIBERIE ŞI CONSTANŢIU ŞI ÎN CE FEL LIBERIE A FOST SORTIT EXILULUI

Eu vreau să relatez dialogul pe care Liberie, prea vestit întru toate, l-a purtat pentru adevăr împotriva lui Constanţiu, fiindcă este consemnat de credincioşii din vremea aceea. El era la cîrma Bisericii romane după Iuliu, succesorul lui Silvestru. Împăratul Constanţiu spuse : Noi, de vreme ce eşti creştin şi episcop al oraşului nostru, am considerat de bine ca, chemîndu-te, să te îndemnăm să nu mai stai la gînd şi să renegi comuniunea cu nelegiuitul Atanasie, stăpînit de o nespusă trufie. E un lucru bine stabilit în toată omenirea şi hotărîrea sinodului l-a statornicit în afara comuniunii bisericeşti. Episcopul Liberie zise : Împărate, hotărîrile Bisericii trebuie prezentate cu cea mai mare dreptate. De aceea, dacă evlavia ta consideră aşa, porunceşte să se instituie o dezbatere, şi dacă Atanasie va apărea vrednic de condamnare, atunci conform canoanelor uzuale ale Bisericii să se proclame sentinţa cuvenită împotriva lui. Căci nu e posibil să fie condamnat un bărbat fără să fi fost deloc cercetat. Împăratul Constanţiu spuse : Lumea întreagă i-a judecat nelegiuirile ; dar el, chiar la început şi-a nesocotit contemporanii. Episcopul Liberie zise : Cei care au subscris nu au văzut cu

ochii lor cele petrecute ; dar pentru slavă și de teamă, și ca să nu se expună jignirilor tale, au fost de acord. Împăratul spuse : Ce înseamnă slavă, și teamă, și jignire ? Liberie zise : Cei care nu iubesc slava lui Dumnezeu pun mai presus darurile tale. Așa că aceștia nu l-au văzut, și fără să-l cerceteze au stabilit că este în afara creștinătății. Împăratul spuse : A fost prezent la condamnarea sinodului de la Tir, și în sinod toți episcopii din lumea întreagă l-au judecat la fel. Liberie zise : Omul acesta nu a fost niciodată judecat în prezență. Căci cei care s-au întrunit atunci l-au judecat și au rostit sentința după plecarea lui Atanasie de la judecată. Eunucul Eusebie zise : În sinodul de la Niceea a fost dovedit străin de credința unicersală. Liberie spuse : Numai cînd l-au judecat cei dintre care unii au venit în acea corabie în Mareotis, care au fost trimiși spre a-l acuza, și să prezinte fapte împotriva lui. Dintre aceștia care au fost hotărîți, doi au murit, Teogonie și Teodor ; ceilalți trei însă trăiesc, adică Maris, Valens și Ursachie. Aceștia, care au fost trimiși la Sardica, pentru această cauză, au ținut sinodul și ei au arătat în sinod declarațiile de penitență, cerînd iertare pentru că la Mareotis, prin calomnia unora din părți, au prezentat fapte împotriva lui Atanasie. Declarațiile lor le avem acum în mînă. Cu care dintre aceștia se cuvine să fim în comuniune, Împărate : cu aceia care la început au condamnat și apoi și-au cerut iertare, sau cu aceia care își dau încă silința să acuze acestea ? Episcopul Epictet a spus : «O, Împărate, nu e vorba acum de credință, nici de judecata bisericească, ci ca să fie cinstit în fața senatorilor adunați în orașul Roma, ca și cum l-ar fi biruit pe principe». Împăratul a spus lui Liberie : «Ce reprezinți tu din toată omenirea, căci numai tu ții parte omului celui mai blestemat, ca să alungi pacea întregii omeniri și a Bisericii ?». Liberie a spus : «Nu pentru faptul că sînt singur, cauza credinței e micșorată. Căci și în vechime s-au găsit numai trei care să reziste poruncii regelui». Eunucul Eusebie a zis : «L-ai făcut pe împăratul nostru Nabucodonosor ?» Liberie spuse : Nu. Dar oare omul care nu a fost cercetat trebuie judecat cu atîta lipsă de rațiune ? Eu cer să fie mai întîi prezentat actul de acuzare, care infirmă credința proclamată la Niceea ; ca în felul acesta, frații noștri fiind rechemați din exil și reașezați în locurile lor, dacă aceia care dau naștere la tulburări în Biserici vor consimți la credința apostolică, atunci, întrunindu-se toți la Alexandria, unde sînt și acuzatorii și apărătorul lor, după examinarea cauzei, să putem da o hotărîre. Episcopul Epictet a spus : «Dar poșta oficială [110] nu e suficientă pentru transportul epis-

110. Se știe că episcopii care au luat parte la Sinodul I din Niceea au folosit pentru transport, în mod gratuit, poșta imperială. Acest privilegiu l-au acordat și împărații care au convocat sinoadele următoare.

copilor ?». Liberie a spus : «Problemele Bisericii nu au nevoie de poşta oficială. Căci Biserica are destule mijloace ca să-şi ducă episcopii pînă la mare». Împăratul a spus : «Cei care au semnat mai întîi actul nu pot fi dezvinovăţiţi ; căci trebuie să prevaleze hotărîrea celor mai mulţi episcopi. Tu eşti singurul care aperi prieteniile acelui nelegiuit». Liberie a zis : Împărate, n-am auzit niciodată ca un judecător să acuze pe acuzat în absenţa acestuia, decît dacă acesta are o duşmănie personală». Împăratul a spus : Dar a făcut rău tuturor în comunitate, nimănui însă atîta cît mie. Nu i-a fost de ajuns moartea fratelui meu mai mare şi nu a încetat să-l împingă adesea pe Constant, de fericită amintire, spre duşmănirea mea, decît cînd noi, împiedicîndu-l cu mai multă blîndeţe, am temperat mişcările celui care aţîţa. Nu am nici un merit, nici în privinţa lui Magnentie sau Silvan, dacă nu-l voi expulza pe acel nelegiuit din rîndurile Bisericii. Liberie a spus : «Să nu-ţi exerciţi duşmăniile cu ajutorul episcopilor, căci mîinile clericilor trebuie să fie libere pentru a sfinţi. De aceea dacă tu consideri, porunceşte să fie chemaţi preoţi în locurile cuvenite şi dacă se vor arăta de acord cu acela pe care noi îl apărăm în prezent conform credinţei ortodoxe statornicite în sinodul de la Niceea, atunci cei întruniţi acolo vor lua măsuri pentru pacea lumii, ca să nu fie omul care nu a greşit acuzat pe nedrept». Împăratul a spus : «Un singur lucru ţi se cere : vreau să te stabilesc din nou la Roma, dacă accepţi să intri în comuniunea Bisericii ; şi de aceea, restabilind pacea şi subscriind, întoarce-te la Roma». Liberie a zis : «Mi-am şi luat rămas bun de la fraţii din Roma, căci sînt mai importante hotărîrile Bisericii decît să vieţuieşti în oraşul Roma». Împăratul a spus : «Ai deci trei zile ca să te gîndeşti : dacă subscrii, te întorci la Roma, altfel, gîndeşte-te în ce loc vrei să fii deportat». Liberie a zis : «Un interval de trei zile nu poate nicicum schimba hotărîrea. De aceea trimite-mă unde vrei».

După două zile, împăratul cercetîndu-l pe Liberie, care nu-şi schimbase deloc părerea, a poruncit să fie trimis în exil în Bereea Traciei. La plecarea lui Liberie, împăratul i-a trimis cinci sute de monede de aur pentru cheltuială. Atunci Liberie a spus celui care le aducea : «Du-te şi dă-le împăratului, căci are nevoie să-şi plătească ostaşii». Şi împărăteasa i-a trimis la fel tot atîta. Liberiu a zis : «Dă-le împăratului, căci are nevoie pentru plata oştaşilor săi. Dar dacă împăratul nu are nevoie de ele, să le dea lui Auxentie şi lui Epictet, căci ei au nevoie de ele». Şi fiindcă nu a primit nimic de la ei, eunucul Eusebie i-a oferit

alte monezi de aur. I-a spus lui Eusebie : «Ai devastat bisericile întregului oraș, și îmi aduci acestea mie ca unui condamnat ? Pleacă mai degrabă, învață să fii creștin». Astfel stînd lucrurile, nevoind să primească nimic, după trei zile a fost trimis în exil. (Teodoret, II, 15 și 16).

CAPITOLUL XVIII

CUM A FOST RECHEMAT DIN EXIL LA VENIREA MATROANELOR ROMANE

Și astfel, apărătorul adevărului și biruitor a ajuns după o vreme în Tracia, așa cum se poruncise. Au trecut doi ani, Constanțiu a venit în Roma. Soțiile senatorilor și ale căpeteniilor îi rugau să-l implore pe împărat să restituie turmelor pe păstorul lor, și spuneau că dacă ei nu înduplecă sufletul împăratului, ele îi vor părăsi și se vor duce în grabă la acel mare păstor. Dar bărbații le-au spus : Nouă ne e frică de mînia împăratului și poate că nu vom avea parte de o altă îngăduință. Dar dacă voi îl rugați fierbinte, ziseră, poate vă cruță și se va alege într-un fel : fie că ascultă rugămințile, fie că dacă nu va voi să se înduplece, vă va lăsa să plecați fără vreo supărare. Ținînd seama de acest sfat, femeile, împodobite după obicei, s-au dus la împărat, ca să-i aducă frumoase laude ; pentru ca, judecîndu-le nobile și însemnate, după îmbrăcămintea deosebită, să aibă respect pentru ele și să le cruțe. Ducîndu-se deci la împărat, strigau așa : Fie-ți milă de acest oraș, care nu are purtarea de grijă a unui păstor, care este pradă vicleniilor lupilor. Dar el le-a răspuns : Orașul nu duce lipsă de un alt păstor ; căci există un episcop care are grijă de el. Căci după marele Liberie fusese hirotonit unul dintre diaconii lui, pe nume Felix [111]. Acesta a slujit cu fermitate credința proclamată la Niceea, dar împărtășea fără deosebire pe cei corupți. Totuși nici un locuitor al Romei nu a intrat în biserică atunci cînd el stătea acolo. Și acest lucru matroanele l-au spus împăratului. Înduplecat de aceste rugăminți, a ordonat să fie rechemat cel deosebit între toți și să fie amîndoi împreună la cîrma Bisericii.

Aceste scrisori de rechemare au fost citite în spectacolele de circ ; poporul striga că hotărîrea împăratului e dreaptă, că, așa cum spectatorii sînt împărțiți în două după culori, tot așa se cuvine ca unul să fie în fruntea unora, și celălalt în fruntea celorlalți [112]. Însă, deși la început,

111. Este vorba de Felix II care a păstorit ca antipapă între 352—365.

112. După cum s-a putut constata, împăratul Constanțiu sprijinea fățiș pe arieni. Propunerea lui viza rămînerea episcopului arian Felix la Roma, paralel cu episcopul ortodox Liberie.

au fost favorabili scrisorilor împăratului, după aceea, schimbîndu-și gîndul, au strigat într-un glas : Un singur Dumnezeu, un singur Hristos, un singur episcop. Și eu am considerat că aceste voci rostesc adevărul. După aceste glasuri evlavioase și îmbietoare la dreptate ale poporului iubitor de Hristos, a revenit și preasfințitul Liberie. Iar Felix, plecînd, a locuit în alt oraș. (Teodoret, II, 17).

CAPITOLUL XIX

CUM A UZURPAT EUDOXIE EPISCOPATUL DIN ANTIOHIA

În vremea aceea, murind Leonțiu, care l-a hirotonit diacon pe ereticul Aetiu, Eudoxie, episcopul din Germanicia, oraș în Siria, fiind atunci prezent la Roma, s-a prefăcut că are motive serioase și vorbindu-i iscusit împăratului, ca și cum orașul germanicilor ar avea nevoie de grijă și de paza lui, a cerut să se întoarcă la ale sale. Împăratul, fără să bănuiască nimic, l-a învoit să plece. Iar el, avînd camerieri care-l ajutau, părăsindu-și orașul a uzurpat episcopatul Antiohiei. Pentru asta și-a dat silința să adune sinodul preoților ca să-l restabilească în treapta lui de diacon. Lucru care nu s-a putut realiza, pentru aceea că ura împotriva lui Aetiu era mai puternică decît dorința lui Eudoxie. Și despre acestea e destul să se știe atîta. (Socrate, II, 29).

CAPITOLUL XX

DESPRE SINODUL DE LA RIMINI ȘI DESPRE CONFRUNTĂRILE CARE AU AVUT LOC ACOLO

Dintre aceia întruniți la Rimini, cei din Orient, renunțînd la tăcere, spuneau să arate sinodului cele petrecute cu Atanasie. În strădania acestora erau uniți și Ursachie și Valens, care la început țินuseră învățătura lui Arie ; ulterior însă au fost de acord cu homousienii, cînd a fost dată cartea de către episcopul Romei, cum s-a mai spus. Căci aceștia treceau mereu de partea celor mai tari. Ajutoare le erau Germinie, Auxentie, Demofil și Gaius. Deci cînd în sinod unul dintre cei prezenți încerca să propună ceva, atunci Ursachie și Valens spuneau că trebuie să se suspende toate cele ce s-au spus despre credință și să se reia o nouă expunere, pe care au relatat-o cei care s-au întrunit puțin mai înainte la Sirmium. Spunînd acestea și avînd în mîini o hîrtie, au dat citire expunerii de credință formulată la Sirmium și pe care, așa cum am mai spus, au ascuns-o. Conținutul ei este acesta :

CREDINȚA EXPUSĂ LA SIRMIUM ÎN PREZENȚA ÎMPĂRATULUI CONSTANTIN AUGUST, CONSULI FIIND EUSEBIE ȘI HIPATIE, 11 CALENDELE LUI IUNIE (22 MAI) (An. 359)

Credem întru Unul și adevăratul Dumnezeu, Tatăl atotputernic, creatorul și făcătorul tuturora. Și întru Unul-Născut Fiul lui Dumnezeu mai înainte de toți vecii și înainte de orice început, și mai înainte de orice timp care poate fi socotit, și înainte de orice putere de gîndire, născut fără pătimire din Dumnezeu, prin Care și vecii au fost înfăptuiți și toate au fost făcute. Iar Unul-Născut a fost născut numai din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, asemenea Tatălui care L-a născut, după Scripturi ; nașterea Lui nu a cunoscut-o nimeni, decît numai Tatăl care L-a născut. Știm că Fiul Lui, Unul-Născut, a venit din ceruri din porunca Tatălui ca să șteargă păcatele, și S-a născut din Maria Fecioara, și a trăit în mijlocul apostolilor și a împlinit toate cele rînduite după voința Tatălui ; și a fost răstignit și a murit și a coborît la iad și a orînduit cele care erau acolo ; cei care păzeau porțile iadului s-au înspăimîntat văzîndu-L ; și a înviat a treia zi și i-a îndreptat pe discipoli, și după trecerea a patruzeci de zile s-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui ; și va veni într-o nouă zi, spre slava Tatălui, ca să redea fiecăruia după fapta lui. Și întru Duhul Sfînt, pe Care însuși Iisus Hristos, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu, a făgăduit să-L trimită mîngîietor neamului omenesc, după cum este scris : *Merg la Tatăl Meu și voi ruga pe Tatăl Meu și vă va trimite alt Mîngîietor, Duhul adevărului ; El va primi de la Mine, și vă va învăța și vă va aminti de toate (Ioan 14, 16).* Dar cuvîntul «substanță» pentru că a fost pus cu simplitate de Părinți, să nu fie cunoscut popoarelor și să producă disensiuni și fiindcă nu e conținut nici în Scripturi, a vrut să fie suprimat și să nu mai fie nici o amintire despre ființa lui Dumnezeu, pentru aceea că Sfintele Scripturi nu pomenesc niciodată de ființa Tatălui și a Fiului. Spunem însă că Fiul este asemenea Tatălui în toate, așa cum spun și ne învață Sfintele Scripturi.

După ce s-au citit acestea, s-au ridicat cei care nu au fost de acord și au zis : Nu am venit aici lipsiți de credință (căci o păstrăm întreagă așa cum am învățat-o de la început), ci mai curînd pentru ca să intervenim, dacă este vreo noutate cu privire la acestea. Dacă cele citite aici nu aduc nimic nou, anatematizați pe față erezia ariană, așa cum rînduiala Bisericii a înlăturat și alte erezii, ca fiind blasfemii. Căci faptul că dogma lui Arie care hulește a provocat Bisericii tulburări care dăi-

nuie și acum, și răzvrătiri, e un lucru arhicunoscut în toată omenirea. Așa că această propunere, cîtă vreme nu a fost însușită în întregime de Ursachie și de Valens și de alții, a provocat discordie în Biserică. Căci unii au fost de acord cu acestea care s-au citit la Rimini, dar alții au întărit din nou credința de la Niceea. Au luat în rîs însă scrierea acelui text, și în special Atanasie episcopul orașului Alexandria în scrisoarea trimisă celor apropiați lui, pe care cine o citește va găsi cît este de corectă. (Socrate, II, 29).

Căci arienii care au venit la Rimini spuneau, vrînd să-i îndemne pe cei din apus spre simplificare, că nu trebuie, din cauza a două cuvinte, care nici nu se găsesc în scrieri, să fie discordie în sînul Bisericii ; ci să se mărturisească doar că Fiul este asemenea Tatălui în toate, iar cuvîntul ființă să fie trecut sub tăcere. Dar simțind minciuna acestora, episcopii homousieni i-au demis. Și ei au făcut cunoscut împăratului prin scrisori voința lor ; spunînd că ei sînt fiii Părinților sinodului de la Niceea, și totodată și moștenitorii lor. (Teodoret, II, 18). Trebuie știut că sinodul i-a condamnat pe Ursachie și Valens, pe Auxentie și pe Germinie, pe Gaius și pe Demofil și pe tovarășii lor, care refuzau să anatematizeze dogma lui Arie. Aceștia, indignați din cauza condamnării, s-au grăbit să vină la împărat, aducîndu-i credința citită în sinod. (Socrate, II, 29).

Scrisoarea lor adresată lui Constanțiu va arăta însă mai clar învățătura întreagă a credinței. Cuvintele ei sînt acestea : (Teodoret, II, 18 și 19).

CAPITOLUL XXI

SCRISOAREA EPISCOPILOR ORTODOCȘI DIN SINODUL DE LA RIMINI, CĂTRE ÎMPĂRATUL CONSTANȚIU

Ne bizuim pe porunca divină și pe ordinul pietății tale, întărit odinioară. Căci ne-am întrunit laolaltă în Rimini toți episcopii din toate orașele Occidentului și pentru a fi cunoscută credința Bisericii universale și pentru a fi arătați cei care au gînduri opuse. Căci discutînd între noi, am găsit că cel mai bun lucru este să rămînă credința așa cum a fost statornicită din vechime, pe care se știe că au propovăduit-o profeții, evangheliștii și apostolii, de la Domnul nostru Iisus Hristos (care este și apărătorul domniei tale și susținătorul sănătății tale), atîta vreme cît vom avea grijă să o păstrăm și, păstrînd-o, o vom sluji pînă la sfîrșit. Căci se vede că e nelogic și nelegiuit să fie schimbat de către

aceștia ceva din cele stabilite, adică din cele care au fost discutate și definitivate împreună cu prea slăvitul Constantin, tatăl tău și împăratul. Doctrina și semnificația lor s-a răspîndit și a fost propovăduită pentru urechile și sufletul tuturor oamenilor. Această credință a fost atacată și coruptă numai de erezia ariană ; prin ea nu numai această erezie, dar și celelalte au fost condamnate. Și dacă-i adaugi ceva e imprudent, și dacă îi înlături ceva e primejdios. Și dacă totuși s-ar face altcumva, posibilitatea de a o face să fie a celor ce cu dușmănie vor acestea. De aceea Ursachie și Valens, fiind părtași și de acord cu dogma ariană, s-au separat de comuniunea cu noi. Și ca să o primească, cunoscînd greșeala ce au săvîrșit, cereau să dobîndească iertare și penitență ; și înscrisurile lor dovedesc că așa s-au petrecut acestea, prin care ei au urmărit iertarea păcatelor. Căci era pe vremea în care aceste fapte erau cunoscute, cînd s-a ținut sinodul din Milan, în prezența preoților Bisericii Romane. Cunoscînd totodată, chiar după moartea lui Constantin a cărui amintire e vrednică de pomenire, că el a expus credința consemnată cu toată integritatea și atenția, el care a învățat acestea primind lumina botezului și s-a dus la răsplata unei păci binemeritate, socotim că nu este logic să mai admitem vreo schimbare după el și să privim cu dispreț atîția sfinți duhovnici și martiri, pe cînd cei care au inventat și au redactat dogma lui sînt știuți că au cunoscut, conform vechii Biserici, pedeapsă pentru toate.

Dumnezeu a transmis în vremea domniei tale credința lor prin Domnul nostru Iisus Hristos, prin care ți-a fost acordat ție un astfel de imperiu, încît să dobîndești chiar capătul pămîntului nostru. Nenorociții aceștia, fără pic de înțelepciune, s-au proclamat iarăși ei singuri, cu o ticăloasă prezumție, propovăduitori ai unei cugetări lipsite de credință și se străduiesc să schimbe termenii adevărului. Căci în timp ce erau în vigoare hotărîrile sinodului conform poruncii tale, aceia au dat la iveală sfatul înșelăciunii lor. Se sileau cu oarecare abilitate să aducă niște schimbări. De o asemenea răutate îi găsim cuprinși pe unul Gherman, pe Auxentie și pe Gaius, care pun în discuție erezia. Doctrina lor, cel puțin cea care este cunoscută, se dovedea că depășește toate blasfemiile. Cînd au văzut că noi nici nu sîntem de părerea lor, și nici nu sîntem de acord cu cele care păreau că sînt absurde, s-au retras din sinodul nostru, ca să dea impresia că redactează ceva. A fost un scurt moment, în care s-a dat pe față și voința lor. Dar pentru ca problemele bisericești să nu ajungă întotdeauna la aceleași agitații, căci tulburările și răzvrătirile repetate se împletesc mereu, ni s-a părut

important ca acele lucruri care au fost decretate pînă atunci să fie respectate în toată legalitatea și neschimbate. Dar pe bărbații numiți mai sus i-am respins de la comuniunea cu noi.

Pentru asta am trimis soli la mărinimia ta, ca să-ți aducă la cunoștință prin scrisoarea noastră hotărîrea sinodului. Iar solilor le-am poruncit ca, înainte de toate, să-ți spună adevărul exprimîndu-l după dreaptă și serioasă cugetare, ca să pună la curent și credința ta, fiindcă nu va fi pace, cum spun Ursachie și Valens, dacă dreptele hotărîri nu vor rămîne neschimbate. Căci cum se poate crede că este pace la aceia care răstoarnă drepturile păcii ? Căci mai curînd acestea vor da naștere la conflict și răzvrătire între celelalte orașe și Biserica romană. Pentru aceea invocăm îndurarea ta, să pleci urechea binevoitoare și ochii blînzi către solii noștri și să nu îngădui să se modifice ceva, spre nedreptățirea celor decedați ; ci să ne îngădui să rămînem întru cele care au fost hotărîte și consfințite de înaintașii noștri. Căci avem toată încrederea că ei au practicat toate cu dreaptă socoteală, cu înțelepciune și cu Duh Sfînt. Iar acelea care sînt schimbate acum de ceilalți aduc neîncredere celor credincioși, și nicidecum credință celor necredincioși.

Te implorăm dară să ordoni ca acei care sînt deținuți în diverse locuri, care sînt afectați și de vîrsta înaintată și de apăsarea sărăciei, să se întoarcă la ale lor : ca nu cumva, lipsite de episcopi, Bisericile să pară că sînt mereu părăsite. Și te mai rugăm încă să nu se adauge nici să se elimine ceva din acestea care acum sînt definitivate, ci să rămînă neatinse toate cele care au fost păstrate și de evlavia tatălui tău și în vremea ta, și nici să nu îngădui să ne istovim fiind departe de parohiile noastre, pentru ca episcopii să poată să se roage în liniște cu poporul lor și să se dedice cultului divin, implorînd pe Dumnezeu pentru pacea imperiului tău și pentru sănătate, pe care providența să ți-o dăruiască neîntrerupt. Solii noștri aduc numele și semnăturile episcopilor, care vor putea face cunoscută credincioșia ta chiar prin însăși lectura Sfintei Scripturi. (Teodoret, II, 18 și 19).

Acestea le-a scris sinodul și le-a trimis prin episcopi. Ursachie și Valens însă, prevenind sosirea lor, au trecut sub tăcere sinodul, arătînd împăratului expunerea credinței pe care o aduceau ei. Împăratul, care era adept al dogmei ariene, s-a indignat împotriva sinodului, și i-a cinstit mai tare pe Ursachie și pe Valens. Pentru că aceia care fuseseră trimiși de sinod, întîrziind, nu au avut putința să capete un răspuns. Tîrziu totuși Constanțiu a trimis sinodului, prin episcopii care erau prezenți, următoarea scrisoare :

CAPITOLUL XXII

SCRISOAREA LUI CONSTANȚIU CĂTRE SINODUL DIN RIMINI

Constanțiu August, învingător și triumfător, urează sănătate tuturor episcopilor întruniți la Rimini. Bunăvoința voastră nu ignoră că întotdeauna ne-am gîndit la legea sfîntă care trebuie cinstită. Acum însă nu putem să-i vedem pe cei douăzeci de episcopi pe care i-a trimis înțelepciunea voastră, ca solie, deoarece trebuie să facem un drum în preajma barbarilor, și, așa cum știți, se cuvine să examinăm utilitatea legii dumnezeiești cu sufletul curat de orice gînd. Așa că am ordonat ca episcopii să aștepte revenirea noastră în Adrianopol ; pentru ca să putem auzi cele ce s-au petrecut, atunci cînd statul va fi în bună orînduială. Sfințiilor voastre să nu le pară greu de suportat așteptarea revenirii lor ; pentru ca, pînă se întorc cei care vă aduc răspunsul nostru, să puteți duce la capăt cele cunoscute ca necesare Bisericii universale.

Episcopii primind această scrisoare au răspuns precum urmează :

CAPITOLUL XXIII

SCRISOAREA SINODULUI DIN RIMINI, TRIMISĂ ÎMPĂRATULUI CONSTANȚIU

Am primit scrisoarea îndurării tale, Împărate Doamne, iubitor de Dumnezeu, din al cărei conținut aflăm că din pricina unei obligații de stat nu ai putut să vezi pe solii noștri și ne porunciți să așteptăm sosirea lor pînă cînd cele hotărîte de noi și cunoscute a fi în concordanță cu strămoșii noștri, le va cunoaște evlavia voastră de la ei. Pentru aceea mărturisim și acum prin această scrisoare și confirmăm că nu ne vom depărta nicidecum de la cuvîntul nostru. Și acest lucru l-am adăugat solilor noștri. Te implorăm dară să poruncești ca scrisorile acestea, dovadă a moderației noastre, să fie recitite cu suflet împăcat, și să primești cu inimă bună cele ce am trimis prin solii noștri. Mărinimia ta trebuie să ia în considerare împreună cu noi cît de mare e tristețea și cîtă jale este ca, în prea fericitele vremuri ale tale, Bisericile atît de mari să pară lipsite de episcopi. Și de aceea ne rugăm iarăși clemenței tale, Împărate Doamne iubitor de Dumnezeu, ca să hotărăști să ne reîntoarcem la Bisericile noastre înainte de rigorile iernii (dacă acest lucru este plăcut evlaviei voastre). Pînă atunci putem și acum să înălțăm rugăciuni solemne, împreună cu poporul, Dumnezeului atotputernic și Domnului Hristos Mîntuitorul nostru, pentru imperiul tău. (Socrate, II, 29).

CAPITOLUL XXIV

PENTRU CE A FOST CONSTANȚIU INDIGNAT ÎMPOTRIVA EPISCOPILOR CARE AU PLECAT

După ce au scris acestea și au așteptat puțină vreme, fără ca împăratul să dea vreun răspuns, episcopii s-au întors în orașele lor. Pentru împărat însă, care și înainte de asta încerca să răspîndească secta lui Arie în Biserici, plecarea lor a fost motiv de jignire, zicînd că a fost disprețuit, pentru aceea că fără porunca lui sinodul părea dizolvat. De aceea i-a îngăduit lui Ursachie și acelora care erau în jurul lui să procedeze cu încredere împotriva Bisericii, așa cum îi este pe plac. A poruncit ca expunerea de credință citită la Rimini să fie trimisă prin Bisericile Italiei, poruncind ca aceia care nu vor voi să subscrie să fie izgoniți din Biserici, și în locul lor să fie numiți alți episcopi. (Socrate, II, 20).

CAPITOLUL XXV

DESPRE SINODUL ȚINUT ÎN NICEEA TRACIEI

Ia Ursachie și cei de acord cu el, plecînd din Italia, au venit în orașul Traciei numit Niceea și zăbovind scurtă vreme acolo au ținut un alt sinod. Și interpretînd în limba greacă expunerea credinței citită la Rimini, au întărit-o spre publicare. Iar apoi făceau cunoscut tuturor că aceasta este credința care a fost recomandată și publicată de sinodul universal la Niceea, ca, prin asemănarea de nume, să-i înșele pe cei mai încrezători din Niceea cu acest șiretlic, gîndind că credința a fost rostită în Niceea Bitiniei. Dar acest plan nu le-a folosit la nimic, căci în scurtă vreme au fost demascați și luați în rîs. (Socrate, II, 29).

CAPITOLUL XXVI

CUM A EVITAT DIN NOU ATANASIE FURIA LUI CONSTANȚIU

În timpul acesta, Atanasie, simțind că se urzesc vicleșuguri împotriva lui, nu s-a gîndit de fel să vină la împărat, căci nu a considerat util acest lucru. Dar a trimis la împărat, care atunci era în Occident, cinci episcopi aleși din Egipt, printre care Serapion din Thmuis, un bărbat sfînt prin viața lui deosebită și foarte iscusit în ale vorbirii, și, împreună cu aceștia, trei preoți, prin care să și-l atragă pe împărat și să dea

explicații pentru abaterile dușmanilor și să facă cele ce sînt în avantajul lui și al Bisericilor. În timp ce aceștia călătoreau pe mare, la scurtă vreme a sosit scrisoarea împăratului prin care îl chema. Lucru pentru care și Atanasie și poporul au fost tulburați, fiindcă nici nu era dispus să se supună împăratului eretic și nici să i se împotrivească fără a fi în primejdie. Cu toate acestea a întîrziat să plece, iar aducătorul scrisorii s-a întors fără vreun rezultat. La venirea verii însă, a sosit un alt trimis al împăratului, care îl încolțea prin însușirile funcției sale și era foarte îndîrjit împotriva clerului. Curînd, văzînd că poporul e pregătit pentru război, a plecat și acesta. Nu după multă vreme se strîng legiuni din Egipt și Libia. Și cum se anunțase că Atanasie este ascuns în biserica numită Teonia, comandantul, adunîndu-și ostașii, și pe Hilarie, trimis iarăși de împărat, a intrat pe neașteptate în biserică spărgînd ușile, și nu l-a găsit pe Atanasie, deși l-a căutat peste tot. Căci se spune că adesea multe primejdii sînt înlăturate de vestirea divină, așa cum, cu ajutorul lui Dumnezeu, a scăpat și din această situație. (Sozomen, IV, 8).

CAPITOLUL XXVII

CUM A PROOROCIT PĂGÎNILOR, CARE ÎL OCĂRAU, NECAZURILE VIITOARE

În urma acestor fapte și a altora asemănătoare prevestite lui de Dumnezeu, Atanasie era numit mag de către păgîni și eretici. Căci merge vorba că odată, pe cînd umbla el prin oraș, s-a întîmplat ca o cioară mică să croncănească în zbor. Văzînd acestea mulțimea de păgîni, ca și cum ar fi voit să-l înjosească pe mag, îi cereau să le dezvăluie ce semnificații avea acea cioară mică. El, surîzînd în tăcere, se zice că a spus : «Aceasta înseamnă că mîine va veni limba latină. Strigînd acest lucru, vă vestește o zi viitoare plină de necazuri, din porunca împăratului roman». Și așa s-a întîmplat că vorba lui Atanasie, chiar luată în rîs, și-a atins scopul. Căci a doua zi au sosit la judecători scrisori de la împăratul, cu porunca să nu se îngăduie păgînilor să intre în templele lor și nici să-și celebreze credințele și festivitățile solemne. Și astfel sărbătorile lor venerabile și generale au fost desființate atunci. (Sozomen, IV, 9).

CAPITOLUL XXVIII

NENOROCIRILE CARE S-AU PETRECUT ÎN ALEXANDRIA DIN CAUZA LUI GEORGE

Şi cum Atanasie, aşa cum s-a mai spus, a evitat deseori primejdiile, păzea Biserica ajutat de cler şi de popor, pînă cînd prefectul Egiptului şi comandant militar, căruia nu-i erau pe plac, ci-i înfrunta, i-a predat lui George. Nu după multă vreme a venit acesta şi s-a făcut stăpîn pe biserici cu de la el putere. Dar pentru că acesta s-a purtat crud peste măsura şi obiceiul unui preot, — şi în special faţă de apărătorii lui Atanasie, pe care, femei şi bărbaţi, i-a pus în lanţuri şi îi bătea — poporul, întărîtat, era cît pe ce să-l omoare, dacă nu ar fi fugit la împărat, scăpînd cu greu. După asta, partizanii lui Atanasie au stăpînit iarăşi mult timp bisericile, care, la venirea comandantului Egiptului, s-a aflat că au fost predate susţinătorilor lui George. Dar mai pe urmă, venind secretarul împăratului, mulţi dintre cei din Alexandria au fost supuşi torturilor. Şi pe urmă a revenit chiar George, mai înfricoşător şi mai odios ca înainte, ca unul care l-a împins pe împărat la uciderea multora. De el însă nu ţineau seama monahii din Egipt, a căror cinste o recunoştea întreaga mulţime, considerînd adevărată mărturia lor : căci trăiau prin tăria celei mai înalte filosofii. (Sozomen, IV, 9).

Pentru faptul că toţi ostaşii, şi mai ales locuitorii din Spania, acuzau credinţa adevărului expusă în Niceea Traciei, stau dovadă scrisorile trimise de ei în Iliria. Autorul acestor scrisori a fost episcopul de atunci al Bisericii romane, Damasus, care, după Liberie îşi asumase drepturile episcopale, fiind înzestrat cu multe merite deosebite. La aceste scrisori a avut nouăzeci de părtaşi veniţi la Roma din Italia şi Gallia. Nu mai e număr numele lor, fiind foarte multe. Dar textul scrisorii este acesta :

CAPITOLUL XXIX

SCRISOAREA LUI DAMASUS ŞI A CELORLALŢI, TRIMISĂ ÎN ILIRIA, ÎMPOTRIVA SINODULUI ŢINUT ÎN NICEEA TRACIEI

Damasus şi Valerian şi ceilalţi episcopi, către prea iubiţii fraţi episcopi, întruniţi în Iliria, sănătate întru Domnul.

Noi credem că sfînta noastră credinţă, întemeiată pe învăţătura apostolilor, o ţineţi şi voi şi pe aceasta o propovăduiţi tuturor popoarelor, şi care, desigur, nu se deosebeşte întru nimic de aceea a Părinţilor atît de înzestraţi, motiv pentru care este drept să-i învăţaţi şi pe ceilalţi.

Dar după spusele fraţilor din Gallia şi Veneţia am aflat că înclinaţi către unele erezii. Episcopii trebuie nu numai să se ferească de răul acesta, dar chiar să lupte împotriva a ceea ce se petrece din nepriceperea sau necunoaşterea unora care se înşală prin nişte interpretări greşite. Aşadar nu se cuvine să se lase clintiţi de diferite doctrine, ci să întărească mai mult hotărîrea Părinţilor noştri. Este scris că Auxentie din Milan a fost condamnat tocmai din această cauză. De aceea drept este ca în toată lumea romană toţi cunoscătorii legii să aibă cunoştinţă de ceea ce este o lege şi să nu pîngărească credinţa cu diferite alte doctrine. Aşa că, atunci cînd ticăloşia ereticilor a început să se răspîndească, aşa cum se întinde blasfemia nelegiuiţilor arieni, de îndată Părinţii noştri, aleşi în număr de trei sute optsprezece, după ce a avut loc hotărîrea de la Niceea, au înălţat acest zid puternic împotriva armelor diavoleşti. Şi cu acest leac a fost zdrobit veninul aducător de moarte — astfel că Tatăl şi Fiul trebuie să fie crezuţi că sînt de o singură divinitate, de o singură putere, de o singură măreţie, de o singură fiinţă sau substanţă, împreună cu Sfîntul Duh. De altfel, cei înţelepţi au considerat că aceia sînt străini de comuniunea cu noi. Această hotărîre binefăcătoare şi minunată chibzuinţă unii au voit să o corupă cu alte gînduri şi să o pîngărească.

Dar chiar dintru început problema a fost pînă într-atîta corectată tocmai de către aceia care la Rimini s-au adunat ca să o modifice şi să revină asupra ei, încît au mărturisit că li s-a strecurat în suflet o altă îndoială, poate pentru că nu au înţeles că acest lucru este contrar hotărîrii Părinţilor, stabilită la Niceea. Şi nici o influenţă nu a putut avea loc printre cei întruniţi la Rimini, deoarece este clar că nici episcopul roman, a cărui hotărîre trebuia să fie aşteptată înainte de orice, şi nici Vinchentie, care a respectat fără greş atîţia ani episcopatul, şi nici alţii nu şi-au dat acordul cu cele de mai sus. Ba mai mult încă, aşa cum am mai spus, chiar aceştia care erau consideraţi că au stat deoparte de adunare, chiar ei, urmînd din nou un sfat mai bun, au dat dovadă că nu sînt de acord cu acestea. Aşadar înţelepciunea voastră înţelege bine că această singură credinţă, care s-a întemeiat la Niceea pe autoritatea apostolilor, trebuia păzită cu permanentă dîrzenie ; şi totodată cei din Răsărit care ştiu că au credinţa universală fac acest lucru împreună cu noi, cei din Occident, ba chiar se mîndresc cu aceasta. Credem însă că cei care pregetă în această strădanie trebuie să fie separaţi fără întîrziere de comuniunea cu noi şi să li se ia titlul episcopal, pentru ca noroadele, eliberate de greşeala lor, să poată respira. Căci aceia care sînt ţinuţi în laţul înşelăciunii nu vor putea în nici un chip să îndrepte

poporul de la înșelăciune. Să fie de acord, așadar, toți sacerdoții lui Dumnezeu, cu hotărîrea iubirii voastre, în care gîndim că veți continua să fiți statornici și fermi. Chiar așa și trebuie să credem și noi împreună cu voi. Bucurați-ne cu răspunsurile iubirii voastre. Să fiți sănătoși, prea iubiți frați. (Teodoret, II, 22).

Dar și marele Atanasie în scrisoarea pe care a trimis-o celor din Africa a discutat în felul următor despre sinodul din Rimini :

CAPITOLUL XXX

DIN SCRISOAREA LUI ATANASIE DESPRE SINODUL DIN RIMINI

După ce acestea au fost cunoscute, cine să-i primească pe aceia care au îndrăzneala să numească sinod pe cel de la Rimini, sau vreun alt sinod în afară de cel de la Niceea? Sau cine nu-i consideră odioși pe aceia care resping hotărîrile Părinților și preferă cele ce au fost de curînd stabilite cu încăpățînare și violență la Rimini? Cine va fi de acord cu acești oameni care nu-și asumă nici propriile lor opinii? Căci în cele zece sau chiar mai multe sinoade ale lor, cum am mai spus, consemnînd de fiecare dată altceva s-au arătat a fi cei care acuză numai cele ale altora. Și au pătimit ceea ce au suferit atunci iudeii trădători. Căci precum aceia care au părăsit *Izvorul apei celei vii și au săpat fîntîni care nu pot ține apa* (Ier. 2, 13), așa cum este scris la Ieremia proorocul, tot așa și pe acestea, împotrivindu-se sinodului universal, și-au rînduit multe sinoade, care la ei sînt deșarte și se vede clar că nu pot avea putere ; să nu-i îngăduim deci pe ei care au îndrăzneala să numească sinod, în afară de cel de la Niceea, pe cel de la Rimini sau un altul ; de vreme ce se știe că și aceia care îl recunosc pe cel de la Rimini, au ignorat cele petrecute acolo, și puteau să tacă. Căci știți, prea iubiții mei, avînd cunoștința și voi de la ai voștri care au fost de față atunci la Rimini, că Ursachie și Valens, Eudoxie și Auxentie și împreună cu Demofil au fost condamnați pentru că voiau altceva decît ceea ce a fost hotărît să fie consemnat la Niceea : pentru că, fiind îndemnați să anatematizeze erezia ariană, au refuzat, ba au încercat să o și apere. Însă episcopii cu adevărat slujitori integri ai Domnului și cu dreaptă credință, vreo două sute, au subscris că ajunge numai credința de la Niceea și că nu vor să caute sau să afle nimic mai mult și nimic mai puțin în afară de credința aceasta. Au făcut cunoscute acestea chiar și lui Constanțiu, care ordonase să se țină sinodul. (Teodoret, II, 23).

CAPITOLUL XXXI

CE RELE A SĂVÎRŞIT MACEDONIE ÎN ORAŞUL CONSTANTINOPOL ŞI CUM L-A NEMULŢUMIT DUPĂ ACEEA PE ÎMPĂRAT

În timpul acesta Macedonie provoca tulburări în provinciile şi oraşele învecinate cu oraşul Constantinopol, aţîţînd slăbiciunea chiar a slujitorilor împotriva Bisericilor. El a făcut episcop în Cizic pe Eleusin, şi în Nicomidia pe Marathonie, care întîi fusese diacon, dîndu-şi osteneala să instituie mînăstiri de bărbaţi şi de femei. Astfel, acest Macedonie, punînd stăpînire pe episcopat, îi persecuta pe aceia care nu consimţeau să-l recunoască, şi nu numai pe dreptcredincioşi, dar şi pe novaţieni, ştiind că şi aceştia susţin cuvîntul de consubstanţialitate. Episcopul lor, Anghel, la începutul persecuţiei, a fugit. Iar mai mulţi bărbaţi de seamă, reţinuţi pentru că nu au vrut să ia împărtăşanie cu el, au fost pedepsiţi. Aceştia, după suplicii îngrozitoare, erau siliţi să o primească şi să o ia în gură. Căci cei care deschideau cu lemnul gura oamenilor, le introduceau cele sfinte. Apoi prinzînd pe femei şi pe copii, îi sileau să se împărtăşească. Iar dacă vreunul era împotrivă, imediat urmau bătăi, lanţuri şi schingiuiri ; iar femeilor care nu voiau să se împărtăşească le sfîşiau sînii, strîngîndu-i într-un arc ; iar altora le ardeau aceleaşi organe , fie cu fierul, fie cu lînă aprinsă. Acestea le-am auzit de la bătrînul Auxonie, care a pătimit aceleaşi chinuri. (Socrate, II, 30).

Deci acestea au fost faptele lui Macedonie, întreprinse pentru creştinătate : ucideri, lupte, agitaţii, războaie civile. Fapte care au născut ură aprinsă nu numai la cei care le sufereau, dar şi la cei apropiaţi lor. L-a jignit chiar pe împăratul însuşi, şi pentru aceasta, şi pentru altele asemenea. Casa în care era sicriul conţinînd trupul împăratului Constantin era ameninţată de ruină ; de aceea paznicul şi cei care intrau să se închine erau cuprinşi de teamă. Aşa că Macedonie a gîndit să mute osemintele împăratului, ca nu cumva sicriul să fie sfărîmat. Poporul care aflase aceasta se împotrivea, zicînd că nu trebuie să fie deplasate osemintele împăratului, ca să nu dea impresia că au fost îndepărtate. Pentru aceasta poporul s-a împărţit în două părţi : unii spuneau că nu este nici o suferinţă pentru un mort care este mutat, alţii afirmau că este o nelegiuire ; împreună cu aceştia erau şi apărătorii homousiei. Macedonie însă, fără să dea prea multă importanţă acelora care se opuneau, a mutat corpul împăratului în biserica unde odihneşte corpul martirului Acachie. După ce a făcut aceasta, cei care nu erau de acord au venit la aceeaşi biserică şi s-au prins la încăierare ; şi aşa au murit mulţi oameni,

iar intrarea bisericii și pronaosul s-au umplut de sînge. Aflînd aceasta, împăratul s-a mîniat împotriva lui Macedonie, și pentru cei care au murit, și pentru că trupul tatălui său a fost mutat din ordinul aceluia. Lăsînd așadar guvernator al părților Spaniei pe Cezar Iulian, el s-a îndreptat spre Orient. (Socrate ibid. și Sozomen, cap. 20).

CAPITOLUL XXXII

DESPRE EPISCOPUL LEONȚIU DIN ANTIOHIA ȘI DESPRE AETIE, CARE A FOST PROFESORUL LUI EUNOMIE

Leonțiu, episcopul Antiohiei, fiind arian, se străduia să-și ascundă lipsa de energie. Văzînd că poporul și preoții sînt dezbinați, că unii zic Slavă Tatălui și Fiului, iar alții Slavă Tatălui prin Fiul și întru Duhul Sfînt, el personal spunea rugăciunea în liniște, iar cei care erau de față nu auzeau nimic altceva decît atunci cînd zicea «în vecii vecilor». Și cum acest lucru nu făcea nici un rău, se spunea că este spre buna învoire între oameni. Dar fiindcă era ațițat și împotriva luptătorilor pentru adevăr și nu promova decît pe eretici, era evident că acoperă ciuma, cînd din teama de popor, cînd constrîns de frica de împărat, care interzicea să se spună că Fiul nu este asemenea Tatălui. În aceste vremuri tulburi, Aetie, profesorul lui Arie prin părerile sale, slujea în treapta diaconiei. Dar Flavian și Diodor, îmbrățișînd viața monahală, lucrînd însă pe față pentru dogma apostolică, au combătut uneltirile pe care le urzea împotriva credinței episcopul Antiohiei, Leonțiu ; și spuneau că a ales un bărbat pătruns de învățături rele, care a ajuns în culmea puterii datorită impietății și avea numele de diacon spre pieirea Bisericii. Și îl amenințau chiar să îi interzică comuniunea apostolică și, venind în Spania, să dea pe față cele ce se petreceau din viclenie. Temîndu-se de acest lucru, Leonțiu l-a înlăturat pe Aetie din slujire, dar îl răsplătea cu alte favoruri. Apoi acea minunată asociere, adică Flavian și Diodor, nefiind încă învestiți cu putere sacerdotală, dar fiind foarte pe placul poporului, îi îmbiau pe toți, zi și noapte, întru ardoarea credinței. Căci aceștia au fost cei dintîi care, împărțind în două corurile celor care cîntau psalmi, i-au învățat să cînte melodia lui David alternînd. Acest lucru s-a petrecut la început pentru prima oară în Antiohia și s-a răspîndit pînă la marginile lumii întregi. Aceștia, chemînd la mormintele martirilor pe iubitorii de cele sfinte, făceau privegheri, slăvind astfel pe Dumnezeu.

Văzînd acestea, Leonțiu a judecat că nu e prudent să le interzică, deoarece vedea că mulțimea se atașa foarte mult de acei bărbați minunați. Dar folosind blîndețea cuvintelor, le cerea să țină aceste slujbe mai bine în biserici. Cei care cunoșteau prea bine istețimea lui, au făcut ceea ce s-a ordonat și i-au adunat pe iubitorii lor în biserici, ca să aducă slavă lui Dumnezeu cu glasuri unite. Dar Leonțiu nu s-a înduplecat să-și potolească răutatea. Afișînd un chip plin de blîndețe, a ascuns nedreptatea lui Ștefan și a lui Placit. Căci sprijinind pe adversarii dreptei credințe, cu toate că aceștia duceau o viață de rușine, i-a înălțat la rangul de preot și de diacon. Dar pe aceia care erau înzestrați cu toate virtuțile și apărau credința apostolică i-a îndepărtat de la această cinste. În felul acesta clerul avea mulți eretici ; poporul însă lupta mult pentru păstrarea credinței, așa încît învățații lor nu lăsau să se vadă blasfemia lui. Dar ce nelegiuiri și nedreptăți au făcut în Antiohia Placit și Ștefan și Leonțiu se va dovedi prin propria operă scrisă. Noi însă să revenim la celelalte. (Teodoret, II, 24).

CAPITOLUL XXXIII

DESPRE EUDOXIE, CARE S-A FĂCUT STĂPÎN PE EPISCOPAT, ȘI DESPRE CUTREMURUL CARE A AVUT LOC ÎN NICEEA BITINIEI

Germanicia este un oraș așezat la hotarele Ciliciei, Siriei și Capadociei. În fruntea Bisericii acestui oraș era Eudoxie, care, la moartea lui Leonțiu, și-a însușit scaunul Antiohiei și a început să jefuiască, cu cruzimea lui, via Domnului. Și nici nu-și ascundea răutatea, ca Leonțiu, ci se împotrivea fățiș învățăturii apostolice și-i făcea pe drept-credincioși să îndure multe chinuri.

În vremea aceea, în fruntea Bisericii din Ancira, după Marcel, era Vasile, iar Eustatie, în Sebastia Armeniei. Aceștia, avînd cunoștință de nedreptățile și sălbăticia lui Eudoxie, le-au arătat prin scrisorile lor lui Constanțiu, care se afla în Occident. Căci ei erau cunoscuți împăratului, și pentru curăția vieții lor se bucurau de favoarea lui. Cînd a aflat Constanțiu aceste lucruri, a scris celor din Antiohia că nu el i-a acordat lui Eudoxie conducerea Bisericii, cum pretindea acela. Și a ordonat ca Eudoxie să fie izgonit și să-și primească pedeapsa pentru faptele sale în Niceea Bitiniei, poruncind să se țină acolo sinodul. Căci chiar Eudoxie intervenise la potentații de la palat ca să se țină sinodul la Niceea. Dar Dumnezeu atoateștiutorul, cunoscînd cele ce vor fi ca și cum s-ar fi și

petrecut, a împiedicat să fie ţinut sinodul, printr-un cutremur teribil. (An. 364). Căci cutremurul acela a distrus mare parte din oraş şi a adus moarte multor locuitori. Văzînd aceasta, cei care se adunaseră acolo s-au întors la Bisericile lor. Cred că aceasta s-a întîmplat din înţelepciunea lui Dumnezeu, căci în oraşul acela învăţătura credinţei apostolice a fost răspîndită de sfinţii Părinţi împotriva lui Arie. Şi poate că a doua adunare ar fi putut să recunoscă acolo cele dimpotrivă, pentru ca succesul arienilor să apară cu acest chip, în care fel să poată atrage mai curînd pe cei mai simpli, ca şi cum ar prezenta sinodul acela vechi. Iar cîrmuitorul Bisericilor a îndepărtat mai repede acest sinod. (Teodoret, II, 25 şi 26).

Dar din momentul în care oraşul s-a cutremurat, nu au mai putut să fugă ; şi au avut pentru prima oară experienţa primejdiei. Se spune însă că înainte de a avea loc acel măcel, l-a prevăzut un oarecare Ursachie, soldat de neam persan, care fusese mărturisitor sub Liciniu, şi după terminarea armatei se ocupa cu înţelepciunea divină, în foişorul oraşului. Această cercetare de la înălţime l-a învăţat să plece din oraşul care avea să pătimească ceea ce peste puţin timp s-a făcut vădit. Aşa stînd lucrurile, alergînd cu repeziciune la biserică, i-a anunţat pe clerici să-l implore pe Dumnezeu să-i scape de primejdia ce-i ameninţa. Cînd a văzut că aceştia îl iau în rîs, întorcîndu-se în foişor, a îngenuncheat şi a izbucnit în lacrimi. Intervenind între timp cutremurul, mulţi au pierit, ceilalţi s-au împrăştiat prin ogoare şi munţi. Ursachie însă a fost găsit mort, zăcînd îngenuncheat, aşa cum obişnuia cînd se ruga. Se vorbeşte că înainte de a muri l-a rugat pe Dumnezeu să-i pună capăt vieţii înainte de a vedea pieirea oraşului în care îl cunoscuse întîi pe Hristos, şi se credea că era cunoscător al înţelepciunii bisericeşti. Căci el, cu o vorbire demnă, alunga pînă şi demonii. Într-o vreme, pe cînd cineva era hărţuit de demon, a început să alerge prin tot oraşul cu sabia scoasă din teacă şi, pe cînd fugeau cu toţii, a rămas el singur, şi numindu-l pe Hristos, Acesta l-a curăţit pe acel om şi a făcut să se potolească furia lui. Printre alte diverse merite vrednice de cinste se cuvine să-l amintim şi pe acesta. În faţa Nicomidiei era un balaur care îşi avea culcuşul într-una din văile dimprejur şi care îi ucidea cu suflarea lui pe aceia care treceau pe acolo. Ursachie, venind acolo, s-a rugat. Atunci şarpele acela plecînd de bună voie şi izbindu-se cu capul de două ori, a murit. Acestea mi le-au povestit cei care l-au văzut chiar pe Ursachie. (Sozomen, IV, 15).

CAPITOLUL XXXIV

DESPRE SINODUL CARE S-A ȚINUT LA SELEUCIA

Acum dară voi relata cîte ceva despre alt sinod, cam de importanța sinodului din Rimini, pe care împăratul Constanțiu poruncise să fie ținut în Orient. Căci mai întîi era vorba să se întrunească episcopii în Niceea Bitiniei. Dar adunarea lor a fost împedicată de groaznicul cutremur. Aceasta a avut loc sub consulatul lui Tațian și al lui Cereal (An. 358) în ziua de opt a lunii august. Se duceau tratative, așadar, ca să se mute sinodul în orașul vecin Niceii. Pentru că nu le-a plăcut acolo, voiau să se întrunească în Tarsul Ciliciei. Pînă la urmă au vrut să țină sinodul în Seleucia Isauriei, care se numește Aspera. Acesta a avut loc sub consulatul lui Eusebie și al lui Hipatie (An. 359). Cei care s-au adunat au fost în număr de o sută șaizeci. Printre ei era unul cunoscut la palat sub numele de Leona. În prezența acestuia s-a luat hotărîrea că problemele de credință trebuie supuse conducătorului regiunii. Atunci cînd s-a luat hotărîrea, a fost dat să fie de față ostașul Laurițiu, conducătorul Isauriei, care a considerat că această situație trebuie să aibă acordul episcopilor. Au convenit deci ca în ziua de douăzeci și șapte a lunii septembrie să aibă loc adunarea și discutau despre redactarea celor petrecute. Erau de față chiar și secretari care consemnau cuvintele fiecărei părți. Acestea se găsesc adunate la un anume Sabin. De asemenea, în prima zi Leona a poruncit ca cele ce se propun să fie expuse fiecăruia. Cei care erau de față au spus că nici o problemă nu trebuie abordată decît după ce vin și ceilalți. Căci lipseau Macedonie din Constantinopol, Vasile din Ancira și alții care se temeau să nu fie acuzați. Și chiar Macedonie se prefăcea bolnav, Patrofil invoca o durere de ochi și alții au găsit alte asemenea prilejuri de a lipsi. Și pentru că Leona spunea că problema trebuie deschisă chiar dacă aceia lipsesc, episcopii au spus iarăși că nu se poate proceda altfel, decît dacă se discută viața celor acuzați. Căci au fost acuzați Chiril din eIrusalim, Eustatie din Sebastia Armeniei și alții. Unii spuneau că trebuie luate în discuție viețile celor acuzați, alții însă spuneau că nimic nu este de cercetat înainte de credință. Se mai punea și problema părerii diferite a împăratului : în scrisorile lui se citea cînd că trebuie să se ia în considerare problema credinței, cînd atitudinea celor acuzați. Pricina aceasta i-a dus la schismă pe cei prezenți și mulțimea din Sinod s-a împărțit în două părți. Conducătorul unei părți era Acachie din Cesareea Palestinei, George din Alexandria, Ursachie din Tyr, Eudoxie din Antiohia, pe care i-au urmat alți treizeci și doi. În cealaltă parte au fost George din Lao-

diceea Siriei, Sofronie din Pompeiopolul Paflagoniei, Eleusie din Cizic, pe care îi urmau mai mulți alții. Și pentru că s-a căzut de acord să se discute în primul rînd problema credinței, chiar și aceia care erau de partea lui Acachie au negat deschis credința de la Niceea, străduindu-se să redacteze altă credință. Dar cei din partea cealaltă, în număr mai mare, au acceptat toate cele de la sinodul din Niceea ; se punea întrebarea numai asupra termenului de consubstanțialitate.

Ivindu-se astfel multe confruntări între unii și alții, în cele din urmă, spre seară, Silvan, întîistătătorul Bisericii din Tars, a strigat cu voce tare, zicînd că nu e nevoie să se redacteze o nouă credință, ci că trebuie folosită aceea expusă de curînd în Antiohia în timpul sfințirii. După spusele lui, cei care erau de acord au plecat. Cei din cealaltă parte au reluat credința rostită la Antiohia, pe care, după ce au recitit-o, au încheiat sinodul în ziua aceea. Dar a doua zi întrunindu-se în locul de rugăciune din Seleucia și închizînd porțile, au subscris la credința recitită. Dar cititorii și diaconii prezenți subscriau chiar și pentru cei absenți, declarînd că semnează această hotărîre acționînd în interesul celor absenți. (Socrate, II, 31).

Însă Acachie și ceilalți de aceeași părere cu el întrebau pentru ce se subscria cu biserica închisă, zicînd : Cele ce se petrec pe ascuns sînt suspectate ca fiind incorecte. Dar el făceau asta fiindcă doreau o altă formulare a credinței ; și a citit-o chiar acela care o pregătise, și acolo în fața judecătorilor Laurițiu și Leona, străduindu-se să-i confere tărie.

Acestea s-au petrecut în ziua a doua. Iar a treia zi, Leona se grăbea să adune din nou pe episcopii celor două părți : în ziua aceea nu a lipsit nici Macedonie din Constantinopol, nici Vasile din Ancira. Cînd amîndoi s-au găsit în același loc, cei care erau de partea lui Acachie iarăși nu au voit să participe, zicînd că mai întîi trebuie excluși din sinod aceia care înainte au fost condamnați și care în prezent erau acuzați. Și pentru că neînțelegerea lua proporții, după ce au ieșit aceia care se părea că erau puși sub acuzație, au intrat și aceia care erau de partea lui Acachie. Atunci Leona spuse că i s-a dat o declarație de către aceia care erau cu Acachie, tăinuind că este redactarea dogmei. Și cum episcopii care erau de față tăceau, crezînd că conține altceva decît expunerea credinței, redactarea credinței lui Acachie, cu o prefață, a fost de îndată recitită în felul următor :

Noi, cei care ne-am întrunit în Seleucia Isauriei, conform voinței împăratului în ziua de ieri, a cincea în calendele lui octombrie (An. 359), ne-am dat toată silința să slujim pacea potrivit învățăturii bisericești și să medităm cu statornicie asupra credinței, așa cum ne-a învățat împă-

ratul nostru Constanțiu cel iubitor de Dumnezeu, conform glasurilor profetice și evanghelice, și să nu adăugăm nimic în afara Scripturilor în credința bisericească. Și aceasta, fiindcă unii din sinod i-au insultat pe unii dintre noi, pe alții i-au împiedicat să vorbească, pe alții i-au demascat fără voia lor, iar pe cei condamnați din diverse provincii i-au avut lîngă ei, de asemenea și pe aceia care au fost numiți contrar regulilor i-au introdus cu ei, astfel încît sinodul s-a umplut din toate părțile de strigăte, cum au observat și prea strălucitul însoțitor Leona și Laurițiu, prea strălucitul conducător al provinciei. Pentru toate acestea facem o interpretare, fiindcă nu respingem credința expusă cu autoritate în consacrarea din Antiohia, rostită atunci, chiar dacă Părinții noștri din vremea aceea s-au contrazis în problema discutată ; căci pe mulți i-a tulburat cuvîntul de consubstanțialitate, în trecut și pînă în prezent. Acum însă, fiindcă se spune că au fost inventate de unii spre deosebirea dintre Fiul și Tatăl, acele cuvinte ὁμοούσίον și ὁμοιούσιον, respingem cuvintele de aceeași ființă și de o ființă asemănătoare, ca fiind străine de Scripturi, și anatematizăm cuvîntul ἀνομίον, adică diferit și-i considerăm străini de Biserică pe toți care mărturisesc în acest fel.

Mărturisim însă deschis că Fiul este asemenea Tatălui, precum spune Apostolul despre Fiul : *Care este chipul lui Dumnezeu cel nevăzut (Colos. 1, 15).* Mărturisim și credem întru Unul Dumnezeu Tatăl atotputernicul, făcătorul cerului și al pămîntului, al tuturor celor văzute și nevăzute. Credem și întru Unul Iisus Hristos, Fiul Lui, născut din El fără pătimire, înainte de toți vecii, Dumnezeu adevărat, Unul născut din Dumnezeu, Lumina, Viața, Adevărul, Înțelepciunea, Voința, prin Care toate s-au făcut în ceruri și pe pămînt, fie văzute, fie nevăzute. Credem că acesta, întru săvîrșirea veacului, pentru iertarea păcatelor S-a întrupat din Sfînta Fecioară Maria și, făcîndu-Se om, a pătimit pentru păcatele noastre, și a înviat, și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui ; și iarăși va veni cu slavă să judece viii și morții. Credem în Duhul Sfînt, pe care Domnul nostru Mîntuitorul L-a numit Paraclet, adică Mîngîietor *(Ioan, 15, 16) ;* făgăduind, după ce a plecat, că trebuie trimis ucenicilor, pe care L-a și trimis, prin care i-a sfințit pe cei care cred în Biserică și i-a botezat în numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Duh.

Pe aceia însă care predică altceva decît această credință, îi considerăm că sînt străini de Biserica universală.

Aceasta a fost vorbirea lui Acachie despre credința lui. A subscris și el și cei care au fost de acord cu el, în numărul despre care am spus mai sus.

După citirea acestui crez, Sofronie din Pompeiopolul Paflagoniei a strigat aceste cuvinte : Dacă ne va fi îngăduit să ne dezvăluim în fiecare zi propria credință, integritatea credinței nu va persista. Asta a spus Sofronie. Eu însă spun că, dacă ar fi spus de la început aceste cuvinte despre credința de la Niceea cei care au fost înainte de ei și după aceia, orice dispută ar fi putut înceta. Și atunci, schimbînd unii cu alții și auzind multe cuvinte din această cauză și din pricina celor care au fost acuzați, au plecat.

A patra zi, reunindu-se toți, din nou s-au ridicat probleme în contradictoriu. Între aceștia, Acachie și-a arătat părerea lui cu aceste cuvinte : Dacă credința de la Niceea a fost schimbată odată, nimic nu ne împiedică să formulăm și acum o altă credință. La acestea, Eleusie din Cizic răspunse : Sinodul de față s-a reunit nu ca să anatematizeze și nici să întreprindă o expunere a credinței, ca și cum aceasta nu ar exista ; ci, cunoscînd credința Părinților, pe aceasta să o păstreze toată viața, pînă la moarte. Cu aceste cuvinte Eleusie a combătut deci părerea lui Acachie, numind credința Părinților pe aceea rostită la Antiohia. Pe bună dreptate oricine i-ar fi putut obiecta, zicînd : Cum îi numești, o Eleusie, Părinți, cîtă vreme nu îi recunoști pe părinții lor ? Căci aceștia care s-au întrunit la Niceea, căzînd de acord întru credință asupra termenului consacrat, de consubstanțialitate, sînt numiți Părinți pe drept, pentru aceea că i-au precedat și în timp ; iar cei care s-au întrunit după aceea la Antiohia au primit de la ei drepturile sacerdotale. Dacă însă aceia care s-au întrunit la Antiohia și-au renegat părinții, rezultă că cei din urmă i-au urmat pe nimicitorii părinților acestora. Cum dară, dacă aceia au respins acea credință ca neîntemeiată, aceștia au admis-o ca probabilă ? Dacă însă aceia nu au avut Duh Sfînt, care este primit prin ceremonia punerii mîinilor, nici aceștia nu au primit preoția. Căci cum ar putea primi ceva de la aceia care nu au ce să dea ? Aceste răspunsuri ar putea să le spună oricine lui Eleusie.

În vreme ce se petreceau acestea, s-a ajuns la altă problemă. Căci de vreme ce Acachie în mărturisirea sa a spus că Fiul este asemenea Tatălui, se întrebau unii pe alții întru ce este Fiul asemenea Tatălui. Și aceia care erau în jurul lui Acachie spuneau că numai în privința voinței este Fiul asemenea Tatălui, nu în privința ființei. Toți ceilalți însă declarau că în privința ființei. Și toată ziua au petrecut-o în aceste controverse. Și l-au învinuit pe Acachie, care în predicile pe care le-a scris a spus că Fiul este asemenea Tatălui întru toate ; acum însă nega că este asemenea în ce privește ființa.

Fiindcă aceștia se contraziceau și nu ajungeau la o înțelegere, Leona s-a ridicat și a încheiat sinodul. Și așa s-a sfîrșit sinodul întrunit la Seleucia. In altă zi, rugat fiind să intervină, nu a voit, zicînd : Mi-am pus în gînd să ajungem la un acord în sinod, dar din cauza împotrivirii voastre nu pot. Astfel stînd lucrurile, nici aceia care erau în jurul lui Acachie nu au voit să vină la sinod. Iar o altă parte, venind în biserică, l-a chemat pe Acachie și pe cei care erau cu el ca să ceară părerea lui Chiril, episcopul Ierusalimului. Dar trebuie să se știe că Chiril încă demult fusese acuzat și condamnat, fiind adesea chemat la judecată. Timp de doi ani fără întrerupere a evitat, de frica celor care-l acuzau. Odată condamnat însă, a trimis celor care l-au condamnat o declarație de apel, făcînd apel la o instanță superioară. A consimțit la acest apel chiar împăratul Constanțiu. Și așa el singur și primul, în afară de uzanțele și regula ecleziastică, a fost făcut episcop ; pentru ca, așa ca și în judecățile publice, să fie folosită declarația de apel. Atunci deci s-a dus în Seleucia pentru a fi judecat. Și de aceea episcopii îl chemau pe Acachie și pe cei de o credință cu el, pentru ca, avînd cunoștință de acuzații, să dea o hotărîre generală. Și chemau și pe alții, pe unii care fuseseră acuzați și s-au alăturat singuri lui Acachie. Pe aceștia care nu au voit să vină după mai multe chemări, i-au condamnat, chiar și pe Acachie, pe George din Alexandria, pe Ursachie din Tir, pe Teodul din Cheraea, pe Pen din Frigia, pe Teodosie din Filadelfia Lidiei, pe Evagrie din insulele Mitilene, pe Leonțiu din Tripolisul Lidiei și pe Eudoxie, care întîi a fost în Germanicia, iar apoi a pus mîna pe episcopatul Antiohiei din Siria. L-au condamnat de asemenea și pe Patrofil, fiindcă și el, acuzat de presbiterul Dorotei, nu a voit să răspundă chemării. Pe aceștia deci i-au condamnat. Dar i-au excomunicat pe Asterie, Eusebie, Avgar, Vasile, Fele, Fidel, Eutihie, Magnus, și pe Eustatie, hotărînd ca aceștia să rămînă astfel, pînă cînd, dîndu-și acordul, să se dezlege singuri de acuzații.

Îndeplinindu-se acestea, au făcut cunoscut parohiilor lor condamnarea pronunțată ; și în locul lui Eudoxie l-au numit episcop pe Anian pe care, descoperindu-l cei care erau în jurul lui Acachie, l-au denunțat lui Leona și lui Laurițiu, care l-au trimis în exil. După aceasta, episcopii care l-au hirotonit pe Anian au făcut contestație pe lîngă Leona și Laurițiu, împotriva lui Acachie și a celor de partea lui, zicînd că a fost încălcată hotărîrea sinodului. Și fiindcă nu se lua nici o măsură, au plecat la Constantinopol ca să expună împăratului cele petrecute. (Socrate, II, 32).

CAPITOLUL XXXV

DESPRE DELEGAŢII SINODULUI DE LA SELEUCIA ŞI DESPRE CERCETAREA LUI AETIE ŞI DESPRE FAPTELE CELOR DIN RIMINI

Aşa a luat sfîrşit sinodul întrunit în Seleucia. Cine ar vrea însă să cunoască toate amănuntele trebuie să recitească actele secretarilor. Căci conform acestora lucrurile s-au petrecut astfel. Cei de o credinţă cu Acachie au ajuns la împărat cît de repede au putut. Altă parte a episcopilor s-a întors fiecare la ale sale. Doar zece dintre ei, trimişi printr-o hotărîre comună, ajungînd la împărat, au găsit pe cei zece trimişi de sinodul din Rimini. Partizanii lui Acachie aranjaseră ca potentaţii din palat să-i protejeze pe cei din partea lor şi prin mijlocirea lor le surîdea favoarea împăratului. Căci spuneau că unii au fost de acord cu ei, alţii însă au fost corupţi cu banii Bisericii, iar alţii au fost induşi în eroare prin dezbinări nepotrivite. Asta făcea Acachie, viclean din fire şi pregătit să prindă pulsul şi să vorbească, încă de pe cînd avea o Biserică neînsemnată, adică aceea a lui Eusebie din Pamfilia, după care a luat el episcopatul şi se fălea că l-a avut învăţător pe acela. Şi fiind aşa, convingea cu uşurinţă despre tot ce voia.

Erau aşadar la Constantinopol douăzeci de episcopi de la amîndouă sinoadele, şi alţii care erau prezenţi întîmplător ; s-a dat poruncă să se judece în primul rînd cazul lui Aetie, fiind de faţă mari căpetenii, ca Honorat, pe care nu cu mult înainte împăratul, înapoindu-se de la Roma, l-a numit prefect al oraşului Constantinopol. După aceea însă, deoarece audia însuşi împăratul împreună cu judecătorii, s-a înţeles că este compromisă credinţa lui Aetie ; în aşa fel încît chiar şi împăratul şi alţii erau tulburaţi ca de o blasfemie de cuvintele lui. Se spune însă că Acachie şi partizanii lui s-au prefăcut întîi că nu cunosc această erezie şi au tratat cu împăratul, în mod discret, ca să-l judece chiar el împreună cu căpeteniile lui, crezînd că Aetie nu poate fi învins prin cuvinte şi că e mai mult decît necesar să fie cîştigată bunăvoinţa judecătorului, făcînd să aibă cîştig fără efort lupta ereziei. Neputînd împlini acest lucru, cereau să fie date la iveală documentele de la Rimini şi să le ia cei trimişi de către Sinodul din Seleucia. Şi pentru că se punea problema cuvîntului fiinţă, semnau cu jurămînt că nu vor mărturisi niciciînd că Fiul este diferit ca fiinţă, şi spuneau că sînt gata să renunţe la această erezie. Şi fiindcă cei din Occident îngăduiseră pe neaşteptate cuvîntul de fiinţă la Rimini, susţineau că documentele trebuie să fie scrise în acest fel. Spuneau însă că dacă cuvîntul de fiinţă, este trecut

sub tăcere, odată cu cuvîntul ființă va fi trecut sub tăcere, fără doar și poate, și ceea ce s-a hotărît despre consubstanțialitate, lucru pe care cei mai mulți dintre prelații din Occident îl admiteau cu tărie, din respect pentru Sinodul de la Niceea. Pînă și împăratul a fost înduplecat să laude această scriere, luînd în considerare mulțimea adunată la Rimini și pentru că nu păcătuia acela care spunea că Fiul este asemenea Tatălui și crezînd că e la fel de valabilă mărturisirea de consubstanțial cu aceea de substanță asemănătoare, și că nu diferă întru nimic ca sens, ci doar prin cuvintele pe care Sfînta Scriptură nu le cunoaște. Deci, cu această hotărîre a ordonat ca episcopii să cadă de acord cu credința sinodului din Rimini [113]. Și cum a doua zi se pregătea pentru consulat (care, după obiceiul romanilor, era celebrat în prima zi a lunii ianuarie) a cumpănit toată ziua și mare parte din noapte, avînd discuții între episcopi, pînă cînd episcopii care veneau din Seleucia au subscris documentul stabilit la Rimini. (Sozomen, IV, 21 și 22).

CAPITOLUL XXXVI

CUM AU CONFIRMAT CREDINȚA SINODULUI DIN RIMINI ȘI L-AU DEPUS PE AETIE ÎMPREUNĂ CU ALȚII

Acachie și cei care erau cu el, zăbovind cîtva timp la Constantinopol, i-au chemat pe episcopii din Bithynia, printre care erau și Macarie Macedoneanul și episcopul Ulfila al goților. Aceștia, adunîndu-se cu toții în număr de cincizeci, au confirmat scrierea citită la Rimini ; adăugînd că de altfel în Dumnezeu nu se poate vorbi despre substanță (ființă) sau esență și că, în afară de această scriere, toate celelalte, fie că au fost exprimate, fie că urmează să fie exprimate, trebuie respinse cu tot dinadinsul [114]. Terminate acestea, l-au depus pe Aetie din funcția de diacon, ca unul care gîndea în mod eretic și care, contrar rînduielii bise-

113. În cele patru sinoade ținute la Sirmium (Mitrovița), concepția ariană a evoluat în modul următor : În 351, semiarienii au respins atît expresia ortodoxă «homousios», cît și erezia ariană, în general ; în 357, arienii extremiști numiți anomieni au impus formula eretică «neasemănător (anomios) și în toate și după ființă», formulă semnată și de cei doi episcopi apuseni Osie de Cordoba și Liberie, aflat atunci în exil ; în 358 a fost adoptată expresia «asemănător (homiusios) în substanță cu Tatăl», iar în 359 a fost alcătuită formula «asemenea (homios) cu Tatăl în toate» sau «asemenea cu Tatăl după Scripturi». La Seleucia, în Isauria și la Rimini (Ariminium) în Italia, a fost adoptată această ultimă formulă, omiană, fiind socotită ca cea mai moderată.

114. În 360, la Constantinopol au fost confirmate mărturisirile de credință de la Seleucia și Rimini și, prin autoritatea episcopului Acachie al Cezareii Palestinei, cu sprijinul împăratului Constanțiu, s-a năzuit să fie impusă formula omiană în tot imperiul.

ricești, a scris multe lucruri de gîndire omenească și a dictat dialoguri pline de blasfemie și care s-a făcut autor de tulburări în sînul Bisericii și de răzvrătiri. Spun însă unii că nu l-au depus cu dragă inimă, ci că voiau ca el să-și atribuie răspunderea celor ce se spunea că el mărturisește. Văzînd însă indignarea de atunci a împăratului cu privire la Macedonie, l-au depus și pe acesta, și pe Eleusie din Cizic, și pe Vasile din Ancira, și pe Ortasie din Sardica și pe Dracontie din Pergam. Și în vreme ce dădeau impresia unei discordii în privința dogmei, totuși în timpul depunerii nu au făcut mențiunea credinței acelora ; ci le arătau tuturor individual vinovățiile prin care s-au abătut de la rînduiala bisericească. (Sozomen, IV, 23).

CAPITOLUL XXXVII

DIN CE PRICINĂ A FOST DEPUS CHIRIL AL IERUSALIMULUI

Printre aceștia l-au depus și pe Chiril al Ierusalimului, ca unul care era de acord cu Eustatie și cu Elpidie. Căci aceștia au înțeles altfel decît aceia care s-au întrunit în Mitilene. Printre aceștia a participat și el ; și după ce a fost depus din Palestina, fusese în comuniune cu episcopii Vasile și George din orașul Laodiceea. Căci atunci cînd Chiril a primit episcopatul în Ierusalim, se confrunta, cu privire la dreptul de mitropolit, cu Acachie din Cezareea Palestinei, ca episcop al reședinței apostolice. Stabiliți aici în Antiohia își aduceau neajunsuri unul altuia ca și cum nu l-ar fi cunoscut bine pe Dumnezeu. Căci în primul rînd amîndoi dădeau impresia că se suspectează reciproc. Unul lăuda dogma lui Arie ; Chiril însă îi urma pe cei care propovăduiau consubstanțialitatea Tatălui și a Fiului. Așa că Acachie, prinzînd momentul cînd episcopii erau de aceeași părere cu el, l-a depus pe Chiril pentru acest motiv. Cum foametea pusese stăpînire pe provincia celor din Ierusalim, mulțimea celor lipsiți îndrepta privirea către episcop spre a le veni în ajutor în lipsa de alimente. Și pentru că nu existau nici bani ca să-i aline (ca să îngrijească de lipsuri), a vîndut vasele sfinte și pînza de la catapeteasmă și a făcut față nevoilor populației. (Sozomen, IV, 24).

Cu aceasta a înduplecat inima împăratului, iar Acachie a născocit împotriva lui Chiril ceea ce se știa. Afirma că Chiril a vîndut haina sfîntă pe care prea vestitul împărat Constantin i-o dăduse, în cinstea Bisericii din Ierusalim, lui Macarie, episcopul acelui oraș, pentru ca îmbrăcat cu ea să-și îndeplinească slujba sfîntului botez (căci era țesută

din aur și mătase), și că haina aceea a cumpărat-o un dansator, Thimelicus ; iar acesta, fiind îmbrăcat cu haina aceea, a murit chiar cînd dansa, și a fost schilodit prin moarte. (Teodoret, II, 23).

Profitînd de această acuzație, Acachie l-a depus pe Chiril din episcopat [115]. Cei care-l sprijineau pe Acachie i-au alungat din orașul Constantinopol pe episcopii condamnați. Dar, deși erau de acord cu el, nu au vrut totuși să subscrie la depunerea acelora, căci erau în număr de zece, și le-au poruncit să rămînă fiecare la locul lui, dar să nu-și mai îndeplinească funcția, nici să nu mai conducă Biserica, pînă vor subscrie. Iar dacă nu vor face penitență pînă în șase luni și nu vor arăta în scris acordul unanim cu toate hotărîrile și cu cele petrecute în acel sinod, vor fi depuși și ei.

După asta, episcopii care erau de acord cu ei au hirotonit pe alții în fiecare provincie. Și pentru că așa au socotit, au scris tuturor episcopilor și clericilor ca să respecte acestea și să le ducă la bun sfîrșit. Așa s-a făcut că nu după mult timp, lui Macedonie i-a urmat Eudoxie, lui Vasile Atanasie, lui Eleusie, Eunomie, care după aceea a fost căpetenia ereziei eunomiene. După aceea, locul lui Eustatie, episcopatul Bisericii din Sebastena, l-a luat Meletie (Sozomen, IV, 24).

Expunerea credinței a fost citită chiar și în orașul Constantinopol, cu completări. Dar noi, găsind cu greu labirintul expunerilor, vom trata altădată despre numărul lor. (Socrate, II, 32).

CAPITOLUL XXXVIII

ENUMERAREA DIFERITELOR EXPUNERI ERETICE, DUPĂ EXPUNEREA CREDINȚEI SINODULUI DE LA NICEEA

Căci după sinodul de la Niceea, discutat la Antiohia, au redactat o dublă expunere. A treia este aceea care a fost oferită de Narcis împăratului Constant, în Galia. A patra, cea a lui Eudoxie, a fost trimisă în Italia. La Sirmium au fost redactate trei, dintre care una a fost recitită în Rimini în timpul consulatului. A opta a fost redactată în Seleucia de tovarășii lui Acachie ; ultima a fost rostită cu adăugiri la Constanti-

115. În secolul al IV-lea, Ierusalimul încă mai purta numele latin de Aelia Capitolina, iar episcopia ortodoxă de aici făcea parte din dioceza Cezareii Palestinei. Sfîntul Chiril al Ierusalimului († 386), autorul celebru al *Catehezelor* (traduse în românește și publicate de Pr. D. Fecioru în colecția «Izvoarele Ortodoxiei», nr. 5 și 6, București 1943) era un susținător înfocat al Sinodului I Ecumenic. Acachie însă era semiarian și toate acuzațiile neteologice aduse Sfîntului Chiril vizau în primul rînd îndepărtarea acestuia din scaunul episcopal al Bisericii din Ierusalim. A se vedea în acest sens articolul Pr. Prof. Ștefan Alexe, *Sfîntul Chiril al Ierusalimului, Părinte al Bisericii Ecumenice*, în «Îndrumător Bisericesc», Buzău 1987.

nopol. Era adăugat să nu se spună nici fiinţă nici subzistenţă în Dumnezeu. Primul care a fost de acord cu aceasta a fost Ulfila, episcopul de atunci al goţilor. Căci mai înainte împărtăşea credinţa de la Niceea, urmînd pe episcopul Teofil al goţilor, care subscrisese, fiind prezent în sinodul de la Niceea. Aşadar, Acachie şi Eudoxie, împreună cu ai săi din Constantinopol aveau neînţelegeri (An. 363) în privinţa unor episcopi din cealaltă parte care trebuiau condamnaţi. Văzînd că împăratul este indignat împotriva lui Macedonie, întîi l-au condamnat pe acesta, ca autor al mai multor crime, şi pentru că l-a primit în comuniune pe un diacon dovedit de prostituţie. (Socrate, *ibidem).*

CAPITOLUL XXXIX

ARIANUL EUDOXIE A PUS STĂPÎNIRE PE EPISCOPATUL DIN CONSTANTINOPOL, DUPĂ ACELA DIN ANTIOHIA, ŞI DOCTRINA GREŞITĂ A LUI AETIE

După expulzarea lui Macedonie, Eudoxie, dispreţuind scaunul Antiohiei, a năvălit în biserica din Constantinopol, bizuindu-se pe ajutorul lui Acachie, şi amîndoi, călcînd hotărîrile lor anterioare, au promulgat altele contrare. Căci după ce l-au depus mai întîi pe Dracontie pentru faptul că trecuse din Galatia în Pergam, fără să cugete la ceea ce se petrecuse, l-au trimis pe Eudoxie la alt scaun. După ce au făcut asta, au trimis în toate părţile mărturisirea de credinţă citită în Rimini, împreună cu adaosul pe care l-au făcut chiar ei în Constantinopol, şi au anunţat că cei care nu subscriu vor fi trimişi în exil la porunca împăratului. Au adus la cunoştinţă faptele lor şi altora din Orient, care erau de acord cu ei, şi episcopului Patrofil din Scithopol, care tocmai revenise din Seleucia în oraşul lui. Instalîndu-se deci Eudoxie în Constantinopol, biserica cea mai mare de atunci, care se numeşte Sofia, a fost sfinţită, în al zecelea consulat al lui Constanţiu şi în al treilea al lui Iulian Caesar (An. 360), în ziua de cincisprezece a lunii februarie. Şi Eudoxie, cînd a luat loc pe scaunul acela, el cel dintîi, cu o voce care a fost auzită pretutindeni, a zis : Tatăl ἀσεβής, Fiul εὐσεβής. Aceste două cuvinte greceşti au sensuri diferite în greceşte : căci ἀσεβής înseamnă şi lipsită de pietate şi fără slăvire, iar εὐσεβής înseamnă pios şi slăvit. Cînd a spus aceste cuvinte s-a iscat o tulburare în popor, ca şi cum ar fi zis că Tatăl nu este pios, Fiul însă este pios. La acestea, el zise : Nu vă tulburaţi de cele ce am zis ; căci Tatăl este ἀσεβής, pentru că nu slăveşte pe nimeni ; Fiul însă este εὐσεβής, pentru că Îl slăveşte pe Tatăl. După

ce Eudoxie a spus acestea, agitația s-a potolit ; dar multe rîsete au umplut biserica. Și pînă astăzi acele cuvinte sînt luate în derîdere ; căci cu asemenea cuvinte și învrăjbiri ereziarhii, prin încurcarea cuvintelor, dezbinau Biserica. Și în felul acesta s-a încheiat și sinodul de la Constantinopol. (Socrate, II, 35).

Așadar, Acachie și tovarășii lui nu renunțau, ci întruniți la Antiohia răsturnau cele afirmate pînă atunci ; și din scrierile care fuseseră citite la Rimini și Constantinopol, se străduiau să înlăture cuvîntul asemănare și introduceau afirmația, așa cum voise Arie la început, că Fiul Se deosebește de Tatăl prin fire și voință și că a fost făcut din ceea ce nu exista. La acestea au consimțit și adepții lui Aetie. Căci după Arie, acest Aetie a fost primul care a îndrăznit să folosească aceste cuvinte. Pentru aceasta era numit «fără Dumnezeu», și pe urmă adepții lui au fost numiți neasemănători și neexistențiali de către aceia care la Antiohia fuseseră de acord cu consubstanțialitatea. Cînd aceia care erau fideli Sinodului de la Niceea îi întrebau pe aceștia pentru ce în expunerea lor de credință spuneau că Fiul este Dumnezeu din Dumnezeu și îndrăzneau să-L numească făcut din ceea ce nu exista, răspundeau cu aceste cuvinte : Așa este spus, că Dumnezeu din Dumnezeu, așa cum se găsește și în Apostol *(Rom. 19, 36).* Însă toate sînt de la Dumnezeu, chiar și singurul între toți, Fiul lui Dumnezeu. Și de aceea s-a exprimat în formulări, conform Scripturilor. (Sozomen, IV, 28).

Primul care a folosit acest cuvînt a fost episcopul Grigorie din Laodiceea ; cînd propovăduia el acestea, nu știa în cel fel a cercetat și a interpretat pe larg Origen mai înainte caracteristica termenilor Apostolului. (Socrate, II, 35).

CAPITOLUL XL

DESPRE CRUZIMEA LUI GEORGE ÎN ALEXANDRIA ȘI CEI CARE AU FOST EPISCOPI ÎN IERUSALIM DUPĂ CHIRIL

Între timp, Atanasie stînd încă ascuns, George îi chinuia cu cruzime atît pe păgîni cît și pe creștinii care i se împotriveau ; căci gîndea să-i aducă la părerea lui și pe unii și pe alții, iar dacă îl respingeau îi tortura. Celor înțelepți le era odios, căci aproape îi disprețuia ; judecătorilor le da porunci, iar față de popor era de-a dreptul un tiran, și peste măsură de trufaș cu cei puternici ; îi asuprea mai ales pe păgîni, cărora le interzicea să aducă jertfe și să respecte festivitățile strămo-

șești. Atunci a adus în oraș ostași înarmați și pe comandantul Egiptului, a luat statuile și podoabele templelor, ceea ce mai tîrziu a fost cauza morții lui. După depunerea lui Chiril, cum s-a spus mai înainte, Herenie a pus mîna pe Biserica din Ierusalim, și după el Heraclie, iar după acesta Hilarie. Am arătat că aceștia au fost la cîrma acelei Biserici pînă la domnia împăratului Theodosie, cînd Chiril a revenit la episcopatul său. (Sozomen, IV, 29).

CAPITOLUL XLI

DESPRE MACEDONIE ȘI MACEDONIENI

Macedonie, alungat din Biserica din Constantinopol fără să fie condamnat, nu voia să se potolească. A trecut de partea acelora care la Seleucia îl părăsiseră pe Acachie și pe tovarășii săi. A trimis solii la Sofronie și Eleusie, ca să apere credința expusă mai întîi la Antiohia și confirmată după aceea, la Seleucia și voia să-i convingă că credința în asemănarea ființei trebuie răspîndită în public. S-au strîns în jurul lui mulți dintre prieteni, care acum sînt numiți, după el, macedonieni. Căci toți care l-au îndepărtat pe Acachie în sinodul din Seleucia au consfințit pe față cuvîntul consubstanțialitate, deși mai înainte nu declaraseră aceasta în mod vădit. Mulți sînt de părere că acest cuvînt nu a fost o inovație a lui Macedonie, ci mai degrabă a lui Maratonie, episcopul Nicomidiei ; de aici erau numiți și maratonieni ; la aceștia s-a refugiat Eustatie, alungat din Sebastia. Și cînd Macedonie a evitat să cuprindă pe Duhul Sfînt în tratatul Sfintei Treimi, atunci și Eustatie spune : «Eu nu accept să-l numesc Dumnezeu pe Duhul Sfînt și nici nu mi-l imaginez ca o creatură».

Deci aceasta este cauza pentru care aceia care sînt de acord cu expunerea consubstanțialității numesc în felul acesta persoanele care se împotrivesc Duhului. (Socrate, II, 35).

Așa că, după ce Macedonie a fost izgonit din Biserica din Constantinopol, nu știa cele spuse de Acachie și de Eudoxie ; dar învăța că Dumnezeu Fiul este în toate, și în privința ființei, asemenea Tatălui. Dar că Duhul Sfînt nu este părtaș la aceste lucruri, ci slujitor și îndeplinind o datorie, și toate cele ce se pot spune despre sfinții îngeri. (Sozomen, IV, 26).

CAPITOLUL XLII

DESPRE CELE FĂPTUITE DIN NOU DE ARIENI CHIAR ÎMPOTRIVA ARIENILOR ; ȘI ÎN CE FEL EUSTATIE A DEZVĂLUIT NETREBNICIA LUI EUDOXIE ; ȘI SCRISOAREA SINODULUI DIN CONSTANTINOPOL CĂTRE GEORGE DIN ALEXANDRIA, CONDAMNÎNDU-L PE AETIE ȘI SCRIERILE LUI

Adepții lui Acachie s-au întrunit în mare grabă la Antiohia, făcînd penitență, pentru că spuseseră că Fiul este asemenea Tatălui. Și sub următorul consulat, adică al lui Taurus și Florențiu (An. 361), în timp ce Euzoie era la cîrma acelei Biserici, fiind prezent acolo și împăratul, puțini mai aduceau vorba despre cele ce susținuseră pînă atunci, spunînd că trebuie scoasă formularea «de aceeași ființă» din expunerea credinței, consemnată atît la Rimini cît și la Constantinopol. Și fără să ascundă, ci spunînd deschis că Fiul este în toate diferit de Tatăl, nu numai cu privire la fire, dar chiar și cu privire la voință ; și că era din ceea ce nu exista, așa cum a proclamat Arie. Împreună cu aceștia erau și adepții lui Aetie. (Socrate, II, 35).

În împrejurarea aceea, în vreme ce se aducea acuzația de perfidie lui Eudoxie, printre alții Eustatie zise : Pentru că vrei, împărate, să se facă cercetare asupra credinței, consideră blasfemia lui Eudoxie. Căci a înfățișat o expunere care, printre altele, cuprinde : cele care sînt expuse în mod diferit sînt neasemănătoare după fire.

Unul este Dumnezeu Tatăl, de la Care sînt toate ; și unul este Domnul Iisus Hristos, prin care s-au făcut toate.

Dar e diferență între «de la Care» și «prin Care» ; Fiul este deci diferit de Dumnezeu Tatăl.

Împăratul, impresionat de această formulare, l-a întrebat pe Eudoxie dacă recunoaște că îi aparține. El însă a negat, zicînd că este a lui Aetie. Atunci împăratul a poruncit să fie adus acela ; întrebat, a mărturisit că e a lui, deși nu era a lui ; și așa a fost trimis în exil.

Totuși Eustatie afirma că și Eudoxie spunea același lucru, și cerea să fie anatematizate cele scrise de Aetie. Ceea ce, deși tîrziu, a făcut, și a condamnat ceea ce a predicat acela și înainte și după aceea. Apoi chiar el a cerut să fie anatematizat, acel ὁμοούσιον, pentru că nu e cuprins în Scripturi. Atunci Silvan a spus : Și «din ceea ce nu exista, și creatură» și «de altă ființă» — nu au fost scrise nicăieri. Și e drept să fie respinse acestea. Aceasta a decretat și împăratul să se facă și, deși cu greu, au făcut-o. Îndeplinindu-se acestea, cereau ca și ei înșiși să respingă acel ὁμοούσιον. Atunci Silvan spuse argumentat și cu dreptate :

Dacă Dumnezeu-Cuvîntul nu este din cele ce nu există, nici creatură, nici de altă ființă, atunci este consubstanțial cu Tatăl care L-a născut ; așa cum e Dumnezeu din Dumnezeu, și Lumină din Lumină, are aceeași natură cu Părintele. Atunci împăratul, mîniat, i-a amenințat cu exilul. Dar aceia spuseră : Ai puterea să pedepsești ; noi însă nu răsturnăm cele statornicite de Părinți. Împăratul a poruncit atunci să fie azvîrliți din Biserică și în locul lor să fie numiți alții. Eudoxie, care deținea tiranic Biserica din Constantinopol, alungîndu-l pe Eleusie din Cizic, l-a numit episcop pe Eunomie. Și l-au respins pe Aetie în cele scrise, considerînd că sînt părtași ; și i-au scris lui George cele petrecute. (Teodoret, II, 27).

Copia scrisorii întregului Sinod către George împotriva lui Aetie din cauza blasfemiei lui nelegiuite

Sfîntul Sinod întrunit la Constantinopol trimite sănătate episcopului George, cinstitului domn al orașului Alexandria. Sinodul, criticînd pe Aetie pentru nelegiuirile lui și scrierile lui pline de păcate, conform hotărîrilor Bisericii, s-a procedat de către episcopi așa cum se cuvenea în privința lui. A fost depus din diaconat și a fost declarat în afara Bisericii. Aceste măsuri au fost adoptate și de noi, ca nu cumva scrisorile lui nelegiuite să fie citite de cineva, ci să fie aruncate, pentru că sînt cu totul fără nici un folos. La acestea noi adăugăm că el trebuie anatematizat, dacă își menține aceeași opinie, împreună cu adepții lui.

Ca urmare trebuia ca toți episcopii întruniți în Sinod să-l depună din toate Bisericile din lume pe autorul păcatelor și schismelor și să fie de acord cu hotărîrea pronunțată pe drept împotriva lui. Dar, contrar așteptărilor și nădejdii noastre, Sera și Ștefan, Heliodor și Teofil nu au vrut să fie de acord cu hotărîrea noastră și nici să subscrie redactarea ei ; deși Sera condamna, evident, și aroganța necugetată a aceluiași Aetie. Căci spunea că el își asumă o situație foarte grea, cînd spusese : cele ce Dumnezeu a ascuns pînă acum apostolilor, i le-a revelat lui. După afirmații atît de nesocotite și pline de trufie, dovedite de numitul Sera cu privire la Aetie, nu au putut fi înduplecați cu rugăminți ca să fie de acord cu hotărîrea noastră.

Totuși noi, cuprinși de multă răbdare, am insistat îndelung pe lîngă ei, cînd indignîndu-ne, cînd rugîndu-i, cînd amenințîndu-i, cînd implorîndu-i din nou ca să fie de acord cu noi și să stabilească în sinod acordul unanim. Insistam deci, doar de-ar auzi, doar de-ar înțelege și de-ar ține seamă. Cum însă, după insistențele noastre îndelungate, nu

s-au înduplecat să urmeze hotărîrea pronunțată de bărbatul numit mai sus, socotind că Biserica e mai demnă de cinstire decît prieteniile bărbaților acelora, am sfîrșit prin a le fixa un termen pentru excomunicare, acordîndu-le un răgaz de șase luni pentru a face penitență. Pentru ca, dacă în răstimpul acesta se vor căi și vor subscrie formulării fraților lor, să fie admiși în Biserică și să redobîndească iubirea și încrederea în ei. Dacă însă nu vor face penitență și vor pune prieteniile oamenilor mai presus de rînduiala Bisericii și bunei noastre înțelegeri, atunci îi considerăm nedemni de episcopat.

După depunerea lor va fi necesar să fie aleși alți episcopi în locul lor pînă ce Biserica legală asumîndu-și ordinea potrivită rînduielii bisericești să fie de acord cu ea ; era vorba desigur să fie aleși dintre episcopii care slujesc cu toții legătura iubirii, vorbind în mod desăvîrșit într-un singur cuget și un singur înțeles. Ca să cunoști deci cele hotărîte de sinod, am transmis aceste scrisori reverenței tale, rugîndu-ne ca să păzești acestea cu harul lui Hristos, și să conduci în pace și cu bună rînduială Bisericile de sub coducerea ta. (Teodoret, I, 28).

CAPITOLUL XLIII

DESPRE EUNOMIE ȘI ÎN CE FEL A FOST HIROTONIT IN CIZIC, ȘI CUM, IZGONIT DIN NOU DE ACOLO, A DEVENIT AUTORUL UNEI EREZII

Căci pe acest Aetie îl laudă Eunomie în cărțile sale și îl numește omul lui Dumnezeu și îl cinstește cu multe onoruri. Dar atunci a fost și în interesul acelora care i se opuneau, iar el personal a primit de la aceștia hirotonia în episcop. Eudoxie deci și Acachie, de acord cu ai lor în privința celor petrecute la Niceea în Tracia, au numit alți episcopi în locul lui Vasile și al lui Eleusie ; socot că e inutil să vorbesc acum despre aceștia. Voi vorbi doar despre cuvîntarea ținută de Eunomie. Cînd Eleusie, fiind în viață și Eunomie, primise Biserica din Cizic, și cum Eudoxie a văzut starea de sănătate a poporului și a băgat de seamă că împăratul se înverșunează împotriva acelora care mărturiseau că Fiul Unul-Născut a fost creat, l-a silit să ascundă înțelesul acesta și să nu-l dezvăluie celor care îl acuzau făcînd cercetări, spunînd și lui Eunomie că vom propovădui la momentul potrivit cele ce acum trecem sub tăcere și îi vom învăța pe cei neștiutori, iar pe cei ce ne vor contrazice îi vom îndupleca, ori îi vom constrînge sau îi vom pedepsi. Eunomie, convins de aceste făgăduieli, își continua impietatea în ascuns. Dar cei

care sînt educați în predici dumnezeiești, văzînd abilitatea celor spuse, cu greu o suportau : căci considerau că trebuie contrazise părerile personale și nu cele ale înțelepciunii. Cei care se adunau în jurul lui într-un fel de rătăcire eretică și se înșelau că așa este această doctrină s-au dus acasă la el, rugîndu-l să le expună clar adevărul învățăturii și să nu se vadă de unii și de alții că ei sînt conduși de tot felul de învățături. Atunci el, primind propunerea, le-a dezvăluit sensul pe care îl ascundea. Acelora care spuneau că e mare nelegiuire să nu aibă parte de adevăr toți cei de sub conducerea lui, el, atras de aceste cuvinte și de altele de același fel, le-a revelat blasfemia sa într-o întrunire în biserică. Iar ei, cu sufletele înflăcărate de zel, s-au îndreptat spre Constantinopol. Și mai întîi au cercetat pe Eunomie despre cele ale lui Eudoxie ; și cum acesta nu i-a primit, ei s-au dus la împărat și i-au dezvăluit, cu strigăte, ticăloșia aceluia. Spuneau ei că mai degrabă spusele aceluia sînt lipsite de pietate decît ale lui Arie. Împăratul, mîniat din cauza lor, i-a poruncit lui Eudoxie să fie adus Eunomie și, dovedit de vinovăție, să i se ia sacerdoțiul. Și cum Eudoxie tot amîna, acceptînd violența acuzatorilor, aceștia s-au dus din nou la împărat, plîngîndu-se că Eudoxie nu a făcut nimic din ceea ce i se poruncise, ci doar disprețuia orașul care pierea sub blasfemiile lui Eunomie. Atunci Constanțiu l-a amenințat pe Eudoxie cu expulzarea, dacă nu-l aduce pe Eunomie ca să fie judecat și, dovedit de acuzațiile aduse, să fie pedepsit. Temîndu-se de aceasta, Eudoxie i-a scris lui Eunomie să fugă din Cizic și să se gîndească la el, că nu a ascultat deloc de sfaturile lui. Iar Eunomie, temîndu-se, a plecat ; dar neputînd suporta jignirea, îl acuza pe Eudoxie de trădare și afirma că a fost insultat, și el și Aetie. După care a înființat o grupare ca pază personală. Căci aceia care urmăreau recunoașterea învățăturii lui s-au despărțit de Eudoxie, acuzîndu-l de trădare, și s-au alăturat ei înșiși lui Eunomie ; aceștia pînă acum erau știuți că poartă numele aceluia. Așa că Eunomie, devenind ereziarh, a sporit blasfemia lui Arie sporind nelegiuirea. Că s-a făcut sluga patimei și aroganței proprii, o arată chiar cele ce s-au petrecut. Căci atunci cînd Aetie a fost depus și expulzat, nu a plecat împreună cu el : deși îl numise învățat și om al lui Dumnezeu, a rămas totuși legat de Eudoxie. Însă atunci cînd se cerea pedeapsa pentru impietatea lui, nu era ratificată hotărîrea sinodului ; de aceea a hirotonit episcopi și preoți fiind lipsit de vrednicia episcopală. (Teodoret, II, 26).

CAPITOLUL XLIV

DESPRE APOLINARIE — TATĂL ȘI FIUL — ȘI DESPRE EREZIA LOR

Tot în vremea aceea, în Laodicea Siriei erau doi bărbați numiți cu același nume, tatăl și fiul, numiți Apolinarie și unul și altul. Tatăl îndeplinea funcția de preot, iar fiul avea funcția de lector. Amîndoi erau doctori în elocința greacă. Tatăl era filolog, iar fiul retor. Tatăl, fiind de neam din Alexandria, la început a fost profesor în Berit, după aceea în Laodiceea și plecînd și-a luat soție de acolo și l-a avut fiu pe Apolinarie. Și amîndoi studiau atunci cu sofistul Epifanie; fiindu-i prieteni, îl ajutau mult. De aceea episcopul Teodot Laodiceanul, temîndu-se ca desele convorbiri cu sofistul să nu-i atragă către păgînism, le-a interzis să se ducă la școala lui. Ei însă, păsîndu-le prea puțin de episcop, îl înconjurau pe Epifanie cu mai multă prietenie. Mai apoi, George, succesorul lui Teodot, neputînd să le mai interzică aceasta, i-a înlăturat pe amîndoi de la împărtășanie. Atunci Apolinarie fiul, considerînd că este o jignire și bizuindu-se pe emfaza elocinței sofistice, a introdus și el o noutate în erezie, care acum poartă numele pe care-l purta autorul. Unii spun că erau înfuriați împotriva lui George, nu atîta din pricina expusă mai sus, ci pentru că îl vedeau că răspîndea învățături diferite: uneori afirma că Fiul este asemenea Tatălui, așa cum s-a hotărît la Seleucia, alteori se îndrepta către hotărîrea arienilor. Și socotind prilejul potrivit, s-au îndepărtat. Și pentru că nu li se alătura nimeni, au introdus pacostea ereziei sub masca credinței. Și întîi spuneau că sufletul nu a fost luat de la Dumnezeu-Cuvîntul în actul întrupării. Apoi, parcă împinși de căință, corectîndu-se singuri, adăugară: sufletul a fost luat, dar nu avea minte, iar Dumnezeu-Cuvîntul a fost luat în om în locul minții. Numai în această privință se spunea că au greșit aceia care acum sînt numiți cu numele acelora; căci recunosc că Treimea este consubstanțială. (Socrate, II, 36).

CAPITOLUL XLV

REGELE PERȘILOR NU A PUTUT SĂ-I BIRUIE PE ROMANI, DATORITĂ CUVÎNTĂRILOR EPISCOPULUI IACOB

Cum în timpul acesta Sapores, regele perșilor, a instalat tabere împoriva romanilor, Constanțiu, venind la Antiohia cu o mare armată, i-a pus pe fugă pe dușmani (An. 357). Lucru pe care nu armata romanilor l-a făcut, ci Dumnezeu, Căruia I se închină romanii. Încerc să povestesc acum amintirea victoriei. Nisibie, pe care unii o numesc Antiohia

Migdoniei, este așezată la hotarul dintre perşi și romani. Aici era episcop și conducător și comandant Iacob, renumit prin lumina harului apostolic. Am socotit că nu mai trebuie să consemnez sau să enumăr în istoria aceasta minunile demne de laudă ale acestuia. Dar voi expune doar un fapt al lui în această povestire.

Armata perșilor asedia deci orașul lui, supus romanilor, și deși pîndea de șaptezeci de zile fără întrerupere și cucerise multe orașe și în jurul acestuia ridicase multe ziduri și valuri, și făcuse și șanțuri pentru a cuceri orașul, nu a reușit să pună mîna pe el. După aceea, perșii urmînd de departe cursul năvalnic al rîului Migdoniu, care curge repede prin mijlocul orașului, și înălțînd ambele lui maluri pentru ca apele adunate în albie să crească și să poată năvăli cu mai multă putere, cînd au văzut că apa se ridică pînă la malurile pe care le făcuseră, au îndreptat năvălirea rîului către zid, care, neputînd rezista presiunii puternice a apei, s-a înclinat și a căzut. Astfel, apa pătrunzînd cu mare putere, a culcat la pămînt și cealaltă parte din zid, pe unde fluviul ieșea din oraș.

Văzînd aceasta, Sapores a crezut că poate cuceri orașul fără luptă. Și a stat liniștit în ziua aceea, pentru ca albia rîului să se curețe și să poată merge prin ea. Dar a doua zi, cînd a crezut că poate intra cu toată armata în oraș prin locul lăsat de zidurile ruinate, a văzut că zidul fusese înălțat de amîndouă părțile. Căci omul acela prea sfînt i-a mobilizat prin cuvîntări pe ostași și pe ceilalți locuitori ai orașului. Astfel făcînd, a refăcut și zidul și a făcut și întărituri ca să-i îndepărteze pe cei care s-ar apropia. Și nu a făcut asta venind la zid, ci rugîndu-se Domnului în templul sfințit. Apoi pe Sapores l-a înspăimîntat nu numai refacerea zidului, dar l-a tulburat și o vedenie. Căci a văzut stînd deasupra zidului pe cineva ca învăluit într-o mantie imperială și strălucind în purpură și diademă. Crezînd însă că este împăratul romanilor, a amenințat cu moartea pe aceia care îl anunțaseră că împăratul nu este acolo de față. Cum aceia afirmau că au spus adevărul și că Constanțiu s-a oprit la Antiohia, după înfățișarea pe care o vedea, a recunoscut că spusele lor sînt adevărate, și a spus că Dumnezeu luptase în locul romanilor. Cînd a văzut că e ceva grav, nefericitul a trimis o săgeată în aer. Și deși a văzut că nu poate arunca săgeți în trup, nu s-a putut abține de la nebunia lui. Atunci Efrem, un om minunat și scriitor distins în Siria, îl implora pe prea sfîntul Iacob să vină la zid și văzîndu-i pe barbari să arunce săgețile blestemului saupra lor. Înduplecat, venerabilul om a urcat într-un turn și cînd a văzut o armată de mii și mii de oameni, nu a cerut petru ei alt blestem decît gîndaci și țînțari ca să poată recunoaște

puterea care vine de sus prin animale mici. Rugăciunea a fost urmată de nouri de țînțari și gîndaci. Și au umplut trompele elefanților, căci sînt scobite, și au umplut deodată urechile și nările cailor și ale altor turme. Iar aceștia, neputînd suporta atacul animalelor mici, i-au aruncat, scuturîndu-se, pe cei care ședeau pe spinarea lor și pe cei care îi purtau, și au tulburat linia de bătaie care era în învălmășeală. Cei care părăseau armata fugeau în mare grabă. În felul acesta, împăratul de trei ori nefericit, recunoscînd că i-a fost făcută o mică și milostivă mustrare de Dumnezeu care se îngrijește de sufletele celor care i se închină cu evlavie, și-a retras de acolo armata. Iar din acest asediu s-a ales cu o tulburare în loc de victorie. (Teodoret, II, 30).

CAPITOLUL XLVI

DESPRE SINODUL ÎNTRUNIT DIN NOU ÎN ANTIOHIA

În timpul acesta, Constanțiu zăbovea în Antiohia. Și, liniștit în privința războiului cu parții, îi convocă iarăși pe episcopi, silindu-i să nu recunoască nici cuvîntul «de aceeași ființă» și nici «de altă ființă». Atunci Eudoxie, uzurpînd după Leonțiu scaunul din Antiohia, a fost apoi gonit după multe sinoade deoarece deținea pe nedrept și episcopatul din Constantinopol, iar Biserica din Antiohia părea lipsită de păstor. Întrunindu-se atunci episcopii, și cum erau mulți și adunați din toate părțile, îi spuneau împăratului că mai întîi trebuie să hotărască un păstor și apoi să se sfătuiască cu acela despre învățătura Bisericii. (Teodoret, II, 31).

CAPITOLUL XLVII

DESPRE MUTAREA SFÎNTULUI MELETIE LA EPISCOPIA DIN ANTIOHIA ȘI DESPRE EXPUNEREA LUI PRIVIND UNITATEA TREIMII

În vremea aceea, prea sfîntul Meletie conducînd un oraș în Armenia și domolindu-i pe barbari, se părea că are parte de liniște. Arienii, socotind că acesta va fi de acord cu ei, i-au cerut lui Constanțiu să-l orînduiască întîistătător al Bisericii din Antiohia. Odată cu ei au subscris la hotărîrea lui chiar și ortodocșii, pentru curăția vieții lui și puritatea dreptei învățături; iar hotărîrea aceasta au recomandat-o ambele părți episcopului Eusebie din Samosata.

Cînd a venit marele Meletie, i-au alergat în întîmpinare popor din amîndouă părțile, împreună cu ei și iudei și păgîni, doritori să-l vadă pe acel foarte vestit Meltie. Atunci împăratul a poruncit și lui și altora, care știau să explice, să interpreteze poporului locul acela : *Domnul m-a zidit la începutul căilor Lui în lucrările Lui (Pilde, 8, 22)*; și a cerut ca secretarii să consemneze vorbele acelora. Cel dintîi și-a vomat putoarea ciumei eretice George din Laodicea. După el, Acachie din Cesareea, încercînd să emită o doctrină de mijloc, s-a îndepărtat mult de blasfemia acelora ; totuși nu a slujit întru totul integritatea învățăturii apostolice. Al treilea s-a ridicat marele Meletie și a arătat exactitatea rînduielii în discuția despre cele sfinte. Căci uzînd de autoritatea adevărului, a evitat și ceea ce era în plus, și ceea ce era în minus. Și cum toată mulțimea îi era favorabilă, rugîndu-l să-i exemplifice pe scurt învățătura, el a arătat trei degete, apoi, strîngînd două, a întins unul singur, spunînd cu vocea lui minunată : Trei sînt cele pe care le înțelegem, dar discutăm ca despre unul singur (Teodoret, *ibidem)*.

CAPITOLUL XLVIII

ÎN CARE, DUPĂ IZGONIREA LUI MELETIE, ARIANUL EUZOIE A FOST NUMIT EPISCOP AL ANTIOHIEI

În acest timp se spune că arhidiaconul bisericii lui, pe cînd acela vorbea, a întins mîna și i-a astupat gura. Dar acela și-a semnat sentința mai clar cu mîna decît cu vocea. Căci cu trei degete deschise, și apoi închise, și din nou cu unul singur întins, a arătat forma degetului mare : că trei una sînt. Apoi, în timp ce arhidiaconul lui a îndepărtat mîna de la gură, striga cu voce tare că trebuie respectat sinodul de la Niceea. (Sozomen, IV, 27).

Arienii și-au asmuțit limba calomniei împotriva acestei doctrine, afirmînd că sfîntul Meletie este sabelian. Din această pricină l-au convins pe împărat să fie trimis în exil în propria provincie. Și Euzoie, numit mai sus, a lăudat pe față dogma ariană ; căci marele Alexandru îl suspendase din diaconat.

Așa stînd lucrurile, poporul creștin dezbinat de eretici se aduna în biserica apostolică situată în locul numit Vetus. Treizeci de ani după ce a fost expulzat marele Eustatie, ortodocșii au suportat greutățile făcute de arieni, susținînd necesitatea schimbări lucrurilor. (Teodoret, II, 31). Aceia care la început au respectat învățătura de la Niceea, le-au

refuzat adepților lui Meletie împărtășirea, zicînd că Meletie a fost hironit prin hotărîrea ariană, iar adepții lui au fost botezați de el; din care pricină Biserica de Antiohia s-a divizat în mai multe părți. (Sozomen. IV, 27).

Cînd au văzut ortodocșii că lipsa de pietate a ereticilor crește mai mult și că apărătorii dogmei apostolice sînt înfrînți fățiș, că sfîntul Meletie a fost izgonit și a fost numit ereticul Euzoie, și-au amintit de cuvintele spuse de Lot: *Mîntuiește-ți (zise), mîntuiește-ți sufletul (Fac. 19, 17)*. Și, lîngă acestea, cuvintele Evangheliei care zic: *Dacă ochiul drept al tău te smintește, scoate-l și aruncă-l de la tine* (Matei, 5, 29). Același lucru este statornicit de Domnul și cu privire la mînă și la picior, fiindcă spune Domnul: *Căci mai bine să piară unul din mădularele tale decît tot trupul tău să fie trimis în gheenă (Matei 5, 30)*. (Teodoret, II, 31).

CAPITOLUL XLIX

DESPRE STATORNICIA LUI EUSEBIE FAȚĂ DE MELETIE

Apoi minunatul Eusebie, al cărui decret am amintit pînă acum că fusese prețuit, văzînd trădarea care se pregătea împotriva lui Meletie, s-a întors în orașul său. Dar arienii, temîndu-se de dovada scrisă, l-au sfătuit pe Constanțiu să trimită pe cineva ca să revoce decretul dat de Eusebie cu privire la Meletie. Atunci a fost trimis un mesager care să îndeplinească în grabă acest lucru. Cînd a venit acesta și a anunțat hotărîrea împăratului, Eusebie, demn de toată admirația, a spus: «Nu voi restitui ceea ce mi s-a dat de comunitate, decît dacă-mi vor cere toți aceia care mi l-au încredințat». Cînd acela care fusese trimis a transmis aceasta, împăratul, indignat, l-a trimis din nou, ca să dea înapoi ceea ce primise, adăugînd în scris că, dacă refuză să restituie, să i se taie mîna dreaptă — poruncind totuși verbal celui trimis să nu facă ceea ce este în scrisoare. Cînd a citit Eusebie scrisoarea și a văzut pedeapsa impusă de împărat, i-a oferit, împreună cu dreapta, și mîna stîngă, cerînd să-i fie tăiate amîndouă. Căci decretul, spuse, dovadă limpede a ciumei arienilor, nu-l voi da.

Văzînd această tărie a lui, Constanțiu l-a lăudat mult. Căci și cei lipsiți de pietate admirau acțiunea lăudabilă a celor care li se împotriveau, fiindcă erau copleșiți de măreția faptelor. (Teodoret, II, 32).

CAPITOLUL L

ÎN CE CHIP IULIAN, RENEGÎND RELIGIA CREȘTINĂ, PREGĂTEA RĂZBOI ÎMPOTRIVA LUI CONSTANȚIU ȘI DESPRE MOARTEA LUI CONSTANȚIU

Acestea erau lucrurile care se petreceau în Bisericile din Orient. În timpul acesta Iulian Cezar, învingînd în război pe barbarii care sălășluiau lîngă fluviul Rin (An. 361), pe unii i-a ucis, pe alții i-a capturat. Împodobit cu o victorie strălucită, și îndrăgit de soldați pentru modestia vieții și blîndețea lui, a fost numit de ei August. Așa stînd lucrurile, fără să gîndească de fel la Constanțiu, îi încînta cu onoruri pe judecătorii făcuți de el și, spre invidia aceluia, Iulian trimitea scrisori prin care arăta că el, din cauza războiului purtat împotriva lui Magnentie, i-a împins pe barbari în Italia. Schimbîndu-și de îndată religia, fiindcă înainte era socotit creștin, s-a numit el însuși pontif [116]; și venind la templele păgînilor, aducea jertfe și îi sfătuia și pe supușii săi să facă același lucru.

Cum Constanțiu zăbovea în Antiohia din cauza războiului cu perșii, nădăjduind să poată pune mîna pe Iliria fără război, porni la drum către ei; zicea că vrea să-i dea satisfacție lui Constanțiu și că nu atîta după voia lui, cît după voința ostașilor, a luat bunurile sfinte ale imperiului. Se spune că ajungînd la granițele acestora, după culesul viilor, cînd s-a stîrnit furtună, strugurii au apărut din nou. Mai mult, o ploaie căzînd de sus, a format semnul crucii pe haina lui și a celorlalți. Văzînd acestea, i se părea și lui și altora că, strugurii apărînd peste timpul potrivit, se arată un semn bun al lucrurilor; ploaia însă căzînd, i-a făcut scoarță haina peste care căzuse. Alții spuneau însă că semnul strugurilor în afara timpului potrivit semnifică pierderea împăratului. Așa ca și strugurii, și în scurtă vreme imperiul va fi al lui. Despre cruce spuneau că acest semn prevestește că este învățătura cerească a creștinilor și că toți trebuie să-și facă semnul crucii; căci timpul care a urmat a dovedit întemeiate amîndouă spusele. Iar Constanțiu, auzind

116. Împărații romani păgîni purtau între alte titluri și pe acela de «Pontifex Maximus». Prin reluarea acestui titlu, împăratul apostat arăta limpede intenția lui de a restabili religia păgînă.

că Iulian vine împotriva lui, abandonînd pregătirea războiului cu parții[117], venea spre Constantinopol. (Sozomen, V, 1).

Și la Mopsucrene — între Cilicia și Capadocia — suferind un atac de apoplexie din prea multă frămîntare, a murit, în vremea consulilor Taurus și Florentius, în ziua a treia a lunii noiembrie, în vîrstă de patruzeci și cinci de ani (An. 361), dintre care treisprezece a domnit împreună cu tatăl său, iar douăzeci și cinci, după acesta. (Socrate, II, 37).

După moartea lui, Iulian a luat și Tracia. Și nu după mult, venind la Constantinopol, a fost aclamat împărat. (Sozomen, V, 1).

---

117. Popor nomad de origine iraniană, care în secolul III î.H. a întemeiat între Eufrat și Indus un stat part. Din secolul III d.H., acest stat a fost încorporat în imperiul persan.

CARTEA A VI-A

CAPITOLUL I

DESPRE NEAMUL ȘI STUDIILE LUI IULIAN ȘI CUM A AJUNS LA IMPERIU

Acum trebuie spus cîte ceva despre Iulian, despre neamul și studiile lui și în ce fel a devenit el împărat.

Constantin, care a numit Bizanțul Constantinopol, după numele său, a avut doi frați din același tată, nu și din aceeași mamă : unul numit Dalmațiu, altul, Constanțiu. Și Dalmațiu a avut un fiu cu același nume ca el ; Constanțiu însă a avut doi fii, pe Gallus și pe Iulian. După moartea lui Constantin, întemeietorul orașului Constantinopol, cînd soldații l-au ucis pe Dalmațiu cel tînăr, atunci și aceștia, la moartea tatălui, s-au aflat aproape în primejdie de moarte ca și Dalmațiu, dacă o boală considerată fără leac nu l-ar fi cruțat pe Gallus ; Iulian era la vîrsta copilăriei, avînd opt ani.

Cînd tulburarea împăratului s-a potolit, Gallus era în împrejurimile Efesului, la profesorii săi, unde avea chiar proprietăți de la părinți. Iar Iulian crescînd, se instruia în sălile de curs din Constantinopol în bazilica în care erau profesorii, mergînd în haine particulare ; avea pedagog pe un eunuc numit Mardonie, iar învățător pe Nicocle din Laconia. Retorica o învăța la Eubol, un sofist creștin. Lucrul acesta se petrecea din grija lui Constanțiu, ca să nu se abată către credințele lui superstițioase, studiind cu un sofist păgîn. Căci la început Iulian era creștin. Cum făcea progrese la învățătură, s-a răspîndit în popor zvonul că ar putea conduce și statul roman. Cînd zvonul acesta s-a răspîndit pînă departe, împăratul Constanțiu a fost cuprins de îngrijorare. Așa că l-a scos din orașul imperial și l-a trimis în Nicomidia, recomandîndu-i să nu se ducă la Libaniu, sofistul sirian. Căci Libaniu, izgonit atunci de pedagogii din Constantinopol, se oprise în Nicomidia. Deci era interzis ca Iulian să studieze la Libaniu pentru că era păgîn, dar totuși erau folosite lecturile cărților lui. Cînd a făcut progrese în retorică, a venit în Nicomidia filozoful Maxim, nu acela din Bizanț, tatăl lui Euclid, ci acela din Efes ; mai tîrziu, împăratul Valentinian a poruncit ca să fie ucis acesta, deoarece practica magia. Atunci însă nu a venit la Ni-

comidia decît pentru că a fost atras de faima lui Iulian. Astfel, Iulian, după ce a apreciat cuvintele filosofice, a început să imite și religia profesorului. Acesta i-a insuflat și dorința de a domni. Cum acestea nu au scăpat urechilor împăratului, oscilînd între nădejde și teamă, voind să adoarmă bănuiala (fiindcă la început a fost un creștin integru, iar după aceea a devenit un trădător), s-a tuns și simula o viață de monah ; în ascuns studia filosofia, pe față însă citea cărțile sfinte ale creștinilor. Apoi a fost numit lector în biserica Nicomidiei și în acest chip a îndepărtat mînia împăratului. Făcea acestea într-adevăr de teamă ca nu cumva să-i scadă speranța pe care și-o făurise în minte. Și spunea multora dintre prietenii lui că vor fi mai fericite vremurile în care el va pune stăpînire pe domnie.

Dar în acest timp lucrurile se petreceau împotriva lui, căci fratele său Gallus, numit Cezar, a venit la Nicomidia ca să-l vadă, pe cînd se îndrepta spre Orient. În scurtă vreme, Gallus fiind ucis, pe neașteptate, Iulian a devenit suspect împăratului care a poruncit ca și acesta să fie supravegheat. Dar cînd a căzut în timp ce fugea, rătăcind în diverse locuri, a fost salvat. Și tîrziu, abia, găsindu-l ascuns Eusebia, soția împăratului, l-a implorat pe împărat să nu i se facă nici un rău, ci mai degrabă să fie trimis să studieze filosofia la Atena. (Socrate, III, 1).

Iulian a început așadar să dorească sceptrul imperial. De aceea, parcurgea toată Helada, îi întreba pe profeți să-i răspundă și îi consulta, dacă va ajunge să fie împărat ; și a găsit un bărbat care i-a mărturisit că îi va spune ce dorește. Conducîndu-l într-un loc al idolilor și introducîndu-l în sanctuar a invocat pe demonii ispititori. La apariția solemnă a acestora, Iulian a fost cuprins de groază și și-a făcut semnul crucii în frunte. Atunci demonii privind semnul Domnului și al victoriei amintite, au dispărut imediat. Văzînd acestea, magul a început să-l învinovățească pe Iulian. Dar el și-a arătat spaima și a spus că e uimit de puterea crucii, pentru că demonii, văzînd acest semn, au dispărut. Apoi magul zise : Să nu crezi că s-au temut, după cum spui, omule bun, ci mai degrabă s-au retras detesînd acest semn. Și interpretînd astfel, l-a umplut de ură pentru semnul creștinesc pe bietul Iulian. (Teodoret, III, 3).

După acestea deci împăratul l-a chemat pe Iulian și l-a făcut Cezar (An. 360) ; și dîndu-i de soție pe sora sa Constanția, l-a trimis împotriva barbarilor în Galia. Căci acești barbari, de la care împăratul Constanțiu ceruse despăgubire împotriva lui Magnentie, căci ei nu săvîrșiseră nimic împotriva tiranului, jefuiau orașele romanilor. Cum Iulian era cam tînăr, a poruncit să nu se încumete să întreprindă nimic

decît cele hotărîte de sfatul comandanților. Și, deoarece aceștia, primind puterea, au dat dovadă de neglijență și de aceea barbarii i-au biruit, Iulian a hotărît ca acești comandanți să nu aibă parte de plăceri. Luîndu-i însă pe ostași și angajîndu-se să le lase prăzile de război ale dușmanilor uciși, a început să-i învingă pe barbari și și-a atras dragostea ostașilor. Se spune că, după ce a intrat într-un oraș, atîrnînd de coloane cununa de lauri cu care de obicei se împodobesc orașele, s-a rupt funia și coroana a căzut pe capul lui și l-a încununat tocmai bine pe el. Văzînd acestea, au strigat cu toții că acesta este semnul că va fi împărat. Unii spun că Constanțiu l-a trimis împotriva barbarilor pentru ca acolo să piară. Eu nu știu care dintre versiuni este cea adevărată. Căci acela care i-a dat soție pe sora sa, dacă ar fi avut aceste intenții, mai degrabă nu ar fi stîrnit uneltiri împotriva sa.

Cînd Iulian s-a plîns împăratului de neglijența comandanților, a fost trimis un alt comandant al armatei, indicat pentru zelul lui, prin ajutorul căruia a dat piept cu încredere cu barbarii. Și cînd aceia au arătat prin legații lor scrisorile împăratului care îi invita în provincii, el i-a pus în lanțuri pe legații lor. Cînd i-a întîlnit, i-a învins și l-a trimis lui Constanțiu pe regele făcut prizonier. Favorizat de această reușită, soldații l-au aclamat ca August. Și pentru că lipsea coroana imperială, unul dintre cei care purta drapelele, luînd lanțul pe care îl avea la gît, l-a așezat în jurul capului lui Iulian. În felul acesta deci Iulian a fost făcut împărat. Ce a făcut după aceea filosoful acela, să judece cei care vor citi cele ce urmează.

Căci la început, înainte de a fi trimisă solia la Constanțiu și de a-și atrage simpatia binefăcătorului său, proceda așa cum găsea de cuviință : fie mutînd pe judecătorii din provincii, fie făcînd abstracție de Constanțiu și recitind public scrisorile întocmite de acei barbari. De aceea, cei mai mulți îl urmau, îndepărtîndu-se de Constanțiu. Atunci și-a lepădat și chipul creștinătății pe care-l avea. Și în timp ce străbătea diverse orașe, deschizînd templele, aducea ofrande idolilor și el singur s-a numit pontif al păgînilor.

În vreme ce făcea acestea, pregătea un război civil împotriva lui Constanțiu, căutînd prilej atît cît îi stătea în putere să realizeze acest scop. Studiile lui filosofice nu ar fi putut îndeplini acest lucru dacă Dumnezeu, judecătorul tuturor intențiilor, nu ar fi pus capăt unuia fără vreo dezbatere cu celălalt. Căci cînd Iulian a venit în Tracia, i s-a anunțat că Constanțiu a murit. Și așa a scăpat imperiul roman de un război civil.

Venind Iulian la Constantinopol, a început să se gîndească cum să potolească poporul și să-și cîștige cu demnitate simpatia lui. Ceea ce a și făcut cu abilitate. Căci el știa bine că Constanțiu este urît de toate popoarele care adoptaseră cuvîntul de consubstanțialitate ; drept care se vedeau izgoniți din biserici și episcopii erau trimiși în exil și pedepsiți cu confiscarea bunurilor. Mai știa și că păgînii au fost mîhniți de interzicerea jertfelor și doreau să vină timpul cînd să li se deschidă templele și să aibă îngăduința să aducă jertfe idolilor. Și astfel, dîndu-și seama că ambele părți au avut de suferit din cauza celui care a murit și toți, în general, se plîngeau de cruzimea eunucilor și mai ales de jafurile lui Eusebie, față de toți se purta prefăcîndu-se cu multă artă. Pentru unii simula, pentru alții însă era generos din slavă deșartă ; dar tuturor, în general, se arăta după cum le era religia. În primul rînd distanțîndu-se de cruzimea lui Constanțiu față de supuși și condamnînd-o în fața întregului popor, a ordonat ca episcopii trimiși în exil să fie rechemați, să li se redea bunurile confiscate. A dat poruncă să fie deschise de îndată și templele păgînilor, cu toate cele necesare. A decretat ca toți cei care au fost oprimați de eunuci să primească înapoi cele luate cu sila de aceștia. Iar pe Eusebie, care conducea cabinetul împăratului, l-a condamnat la moarte, nu numai pentru că oprimase pe mulți, dar și pentru că auzise că fratele său, Gallus, a fost omorît în urma acuzației acestuia. A înmormîntat trupul lui Constanțiu cu onoare regească. I-a izgonit din palat pe eunuci, pe bărbieri și pe bucătari. Pe eunuci — fiindcă soția lui a murit și după aceea nu și-a luat alta. Pe bucătari — ca să folosească mîncări simple. Iar pe bărbieri, pentru că, spunea, unul e suficient pentru mulți. Restituind multora dintre scriitori situația de mai înainte, a ordonat să se dea celor care au mai rămas dintre ei material pentru scris. A pus capăt și curselor publice de cai și catîri și a ordonat să fie folosiți aceștia pentru utilități publice.

Puțini lăudau aceste lucrări ale lui, cei mai mulți le dezaprobau ; fiindcă fastul de la palat era îndepărtat, se părea că imperiul e de disprețuit. El însă, fără să doarmă nopțile, scria cărți și coborînd în senat le citea în public. El singur, de la Iuliu Cezar, a recitat în senat cuvîntările împărătești. Avea respect pentru cei care își cultivau cunoștințele, mai ales pe cele filosofice. De aceea faima aduna de pretutindeni asemenea bărbați, proveniți din preajma palatului, care, înveșmîntați în mantie, erau cunoscuți mai mult prin îmbrăcăminte decît prin învățătură. Și erau severi față de toți creștinii, bărbați fermecători și care erau binevoitori religiei împăratului.

Dar avînd Iulian marele defect al slavei deșarte, i-a ponegrit pe toți împărații dinainte de el în cuvîntarea pe care a scris-o despre împărați. Mînat de această aroganță, a scris și cărți împotriva creștinilor. Cînd i-a gonit pe bucătari și bărbieri, a procedat ca un filosof, nu ca împărat; dar cînd a bîrfit și a ponegrit, nu a făcut-o nici ca filosof, nici ca împărat. (Socrate, III, 1).

CAPITOLUL II

CUM A REVENIT IULIAN LA CREDINȚA PĂGÎNILOR ȘI DESPRE JERTFELE ADUSE IDOLILOR

Se spune că Iulian chiar de la început a renegat credința creștină atît de fățiș și fără rușine, încît prin unele sacrificii și invocații, pe care păgînii le numesc expiații ca și prin vărsările de sînge, urmărea să se purifice, ca prin botezul nostru, și să renunțe la mărturisirile bisericești. Căci în vremea aceea, în secret cît și în public păgînii aduceau sacrificii în temple, fără teamă. Se spune chiar că în timp ce aducea o jertfă, i s-a arătat în măruntaiele unei oi sacrificate semnul crucii, înconjurat de o coroană. La vederea acestuia, unii dintre slujitori au fost îngroziți, considerînd în felul acesta puterea și veșnicia credinței creștine, pentru că coroana care înconjura crucea este semnul victoriei și fiindcă circumferința cercului nu se sfîrșea acolo unde începuse, ci se amplifica prin niște reverberații. Pentru că ceilalți se minunau, împăratul i-a îmbărbătat cu cunoștințele lui, spunînd că semnele au arătat lucruri prospere și folositoare pentru el, și că semnul credinței creștine să fie înfrînat mai puternic; și nici nu-i este îngăduit lui să-l lărgească pe cît ar vrea, de vreme ce cercul este limitat printr-o margine. (Sozomen, V, 2).

CAPITOLUL III

CHIAR ȘI ÎNAINTE DE A FI ÎMPĂRAT, A FOST PĂGÎN, ÎN ASCUNS

Iulian, de frica lui Constanțiu, care îi ucidea pe cei din familie, de teama despotului, s-a alăturat corului de lectori și citea în biserică, ascultat de popor, cărțile dumnezeiești. Căci a clădit și Biserica Martirilor, pe care providența divină nu a sprijinit-o. (Teodoret, III, 2).

Cum pînă acum copiii Gallus și Iulian sălășluiseră în Capadocia, se spune că atunci au avut grijă să ridice o biserică măreață pentru

înmormîntarea martirului. Memma și și-au împărțit lucrarea între ei. Deoarece amîndoi se luptau să se întreacă unul pe altul în clădire, se spune că a avut loc o minune ; și dacă nu ar fi supraviețuit pînă acum unii care să povestească cele ce au auzit de la aceia care au fost de față, poate ar părea de necrezut. Partea lui Gallus se înălța și creștea în totul ; dar lucrările lui Iulian, unele erau săpate, altele erau aruncate afară chiar de pămînt și se umpleau de moloz. De cîteva ori nu au putut lega temeliile instalate în pămînt, ca și cum o forță violentă dintr-un loc inferior le-ar alunga, aruncîndu-le înapoi. Aceasta părea tuturor a fi o minune. Căci după aceasta socoteau că Iulian nu este un om sincer în religia creștină. (Sozomen, V, 2).

CAPITOLUL IV

CÎT A FOST DE ÎNVERȘUNAT IULIAN ÎMPOTRIVA CREȘTINILOR

Cît a deținut singur imperiul și a deschis templele și a reparat altele, a dat dovadă de toată devoțiunea, chiar și slujitorilor templelor, care erau numeroși. Căci deseori a indicat cetățenilor în general să adere la ritualul păgîn și să aibă parte de donația lui, arătînd deschis că el este dușmanul creștinilor ; așa că nici nu vrea ca aceia să vină la el și nici să primească soliile lor. În sfîrșit, cînd perșii au pornit războiul, nisibenii trimițînd o delegație, ca și tuturor creștinilor, le-a interzis și celor care deschideau templele și celor care voiau să vină la cele sfinte ale lor, spunînd că nu le va da ajutor și nici nu va primi delegația lor, ca fiind a unui oraș pîngărit și nici nu se va duce la ei, dacă nu va afla că au trecut la păgînism.

Acest lucru l-a transmis și în Palestina, plîngîndu-se de cei din Constanția. Locul acesta, fiind fostul Gaza, numit și Maioma, era plin de creștini. Și a binemeritat de la Constantin demnitatea de cetate și a fost numită Constanția, după numele fiului său. Pe nedrept a socotit Constantin că orașul părea să fie supus păgînilor din Gaza. Căci în timpul domniei lui Iulian, cei din Gaza au făcut proces celor din Constanția. Judecătorul, avînd reședința acolo, le-a subordonat tot lor Constanția, care era situată la o distanță de aproape douăzeci de stadii. Și de aici, desființînd numele de mai înainte, a fost numit cu cuvîntul de Gaza Maritima. Căci aveau aceiași judecători și comandanți. Doar drepturile Bisericii păreau că vădesc două orașe, căci fiecare din ele are episcopul său și clerul său. Și priveghierile martirilor și adunările la ei se fac separat și episcopatul și Biserica fiecăreia au hotarele lor.

Într-o vreme, la moartea episcopului Majumen, unul dintre întîi-stătătorii Bisericii din Gaza s-a străduit să aducă în subordinea sa clerul din amîndouă părțile, zicînd că nu este îngăduit ca în fruntea unui singur oraș să fie doi episcopi. Cei din Maioma s-au opus iar sinodul provinciei a hotărît să-și hirotonească singuri episcopul, crezînd că desigur aceia sub Constantin au meritat să aibă privilegiile unei cetăți pentru evlavia credinței și le-au pierdut ; dar după hotărîrea unui împărat păgîn, să nu fie lipsiți de cinstirea acordată mai de mult în privința preoților și a rînduielii Bisericilor. (Sozomen, V, 3).

Tot în vremea aceea a interzis ca orașul mare și înfloritor, Cezareea din Capadocia, să se numească așa și a abrogat denumirea lui veche pe care a binemeritat-o din partea lui Claudiu Cezar ; pentru că înainte se numea Mazaca. Căci îl ura de mult, fiindcă toată populația lui era creștină și dărîmaseră templul lui Jupiter și al lui Apolo. Și deoarece, în timpul domniei lui, sanctuarul Fortunei, singurul care se păstrase, a fost distrus de creștini, s-a manifestat cu multă cruzime împotriva orașului ; și învinovățea populațiile păgîne locuind acolo pentru că nu se răzbunaseră singure și nu au sprijinit într-un mod oarecare Fortuna. Cerînd, prin biciuiri, toate proprietățile și banii bisericilor cezareene, a poruncit să fie aduse în mijlocul orașului. Și din ele a trecut în tezaurul public trei sute de livre de aur. A poruncit ca preoții să fie strînși toți și alături de soldați să fie duși să slujească în provincie, lucru grav și jignitor. Iar pentru populația creștină, împreună cu soțiile și copiii, a poruncit să fie înscrisă și să plătească biruri ca populația rurală, și a jurat cu amenințare că, dacă nu-și reclădesc degrabă templele, orașul va avea de suferit și galileenii nu vor mai avea capitala lor. Căci așa obișnuia să-i numească pe creștini. Așa s-ar fi întîmplat, dacă sfîrșitul lui nu ar fi venit degrabă. (Sozomen, V, 4).

CAPITOLUL V

LA ÎNCEPUTUL DOMNIEI SALE I-A MAI CRUȚAT PE CREȘTINI

Cruțîndu-i pe creștini la început, a părut mai blînd, știind că cei care i-au persecutat mai înainte n-au ajutat cu nimic propagarea păgînismului, oricît i-au pedepsit pe creștini, care mai cu seamă din cauza aceasta s-au înmulțit și au fost glorificați murind pentru adevărata credință. Nutrind deci invidie pentru cinstirea lor, s-a ferit să-i supună la cazne, socotind că e necesar să convingă poporul mai degrabă prin cuvîntări și îndemn să cultive păgînismul, gîndind că prin aceasta își arată clemența. (Sozomen, V, 4).

CAPITOLUL VI

ÎN CE FEL MARES, EPISCOPUL DIN CALCEDONIA, L-A ÎNVINUIT PE FAȚĂ PE IULIAN

Se spune că, pe cînd aducea jertfe zeiței Fortuna la Constantinopol, a venit la el Mares, episcopul Calcedoniei, și l-a numit în public necredincios și ἄθεος, adică fără Dumnezeu, și apostat. El însă i-a reproșat doar orbirea (căci era bătrîn și pentru slăbiciunea ochilor se folosea de mîna altuia). Pe lîngă acestea, voind chiar să ponegrească pe Dumnezeu, a spus ca de obicei : nici Dumnezeul tău din Galileea nu te poate vindeca. Dar Mares i-a răspuns zicînd : Eu mulțumesc Dumnezeului meu pentru orbirea mea, pentru că așa s-a făcut ca să nu te pot vedea lipsit de credință. Iar împăratul a plecat fără să spună nimic. Considera că mai curînd în felul acesta se întărește păgînismul, dacă el se arată populației creștine plin de răbdare și blîndețe. (Sozomen, V, 4).

CAPITOLUL VII

DESPRE RECHEMAREA CELOR CARE FUSESERĂ EXPULZAȚI DE CONSTANȚIU. DESPRE PRIGOANA ÎMPOTRIVA CLERULUI ȘI A POPULAȚIEI CREȘTINE

Procedînd astfel, i-a rechemat pe aceia care fuseseră alungați de Constanțiu pentru religia lor și le-a redat bunurile confiscate, ordonînd poporului să nu jignească pe nici un creștin și să nu-l blameze dacă nu vrea să aducă jertfe ; mai degrabă veneau de bună voie la altare să se izbăvească de demoni și îi pregătea să fie purificați. Clericilor însă le-a retras toate privilegiile și onorurile obișnuite și a desființat legile statornicite pentru ei, dîndu-i pe seama senatului. Chiar și fecioarelor și văduvelor care din cauza sărăciei erau hrănite odată cu clericii, a poruncit să li se impute cele ce socoteau că au primit pînă atunci din bunul public. Căci împăratul Constantin, statornicind problemele bisericilor, a prevăzut pentru fiecare oraș ca clerul să capete toate binefacerile necesare, și a întărit prin lege acest lucru, care este respectat și acum, după moartea lui Iulian. Spun unii că acest bir a fost plin de cruzime. Căci după bani, luau și podoabele sfinte ; distrugeau bisericile înălțate sub Constantin și Constanțiu ; banii dați odată pentru construcții erau ceruți din nou. În asemenea împrejurări preoții și clerici și populația creștină erau tare necăjiți. Sozomen, V, 5).

CAPITOLUL VIII

RĂZVRĂTIREA PORNITĂ ÎMPOTRIVA PĂGÎNILOR LA ALEXANDRIA

Între timp în marele oraș al Alexandriei s-a petrecut din această cauză, o răzvrătire. În oraș era un loc lăsat în părăsire și neglijat de multă vreme și plin de murdării ; aici, păgînii care aduceau odinioară jertfe zeității Mitra, sacrificau oameni ; locul acesta Constanțiu l-a acordat Bisericii din Alexandria, ca fiind liber. George, voind să facă aici un loc de rugăciune, îl curăța. În timp ce se făcea aceasta, s-a găsit un sanctuar construit la mare adîncime în care erau celebrate misterele păgînilor. Erau acolo multe cranii de oameni, și mari dar și copii, care trebuie să fi murit acolo, pentru ca din viscerele lor să fie îndeplinite ritualurile magice. Găsind deci creștinii acestea în sanctuarul lui Mitra, s-au străduit să dezvăluie tuturor aceste nelegiuiri, spre rușinea păgînilor și au arătat capetele de oameni pe care le-au găsit. Păgînii din Alexandria văzîndu-le, n-au putut suporta această ocară și, cuprinși de mînie, au dat năvală asupra creștinilor, cu tot ceea ce găseau la îndemînă și le putea folosi drept arme și au omorît mulți, pe unii cu sabia, pe alții cu ciomege sau pietre, pe alții sugrumîndu-i cu funii, pe unii chiar răstignindu-i, ca să înjosească sfînta cruce, pe cei mai mulți rănindu-i. Și așa a fost că nici pe cei mai apropiați nu i-au cruțat, ci filosof a lovit pe filosof, fratele pe frate, tatăl pe fii și părinți și fiecare, la rîndul său, a fost atacat de moarte. De aceea creștinii au cerut ca locul acela să fie curățit. (Socrate, III, 2).

CAPITOLUL IX

CUM S-A STINS GEORGE DIN ALEXANDRIA

În vremea aceasta, după ce judecătorii au anunțat că Constanțiu a murit și că domnește Iulian, populația păgînă din Alexandria s-a răzvrătit și, năvălind asupra lui George, l-a legat în lanțuri. După puțin timp au venit în carceră și l-au ucis și așezînd cadavrul lui pe o cămilă l-au purtat de dimineață prin tot orașul pînă seara, iar seara tîrziu l-au ars. Mulți spun, dintre arieni, că asta au făcut-o cei care îl iubeau pe Atanasie ; eu însă cred fără îndoială că acest lucru l-au făcut păgînii, pentru că aveau și neînțelegeri cu el din cauza idolilor și a batjocoririi templelor și a interzicerii solemnităților. Că și Iulian s-a com-

portat tot așa, stau mărturie scrisorile trimise celor din Alexandria, în care îi învinovățește și extinde pedeapsa, ca pentru cinstirea lui Serapis [118] pe care îl numește păzitorul orașului și al lui Alexandru [119], întemeietorul lui, dar și al unchiului lui Iulian, devotat păgînătății și dușman al creștinilor. (Sozomen, V, 7).

CAPITOLUL X

CUM A ÎNCHIS IULIAN (UNCHIUL LUI IULIAN APOSTATUL) BISERICILE ȘI A JEFUIT PODOABELE BISERICII

Se spune că a arătat mult zel ca să depună în tezaurul imperial multe și valoroase vase din Biserica Antiohiei și că a închis bisericile și i-a alungat pe toți clericii și a rămas atunci preot doar Teodorit. Prinzîndu-l pe acesta că păzea vasele, l-a lovit cu cruzime și a poruncit să fie ucis cu o sabie nouă. Pentru că acesta a răspuns cu curaj în timpul tuturor caznelor și pentru mărturisirea (apărarea) credinței, l-a înfrînt. Și după ce a adunat toate vasele închinate lui Dumnezeu și toate odăjdiile, aruncîndu-le la pămînt și aducînd insulte și ocări lui Hristos cum i-a venit la gură, s-a mai și așezat peste ele, atingînd culmea ocărilor. Se spune că nu mult după aceasta i-au fost lovite locurile ascunse ale trupului și cele din jurul coapselor și au ajuns aproape să-i putrezească, și s-au făcut viermi ; cu toate îngrijirile medicilor, boala nu a putut fi vindecată. Căci s-au preparat tot felul de leacuri din măruntaie de păsări, ca să-i ungă cu consistența lor membrele bolnave și putrede. Dar pînă ce a murit nu a fost scutit de această suferință. Faptul acesta a fost explicat prin mînia dumnezeiască, întrucît chiar și custozii tezaurelor imperiale și mulți alții au murit de moarte năprasnică și cumplită, ca și cum ar fi fost blestemați de mînia divină. (Sozomen, V, 7).

118. Zeu egiptean al cărui cult a fost instituit de Ptolemeu Lagos (323—283 î.H.). Avea atribute ale altui zeu egiptean Osiris și ale zeilor greci Zeus, Hades și Asclepios.

119. Alexandru cel Mare a întemeiat orașul Alexandria în 332—331 î.H. Împăratul Iulian Apostatul îl socotea, din această pricină, drept zeu ocrotitor al acestui oraș egiptean.

CAPITOLUL XI

DESPRE MARTIRII EUSEBIE, NECTARIE ȘI ZENON

După ce am spus acestea, e timpul să amintesc de frații creștini Eusebie, Nectarie și Zenon, împotriva cărora populația din Gaza arătîndu-și ura i-a prins ascunși acasă, i-a predat în lanțuri, i-a biciuit, apoi mergînd cu toții în teatru, au început să strige împotriva lor, ca și cum le-ar fi distrus templele și ar fi făptuit multe în trecut spre injuria păgînilor. Și ațîțîndu-se unii pe alții, cum e obiceiul în popor, alergînd la carceră i-au scos de acolo și i-au ucis cu multă cruzime, tîrîndu-i cînd cu capul la pămînt, cînd ridicați, și rănindu-i cu bețe, pietre și ciomege.

Am auzit că au ieșit și femeile și le-au rănit trupurile cu suveicile războaielor de țesut ; iar bucătarii publici au aruncat peste ei apă, alții, oale încinse, alții le-au găurit membrele cu sule. După ce i-au sfîrtecat și le-au spart capetele — creierii lor zăceau la pămînt —, i-au scos în afara orașului unde de obicei erau aruncate vitele moarte. Acolo le-au ars trupurile, iar oasele care au rămas le-au amestecat cu cadavrele cămilelor și asinilor, ca să nu poată fi descoperite cu ușurință.

Lucrul acesta nu a rămas necunoscut multă vreme, căci o femeie creștină, care nu era din Gaza, la o poruncă divină, adunîndu-le noaptea și punîndu-le într-o urnă le-a dat unui văr de al lui Zenon ca să le păstreze. Dumnezeu i-a arătat femeii acest bărbat, pe care ea nu-l cunoștea, căci stătea ascuns în timpul persecuției care avusese loc de curînd. În felul acesta el a primit rămășițele pămîntești de la femeie și le-a păstrat în casa lui. Cînd acesta a primit episcopatul aceleiași Biserici, pe cînd era conducător Teodosie, după ce a fost înălțată bazilica în fața orașului, și a fost stabilit altarul, a așezat oasele martirilor lîngă mărturisitorul Nestor. Acesta, în timpul vieții, a locuit cu aceste rude ale sale ; a fost prins de popor odată cu martirii și a avut și el parte de lanțuri și biciuiri. Dar acesta, în timp ce era tîrît, avînd un corp foarte frumos, i-a făcut pe asupritori să se îndure de el. Și l-au aruncat în afara porților pe jumătate viu, dar mai degrabă aproape mort. Unii l-au luat și l-au dat lui Zenon ; dar în timp ce acesta îl îngrijea, el a murit. (Sozomen, V, 8).

CAPITOLUL XII

DESPRE MONAHUL ILARIE ȘI DESPRE CRUZIMEA LOCUITORILOR DIN HELIOPOL ȘI A CELOR DIN ARETUSA, ÎMPOTRIVA CREȘTINILOR, ȘI DESPRE EPISCOPUL MARCU ȘI MARTIRIUL SĂU

Între timp, pe cînd cei din Gaza îl căutau pe monahul Ilarie, acesta a fugit în Sicilia; acolo, adunînd lemne din munți și purtîndu-le pe umeri le vindea în oraș, își ducea viața de fiecare zi. Dar fiindcă virtuțile lui au fost dezvăluite de demoni, a venit în Dalmația și acolo, cu puterea divină, făcea multe minuni, așa încît pînă și marea, care se întinsese peste unele locuri, s-a retras, la un cuvînt al lui. Dar și de aici a plecat, ca să se depărteze de unde i se dusese vestea că locuiește; tot schimbînd locul, se străduia să rămînă neștiut de toți, ca să facă să dispară părerea despre el, prin mutări dese. Într-un tîrziu, în vreme ce mergea spre Cipru, a ajuns în Pafos; invitat de episcopul din Pafos, a îndrăgit locul acela și stabilindu-se în preajma terenului Caribdei a început să mediteze. Dar fuga nu l-a împiedicat să fie martir. Căci fugea fiindcă învățătura dumnezeiască este să nu-i aștepți pe persecutori. Dar aceia care ajung să fie persecutați au poruncă să se poarte cu fermitate.

Cei din Gaza și din Alexandria sînt cunoscuți că au făptuit asemenea lucruri. Dar cei din Heliopole și cei din Aretusa care locuiesc în Siria au ajuns la o asemenea cruzime, după cum relatează oamenii din acele vremuri, încît le-au silit pe fecioarele sfinte, neobișnuite să fie văzute de popor, să stea dezgolite în public, în teatru. La început au rîs de ele, după aceea le-au tuns, în cele din urmă, tăindu-le pe la mijloc, chemau porcii să le mănînce.

După părerea mea, locuitorii din Heliopol au ajuns să fie atît de cruzi cu fecioarele sfinte pentru faptul că obiceiul bătrînesc prin care fecioarele lor se prostituau înainte de căsătorie le interzicea să fie văzute. Căci Constantin, după ce a distrus templul lui Venus din acel oraș, întîi a construit acolo o biserică și a interzis prin lege practicarea prostituției obișuite.

Iar locuitorii din Aretusa i-au hărăzit o moarte de neînchipuit episcopului orașului lor, Marcu, un bătrîn venerabil și prin viața și prin vorbirea lui. Îl urau mai dinainte, pentru că pe vremea lui Constanțiu, ca să-i aducă pe păgîni la creștinism, le-a dărîmat templul lor, foarte frumos împodobit și de mare valoare. Cînd a domnit Iulian s-a produs o mișcare împotriva lui și el a poruncit ca ori să fie răscumpărat

prețul templului, ori să fie clădit din nou. Și cum nici una din soluții nu era posibilă nici pentru creștini, nici pentru preot, în primul rînd a fugit, potrivit legii evanghelice ; după aceea însă, deoarece, din cauza lui, mulți erau expuși unor primejdii și situații critice, a revenit de unde fugise și s-a predat singur, de bună voie poporului, ca să facă cu el ce-o vrea. Aceștia, în loc să-l laude pe filosof, cum ar fi trebuit, au crezut că îi disprețuiește și dînd năvală asupra lui, l-au tîrît pe toate străzile, atît bărbații, cît și femeile, smulgîndu-i părul și membrele ; și i-au tăiat urechile cu niște sfori subțiri. Pînă și copiii de pe lîngă profesori rîdeau de el, dîndu-i palme și împungîndu-l cu condeiele, fără cruțare. Și după aceea l-au dus într-o pivniță rău mirositoare. Și fiindcă mai respira încă, ungîndu-l cu miere și leșie și punîndu-l într-un coș împletit l-au atîrnat la aer. Și se spune că atunci viespile și albinele, apropiindu-se de el și hrănindu-se din carnea lui, el le-ar fi spus locuitorilor din Aretusa : că el fiind mai sus, pe ei îi vedea așezați mai jos ; dar și mai tîrziu ei vor avea aceeași moarte. (Sozomen, V, 9).

Procedînd așa, ei îl constrîngeau să reclădească templul, sau să dea despăgubiri. Și pentru că nu o făcea, crezîndu-l sărac, cereau fie jumătate din cheltuieli, fie, pînă la urmă, cît de puțin. Acestora le-a spus : Nu voi da nici un ban pentru toți. Învinși astfel de către el, au întrerupt torturile. (Teodoret, III, 6).

S-a răspîndit vorba că prefectul păgîn de atunci a admirat curajul lui Marcu și, venind la împărat, s-a plîns spunînd că e o rușine să fie supus un bătrîn la atîtea suplicii și creștinii să se fălească îngăduindu-se atîta suferință, căci este mai mare rușinea. Marcu s-a încununat cu acest sfîrșit. (Sozomen,V, 9).

CAPITOLUL XIII

DESPRE MARTIRII MACEDONIE, TEODUL ȘI TAȚIAN

Tot atunci și frigienii Macedonie, Teodul și Tațian au suferit proba martiriului. Căci în timp ce judecătorul provinciei a deschis templul în orașul Meroe din Frigia și l-a curățit, fiind plin de multă vreme de moloz, aceștia, intrînd într-o noapte, au sfărîmat idolii. Și fiindcă din cauza acestui fapt mulți au fost prinși și duși la tortură, aceia s-au denunțat ei singuri. Și cum judecătorul nu voia să-i ucidă, gustînd parcă satisfacția delictelor, la strigătele poporului i-a pedepsit cu cazne variate. În cele din urmă, punîndu-i deasupra unor grătare mici, a

poruncit să se dea foc. Și în timp ce ardeau, au spus : Dacă te desfată porțiile de carne, o Amates (căci așa se numea judecătorul), întoarce către foc și celelalte părți, ca să nu găsești cumva carne pe jumătate crudă, cînd vei începe să mănînci. Și aceștia l-au înfrînt printr-o încrîncenare cumplită.

Spun unii că Busiris a avut o mărturisire foarte răspicată și puternică în Ancira Galatiei, cînd era în erezia care se numește a encratiților, adică a abstinenților. Cînd judecătorul l-a prins sărind aproape împotriva păgînilor, voia să-l tortureze în public și a poruncit să fie atîrnat de un lemn. Atunci Busiris, ridicînd repede mîinile deasupra capului și-a lăsat libere laturile ; a spus că nu e nevoie să se ostenească slujitorii să-l atîrne și să-l dea jos, deoarece el este gata pentru pedeapsa pe care vor să i-o aplice, și își pregătea laturile pentru schingiuitori. Judecătorul, mirat de făgăduiala lui, a fost uimit și mai mult de încercarea făcută. Căci în timp ce laturile lui erau sfîșiate cu căngi de fier, atîta vreme cît judecătorul o dorea, a ținut mîinile întinse și a suportat rănile cu bucurie. După aceea însă, pus în lanțuri, se liniștea. După puțină vreme, anunțîndu-se moartea lui Iulian, a mai trăit pînă la domnia lui Teodosie ; și s-a convertit, făcînd penitență în Biserica universală pentru erezia anterioară. (Sozomen, V, 10).

CAPITOLUL XIV

DESPRE MARTIRIUL LUI VASILE ȘI AL LUI EUPSIHIE

Cam în același timp se spune că și-au sfîrșit viața în martiriu Vasile, preotul bisericii din Ancira, și Eupsihie din Cesareea Capadociei, abia căsătorit. Căci pînă atunci se pare că fusese doar logodit. Eupsihie a fost omorît lîngă templul Fortunei, care, așa cum am mai spus, fusese dărîmat ; și cei din Cesareea au încercat în comun mînia împăratului, și unii au fost pedepsiți cu moartea, alții cu fuga. Vasile, om învățat, încercat în privința învățăturii, cît a trăit Constanțiu s-a împotrivit arienilor. Și din cauza decretului lui Eudoxie a fost îndepărtat din cler. Cînd însă a venit împărat Iulian, îi îndemna în public pe creștini să urmeze învățătura sa și să nu se murdărească cu religia păgînă, să nu pună nici un preț pe onorurile acordate de împărat, să le considere trecătoare și prilejuri de condamnări veșnice. Din această cauză a trezit suspiciunea și ura păgînilor, fiindcă stătea să-i privească atunci cînd aduceau jertfe în public și spunea și striga cu tărie că nici

un creştin nu va fi considerat nevinovat de această greşeală. Prins și predat judecătorului provinciei, după ce a îndurat cu curaj multe cazne, a fost încununat cu martiriul.

Acestea le-am găsit relatate împreună, deși se pare că martiriul lor a avut loc în ani sau zile diferite. (Sozomen, V, 10).

CAPITOLUL XV

DESPRE CRUZIMILE CARE AU AVUT LOC ÎN GAZA ÎMPOTRIVA CREȘTINILOR, ÎN SEBASTIA ȘI ÎN FENICIA

Cele făptuite în vremea aceea de cei ațîțați de ispita idolilor sînt multe și lipsesc din cărțile lor ; eu însă voi povesti cîteva din cele multe.

În Ascalonia și Gaza, tăind și umplînd cu orz pîntecele bărbaților demni de preoție și al femeilor onorabile prin viețuire feciorelnică, le-au expus spre mîncare porcilor. Iar în Sebastia, oraş din aceeaşi provincie, au deschis mormîntul lui Ioan Botezătorul și au dat foc, iar vasele și cenușa le-au împrăştiat. Apoi nelegiuirea pe care au făptuit-o în Fenicia, cine poate să o spună sau să o audă fără să verse lacrimi ? Căci în Heliopol, care este în preajma Libanului, era un diacon pe nume Chiril. Acesta, în vremea împăratului Constanțiu, aprins de zel divin, a sfărîmat mulți idoli și i-a ars în foc. Amintindu-și de fapta acestuia, bărbați care nu trebuie să fie pomeniți, nu numai că l-au ucis, dar tăindu-i pîntecele, au mîncat din ficatul lui. Aceștia totuși nu au putut fugi de Dumnezeu atoatevăzătorul, ci și-au primit pedepsele meritate pentru nemernicia lor. Căci toți care au fost părtași la acea nelegiuire, și-au pierdut dinții și au rămas fără grai, căci și limba le-a căzut, mîncată de cangrenă. Și-au pierdut și vederea și prin pătimirile lor au propovăduit tuturor virtutea pietății. (Teodoret, III, 6).

CAPITOLUL XVI

DESPRE STATUIA ANDROGINĂ AȘEZATĂ ÎN BISERICĂ DE PĂGÎNI

Iar în Emesa, care este la granița acelui oraș, au dedicat lui Dionis γυνίδι, adică lui Bachus femeie, biserica ridicată de curînd lui Dumnezeu ; și în bătaie de joc au așezat acolo un androgin, adică unul care arată ca bărbat și ca femeie. În Dorostol, oraş însemnat în Tracia, Emilian, luptătorul niciodată învins, a fost dat focului de judecătorul

Capitolin al întregii Tracii. Apoi faptele episcopului Marcu din Aretusa sau pătimirea lui Eschil și a lui Sofocle se știe că lipsesc din cuvîntare, pentru ca prezentarea cu cuviință a acelei tragedii să poată fi citită în ordine. (Teodoret, III, 6).

CAPITOLUL XVII

DESPRE LEGILE STABILITE DE IULIAN ÎMPOTRIVA CREȘTINILOR

Și alte nenumărate fapte au fost comise în vremea aceea pe tot pămîntul și pe mare, de cei necredincioși împotriva celor credincioși. Atunci un împărat demn de ură impunea legi împotriva credinței. În primul rînd a interzis poeților și retorilor și filosofilor să citească învățăturile fiilor galileenilor, căci așa numeau ei pe credincioșii Mîntuitorului nostru. Ne rănim, spunea, cu propriile noastre săgeți, potrivit proverbului. Unii dintre noi, înarmați cu scrieri, pornesc războaie împotriva noastră. După asta a scos o altă lege, hotărînd să fie scoși din armată cei din Galileea. (Teodoret, III, 7).

CAPITOLUL XVIII

DESPRE ÎNTOARCEREA LUI ATANASIE ÎN ALEXANDRIA

Poporul din Alexandria l-a primit cu drag pe Atanasie, care se întorcea după fuga lui. Au izgonit din biserici pe arieni și i-au încredințat lui Atanasie încăperile venerabile. Iar arienii, întrunindu-se în case neînsemnate, l-au avut pe Luciu în locul lui George. (Socrate III, 4).

CAPITOLUL XIX

DESPRE LUCIFER ȘI EUSEBIE

Cam în același timp, episcopii Lucifer din Carali și Eusebie din Vercelli au fost rechemați din exil la porunca împăratului. Și amîndoi, revenind din exilul de dincolo de granițele Tebei, examinau în ce mod s-ar putea îndrepta rînduiala tulburată a Bisericii. S-a întîmplat ca Lucifer să ajungă în Antiohia Siriei, Eusebie, în Alexandria ; și, împreună cu Atanasie, ținînd sfat, au îndreptat învățătura Bisericii.

Totuși Lucifer a trimis în locul său un diacon prin care mărturisea că s-a gîndit că el va ști ce s-a stabilit, prin hotărîrea sinodului. El însă, venind la Antiohia, a găsit Biserica agitată, dezbinată ; și nu atît erezia ariană practicată sub Euzoie o dezbina, ci chiar și adepții lui Meletie, care erau plini de zel în jurul învățătorului lor, s-au îndepărtat de tovarășii lor. Lucifer, după ce l-a numit episcop pe Paulin, a plecat din nou. Eusebie, venind la Alexandria, a ținut sinodul împreună cu Atanasie. (Socrate, III, 4 și 5).

CAPITOLUL XX

SINODUL ȚINUT LA ALEXANDRIA CU ATANASIE

S-au întrunit episcopi din diferite orașe și au discutat despre problemele cele mai importante și mai urgente. Cînd au discutat despre divinitatea Sfîntului Duh, L-au cuprins în consubstanțialitatea Treimii. Și au declarat Cuvîntul întrupat nu numai cu trup, dar și cu suflet, așa cum hotărîseră odinioară bărbații Bisericii. Nu au introdus o nouă credință în Biserică, ci aceea pe care tradiția bisericească a predat-o creștinilor. Căci toți cei din vechime, prin discutarea acestui cuvînt, ne-au lăsat nouă scrierile atît de prețioase asupra acestui cuvînt. Irineu și Clement, Apolinarie Hierapolitul, și Serapion, întîistătătorul Bisericii din Antiohia, au mărturisit în predicile lor că a avut suflet Cel care S-a făcut om. Și lui Beril, episcopul din Filadelfia întemeiată în Arabia, după ce s-a ținut Sinodul, cel care i-a scris, tot lui Beril, i-a transmis tocmai aceste lucruri. Dar chiar și Origen, peste tot în cărțile sale, îl numește însuflețit pe Cel care s-a făcut om ; cînd a vorbit despre Adam și despre Hristos, dar și de Eva și de Biserica pe larg. Martori vrednici ai acestor spuse sînt Sfîntul Pamfil [120] și cel care avea cognomenul lui, Eusebie [121]. Căci amîndoi lăudînd împreună viața lui Origen [122] și împotrivindu-se adversarilor lui, au scris cărți de valoare în favoarea lui, spunînd că nu Origen a abordat întîi această dezbatere, ci s-a interpretat tradiția mistică a Bisericii. Însă aceia care s-au întrunit la Alexan-

120. Preotul Pamfil din Cezareea Palestinei a reorganizat biblioteca scriitorului alexandrin Origen. Vezi și nota 38.

121. Subliniem că Eusebie de Cezareea, prieten cu Constantin cel Mare, a fost ucenicul și prietenul preotului Pamfil. Atît de strînsă a fost prietenia lor, încît istoricii bisericești de mai tîrziu, l-au numit pe Eusebie «al lui Pamfil».

122. Cei doi prieteni au alcătuit lucrarea *Apologia lui Origen*, pe care Eusebie a terminat-o după moartea lui Pamfil. Din nefericire această lucrare s-a pierdut.

dria au renunțat, nu fără cercetări subtile, să mai discute despre substanță și subzistență. Osie din Cordoba, întîistătătorul Spaniei, despre care a mai fost vorba, îndemnat de împăratul Constantin să lase să se stingă flacăra aprinsă atunci de Arie, a nimicit și învățătura lui Sabelie din Libia, a discutat problema substanței și subzistenței. (Socrate III, 5).

Între timp, mai mulți episcopi adunați în Alexandria cu Atanasie și Eusebie au întărit sinodul constituit; și au mărturisit că Duhul Sfînt este de aceeași ființă cu Tatăl și cu Fiul, și au numit-o Treime, și fiindcă problema ființei și ipostasului tulbura Bisericile, cu multă înțelepciune s-a hotărît ca aceste cuvinte să le folosească numai împotriva adepților lui Sabelie, ca să nu se considere, din sărăcie de cuvinte, că ipostasul este același lucru cu ființa. (Sozomen, V, 11).

CAPITOLUL XXI

DEOSEBIREA DINTRE FIINȚĂ ȘI IPOSTAS

Acestea s-au discutat în sinodul de atunci. Noi însă, dacă știm ceva despre ființă și ipostas, nu este lipsit de interes să o arătăm pe scurt.

Așadar, cei care au explicat cu prudență termenul grecesc οὐσία au definit ființa (esența) în mod diferit, ca ὑποστάσεως adică ipostas, și nu au mai făcut nici o discuție [123].

Dar învățătorul Irineu, în cartea în care a strîns cuvintele literă după literă, numește acest cuvînt de-a dreptul barbar, căci nu este spus de vreunii dintre cei vechi, iar dacă se găsește pe undeva, nu indică ceea ce se înțelege astăzi. Căci amintește că la Sofocle, în Fenica, ipostas înseamnă locul răzvrătirilor. Meneandru spune că subzistență înseamnă drojdia de la vin care se strînge în butoi. Trebuie știut totuși că, chiar dacă filosofii antici nu au mai întrebuințat acest cuvînt, cei mai tineri dintre filosofi au folosit cuvîntul de subzistență pentru substanță. Iar definiția substanței au explicat-o în mai multe feluri. Dacă prin definiție ființa este circumscrisă, cum am putea folosi adecvat acest

123. Pînă la Sfîntul Vasile cel Mare, termenii ousia și ipostasis, în latinește, substantia și subsistentia, erau întrebuințați ca sinonimi. Sinodul din Alexandria din 362, prezidat de Sfîntul Atanasie cel Mare, prin folosirea ambiguă a acestor termeni, a dat naștere la îndelungi controverse. Sfîntul Vasile cel Mare este primul care face deosebire în Dumnezeu între ființă (ousia) și ipostasuri (ipostaseis) în formula *mia ousia treis ipostaseis*, adică o *singură fire (ființă) în trei ipostasuri*, susținînd că această formulă este singura acceptabilă.

cuvînt cînd e vorba de Dumnezeu, care e de necuprins ? Evagrie [124], în cartea despre monahi, interzice să se vorbească despre Dumnezeu fără de rușine și respect. Și nu îngăduie să fie definită dumnezeirea în nici un fel. Căci el spune că definițiile sînt proprii lucrurilor create. El spune așa : Orice propoziție are fie un gen despre care se vorbește, sau o specie, sau o diferență, sau ceva propriu, sau ceva întîmplător, sau o vorbire compusă din acestea. Dar nimic din cele spuse mai sus nu poate fi cuprins în Sfînta Treime. Prin urmare ceea ce este de negrăit să fie adorat trecîndu-se sub tăcere. Așa spune Evagrie. Nouă însă ne este îngăduit, făcînd această digresiune, să vedem ce s-a spus, în măsura în care nu aducem vreo vătămare adevărului istoric. (Socrate, III, 5).

CAPITOLUL XXII

O PARTE DIN CARTEA LUI ATANASIE DESPRE JUSTIFICAREA FUGII LUI

Iar cartea lui despre justificarea fugii, scrisă cîndva de el, Atanasie le-a citit-o atunci celor de față ; îi sfătuiesc pe cei studioși să caute și să citească părțile interesante și pe care le-am inserat aici, ca să fie folosite, cartea întreagă fiind din multe versuri. Căci spune : iată care sînt supozițiile celor lipsiți de pietate, care făptuiesc aceste lucruri fără să roșească. Întîi au uneltit împotriva noastră și acuză și acum, fiindcă am putut să înlătur mîinile lor pregătite să ucidă ; și se jeluiesc amarnic pentru că nu au putut să mă lovească mai rău ; și invocă drept cauză frica, ignorînd că atîta vreme cît ei mormăie acestea, ei singuri întorc vinovăția împotriva lor. Căci dacă este rău să fugi, mult mai rău este să persecuți. Unul se ascunde ca să nu moară ; altul, însă, urmărește ca să ucidă. Și ca să se fugă este scris : cine caută să ucidă încalcă legea și el însuși dă prilej de fugă. Dacă deci cei care persecută invocă fuga, să se rușineze ei mai degrabă. Să înceteze uneltirile și ca urmare încetează să fugă cei ce fug. Dar nu renunță la abilitatea lor și se grăbesc

---

124. Evagrie Ponticul sau Monahul († 399/400), prieten cu Părinții Capadocieni, monah erudit, a scris în general pentru monahi. Iată cîteva titluri : *Antierheticos*, tratează despre cele opt păcate capitale : lăcomia pîntecului, desfrînarea, iubirea de arginți, tristețea, mînia, trîndăvia, slava deșartă ; *Monahul* sau *Despre viața practică*, *Gnosticul* sau *Către cel vrednic de gnoză*, *Șase sute de probleme prognostice sau gnostice*. Pe lîngă acestea, a scris o lucrare pentru monahii care trăiau în obște și alta *Către călugărițe*. Cel mai bun studiu asupra lui Evagrie Ponticul este cel al fostului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, de pioasă amintire, Dr. Iustin Moisescu, publicat în grecește la Atena în 1937 cu titlul : *Evagrie Ponticul. Viața, operele, învățătura*, precum și întinsul rezumat în limba română, cu titlul *Evagrie din Pont*, publicat în revista «Biserica Ortodoxă Română», LVI (1938), nr. 5—6, p. 230—274.

să ne prindă cu toată puterea, știind că fuga este cel mai bun indiciu al celor care urmăresc persecutarea răbdătorilor. Căci nimeni n-a fugit vreodată de cineva blînd și îngăduitor, ci mai degrabă de cel crud și viclean. Căci oricine gemea și era lovit de Saul, fugea și venea la David. *(I Regi 22, 2)*. Dar aceștia, din cauza celor care se ascund, se străduiesc să-i omoare ca să nu pară că blamează însăși răutatea lor. Aceștia sînt orbiți și în această privință. Căci cu cît fuga e mai manifestă, cu atît sînt mai evidente pentru toți omorurile și exilurile provocate de ei. Căci dacă ucid, moartea strigă mereu împotriva lor ; dacă amenință cu exilurile, pretutindeni se va ști că ei înșiși au hărăzit împotriva lor amintirea răului. Și dacă ar avea mintea întreagă, ar vedea că ei înșiși se constrîng la aceasta și că ei se lovesc de sfaturile lor. Dar fiindcă și-au pierdut mințile de aceea se amăgesc cu persecuțiile ; și căutînd să ucidă, nu-și mai privesc lipsa lor de credință. Căci dacă fac vreun rău acelora ce fug, încearcînd să ucidă, ce fac cînd îl văd pe Iacob fugind de fratele său Esau (Fac. 27, 44) și pe Moise cum coboară în Madian din cauza fricii de Faraon (Ieșire 2, 15) ? Cum îl dezvinovățesc pe David, fugind de Saul, care l-a trimis în casă ca să-l omoare, după ce fusese ascuns în peșteră *(I Regi, 19, 11 ; 24, 4)* și și-a schimbat înfățișarea pînă cînd s-a depărtat de Abimeleh, și în felul acesta a scăpat de uneltirile dușmanilor *(Ibid., 21, 13)*?

Ce să spună aceștia care dezvăluie cu nerușinare toate lucrurile, văzînd că prea marele Ilie a înviat un mort printr-o rostire ; și totuși era ascuns din cauza lui Ahab și a fugit din cauza Izabelei ? Atunci, fiind căutați și fiii proorocilor, aceștia s-au ascuns, refugiindu-se în peșteri la Abdia *(III Regi, 17, 22 ; 19, 3)*. Dar dacă nu au citit acestea, ca fiind din vechime, să-și amintească măcar de Evanghelii. Căci și ucenicii au plecat de frica iudeilor, ascunzîndu-se și ei *(Fapte 8, 1)*, și Pavel, căutat în Damasc de conducătorul poporului, a fost lăsat în jos, peste zid, într-un coș de nuiele și a scăpat din mîinile celui care-l urmărea *(II Cor. 11, 33)*. Cînd Scriptura spune acestea despre sfinții bărbați, ce scuză crezi că pot găsi ei pentru nerușinarea lor ? Deci, dacă acuză frica, ei vorbesc împotriva lor înșiși, ca unii fără minte ; iar dacă ei spun că acest lucru se petrece împotriva voinței lui Dumnezeu, se dovedesc cu totul necunoscători ai Sfintelor Scripturi. Căci în lege *(Num., 35, 9)* s-a arătat că trebuie să-și aleagă și cetățile în care să fugă, pînă cînd cei care sînt căutați pentru a fi omorîți să poată scăpa în vreun fel. În ultimul timp al veacurilor, venind chiar Cuvîntul Tatălui, care a vorbit lui Moise, i-a dat din nou această însărcinare, zicînd : *«Cînd veți fi persecutați în această cetate, fugiți în alta»* (Matei 10, 23). Și mai încolo spune : *«Deci cînd veți vedea urîciunea pustiirii, care*

a fost spusă prin proorocul Daniel, stînd în locul cel sfînt, cine citește să înțeleagă ; atunci cei care sînt în Iudeea să fugă în munți și cel care este pe casă să nu coboare ca să-și ia ceva din casă ; cel care va fi pe ogor, să nu se întoarcă să-și ia haina» (Ibid., 24, 15, 18).

Sfinții, știind acestea, au purtat discuția în felul acesta. Căci cele pe care Domnul le rostește acum, acestea le-a spus sfinților chiar înainte de a veni întrupat. Și aceasta este indicația care duce la desăvîrșirea oamenilor : să facă ceea ce poruncește Dumnezeu. De aceea și Cuvîntul întrupat pentru noi, cînd era căutat, întocmai ca și noi, a binevoit să se ascundă *(Ioan 8, 59) ;* și cînd s-a pornit iarăși persecuția, a fugit și a scăpat de uneltiri *(Ioan 11, 54).* Căci se cuvenea ca El să pătimească și acest lucru, ca și foamea și setea, și să dovedească în acest chip că și El este întrupat. La început a fost repede făcut om ; cînd era mic de tot. Tot El l-a îndrumat pe Iosif cu ajutorul îngerului : *«Scoală, ia-ți copilul și pe mama Lui și fugi in Egipt. Căci Irod va cere sufletul copilului» (Matei, 2, 13).* După moartea lui Irod se pare că a fugit în Nazaret din cauza lui Arhelau, fiul lui Irod. Și atunci cînd s-a făcut El însuși cunoscut ca Dumnezeu și a vindecat mîna uscată, *«iar fariseii ieșind* din sinagogă *au ținut sfat împotriva Lui, ca să-L omoare ; Iisus însă, știind* aceasta, *a plecat de acolo» (Matei 12, 14, 15).* Căci și atunci cînd l-a sculat din morți pe Lazăr : *«din ziua aceea,* spune Apostolul, *s-au hotărît să-L ucidă. De aceea Iisus nu mai umbla pe față între iudei, ci a plecat de acolo într-un ținut aproape de pustiu» (Ioan 11, 53, 54).* Și apoi Mîntuitorul zice : *«Eu sînt mai înainte de a fi existat Avraam. Iar iudeii au luat pietre ca să le arunce asupra Lui. Iisus însă s-a ferit și a ieșit din templu. Și trecînd prin mijlocul lor, a plecat» (Ioan 8, 58, 59 ; Luca 4, 24),* și așa s-a dus. Crezi că aceia care au văzut lucrurile acestea, sau mai degrabă le-au auzit, pentru că nu le-au văzut, cum oare, așa cum este scris, nu trebuie să fie arși în foc, fiindcă gîndesc și vorbesc lucruri potrivnice celor pe care le face și le propovăduiește Domnul ? Căci atunci cînd Ioan a suferit martiriul și apostolii i-au îngropat trupul, *«Iisus auzind, a plecat de acolo, cu corabia într-un loc în pustiu» (Matei 14, 13).* Domnul deci, făcînd așa, tot așa propovăduia. Dar bine ar fi dacă aceștia s-ar rușina și și-ar arăta în fața oamenilor obrăznicia și nu s-ar părea că-și pierd mințile acuzîndu-L iară și iară tocmai pe Mîntuitorul aruncînd împotriva Lui blasfemia. Dar nici un smintit nu ar putea să-i susțină, deoarece ei Îl acuză că nici nu cunoaște măcar Evanghelia. Căci pricina rațională și adevărată a plecării noastre și a fugii, și evangheliștii au amintit că e hotărîtă de Mîntuitorul. Noi însă trebuie să socotim asemenea lucruri și privitor la sfinții bărbați. Căci cele ce au fost consemnate despre Mîntuitorul într-un mod omenesc, acelea sînt considerate comune neamului omenesc. El a luat

asupră-Şi cele care sînt ale noastre şi a arătat pătimirile slăbiciunii noastre. Acestea le-a consemnat Ioan astfel : *«Căutau deci să-L prindă, şi nimeni n-a pus mîna pe El, pentru că nu venise încă ceasul Lui» (Ioan 7, 30).* Căci înainte ca să vină ceasul, El spunea Maicii Lui : *«Nu a venit încă ceasul Meu» (Ioan 2, 4).* Şi acelora care erau numiţi fraţii Lui, le-a spus : *«Vremea Mea încă nu a sosit» (Ioan 7, 6).* Încă în timpul Patimilor spunea discipolilor : *«Dormiţi acum şi vă odihniţi. Iată, s-a apropiat ceasul şi Fiul Omului va fi dat în mîinile păcătoşilor» (Matei 26, 45).* Dar înainte de a veni vremea nu a îngăduit să fie prins, şi nici nu S-a ascuns cînd a venit vremea, ci El însuşi S-a predat duşmanilor. Tot aşa şi martirii se păzeau în vremea persecuţiilor, şi cînd erau căutaţi, fugeau în ascunzători ; dar cînd erau găsiţi, se supuneau martiriului.

Am relatat destul despre Atanasie. (Socrate, III, 6).

CAPITOLUL XXIII

CUM EUSEBIE, VENIND LA ANTIOHIA DIN CAUZA LUI PAULIN ŞI VĂZÎND POPORUL DEZBINAT, S-A INDIGNAT

În timpul acesta Eusebie, episcop în Vercelli, a venit de îndată din Alexandria în Antiohia şi găsindu-l pe Paulin sfinţit de Lucifer, iar poporul dezbinat, şi pe susţintătorii lui Meletie făcînd ei înşişi slujbele, a fost foarte mişcat, fiindcă nu fuseseră cu toţii de acord cu înscăunarea făcută. El a blamat cele petrecute tocmai la el şi a plecat, păstrînd tăcere, din consideraţie pentru Lucifer. În adunarea episcopilor a făgăduit cele ce trebuiau îndreptate ; dar cu toată grija lui, nu a putut totuşi să-i unească.

Între timp a revenit din exil şi Meletie ; găsindu-şi tovarăşii ţinînd separat adunările, i-a prezidat ; dar Bisericile le conducea Euzoie, întîistătător arian. Paulin deţinea doar o mică biserică în lăuntrul oraşului şi din respect pentru el, Euzoie nu l-a alungat. Meletie însă celebra slujbele în afara porţilor oraşului. Atunci Eusebie a plecat din Antiohia. Lucifer însă, simţind că Eusebie nu recunoaşte înscăunarea lui, a considerat acest lucru o insultă şi s-a mîniat tare şi evita să se împărtăşească cu Eusebie. Şi, în dezacord cu sinodul, căuta să nu aprobe cele hotărîte de sinod.

În vreme ce se petreceau între ei aceste lucruri de tristă amintire, au îndepărtat pe mulţi din Biserică şi pînă la urmă s-a născut o altă erezie, cea a luciferienilor. Dar Lucifer nu a putut să-şi potolească mînia ; căci era legat prin mărturisirile sale, atîta vreme cît făgăduise

prin diaconul său că va ratifica cele stabilite de sinod. De aceea, respectînd şi el credinţa Bisericii, s-a întors în Sardinia, la scaunul lui. Cei care mai înainte fuseseră supăraţi împreună cu el, s-au separat de Biserică.

Eusebie însă, călătorind prin Orient, asemenea unui bun medic, îi întărea pe cei slăbiţi în credinţă, catehizîndu-i şi învăţîndu-i pe toţi prin predici bisericeşti. Plecînd de acolo, a venit în Iliria şi de acolo, străbătînd din nou Italia, a rostit aceleaşi învăţături. (Socrate, III, 7).

CAPITOLUL XXIV

DESPRE ILARIE DIN PICTAVIUM

Dar Ilarie din Pictavium, episcop în Aquitania cealaltă, îi catehizase cu învăţăturile dreptei credinţe atît pe episcopii din Italia cît şi pe cei din Galia, ca unul care revenise primul din exil [125]. *(An. 364)*. Şi astfel, amîndoi au lucrat cu zel pentru credinţă. Ilarie însă, bun cuvîntător, a consemnat în cărţile lui preferinţa pentru deofiinţimea Treimii. În cărţi a expus-o cu tărie şi a nimicit dogma arienilor. Aceste lucruri se cunosc că s-au petrecut la puţin timp după exilul lor. (Socrate, III, 8).

CAPITOLUL XXV

DESPRE MACEDONIENI

Şi în acea vreme adepţii lui Macedonie şi ai lui Eleusie, ai lui Eustaţie şi ai lui Sofronie, toţi au fost denumiţi numai după Macedonie, şi ţineau dese sinoade. Şi convocîndu-i pe aceia care le urmaseră în Seleucia, i-au anatematizat pe episcopii din cealaltă parte, adică pe adepţii lui Acachie ; şi respingînd credinţa sinodului din Rimini, au întărit mai mult cele care au fost proclamate la Seleucia şi expuse la Antiohia.

Cînd aceştia au fost întrebaţi de unii care spuneau : Voi, care acum vă numiţi macedonieni, dacă ştiţi altceva decît adepţii lui Acachie, pentru ce aţi luat parte pînă acum la comuniunea lor ca şi cum aţi fi în comuniune cu ei ? Inveninat, le-a răspuns episcopul Sofronie din Pom-

125. Sfîntul Ilarie Pictavianul, episcop de Pictavium, astăzi Poitiers în Franţa, mare apărător al ortodoxiei credinţei niceene împotriva ereziei ariene, a fost condamnat de împăratul Constanţiu la un exil în Frigia, care a durat patru ani (356—360). După întoarcerea din exil, Sfîntul Ilarie a continuat lupta împotriva arianismului, împreună cu prietenul său episcopul Eusebiu de Vercelli. A scris lucrări teologice foarte însemnate, ca *Despre Sinoade* şi *Despre Sfînta Treime*.

peiopolul Paflagoniei : Cei din Occident, zise, lîncezeau în consubstanțialitate ; iar Aetie predica în Orient despre diferența de ființă. Și unii și alții greșeau, deoarece aceștia din urmă legau, prin numele de consubstanțialitate, ființele separate ale Tatălui și Fiului, iar celălalt separa pe față natura Fiului de natura Tatălui, crezînd că el personal predica cu pioșenie că Fiul este deosebit de Tatăl prin substanță. Și fiindcă aceștia gîndeau așa, noi am preferat să alegem calea de mijloc pentru adevărul credinței.

În felul acesta deci erau mulțumiți să dea satisfacție celor care întrebau. (Socrate, III, 8).

CAPITOLUL XXVI

PENTRU CE ȘI IULIAN L-A PERSECUTAT PE ATANASIE

Așadar împăratul, auzind că Atanasie, stabilit în Biserica din Alexandria, predică poporului în felul îngăduit de lege și că mulți păgîni au fost convertiți la creștinism, i-a poruncit să plece din oraș (An. 365) [126]. Iar dacă rămîne, a ordonat să fie pedepsit cu amenzi grele : găsind ca motiv de crimă în privința lui faptul că în timpul împăratului precedent a fost pedepsit cu fuga și nu a primit scaunul episcopal din porunca lui. De aceea, potrivit poruncii împăratului, se pregătea de fugă. Dar văzînd în jurul lui poporul de creștini în lacrimi a spus : «Aveți încredere, fiii mei, e un nor care va trece în curînd». Spunînd acestea, și-a luat rămas bun ; a încredințat Biserica unor prieteni plini de zel și a plecat din Alexandria. (Sozomen, V, 14).

CAPITOLUL XXVII

CUM A ÎNCURAJAT IULIAN CREDINȚA PĂGÎNĂ ÎN CIZIC

Între timp, printr-o solie la împărat, cei din Cizic își îndeplinesc obligațiile privind problemele lor și restituirea templelor ; lăudîndu-i pentru grija lor față de cele sfinte, împăratul le-a acordat tot ce au cerut. Dar pe episcopul Eleusie l-a alungat din oraș, ca unul care a jefuit templele și a statornicit să se dea alimente pentru văduve și să se înalțe mînăstiri pentru tinerele fecioare, îndemnîndu-i pe păgîni să-și lepede credința părintească și să treacă la învățătura creștină. Le-a in-

126. Data de 365 este eronată. După cum este cunoscut, împăratul Iulian a murit către sfârșitul lunii iunie 363.

terzis chiar pelerinilor creștini să vină în Cizic: crezînd că ei ar putea da naștere la răzvrătiri din cauza religiei și i-ar putea favoriza pe creștinii din orașul lor. Totodată a ordonat ca meșterii și făurarii de monede (de aici se vede ce erau *monetarii*, de care se face mențiune în *Pandecte)*, care, după orînduiala împăraților mai vechi, erau împărțiți în două părți, să locuiască în Cizic împreună cu soțiile și copiii. Căci aceștia furnizau în fiecare an publicului un adevărat dar: unii, hlamide pentru militari, alții, bani noi. Și pentru că Iulian a hotărît să stabilească ritul păgînilor cu orice chip, s-a gîndit să uzeze de forță și torturi împotriva celor care refuzau să aducă jertfe.

Dar a poruncit doar atît: în fiecare oraș să fie consemnat numărul lor, și nu a interzis ca aceștia să se roage. Căci știa că nici o necesitate nu poate să împiedice ceea ce a hotărît fiecare de bună voie. Pe de altă parte, se grăbea să-i îndepărteze din orașe pe clerici și pe întîistătătorii Bisericilor, străduindu-se ca absența lor să fie rezolvată cu încetul de Biserică și să nu existe nici slujitori întru cele sfinte, nici unii care să predice, sau să se ia parte la Taine; și așa, după timp îndelungat, se va așterne uitarea religiei fiecăruia. (Sozomen, V, 14).

CAPITOLUL XXVIII

DESPRE TIT, EPISCOPUL DIN BOSTRA

Așa că, printr-un ordin public, a poruncit celor din Bostra [127] să-l alunge departe din orașul lor pe episcopul Tit. După această poruncă, i-a pus sub urmărire pe clerici, ca și cum ei ar provoca tulburări în popor. Atunci Tit a trimis împăratului o scrisoare de contestație, spunînd că cetele de păgîni și de creștini se dușmănesc între ele și că, la îndemnul său, răzvrătirea creștinilor s-a potolit. După spusele acestea, împăratul s-a silit să ațîțe împotriva lui Tit dușmăniile poporului, scriind celor din Bostra că episcopul Tit i-a acuzat zicînd că poporul a încetat răscoala la îndemnurile lui, și nu din proprie voință; și îi sfătuiește să-l izgonească fiind dușman al poporului. Căci nu poruncea să se procedeze cum era just și legitim, ci, din ură pentru credință, se străduia să aducă învinuiri prin cuvinte, dar să facă răul prin fapte. De aceea, creștinii se împrăștiau prin orașe și provincii. De această situație au suferit și cei mai mulți dintre strămoșii mei. Tot atunci și bunicul, născut din tată păgîn, el și cu toată casa lui, care erau din neamul lui Alafion, s-au

127. Bostra, oraș în Arabia, avea o biserică foarte veche. Se știe că în 244, Origen a făcut o călătorie în acest oraș pentru a avea o discuție teologică cu episcopul locului, Beril, căzut în mrejele unor erezii.

creştinat cei dintîi, în Betelea, un sat din Gaza, mai populat şi avînd temple antice şi clădiri foarte frumoase, şi mai ales un Panteon, clădit pe o înălţime, care domina întregul sat. Locul acesta a fost numit lăcaş, cred că după un cuvînt grec şi sirian.

Se spune că autorul creştinării tuturor acestora a fost un monah, Ilarie. Căci atunci cînd Alafion a fost vătămat de demon, iudeii şi păgînii i-au făcut descîntece şi sacrificii de purificare, dar nu l-au putut ajuta cu nimic. Iar Ilarie, numai cît a invocat numele lui Hristos, a alungat demonul, iar pe el l-a trecut la religia creştină. Şi bunicul meu a progresat în expunerile şi interpretările Scripturilor noastre, căci era talentat şi plin de ştiinţă, fiind priceput şi în arta aritmeticii şi de aceea era foarte drag celor din Gaza şi din Ascalon şi, indirect, şi necesar în explicarea locurilor grele ale Sfintei Scripturi.

Aceştia cei dintîi au construit în locul acela biserici şi mînăstiri şi le-au împodobit cu cinste şi ospitalitate pentru pelerini şi indigeni.

Din neamul acela au fost pînă la noi bărbaţi foarte buni, pe care eu, de foarte tînăr, i-am văzut încărcaţi de ani [128]. (Sozomen, V, 14).

CAPITOLUL XXIX

IULIAN A PORUNCIT CA, DUPĂ CULTUL CREŞTIN, SĂ FACĂ ŞI PĂGÎNII CUVÎNTĂRI ŞI POMENI, SĂ ADUCĂ OFRANDĂ TEMPLELOR A ZECEA PARTE ŞI SĂ ÎNDEPLINEASCĂ CELELALTE OBICEIURI PE CARE LE AVEAU CREŞTINII

Şi astfel, împăratul, tot străduindu-se ca toată autoritatea sa să se extindă asupra lumii păgîne, suporta cu greu să vadă că mai degrabă creştinii îşi făceau datoria. Erau şi templele deschise şi păgînii aduceau sacrificii în oraş, conform voinţei lui. El însă se frămînta de grija ca nu cumva elanul lui să fie zădărnicit de numărul mare al creştinilor. Şi cel mai mult îl tulbura faptul că auzea că mulţi dintre preoţii săi au soţii creştine, şi fii, şi sclavi. Socotind însă că situaţia creştinătăţii constă în viaţa bună şi vieţuire comunitară, s-a străduit să împodobească pretutindeni templele păgîne cu construcţiile şi rînduiala religiei creştine, cu reşedinţe şi procesiuni, dar cu învăţături şi îndemnuri păgîne. A instituit lectori ai superstiţiilor lui în număr egal cu clericii, ca să celebreze cu solemnitate, şi anumite ore şi zile de cuvîntări. A mai ordonat

128. Istoricul Sozomen a scris *Istoria* sa *bisericească* în timpul împăratului Teodosie II (408—450) care i-a supus cartea la o cenzură severă.

de asemenea să aibă (acest cuvînt poate trebuie înlăturat) grija bărbaților și a femeilor care știu să mediteze la lume și viață, pe lîngă locuințele pelerinilor și ale săracilor, și la alte griji arătate cu privire la cei aflați în nevoie, aceasta constituind religia păgînilor, acțiuni care să se numească pietate.

A stabilit ca, dacă cineva greșește fără voia și știința sa, să suporte o ușoară mustrare, potrivit tradiției creștine, după penitență. Se spune că a căutat cu ardoare în special însemnările scrisorilor episcopilor prin care obișnuiesc cei care-și scriu, unul altuia, să-i recomande pe pelerini și unde pleacă, și de la cine vin, să se precizeze în toate chipurile ; și să fie recompensați după merit, dacă ar fi sau nu cunoscuți și prieteni, prin mărturia fățișă a semnului crucii.

Luînd în considerare toate acestea, era grăbit ca păgînii să se obișnuiască cu îndatoririle creștinilor. Dar fiindcă pentru mulți este greu de crezut că el ar fi vrut să urmeze strădaniilor creștinilor, nu avem cum să dovedim altfel decît cu cuvintele împăratului însuși. Căci a trimis lui Arsatie, episcopul Galatiei, o scrisoare în felul acesta :

Cultul păgînilor nu se desfășoară conform intenției noastre, din cauza nepăsării slujitorilor lui. Căci strălucirea, măreția și noblețea zeilor este mai presus de orice rațiune și speranță. Dar să fie zeii binevoitori gîndurilor noastre, cu toată nepăsarea pe care o avem ; căci grija lor față de noi s-a făcut în scurtă vreme atît de mare, cum la început nimeni nu și-ar fi închipuit să o implore măcar. Pentru ce, dacă credem că acest lucru poate fi de ajuns, și nu ne uităm cum grija pentru pelerini a îmbogățit cultul creștinilor, și multă mîngîiere în jurul mormintelor și al morților, și un devotament pentru raporturi cinstite, dar nu reale, ci considerate conviețuire pură ? Lucruri care la noi, cred eu, trebuie să se petreacă sub semnul adevărului. Nu e suficient deci ca tu să fii așa, ci toți sacerdoții dimprejurul Galatiei, pe care sau îi rogi, sau îi înduplеci prin rațiune, sau pur și simplu îi îndepărtezi de îndată din slujirea preoțească dacă nu-și pleacă zeilor capul, împreună cu soțiile, cu fiii și cu sclavii lor ; căci sclavii nu mai suportau să facă acest lucru, ori fiii lor îl disprețuiau, ori galileenii se purtau fără evlavie față de zei și mai curînd se purtau cu impietate, decît cu pietate. Apoi, îndeamnă-i pe toți ca preotul să nu se ducă la spectacole, să nu bea prin cîrciumi sau să exercite cine știe ce meserie ori lucrări rușinoase sau lipsite de onoare. Cei care se supun să fie în cinste, iar pe cei care nu se supun izgonește-i. Stabilește case de oaspeți în fiecare oraș pentru ca pelerinii să se bucure de îndurarea noastră ; și nu numai ai noștri, dar și cei străini care sînt lipsiți de mijloace. Și ca să ai posibilitatea să o faci, am dat de curînd un decret prin care toată Galatia să dea în

fiecare an treizeci de mii de banițe de grîu și șaizeci de mii de sextari de vin. A cincea parte din acestea trebuie plătită săracilor care rămîn în temple, restul, distribuit pelerinilor săraci. Căci e rușinos faptul că galileenii lipsiți de pietate nu-i părăsesc, ci mai curînd îi hrănesc pe iudei și pe cei asemenea lor, asemenea și pe ai noștri, iar ai noștri sînt părăsiți de mîngîierea alor noștri. De aceea învață-i și pe păgîni să strîngă contribuții în acest scop și satele păgînilor să aducă zeilor ca ofrande roadele pămîntului și instituie pentru ei acest fel de binefaceri învățîndu-i că odinioară aceasta a fost îndatorirea alor noștri. Căci și Homer aduce această dovadă, arătînd că Eumeu face acest lucru. Iar noi nu imităm exmplele bune ale alor noștri, ci îngăduim altora să fie indiferenți pînă la nerușinare, lăsîndu-i să necinstească pe zei, în loc să-i respecte.

Așa că, dacă voi afla că tu ai făcut așa, voi fi plin de bucurie. Pe conducătorii provinciilor să-i primești mai rar acasă ; trimite-le deseori scrisori. Nici unul din preoți să nu-i întîmpine cînd vin în oraș, cînd vin în templele zeilor, să nu fie întîmpinați la intrare și nici precedați de ostași și nicidecum de vreun slujitor al cultului nostru. Cînd ajunge în pragul templului să apară ca un oarecare. Tu însă, așa cum știi, ești judecător în lăuntrul templului. Căci acest lucru se pare că îl impune însăși hotărîrea sfîntă. Cei care se supun sînt evlavioși prin adevăr, cei care se opun dau dovadă de slavă deșartă. Căci ce se cuvine, sau ce ajutor merită acela care refuză să aibă favoarea mamei zeilor ? Cei care au neglijat-o nu vor rămîne numai fără pedeapsă, ci vor avea de îndurat și mînia noastră ; căci nu e îngăduit să fie cruțați aceia care i-au avut dușmani pe zei. Așa că sfătuiește-i ca, dacă vor să se bucure de protecția mea, să-și dea silința toți să aducă cinstire mamei zeilor [129]. (Sozomen, V, 16).

CAPITOLUL XXX

ÎN CE FELURI A ÎNCERCAT SĂ RIDICE PĂGÎNISMUL ȘI SĂ-I ÎNDRUMEZE PE SOLDAȚI SPRE CULTUL IDOLILOR

Împăratul, înfăptuind acestea pentru nimicirea creștinilor, nu s-a gîndit să-i îndemne pe supuși la aceasta și s-a rușinat să facă uz de forță pe față. Între timp, pentru ca să-i obișnuiască pe soldați cu păgînismul, s-a căznit să readucă la vechiul simbol semnul acela sublim al romanilor, pe care Constantin, așa cum s-a mai spus, l-a însemnat în

129. Ca «mamă a zeilor» a fost considerată zeița Gaea, personificare a pămîntului, element primordial din care se trăgeau toți ceilalți zei.

forma crucii. În imaginile publice l-a înfățișat pe Jupiter aducîndu-și din cer coroana și purpura, pe Mercur și pe Marte privindu-l, ca o dovadă a celui înțelept și puternic. Și recurgea la diferite reprezentări, pentru ca, prin mijlocirea puterii, pe neștiute să fie adorați zeii și în felul acesta supușii să fie înșelați în ascuns. Căci considera că, dacă le impune el însuși acest lucru, după aceea va realiza ce va voi. Iar cunoscîndu-i pe cei ce refuzau acestea, îi va face să le accepte prin forță, întorcîndu-i spre cultul romanilor pe cei ce ezitau, și pe cei care se opuneau hotărîrilor statului și propriei sale conduceri.

Puțini într-adevăr, supuși pedepsei, au cunoscut șiretenia ; fiindcă nu au vrut să se închine așa cum era obiceiul. Mulțimea însă, ca de obicei, se închina statuilor, din pură ignoranță. Totuși acest lucru nu i-a folosit împăratului. Gîndindu-se îndelung cum să înalțe credința păgînă, a găsit modalitatea ca să dea soldaților creștini coroana pentru merite cunoscute. Cum se apropia timpul cînd soldații primesc de obicei darurile împăratului (aceasta avea loc de cele mai multe ori în prima zi a lunii ianuarie sau în ziua de naștere a împăratului sau a orașelor de reședință imperială), a căutat cum ar putea să-i înșele pur și simplu, la adăpostul tradiției. Și a ordonat ca toți care se apropiau de mîna împăratului să-i ofere — sfătuiți de oficialități — tămîie aprinsă. Căci în fața lui era așezat un altar și tămîie, potrivit vechiului ceremonial al romanilor. Atunci însă unii și-au dovedit pe față tăria și nu au suportat nici să-i ofere tămîie aprinsă și nici să primească darul de la împărat. Altora însă, cu gîndul la lege și tradiție, nu le-a trecut măcar prin minte că ar comite un păcat. Alții însă, atrași de cîștig sau sub imperiul fricii sau determinați de o decizie bruscă, chiar dacă au înțeles, nu au vrut totuși să se abată de la credința păgînă. Și pentru că cei mai mulți, amăgiți de ignoranță, îl invocau între ei pe Hristos, la masă, sau la un pahar, așa cum e obiceiul, cineva le-a răspuns, zicînd : Pentru ce îngăduiți să fie invocat Hristos, de care v-ați lepădat puțin mai înainte, atunci cînd primind darul împăratului, ați pus tămîie în foc ? Cînd au auzit soldații acestea și au înțeles cele petrecute, apărînd pe neașteptate în fața tuturor au început să alerge și dînd năvală îl strigau pe Dumnezeul lor și arătau tuturor oamenilor că sînt creștini și că își vor păstra credința, că ceea ce au făcut a fost din ignoranță și că, dacă se poate spune, numai mîna a fost păgînă, dar nu au acționat în deplină cunoștință. Și ajungînd pînă la împărat, au aruncat aurul pe care îl primiseră și cereau cu glas tare să primească ceea ce le-a dat și să-i ucidă și pe ei. Căci mărturiseau că au făcut penitență, pentru că mîna lor

dreaptă păcătuise fără știință și se străduiesc să supună întregul trup pedepsei, pentru Hristos. (Sozomen, V, 16).

Aceste lucruri au stîrnit mînia împăratului. Și în primul rînd a poruncit să li se taie capul. Fiind duși la moarte, urmați de popor, de cei care admirau virtutea lor dovedită pentru credință, au ajuns la locul unde de obicei sînt pedepsiți cei vinovați. Atunci cel mai bătrîn dintre toți l-a rugat pe călău să taie, înaintea tuturor, capul unui adolescent cu nume de roman, ca să nu se descurajeze privindu-i pe ceilalți. Și cînd tînărul și-a pus genunchii în pămînt și călăul și-a scos sabia din teacă, a venit degrabă un crainic care a strigat să oprească execuția. Mai tîrziu tînărul acela, scăpat de la ucidere, spuse : Un roman nu a fost vrednic să fie numit martir al lui Hristos. Și cu toate că împăratul răuvoitor a interzis vărsarea de sînge, totuși, mînat de invidie, nu le-a îngăduit să locuiască în orașe, ci i-a trimis în exil, în locurile cele mai îndepărtate ale romanilor. (Teodoret, III, 16).

Iar după aceea a poruncit să nu intre în palat aceia care refuză să aducă jertfe ; și a dat ordin ca aceia să nu facă parte din nici un colegiu, nici din for, nici din vreo judecătorie, nici din vreo demnitate și nici din vreun loc în administrație. (Sozomen, V, 17).

CAPITOLUL XXXI

DESPRE TRUPUL MARTIRULUI VAVILA ȘI DESPRE STATUIA LUI APOLO DISTRUSĂ DE TRĂSNET

Pe cînd deci Iulian aștepta la oracolul lui Apolo din Dafne răspunsul cu privire la victorie în războiul cu parții, și el se plîngea de vecinătatea trupului martirului Vavila, a poruncit să dezgroape corpul acestuia. Pentru aceasta, în timpul festivității, pe cînd creștinii intonau psalmi purtînd trupul martirului, și, spre indignarea împăratului, un tinerel, Teodor, povestea nenumăratele torturi la care a fost supus, deci cînd se petrecea aceasta, un demon fals a făcut să crească gloria martirului, arătînd mai limpede minciuna. Căci un fulger trimis din cer a aprins întregul templu și a făcut praf însăși statuia lui Apolo pitianul — căci era din lemn și aurită pe dinafară. Aflînd aceasta în timpul nopții, prefectul de atunci din Orient, pe nume Iulian, unchiul lui Iulian, a venit în grabă la Dafne, vrînd să ofere zeului său satisfacție și văzîndu-l transformat în cenușă, îi lovea cu vergile pe νεωκόρους (adică paznicii templului), crezînd că această faptă a fost comisă de

vreun creştin. Deşi torturaţi, aceştia nu au vrut să mintă, strigînd că incendiul a început de deasupra, nu de jos. La acestea şi ţăranii veniţi din locurile învecinate au spus că au văzut cum fulgerul a fost pornit din cer. (Teodoret, III, 9 şi 10).

CAPITOLUL XXXII

DESPRE CONFISCAREA VASELOR SFINTE DIN BISERICI ŞI CUM AU FOST PEDEPSIŢI DE VOINŢA DIVINĂ PREFECTUL IULIAN ŞI FELIX, PENTRU CĂ AU DISPREŢUIT BISERICA

În timpul acesta au poruncit să fie destinate tezaurului fiscal vasele sfinte din biserici. Fiind înlăturate porţile bisericii mai mari, sanctuarul a devenit accesibil tuturor. Intrînd în biserică Iulian, prefectul Orientului, a intrat şi Felix, prefectul tezaurului regal, şi, odată cu ei, Elpidie, păzitorul bunurilor particulare. Se spune că Felix şi Elpidie au fost întîi creştini şi s-au lepădat de credinţă vrînd să fie supuşi unui împărat necredincios. Iar prefectul Iulian a urinat fără ruşine în sfîntul altar ; şi în timp ce Euzoie a încercat să-l împiedice, el l-a lovit în cap. Se spune însă că a zis că religia creştină a fost părăsită de providenţa divină. Apoi Felix, văzînd podoabele vaselor pe care Constantin şi Constanţiu le oferiseră adesea, spuse : Iată vasele în care este slujit Fiul Mariei. Dar pentru aceste impietăţi şi prezumţii necugetate au fost, nu după multă vreme, loviţi de pedepse. Căci curînd după aceea Iulian, ţintuit de o crudă infirmitate, a murit în urma putrezirii viscerelor. Şi nu elimina murdăria pe căile digestive, ci gura nelegiuită, care rostise blasfemii, a ajuns să fie organul acestei evacuări. Se spune că soţia lui a fost renumită pentru credinţa ei şi ea i-a spus : Se cuvine să aduci laudă Mîntuitorului Hristos, bărbate, fiindcă prin această boală ţi-a arătat măreţia puterii Sale. Căci nu ai fi putut cunoaşte pe Cel împotriva căruia ai vrut să lupţi, dacă obişnuita îndelungă-răbdare nu ţi-ar fi trimis în chip miraculos aceste chinuri. Cunoscînd dară prin aceste cuvinte şi prin suferinţele neîntîrziate cauza bolii, îl ruga pe împărat să fie redată biserica acelora cărora le-a fost luată. Dar nu l-a înduplecat nici pe el şi a ajuns la capătul vieţii. Iar Felix, lovit şi el neîntîrziat de boală prin puterea divină, a vărsat sînge pe gură o zi întreagă. Şi apoi, noaptea, după ce s-au deşertat toate venele corpului, şi pierzîndu-şi toată puterea, s-a stins şi el, încredinţîndu-se morţii veşnice. (Teodoret, III, 11 şi 12).

CAPITOLUL XXXIII

CUM S-A CONVERTIT LA ANTIOHIA FIUL SACERDOTULUI

Între acestea, un tînăr, fiu de preot (păgîn) crescut în necredință, a trecut în acel timp în adunarea creștinilor. Era pe atunci o femeie de o deosebită considerație și strălucea prin cinstea de diaconiță. Aceasta era prietenă cu mama tînărului și de multe ori cînd mama venea la ea, îl îmbrățișa pe copil și îl îmbia spre slujirea numelui de creștin. Pe urmă, după moartea mamei, venea tînărul la ea și se bucura de învățătura obișnuită. Cînd și-a însușit bine înțelepciunea ei, a întrebat-o pe învățătoare cum ar putea să evite religia tatălui și să dobîndească puterea de a predica adevărul. Ea i-a spus să fugă de la tatăl lui și să-L urmeze pe Creatorul ei și al lui și să se ducă în alt oraș, unde se scape de urmărirea împăratului necredincios și i-a făgăduit să aibă ea însăși grijă de el. La aceasta, tînărul i-a spus : Voi reveni, apoi, și îmi voi încredința sufletul ție. Au trecut cîteva zile și Iulian a venit la Dafne ca să celebreze sacrificiile publice. Împreună cu el, și tatăl tînărului, căci era sacerdot și obișnuia să-l urmeze pe împărat ; împreună cu el erau și acest copil și fratele lui, avînd însărcinarea să servească masa împăratului. De obicei sacrificiile se celebrau timp de șapte zile la Dafne. În prima zi, cînd tînărul stătea în fața patului împăratului și împărțea solemn bucatele, cuprins de oroare a venit în grabă în orașul Antiohia, la femeia aceea minunată. Eu am venit — spuse — și nu te înșel în cele făgăduite ; iar tu, gîndind la salvarea amîndurora, ține-ți făgăduiala. Ea s-a ridicat pe dată, l-a însoțit pe tînăr la Meletie, om al lui Dumnezeu, care i-a ordonat să locuiască în partea superioară a casei. Între timp, tatăl, căutîndu-și fiul, a trecut și prin Dafne și, venind în oraș, cutreiera toate străzile și cartierele, cercetînd cu ochii peste tot și căutînd să-l descopere. Cînd a ajuns în locul unde își avea locuința sfîntul Meletie, avînd o bănuială, l-a văzut pe fiu privindu-l de la fereastră. Și dînd fuga, l-a prins și l-a dus acasă. Întîi l-a chinuit, apoi i-a pus pe mîini, pe picioare și pe spate greutăți încinse în foc. După asta l-a lăsat legat în cameră cu ușile încuiate și s-a dus la Dafne.

Acestea le-am auzit de la un bărbat bătrîn, care le povestea. Acesta a mai adăugat că, plin de Duh Sfînt și de har, băiatul a sfărîmat toți idolii tatălui și a început să rostească blesteme împotriva neputinței lor. După asta, gîndindu-se la ceea ce a făcut, s-a înspăimîntat de venirea tatălui și L-a rugat pe Domnul Hristos să-l ajute să zdrobească zăvoarele și să deschidă ușile : «Pentru Tine, Doamne, am făcut acestea

și nu mi-a fost teamă să le fac». Zicînd acestea, au căzut deodată zăvoarele și s-au deschis ușile. Iar el a venit din nou la învățătoare, care, îmbrăcîndu-l cu haine femeiești și hotărîndu-i să stea în casă, după cîtăva vreme l-a dus din nou la sfîntul Meletie. Acesta l-a dat în mîna lui Chiril, episcopul din Ierusalim, și așa au venit în Palestina în timpul nopții. Acesta, după moartea lui Iulian, l-a îndrumat și pe tatăl tînărului la adevărul creștin. Printre altele mi-au fost povestite și acestea. (Teodoret III, 13).

CAPITOLUL XXXIV

CUM A SPURCAT IULIAN TOATE CU APELE DE LA SACRIFICIU ȘI I-AU STAT ÎMPOTRIVĂ IUVENTIE ȘI MAXIMIN

În timpul acesta Iulian se înarma fără rușine împotriva evlaviei credinței, dar la înfățișare se prefăcea blînd ; și pregătea curse ca să-i înșele pe nevinovați. Întîi a spurcat prin sacrificii fîntînile orașului, apele din Dafne, ca fiecare din cei care beau apa să fie cuprins de groază. Și cum umplea cu nelegiuirea aceea chiar alimentele care se vindeau populației (căci erau stropite cu apa aceea și pîinea și carnea și fructele și zarzavaturile și toate cele cîte se mănîncă), văzînd acestea cei care căpătaseră numele mîntuirii oftau și strigau cînd vedeau asemenea oroare. Și totuși mîncau, supunîndu-se legii Apostolului : *«Mîncați,* zice *(I Cor. 10, 27), tot ce se vinde la măcelărie, fără să întrebați nimic pentru conștiință».* Dar doi militari vestiți, căci erau scutieri ai împăratului, la un ospăț s-au revoltat mai tare de această oroare și au folosit cuvintele minunaților străluciți care au crescut în Babilon, zicînd : Ne-ai lăsat unui rege nedrept care s-a depărtat de Tine mai mult ca toate neamurile care sînt pe pămînt. Aceste cuvinte au fost transmise împăratului de unul dintre convivi. Împăratul, aducîndu-i de îndată la el pe aceia foarte tari, i-a întrebat ce au vorbit. Ei, văzînd un prilej de încredere în întrebarea împăratului și încurajînd zelul lui lăudabil, au spus următoarele, îndemnați de obișnuința evlaviei : O. împărate, noi care am respectat pînă acum legile care trebuie lăudate și pe care le-au așezat Constantin și fiii săi, regretăm acum văzînd că toate sînt pline de groază, iar alimentele și băutura sînt spurcate. Acestea le-am deplîns și acasă și le plîngem și în fața ta ; căci acest lucru nu ne place la domnia ta.

Auzind acestea, el, numit de cei asemeni lui blînd și filosof, și-a arătat un chip plin de îndurare, dar și-a arătat imediat fața impietății, poruncind să fie bătuți crunt. I-a lipsit și de lumină, ba mai mult, cum

e mai adevărat, i-a eliberat de nenorocirea acelor vremuri și a avut grijă să le fie oferite cununile victoriei. Căci se prefăcea că vrea să depărteze de la ei vina injuriei imperiale și a poruncit ca aceasta să se răspîndească în public, căci vedea cu ochi răi onoarea și pe apărătorii exagerați ai adevărului ce se numeau martiri. Numele acestora au fost Iuventie și Maximin, cărora orașul Antiohia, ca cinstitoare a celor care luptă pentru credință, le-a închinat un monument de preț, care este cinstit și în zilele noastre prin serbări în fiecare an. Dar și mulți dintre nobili și cei care aveau parte de asemenea încredere dintre cei cu o deosebită demnitate, au dobîndit aceleași coroane. (Teodoret, III, 14).

CAPITOLUL XXXV

VALENTINIAN, CARE A DOMNIT DUPĂ EL, L-A LOVIT PE SLUJITORUL TEMPLULUI PENTRU CĂ A FOST STROPIT CU APĂ DE LA JERTFE

Valentinian, care nu după mult timp a ajuns împărat, era pe atunci numit conducătorul a o mie de lăncieri din preajma palatului. Acesta nu și-a ascuns zelul pe care-l avea pentru credință. Într-una din zile, cînd acela care trebuia lovit de trăsnet intra în comunitate în templul Fortunei și de amîndouă părțile ușilor stăteau slujitorii templului, care, cum spuneau chiar ei, purificau prin stropire pe cei care intrau, Valentinian, care mergea înaintea împăratului, a văzut pe hlamida sa o picătură din apa de stropire. Și, indignat, l-a lovit cu pumnul pe slujitorul templului, zicînd că a fost murdărit, nu purificat. Împăratul, văzînd aceasta, a poruncit să fie dus sub pază și destinat sihăstriei. Dar după ce a trecut un an și cîteva luni, Valentinian, ca răsplată a unei mărturisiri, a primit imperiul. Căci nu numai în viața cealaltă, Dumnezeu îi cinstește pe cei care Îl iubesc, dar uneori acordă chiar pe loc recompense pentru faptele bune și prin recompensele prezente încurajează nădejdea. (Teodoret III, 15).

CAPITOLUL XXXVI

DESPRE MARTIRUL ARTEMIE ȘI DESPRE STAREȚA PUBLIA

Pe Artemie, care pe vremea lui Constanțiu a fost comandantul Egiptului, pentru că în vremea aceea a distrus multe statui ale idolilor, nu numai că l-a lipsit de orice posibilități, dar l-a pedepsit cu tăierea capului. Acestea și altele asemănătoare le-a îndurat acela plin de blîndețe și străin de orice mînie, așa cum îl numeau necredincioșii. Să adaug

la acestea chiar minunea unei femei care cu zel divin a disprețuit necredința aceluia. Publia era în vremea aceea foarte renumită și înzestrată cu virtuți de preț. Aceasta, la scurt timp după ce și-a plecat capul jugului căsniciei, a dăruit Creatorului rod vrednic de cinste. Căci Ioan, statornicit de multă vreme preot în Antiohia și respingînd adesea decretele guvernatorului apostolic, a răsărit din trupul acelei femei minunate. Aceasta, avînd în preajma ei adunarea celor care păzeau fecioria în demnă viețuire comunitară, lăuda adesea împreună cu ele pe Făcătorul și pe Mîntuitorul Dumnezeu. La trecerea împăratului pe acolo ele cîntau în cor, cu glas limpede, judecînd demn de dispreț și derîdere pe cel care se înșeală și făcînd să răsune mai puternic acele cîntări care parcă preamăreau slăbiciunile idolilor. Spuneau cu David : *«Statuile neamurilor argint și aur, operele mîinilor oamenilor»*. Și iarăși : *«Să fie asemenea lor cei care le fac și toți cei care au încredere în ei» (Ps. 113, 4, 8).*

Auzind acestea împăratul, tare înfuriat, cînd a trecut pe acolo le-a poruncit să tacă. Dar ele, temîndu-se prea puțin de porunca lui, au cîntat în cor cu mai mult avînt. Cînd a trecut din nou, ele intonau : *«Să se scoale Dumnezeu și să se risipească vrăjmașii Lui» (Ps. 67, 1).* Cuprins de furie, împăratul a poruncit să-i fie adusă conducătoarea corului. Deși a văzut-o topită de bătrînețe, nu s-a înduioșat nici de slăbiciunea trupului și nici nu s-a străduit să-i cinstească virtutea sufletului, ci a poruncit unor derbedei să o pălmuiască. Ea, primind ocările acelea ca pe o cinstire deosebită, s-a întors acasă și îl înfiera pe el în cunoscute melodii spirituale, ca și cum compozitorul acelei cîntări ar fi îndepărtat de Saul un spirit răufăcător. Căci și Iulian, în rătăcirea lui, îndreptînd demonii către el își pierdea mințile împotriva darului evlaviei. (Teodoret, III, 17).

CAPITOLUL XXXVII

DESPRE VASILE ȘI GRIGORIE

Nu mică era întristarea lui Apolinarie Sirul înzestrat cu multă știință, ca și a lui Vasile și Grigorie [130] din Capadocia, cuvîntători creștini ai acelor timpuri, și mulți alți bărbați cu darul elocinței. Unii dintre ei au fost plini de zel pentru adevărata slavă, alții au fost cuprinși de nebunia ereziei ariene. De aceea, considerînd că creștinii trebuie înar-

130. Sfîntul Vasile cel Mare († 379), arhiepiscopul Cezareei Capadociei, și prietenul său Sfîntul Grigorie de Nazianz († cca 390) au fost colegi de studii la Atena cu Iulian Apostatul.

mați, le-a interzis să se instruiască prin lecțiile lor. Atunci Apolinarie, pentru că era învățat și ingenios totodată, a prezentat în versuri eroice, după modelul poemelor lui Homer, antichitatea ebraică de pînă la imperiul lui Saul și a împărțit întreaga operă în douăzeci și patru de cărți, dînd fiecăreia numele unei litere, conform împărțirii homerice. A mai făcut și o altă operă, după fabulele lui Menandru, lucrate prin asemănare cu comediile ; a imitat și tragediile lui Euripide și lira lui Pindar. Și, pentru a completa, preluînd teme din Sfînta Scriptură, a compus toate temele enciclopedic, foarte asemănătoare celor grecești, prin număr, calitate, moravuri, compoziție, caracter și dispoziție. Și nu le cinsteau din cauza bătrîneții oamenilor și pe care le credem că sînt plăcute de folosit, ci, după părerea mea, le considerau (pe cele ale lui Apolinarie) egale cu ale celor vechi. Căci a făcut chiar împăratului o carte, deloc obscură, împotriva filosofilor păgîni, pe care a intitulat-o «Pentru adevăr». În această carte, fără să vorbească de mărturiile sfinte, a dovedit că și aceia s-au înșelat, el însă cunoaște adevărul despre Dumnezeu. Luînd cunoștință de aceasta, împăratul a scris episcopilor cunoscuți : Am citit și am dezaprobat. I-au răspuns episcopii : Și dacă ai citit, tot n-ai înțeles ; căci dacă ai fi înțeles, n-ai fi dezaprobat. Unii spun că scrisoarea a fost a lui Vasile, întîistătătorul Bisericii din Capadocia, ceea ce nu e de necrezut. Dar, fie că e a lui, fie că e a altuia, este drept să lăudăm învățătura despre virtute. (Sozomen, V, 17).

CAPITOLUL XXXVIII

DESPRE ACEIA CARE, DE DRAGUL BANILOR, S-AU ÎNDEPĂRTAT DE CREDINȚĂ

Mulți care, nu pe bună dreptate, aveau numele de creștini, pentru că puneau banii și onorurile prezente mai presus de fericirea adevăratei credințe, au ajuns pînă la nelegiuirea de a aduce sacrificii. Unul dintre aceștia a fost sofistul Eubol din Constantinopol. Urmînd obiceiurile împăraților, el s-a prefăcut un fervent creștin sub Constanțiu, dar sub Iulian a devenit repede păgîn ; iar după Iulian voia din nou să fie creștin. Prosternat cu capul înainte în fața ușilor bisericii, el striga cu glas mare : Călcați-mă în picioare, smintit ce sînt ! (Socrate, III, 11).

CAPITOLUL XXXIX

CUM A JEFUIT IULIAN DE BANI PE CREȘTINI

Cum Iulian se îndrepta împotriva perșilor, voind să se răzbune pentru faptul că sub Constanțiu ei invadaseră granițele romanilor, și știind că în lupte se întîmplă adesea nenorociri, și fiindcă avea nevoie de bani mai mulți, a găsit modalitatea să jefuiască de bani pe creștini. Le-a pretins bani mulți celor care nu voiau să aducă sacrificii și, de fapt, erau impuși creștinii. Căci fiecare dintre ei dăruia după starea sa materială și împăratul, printr-o colectă nedreaptă, s-a justificat pe nedrept. Căci unde nu era, aplica această lege ; iar unde era, lua el însuși. Așa că păgînii i-au asuprit greu pe creștini ; uneori îi chinuiau și prin torturi corporale. Cînd împăratul auzea acestea, le răspundea creștinilor care se duceau la el, împiedicîndu-i să se apere : E de datoria voastră să îndurați cu răbdare suferințele ; căci aceasta este învățătura Dumnezeului vostru. (Socrate, III, 11).

CAPITOLUL XL

CUM ȘI-AU BĂTUT JOC DE EL LOCUITORII DIN ANTIOHIA

Și a venit împăratul în Antiohia cu gînd să lupte împotriva perșilor. Cum poporul se plîngea că marfa de vînzare abundă, dar se vinde mai scump, voind să-și arate bogăția generozității sale, a stabilit prețuri mai mici decît trebuia în piața unde se făceau vînzări. Și după ce au fugit cîrciumarii și diferiții negutători, au lipsit cele necesare. Cei din Antiohia însă cu greu au suportat acestea și i-au adus insulte împăratului. (Sozomen, V, 18). Se plîngeau împotriva lui și făceau glume la adresa bărbii lui : barba lui era cam lungă. Spuneau deci : să-i fie tunsă, ca barba lui să folosească la funii. Și fiindcă de multe ori el sacrifica idolilor un taur pentru credința lui, a poruncit să se facă un altar în formă de taur, în întregime din aur. Oamenii, bîrfindu-l spuneau : taurul ăsta o să răstoarne lumea. Înfuriat pînă la mînie de aceste insulte a amenințat că va distruge orașul Antiohia. De aceea, voind să se întoarcă la Tars în Cilicia, a poruncit să fie pregătite cele necesare. Sofistul Libaniu l-a făcut să renunțe la această intenție, scriind o carte în favoarea celor din Antiohia și, celor din Antiohia, despre mînia împăratului, cărți pe care nu le-a publicat. Iar împăratul, refu-

zînd să se răzbune prin intervenţii militare, a îndepărtat mînia indignării sale prin injurii reciproce. Căci a scris o carte plăcută şi destul de civilizată împotriva celor din Antiohia, pe care a numit-o Antiohica. Dar a săvîrşit multe rele împotriva creştinilor chiar în oraşul acela. (Socrate, III, 15).

CAPITOLUL XLI

DESPRE STATUIA LUI HRISTOS, DĂRÎMATĂ DE IULIAN

Nu voi trece sub tăcere, ci voi povesti ceea ce s-a întîmplat sub Iulian. Căci a fost un semn al puterii lui Hristos şi un indiciu al mîniei lui Dumnezeu împotriva împăratului. Cînd a aflat că în Cesareea din Filippi, oraş al Feniciei, care se numea Panea, există o statuie deosebită a lui Hristos, pe care a ridicat-o acolo femeia aceea vindecată de curgere de sînge, după ce a dat-o jos, a aşezat acolo propria lui statuie. Cînd a căzut din cer un trăsnet năprasnic, statuia a fost despicată pînă aproape de piept, iar capul şi gîtul au fost aruncate într-o parte şi înfipte în pămînt. Dar cealaltă parte a rămas pe loc pînă azi şi a păstrat semnul fulgerului. Atunci păgînii au tîrît statuia lui Hristos şi au sfărîmat-o. Mai tîrziu însă creştinii, adunînd bucăţile, au reconstituit statuia aşezînd-o în biserică, unde se păstrează şi azi. Această statuie, aşa cum relatează Eusebie, se ştie că este leacul tuturor patimilor şi suferinţelor. Lîngă ea au crescut nişte ierburi de o specie pe care nu o cunoaşte nici un medic de pe pămîntul nostru. (Sozomen, V, 20).

CAPITOLUL XLII

DESPRE BINEFACERILE IERBURILOR CARE CRESC LÎNGĂ LOCUL IZVORULUI DĂTĂTOR DE VINDECĂRI PRIN HRISTOS ŞI DESPRE MINUNILE CARE SE PETRECEAU, ÎN DIFERITE LOCURI, PENTRU NUMELE LUI HRISTOS

Eu cred că, odată cu venirea lui Dumnezeu, nici o minune şi nici o binefacere nu trebuie socotite de necrezut. Căci şi multe alte minuni, petrecute în oraşe şi sate şi de multe ori în provincii, au fost transmise din vechime ca fiind adevărate — lucru pe care-l voi dovedi îndată.

Este în Palestina un oraş numit Nicopole, care, deşi e încă un sat, cartea sfîntă a Evangheliei îl numeşte Emaus. După devastarea Ierusa-

limului și victoria asupra Iudeii, romanii l-au numit Nicopole, după sfîrșitul victorios al războiului. La intrarea în acest oraș, la răscrucea unde se știe că, după înviere, Hristos a mers cu Luca și Cleopa, avînd de gînd să meargă în alt sat, este un izvor cu ape bune de leac, care înlătură suferințele oamenilor și curăță animalele suferind de diverse boli. Așa cum se întîmplă, se spune că pe drum a apărut Hristos însoțit de ucenicii Săi și și-a spălat picioarele și astfel apa a devenit tămăduitoare pentru diverse suferințe. Se spune chiar că în Hermopol din Tebaida, un arbore care e numit Perseidis ar tămădui bolile multora dacă este legat de gîtul bolnavului fructul sau frunza sau o bucată din coaja lui. Despre acest arbore se spune că, pe cînd Iosif a fugit de Irod în Egipt, cu Hristos și cu Sfînta Fecioară Maria, a ajuns în orașul Hermopol. Imediat ce au intrat în oraș, acest copac, neputînd doar răbda apropierea Mîntuitorului Hirstos, s-a închinat pînă la pămînt și L-a adorat cu umilință. Am povestit despre arborele acesta lucrurile pe care le-am auzit de la mulți. Cred însă că acesta a fost un semn făcut cetățenilor de prezența divină ; sau pentru că acest arbore era adorat de religia păgînă pentru măreția și frumusețea lui, s-a înclinat, neputînd suporta divinitatea lui Hristos. Dar din cauza demonilor care tremurau cînd vedeau pe cel ce distrugea asemenea lucruri ca și toate statuile egiptenilor, conform proorocirii lui Isaia, după alungarea demonului, pentru a-L mărturisi pe Hristos arborele a rămas gol. La egipteni și la palestinieni se păstrează dovezile faptelor petrecute. (Sozomen, V, 20).

CAPITOLUL XLIII

CUM I-A ÎNARMAT IULIAN PE IUDEI ÎMPOTRIVA CREȘTINILOR ȘI DESPRE TEMPLUL DIN IERUSALIM

Și așa Iulian i-a înarmat chiar pe iudei împotriva creștinilor. Convocîndu-i, în primul rînd, i-a întrebat pentru ce nu aduc jertfe cînd legea le ordonă să aducă, și cum ei au răspuns că într-un singur loc li s-a îngăduit să aducă sacrificii, el a poruncit de îndată Dumnezeului pe care-L ura să refacă templul distrus ; credea, nefericitul, că el poate să se împotrivească cuvîntului Domnului al cărui adevăr s-a vădit odată în plus prin acest fapt.

Iudeii primind cu plăcere cuvintele acestea au trimis vorbă tuturor iudeilor din toate părțile lumii. Aceștia, oriunde se întîlneau, ofereau bucuros bani pentru ridicarea templului ; și împăratul a trimis o sumă

mare de bani, nu din dărnicie, ci ca să se împotrivească adevărului. A trimis și un conducător, pe cel mai vrednic realizator dintre meșterii necredincioșilor. Căci se spune că pentru a face curățirea terenului, au avut găleți de argint și coșuri și luntri. Și cînd au început să sape, oamenii lucrau mult în ziua fixată; dar noaptea se înălța pămînt din vale. Așa că după ce înlăturau și ce rămăsese din temeliile dinainte, pregăteau altele noi. Și după ce au pregătit, un vînt puternic s-a pornit deodată, s-a iscat furtună și vijelie și au fost împrăștiate toate cele ce fuseseră pregătite. Și purtîndu-se ei ca niște nebuni, neavînd deloc conștiința răbdării divine, s-a pornit întîi un groaznic cutremur de pămînt. Și cine nu a fost pătruns de tainele divine, a fost zdrobit. Dar cum nici acest semn nu i-a îngrozit, focul care ieșea din temeliile pe care le săpau a ars pe mulți dintre cei care săpau, altora le-a ars mîinile. Și noaptea, cînd mulți dintre ei dormeau în porticul învecinat, a căzut deodată chiar porticul, împreună cu acoperișul și i-a strivit pe cei care dormeau. În altă zi, s-a arătat pe cer semnul strălucitor al crucii mîntuitoare [131]. Pînă și hainele iudeilor erau pline de mici semne de cruce, fără însă să strălucească, ci colorate în negru. Așa că răzvrătiții gîndind bine la acestea și cutremurîndu-se de biciul divin, au revenit la ai lor, mărturisind că există Dumnezeu, dovedit, răstignit pe lemn de strămoșii lor.

Iulian auzind aceasta, în timp ce era deja vestit de toți, nu l-a cuprins totuși teama, căci avea inima împietrită, ca și Faraon. (Teodoret, III, 17).

---

131. Despre arătarea unei cruci luminoase pe cer scriu istoricul Sozomen în *Istoria bisericească* (IV, 5) și Sfîntul Chiril al Ierusalimului, care a descris această apariție cu totul neobișnuită, la anul 351, împăratului Constanțiu. A se vedea *Epistola către Constanțiu, preabinecredinciosul împărat, despre semnul luminos al crucii, arătat pe cer, care a fost văzut în Ierusalim*, tradusă și publicată odată cu *Catehezele*, partea II, București 1945, p. 599—604. Sfîntul Chiril relatează între altele: «În aceste sfinte zile ale Sfintelor Cincizeci de zile, la 7 mai, pe la ceasul al treilea din zi, s-a arătat pe cer o cruce foarte mare făcută din lumină, care se întindea de deasupra Golgotei pînă la sfîntul Munte al Măslinilor. N-a fost văzută de unul sau doi, ci s-a arătat cu totul lămurit la întreaga mulțime a cetății. Să nu se creadă apoi că a trecut iute ca o nălucă; dimpotrivă, a fost văzută cu ochii timp de mai multe ceasuri pe pămînt; prin strălucirea sa orbitoare întrecea razele soarelui. Fără îndoială, crucea luminoasă ce s-a arătat pe cer ar fi fost întunecată de soare, fiind biruită de strălucirea razelor lui, dacă ea n-ar fi oferit privitorilor o strălucire mai mare decît a soarelui» (p. 601).

CAPITOLUL XLIV

DESPRE RĂZBOIUL CU PERȘII ȘI FELUL CUM A PIERIT ATUNCI IULIAN

Cînd perșii au aflat că a murit Constanțiu, au venit plini de încredere la granițele romanilor, declarînd război. Pentru aceasta, Iulian, după ce a strîns armata, a trimis la Delfi, la Delos și la Dodona, ca să capete răspuns dacă, pornind război, va izbîndi. Atunci toți profeții îi și dădeau încredere ca să lupte și îi și făgăduiau izbînda. Un singur răspuns însă nu va fi greu să îl înscrie ca exemplu de minciună și corupere. Căci acesta sună astfel : Acum noi, zeii toți, pășim, consemnînd trofeele victoriei de lîngă fluviul Tir. Eu, Marte, voi fi comandantul luptător al lor. Așadar se cuvine ca ei să dea pe față ridicolul acestor profeții, care îl numesc pe Apolo Pitianul domn înțelept și stăpîn al muzelor.

Eu însă mă încrîncen dovedind minciuna coruperii lui. Căci a spus Tir, voind să spună fluviul Tigru ; fiindcă numele lui este asemănător cu al Tirului. Fluviul acesta însă, prăvălindu-se din munții Armeniei și curgînd prin ogoarele asirienilor, se varsă în golful persic. Iar nefericitul, înșelat de aceste răspunsuri, visa și treaz victoria ; și după lupta cu perșii se pregătea să pornească război cu cei din Galileea, căci așa îi numea pe creștini, considerînd că e o rușine să se războiască cu ei, deși ar fi trebuit să acorde mai multă importanță vitejiei lor. Căci Socrate, chiar dacă ar fi fost numit Critias, iar Pithagora, Phalaris, nu ar fi avut parte de vreo neplăcere din cauza schimbării numelui ; și nici Nereu, dacă ar fi fost numit Tersites, nu și-ar fi pierdut frumusețea cu care l-a înzestrat natura. Neputînd cuprinde cu mintea nimic din toate acestea, a considerat că, prin această denumire, ne atribuie nouă ceva monstruos. Și încrezător în răspunsul înșelător, amenința că va pune în biserici statui ale demonilor. (Teodoret, III, 18).

După aceste amenințări, a fost înfrînt de un singur om în Bereea. Căci acesta era nobil și era în fruntea senatului din orașul său ; iar zelul lui întru Hristos l-a făcut vestit. Căci văzînd că fiul său a decăzut în lipsa de credință care era răspîndită pe atunci, l-a alungat din casă și l-a renegat în public. Fiul, întîlnindu-l pe împărat pe drum, în orașul învecinat, i-a făcut cunoscută renegarea lui de către tatăl său. Împăratul i-a ordonat tînărului să nu vorbească nimic, făgăduindu-i să-l înduplece pe tată. Și cînd a ajuns în Bereea, i-a invitat la prînz pe nobili și pe mai-marii orașului ; printre aceștia era și tatăl aceluia și i-a poruncit să ia masa împreună cu fiul lui. Și i-a spus tatălui, în timpul mesei :

Nu mi se pare drept să obligi pe cineva să se abată de la voința sa și să-și schimbe gîndurile, dacă nu vrea. Nu-i mai impune fiului tău să urmeze învățăturile tale, dacă el refuză. Căci nici eu nu te oblig să urmezi religia mea, deși aș putea foarte bine să te silesc. Acela, înțelegînd că e vorba de religia divină, spuse : Vorbești, împărate, de acesta care se înșală, care îl urăște pe Dumnezeu și care pune minciuna înaintea adevărului ? Atunci, împăratul, afișînd o figură milostivă, spuse : Nu-l mai ponegri. Și întorcîndu-și fața de la el, spuse tînărului : Am eu grijă de tine, fiindcă nu pot să-l îndemn pe tatăl tău să o facă.

Am relatat acestea nu degeaba, ci voind să arăt nu numai credința acelui om minunat, și cît de disprețuită era puterea lui Iulian de mai mulți oameni. (Teodoret, III, 18).

Locuia în Antiohia un bărbat minunat, dascăl al tinerilor. Mai era acolo și mult cunoscutul sofist Libaniu, lipsit de credință, așteptînd izbînda lui Iulian, avînd în fața ochilor amenințările lui. Și l-a întrebat pe dascălul nostru, luînd oarecum în derîdere credința noastră : Acum, zise, ce crezi că face fiul teslarului ? Iar acela, după ce s-a gîndit puțin, a prezis inspirat de harul divin, și a spus : Sofistule, Creatorul tuturor, pe Care tu L-ai numit fiul teslarului, pregătește locșorul pentru înmormîntarea lui Iulian. Într-adevăr, după cîteva zile s-a anunțat moartea celui care se înșela : așezat în locșorul lui a fost dus și a dispărut tulburarea amenințărilor. (Teodoret, III, 18).

CAPITOLUL XLV

ÎN CE FEL A PREVESTIT MONAHUL IULIAN MOARTEA ÎMPĂRATULUI IULIAN ÎNAINTE DE A FI AUZIT DE EA

În vremea aceea preacredinciosul Iulian, poreclit Saba, despre a cărui viață am și scris, și care în comportarea lui trupească parcă imita viața îngerilor netrupești, înălța rugi nesfîrșite lui Dumnezeu, cînd a auzit amenințările lipsite de credință ale împăratului Iulian. Și în clipa în care acesta a fost lovit, pe cînd celălalt se ruga, a știut de moartea lui, cu toate că se pare că s-au petrecut mai mult de douăzeci de schimbări din acel loc pînă la suferința aceluia. Căci se spune că, gemînd și invocînd îndurarea Domnului, deodată șiroiul de lacrimi s-a oprit, a fost cuprins de bucurie și fața lui s-a înveselit. Văzînd această schimbare în sufletul său slujitorii lui l-au rugat să le dezvăluie motivul acestei bucurii neașteptate. Atunci el a spus : jefuitorul nemilos al viei

celei sfinte şi-a primit pedeapsa pentru pustiirile pe care le-a făcut şi acum e mort, nu mai poate teroriza şi amenința. Toţi au tresăltat de bucurie aflînd acestea şi au înălţat lui Dumnezeu cîntări de slavă. Mai tîrziu au venit veşti că moartea lui Iulian s-a petrecut în aceeaşi zi şi aceeaşi oră pe care a ştiut-o şi a prevestit-o acel bătrîn prea înțelept. (Teodoret, III, 19).

CAPITOLUL XLVI

DESPRE FELUL NECHIBZUIT ÎN CARE A CONDUS IULIAN

Moartea lui Iulian a dovedit că totdeauna s-a purtat fără chibzuință. Căci, pe cînd trecea cu armata fluviul care desparte imperiile perşilor şi romanilor, a incendiat corăbiile fără să-i prevină pe soldaţi sau să le vorbească, ci obligându-i să lupte. Îndată comandanții, cuprinşi de grabă, îi îmbărbătau pe soldaţi şi îi încurajau cu o nădejde pe care împăratul le-o spulberase cînd, prin incendierea corăbiilor, le făcuse imposibilă întoarcerea. În plus, cînd a trebuit să strîngă alimente pentru soldaţi, nu a ordonat să fie aduse nici din hotarele lor şi nici n-a poruncit să fie prădat ceva din belşugul duşmanilor. Şi părăsind ţinuturile locuite, continua drumul prin locuri pustii, unde soldații, lipsiți de hrană şi de apă, fără călăuză pe drum, rătăcind prin provincia pustie, şi-au dat seama de sfaturile prea înțeleptului împărat. (Teodoret, III, 20).

Stăpînind multe sate şi tabere, cucerea acum şi oraşe. Cînd a ajuns în oraşul Ctesifon, atîta l-a asediat pe rege, încît acesta îi trimitea nenumărate solii, făgăduind să-i dea o parte din ţara sa, dacă renunță la război. Dar Iulian nu a voit şi nici nu s-a îndurat de cei care îl rugau ; şi nici nu s-a gîndit că a învinge este un lucru bun, dar a triumfa este un lucru de invidiat. Avea încredere mai cu seamă în arta magică pe care o învăţa de la filosoful Maxim şi socotea că va avea parte de gloria lui Alexandru Macedon sau chiar de una mai mare. Gîndea, conform părerii lui Pithagora şi a lui Platon, că, prin reîncarnare, el are sufletul lui Alexandru, sau că este mai degrabă un nou Alexandru, în alt corp. De asta nici n-a vrut să audă de rugăciunile regelui perşilor. (Socrate, III, 18).

Un bătrîn, după ce a avut la început conducerea prizonierilor prin ţinuturile pustii, pe urmă, sub aparenţa unui trădător, s-a lăsat plătit

ca să le arate un drum mai scurt. Dar, după ce au mers trei zile și au ajuns la o pustietate și mai mare, l-au ucis pe bătrîn cu ciomegele, căci a mărturisit că a făcut acest lucru pentru libertatea patriei și că suportă cu răbdare orice tortură. În acest timp armata perșilor a apărut în fața armatei obosite de drum a romanilor și s-au pregătit pentru înfruntarea războinică. (Sozomen, VI, 1). Se plîngeau romanii că împăratul nu a vrut să sfîrșească războiul, cu făgăduința unui cîștig. Între timp se împotriveau perșilor, care îi hărțuiau și de multe ori îi puneau pe fugă pe romani. Dar Iulian era prezent călare, și-și îmbărbăta armata, amăgindu-se, chiar lipsit de apărare cum era, cu nădejdea fericirii sale. (Socrate, III, 18).

CAPITOLUL XLVII

DESPRE OMORÎREA LUI IULIAN

O lance aruncată înspre el, trecînd prin braț, i s-a înfipt în coaste. Rana aceasta i-a adus sfîrșitul vieții. Dar cine i-a făcut această rană, binemeritată, nu se știe pînă astăzi. Unii spun însă că cineva nevăzut a făcut aceasta, iar alții, că un păstor dintre ismailiteni, alții, că un soldat ostenit de drum și de foame. Dar fie că a fost un om, fie că a fost un înger, e limpede că a săvîrșit acest lucru la porunca divină. Căci se spune că după ce a fost rănit, și-a umplut mîna cu sîngele său și l-a aruncat în aer, zicînd : «Ai învins, Galileene !» Și în chiar acest fapt a recunoscut înfrîngerea în urma blasfemiei. (Teodoret, III, 20).

Iar Calist, care pe atunci era în armată printre cei intimi ai împăratului și a întocmit istoria lui, spune că a murit fiind rănit de un demon. Iulian a murit deci în timpul celui de al patrulea consulat al său (An. 363), pe care l-a purtat împreună cu Salustiu, în ziua a șasea a lunii Iunie, în ținutul perșilor, în al treilea an de domnie și al șaptelea de cînd a fost numit de Constanțiu, în vîrstă de treizeci și unu de ani [132]. (Socrate, III, 18).

132. Cel mai bun studiu asupra lui Iulian Apostatul l-a făcut Sfîntul Grigorie de Nazianz în *Cuvîntările IV și V*. A se vedea în această privință Ioan G. Coman, *Sfîntul Grigorie de Nazianz despre împăratul Iulian. Încercarea asupra Discursurilor IV și V*, vol. I (Institutul Român de Bizantinologie, Nr. 5), București 1938 ; Idem, *Cauzele generale ale politicii anticreștine a împăratului Iulian după mărturii patristice* (Institutul Român de Bizantinologie, Nr. 6), București 1938. În ceea ce privește atitudinea lui Iulian față de creștini, se poate cerceta cu folos Diac. Dr. Ioan I. Pulpea (Rămureanu), *Lupta împăratului Iulian împotriva creștinismului*, București 1942.

CAPITOLUL XLVIII

CE VRĂJITORII AU FOST DESCOPERITE DUPĂ MOARTEA LUI

După moartea lui au fost date la iveală unele vrăjitorii. Orașul Cara este acela care păstrează pînă astăzi rămășițele lipsei lui de credință. Mergînd pe acest drum, fiindcă prin Edesa nu voise să treacă din cauza cultului dreptei credințe, a intrat în templul care era cinstit de păgîni. Acolo, în timp ce celebra unele sacrilegii împreună cu tovarășii lui, a închis ușile și zăvoarele și a poruncit soldaților să fie atenți să nu intre nimeni înăuntru pînă nu se va întoarce el. Și a revenit și el și a celebrat acolo sacrilegii cu ușile închise, după ce a pus unii soldați să stea de pază ca nimeni să nu intre. Dar, cum o domnie de pietate a urmat aceleia lipsite de pietate, atunci cînd unii au intrat în templu, au găsit acolo statui ciudate ale împăratului și celebra lui înțelepciune și pietate. Căci au văzut o femeie spînzurată de păr, cu mîinile întinse, al cărei pîntece fusese deschis ca să se cerceteze în ficatul ei izbînda asupra perșilor. Această nelegiuire a fost descoperită la Cara.

Iar în Antiohia se spune că au fost găsite în palat mai multe lăzi pline cu capete de oameni, și nenumărate corpuri de morți aruncate în puțuri. În acest oraș, cînd s-a anunțat moartea lui, toți au ținut o festivitate publică și își dădeau frîu liber nu numai în biserici și la mormintele martirilor, dar chiar în teatre predicau izbînda crucii și săreau de bucurie împreună cu preoții. Eu însă am socotit necesar să menționez aici și strigătele de satisfacție ale lor, pentru ca amintirea acestor lucruri să fie păstrată și pentru posteritate. Căci strigau cu toții împreună : «Maxime, prostule, unde sînt profețiile tale ? A biruit Dumnezeu și Hristos al Său». Aici trebuie să se termine cartea, ca puterea lipsei de credință să nu fie legată de o domnie de pietate. (Teodoret III, 21 și 22).

CARTEA A VII-A

CAPITOLUL I

DESPRE AUSPICIILE LUI IOVIAN ȘI CUM A IEȘIT EL DIN TERITORIILE PERȘILOR

A doua zi, soldații, într-o cumplită agitație, neîngăduind nici o amînare, îi pun lui Iovian pe cap panglica de împărat. Era un bărbat voinic și nobil, în vremea în care Iulian a propus milenariul prin lege soldaților, ca ei să aleagă dacă aduc jertfe sau pleacă din armată. Iar acela a ales mai degrabă să piardă centura de militar, decît să se supună ordinelor unui împărat lipsit de credință. Pe el Iulian îl avea atunci printre militari din motive de război.

În timp ce soldații îl trăgeau cu forța la domnie, el striga, spunînd că nu vrea să domnească asupra unor păgîni, deoarece el este creștin. Dar după ce toți au strigat într-un glas, spunînd că și ei sînt creștini, a primit domnia. (Socrate, III, 19).

Se gîndea dar Iovian la salvarea tuturor și în ce fel ar putea să scape armata teafără din încercuirea dușmanilor. Și nu a avut nevoie de sfaturi deosebite, ci a cules rodul de mare preț al seminței evlaviei sale. Căci Dumnezeu și-a arătat imediat purtarea de grijă și a îndrumat nehotărîrea lui către limanul liniștii. Cînd regele perșilor a aflat dificultățile lui, a trimis o solie și a cerut pace, apoi a trimis soldaților alimente și a ordonat să fie pregătită într-un loc retras o piață pentru vînzarea lor. După încheierea tratatelor, și-a adus acasă armata nevătămată. (Teodoret, IV, 2).

Aceste tratate, oricît de rușinoase pentru gloria romanilor, erau pe potriva vremurilor. Căci, renunțînd la Siria și cedînd perșilor orașul Nisibe din Mesopotamia, a plecat. Aceste vești i-au îmbărbătat pe creștini, dar pe păgîni i-au umplut de jale. Soldații învinovățeau mult entuziasmul imprudent al lui Iulian și îi atribuiau lui pricina pierderii hotarelor romanilor ; fiindcă, amăgit de un fals trădător al perșilor, a dat foc corăbiilor care transportau grîne pe fluviu și a supus la foame pe soldați. (Socrate, III, 19).

CAPITOLUL II

CE A SCRIS SOFISTUL LIBANIU ÎMPOTRIVA CREȘTINILOR ȘI ÎN CE FEL ISTORIOGRAFUL SOCRATE A CONTRAZIS SPUSELE LUI

Sofistul Libaniu [133] a scris atunci o carte în care îl căina pe Iulian și pe care a intitulat-o «Iulianus», de bună seamă fascinat de renumele lui ; în carte amintește și cărțile pe care le-a publicat Iulian împotriva creștinilor. Și dacă sofistul a adus laude împăratului, eu le-aș trece sub tăcere, urmînd datele istoriei.

Dar fiindcă un retor atît de talentat ponegrește parcă religia creștină în memoria cărților lui Iulian, tocmai pentru aceea trebuie spuse cîteva lucruri împotriva lui, pornind chiar de la cuvintele lui.

Împăratul, prelungind nopțile de iarnă — zice — cînd se apleca asupra cărților care vorbesc despre omul Dumnezeu din Palestina și despre Fiul lui Dumnezeu, se lupta cu mai multă stăruință și, în această luptă, a reușit să prezinte ca ridicol și deșertăciune cele cu care sînt cultivați aceia. În aceste preocupări a fost considerat mai înțelept decît bătrînul Tirius. Să fie binevoitor Tirius ăsta și să primească liniștit cuvintele mele.

Acestea sînt cuvintele lui Libaniu. Eu însă știu că el era un sofist din cei mai buni ; dacă totuși nu ar fi avut aceeași religie ca împăratul, tot ceea ce spun creștinii despre Iulian ar fi spus și el atunci și poate, ca retor, ar fi exagerat. Căci și cît a trăit Constanțiu l-a copleșit cu laude, și după moarte, cu injurii referitor la nelegiuirile lui. Și dacă bătrînul Porfiriu [134] ar fi fost împărat, ar fi socotit cărțile lui mai presus decît ale lui Iulian. Dar și Iulian, dacă ar fi fost sofist, ar fi spus că și el e rău, ca și Eubol. Așa că acela, ca unul din suita lui, ca sofist și prieten al împăratului, a spus ce a gîndit ; și noi, atît cît putem, să ne împotrivim.

Întîi a spus că se apleca asupra cărților, prelungind nopțile în timpul iernii. A se apleca asupra cărților înseamnă că avea intenția să facă polemică, așa cum obișnuiesc sofiștii. Căci cărțile le știa de mai

133. Sofistul Libaniu († 393), ultimul mare retor păgîn, a sprijinit politica lui Iulian Apostatul de a reintroduce religia păgînă. A fost profesorul de retorică al Sfinților Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Ioan Gură de Aur.

134. Porfiriu (232—304), filosof neoplatonic, a scris o carte intitulată *Contra creștinilor*, care nu s-a păstrat, fiind arsă în 435 din ordinul împăratului Teodosie II. Eusebie de Cezareea, în *Istoria Bisericească* (VI, XIX, 2—10) spune că Porfiriu defăima Sfintele Scripturi și pe creștini, în special pe Origen, despre viața căruia da informații inexacte și mincinoase.

de mult ; dar atunci se apleca asupra lor și mai mult se îndîrjea. De unde rezultă limpede nu că a reușit să le combată, cum crede Libaniu, ci că era frămîntat de slăbiciunea adevărului lui ; și toate care acolo sînt puse bine și cu prudență, se muncea să le ponegrească ca un detractor. Căci nu spunea nimic care să reziste în orice situație ; ci, ba răsturnînd, ba ascunzînd adevărul, afirma minciuni despre acela cu care se duce polemica. Și cine este împotriva cuiva, ca un dușman, nu numai se poartă ca atare, dar se apucă și să vorbească. Faptul că Iulian sau Porfiriu, pe care îl numește bătrînul Tirius, au fost amîndoi detractori, rezultă limpede din cuvintele lui. Căci Porfiriu, în istoria filosofiei, pe care a redactat-o el, defăimează viața lui Socrate, cel mai mare filosof ; și a spus despre el asemenea lucruri cum obișnuiesc cei care țin să aducă prejudicii. Așa a făcut și cu Socrate, pe care grecii îl considerau vrednic de admirat, pentru curăția lui, pentru dreptatea și celelalte virtuți. Pe acesta, Platon, minunatul filosof al lor, și Xenofon și alți filosofi din ceata lor nu numai că îl cinstesc ca pe unul iubit de Dumnezeu, dar afirmă că a fost chiar mai înțelept decît este un om.

La rîndul său, Iulian, din invidie, și-a dat pe față sentimentele lui pentru împărați și, criticînd viața tuturor celor care au domnit înainte de el, nu l-a cruțat nici pe filosoful Marcu. Nu cred necesar să spun mai mult. Căci eu, înțelegînd caracterul lor din spusele amîndurora, am zis acestea.

Să auzim însă ce relatează Grigorie de Nazianz despre Iulian. În cartea a doua împotriva păgînilor, spune, după altele, și următoarele : «Acestea le-au transmis altora despre Iulian înseși faptele și puterea imperială pe care și-a asumat-o ; mie însă mi s-a dezvăluit caracterul lui mai mult, cînd l-am cunoscut mai bine pe acest om la Atena. El venise acolo pe vremea cînd fratele său era considerat dușmanul împăratului. Și venirea lui acolo a avut un dublu scop : unul oarecum mai decent, prin care spunea că el a venit ca să vadă Elada și să se instruiască ; altul însă, ascuns și prea puțin cunoscut, să se informeze asupra acelora care aduc jertfe demonilor și asupra bărbaților înșelători, fiindcă nu avea încă dezlegare pentru lipsa lui de credință. Așa că nu degeaba am fost cu luare-aminte. Căci nu întîmplător am văzut aceste lucruri ; dar nestatornicia comportării lui și abateri repetate m-au făcut să fiu prevăzător. E profet deosebit acela care privește bine. Căci nici un semn nu mi se părea în favoarea lui. Grumaz neclintit, umeri mobili, ochi iscoditori îndreptați aici și acolo și aruncînd priviri furioase ; picioare fremătînd de nerăbdare, nări respirînd insulte și dispreț, atitudini ridicole și avînd într-una tocmai acest aspect ; un rîs nestăpînit și aproape clocotind ; acceptări însoțite de negații, o rațiune

lipsită de orice rațiune, întrebări fără nici o rînduială și o replică în total dezacord cu ceea ce îi este de fapt pe plac. Dar ce să mai întind vorba ? Pe el l-am cunoscut înaintea operelor lui, și din opere l-am recunoscut. Și chiar dacă ar fi de față cei care erau atunci, ar aduce mărturie că, de îndată ce am văzut acestea, am și spus : «O, ce răutate hrănește republica romanilor !» Și după ce am prevestit acestea, am dorit ca mai bine să fiu mincinos. Căci ar fi fost mai bine așa, decît să se umple pămîntul de asemenea nelegiuiri. Cred că niciodată nu au fost asemenea catastrofe, chiar cînd au apărut multe potopuri, multe incendii, multe molimi și prăbușiri de pămînt ; deși se spune că oamenii au fost inumani, și cruzi, și potriviți după diferite firi. De aceea a avut un sfîrșit vrednic de trufia sa».

Acestea le-a relatat Grigorie despre Iulian.

Însă cei care au rostit multe vorbe împotriva creștinilor s-au străduit să denatureze adevărul, interpretînd cîte ceva din scrierile sfinte, schimbînd altele, prezentînd totul conform propriei lor intenții. Mulți însă, opunîndu-li-se, au dezvăluit aceste lucruri, distrugînd și combătînd sofismele lor zadarnice. Și înainte de toți, Origen, deși a trăit cu mult timp înainte de Iulian. Căci el, privind în față și interpretînd acele lucruri care păreau că tulbură pe cititorii de cărți sfinte, a lăsat de o parte născocirile sofiste ale detractorilor. Dacă Iulian și Porfiriu ar fi citit mai des acestea, acceptîndu-le cu drag, și-ar fi îndrumat poate către alte lucruri cuvintele lor și nu s-ar fi dedat la blasfemii sofiste. Faptul că împăratul s-a silit să ponegrească acele cărți în fața unor ignoranți și a unor simpli făcători de cuvinte, și nu în fața acelora care dobîndesc adevărul Sfintelor Scripturi, se vede clar din acest lucru : alegînd acele cuvinte care sînt așezate mai omenește pentru o bună înțelegere, după ce a adunat multe exemple de felul acesta, în cele din urmă spune : «Fiecare din acestea, dacă nu au o înțelegere de negrăit, sînt pline de cea mai mare hulă adusă lui Dumnezeu». Acestea le-a spus Iulian în cartea a treia împotriva creștinilor. Însă în cartea pe care a redactat-o despre cinism, arătînd cum trebuie să fie plăsmuite povestirile sfinte, spune că adevărul lor trebuie ascuns. Căci spune așa : «Naturii îi place să fie ascunsă și ființa tainică a zeilor nu suferă să pătrundă prin cuvinte goale în urechile profane». Se evidențiază prin acestea că împăratul a avut îndoială asupra Sfintelor Scripturi, fiindcă sînt cuvinte tainice, care trebuie contemplate într-un fel de negrăit. Dar se revoltă pentru ce nu au avut cu toții aceeași părere și insistă asupra acestora care între creștini par că acceptă cu simplitate spusele divine. Nu trebuia să se revolte împotriva celor simpli și nici să se înfurie din cauza lor împotriva scrierilor sfinte, nici să prindă ură și să respingă

acele lucruri pe care le înțeleseseră mai bine, deoarece nu toți gîndeau atunci așa cum voia el. Era deci la fel cu Porfiriu. Acesta, jignit de niște creștini din Cesareea Palestinei, nemaistăpînindu-și mînia, a părăsit creștinătatea, furios ; și scriind blasfemii din ură pentru dușmani a fost lipsit de creștinătate, așa cum l-a învinuit Eusebie al lui Pamfil.

Împăratul însă, infirmîndu-i scrierile, s-a purtat cu mîndrie față de creștinii mai simpli ; de la acea suferință s-a întors către blasfemiile lui Porfiriu. Amîndoi au greșit cu voie și, păcătuind cu știință, au și fost pedepsiți cu pedeapsa meritată.

Cînd deci sofistul Libaniu a spus, oarecum în bătaie de joc, că în Palestina fac Dumnezeu un om, și un Fiu al lui Dumnezeu, pare că uită cuvintele sale. Căci la sfîrșitul cărții lui l-a zeificat pe Iulian, zicînd, printre altele : «Căci aproape au zădărnicit prima veste a morții lui, pentru că s-a socotit că a mințit în privința lui Dumnezeu». Și, puțin mai jos, spune : «O, copil al demonilor, și discipol al demonilor, și închinător al demonilor». Deși cineva ar înțelege altfel acestea, el a spus totuși despre Iulian aceleași lucruri pe care le afirmă creștinii și care li se impută. Dacă s-ar fi gîndit să-l laude, trebuia să ocolească acest termen și să nu-l indice ca pe cineva consacrat demonilor, așa cum a îndepărtat celălalt cuvînt pe care, cînd i-a fost reproșat, l-a șters. Căci rațiunea sfîntă a creștinilor a știut în ce fel omul Hristos a fost făcut Dumnezeu și cum, ca om, a fost văzut, dar ca Dumnezeu, nevăzut, și cum amîndouă acestea sînt adevărate. Păgînii însă, înainte de a crede, nu pot să înțeleagă. Căci cuvîntul divin spune : *«Dacă nu veți crede, nu veți înțelege» (Isaia 7, 9)*. De aceea ei nu se rușinează că mulți oameni își fac zei, și cu ce bune obiceiuri sînt instituiți, și drepți și curați și nu înșelători, nedrepți sau bețivi, adică Hercule, Dionisos și Asclepios, așa cum Iulian nu se rușinează să-i invoce în cărțile lui. Dacă aș vrea să înșir dintre aceștia zeitățile bărbați și femei, aș da loc unei lungi digresiuni. Dar pentru cei care vor să cunoască, este destul să pomenim acestea : Pallium a lui Aristotel și Corona lui Dionisie și cartea lui Eginus de multă smintire și mulțimea de poeți care, scriind despre asemenea lucruri, au arătat cu adevărat ridicolul și deșertăciunea teologiei păgînilor.

Dar să arătăm că e ceva specific păgînilor să zeifice pe oameni cu cea mai mare ușurință. Rodienilor, preocupați de o calamitate, li s-a răspuns să împace pe preoul frigian Atis cu nebuniile celebre ale frigienilor. Răspunsul suna astfel : Împăcați pe Atis, zeul mare, curat Adonis, al unei vieți bune, dătător de bogății, și pe Dionisos cu plete lungi. În acest răspuns, pe Atis, care, dintr-o iubire nebună, s-a omorît singur, îl numește și Adonis și Dionisos.

Cînd Alexandru Macedon a trecut în Asia, congresul fiind favorabil lui Alexandru, a născocit aceste versuri : Dintre zei consultă-l pe Jupiter, și slăvește pe Minerva cea de trei ori născută, tu, care în corpul tău muritor ascunzi un rege divin, pe care Jupiter l-a zămislit dintru început ca ajutor al eroilor ; legile bune ale veseliei l-au hotărît rege pe Alexandru. Acestea le-a rostit demonul în Pitia ; cei care lingușeau împreună pe cei puternici, îi și zeificau.

Ce să mai zicem dacă l-au zeificat pînă și pe atletul Cleomede, spunînd : «Cleomede, ultimul dintre eroii cetății, pe care să-l cinstiți cu jertfe, căci încă nu e muritor».

Din cauza acestui răspuns, Diogene Cinicul și filosoful Enomau l-au dezaprobat pe Apolo Pitianul. Iar locuitorii din Cizic l-au numit pe Adrian al treisprezecelea zeu. Dar tocmai Adrian l-a zeificat pe iubitul său Antinous. Și Libaniu nu spune că acestea sînt ridicole și deșertăciune ? Și cu această digresiune să considerăm suficiente cele spuse spre discreditarea lui. (Socrate, III, 19).

CAPITOLUL III

DESPRE CREDINȚA CEA DREAPTĂ A LUI IOVIAN ȘI CE I-A RĂSPUNS ATANASIE DIN ALEXANDRIA

Împăratul Iovian deci, imediat ce a pășit pe pământul imperiului său, a ordonat în primul rînd ca episcopii să se întoarcă din exil și a recunoscut că trebuie să se restituie bisericile acelora care au respectat cu strictețe credința mărturisită la Niceea. I-a scris și lui Atanasie, care era cel mai de seamă apărător al acestor dogme, cerîndu-i să-i răspundă în scris adevărata învățătura a dogmelor divine. Acesta, convocînd pe episcopii cei mai buni predicatori, i-a răspuns rugîndu-l să păzească credința mărtursită la Niceea, ca fiind conformă cu învățătura apostolică. (Teodoret, IV, 2). Cuprinsul acestei scrisori este următorul :

Atanasie și ceilalți episcopi veniți în numele tuturor episcopilor din Egipt, Tebaida și Libia, către prea credinciosul și preamilostivul Învingător, August, Iovian.

Se cade ca un împărat iubitor de Dumnezeu să aibă voința de a învăța și dorința de cele sfinte. Astfel, avînd inima în mîna lui Dumnezeu, vei cîrmui în pace imperiul de-a lungul multor ani. Și fiindcă tu vrei, cu evlavia ta, să înveți credința Bisericii universale, ne-am îngrijit să-I mulțumim lui Dumnezeu pentru aceasta, ca să facem cunoscută evlaviei tale credința mărturisită la Niceea de către toți Pă-

rinții. Unii care au renegat această credință s-au răzvrătit împotriva noastră, pentru că nu am fost de acord cu nebunia lui Arie. Aceștia au devenit autorii ereziei și schismei Bisericii universale. Credința în Domnul nostru Iisus Hristos, adevărată și pioasă, este limpede pentru toți și este cunoscută și citită în scrierile dumnezeiești. Căci întru această credință au suferit martiriul sfinții care acum odihnesc întru Domnul. Credința ar fi rămas pururi neatinsă, dacă abilitatea unor eretici nu ar fi încercat să o pîngărească. Căci unul ca Arie și adepții lui au încercat să se răzvrătească și să strecoare lipsa de credință împotriva ei, zicînd : din cele ce nu existau, și că Fiul lui Dumnezeu este creatură și făptură și că poate să se schimbe. Așa i-au atras pe mulți, astfel încît pînă și aceia care păreau că sînt cum trebuie au fost tîrîți în această blasfemie. Dar Părinții noștri, întrunindu-se, așa cum am mai spus, în sinodul de la Niceea, au anatematizat secta lui Arie și au mărturisit credința Bisericii universale, întemeindu-se pe Scriptură. Și prin această mărturisire erezia a fost potolită pretutindeni unde apăruse. Și această credință era citită și predicată în toate bisericile. Dar fiindcă unii voiau să reînvie erezia lui Arie, au pornit să anatematizeze tocmai această credință proclamată la Niceea. Unii însă își închipuie că ei mărturisesc această credință, dar ei știu că neagă tocmai adevărul, interpretînd altfel consubstanțialitatea, și hulind împotriva Duhului Sfînt, cînd spun că este creatura și făptura slăvită de Fiul.

Considerînd, prin forța împrejurărilor, că ofensa născută din această pricină împotriva poporului dă prilejul mărturisirii evlaviei tale, ne-am îngrijit de sinodul din Niceea ; pentru ca pioasa ta credință să știe cu cîtă exactitate este consemnată și cît de mult greșesc aceia care vor să predice ceva în afara ei. Află, împărate iubitor de Dumnezeu, că aceasta este predicată din veac și pe aceasta au mărturisit-o Părinții întruniți la Niceea. Și cu această credință sînt de acord toate Bisericile din Spania și din Britania, și nu mai puțin cele întemeiate în Galia, Italia și Dalmația, în Misia și Macedonia și totodată în întreaga Heladă ; dar și în întreaga Africă, Sardinia, Cipru, Creta, Pamfilia, Licia, Isauria și în tot Egiptul, și în Libia, în Pont, în Capadocia și la părții din vecinătate, și Bisericile din Orient, cu excepția cîtorva, adepte ale lui Arie. Am știut, din probe, hotărîrea tuturor înțelegerilor prealabile și avem scrisori, și îi cunoaștem pe aceia, împărate iubitor de Dumnezeu. Deși unii și alții, puțini, contrazic această credință, ei nu vor putea aduce un prejudiciu pe tot globul pămîntesc. Îmboldiți de multă vreme de erezia ariană, acum ei contrazic cu multă îndîrjire evlavia

însăși. Și pentru ca pioșenia ta să cunoască acestea, deși poate le știe, ne-am străduit totuși să alăturăm credința mărturisită de trei sute optsprezece episcopi în sinodul de la Niceea.

Credința sinodului de la Niceea este aceasta : Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl, Atotțiitorul, Făcătorul tuturor celor văzute și nevăzute. Și în Unul Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, din Tatăl născut, adică de aceeași ființă cu Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat ; născut nu făcut, de o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut, cele din cer și cele de pe pămînt, Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire S-a coborît din ceruri, S-a întrupat, S-a făcut om, a pătimit și a înviat a treia zi. S-a înălțat la cer și va veni să judece viii și morții. Și în Duhul Sfînt. Iar pe aceia care spun : Era pe cînd nu era, și înainte de a se naște nu era ; și că a fost făcut din cele ce nu existau, sau din altă substanță ori esență ; zicînd că Fiul lui Dumnezeu este creat, sau că se poate schimba, sau muta — pe aceștia Sfînta Biserică Apostolică și Universală îi anatematizează.

În această credință, împărate iubitor de Dumnezeu, noi trebuie să stăruim ca întru Una Sfîntă și Apostolică să nu fie schimbată de o corupere a cuvintelor sau de o dispută ; ceea ce au făcut la început sectanții lui Arie, zicînd că Fiul este din ceea ce nu a fost, și, că era cînd nu era ; și creat, și făcut, și supus schimbării.

Pentru aceasta, așa cum am mai spus, sinodul de la Niceea a anatematizat erezia în felul următor : a fost mărturisită credința, în adevăr (în Treime). Căci nu au spus, simplu, Fiul asemenea Tatălui, ca să nu se creadă, simplu, că este Dumnezeu adevărat asemenea lui Dumnezeu. Dar au scris și că este consubstanțial, ceea ce este specific unui fiu din naștere adevărat, născut din tatăl adevărat și propriu.

Și nu L-au înstrăinat nici pe Sfîntul Duh de Tatăl și de Fiul, ci mai curînd L-au slăvit împreună cu Tatăl și cu Fiul într-o singură credință în sfînta Treime, pentru că divinitatea este una singură în Sfînta Treime. (Teodoret, IV, 3).

Citind împăratul această scrisoare și-a întărit știința și simțirea pe care le avusese despre cele sfinte ; și a redactat încă o lege ca să se redea Bisericilor obișnuitele grîne, așa cum statornicise marele Constantin, iar Iulian interzisese să fie date. Și fiindcă foametea ivită din cauza lipsei de credință a lui Iulian nu îngăduia să fie plătită atunci toată suma pe care o hotărîse Constantin, Iovian a făgăduit să facă cheltuieli pentru moment doar a treia parte, astfel încît, la încetarea foametei, să poată fi date toate grînele. (Teodoret, IV, 4).

CAPITOLUL IV

CUM AU PROSPERAT DREPTCREDINCIOȘII ÎN VREMEA LUI IOVIAN ȘI ERETICII AU FOST CONSTRÎNȘI

Așadar a rechemat împăratul pe episcopii trimiși în exil de Constanțiu și care nu se grăbiseră să se întoarcă în timpul lui Iulian. Atunci se închideau și toate templele păgînilor, iar preoții fugeau în toate părțile ; îmbrăcați la început cu mantie, își părăseau tocmai această îmbrăcăminte și se întorceau la înfățișarea obișnuită. S-a pus capăt și vărsării de sînge, care în timpul lui Iulian se practica fără măsură. Pe de altă parte, creștinii nu se linișteau : căci întîistătătorii altor credințe se duceau mereu la împărat, crezînd că obțin de la el bunăvoință împotriva dușmanilor lor. Mai întîi, macedonienii i-au trimis împăratului o scrisoare cerîndu-i să alunge din Biserică pe aceia care predicau că Fiul nu este asemenea și să fie ei primiți în Biserică. Cei care trimiseseră scrisoarea erau Vasile din Ancira, Silvan din Tars, Sofronie din Pompeiopol, Pasinic Zilenul, Leonțiu Comanul, Calicra Claudiopolitul, Teofil Castabalen. Primind scrisoarea acestora, împăratul le-a trimis-o înapoi fără răspuns, spunînd doar acestea : «Eu urăsc conflictele, dar îi iubesc și îi cinstesc deopotrivă pe aceia care se grăbesc spre bună înțelegere». Și aceasta a fost considerată o juruință a împăratului. Căci atunci a fost dată pe față intenția sectanților lui Acachie ; și, ca de obicei, s-au referit la juruința împăratului. Întrunindu-se în Antiohia Siriei, au stat de vorbă cu Meletie, care se despărțise de ei de puțin timp și dădea impresia că apără astfel ideea de consubstanțialitate. Și asta au făcut, pentru că îl vedeau că este onorat, atunci cînd împăratul ezita. Întocmind de comun acord o scrisoare, au mărturisit consubstanțialitatea și, întărind credința de la Niceea, i-au trimis-o împăratului. Conținutul acestei cărți este următorul : Preacredinciosului nostru stăpîn Iovian, Augustul, Biruitorul, iubitor de Dumnezeu, sinodul în prezența episcopilor din diverse provincii întruniți în orașul Antiohia. Că evlavia ta s-a străduit în primul rînd să slujească pacea și buna înțelegere, o știm bine și noi, împărate iubitor de Dumnezeu. Nu ignorăm nici că bine ți-ai asumat astfel culmea adevăratei unități și dreptslăvitoarei credințe. Dar ca să nu fim considerați alături de aceia care falsifică învățătura adevărului, adăugăm evlaviei tale că noi am primit și respectăm credința ținută de la început la Niceea. Cît privește cuvîntul de consubstanțialitate, care pentru unii se pare că are alt înțeles, noi spunem că a primit din partea Părinților interpretarea cuvenită, care în-

seamnă că Fiul este de o ființă cu Tatăl și că este asemenea Tatălui prin ființă. Căci nu credem în vreo pătimire cu privire la nașterea negrăită. Și nici cuvîntul zis substanță (ființă) nu este însușit de Părinți conform uzanței păgînilor, ci spre nimicirea adepților lui Arie, care s-au pornit să predice cu lipsă de pietate ceva despre Hristos că ar fi din cele ce nu existau. Lucru pe care aceștia, care afirmă acum neasemănarea, au cutezat fără chibzuință să-l săvîrșească cu îndrăzneală și brutalitate spre ruinarea bunei înțelegeri din sînul Bisericii.

De aceea, alăturăm acestei relatări a noastre un exemplar al credinței sinodului de la Niceea, pe care o împărtășim așa cum trebuie. Ea este astfel : Credem în Unul Dumnezeu, Tatăl atotțiitorul, și celelalte.

Și subscrișii : Meletie, episcopul Antiohiei, de acord cu cele consemnate mai sus, Eusebie din Samosata, Evagrie din Sicilia, Uranie din Apamea, Zoil din Larissa, Acachie din Cezareea, Antipater din Rhosos, Avramie Urimenul, Aristonic din Seleucobel, Barlabent din Pergam, Uranie din Melite, Magnus din Calcidia, Eutihie din Eleuteropol, Iosacie din Armenia Major, Titus din Bostra, Pelagie din Laodiceea, Arabian Adriensis, Piso Adadenul prin presbiterul Lamirie, Sibian din Zeugma, Atanasie din Ancira prin presbiterii Orphit și Aetie, Ireneu din Gaza, Piso din Augusta, Patricie din Palti prin presbiterul Lamirie, Anatolie din Berea, Theotim Aramenul, Lucian Arcenul.

Această scrisoare o găsim consemnată în colecția sinoadelor lui Sabin. Împăratul însă își propusese să curme prin cuvinte blînde și convingătoare conflictele celor care erau în dezacord, zicînd că nimeni dintre credincioșii de orice credință nu va avea de suferit vreo neplăcere, dar că îi iubește și îi cinstește pe aceia care se străduiesc pentru unitatea Bisericii.

Că așa a făcut o spune și filosoful Temistiu, în elogiul pe care l-a adus consulatului lui, în care îl admiră pe împărat pentru că a îngăduit fiecăruia să se închine cui vrea ; și că a îndepărtat obiceiurile lingușitorilor pe care îi ironizează mult, spunînd că se comportă cu silnicie. (Socrate, III, 20 și 21).

Împăratul a mai dat atunci celui care exercita prefectura, pe nume Secund, o lege pretoriană : să fie condamnat la pedeapsa capitală acela care îndrăznește să violeze o fecioară sacră în pat nupțial sau care are priviri necuviincioase, ca să nu spun să încerce să o răpească. A dat această lege fiindcă în timpul lui Iulian unii îndrăzniseră să-și ia soții în felul acesta. (Sozomen, VI, 3).

CAPITOLUL V

ATANASIE A VENIT LA IOVIAN, CARE L-A CINSTIT CUM SE CUVINE

În vremea aceasta episcopul Atanasie, cu reşedinţa la Alexandria, ţinînd sfat cu cîţiva dintre ai săi, a socotit că e bine să-l vadă pe împăratul creştin. Şi, venind la Antiohia, l-a informat pe împărat despre ceea ce trebuia. Unii spun că împăratul chiar l-a chemat ca să-i spună ce i se pare necesar pentru religie şi dreapta credinţă şi stabilind cum se cuvenea problemele Bisericii, se gîndea la o revenire. Dar Euzoie, din secta lui Arie, episcopul oraşului Antiohia, se străduia să fie hirotonit episcop în Alexandria un eunuc, Probatian. În timp ce se petreceau acestea, Luciu Alexandrinul, numit presbiter de către George, s-a dus la împărat, ponegrindu-l pe Atanasie că ar fi fost pus în afara legii în timpul episcopatului lui şi că a fost de mai multe ori exilat în timpul împăraţilor de pînă atunci şi că acesta ar fi prilej de discordie cu privire la cele sfinte. În sfîrşit, mai implora să fie numit alt episcop în oraşul Alexandria. Dar împăratul, ştiind ce uneltiri s-au ţesut împotriva lui Atanasie, nu a luat în seamă aceste acuzaţii şi a poruncit lui Luciu, după multe ameninţări, să tacă. Iar Probatian şi partizanii săi eunucii, făptuitori de nelegiuiri şi tulburări de felul acesta, a hotărît că trebuie să fie pedepsiţi. Iar pe Atanasie, devenit cel mai bun prieten al său, l-a trimis în Egipt ca să hotărască situaţia Bisericilor şi a poporului, aşa cum va crede el. Se spune că l-a lăudat pentru neobişnuita lui virtute şi înţelepciunea sa în raporturile cu oamenii. Unii spun că, sub împăratul Constanţiu, înainte ca Biserica să fie condusă de arieni, l-a văzut în vis pe monahul Antonie şi parcă nişte catîri frămîntau cu copitele sfîntul altar ; trezindu-se a spus că Biserica este călcată în picioare de oameni adulteri şi corupţi. Că acestea nu au fost minciuni au dovedit-o întîmplările de după aceea. (Sozomen, IV, 5).

CAPITOLUL VI

DESPRE CONSULATUL ŞI SFÎRŞITUL LUI IOVIAN

Împăratul, înfrînînd atunci furia ereticilor, a plecat din Antiohia şi s-a dus la Tars, în Cilicia, şi acolo a îngropat corpul lui Iulian. Şi pe cînd se desfăşurau solemnităţile de înmormîntare, el a fost desemnat consul (An. 364). În timp ce se grăbea spre Constantinopol, a ajuns la o proprietate numită Dadastana, între Galatia şi Bitinia. Acolo, ieşin-

du-i înainte împreună cu alţi senatori, filosoful Temistiu a citit cuvîntarea pentru consulat. Ce bine s-ar fi putut desfăşura atunci treburile statului şi ale Bisericii, orînduite sub un împărat binevoitor, dacă o moarte neaşteptată nu ar fi răpit oamenilor un asemenea bărbat. Căci în timpul iernii, la proprietatea amintită, lovit de boală a murit, în timpul consulatului său şi al fiului lui, Varonian, în ziua de şaptesprezece a lunii februarie. A domnit şapte luni şi a trăit treizeci şi trei de ani. (Socrate, III, 22).

CAPITOLUL VII

DESPRE VENIREA LA CÎRMĂ A ÎMPĂRATULUI VALENTINIAN ŞI CUM L-A FĂCUT EL ÎMPĂRAT PE FRATELE SĂU, VALENS

Cînd armata a ajuns în Niceea Bitiniei, l-a făcut împărat pe Valentinian, un bărbat de seamă şi cel mai vrednic de coroana de împărat (Sozomen, VI, 6).

Şi Valentinian a fost numit în ziua de douăzeci şi cinci tot a lunii februarie. De fel din Panonia, din oraşul Cibela, i se încredinţase atunci conducerea oştilor fiindcă era expert în arta militară. A fost un bărbat cu suflet mare şi totdeauna se arăta mai bun decît realitatea soartei. (Socrate, IV, 1).

El se distingea nu numai prin vitejie, dar şi prin prudenţă, prin cumpătare, prin simţul dreptăţii şi prin statura impunătoare. A fost aşa de măreţ şi atît de subtil, încît, atunci cînd armata a încercat să-i asocieze un coleg, el a răspuns — ceea ce au repetat toţi în cor — : Voi aţi avut cuvîntul, ostaşi, spuse, atunci cînd mi-aţi dat conducerea imperiului, cînd nu exista un împărat ; dar, din moment ce eu am primit-o, e rîndul meu acum, şi nu al vostru, să mă gîndesc la treburile obşteşti. Admirîndu-i cuvintele s-au conformat voinţei lui. Iar el, chemîndu-şi fratele din Panonia, şi l-a asociat la domnie, ceea ce nu ar fi trebuit. (Teodoret, IV, 5).

După treizeci de zile s-au cercetat auspiciile pentru el. Încredinţîndu-i fratelui conducerea Asiei şi a Egiptului, el şi-a rezervat Europa. Ajungînd în Spania, a dat dovadă de toată dreptatea acolo, începînd cu proclamarea credinţei. (Socrate, IV, 1 şi Teodoret, IV, 5).

CAPITOLUL VIII

DESPRE EPISCOPATUL LUI AMBROZIE DIN MILAN ȘI DESPRE DARUL DE A VORBI

După moartea lui Auxentie, care fusese întîistătător în Milan și fusese depus de trei sinoade, împăratul, cunoscându-i pe episcopi, le-a vorbit cu cuvintele care urmează : Desigur cunoașteți bine, preaînvățați, din scrierile sfinte, cum trebuie să fie un episcop, și că se cade să-și cîrmuiască supușii nu numai prin cuvînt, dar și prin viețuire comunitară și să dea ca mărturie a doctrinei această bună viețuire comunitară. Stabiliți așadar în scaunul episcopal un asemenea episcop căruia și noi, care cîrmuim imperiul, să ne înclinăm sincer capul și să primim, ca pe niște leacuri tămăduitoare, învățăturile lui, atîta timp cît vom greși ca oameni supuși neputinței. (Teodoret, IV, 5).

După ce a spus acestea, împăratul s-a dus la sinod, ca să hotărască mai bine el însuși, cu înțelepciune și evlavie. Și spuse : De voi depinde alegerea aceasta. Înzestrați cu har divin, strălucind de lumina lui, veți putea face o alegere mai bună. Atunci sacerdoții, ieșind, discutau despre scaunul episcopal. Dar locuitorii orașului, ca de obicei, se agitau, unii cerînd să fie numit unul, alții, altul. Cei care erau din secta arianului Auxentie se luptau să fie unul de al lor. Pe de altă parte, dreptcredincioșii se străduiau să aibă un episcop de aceeași credință cu ei. Ambrozie, căruia îi fusese încredințată atunci funcția de guvernator al provinciei, aflînd de aceste tulburări și temîndu-se să nu se provoace dezordine, s-a grăbit să ajungă la biserică. Oamenii, potolindu-se, și-au spus cuvîntul : au cerut ca păstorul turmei să fie Ambrozie, care nu fusese încă botezat. Împăratul, aflînd aceasta, a cerut să fie botezat de îndată și să fie numit episcop, ca bărbat vrednic de aceasta. Cunoștea voința lui mai fermă decît orice severitate și hotărîrile lui mai bine gîndite decît orice alte măsuri. A considerat chiar că hotărîrea lui este dumnezeiască, dacă va fi de acord în alegerea lui și partea adversă. Odată înzestrat cu darul sfîntului botez, Ambrozie [135] a primit de în-

135. Sfîntul Ambrozie, născut în anul 339, în orașul Treveri (Galia), om de o rară cultură și împodobit cu darul vorbirii, a fost hirotonit episcop în ziua de 7 decembrie 374. Știa grecește astfel că s-a inspirat în activitatea sa pastorală și teologică din scrierile Sfîntului Vasile cel Mare. Autor de imne liturgice, el a introdus cîntarea antifonică în Biserica Apuseană. A murit în rugăciune, la 4 decembrie 397. Relațiile de prietenie, cultivate de episcopul Ambrozie cu împărații Valentinian I (364—375), Grațian (375—383) și cu Teodosie I (379—395) au avut drept rezultat întărirea Ortodoxiei. Episcopul Ambrozie s-a străduit pentru dreptul exclusiv al Bisericii față de păgînism, arianism și alte erezii, ca și pentru libertatea și independenta acesteia față de puterea de stat. Concepția sa privind raportul Biserică-Stat era exprimată de el în formula : «Împăratul este *în* Biserică, *nu peste* Biserică» *(Contra lui Maxențiu*, 35).

dată și harul episcopatului. Acestea fiind îndeplinite se spune că preabunul împărat a adresat Mîntuitorului și Stăpînului nostru acest imn (era în interesul lor cele ce se petreceau) : Slavă ție, Doamne Atotputernice, zise, și Mîntuitorul nostru, că acestui bărbat eu i-am încredințat trupurile, iar Tu, sufletele, și ai arătat că alegerea mea place dreptății Tale.

Cînd Sfîntul Ambrozie, după cîteva zile, s-a plîns împăratului că judecătorii nu procedează bine, împăratul a spus : De mult am cunoscut curajul acesta al tău, și, vorbind pe față, nu numai că nu m-am împotrivit, dar ți-am fost alături în alegerea numirii tale. Grăbește-te dar să vindeci păcatele sufletelor noastre, așa cum cere legea divină. Acestea le-a spus împăratul lui Ambrozie și el le-a făcut. Aflînd că în Asia și Frigia sînt unii care se îndoiesc în privința învățăturilor divine, a hotărît să se țină un sinod și în Iliria și ceea ce a hotărît și a confirmat sinodul a trimis celor care se îndoiau. Bineînțeles că aceia care s-au întrunit în Iliria au hotărît că trebuie respectată credința expusă în orașul Niceea. Și a scris și el, asociindu-și și pe fratele său la scrisoare, ca să întărească acestea care se hotărîseră.

Acum e potrivit să aplicăm și regula aceea care laudă deschis evlavia lui și vădește și sinceritatea de atunci fără nici un dubiu, a lui Valens. (Teodoret, IV, 6).

CAPITOLUL IX

EDICTUL LUI VALENTINIAN ȘI AL LUI VALENS PRIVITOR LA CONSUBSTANȚIALITATEA TREIMII

Măriții împărați, credincioși, învingători, Auguștii Valentinian, Valens și Grațian, trimit episcopilor din diocezele Asiei, Frigiei, Carafrigiei și Pacatianei, sănătate întru Domnul.

La sinodul ținut în Iliria și în problema discutată cu subtilitate despre Cuvîntul mîntuitor, de trei ori fericiții episcopi au arătat consubstanțialitatea Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh. Fără să se abată cîtuși de puțin de la ea, o manifestă deopotrivă cu slujirea religiei marelui împărat. Așa că a hotărît să fie predicată această credință cu toată puterea noastră ; și asta totuși ca să nu spună unii : urmăm credința împăratului, a aceluia care cîrmuiește această țară și nu ascultăm de acela care ne-a încredințat nouă salvarea mîntuirii noastre. Căci Evanghelia lui Hristos al nostru spune așa : *«Dați Cezarului cele ce sînt ale Cezarului și lui Dumnezeu, cele ce sînt ale lui Dumnezeu» (Matei 22, 21).*

Ce spuneți deci, voi, episcopi și întîistătători ai Cuvîntului mîntuitor ? Dacă argumentarea voastră este așa, iubindu-vă unii pe alții, încetați să abuzați de demnitatea imperială ; și nu persecutați pe aceia care slujesc desăvîrșitului Dumnezeu. Prin rugăciunile lor ei potolesc războaiele de pe pămînt și resping năvala îngerilor care se depărtează de Dumnezeu și care, cu perseverența rugăciunilor, resping pe toți demonii corupători, nu refuză, nu se dau în lături de la dările impuse, conform legilor, și nu se împotrivesc puterii împărătești. Dar păzesc cu voință sinceră și îndatoririle față de Dumnezeu din ceruri, și se supun și legilor noastre. Voi însă ați dat dovadă de nesupunere. Ne supunem și noi Acelui care este Cel dintîi și Celui care e Cel din urmă, voi însă țineți seama doar de voi. Noi dorim, deci, să fim nepătați noi înșine de voi. Și așa cum Pilat în cercetarea lui Hristos al nostru, nevoind să-L omoare, s-a întors către Răsărit și, cerînd apă, și-a spălat mîinile, spunînd : «*Nevinovat sînt de sîngele dreptului acestuia*» (Matei 27, 24), tot așa a recomandat întotdeauna și autoritatea noastră : să nu se facă persecuții, să nu se dea naștere la tulburări ; să nu fie văzuți cu ochi răi cei care lucrează pe pămîntul stăpînului și nici să nu fie alungați administratorii marelui Împărat. Pentru ca să nu dați impresia că în prezent sub domnia noastră, iar apoi să expuneți pătimirii legămîntul Domnului, așa cum a fost expus sîngele lui Zaharia.

Dar ei, după venirea Împăratului din ceruri, Domnul nostru Iisus Hristos, au fost sfîșiați în bucăți și predați morții, împreună cu demonul corupător, care i-a ajutat. Acestea le-am aflat la Magetie, de la Cicero, de la Damasc, Lampo și Brintisie, care le-au auzit. Dar am îndreptat faptele chiar și contra voastră, ca să aflați cele stabilite în sinodul extraordinar. A adăugat acestei scrisori și învățăturile sinodului, conținînd pe scurt acestea : Mărturisim, urmînd marelui sinod dreptcredincios, că Fiul este de o ființă cu Tatăl ; și nu înțelegem acest de o ființă, așa cum au declarat unii pînă acum, fără să subscrie chiar, și acum alții, numindu-i Părinți, resping puterea cuvîntului și îi urmează pe aceia care au scris că prin consubstanțialitate s-a înțeles asemănare ; fiindcă Fiul nu este asemenea nici uneia din celelalte creaturi făcute de El, ci doar Tatălui. Dar cei care susțin aceste lucruri stabilesc doctrina lipsită de pietate că Fiul este creatura deosebită a Tatălui. Noi știm deci, așa cum au stabilit de curînd sinoadele de la Roma și din Galia, că ființa Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh este una și aceeași în trei persoane, adică în trei ipostase (subzistențe) desăvîrșite. Mărturisim, conform expunerii de la Niceea, și că Fiul de o ființă cu Tatăl S-a întrupat din Sfînta Fecioară Maria, și că a trăit printre oameni, și că Și-a desă-

vîrșit toată slujirea față de noi prin naștere, prin pătimire și prin înviere și prin înălțarea la ceruri ; că iarăși va veni ca să ne redea asemănarea divină ; că a fost Însuși Dumnezeu cu trup și om purtător de Dumnezeu. Pe cei care susțin lucruri contrare celor spuse mai sus îi anatematizăm, ca și pe aceia care nu-l anatematizează pe cel care a spus : Fiul nu a fost înainte de a se naște ; dar a scris că și înainte de a se naște, prin lucrare, prin putere era în Tatăl. Acestea însă sînt și în toate creaturile care nu trăiesc veșnic precum Dumnezeu. Fiul însă este întotdeauna cu Tatăl, născut printr-o naștere veșnică. Pe scurt, împăratul a dat să se înțeleagă acestea. Dar eu socot că trebuie menținute înseși cuvintele sinodului. (Teodoret, IV, 7).

CAPITOLUL X

SCRISOAREA EPISCOPILOR DIN ILLIRIA CĂTRE EPISCOPII DIN ORIENT CARE MĂRTURISESC CONSUBSTANȚIALITATEA TREIMII

Episcopii din Iliria trimit sănătate întru Domnul episcopilor Bisericilor lui Dumnezeu, diocezelor din Asia, Frigia, Carafrigia și Pacatiatina.

Hotărînd cu toții de comun acord și discutînd despre Cuvîntul mîntuitor, am declarat că Treimea este consubstanțială Tatălui, Fiului și Duhului Sfînt. De aceea a fost drept să vă trimitem scrisoare, nu ca să vă scriem, cu argumente, credința în Treime, ci ca să vă rugăm cu umilință. Scrisoarea aceasta v-am trimis-o prin preaiubitul nostru frate și conslujitor, preotul Elpidie. În scrisoarea noastră de acum este vorba cam de același lucru despre care este scris în cărțile Mîntuitorului nostru Iisus Hristos : *«Eu sînt al lui Pavel, iar eu al lui Apollo, iar eu al lui Chefa... Oare Pavel a fost răstignit pentru voi, sau ați fost botezați în numele lui Pavel ?»* (I Cor., 1, 12—13). Și acestea erau de ajuns smereniei noastre, chiar dacă nu am trimite scrisori către voi toți, deoarece avem mare temere că acolo, în întreaga voastră provincie, predicați despărțind pe Sfîntul Duh de Tatăl și de Fiul.

De aceea a fost necesar să-l trimitem la voi pe domnul și colegul nostru de preoție, preotul Elpidie care să vă aducă din partea puterii imperiale a romanilor această scrisoare, ca să știe predania voastră că aceia care nu predică Treimea consubstanțială sînt anatematizați. Și dacă se află vreunul care nu împărtășește aceasta, să fie anatematizat. Însă pentru aceia care predică Treimea consubstanțială este pregătită împărăția cerurilor.

Vă rugăm, deci, fraților, să nu propovăduiți altfel, să nu schimbați ceva ; ci predicînd întotdeauna și pretutindeni Treimea consubstanțială, veți avea împărăția cerurilor. Ca să vă împărtășim și să vă amintim acestea, vă scriem această scrisoare.

Cît despre episcopii care trebuie hirotoniți sau despre colegii preoți deja hirotoniți, dacă vor rămîne pînă la urmă sănătoși, e bine ; altminteri, să fie alungați chiar din preoție. De asemenea am stabilit preoți și diaconi în preoție ca să fie întru totul fără reproș, atît din partea senatului, cît și a serviciului militar. Așa că am vrut să vă spunem acestea mai pe larg ; de aceea am trimis dintre toți numai pe domnul și conslujitorul nostru Elpidie, ca să ia cunoștință cu atenție de propovăduirea voastră, dacă este așa cum am auzit de la domnul și conslujitorul nostru, Eustatie. Încolo, chiar dacă ați fost cîndva în greșeală, dezbrăcîndu-vă de omul cel vechi, vă îmbrăcați cu cel nou *(Col. 3, 9—10).*

Căci și fratele acesta conslujitor, Elpidie, vă va învăța să predicați adevărata credință : că Sfînta Treime este Dumnezeu consubstanțial Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh și S-a arătat nouă : Tatăl în Fiul, Fiul în Tatăl, împreună cu Sfîntul Duh în veci.

Odată recunoscut acest lucru, vom putea să mărturisim deschis că Treimea este consubstanțială conform credinței expuse odată la Niceea, și pe care au confirmat-o Părinții. Propovăduind această credință, vom putea să biruim demonul greșelii. Odată biruit acesta, trăind în pace, ne vom saluta prin scrisori fiind noi înșine împăcați.

Și v-am scris ca să știți că arienii au fost condamnați pentru că nu au voit să mărturisească că Fiul și Sfîntul Duh sînt de o ființă cu Tatăl. Numele acestora sînt următoarele : Polichronie, Telemac, Faust, Asclepiade, Amantie și Cleopatru. Așadar să fie întru slava Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh. Amin. Vă dorim să fiți sănătoși de-a lungul multor ani, întru Tatăl și Fiul Mîntuitor Hristos și Sfîntul Duh. (Teodoret, IV, 8).

CAPITOLUL XI

DESPRE EREZIA AUDIENILOR

Prea vestitul împărat vădea așadar o oarecare îngrijorare pentru învățăturile apostolilor. În timpul acela un sirian, și de obîrșie și după limbă, numit Audeu, a născocit învățături noi ; dacă pînă atunci avusese un început de idei greșite, atunci le-a dat pe față. Înțelegînd prostește cele scrise *«Să facem om după chipul și asemănarea Noastră» (Fac. 1, 26),* a gîndit că Divinitatea are înfățișare omenească și că se deosebește prin părțile corpului, fără să adîncească cîtuși de puțin sensul Sfintei Scripturi,

care de multe ori dă lucrărilor divine nume de membre ale oamenilor. fiindcă aceia care nu pot înțelege bine lucrurile mai subtile recunosc mai ușor prin acestea purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Și a adăugat acestei lipse de evlavie și altele asemănătoare. Căci, murdărit de nebunia lui Manes, a afirmat că Dumnezeu nu este Creatorul focului, nici al întunericului. Acest lucru și altele asemănătoare ascund pe părtașii la nebunia lui Manes, cum predica acesta, și ei s-au despărțit de Biserică ; căci aceștia susțin o învoială blestemată : acei care conviețuiesc cu femeile fără lege, trăiesc în afara legii. Și de aceea ei spun că trebuie să trăiască mai la depărtare, ascunzînd blasfemia învățăturii. Atitudinea lor este plină de trufie și rod al doctrinei fariseilor. Căci Îl acuzau în templu pe Tămăduitorul sufletelor și al trupurilor, spunînd apostolilor : *«Pentru ce învățătorul vostru mănîncă cu vameșii și cu păcătoșii ?» (Luca 5, 30)*. Și Dumnezeu a spus prin gura proorocului : *«Cei care spun : sînt curat, nu mă atinge, aceștia vor fi fum în mînia mea, un foc care arde fără sfîrșit» (Isaia 65, 5)*.

Dar nu e timpul acum să criticăm prostia acestora ; să revenim la istorisirea noastră. (Teodoret, IV, 6).

În vremea aceea a apărut erezia mesalienilor, care sînt numiți εὐχητας, adică rugători. Dar mai au și un alt nume : ἐνθουσιασται, adică sacrificatori. Ei așteaptă acolo lucrarea oricărui demon și cred că aceasta este prezența Sfîntului Duh. Dar acei care iau parte la întreaga boală a acestui lucru refuză lucrarea mîinilor, ca fiind rea ; se lasă ei înșiși în voia somnului și numesc proorociri arătările nedreptăților. Inițiatorii acestei erezii au fost Dadosie, Seba, Adelfie, Herma, Simeon și alții, care nu s-au îndepărtat defel de comuniunea euharistică, spunînd că hrana divină nici nu folosește, nici nu dăunează cu nimic, despre care Domnul Hristos a spus : *«Cine mănîncă trupul Meu și bea sîngele Meu va trăi în veci» (Ioan 6, 56, 58)*.

Iar cînd vor să ascundă această boală, o neagă cu nerușinare, chiar fiind convinși, iar față de alții, care cunosc acest lucru pe care ei îl păstrează în suflet, îl neagă cu desăvîrșire.

Litoius, întîistătătorul Bisericii din Milet, despre care se știe că e înzestrat cu un zel dumnezeiesc, văzînd că această boală bîntuie prin multe mînăstiri, sau mai curînd prin tavernele tîlharilor, ca să spun așa, le-a dat foc și a despărțit lupii de oi. La fel, Amfilohie, acea foarte vestită căpetenie din Licaonia, cînd această molimă s-a răspîndit și acolo, a înăbușit-o cu strășnicie și a salvat oile care erau cuprinse de această contagiune. Apoi Flavian, întîistătătorul Antiohiei, lăudat pretutindeni, aflînd că aceștia trăiesc la Edesa și împrăștie veninul lor asupra orașe-

lor învecinate, în fruntea unei mulțimi de monahi s-a dus la Antiohia și pe cei care nu recunoșteau acest flagel i-a învinovățit astfel : Acuzatorii noștri — a spus — sînt calomniatori, iar martorii lor sînt mincinoși. Iar lui Adelfie însă, numindu-l bătrîn, cu multă blîndețe, și poruncindu-i să șadă lîngă el, i-a spus : «Bătrîne, noi, care am trăit o mare parte a vieții și cunoaștem bine natura umană, recunoaștem uneltirile demonilor vrăjmași, cunoaștem bine slujirea prin însăși practicarea harului. Tinerii aceștia, care nu cunosc nimic mai desăvîrșit, nu au putut să audă cuvintele duhovnicești. De aceea, spune-mi mie cum crezi că se retrage duhul potrivnic și că vine harul Sfîntului Duh ?». Bătrînul, copleșit de aceste cuvinte, a scuipat tot veninul pe care-l ascundea și a spus că prin sfîntul botez nu se adaugă nici un folos celor botezați, doar că predica plină de zel alungă demonii, care sălășluiesc în om. Mai spunea că, așa cum fiecare, cînd se naște, își trage ființa din părintele său, tot așa își trage și demonul care-l slujește. După alungarea demonilor prin acea predică plină de zel, Sfîntul Duh vine și Își vădește prezența în mod vizibil și sensibil, și salvează trupul oricăruia este chinuit de suferințe și eliberează cu totul sufletul de voința cea rea. Astfel încît nu mai poate fi vorba de nimic altceva, nici de ajunarea care macină trupul, nici de învățătura care înfrînează, ci înaintează printr-o disciplină liber consimțită. Acela care a dobîndit acest lucru, nu numai că este eliberat de neastîmpărul trupului, dar prevede chiar cele ce vor veni și vede cu ochii Sfînta Treime. Flavian, scormonind acest izvor rău mirositor și întinzînd tuturor paharul pentru a fi cercetat, spuse nefericitului bătrîn : Tu, cel mai vechi din zilele rele, gura ta te-a ocărît, nu eu, căci buzele tale aduc mărturie împotriva ta. Și după ce boala aceasta a fost cunoscută tuturor, cei alungați din Siria au ajuns în Pamfilia și au răspîndit și acolo acest fel de boală. (Teodoret, IV, 10).

CAPITOLUL XII

DESPRE SINODUL DIN LAMPSACA

Fiind de aceeași părere cu Părinții din Niceea, Valentinian era de folos celor care declarau cele ce credea el însuși. Și celorlalți înțelepți nu le era nefavorabil. Cînd la începutul domniei împăratul a plecat din orașul Constantinopol, prin Tracia, grăbindu-se spre Roma, atunci episcopii din Hellespont, în Bitinia, și toți cei care predicau consubstanțialitatea Tatălui și a Fiului au trimis ca sol pe Hipatian, întîistătător în Heracleea Perintului, ca unul socotit demn să participe la reformularea

dogmei. Cînd s-a dus la împărat și a adus la cunoștință solia episcopilor, Valentinian i-a răspuns : «Mie, un neînsemnat fiu al poporului, nu mi-e îngăduit să cercetez asemenea lucruri. Dar preoții, căci a lor este grija aceasta, să se întrunească între ei unde vor vrea».

După acest răspuns al împăratului, episcopii s-au întrunit în Lampsaca. Și după ce au discutat timp de două luni, în cele din urmă au hotărît să fie anulate cele care s-au petrecut la Constantinopol, prin zelul lui Eudoxie și Acachie. Au hotărît de asemenea să se ocupe și de acea expunere a credinței, pe care unii, făcînd-o cunoscută ca fiind a episcopilor din Occident, au recunoscut-o făcînd aceasta cu făgăduiala ca ceea ce s-a statornicit cu privire la cuvîntul de ființă neasemănătoare să nu fie folosit ; lucru care nu a fost adevărat. Dar afirmau că Fiul este asemenea Tatălui prin ființă, spunînd că precizarea de asemenea e necesară pentru înțelegerea substanței (ființei). S-a dovedit că trebuie primită de toate Bisericile credința care a fost promulgată în Seleucia și expusă la inaugurarea Bisericii din Antiohia. Au hotărît să-și primească înapoi scaunele aceia care au fost înlăturați de cei care susțineau că Fiul nu este asemenea Tatălui. Dacă însă cineva ar vrea să-i acuze pe aceia, au stabilit că face acest lucru cu o primejdie pe măsură ; că judecătorii care hotărăsc sînt acei episcopi care gîndesc bine și care se adună în bisericile din provinciile învecinate, unde sînt martorii tuturor celor considerați oprimați. După ce au hotărît acestea, cînd l-au chemat pe Eudoxie și pe aceia care au fost alături de el, i-au stabilit locul de penitență. Deoarece aceștia n-au vrut să se supună, au făcut cunoscut tuturor Bisericilor cele hotărîte. Dar fiindcă ei credeau că Eudoxie se străduiește să-și ia partea lui din toate cele regești, și acest lucru le-ar fi adus, fără îndoială, un prejudiciu, au considerat că e bine să i-o ia înainte și să facă cunoscute cele petrecute la Lampsaca. Așa că s-au dus în Heracleea, la împăratul Valens, care se întorcea din Tracia ; acesta fusese împreună cu fratele său în unele localități de acolo. Pe atunci, și împăratul și fruntașii îl socoteau pe Eudoxie un om deosebit. Și cînd solii trimiși de la Lampsaca au ajuns la împărat, acesta le-a poruncit să nu se despartă de Eudoxie. Iar fiindcă aceștia ezitau și invocau cele petrecute la Constantinopole și stabilite împotriva lui Eudoxie la sinodul din Seleucia, împăratul s-a înfuriat, i-a trimis pe soli în exil și a poruncit ca Bisericile să fie predate lui Eudoxie. (Sozomen, VI, 7).

CAPITOLUL XIII

CUM A DEVENIT VALENS ARIAN

În vremea cînd Valens a primit imperiul era împodobit cu învățăturile apostolice. Cînd goții au trecut Istrul și s-au răspîndit în Tracia, adunîndu-și armata, el se gîndea să lupte împotriva lor. I-a plăcut să lupte nu lipsit de harul divin, ci înarmat cu armele sfîntului botez. Dar ce s-a întîmplat după aceea dă dovadă de mare slăbiciune a sufletului și de trădare a adevărului. Căci a pățit, nefericitul, precum părintele Adam. A fost ademenit de convorbirea cu nevasta și amăgit de vorbe femeiești. Ea, atrasă la început de minciunile vicleniei ariene, l-a convins și pe el să cadă în capcana blasfemiei ; pe ea a ademenit-o Eudoxie, care era pe atunci la cîrma Bisericii din Constantinopol, fără să o cîrmuiască, ci mai curînd scufundîndu-și nava. Și tocmai pe vremea botezului l-a obligat pe nefericitul împărat să jure și că va rămîne în învățătura necredinței, și că va alunga pe aceia care gîndesc contrariul. Așa că Valens, lepădînd doctrina apostolică, a trecut de partea potrivnică și, nu după multă vreme, a dus la îndeplinire ceea ce jurase. (Teodoret, IV, 11).

CAPITOLUL XIV

CÎTĂ CRUZIME A ARĂTAT VALENS ÎMPOTRIVA DREPTCREDINCIOȘILOR

Acesta a venit între timp în Eurea, căci se temea să nu rupă perșii tratatul încheiat pe treizeci de ani cu Iovian. Perșii nu au întreprins însă nimic și el a rămas în Antiohia. Atunci l-a trimis în exil pe episcopul Meletie, dar, de frica lui Paulin, i-a cruțat viața. Pe aceia care nu voiau să se împărtășească cu Eudoxie i-a alungat din biserici, i-a condamnat la amenzi, i-a pedepsit să fie biciuiți, și altele. Se spune că pe mulți i-a și înecat în fluviul Oronte. (Sozomen, IV, 7).

Pe sfîntul Eusebie l-a alungat din Samosata, iar pe Pelagie, păstor excepțional al credincioșilor din Laodiceea, l-a alungat din oraș. Acesta, cînd și-a luat soție în tinerețe, în prima zi de căsnicie, chiar în patul nupțial și-a convins soția să pună castitatea înaintea plăcerii obișnuite și, ca să dobîndească dragostea frățească, a îndemnat-o spre o prietenie în căsnicie. (Socrate, IV, 2 ; Teodoret, IV, 12).

CAPITOLUL XV

DESPRE TIRANIA ȘI MOARTEA LUI PROCOPIE

Pe cînd în Siria se petreceau acestea, în Constantinopol a apărut un tiran numit Procopie. Adunînd în scurtă vreme o armată numeroasă, se îndrepta cu grabă împotriva împăratului. Cînd a aflat acest lucru, Valens, tulburat, abia a împiedicat înaintarea lui. Și în vreme ce sfîrșitul războiului se întrezărea, s-a produs un cutremur care a distrus multe orașe. A mutat din loc și țărmurile mării și în unele locuri apa a năvălit cu atîta putere, încît locuri pe unde înainte se putea umbla erau acum scăldate de ape ; în alte părți s-a retras atît de mult, încît pămîntul se vedea uscat. Aceasta s-a petrecut în timpul primului consulat al celor doi împărați (An. 365). (Socrate, IV, 3).

În anul următor, în timpul consulatului lui Grațian și al lui Dagalaif (An. 366), se pregăteau războaie. Cînd tiranul Procopie, plecînd din Constantinopol, mută tabăra împotriva împăratului, Valens, auzind, a venit din Antiohia și s-a întîlnit cu el în apropierea orașului Nacolia, în Frigia. Și în prima ciocnire a fost învins. După puțină vreme însă l-a prins pe Procopie în urma trădării soldaților Agel și Gomarie, pe care după aceea a poruncit să ispășească prin torturi nebănuite. Căci sfidînd jurămîntul pe care li-l făcuse, i-a omorît cu cruzime, punînd să fie tăiați cu fierăstrăul. Iar tiranului a pus să-i fie legat fiecare picior de doi arbori învecinați pe care i-a încovoiat și care, lăsați liberi apoi, s-au înălțat în aer, sfîșiindu-l pe Procopie. Și așa a murit tiranul (Socrate, IV, 5).

CAPITOLUL XVI

DESPRE EXILUL SFÎNTULUI EUSEBIE, EPISCOPUL SAMOSATEI, ȘI CUM CETĂȚENII LUI, DE DRAGUL CREDINȚEI, AU REFUZAT SĂ SE SUPUNĂ ALTUI EPISCOP

Episcopul Eusebie din Samosata, surghiunit în exil în Tracia, trudea din greu în lucrarea apostolică. Văzînd că multe Biserici sînt lipsite de păstori, îmbrăcînd haina militară și acoperindu-și capul cu coif, străbătea Siria și Fenicia, ca și Palestina, hirotonind preoți și diaconi și orînduia diferite slujiri ale Bisericii. Și unde găsea episcopi care erau de acord cu el, îi numea întîistătători în Bisericile care nu aveau ierarh.

Consider necesar să fac cunoscut celor care nu știu cîtă înțelepciune și bravură a dovedit Eusebie asumîndu-și porunca împăratului,

prin care îi impunea să locuiască în Tracia. Purtătorul acestei dispoziții venise pe înserat. Eusebie a dat poruncă să se treacă sub tăcere și să se țină ascunsă sosirea aceluia, zicînd : Dacă ar afla despre aceasta mulțimea, înflăcărată de zel sfînt, te-ar ucide și pe tine, iar eu aș fi silit să ispășesc cu pedepse, în fața lui Dumnezeu, moartea ta. După ce a spus acestea, și după ce a oficiat slujba de vecernie, chiar după primul somn, dezvăluind unui singur sclav secretul, bătrînul a plecat singur ; îl urma sclavul, ducînd cu el doar o saltea de puf și tăblițe de scris. Cînd a ajuns la malul rîului Eufrat, s-a urcat într-o corabie ancorată lîngă zidurile orașului și a navigat pînă la Zeugma ; le-a poruncit corăbierilor să vîslească și cînd s-a făcut ziuă a ajuns la locul numit Zeugma. Au fost împresurați de gemetele și vaietele din Samosata ; căci atunci cînd sclavul acela a spus celor din preajma lui cele ce i s-au poruncit și tăblițele pe care le-a luat, cei care porniseră cu el plîngeau cu toții, desigur fiind lipsiți de păstor ; și fluviul a fost plin de cei care navigau și cei care îi urmau. Cînd au ajuns și l-au văzut pe păstorul cel mult dorit, se văicăreau și mai tare ; și suspinînd și vărsînd lacrimi șiroaie, se străduiau să-l rețină, ca să nu ajungă oile lui în gura lupului. Și pentru că nu l-au putut îndupleca, l-au auzit citind legea apostolică *(Rom. 13, 1)*, aceea care ne obligă să fim supuși conducătorilor și celor care dețin puterea. După asta, unii i-au oferit aur, alții, argint, alții, haine, alții, sclavi, ca unuia care se îndrepta spre un tărîm străin și îndepărtat. Dar Eusebie, primind doar puține din atîtea dovezi de dragoste, înarmîndu-i pe toți cu învățăturile și predicile sale și poruncindu-le să lupte pentru învățătura apostolică, a plecat la Istru. Iar credincioșii, întorcîndu-se în orașul lor și îndemnîndu-se unii pe alții erau atenți la capcanele lupilor.

Trebuie să povestesc acum și curăția și zelul credinței lor. Consider o greșeală din partea mea dacă prin această povestire ei nu vor fi socotiți întotdeauna demni de aducere aminte. Cînd deci partizanii lui Arie au lăsat turma fără păstorul ales și au făcut pe altul episcop în locul lui, Eunomie nu a venit la obișnuita adunare bisericească, nici vreunul din locuitorii de acolo, nici un sărac, nici un bogat, nici un sclav, nici un meșteșugar, nici un agricultor, nici un grădinar, nici un bărbat, nici o femeie, nici un tînăr, nici un bătrîn. Episcopul trăia singur ; nu-l vedea nimeni, nu-l chema nimeni, deși se spune că în viața lui a fost foarte blînd. Dovadă, faptul următor. Odată, cînd voia să se scalde și a zăvorit ușa pentru sclavul de la baie, interzicîndu-i să intre, a văzut oameni în fața ușii ; atunci le-a poruncit să deschidă și să ia cu toții parte, împreună cu el, la scaldă. Același lucru l-a făcut și în cada de

baie ; cînd vedea, în timp ce se îmbăia, că unii stau în picioare în fața lui, a poruncit să se bucure de apa caldă, împreună cu el, aceia care așteptau tăcuți. Iar el, considerînd că tocmai pentru asta așteaptă ei, s-a ridicat degrabă și a ieșit. Ei însă, considerînd că și apa este spurcată de necurățenia ereziei ticăloase, i-au dat drumul să se scurgă prin canalele de evacuare și au pus să se încălzească altă apă de baie. Aflînd acest lucru, Eunomie a părăsit cetatea și a plecat, considerînd că e o insultă să locuiască într-un oraș dușmănos în care toți au oroare de el.

Plecînd el din Samosata, toți oamenii l-au considerat pe față pe Luciu lup și dușman al oilor. Dar oile, chiar părăsite de păstor, îndeplineau cele ce sînt de datoria păstorului. Cum l-au urît toți pe Luciu am să explic în alte povestiri. Dar odată, niște tineri se distrau jucînd în piață, aruncîndu-și unul altuia mingea. Trecînd Luciu pe acolo, mingea a căzut, din întîmplare, printre picioarele asinului lui ; atunci copiii se plîngeau, gîndind că mingea este cu totul murdărită. Luciu, înțelegînd acest lucru, a poruncit unuia dintre cei din urmă să oprească mingea și să-și dea seama ce se întîmplă. Copiii însă, aprinzînd un foc și aruncînd mingea prin mijlocul flăcărilor, au considerat că a fost purificată. Știu că aceasta este o copilărie și o rămășiță a unui vechi obicei. Dar este și un indiciu care poate arăta și cîtă ură nutrea întregul oraș față de nebunia ariană. Luciu nu l-a imitat pe Eunomie prin blîndețe, ci a făcut ca prin mijlocirea judecătorilor, mulți slujitori să fie surghiuniți în exil, în special pe aceia care luptau cu mai mult curaj pentru învățăturile sfinte, pînă la cele mai îndepărtate hotare ale imperiului roman. Pe Evolcie l-a pus să slujească diacon în deșertul Oasis ; pe Antioh, mîndria generației marelui Eusebie, era văr cu el, distingîndu-se prin multe calități, deosebindu-se și în vrednicia preoțească, a insistat să fie trimis la granița Armeniei ; cine ar putea să relateze îndeajuns lucrarea slăvită a acestuia, pentru învățăturile dumnezeiești ? Cînd bărbatul sfînt, Eusebie, după multe lupte și multe virtuți și după nenumărate victorii, a dobîndit cununa martiriului, s-a întrunit în mod solemn sinodul provinciei și cu participarea lui Iovian din Pergena, episcopul de atunci al orașului, care fusese compromis, pentru scurtă vreme, din cauza împărtășirii cu arienii. Și cînd l-au ales cu toții pe Antioh, succesorul propriului unchi, și a fost condus la sfîntul altar și cînd l-au silit să îngenuncheze pentru hirotonire, s-a întors și, văzîndu-l pe Iovian punînd mîna dreaptă pe capul său, i-a dat la o parte mîna, spunînd că nu trebuie să folosească mîna dreaptă cu care îndeplinise odată jurămîntul blasfemiei.

Dar acestea s-au întîmplat nu după multă vreme. Atunci, cum am spus, a fost dus în mijlocul Armeniei. Era vremea în care bărbatul sfînt Eusebie zăbovea la Istru, căci celții jefuiau Tracia și asediau orașele, cum a și consemnat în scrierile lui. (Teodoret, IV, 12, 13 și 14).

CAPITOLUL XVII

EXILUL EPISCOPULUI BARSA

La început, Valens a ordonat ca Barsa să locuiască în insula Aradus, acel Barsa, al cărui nume e acoperit de o mare glorie, nu numai în Edesa, pe care o cîrmuia, și în provinciile învecinate, dar și în Egipt, și chiar în Tebaida, neamuri pe care le întrecuse cu strălucirea extraordinară a valorii sale. Cînd a aflat că mulți oameni se îngrămădesc la el, (căci, fiind plin de har, însănătoșea bolnavii prin cuvînt), Valens l-a trimis în exil la Oxirinchos, oraș în Egipt. Dar cum și acolo gloria lui îi înflăcăra pe toți, bătrînul demn de un oraș în ceruri a fost dus într-un castru îndepărtat, aproape de barbari, numit Fenus. Unii spun că patul lui, vrednic de o celebritate deosebită, se păstrează și acum în Aradus. Mulți oameni slăbiți, cînd s-au așezat în patul lui, s-au însănătoșit datorită credinței. (Teodoret, IV, 15).

CAPITOLUL XVIII

DIN NOU DESPRE CRUZIMEA PE CARE VALENS A ARĂTAT-O FAȚĂ DE DREPTCREDINCIOȘI, DUPĂ MOARTEA LUI PROCOPIE

După moartea lui Procopie, împăratul, mînat de fericire, îndemna iarăși la lupte împotriva creștinilor, dorind să adune întreaga credință în dogma ariană. Sinodul ținut în Lampsaca i-a stîrnit furia, nu numai pentru că îi depusese pe episcopii arieni, dar și pentru că a anatematizat proclamarea credinței de la Rimini. Și venind în Nicomidia Bitiniei, l-a chemat la el pe Eleusie din Cizic, care era adept mai curînd al sectei lui Macedonie, cum am mai spus. Și ținînd un sinod cu episcopii arieni, îl silea pe Eleusie să recunoască dogma lor. El la început a refuzat, dar mai pe urmă, fiind amenințat cu exilul, înspăimîntat, a recunoscut dogma arienilor. După aceea însă deprimat de penitență, a venit la Cizic și s-a plîns în fața tuturor că a fost nevoit— zicînd că violența l-a făcut să fie de acord, și nu de bună voie. Și îndemnă să ceară un

alt episcop în locul lui, deoarece el s-a lepădat de învățătura lui, fiind silit. Dar cizicenii, din prietenie pentru el, n-au vrut să-l înlocuiască cu alt episcop și au rămas sub păstorirea lui, dar fără să treacă la erezia lui. Auzind acestea episcopul din Constantinopol l-a numit pe Eunomie episcop în Cizic, ca unul care putea, prin abilitatea cuvîntului, să-i aducă pe oameni la credința lui. Așa că, la venirea lui Eunomie, conform hotărîrilor sacre (adică scrisorii împăratului), s-a ordonat să fie izgonit Eleusie și înscăunat Eunomie. Dar cei care îl susțineau pe Eleusie, făcînd un loc de rugăciune în afara orașului, țineau acolo adunări.

Am spus destul despre Eleusie. Acum e bine să relatez despre Eunomie. (Sozomen, VI, 8).

CAPITOLUL XIX

DESPRE EUNOMIE EREZIARHUL

Eunomie a fost secretarul lui Aetie, care era numit cel fără Dumnezeu, de care am amintit. Fiind în preajma lui, imita felul lui de a fi sofist ; și cînd îi lipseau cuvintele, făcea sofisme fără să-și dea seama. De aici a devenit îngîmfat și a ajuns la blasfemie ; plin de zel pentru dogma lui Arie, se împotrivea cît putea dogmelor adevărului. Prea puțin cunoscător al scrierilor sfinte și fără să-și dea osteneala să le înțeleagă, de multe ori era ocupat cu cuvintele și tot schimbîndu-le mereu nu reușea să pună de acord subiectul cu intenția sa. Așa cum o dovedesc cele șapte volume, la care a trudit absolut în zadar, și pe care le-a scris despre Epistola Apostolului către Romani ; făcînd risipă de cuvinte, n-a putut afla sensul epistolei. Sînt și alte asemenea cărți ale lui, pe care cine ar vrea să le citească va cunoaște disprețul pentru încercarea lor.

Eudoxie l-a făcut așadar episcop în Cizic pe acest Eunomie, străduindu-se să-l înlăture pe Eleusie. Cînd a ajuns el acolo, folosind ca de obicei dialectica, le provoca auditorilor impresia de ceva străin. De aici s-au iscat tulburări în Cizic ; oamenii l-au alungat din oraș, neputînd suporta cuvintele lui pompoase. Ducîndu-se la Constantinopol, a zăbovit pe lîngă Eudoxie, lipsit de episcopat. Și, ca să nu dau impresia că-l depreciez, am auzit chiar vocea lui Eunomie care a cutezat să vorbească în sofisme împotriva lui Dumnezeu. A spus așa : «Dumnezeu nu știe despre ființa Lui nimic mai mult decît noi ; și ea nu este mai mult cunoscută Lui și nici nouă mai puțin, ci orice știm noi despre ea, același lucru îl știe și El în toate sensurile. Și iarăși, ceea ce vei găsi la El, același lucru îl vei găsi fără schimbare în noi».

Cu aceste sofisme, adică înşelăciuni, şi cu altele asemănătoare, Eunomie nu-şi dădea seama că se prăbuşeşte. Despre felul cum s-a îndepărtat mai tîrziu de arieni, voi povesti la momentul potrivit. (Socrate, IV, 7).

CAPITOLUL XX

DESPRE CRUZIMEA LUI VALENS FAŢĂ DE DREPTCREDINCIOŞII DIN CONSTANTINOPOL

Erau năpăstuiţi chiar şi locuitorii din Constantinopol care recunoşteau dogma de la Niceea ; împăratul a poruncit ca aceştia să fie alungaţi din oraş, iar bisericile adepţilor lui Novaţian să fie închise. Nu a găsit biserici ale altor eretici ca să le închidă, căci se dovedea că au fost desfiinţate încă sub împăratul Constanţiu. Şi pe Agel, episcopul Bisericii înfiinţate în Constantinopol, l-a condamnat la exil prin surghiun. Se spunea despre acesta că duce o minunată viaţă comunitară, conform rînduielilor bisericeşti ; ducea o viaţă de înţelept, departe de orice avuţii materiale, ceea ce era o dovadă în plus despre valoarea vieţii lui comunitare. Folosea o singură haină, umbla totdeauna fără încălţăminte. Nu după multă vreme a fost rechemat şi a recăpătat Biserica. Acest lucru l-a făcut un oarecare Martian, a cărui viaţă şi competenţă au fost admirabile, pe cînd servea în armata imperială. Atunci însă preotul Novatian instruia în arta gramaticii pe fiicele împăratului, Anastasia şi Carosa. De la numele lor băile publice din Constantinopol se numesc şi astăzi anastasiana şi carosiana. (Sozomen, VI, 9).

CAPITOLUL XXI

DESPRE DISTRUGEREA ZIDURILOR CALCEDONULUI

Şi a poruncit împăratul Valens să fie distruse zidurile oraşului Calcedon, înălţate împotriva Bizanţului. Jurase la învingerea tiranului că va face acest lucru, fiindcă locuitorii din Calcedon, de dragul tiranului, i-au adus un afront ruşinos şi i-au închis porţile oraşului. Zidul a fost distrus la porunca împăratului, şi pietrele pentru clădirea termelor, care se numesc constantiene, au fost transportate la Constantinopol. Printre pietre a fost găsită una pe care era scris un răspuns, pe atunci tăinuit, acum însă clarificat. Spunea că, din moment ce oraşul avea apă din

abundență, atunci zidul să fie folosit la băi; căci nenumărate popoare barbare, care călcau hotarele romanilor, după ce au săvîrșit multe cruzimi, în cele din urmă au pierit și ele. După o vreme s-a întîmplat ca Valens să clădească apeductul și să dăruiască Constantinopolului belșug de apă; și atunci s-au pus în mișcare neamurile barbare. Dar răspunsul mai poate fi înțeles și în alt fel. Atunci cînd apeductul a fost introdus în oraș, Clearc, prefectul de atunci al orașului, a clădit o imensă fîntînă arteziană în piața care acum se numește a lui Teodosie, unde debitul apei este bogat. Cu acest prilej orașul s-a bucurat de o festivitate frumoasă. În scurtă vreme răspunsul acesta s-a adeverit. În timp ce zidul era dărîmat, locuitorii din Constantinopol l-au rugat pe împărat să renunțe la distrugerea zidului. Împreună cu ei îl mai rugau proprietarii din Bitinia, din Nicomidia și din Niceea. Dar împăratul, mînios, abia a dat atenție rugăminților lor. Și voind să-și țină jurămîntul, dărîmă zidul și după aceea îl înalță din nou cu pietre mai mici. Lucrul acesta se poate vedea și astăzi în unele părți ale zidului, unde un atelier neînsemnat acum se face cunoscut prin foarte mari și minunate pietre. (Socrate, IV, 8).

CAPITOLUL XXII

DESPRE NAȘTEREA LUI VALENTINIAN MINOR, DESPRE GRINDINA NEOBIȘNUIT DE MARE ȘI DESPRE NAȘTEREA ÎMPĂRATULUI GRAȚIAN

Așa se petreceau lucrurile în vremea aceea. Trebuie știut că războiul împotriva tiranului Procopie a fost purtat în timpul consulatului lui Gratian și al lui Dagalaif (An. 366), către sfîrșitul lunii mai. La puțin timp după aceea, sub același consulat, s-a născut fiul împăratului Valentinian, avînd același nume ca și tatăl, care sălășluia în părțile Occidentului. Dar Grațian se născuse înainte de imperiul acestuia. Și în următorul consulat, al lui Lupicin și Iovian (An. 367), în ziua a doua a lunii iunie s-a abătut cu furie asupra orașului Constantinopol o grindină grozavă, aproape cît piatra. Mulți spuneau că acest lucru s-a întîmplat din cauza acțiunii împăratului, care surghiunise în exil mulți preoți care evitau comuniunea cu Eudoxie. După scurtă vreme, în timpul aceluiași consulat, împăratul Valentinian l-a făcut împărat pe fiul său, Gratian, în ziua de douăzeci și patru august. În următorul consulat, al doilea al lui Valentinian și al doilea și al lui Valens (An. 368), un puternic cutremur a zguduit orașul Niceea și împrejurimile Bitiniei, în ziua de unsprezece octombrie. Era al doisprezecelea an după căderea

Nicomidiei. După puţină vreme, mare parte a oraşului Germa, înfiinţat în Helespont, a fost distrusă de un cutremur. În ciuda acestor manifestări, spaima nu le-a produs nici o luare aminte, nici lui Eudoxie, episcopul arienilor, nici împăratului Valens, căci nu încetau persecuţiile. Pe de altă parte, cutremurul era interpretat ca un semn al tulburărilor din sînul Bisericii.

După ce au fost trimişi în exil mulţi slujitori, singurii care nu au avut a pătimi din cauza exilului au fost Vasile şi Grigorie, datorită providenţei divine, pentru deosebita lor cuvioşie. Vasile a fost episcop în Cezareea Capadociei, iar Grigorie, în Nazianz, oraş cu totul neînsemnat, situat în vecinătatea Cezareii. Despre Vasile şi despre Grigorie vom povesti într-o expunere viitoare. (Socrate, IV, 9 şi 10).

CAPITOLUL XXIII

CUM I-AU PERSECUTAT ARIENII PE MACEDONIENI, CARE S-AU ÎNDREPTAT CĂTRE LIBERIE

Cum în vremea aceea cei care mărturiseau dogma consubstanţialităţii pătimeau cumplit, persecutorii s-au ridicat din nou împotriva macedonienilor (An. 367). Aceia care erau constrînşi de groaza violenţei trimiteau solii unii către alţii în fiecare oraş, socotind că era imperios necesar să se refugieze la fratele împăratului şi la Liberie, episcopul oraşului Roma, a cărui credinţă o acceptau mai degrabă decît comuniunea cu Eudoxie. I-au trimis dar pe Eustatie din Sebastia, care fusese de multe ori depus, pe Silvan din Tarsul Ciliciei şi pe Teofil, însărcinîndu-i să nu-l abată pe Liberie de la credinţă, ci să intre în comuniune cu Biserica din Roma şi să întărească credinţa în consubstanţialitate. Aceştia, trimişi cu scrisori în Seleucia, au ajuns în Italia, dar nu l-au putut vedea pe împărat, căci era ocupat în Galia şi lupta împotriva sauromaţilor. I-au prezentat scrisorile lui Liberie, care n-a voit defel să-i sprijine, spunînd că ei sînt arieni şi nu pot fi sprijiniţi de Biserică cei care nu sprijină credinţa din Niceea. Ei au răspuns că au cunoscut adevărul prin intermediul penitenţei şi că au negat deosebirile de credinţă, că au mărturisit că Fiul este întru totul asemenea Tatălui şi că, fiind asemănător întru totul, termenul nu se deosebeşte prin nimic de cel de consubstanţial.

Spunînd acestea, Liberie le-a cerut să-i dea mărturisirea scrisă a hotărîrii lor. Ei i-au înmînat cartea în care propuseseră tocmai cuvintele credinței sinodului de la Niceea. Dar scrisorile de la Smirna din Asia și din Pisidia Isauriei și din Pamfilia, ca și cele făcute în Licia nu le-am redat aici din pricina stilului încărcat. Însă cuvintele scrisorii trimise de Eustatie și ceilalți lui Liberiu se știe că sînt următoarele : (Socrate, IV. 11).

CAPITOLUL XXIV

SCRISOAREA MACEDONIENILOR DATĂ LUI LIBERIE, EPISCOPUL ROMEI

Eustatie, Teofil și Silvan trimit sănătate întru Domnul stăpînului frate și conslujitor, Liberie. Din pricina suspiciunilor nesocotite ale ereticilor, care nu încetează să provoace scandal în sînul Bisericii universale, pentru a zădărnici orice alt prilej al lor mărturisim că primim sinodul episcopilor ortodocși ținut la Lampsaca, în Smirna, și în diferite alte locuri. Drept care, îndeplinind solia sinodului pe lîngă sfinția ta și episcopii din întreaga Italie și toți episcopii din Occident, aducem scrisori confirmînd că respectăm credința universală și păzim cele stabilite în sfîntul sinod de la Niceea, sub Constantin, împăratul de fericită amintire, de către trei sute optsprezece episcopi, păstrate neschimbate pînă astăzi, și vor rămîne în veci, în care consubstanțialitatea este definită cu sfințenie și evlavie împotriva corupției lui Arie. Mărturisim, de asemenea, că noi, împreună cu cei arătați mai sus, am respectat aceeași credință, și o respectăm și o vom păzi din toate puterile noastre pînă la capăt. Condamnăm pe Arie și doctrina lui lipsită de pietate, împreună cu discipolii lui care gîndesc la fel cu el, ca și orice erezie — a sabelienilor, a patripasienilor, a marcioniților, a fotinienilor, marcelienilor și pe a pavelosamosatenilor, și doctrina lor, și pe toți aceia care gîndesc la fel, și toate ereziile potrivnice sfintei credințe expuse mai înainte, care a fost formulată cu pietate și în comun de Sfinții Părinți la Niceea. Anatematizăm în special formularea citită în sinodul din Rimini, ca fiind contrară credinței expuse mai sus, a sfîntului sinod ținut în orașul Niceea ; căci odată expusă formularea aceasta, cei din Constantinopol, înșelați prin viclenie și sperjur, au subscris. Însă credința noastră și a acelora pentru care îndeplinim solia, este aceasta : Credem întru Unul Dumnezeu, Tatăl Atotputernicul, făcătorul tuturor celor văzute și nevăzute ; și întru Unul-Născut Dumnezeu, Domnul Iisus

Hristos, Fiul lui Dumnezeu, născut din Tatăl, adică de o ființă cu Tatăl ; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, cel de o ființă cu Tatăl, prin care toate s-au făcut, cele din cer și de pe pămînt. Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire, a coborît, S-a întrupat și S-a făcut om, a pătimit și a înviat a treia zi, S-a suit la ceruri ; și iară va veni să judece viii și morții. Și întru Duhul Sfînt.

Însă pe aceia care spun : A fost cînd nu a fost, și nu a fost înainte de a se naște, și că a fost făcut din cele ce nu existau, sau pe aceia care spun că Fiul lui Dumnezeu este de altă ființă sau substanță, sau că se poate schimba sau modifica, Biserica apostolică și universală îi anatematizează. Eustatie, episcopul orașului Sebastia, și Teofil și Silvan, delegați ai sinoadelor din Lampsaca, Smirna și ai celorlalte sinoade, am semnat această mărturisire cu mîna noastră și din proprie voință. Însă dacă cineva, cu toată credința expusă de noi, ar vrea să săvîrșească o nelegiuire împotriva noastră sau a acelora care ne-au trimis, îndreaptă-l cu scrisorile sfinției tale la noi, pe care ne-ai dovedit că sîntem episcopi ortodocși, și să-și expună cauza, față în față cu noi. Și dacă se va dovedi vreo crimă, să fie pedepsită fără primejdie în persoana făptuitorului.

Liberie, îndatorîndu-i pe trimiși prin această scrisoare, i-a primit în comuniune. Și dîndu-le o scrisoare în termenii următori, le-a ordonat să plece. (Socrate, IV, 11).

CAPITOLUL XXV

SCRISOAREA LUI LIBERIE, EPISCOPUL ORAȘULUI ROMA, ȘI A SINODULUI DIN SICILIA, CĂTRE EPSCOPII DIN MACEDONIA, DUPĂ PENITENȚĂ

Episcopul Liberie și episcopii din Occident trimit sănătate întru Domnul prea iubiților frați și împreună-slujitori Eustatie, Ciril, Ipericiu, Eronie, Elpidie, Maxim, Eusebie, Eucarpie, Ortasie, Neo, Eumatie, Faustin, Proclu, Pasinic, Arsenie, Sever, Didim, Britanie, Calicra, Damabie, Edesie, Eustochie, Ambrosie, Gelonie, Pardalie, Macedonie, Paul, Marcel, Heraclie, Alexandru, Adolie, Martian, Stenel, Ioan, Macer, Harisie, Silvan, Fotin, Antonie, Aut, Cels, Eufranor, Milesie, Patricie, Severian, Eusebie, Eumolpie, Atanasie, Diofant, Minodor, Diocle, Hrisampel, Eugenie, Eustatie, Calicra, Arsenie, Eugenie, Martirie, Ieratie, Leontie, Filagrie și tuturor dreptcredincioșilor din Orient.

Scrisoarea voastră ne-a adus bucuria dorită a păcii și a bunei înțelegeri, strălucind de lumina credinței, prea iubiți frați, fiind prezentată nouă de prea iubiții frați și episcopi Eustatie, Silvan și Teofil, și mai întîi de toate a afirmat și a dovedit că hotărîrea noastră și simțămintele voastre concordă și consună cu smerenia mea și cu toți cei din Italia și din Occident. Și am aflat că aceasta este credința universală și apostolică, care a fost păstrată neatinsă și neschimbată pînă la sinodul de la Niceea ; și au mărturisit chiar ei, plini de mulțumire, că au păstrat-o și alungînd orice urmă și umbră de bănuială nelalocul ei, au mărturisit-o nu numai prin viu grai, ci și prin scrierile voastre. Am socotit că e bine să anexez acestei scrisori și această copie a ei, ca să nu lăsăm iarăși ereticilor vreun prilej să-și desfășoare uneltirile prin care, punînd iară în mișcare flăcările propriei lor răutăți, să reînvie focul obișnuitelor dezbinări. În plus, prea iubiții noștri frați Eustatie, Silvan și Teofil au mărturisit că dragostea voastră a avut întotdeauna această credință și că pe aceasta au păstrat-o pînă la capăt, adică pe aceea recunoscută în orașul Niceea, de către trei sute optsprezece episcopi dreptcredincioși, care cuprinde adevărul curat și închide gura întregii mulțimi a ereticilor făcînd-o să tacă. Căci nu dintr-o pornire grăbită, ci din îndemn divin s-a asociat împotriva nelegiuirii lui Arie un număr atît de mare de episcopi, număr cu care fericitul Avram a distrus cu credința atîtea mii. Credință care, atîta vreme cît constă în ideea de ființă și în cuvîntul de consubstanțialitate, asemenea unui castru bine întărit și greu de cucerit, respinge toate sulițele și tulburările.

Și cînd s-au adunat în Rimini toți episcopii din Occident, cînd i-a unit nelegiuirea arienilor, au încercat, cu oarecari sfaturi, sau, ca să spun mai pe șleau, cu putere lumească, să înlăture sau să respingă acest lucru, care fusese introdus cu mai multă precauție în credință. Și totuși abilitatea lor nu le-a folosit la nimic ; căci aproape toți cei întruniți la Rimini fie mînați de teamă sau amăgiți, fie căindu-se și anatematizînd pe aceia care se adunaseră acolo, sau subscriind la credința universală consfințită în orașul Niceea și fiind în comuniune cu noi, se aprindeau mai tare împotriva dogmei lui Arie și a discipolilor săi. Dovada acestui lucru este că înșiși solii orașului vostru, recunoscîndu-l, v-au unit și pe voi la iscălirea lor, anatematizîndu-l pe Arie și cele ce se știu că au fost înfăptuite de adepții săi împotriva credinței consfințite în orașul Niceea. Chiar și voi, înșelați prin sperjur, ați iscălit. De aceea nouă ni s-a părut logic să ne adresăm dragostei voastre și să ajutăm pe cei care cer lucruri îndreptățite, mai ales că prin mărturisirea delegațiilor voștri am aflat că cei din Orient sînt de acord cu dreptcre-

dincioșii din Occident. Și facem cunoscut, ca să știți că cei care au hulit la Rimini, care atunci se dovedeau pătați de înșelătorie, iar acum anatematizați, au revenit cu toții la credința de la Niceea. Acest lucru trebuie să fie arătat de voi toți — în ce măsură aceia, care au fost jigniți cîndva de întunericul ereticilor, pot să purceadă către lumina divină a libertății universale. Dacă după acest sinod aceia care nu vor vrea să scuipe otrava perfidiei și să abjure toate blasfemiile lui Arie și să le anatematizeze, să știe că sînt tovarăși cu Arie și cu discipolii săi și cu ceilalți șerpi, fie sabelieni sau patripasieni, sau cu oricare alt eretic și că vor fi lipsiți de împărtășanie de către sinodul bisericesc care nu-i primește la el pe fiii adulterului. Dumnezeu să vă aibă în pază nevătămați, prea iubiți frați.

Eustatie și ceilalți care au primit această scrisoare au ajuns din nou în Sicilia și, ținînd acolo sinodul episcopilor sicilieni, au mărturisit în fața acestora credința în consubstanțialitate. După ce au întărit credința de la Niceea, căpătînd și de la ei scrisoarea cu același conținut, au revenit la aceia de la care au fost trimiși. Aceia care și-au însușit învățăturile lui Liberie, trimiteau soli prin orașe la întîistătători și predicau credința în consubstanțialitate, invitîndu-i să vină și la Tars, în Cilicia.

Cît timp au susținut cu tărie credința de la Niceea, au potolit orice conflict. Ceea ce ar fi putut surveni, dacă Eudoxie, întîistătătorul credinței ariene, atunci, vădindu-se cu tărie în fața împăratului, nu le-ar fi împiedicat. Acesta, mai înverșunat din cauza drumului la Tars, de care nu se vorbise, a comis rele mai mari împotriva lor. Macedonienii, comunicînd lui Liberie prin solii pe care i-au trimis, au întărit credința de la Niceea, ceea ce Sabin însuși a mărturisit deschis în adunarea sinodală. (Socrate, IV, 11).

CAPITOLUL XXVI

PENTRU CE S-A DESPĂRȚIT EUNOMIE DE EUDOXIE

Cam în același timp, Eunomie, despărțindu-se de Eudoxie, ținea slujbe separat ; pentru că îl rugase de multe ori pînă atunci să fie sprijinit Aetie, preceptorul său, iar Eudoxie nu l-a auzit. Dar nu a respins acest lucru din pricină că se îndepărta de secta lui Aetie, de vreme ce o și propovăduise și absolut cu toții mărturiseau împreună cu secta lui. Aceasta a fost dară pricina pentru care Eunomie s-a despărțit de Eudoxie. Acestea se petreceau la Constantinopol. (Socrate, IV, 12).

CAPITOLUL XXVII

DESPRE DISPARIȚIA LUI ATANASIE

După aceea, ordinul prefecților, hotărît din zelul lui Eudoxie, a tulburat Biserica din Alexandria. Căci Atanasie, de frica furiei necugetate a poporului și fiindu-i teamă să nu fie el socotit pricina relelor care urmau să aibă loc, a stat ascuns patru luni în cavoul părinților. Cum însă din pricina absenței lui, poporul se pregătea de răscoală, din dragoste pentru el, împăratul, care a aflat că în Alexandria sînt tulburări din această pricină, a indicat printr-o scrisoare ca Atanasie să aibă mînă liberă asupra Bisericii. Și așa s-a făcut că pînă la moartea lui Atanasie nu au mai avut loc tulburări în Biserica din Alexandria.

Însă cum au invadat din nou bisericile din Alexandria după moartea lui, voi povesti mai încolo. (Socrate, IV, 12).

CAPITOLUL XXVIII

DESPRE SINODUL DIN TIANA, UNDE A FOST PRIMITĂ SCRISOAREA LUI LIBERIE ȘI A CELOR DIN OCCIDENT

În vremea aceea se ținea sinodul în Tiana, la care participau : Eusebie, episcopul din Cesareea Capadociei, Atanasie din Ancira, Pelagie din Laodiceea, Zeno din Tars, Paul Emesenul, Ostresie din Malta, Grigorie din Nazianz și mulți alții care hotărîseră la Antiohia, sub împăratul Iovian, că trebuie păstrat cuvîntul de consubstanțialitate. Acolo au mai fost citite scrisorile lui Liberie și ale preoților din Occident. Și, plini de bucurie, au scris tuturor Bisericilor să citească hotărîrile luate în Asia, și scrisorile lui Liberie, și ale celor din Italia, din Africa, din Galia, ca și ale celor din Sicilia. Scrisorile acestora le-au adus solii cei trimiși din Lampsaca, pentru a se lua în considerare numărul tuturor celor de acord cu ei. Căci marea mulțime învingea sinodul din Rimini. Și au mai și scris să se întîlnească într-o zi anumită în Tarsul Ciliciei, invitîndu-se în felul acesta unii pe alții. Și cum se pregătea sinodul în Tars, cei întruniți în Antiohia Cariei, aproape 34 episcopi din Asia, lăudau zelul și armonia Bisericii, respingînd însă cuvîntul de consubstanțialitate, străduindu-se să întărească credința exprimată în Antiohia și

Seleucia, ca fiind urmarea martiriului lui Lucian și recunoscută cu trudă de mulți străbuni ai lui. Dar împăratul a interzis să se țină în Cilicia sinodul pentru care se străduise Eudoxie. (Sozomen, VI, 12).

CAPITOLUL XXIX

DESPRE EPISCOPUL ARIAN EUDOXIE ȘI DESPRE PERSECUȚIA LUI VALENS DIN CAUZA EPISCOPULUI ORTODOX EVAGRIE

Plecat în Constantinopol, împăratul Valens, îndreptîndu-se spre Antiohia, a ajuns la Nicomidia și a zăbovit acolo din pricina următoare.

Eudoxie, de credință ariană, la puțină vreme după plecarea împăratului a murit, în timpul consulatului lu Valentinian și al treilea consulat al lui Valens (An. 370), după ce păstorise în scaunul Bisericii din Constantinopol unsprezece ani. Așa că, arienii au numit în locul lui pe Demofil. Dar cei care predicau consubstanțialitatea, socotind că a venit momenul potrivit, au hotărît ca episcop al credinței lor pe un anume Evagrie. Pe acesta l-a hirotonit Eustatie, de curînd episcop în Antiohia și care cu puțin înainte fusese rechemat din exil de Iovian. Atunci însă era în Constantinopol, trăind în ascuns, ca să întărească cu prezența sa pe cei care predicau consubstanțialitatea. (Socrate, IV, 13).

În acest timp arienii stîrneau iarăși persecuție. Cînd faptele acestea au ajuns la urechile împăratului, de teamă ca orașul să nu fie tulburat de o răscoală, el a trimis din Nicomidia trupe militare la Constantinopol, dînd ordin ca să fie reținut și cel care a hirotonit și cel hirotonit și să fie trimis fiecare în alt loc de exil. Așa că Eustatie a fost trimis în Bisa, oraș în Tracia, iar Evagrie a fost îndrumat în alt loc. Cu acestea, arienii, și mai înverșunați, îi maltratau fără milă pe dreptcredincioși măcelărindu-i, nimicindu-i cu ocări, închizîndu-i în carcere, condamnîndu-i la amenzi, făcînd împotriva lor ca totul să fie de nesuportat. Neputînd îndura acestea, ei veneau să-l implore pe împărat ca să-i ajute cumva să scape de aceste violențe. Dar s-au înșelat amarnic gîndind astfel, că unul care nu era drept le va da dreptate. (Socrate, V, 13).

Atunci bărbați aleși din colegiul ecleziastic, optzeci la număr, în fruntea cărora erau Urban, Teodor și Menedem, au venit la Nicomidia, au adresat rugăminți împăratului, afirmînd că s-a făcut uz de violență și că au îndurat ceea ce se vedea. (Socrate, IV, 13).

CAPITOLUL XXX

CUM AU FOST ARȘI DE VALENS ÎN CORĂBII OPTZECI DE DREPTCREDINCIOȘI

Înfuriat, împăratul nu și-a arătat mînia față de cei prezenți ; în ascuns însă i-a ordonat prefectului Modest să-i prindă și să-i omoare. Dar felul morții era oarecum neobișnuit și împotriva tradiției. Iar prefectul, temîndu-se să nu se revolte poporul, dacă îi va omorî pe față, s-a prefăcut că îi trimite pe acei bărbați în exil. Cum ei s-au învoit nebănuind nimic, prefectul a poruncit să fie îmbarcați pe corabie ca și cum ar naviga spre exil ; dar a ordonat corăbierilor ca atunci cînd vor ajunge în largul mării să-i scufunde și astfel să moară. Zis și făcut. Cînd au ajuns în mijlocul golfului care se numește Astacen, unde împăratul poruncise prefectului să îndeplinească porunca, trecînd cu marinarii în altă corabie mică ce venea în urmă, au dat foc corăbiei. S-a întîmplat să sufle tare vîntul spre răsărit, așa că s-a aprins repede corabia. Rămășițele ei au ajuns la locul care se numește Acidiza, unde au fost adunate aproape în întregime de niște bărbați credincioși.

Faptul acesta se spune că nu a rămas fără răzbunare. Căci zvonul s-a răspîndit repede la neamurile din Frigia ; locuitorii de aici au fost nevoiți să-și părăsească patria și să se îndrepte spre Constantinopol și în diferite provincii. (Socrate, IV, 13).

CAPITOLUL XXXI

CE A FĂPTUIT VALENS ÎN ANTIOHIA ȘI CAPADOCIA

Valens, plecînd din Nicomidia, se îndrepta spre Antiohia. Cînd a ajuns în Capadocia, așa cum obișnuia în acel loc, tulbura Biserica, voind să o treacă la secta lui Arie. Credea că acest lucru se va îndeplini repede, deoarece, pentru anumite neînțelegeri, Vasile se arăta jignit de Eusebie, care conducea atunci Biserica din Cesareea ; și retrăgîndu-se în Pont, locuiau acolo împreună cu monahii, meditînd la lume și la viață. La rîndul său, poporul, și în special unii dintre nobili și înțelepți, îl suspectau pe Eusebie, considerînd că el a provocat fuga acelui bărbat desăvîrșit ca viață și cuvînt. Și voiau să-l părăsească și să celebreze ei înșiși solemnitatea liturghiei. Vasile însă, ca să nu se nască perturbări în popor din cauza răzvrătirilor ereticilor, se purta cu discreție cu episcopii lui din Pont, care i-au fost totdeauna devotați. S-a întîmplat chiar să ia naștere ură a poporului în jurul lui Eusebie. Și cînd Vasile

a fost anunțat că Valens vine în Capadocia, a plecat din Pont, a venit în Cesareea și, împăcîndu-se cu Eusebie, a întărit pentru moment Biserica, prin sfaturile lui. Iar Valens, pentru că nu și-a putut realiza intenția, a plecat împreună cu episcopii care călătoreau cu el. (Sozomen, VI, 15).

Așa că împăratul Valens, dînd prea puțină importanță atacului foametei din vremea aceea, a venit în Antiohia Siriei. Și adăstînd acolo, îi nimicea pe aceia care nu voiau să fie de o credință cu arienii, și îi amenința cu străşnicie pe aceia care predicau consubstanțialitatea. Și după ce i-a izgonit din biserici aproape pe toți cei din orașele din Orient, nu s-a mulțumit cu atît, ci i-a mai și supus multor torturi, și pe mulți i-a distrus omorîndu-i în fel și chip ; pe cei mai mulți i-a înecat în fluviu. (Socrate, IV, 14).

CAPITOLUL XXXII

CUM O FEMEIE DIN EDESA, CARE ALERGA CU FIUL EI LA MARTIRIU, I-A ÎNDEPĂRTAT PE PREFECT ȘI PE ÎMPĂRAT, UIMIȚI DE ATÎTA CRUZIME

Trebuie să relatez și ceva deosebit ce s-a petrecut în Edesa Mesopotamiei. În orașul acesta se afla biserica apostolului Toma, nu mai puțin vestită decît împodobită. În ea, pentru respectul ce i se arăta, se țineau deseori întruniri. Voind să o vadă împăratul, și știind că acolo se întrunesc toți cei care îi sînt odioși, se spune că l-a lovit cu mîna pe prefect pentru că nu au fost izgoniți de acolo ortodocșii. Și cum prefectul, suportînd jignirea, se străduia împotriva voinței lui să țină seama de indignarea împăratului (căci nu voia să ducă la moarte atîția oameni), a trimis vorbă pe ascuns să nu mai rămînă nimeni în biserica aceea. Dar nimeni nu a dat atenție nici sfatului și nici amenințării lui. A doua zi au venit cu toții în mare număr la locul predicii. Cum prefectul se îndrepta către biserică cu numeroase forțe armate, ca să ducă la îndeplinire porunca împăratului, o biată femeie, pe care se vedea sărăcia, trăgîndu-și fiul de mînă și îndreptîndu-se către biserica aceea, l-a împiedicat pe prefect să-și îndeplinească sarcina. Prefectul, indignat, a poruncit să fie adusă la el femeia și i-a spus : Femeie nenorocită, încotro alergi fără rușine ? Ea spuse : Unde se grăbesc și alții. Iar el : N-ai auzit că prefectul are să-i omoare acolo pe toți pe care îi va găsi ? Am auzit și de aceea mă grăbesc ca să mă aflu acolo printre ei. Și unde îl

tirăşti pe acest biet copilaş ? Atunci femeia spuse : Ca să merite şi el să suporte martiriul. Cînd bărbatul acela a auzit acestea, s-a gîndit la voința celor care se adunau acolo. Şi ducîndu-se de îndată la împărat, l-a încunoştințat că sînt pregătiți cu toții să primească moartea pentru credința lor ; şi a adăugat că e lipsit de rațiune să omoare atîția oameni într-un timp aşa de scurt. Spunîndu-i acestea i-a potolit mînia împăratului. Şi în felul acesta cei din Edesa au scăpat de furia împăratului. (Socrate, IV, 14).

CAPITOLUL XXXIII

DESPRE CERCETAREA ŞI EXILUL MULTOR ORTODOCŞI

Atunci cînd prefectul i-a spus acestea împăratului, nu a voit să chinuiască poporul pe care-l susținea. Aşa că a poruncit să fie interogați conducătorii lor, adică preoții şi diaconii, ca să se aleagă una din două : sau să se împărtăşească cu lupul, sau să fie alungați din oraş şi să fie trimişi undeva într-un loc foarte departe. Cînd s-au adunat cu toții, întrebuința cuvinte paşnice străduindu-se să-i convingă să respecte legile împăratului şi spunînd că e o dovadă de nebunie ca o mînă de oameni să se îndărătnicească împotriva unui mare împărat. Şi fiindcă tăceau cu toții, prefectul i-a spus lui Evloghie, conducătorul lor, un bărbat demn de toată lauda : Pentru ce nu răspunzi la cele ce ți le spunem noi ? Iar acela spuse : Nu are nimic de răspuns cel interogat. Iar prefectul : Dar am vorbit destul, îndemnîndu-vă cum să vă descurcați. După ce s-au spus toate acestea, Evloghie a răspuns ; şi este nepotrivit că a răspuns singur, privindu-i cu dispreț pe ceilalți : Dacă mă întrebi pe mine singur, spuse, voi spune părerea mea. Prefectul zice : Împărtăşeşte-te cu cel care deține domnia. Iar celălalt a spus împăciuitor si foarte bucuros : Şi eu am un coleg şi de domnie şi de preoție. Atunci prefectul, simțind ironia, s-a înfuriat şi, proferînd insulte împotriva bătrînului, a mai spus şi acestea : Nu am spus aceasta, tu, care meriți să fii fulgerat ; ci v-am îndemnat să vă împărtăşiți voi cu cei cu care se împărtăşeşte împăratul. Cînd bătrînul a spus că el are un păstor şi că se supune voinței lui, cei optzeci, prinşi în acelaşi moment, au fost trimişi în Tracia. Plecînd aceştia au fost duşi acolo cu felurite mijloace de transport pe drum. Străbăteau oraşe şi sate cinstind pe atleții înfrînți. Dar invidia i-a înarmat pe vrăjmaşi ca să spună împăratului că ceea ce este socotit ocară, mai multă cinstire aduce acelor bărbați. Aflînd acestea, împăratul a ordonat să fie separați cîte doi şi să fie împrăştiați

unii în Tracia, alții în extremitatea Arabiei, iar alții în orașele din Teba. Și se spune chiar că unii frați pe care i-a unit natura au fost separați cu multă cruzime unul de altul. Iar pe Evloghie, întîistătătorul lor, și pe Protogen, care a fost după el, i-a trimis tocmai în Antinous. Nu mă lasă inima să dau uitării virtutea acestora. Căci după ce au văzut că episcopul este în deplin acord cu orașul și se împărtășește cu colegiul ecleziastic, au constatat că puțini sînt aceia care se duc la biserici. Consultîndu-se asupra acestui fapt, au aflat că locuitorii orașului sînt păgîni. De aceea, suferind de lipsa lor de credință, au plîns, dar au socotit totuși că nu trebuie atîta să plîngă, ci s-au gîndit cu toată puterea la o soluție. (Teodoret, IV, 16).

CAPITOLUL XXXIV

DESPRE MINUNILE CELOR CARE MĂRTURISESC

Așa că prea sfințitul Evloghie, retras în locuința lui, se ruga ziua întreagă și noaptea întreagă Dumnezeului tuturor. Iar Protogen, om de o deosebită demnitate, cunoscător al scrierilor lui Eunomie, se pregătea să scrie degrabă, găsind locul potrivit, și izolîndu-se ca să poată instrui pe ceilalți, a fost făcut profesorul tinerilor, pe care îi învăța și să scrie repede, și îi învăța și limbajul sfînt. Le dicta melodiile lui David și le recomanda să mediteze la lecturile doctrinei apostolice. Cînd unul din adolescenți a căzut bolnav, a venit la el acasă și, ținînd mîna dreaptă a celui bolnav, a îndepărtat boala prin rugăciuni. Aflînd aceasta, părinții celorlalți copii l-au adus în casele lor și l-au rugat să-i ajute pe cei bolnavi. Iar el zise că nu îl va ruga pe Dumnezeu să alunge bolile dacă mai înainte nu îi administrează bolnavului sfînta Taină a botezului ; ceea ce ei au îndeplinit cu bucurie. Căci Protogen se gîndea că dorința de mîntuire îi va face ca de aceeași sănătate să se bucure și sufletul și trupul. Iar cînd sfătuia pe cineva că merită să primească harul divin, îl ducea la Evloghie și, bătînd la ușă, îl ruga să deschidă și îi aplica semnul Domnului, celui care fusese renăscut. Și fiindcă acela deschidea cu greu ușa, ca să nu-și întrerupă rugăciunea, spunea că mai degrabă e necesară mîntuirea celor care sînt rătăciți. Se minunau cu toții cînd vedeau cum procedează Protogen, care, deși acorda multora bucuria cunoștinței divine, îi rezerva totuși lui Evloghie primul loc în toate ; încît îi aduceau dinaintea lui pe aceia pe care îi alegea. De aici presupuneau ei că virtutea lui se distinge cu mult mai mult.

Cînd s-a potolit deci neastîmpărul, și s-au liniștit lucrurile, i-au adus să se întoarcă cei dintîi pe toți care gemeau și plîngeau, dar în special pe întîistătătorul Bisericii, care fusese lipsit de afecțiunea lor. Cînd s-au întors la ale lor și marele Barsie a trecut la viața fericită, a primit conducerea Bisericii. Iar minunatul Protogen a fost trimis să păstorească în orașul pustiit al Cariei și plin pretutindeni de mărăcinii neamurilor care aveau nevoie de multă lucrare. (Teodoret, IV, 16).

CAPITOLUL XXXV

DESPRE RĂSPUNSUL DEMONULUI LA ÎNTREBAREA CINE AVEA DE GÎND SĂ DOMNEASCĂ DUPĂ VALENS, ȘI PENTRU CARE PRICINĂ VALENS A OMORÎT ATÎȚIA OAMENI

În vremea aceea un demon rătăcitor, abuzînd de cruzimea lui Valens, l-a convins să examineze cu atenție cine ar putea urma la domnie după el. De aceea a făcut necromanție. Îndeplinind aceste practici (demonul nu dădea răspunsuri clare, ci ocolite), el a ucis mulți oameni. Căci, întrebat despre domnie, a indicat patru litere — Θ, Ε, Ο, Δ, spunînd că, după Valens, acest nume va fi în fruntea imperiului. Cînd au ajuns acestea la urechile împăratului, plin de zel, el a ucis pe mulți pe care îi considera că tind spre domnie. Așa au fost uciși teodoriții, teodorii, teodoții, teodosii, teodulii și toți cei care aveau aceste litere la începutul numelui lor. Printre cei uciși a fost și Teodosiol, un bărbat viteaz, originar din provincia Ispania. De teamă, mulți și-au schimbat numele, negînd prin jurămînt că au avut înainte alt nume, ca să scape de primejdie. (Socrate, IV, 15).

CAPITOLUL XXXVI

DESPRE VASILE, EPISCOPUL CAPADOCIEI, ȘI CUM A SCĂPAT EL DE AMENINȚAREA CU EXILUL

Și astfel împăratul Valens, după ce a golit de păstori toate Bisericile, a venit în Caesareea Capadociei, unde atunci era întîistătător Vasile, fală a întregii omeniri. L-a trimis înainte pe prefect cu indicația ca, fie să-l înduplece pe Vasile ca să împărtășească dogma lui Eudoxie, fie ca, în caz contrar, să-l izgonească. Căci cunoscînd faima unui asemenea bărbat, nu a voit să înceapă lupta, necum să scape Vasile de lăncile lui și să fie pentru ceilalți o imagine mai strălucită a virtuții.

Mașinațiile lui au fost ca pînza de păianujen, căci au fost de ajuns pentru ceilalți preoți povestirile vechi ale Părinților, în sprijinul lui, și au păzit ca niște fortărețe zidul de neclintit al credinței. Venind apoi prefectul în Caezareea și invitîndu-l pe marele Vasile, l-a onorat și a folosit în convorbirea cu el cuvinte pline de blîndețe, îndemnîndu-l să se supună vremurilor și să nu îngăduie ca atîtea Biserici să fie dezbinate, dintr-o neînsemnată subtilitate a dogmei. Îi făgăduia chiar prietenia împăratului și multe avantaje, care ar urma să decurgă din acestea. Dar bărbatul acela preasfînt a spus că aceste cuvinte sînt potrivite pentru niște adolescenți. Ei, spuse, și cei asemenea lor se uită la astfel de făgăduieli. Căci aceia în care sînt întipărite sfintele cuvinte nu îngăduie să schimbe nici o silabă din învățăturile divine; dar pentru aceștia, dacă se întîmplă, îmbrățișează cu toții ideea morții. Cît privește prietenia împăratului, o consider cu toată evlavia, căci fără de aceasta, aș numi-o mai curînd o primejdie.

Cum prefectul se înverșuna împotriva lui, și îl numea nebun, sfîntul Vasile spuse : Mă rog să am mereu această nebunie. Cînd i-a ordonat să plece, ca să se gîndească la ceea ce trebuie să facă, se zice că acel vestit bărbat a spus așa : Eu pot să plec chiar mîine, numai tu să nu-ți schimbi hotărîrea ; dar fă uz de amenințările tale. După aceste cuvinte, prefectul dădu fuga la împărat și-i relată cele ce fuseseră spuse, și bravura acestui bărbat și tăria lui sufletească și fidelitatea lui. Fără să spună o vorbă, împăratul s-a retras.

După acestea, s-a întîmplat să vadă că i-au apărut, din voința divină, niște plăgi. Fiul lui avea și el aceeași suferință și trăia amenințat de aceeași boală. Dar și soția lui era lovită de diferite suferințe. Cunoscînd pricina supărării ei, împăratul l-a rugat pe preasfîntul bărbat, pe care îl amenința cu pedepse, să vină la palat. Comandanții au executat ordinele împăratului. Așa că marele Vasile a venit atunci la palat și văzînd pe fiul împăratului în preajma morții, a făgăduit că îl va readuce la viață, dacă se va bucura de sfîntul botez pe care i-l vor da bărbații evlavioși. După ce a spus acestea a plecat. Dar împăratul, amintindu-și de momentul cînd făgăduise cu jurămînt să se boteze, a poruncit să fie botezat fiul conform greșelii prostești a arienilor care erau de față. Cu aceasta, curînd copilul a ajuns la sfîrșitul vieții.

Dar Valens, mînat de penitență și recunoscînd adevărul greșelii comise față de jurămînt, a intrat în sfînta biserică, s-a alăturat lucrării

marelui Vasile și a adus în fața altarului darurile solemne. Atunci Vasile i-a spus să vină după perdea, unde stătea el, și i-a vorbit mult despre învățăturile divine. Era atunci de față acolo unul numit Demostene, mai marele ospețelor împăratului care, în timp ce-l critica pe învățatul lumii, a comis un barbarism. Sfîntul Vasile, zîmbind, spuse : L-am văzut pe Demostene fără carte. Cum celălalt se grăbea să-l amenințe, sfîntul Vasile zise : Treaba ta este să te gîndești la felurile de mîncare, nu să fierbi învățăturile divine.

După aceste fapte, l-a îndrăgit atîta pe Vasile, că le-a oferit săracilor care erau sub oblăduirea lui pînă și cele mai bune proprietăți pe care le avea atunci ; printre acestea, cele necesare erau puse în special la dispoziția leproșilor.

În primul rînd așadar marele Vasile a îndepărtat în felul acesta pornirea împăratului. Dar în urmă, cînd i-a revenit pornirea, a uitat de cele de mai înainte, fiindcă voința lui era moleșită de cei care îl măguleau. Și din nou s-a simțit îndemnat să încline de partea ereticilor. Nereușind să-l convingă, a dat ordin să fie scrisă o lege pentru exilarea lui Vasile ; cînd a vrut să o semneze cu mîna lui, nu a reușit să o facă cu nici o pană, căci pana s-a rupt. Cum s-a întîmplat la fel și cu a doua și cu a treia pană, nu putea fi semnată o astfel de lege lipsită de pietate ; iar cînd a vrut să miște mîna dreaptă, aceasta a început să-i tremure. Atunci, cu groaza în suflet, a rupt hîrtia cu amîndouă mîinile. Și a arătat Dumnezeu atotțiitorul tuturor că și altora le-a îngăduit să pătimească, și că pe acesta l-a scăpat de capcane ; arătînd, prin cele ce îl priveau pe acesta, semnele puterii Lui, iar prin altele atrăgînd atenția asupra caracterului celor mai buni bărbați. (Teodoret, IV, 17).

Trebuie știut că atîta vreme cît a trăit Atanasie, episcopul Alexandriei, prin providență divină a fost apărată Alexandria și Egiptul de tulburări, știndu-se că Atanasie este îndrăgit de întregul popor și de teamă ca să nu fie tulburată republica de vreo răscoală. Însă Atanasie, în timpul celui de al doilea consulat al lui Secund și al lui Prob (An. 371) [136], după mai multe necazuri privind situația Bisericii a plecat din viața aceasta, după ce ținuse scaunul episcopal, cu multe primejdii, timp de patruzeci și șase de ani. (Socrate, IV, 16).

136. Sfîntul Atanasie cel Mare a murit la 2 mai 373, după un episcopat îndelungat de 45 de ani, dintre care circa 20 de ani i-a trăit în exil.

CAPITOLUL XXXVII

DESPRE SFÎRȘITUL LUI ATANASIE AL ALEXANDRIEI, ȘI SUCCESORUL SĂU, PETRU, ȘI DESPRE RĂSCOALA ISCATĂ ÎMPOTRIVA LUI ȘI CUM A PLECAT EL LA ROMA

După ce Atanasie, învingător în Alexandria, după multe lupte și nenumărate victorii și-a dat obștescul sfîrșit și s-a mutat unde a binemeritat pentru truda lui, a ajuns întîistătător Petru, om deosebit, pe care el îl alesese de multă vreme, fiind cu toții de acord cu el, și preoții, și nobilii, și întregul popor, care și-au arătat propria voință în favoarea lui. Căci el a fost părtaș la toate necazurile lui Atanasie și cînd era în oraș, și cînd rătăcea prin diferite ascunzători și a îndurat alături de el tot felul de primejdii. Pentru toate acestea s-au întrunit toți preoții și au strigat că Petru este urmaș vrednic al lui Atanasie. (Teodoret, IV, 18).

După ce l-au așezat în scaunul pontifical, de îndată judecătorul provinciei, adunînd populația păgînă și pe cea a iudeilor, a înconjurat incinta bisericii, poruncind să iasă de acolo Petru, amenințîndu-l că îl scoate cu forța, dacă nu vrea de bună voie. Făceau aceasta din dorința de a fi pe plac împăratului ; iar oamenii știau că împotrivindu-se se expun unei nenorociri. Și adevărul este că mînia lipsei de credință a triumfat ; se străduiau mai curînd să fie pe placul idolilor și considerau că nenorocirea în care se afla Biserica era o reală sărbătoare. Și astfel, Petru, om de excepție, nedorind să se provoace un război, a ieșit liniștit și, urcînd în corabie, a plecat la Roma. (Teodoret, IV, 19).

CAPITOLUL XXXVIII

CU CÎTĂ CRUZIME A FOST INTRODUS LUCIU ÎN ALEXANDRIA

După ce au trecut cîteva zile, Euzoie a venit din Antiohia cu Luciu și i-a încredințat bisericile. Cei învățați cunoșteau lipsa de evlavie a acestuia din Samosata. Poporul însă, fiind hrănit cu învățătura lui Atanasie, și-apoi fiindu-i silă să înghită mereu o hrană silnică, s-a abținut de a participa la adunările bisericești. Iar Luciu, folosindu-se de închinătorii la idoli, înarmați, îi lovea pe unii, îi spînzura pe alții, îi silea să fugă pe unii și devasta locuințele altora, ca un barbar. Dar lucrurile acestea le va povesti mai bine minunatul bărbat Petru, în scrisoarea sa. Eu voi adăuga la scrisoarea lui Petru o singură nelegiuire a lui Luciu.

Nişte bărbaţi din Egipt, ducînd o viaţă creştină după modelul îngerilor, şi evitînd aglomerările oraşului, au preferat să-şi ducă viaţa în pustiu, au făcut să rodească un pămînt nisipos şi steril, întorcînd desigur lui Dumnezeu, prin munca lor, nişte roade excelente şi gustoase. Mulţi păreau că sînt victorioşi asupra acestui pustiu. Acolo a crescut de copil acel vestit Antonie, dovedind o virtute de monah, luptător duhovnicesc. (Teodoret, IV, 19).

CAPITOLUL XXXIX

CE MINUNI AU ÎNFĂPTUIT SIHAŞTRII TRIMIŞI ÎN EXIL DE LUCIU

Nenorocitul de Luciu i-a izgonit pe locuitorii de atunci ai acestor locuri, cei care îl urmaseră pe Antonie şi pe prea sfinţii întîistătători ai acestora, pe venerabilul Macarie şi un alt Macarie, şi pe Isidor şi pe alţii ; scoţîndu-i din peşterile lor, i-a trimis în nişte insule locuite de oameni fără credinţă, ca şi cum nu ar fi fost totdeauna lipsiţi de un învăţător cu credinţă. Cînd corabia a ajuns la ţărmul insulei, demonul, care era în cinste la acei oameni, părăsind idolul în care obişnuia să locuiască pînă atunci, a năvălit în fiica preotului şi a dus-o de acolo în delir pînă la locul unde sosise corabia monahilor. Demonul, imitînd vocea unei bacante, striga ca ghicitoarea din Filipi. Auzeau toţi bărbaţii şi femeile, pe demonul care striga : O, puterea voastră, o, slujitori ai lui Hristos, de peste tot sîntem alungaţi de voi, din oraşe şi din sate şi din munţi ca şi din văi, de către pustnicul care este crezut de oameni. Nădăjduim să ne oprim în această insulă, să fim eliberaţi de săgeţile voastre, nădejde pe care o vedem acum că ne-a înşelat. Persecutorii voştri v-au trimis aici nu ca să vă lovească pe voi, ci ca, prin voi, să ne alunge mai degrabă pe noi. Iată, ne retragem din această insulă, căci sîntem străpunşi de razele virtuţii voastre. Spunînd acestea şi altele asemănătoare şi aşternînd-o la pămînt pe bacantă, au dispărut şi ei cu toţii. Atunci adunarea aceea prea sfîntă, după o rugăciune, a deşteptat-o pe bacantă şi a redat-o tatălui ei sănătoasă şi întreagă. Însă aceia care au asistat la acest miracol, prosternîndu-se la picioarele sfinţilor, îi implorau să primească bani pentru călătorie. Şi unii au distrus templul demonilor, şi, iluminaţi de strălucirea învăţăturii, s-au bucurat de harul sfîntului botez.

Vestindu-se în oraş aceste lucruri, toată populaţia adunată l-a îndepărtat pe Luciu, spunînd că îşi atrage mînia divină dacă nu se întoarce grupul acela. Şi fiindu-i teamă de o răscoală a oraşului, Luciu a poruncit ca bărbaţii cei sfinţi să se întoarcă în peşterile lor. Şi toate acestea sînt în măsură să dezvăluie ororile lui Luciu. (Teodoret, IV, 19).

CAPITOLUL XL

SCRISOAREA LUI PETRU, EPISCOPUL ALEXANDRIEI, ÎN CARE SÎNT RELATATE NELEGIUIRILE LUI LUCIU

Dar despre înfumurarea lui ne va lămuri scrisoarea minunatului Petru. Ca să evit lungimea scrisorii, nu voi omite să redau ceea ce este esenţial în ea. (Teodoret, IV, 19).

Paladie, judecătorul provinciei — spune el — fiind de religie păgînă şi fiindcă i-a adorat totdeauna pe idoli, încerca deseori să lupte împotriva lui Hristos. Şi strîngînd oameni aleşi dinainte, a dat năvală în biserică, comportîndu-se ca nişte barbari. Atunci s-au comis multe cruzimi, pe care numai voind să le redactez şi amintirea acelor fapte mă mişcă profund şi-mi dezlănţuie şiroaie de lacrimi ; şi aş fi putut pătimi acest lucru multă vreme dacă nu aş fi fost uşurat de grija divină.

Mulţimea intrată în biserica ce se cheamă acum Teona, în cuvinte de cinstire se fălea cu favorurile idolilor. Pentru lectura Sfintelor Scripturi s-au făcut auzite nişte aplauze în derîdere. Şi fără ruşine răsunau vocile fecioarelor care spuneau împotriva lui Hristos cuvinte de ocară, pe care limba omenească nu cutează să le rostească. Auzind asemenea cuvinte, unul dintre înţelepţi şi-a astupat urechile şi ar fi preferat să fie surd decît să fie obligat să audă asemenea cuvinte. Dar dacă s-ar fi oprit măcar la a păcătui doar prin cuvinte, totuşi faptele rostite prin cuvinte nu ar fi întrecut neruşinarea. Căci nu e greu de suportat o critică de felul acesta, la aceia în care locuieşte înţelepciunea şi cultivarea învăţăturii lui Hristos. Dar aceştia, făcînd evidentă forma mîniei îndreptate spre pierzanie şi scoţînd pe nări sunete îngrozitoare, şi, ca să zic aşa, răspîndind un miros urît ca acela dintr-un pat de dormit, sfîşiau hainele fecioarelor sfinte ale lui Hristos, care acopereau trupuri îngereşti. Şi purtîndu-le prin întregul oraş, goale, aşa cum le-a lăsat natura, rîdeau de ele în voie, fără ruşine. Iar dacă cineva, din milă, îi împiedica, se alegea cu lovituri şi răni. Vai de nenorocirile acestea ! Multe suportau depravarea trupului ; cele mai multe dintre fecioare, lovite la cap, au

rămas fără glas ; pînă și funeraliile solemne ale acestora erau interzise. Multe din trupurile căutate de părinții care plîngeau nu au mai putut fi găsite.

Dar de ce povestesc nimicnicii, cînd pot spune lucruri de seamă ? De ce să stărui asupra acestora și să nu recurg mai curînd la cele necesare acum ? În care știu bine că oricine va admira răbdarea Domnului, rămînînd uimit împreună cu noi că nu a încheiat imediat cu toate. Căci cele care nu au fost făcute niciodată și nici nu au fost auzite prin scrierile părinților, acestea au fost săvîrșite de necredincioși chiar deasupra altarului. Căci așa au făcut, rîzînd și rostind cuvinte de ocară : au adus să participe la ceremonie un sclav care-și ascundea natura de bărbat și folosea haine de femeie, cu ochii vopsiți și cu fața pictată cu culorile mătăsii, ca să închipuiască îmbrăcămintea histrionilor, idolul cu înfățișarea de femeie mișcîndu-se încoace și încolo chiar deasupra altarului unde noi invocăm venirea Sfîntului Duh, și făcînd din mîini gesturi. Aceia care apreciază ca fără însemnătate acest lucru și care consideră cele petrecute mai curînd distracții decît lucruri rușinoase, și pun în scaunul Bisericii pe unul dintre ai lor, bine cunoscut pentru nerușinarea sa și despuiat de haină și de organele genitale, vor ridica cu nerușinare împotriva lui Hristos un demagog nerușinat. Acela, în locul cuvintelor sacre, rostea nelegiuiri, lăuda desfrînarea în locul lucrurilor cinstite și necredința drept evlavie, prostituția și adulterul în locul continenței, împreunarea între bărbați, iar furtul, mîncarea, băutura, le proclama necesare vieții acesteia. Petrecîndu-se astfel lucrurile și plecînd eu din biserică (de vreme ce nu puteam sta acolo unde năvălirile soldaților, unde poporul cumpărat cu bani din belșug pentru a se răscula, și mulțimea de neamuri veneau pentru făgăduielile atrăgătoare), a fost trimis ca succesor al meu, sau confundînd episcopatul cu o demnitate lumească, un oarecare Luciu, grăbit să manifeste ticăloșia și faptele lupului, fără să fie ales nici de sinodul episcopilor ortodocși, nici de hotărîrea adevăraților clerici, nici de cererea poporului, așa cum sînt declarate public hotărîrile bisericești. Și nici nu a venit precedat de monahi, intonînd imnuri din Scripturi, de vreun episcop, sau de vreun preot, sau de vreun diacon, sau de mulțimea poporului. Era cu el Euzoie, care tocmai fusese condamnat împreună cu Arie în sfîntul și marele sinod de la Niceea. Acum însă vine prin protecția antiohienilor împreună cu jefuitorul și tovarășul în dărnicii și comandantul militar celebru pentru totala lipsă de credință, numitul Magnus, care în timpul lui Iulian a dat foc bisericii de fericită amintire a beritiorilor din zilele lui Iovian, și a fost silit să o repare prin mijloace prorii ; era cît pe ce să-și piardă

capul, dacă nu ar fi beneficiat, după insistențele multora, de clemența împăratului. Cer insistent ca să luați în considerare toate acestea cu rîvna voastră și să stimulați răzbunarea atîtor nelegiuiri săvîșite împotriva Bisericii lui Dumnezeu, pentru că și tiranul a declanșat asemenea nelegiuiri împotriva noastră.

Căci acest Luciu care, prin religia voastră și a tuturor episcopilor ortodocși, a fost depus de multe ori din motive întemeiate, acum stă în fruntea orașului și numai, cum spune psalmistul, ca un hulitor și necugetat. Căci zice : Hristos nu este Dumnezeu adevărat. Ba chiar, în momente prielnice, este corupt și corupe ; se bucură, hulind împotriva acelora care sînt dovediți că Îl slăvesc pe Mîntuitorul. Căci, fiind mai aproape de simțămintele păgînilor, și-a asumat greșeala de a se închina unui zeu nou. Unii strigau în fața lui laude de felul acesta : Bine ai venit, episcope, care nu Îl aperi pe Fiul. Alții spuneau : Pe tine te iubește Serapis și te-a introdus aici ; și numeau statuile păgînilor. Tocmai în acest moment Magnus de care am vorbit mai sus, tovarăș nedespărțit al lipsei de credință a lui Luciu, necruțător purtător de arme și slujitor al cruzimii aceluia, a strîns o mulțime de oameni și prinzînd nouăsprezece diaconi, dintre care unii trecuți de optzeci de ani, îi chinuia ca pe unii surprinși asupra unei crime și dușmani ai romanilor. El nu știa că tăria legii creștinilor și credința apostolilor ne-a fost transmisă prin Părinți ; și spunea chiar că acestea îi vor face plăcere prea milostivului împărat Valens : Înduplecați-vă, nenorociților, spuse, și primiți învățătura arienilor. Înduplecați-vă, căci divinitatea vă va ierta, deși nu de bună voie practicați cultul adevăratei religii, ci silnic o faceți. Căci bucuria nu însoțește necesitatea ; însă învinuirea dreaptă urmează voinței spontane. De aceea, avînd în fața ochilor rațiuni de felul acesta, urmați-ne în grabă și subscrieți învățăturii lui Arie, pe care o predică acum Luciu. Știți bine că dacă vă supuneți veți dobîndi de la împărat bani, profituri, onoruri ; dar dacă vă împotriviți, veți avea parte de închisori, torturi, chinuri, biciuiri, lanțuri. Lipsiți de bani și de proprietăți și apoi alungați, veți fi condamnați să locuiți în locuri îngrozitoare.

În felul acesta acest nemaipomenit de ispititor, îmbinînd amenințările cu ademenirile, îi poftea și îi silea pe toți să se abată de la credința adevărată. Ei însă, considerînd că nimic nu e mai amar decît trădarea credinței, au răspuns cu aceste cuvinte, punînd amenințările și ademenirile mai prejos decît virtutea și tăria simțămintelor : Încetează, încetează odată să ne mai îngrozești cu asemenea vorbe ; termină cu cuvintele deșarte. Noi nu cinstim un Dumnezeu nou, un Dumnezeu apărut de curînd. Și te înfurii degeaba și te zbați ca vîntul năprasnic ;

noi vom persista în învăţătura credinţei pînă la moarte. Nu mărturisim un Dumnezeu fără putere, nu unul necugetat, lipsit cîndva de adevăr ; nu unul care a existat cîndva, aşa cum predică Arie că Fiul este trecător. Căci dacă, conform nelegiuirii lui Arie, Fiul este creatură, şi nu există odată cu Tatăl, atunci nici Tatăl nu a fost cîndva ; de bună seamă Fiul, după spusa lui, neexistînd cîndva. Dacă însă Tatăl este dintotdeauna, Fiul existînd de bună seamă din El şi nu conform fluxului generării (căci Dumnezeu nu are pasiuni), cum poate să nu fie necugetat şi nebun acela care mărturiseşte astfel despre Fiul : Era cînd nu era, Cel prin care toate cîte sînt au fost făcute prin harul Lui ? Părinţii noştri (de la care ăştia care au decăzut sînt făcuţi cu siguranţă fără Tatăl), venind la Niceea şi anatematizînd pe sectanţii lui Arie, al căruia acest tînăr este acum patron, au spus că nu este făcut din altă substanţă din afara Tatălui, aşa cum ne obligi tu acum pe noi să mărturisim, ci din fiinţa Lui. Înţelegînd bine şi cu cuget evlavios acest lucru, prin cuvinte alese şi sfinte au mărturisit că este de aceeaşi fiinţă.

A încercat el timp de mai multe zile, crezînd că-i poate face, pe aceia care spuneau aceste lucruri şi altele asemănătoare, să-şi schimbe adevărata credinţă. Aceia care în arenă devin mai puternici şi înving teroarea şi se înarmează ei înşişi cu argumentele Părinţilor, au avut o judecată mai valabilă despre pietate, judecînd prin exerciţiul virtuţii primejdiile împotriva ei. Şi în felul acesta, tot războindu-se ei şi dîndu-se în spectacol, aşa cum scrie fericitul Apostol *(I Cor. 4, 9)*, în faţa îngerilor şi a oamenilor, întregul oraş se îngrămădea ca să contemple pe atleţii lui Hristos şi biruind cu statornicia lor loviturile arbitrului şi biciuirile şi făcîndu-se, prin răbdare, stăpîni şi biruitori, prin evlavie, împotriva arienilor, pe care el credea că îi învinge şi îi va aduce la necredinţă.

După ce a încetat să-i mai tortureze, fiindcă plîngeau şi se jeluiau cu toţii, adunîndu-se mulţimea lipsită de raţiune, a poruncit să fie aduşi în preajma portului, pentru judecată, ba mai curînd pentru prejudecată. Şi cum acolo de obicei păgînii şi iudeii scoteau strigăte împotriva lor, iar ei nu voiau să fie de acord cu impietăţile arienilor, a pronunţat sentinţa, în gemetele generale, în faţa tribunalului său ; să fie luaţi din Alexandria şi duşi în Heliopol, în Fenicia, acolo unde locuitorii nu vor nici să audă numele lui Hristos, căci sînt păgîni. Zis şi făcut ; poruncind să se urce ei în corăbii, el stătea pe pod, clătinîndu-şi sabia scoasă din teacă — socotind că aşa îi îngrozeşte pe aceia care răniseră de mai multe ori cu o sabie de două ori mai ascuţită pe demonii vrăjmaşi. Şi aşa i-a

trimis fără cheltuieli și fără vreo mîngîiere, poruncindu-le să navigheze pe o mare furtunoasă și, ca să zic așa, nevoind să accepte să se comunice că acei bărbați au fost expulzați din poruncă nedreaptă.

Întregul oraș a fost îndurerat și încă se jeluiau ; unii își izbeau pieptul cu mîinile, alții înălțau ochii și mîinile la cer, protestînd împotriva silniciei și parcă spunînd : Auzi, cerule, și prinde cu urechile cît sînt de nedrepte cele ce se petrec pe pămînt. Totul era cuprins de gemete și se auzea în oraș ca un cîntec de jale, și se revărsa un fluviu de lacrimi. Și cînd judecătorul acela a poruncit să fie întinse pînzele corăbiei, atunci s-a auzit un imens geamăt însoțit de lacrimi al tuturor, fecioare și femei, bătrîni și tineri. În vreme ce cei expulzați navigau spre Heliopol, unde se celebra un cult diabolic, toți cei din oraș, împreună sau cîte unul singur gemeau și plîngeau. Paladie, prefectul orașului, ordonase că nu le este îngăduit să plîngă pe față, căci și el era păgîn. Mulți dintre cei care plîngeau au fost prinși și duși în închisoare, pedepsiți, biciuiți, răniți, în cele din urmă puși în lanțuri — bărbați care luptau aprig și cu zel divin pentru Biserică. Mulți dintre ei, vreo douăzeci și trei, erau monahi, locuind în pustiu. Printre ei, după puțin timp, diaconul care ne-a adus nouă o scrisoare de mîngîiere de la iubitul nostru frate Damas, episcopul orașului Roma, era dus în public, cu mîinile legate la spate, chiar de călău, ca un vinovat cunoscut și biciuit la fel ca un ucigaș, cu spinarea sfîșiată de pietre și bici cu plumbi. A fost dus spre mare, ca și ceilalți, fără cheltuială și fără nici o mîngîiere a fost pus în lanțuri în exil. Și cum judecătorul acela a torturat mulți copii, dintre care unii au murit, nici părinților și nici fraților lor nu le-au fost îngăduite funeraliile solemne.

O, cîtă neomenie a judecătorului, și mai curînd a celui cu prejudecată ! Căci cei care s-au luptat pentru credință nu au putut fi comparați cu ucigașii, ale căror corpuri au rămas neîngropate ; aceștia care au trudit pentru credință au fost azvîrliți ca hrană animalelor și păsărilor. Iar celor care au vrut, din compasiune firească, să sufere împreună cu părinții celor uciși, li s-a tăiat capul, ca unor dușmani. Ce lege a romanilor, ce hotărîre a barbarilor pedepsește pe cei care vor să mîngîie pe părinți ? Cînd s-a mai pomenit în trecut o asemenea impietate ? Cîndva a poruncit un faraon ca bărbații evrei să fie uciși ; dar invidia și teama au amînat această poruncă. Cu cît sînt mai omenești cele petrecute atunci, decît faptele recente ! Cu cît sînt mai de dorit să fie diferite de nedreptatea acestuia ! Și chiar dacă răutatea nu ar separa întru nimic pe unii de alții, sînt totuși de necrezut cele ce se spun, inumane, sălbatice, crude, barbare, îngrozitoare și fără milă. Și toate

acestea în timp ce arienii petreceau, conducînd adunări, iar orașul gemea ! Căci nu a fost casă în care să nu existe un mort, așa cum scrie în Ieșire (Ieș. 12, 30). Și după ce s-au petrecut acestea (căci nu au fost căutați făptașii nedreptății, ci au purces la mai mari rele), au răspîndit veninul lor pînă la episcopii provinciilor, cei care se consolau de nedreptățile lor, prin tovarășul întru dărnicii, Magnus, de care am mai vorbit. Pe unii dintre episcopi i-au predat curiei, pe alții i-au tulburat cu diverse uneltiri ; voind să-i oblige pe toți la impietăți și întrebîndu-l pe diavol, părintele lor, pe cine să devoreze cu turbarea lui.

Dar, mai mult încă, au trimis în exil, în orașul iudeilor numit Diocezareea, pe unsprezece din episcopii egipteni, bărbați care au trăit în sihăstrie aproape din copilărie și pînă la bătrînețe, care-și stăpîneau prin cuvînt și faptă pornirile trupului, predicînd fără nici o pată sfînta credință și învățînd despre învățătura de credință, reușind multe biruințe asupra demonilor și identificînd cu multă înțelepciune secta ariană. Și ca un infern în toată cruzimea lui, niciodată sătui de moartea fraților, au vrut să lase o amintire a cruzimii lor. Îndată au pregătit să fie trimiși în Neocezareea Pontului clerici ai Bisericii universale, care-și duceau viața în Antiohia alături de monahi credincioși și care voiau să facă să ajungă cunoscute urechilor împăratului nelegiuirile lor. Aceștia, cred eu, și-au pierdut viața din pricina sălbăticiei din regiune.

Acele vremuri au provocat asemenea tragedii demne de tăcere și uitare, dar care trebuie încredințate scrisului, pentru pedepsirea acelora care și-au ascuțit limba împotriva Celui Unul-Născut. Căci aceia, înarmați cu turbarea blasfemiei, au încercat nu numai să lovească în Stăpînul tuturor, dar au început chiar împotriva slujitorilor Lui un război fără nici o declarație în acest sens. (Teodoret, IV, 20).

CARTEA A VIII-A

CAPITOLUL I

DESPRE VIEȚUIREA COMUNITARĂ, MINUNILE ȘI REPLICILE SAU SCRIERILE DIFERIȚILOR MONAHI ȘI EPISCOPI

În vremea aceea era întîistătător al Bisericii Arsenie. Acesta nu-i excomunica pe tinerii care păcătuiau, ci pe cei mai înaintați în vîrstă. Că spunea el : Tînărul excomunicat îl îndepărtezi, însă cel înaintat în vîrstă, îndurerat din pricina excomunicării, se îndreaptă curînd. Un altul, numit Pior, mînca mergînd. Întrebat pentru ce mînca așa, zise : Nu vreau să folosesc mîncarea ca pe ceva necesar, ci ca să fac altceva. Întrebat la fel de un altul, spuse : Pentru ca sufletul să nu simtă o voluptate trupească în timp ce mănînc. Isidor spunea că are patruzeci de ani de cînd a simțit un păcat în minte, dar fără să consimtă la el, sau la vreo poftă sau patimă. Iar Pambo, fără să știe carte, a ajuns să învețe de la cineva un psalm ; cînd a auzit el primul verset al psalmului treizeci și opt : Am spus : păzi-voi căile mele, ca să nu păcătuiesc eu cu limba mea ; nu a mai putut să audă al doilea verset, zicînd : Dacă voi putea îndeplini acest lucru, îmi va fi de ajuns doar acest verset. Cînd învățatul care îi spusese versetul i-a reproșat pentru ce abia după șase luni a venit la el, i-a răspuns : Fiindcă pînă acum nu am îndeplinit în fapt acest verset. Mai tîrziu, cum a trăit mulți ani, întrebat de un cunoscut dacă a învățat versetul, spuse : Patruzeci și nouă de ani, abia am reușit să-l îndeplinesc. Cînd cineva i-a dat acestuia bani pentru hrană săracilor, spunîndu-i : Numără-i, el răspunse : Ceea ce ai dat nu are nevoie de număr, ci de curăție sufletească.

Acest Pambo, la rugămintea episcopului Atanasie a venit din sihăstrie în Alexandria. Cînd a văzut acolo o actriță, a plîns ; și întrebat de cei de față pentru ce se tînguiește, zise : «două lucruri m-au mișcat : unul, pierzania acesteia, iar celălalt, că eu nu mă străduiesc atît să plac lui Dumnezeu cît aceasta, ca să poată plăcea oamenilor nerușinați». Un altul spunea : «Monahul, dacă nu ar fi trudit, ar fi socotit egal cu cineva aspru».

Piterie folosea multe expuneri naturale și de multe ori povestea altora care îi cereau unele lucruri. Dar se ruga pentru fiecare povestire.

Tot în acea vreme erau printre monahi doi bărbaţi iubitori de Dumnezeu, numindu-se Macarie şi unul şi altul; unul era din Egiptul superior, altul, din Alexandria. Amîndoi erau renumiţi pentru multe lucruri, pentru abstinenţă, viaţa comunitară, obiceiurile şi minunile pe care le săvîrşeau cu mîinile lor. Macarie din Egipt a îngrijit pe atîţia şi a izgonit atîţia demoni, încît cu lucrările lui s-ar umple o carte întreagă. Era respectuos şi sever cu cei care îi puneau întrebări. De partea lui, Macarie din Alexandria, deşi asemănător cu cel din Egipt întru totul, se deosebea prin aceea că se arăta mai vesel în faţa celor care îl cercetau şi îi educa pe tineri arătînd o figură mai plăcută în schimbul de păreri.

Evagrie, ucenicul acestora, cunoştea filosofia lucrurilor în primul rînd fiind iniţiat numai prin discuţii şi hirotonit diacon în Constantinopol de către Grigorie din Nazianz. Apoi, coborînd împreună cu el în Egipt şi văzîndu-i pe bărbaţii de care am vorbit, a devenit un partizan înfocat al convieţuirii lor. Şi au făcut mîinile lui tot atîtea minuni cîte au făcut învăţătorii lui. A redactat cărţi foarte necesare — una dintre ele poartă chiar titlul *Monahul;* şi este *Despre cei actuali.* Alta este *Gnosticul,* adică după cum fiecare se face demn de cunoaştere, şi are cincizeci de capitole. Alta însă, *Contradictorius* sau *Antiereticos,* este culeasă din Scripturile sfinte, împotriva ispitirilor demonilor şi este împărţită în opt părţi, după numărul celor opt cugetări, şi din şase sute de propoziţiuni care ţin de contemplaţie, pe care le-a denumit προβλήματα, adică probleme pentru meditaţie. În plus a scris şi două opere în versuri, una referitor la monahii stabiliţi în mînăstiri sau cei călători, şi una despre fecioare [137]. Cei care citesc aceste cărţi îşi dau seama cît de minunate şi cît de necesare sînt.

Dar e binevenit — aşa cred — să redau cîte ceva din spusele şi scrierile lui despre monahi. Spune el: Este indicat să cercetăm cu atenţie căile monahilor dinaintea noastră şi să le urmăm. Căci multe lucruri se găsesc bine spuse de ei, dar şi făcute. Dintre ei unul spune aşa: Un regim de viaţă sobru, dar însoţit în egală măsură de iubire, îl duce degrabă pe monah la un liman lipsit de patimi. Cînd acesta a văzut într-o noapte pe unul din fraţi chinuit de vedenii, l-a vindecat în felul următor: i-a poruncit să-şi alcătuiască postul din mîncări lipsite de consistenţă. Întrebat, răspunse: nimic nu potoleşte patimile acestea, aşa ca mila. Atunci unul dintre filosofi s-a apropiat de dreptul Antonie, zicînd: Cum faci faţă, părinte, lipsit cum eşti de mîngîierea tăbliţelor? La care Antonie spuse: O, filosofule, tăbliţa mea este natura creaturilor şi este prezentă cînd vreau şi îmi reciteşte cuvintele lui Dumnezeu. M-a

137. A se vedea nota 124.

întrebat Macarie, bătrînul egiptean, chezașul alegerii, zicînd : Pentru ce, ținînd minte răul împotriva oamenilor, risipim virtutea sufletească demnă de a fi reținută, iar dacă ținem minte răul împotriva demonilor, rămînem nevinovați ? Și cum șovăiam să răspund la această întrebare, l-am rugat pe el să-mi dezlege problema. El spuse : Prima patimă a furiei este împotriva naturii ; următoarea însă este conformă naturii.

În aceeași zi toridă, la amiază, am venit la Părintele Macarie și, teribil de însetat, i-am cerut apă să beau. El însă zise : Umbra îți este de ajuns, căci mulți care sînt acum pe drum sau călătoresc pe apă sînt lipsiți tocmai de acest element de hrană. Apoi, cînd am discutat cu el cuvîntul de abstinență, spuse : Crede-mă, fiule, la douăzeci de ani, nu am fost sătul nici de pîine, nici de apă, nici de somn. Pîinea o mîncam în raport cu greutatea mea, apă însă beam cu măsură ; cît despre somn, foarte puțin rupeam, sprijinit de perete. Unuia dintre monahi i-a fost anunțată moartea tatălui, dar el i-a răspuns aceluia care l-a anunțat : termină și nu mai huli, căci tatăl este nemuritor.

Unul dintre frați nu avea decît Evanghelia, pe care, vînzînd-o, a dat prețul săracilor, spunînd cuvinte demne de ținut minte : Am vîndut tocmai cuvîntul acela care îmi spune totdeauna : *Vinde tot ce ai și dă săracilor (Matei 19, 21).*

Există o insulă în apropiere de Alexandria, dincolo de mlaștina Marcia, în care locuia un monah foarte apreciat de cei contemplativi, care a spus : Toate cele făcute de monahi sînt făcute pentru cinci motive, adică : pentru Dumnezeu, pentru natură, pentru obișnuință, pentru necesitate, pentru lucrarea mîinilor. Tot el spunea că natura are o singură virtute, dar ea poate lua diferite aspecte prin calitățile sufletului. Căci și lumina soarelui, spuse, deși nu are diferențe în sine, totuși face să se vadă, prin ferestrele prin care pătrunde, aspecte diferite.

Apoi un alt monah a spus : De aceea îmi înfrînez poftele, ca să înlătur prilejurile de patimă. Căci știu că patima se ceartă întotdeauna pentru pofte, că îmi tulbură mintea, care urmărește știința. Un bătrîn spunea : Iubirea nu știe să facă depozit de mîncare sau de bani. Tot el spunea : Nu știu dacă într-o aceeași împrejurare am fost amăgit de demoni. Despre aceste lucruri amintește Evagrie în cartea sa, numită *Actuali.*

În cea despre contemplații spune așa : Am învățat de la Grigorie cel drept că virtuțile și contemplația lor sînt patru : prudența, curajul, cumpătarea și dreptatea. Spunea că îndatorirea prudenței este să examineze puterile intelectuale și sfinte, cu excepția cîrtirii. Pe acestea le-a arătat că înseamnă înțelepciune. Cumpătării, spuse, îi este specific

tocmai ca și agricultorilor să primească cei dintîi semințele și să le planteze cum trebuie. Îndatorirea dreptății este să fie atribuite fiecăruia cuvintele după merit : căci unele sînt pronunțate neclar, altele indicate într-un mod îndoielnic, unele expuse pe față, pentru folosul celor simpli.

Iar Vasile din Capadocia, această culme a dreptății, spune : meditația repetată și exercițiul fac știința umană mai bună, aceea care este acordată prin harul lui Dumnezeu, adică dreptatea, răbdarea și mila. Știința omenească vor putea să o primească și cei pătimași, dar de cea divină sînt capabili numai cei nepătimași ; aceștia, chiar în timpul cuvîntării, strălucind în lumina minții proprii, se privesc pe ei înșiși. Și Atanasie, prea sfînta lumină a egiptenilor, a spus : Moise învăța că masa trebuie așezată împotriva părții de unde suflă vîntul. Și asta pentru ca cei contemplativi să știe cine este acela care suflă împotriva lor și să se împotrivească din toate puterile oricărei ispite și să hrănească cu bună voie pe cei care se apropie de ei. Serapion, îngerul Bisericii din Tmuis, zicea : Mintea robită se curăță desăvîrșit prin cugetarea duhovnicească. Însă iubirea curăță toate ale trupului de tulburarea trufiei ; cumpătarea împiedică poftele necuviincioase care se strecoară în suflet.

Didim[138], cel mai mare învățat al contemplației, zice : Încearcă într-una asupra ta însuți cugetări despre providență și judecată, și ține minte obiectul exercițiului. Căci cu toții întru acestea greșim, și vei găsi explicația judecății în diferența dintre lucruri, din care se compune chiar lumea ; explicația providenței însă, o vei găsi în felurile în care ești ridicat de la răutate și ignoranță, la virtuți și la culmea științei. Dar aceste lucruri le redau după spusele lui Evagrie.

A mai fost și un alt om de excepție printre monahi, cu numele de Amonie, care a fost atît de lipsit de curiozitate, încît cînd venea la Roma de la Atanasie, nu a vizitat nici o operă din oraș, ci a vrut numai să vadă bisericile lui Petru și a lui Pavel. Acest Amonie, chemat la episcopat și vrînd să fugă, și-a tăiat singur urechea dreaptă, ca să scape de obligația de hirotonie, (rămînînd) lipsit de integritatea corporală. Și cum, după un timp, chiar Evagrie era propus pentru episcopat de către episcopul Teofil din Alexandria, fără să-și amputeze nici o parte a corpului, venind la Amonie spunea în glumă că și-a făcut aproape un rău tăindu-și urechea și de aceea este vinovat. La acestea, Amonie

138. Didim cel Orb sau Alexandrinul († cca. 398) a fost ultimul mare dascăl al Școlii Alexandrine. A scris numeroase opere exegetice și dogmatice. De la el s-au păstrat în traducerea latină a Fericitului Ieronim, *Despre Sfîntul Duh* și *Despre Sfînta Treime*, în care demonstrează dumnezeirea Fiului și a Sfîntului Duh. În scrierile sale este influențat de Părinții Capadocieni.

spuse : Tu, Evagrie, nu știi că trebuie să fii pedepsit fiindcă ți-ai tăiat limba. Și să nu ți se pară că-ți atribui ceva, că nu vei avea parte de harul lui Dumnezeu.

Au fost mulți bărbați vrednici în vremea aceea și dacă cineva vrea să cunoască vorbele și minunile lor și felul în care au îmblînzit pînă și fiarele, să citească cartea monahului Paladie [139], care a fost ucenicul lui Evagrie. Căci el a povestit minuțios despre toate acestea, în care a amintit chiar și imitația în viețuirea comunitară a femeilor. Așa că Evagrie și Paladie, la puțin timp după moartea lui Valens, au fost în mare cinste. (Socrate, IV, 18).

În vremea aceea aș putea menționa, pe cît posibil, cîți alți creștini au meditat în acel timp la lume și la viață. Unul dintre aceștia a fost Ioan, în Egipt, căruia Dumnezeu i-a dezvăluit, nu mai puțin decît proorocilor din vechime, cele ce vor veni și unele lucruri nesigure pentru alții, și l-a înzestrat cu darul de a vindeca boli fără leac. Căci acesta, din tinerețe slăvindu-L pe Dumnezeu, trăia în singurătate, mînca ierburi și rădăcini și bea apă numai cînd găsea. Cînd a ajuns la bătrînețe, după porunca divină a emigrat în Tebaida și a fost făcut întîistătător al multor mînăstiri. Acesta alunga bolile și demonii numai prin cuvînt ; și pentru că nu învățase carte, nu pregeta să rememoreze cîte ceva din texte, pentru că orice își însușea odată cu mintea, reținea ca adevăr. În această regiune deci medita la lume și viață Amon, întîistătătorul celor din Tabernense, avînd aproape trei mii de ucenici. Nu mai puțin a fost în fruntea monahilor și Teonas. Amîndoi aceștia au fost autori ai unor lucrări neobișnuite. Căci se spune că Teonas a fost un erudit al limbii egiptene, grecești și latinești și a păstrat tăcerea timp de treizeci de ani. Apoi nimeni nu l-a văzut mînios, jurînd, sau mințind, sau spunînd vreo vorbă deșartă, sau aspră sau șovăitoare.

Au mai fost în acel timp Copres și Elin, ca și Elias. Despre Copres, se spune că a avut harul divin de a aduce sănătate celor în suferință și de a alunga demonii. Elin, crescut de mic în mînăstire, făcea multe minuni de neînchipuit, pînă într-atît încît purta foc în sîn și hainele nu-i ardeau defel. Iar Elias trăia pe atunci în pustiu nu departe de

139. Paladie († cca. 431) a fost ucenic și prieten al lui Evagrie Ponticul. A petrecut vreme îndelungată în mînăstirile din Palestina și Egipt. De la Paladie au rămas două scrieri importante și anume : *Istoria Lausiacă* sau *Lavsiakonul* sau *Lavsaikonul* în care istorisește viețile unor călugări și călugărițe, pe care i-a cunoscut în peregrinările sale. Această carte este socotită ca un izvor însemnat pentru istoria veche a monahismului ortodox. A doua lucrare este *Dialogul istoric despre viața și activitatea Fericitului Ioan, episcopul Constantinopolului.* Prieten și admirator al Sfîntului Ioan Gură de Aur, el a fost exilat în sudul Egiptului în anul 406. Scrierea amintită este un izvor istoric cu privire la ultimii ani ai Sfîntului Ioan Gură de Aur. A fost tradusă în latinește de Fericitul Ieronim († 420).

orașul Antinoe, fiind în vîrstă de aproape o sută zece ani. Înainte însă a trăit singur în pustiu aproape șaptezeci de ani și, postind pînă la vîrsta aceasta, a ajuns să trăiască viața comunitară a bărbaților.

În Egipt a fost și Apele, meșter fierar, care uneori, în timp ce făcea meseria aceasta în timpul nopții, era ispitit în castitatea lui de un chip de demon, ca o femeie frumoasă. El însă, scoțînd din foc fierul pe care îl înroșea, a lovit-o în față. Atunci ea, strigînd și gemînd, a fugit departe.

Printre aceștia a fost și Isidor, care, sprijinind peste tot mînăstirile, avea grijă ca nimeni să nu iasă, ci să aibă înăuntru toate cele necesare.

Mai era și Serapion, care avea sub îndrumarea sa vreo zece mii de monahi pe care îi educa pe toți în așa fel încît să-și pregătească toate cele necesare prin truda lor și să slujească pe alții care erau în lipsuri. De asemenea, și Dioscor, care conducea nu mai puțin de o sută de monahi. Acesta, cînd era preot, cînd pregătea jertfa, se slujea de toată îndemînarea, avînd grijă și apreciind cu pricepere ca cei care veneau la sfintele taine să-și curățe gîndurile și să nu aibă conștiința vreunui rău.

Despre preotul Evloghie se spune că cunoștea dinainte gîndurile oricui venea la el și îi învinovățea în față de păcatele lor și oricîte gîndeau ei în secret el le arăta că îi sînt cunoscute. Într-adevăr, pe aceștia, dacă ar fi făcut ceva rău sau ar fi dat un sfat greșit, îi oprea la altar, arătîndu-le păcatul pe care l-au făcut și, pe cei curățiți cu conștiinciozitate, îi primea din nou.

La fel cu aceștia era Apolo din Tebaida, care a zăbovit patruzeci de ani în singurătate, avînd o grotă mică de tot în muntele alăturat; dar ajungînd cunoscut în scurtă vreme pentru mulțimea minunilor, a ajuns întîistătător al mai multor monahi. Căci în vremea aceea în Alexandria mulți și foarte buni meditau cu sîrg la lume și viață — aproape două mii de bărbați; dintre ei, unii zăboveau în singurătate, alții trăiau aproape de Mareotis. Între alții se distingea cu deosebire Dorotei, de neam teban. Astfel și-a trăit el viața, că în fiecare zi aduna pietre din mare și în fiecare an înălța o casă de oaspeți, fără să dea să i le facă aceia care erau mai cu putere. Noaptea însă împletea coșuri pentru hrana lor și le vindea. Hrana lui era o pîine de șase uncii și o legătură de legume tăiate mărunt, iar de băut, apă. Trăind așa încă din tinerețe, nici la bătrînețe nu s-a schimbat. N-a fost văzut niciodată dormind în pat sau întinzîndu-și picioarele pentru odihnă, sau dormind din voința lui, decît atît cît, lucrînd sau mîncînd, a putut închide ochii obosiți, firește, astfel încît adesea, cînd adormea mîncînd, îi cădea mîncarea din gură. Uneori, obosit de nesomn, căzînd în gunoi, a adormit; dar cînd s-a trezit, întristat, a spus în tăcere: Dacă vei fi convins pe îngeri să doarmă,

atunci mă vei covinge și pe mine. Vorbea probabil cu somnul și cu demonul, care se silea să-l împedice de la faptele bune. În timp ce muncea, cineva i-a spus : De ce îți distrugi așa corpul ? El spune : Pentru că mă omoară.

Se spune că preotul Piamon, odată, cînd aducea jertfa, a văzut un sfînt înger stînd lîngă sfîntul altar și înscriind în registru pe monahii prezenți și ștergîndu-i pe cei absenți. Se știe că și Sfîntului Ioan Dumnezeu i-a dat atîta putere împotriva suferințelor și a bolilor, încît a vindecat mulți bolnavi de podagră și pe cei care aveau articulațiile slăbite. Între aceștia, bătrînul Veniamin era mult vestit, înzestrat de Dumnezeu cu darul de a vindeca pe bolnavi fără leacuri, ci doar cu atingerea mîinii sau cu ulei. Se spune despre el că s-a îmbolnăvit de hidropizie și corpul său s-a umflat atît de tare, încît nu mai putea să iasă pe ușa celulei sale în care locuia, decît după ce ușile au fost înlocuite cu scînduri. Și cu toată boala sa, cu vreo opt luni înainte de a muri, șezînd pe un scaun larg, îi îngrijea pe bolnavi. Nu suferea prea mult că nu-și putea vindeca boala lui, dar se mîngîia cu cei care-l priveau și îi ruga să-L implore pe Dumnezeu pentru sufletul lui și să nu se îngrijească de trup ; pentru că și atunci cînd a fost sănătos, spunea, la nimic nu i-a folosit.

Spun alții că Marcu, trăind la sciți, încă din tinerețe a fost foarte milostiv și înțelept și foarte capabil să rețină pe dinafară textele Sfintei Scripturi și, atît de iubitor de Dumnezeu încît, cînd se ducea Duminica la biserică, un înger îi prezenta sfintele Taine, dar mîna lui, spunea, o vedea numai pînă la încheietura brațului.

Lui Macarie i-a fost dat să-i înfrîngă total pe demoni. Prilejul convertirii lui a fost comiterea unui omor. Pe cînd era copil și păștea oile lîngă balta Mareia, jucîndu-se cu un copil de vîrsta lui, l-a omorît și, de frică, a fugit în pustiu. După ce a trăit trei ani sub cerul liber, și-a făcut apoi un mic adăpost în care a trăit douăzeci și cinci de ani. Mulți spun că l-au auzit aducînd mulțumiri acelei nenorociri și că numea aducător de fericire acel omor comis fără voie, din care i s-a tras cauza fericirii.

Iar Apolonie, care în tot timpul vieții lui nu a învățat nimic din viața de monah, știind că nu mai putea nici să scrie și nici să-și îndeplinească misiunea, din cauza vîrstei, cumpăra cu banii lui toate medicamentele și hrana necesare celor care munceau și trecea pe la porțile fiecărei mînăstiri, de dimineața și pînă la ora a noua, vizitîndu-i pe bolnavi și ajutîndu-i cu ce le lipsea. Cînd a fost să moară, a încredințat altuia ceea ce avea, cerînd să-i împlinească juruința sa.

Moise, pe cînd era sclav, a fost alungat din casă, fiind vinovat ; căci s-a dedat la jafuri şi a comis multe omoruri. Dar după ce s-a convertit, îndată a fost plin de virtutea vieţuirii de obşte. Cînd, în tulburarea vieţii, era aţîţat de închipuirile poftelor vieţii lui de pînă atunci, îşi potolea trupul prin multă abstinenţă, mîncînd numai pîine şi muncind mult. Timp de şase ani s-a rugat noaptea întreagă, fără să pună geană pe geană, fără să închidă ochii pentru somn. Ba chiar pe înserat dădea ocol celulelor monahilor şi umplea cu apă ulcioarele fiecăruia, încît apa şiroia din belşug pe zece, pe douăzeci sau pe treizeci de stadii. Cu toate că şi-a potolit astfel trupul, nu şi-a pierdut sănătatea dinainte. Se spune chiar că odată, cînd au năvălit în adăpostul lui patru tîlhari, i-a prins pe toţi şi i-a legat şi, luîndu-i pe umeri i-a dus la biserică, lăsînd la hotărîrea monahilor să facă cu ei ce vor voi. A trăit, dar, în cea mai strictă înţelepciune. A fost o spaimă pentru demoni şi a fost numit preot la sciţi. A trăit aproape şaptezeci şi cinci de ani.

Sub domnia aceasta a fost Paul de Libia la sciţi, avînd nu mai puţin de cinci sute de monahi. Nu le poruncea nimic, şi nu îi punea la muncă, doar să nu mănînce atîta. Se ruga numai, şi, ca şi cum ar fi avut hotărît un anume tribut, Îi înălţa lui Dumnezeu trei sute de rugăciuni în fiecare zi. Şi ca să nu greşească numărul, lua trei sute de pietre şi după fiecare rugăciune punea o piatră în sîn. Cînd se terminau pietrele, ştia că au fost încheiate rugăciunile.

Atunci înflorea Pahomie, abate la sciţi, care a avut din tinereţe şi pînă la bătrîneţe o minunată vieţuire de obşte. Căci demonul nu l-a putut prinde în cursă deloc, nici în privinţa sănătăţii trupului şi nici în privinţa pătimirilor sufleteşti.

Ştefan locuia aproape de Mareotis, trăind în absolută şi totală continenţă. La aproape şaizeci de ani a fost apreciat ca excepţional monah şi era foarte cunoscut lui Antonie cel Mare. A fost milostiv şi înţelept, avea vorba delicată şi bine-venită, mîngîia sufletele celor întristaţi şi le readucea bucuria chiar dacă îi lovea vreun necaz firesc. Şi cînd a suferit de o infirmitate incurabilă şi medicii i-au tăiat picioarele cangrenate, el lucra totuşi cu mîinile, sfătuindu-i pe cei de faţă să nu se întristeze de asemenea lucruri şi să nu se gîndească decît la un sfîrşit bun. Toate cele făcute de Dumnezeu, spunea, sînt folositoare. Eu ştiu însă că asemenea suferinţe sînt consecinţele păcatelor. Şi e mai bine să ispăşim aici păcatele, decît să suportăm după moarte chinuri fără sfîrşit.

Iar Pior, cînd a ieşit din casa tatălui pentru a se converti la înţelepciune, a făgăduit că nimeni dintre ai lui nu-l va vedea. Dar după

cincizeci de ani, cînd sora lui a aflat că el trăieşte şi locuieşte în sihăstrie, nu s-a lăsat pînă nu l-a văzut. Căci episcopul din locul acela, văzînd-o îndurerată, la vîrsta ei înaintată, pentru că nu-l vede, a scris întîistătătorilor din sihăstrie să-l trimită pe Pior. Iar el, pentru că nu e îngăduit să înfrunţi poruncile celor mai bătrîni, a venit în patrie. Odată ajuns în faţa uşii casei ei şi anunţîndu-se sosirea lui, cînd a venit sora lui, a închis ochii şi a spus : Iată, sînt Pior, satură-ţi privirea cît vrei. Iar ea, mulţumită, aducea laudă lui Dumnezeu. Iar el, după ce şi-a făcut rugăciunea, s-a întors în sihăstrie ; acolo, săpînd ca să scoată apă, a găsit-o amară şi a băut-o aşa pînă în ultima zi a vieţii. După moartea lui nimeni nu a reuşit să trăiască acolo. Eu însă cred că prin rugăciuni el a reuşit să o facă dulce pentru a o folosi, pentru că în alt loc unde nu exista apă el a reuşit, prin rugăciune, să o facă să izvorască.

Odată, cînd Moise şi monahii săi săpau un puţ şi nu au găsit nici o vînă de apă şi adîncimea nu le îngăduia să sape mai mult, pe la amiază a apărut Pior şi, după rugăciune, a coborît în groapă şi după ce a lovit pămîntul a treia oară, a izvorît apa. După ce şi-a făcut rugăciunea, a plecat, cerîndu-le celorlalţi să guste din apă. Şi a zis : Pentru asta am fost trimis şi s-au înfăptuit cele pentru care am venit.

Se spune că Amon, un mare erudit, discipol al lui Origen şi al lui Didim, nu a mîncat nimic altceva din tinereţe şi pînă în ultima lui zi, decît pîine uscată. Cînd au vrut unii să-l aducă la episcopat şi el nu a mai putut să se împotrivească cuvintelor lor, şi-a tăiat urechea, zicînd : Acum, chiar dacă aş vrea, nimeni nu mă poate hirotoni, cîtă vreme regulamentul Bisericii pretinde integritate corporală. După aceea au plecat şi au venit din nou zicînd că Biserica pretinde desăvîrşirea moravurilor mai curînd decît a trupului ; a jurat să-şi taie limba, dacă ei continuă să-l silească. Auzind acestea, aceia care veniseră au tăcut. Cam în acelaşi timp trăia Evagrie, mare vorbitor şi om foarte milostiv, învăţat cu grijă de episcopul Grigorie din Nazianz al cărui arhidiacon a şi fost. Se spune despre el că era frumos la înfăţişare, foarte îngrijit îmbrăcat. Cînd un senator gelos a aflat că soţia sa îl cunoaşte foarte bine, a uneltit ca să-l omoare, ceea ce ar fi putut să se întîmple, dacă nu l-ar fi prevenit o viziune salvatoare, dar groaznică. A văzut în somn că a fost prins ca după o nelegiuire şi, cu mîinile şi picioarele legate în lanţuri, era dus la supliciu. În timp ce se petreceau acestea, cineva i-a arătat Evanghelia şi i-a făgăduit că va scăpa din lanţuri, dacă pleacă din Constantinopol ; şi i-a făgăduit împlinirea acestui lucru cu jurămînt. Iar

el, cu mîna pe Evanghelie, a făgăduit să îndeplinească jurămîntul și s-a trezit dezlegat de lanțuri și, crezînd în viziunea sfîntă, a scăpat de primejdie. Din Constantinopol a venit la Ierusalim.

Au trăit în Rinocorura niște bărbați din provincii, dar nu pelerini, care erau renumiți pentru gîndirea lor despre lume și viață. Printre aceștia se spune că episcopul Mela a avut parte de asemenea fericire. Cînd au fost trimiși aceia care trebuiau să-i exileze pe episcopii care se împotriveau lui Arie, au venit la biserica acestuia. Cînd l-au găsit pregătind candelele bisericii ca cel din urmă slujitor, l-au întrebat unde este episcopul. El le-a spus : Eu vă voi anunța episcopului. Atunci i-a dus pe cei obosiți de drum la reședința episcopală și, punînd masa, i-a uimit pe cît se putea. Căci după îndeplinirea obligațiilor privind ospătarea, a spus că el este episcopul. Iar aceia, admirîndu-l pe bărbat, au descoperit pricina ; și arătîndu-i tot respectul, au dat să fugă. Atunci el zise : Nu voi refuza ceea ce au primit cu drag cei asemenea mie ; dar porunca exilului o primesc cu bună voie. Solomon, fratele acestuia, convertit din negutător, s-a ridicat pînă la culmea înaltă a concepției despre viață.

În vremea aceea, Epifanie, care apoi a fost episcop în Cipru, era foarte bine văzut printre schimnici. A mai fost și Protogen, episcop în Cara după Vitus, care, după cîte se spune, a mărturisit însuși că i s-a revelat chipul Domnului ; căci a văzut pe împăratul Constantin, cum îi arăta Dumnezeu cele ce vor veni și îi poruncea să asculte ceea ce îi spune. El a ajuns la o asemenea abstinență, încît, de prea mult post, dinții lui erau plini de carii.

Se spune despre unii că pînă la optzeci de ani nu au pus pîine în gură ; că Eliodor a petrecut multe nopți fără să doarmă și prelungea postul cîte șapte zile.

În Palestina, Siria și Persia au fost mulți monahi ale căror nume, dacă cineva ar fi voit să le consemneze, ar fi umplut multe cărți. (Sozomen, VI, 28).

CAPITOLUL II

CUM ARIENII, PRINZÎND MULȚI ORTODOCȘI ÎN CONSTANTINOPOL, I-AU ARS ÎN CORĂBII

În acel timp, arienii au prins în Constantinopol pe unii preoți ai dreptei credințe și, trimițîndu-i într-o corabie fără apărare și împingîndu-i în largul mării, alții care îi urmau în altă corabie le-au dat foc și au ars. Și astfel, sfinții bărbați care au luptat cu flăcările și cu valurile pînă la urmă au fost înghițiți de apă și încununați cu biruința martiriului. (Teodoret, IV, 22).

CAPITOLUL III

CUM VALENS LE-A ACORDAT PĂGÎNILOR, IUDEILOR ȘI ERETICILOR POSIBILITATEA DE A-ȘI CELEBRA SĂRBĂTORILE, IAR ORTODOCȘILOR LE-A INTERZIS PRETUTINDENI ; ȘI DESPRE CURAJUL LUI FLAVIAN ȘI AL LUI DIODOR

Valens, zăbovind mai mult timp în Antiohia, a dat libertate tuturor păgînilor și iudeilor și ereticilor să-și celebreze sărbătorile. Fiindcă și păgînii aveau sărbători, slujind demonilor, căci după Iulian idololatria fiind desființată de Iovian, Valens a îngăduit să fie iarăși practicată ; și celebrau cultul lui Jupiter și al lui Dionis și ritualul lui Ceres. Și nu în ascuns, ca în timpul unui împărat pios ; iar prin mijlocul piețelor, bacantele alergau peste tot. Împăratul era atunci doar dușmanul acelora care erau văzuți că predică doctrina apostolică și, în primul rînd, a pus să fie izgoniți aceștia din sfintele biserici ; acestora prea strălucitul împărat Iovian le dăduse o biserică nouă. Ei își celebrau cultul pe munte, lăudînd pe Dumnezeu în imnuri și bucurîndu-se acolo de cuvinte divine. Și, deși erau nevoiți să suporte adesea intemperiile atmosferice, uneori ploaie, alteori zăpadă, alteori ger, de multe ori sleiți de căldura arzătoare, nu i-a lăsat să se bucure de slujirea divină nici în locurile acestea, ci a trimis soldați să-i alunge. Atunci Flavian și Diodor, ca un parapet rezistau împotriva acelora care îi amenințau cu lăncile. Cînd Meletie, păstorul lor, s-a retras ca să trăiască separat, aceia aplicau practica turmelor, punînd în fața lupilor vitejia și înțelepciunea lor, iar oilor oferindu-le neîncetat grijile pe măsura lor. Alungați așadar din locurile muntoase, oile pășteau pe malul rîului alăturat. Căci nu suportau, așa ca robii israeliți în Babilon, să-și atîrne instrumentele, ci Îl slăveau pe Dumnezeu, Creatorul generos, în orice loc unde domnea El. Dar nici în locul acesta dușmanii slujitorilor lui Hristos nu au îngăduit adunării celor credincioși să aibă liniște. În adevăr, buna înțelegere a acelor minunați ucenici ai marelui păstor, hrănind oile sfinte, slujea pășunatul spiritual. Iar acel prea înțelept și viteaz Diodor [140], întocmai ca un fluviu limpede și năvalnic, adăpa oile proprii și, în acelaș timp, risipea

140. Diodor († înainte de 394) a fost ales episcop de Tars în 378. A întemeiat o mînăstire la Antiohia pe care a condus-o timp de 10 ani împreună cu prietenul său Carterios. Printre ucenicii săi au fost Sfîntul Ioan Gură de Aur și Teodor de Mopsuestia. În timpul schismei meletiene, Diodor a condus pe credincioșii ortodocși din Antiohia. A combătut pe Iulian Apostatul. A fost un mare scriitor alcătuind lucrări exegetice, apologetice, dogmatice, polemice, istorice. Din nefericire, doctrina lui hristologică nu este ortodoxă, folosind idei pe care le-a reluat Nestorie mai tîrziu.

cu totul blasfemia lupilor ; și disprețuind noblețea sa proprie, sprijinea cu tragere de inimă pe cei ce sufereau din cauza credinței. Flavian [141], bărbat excepțional, și el de neam foarte nobil, considera că singura cinste este credința și, ca un copil încercat, îl îndemna pe Diodor ca pe un mare atlet în lupte nesfîrșite. Căci în vremea aceea nu se făceau întruniri ale sinoadelor bisericești ; dar cînd se adunau, se aduceau mari mîngîieri prin sfaturi și expunerea Scripturilor. Și învățații îndreptau arcurile împotriva blasfemiilor lui Arie, căci acesta trimitea săgețile potrivite ale cugetului său întocmai ca dintr-o tolbă ; și, împotrivindu-se ereticilor nu numai acasă, dar și în public, sfîșiau cu multă ușurință pînzele lor și se înfățișa ca o pînză de păianjen. (Teodoret, IV, 22).

CAPITOLUL IV

DESPRE LAUDELE MONAHULUI AFRAATE ȘI CU CÎTĂ ÎNCREDERE I-A RĂSPUNS LUI VALENS

Cu acestea se ocupa Afraate [142], despre a cărui viețuire comunitară am scris în altă parte. Căci acesta, punînd mai presus mîntuirea oilor decît liniștea sa și părăsindu-și grota, s-a apucat de munca de păstor. E inutil să mai spun acum cîtă bogăție de virtute a adunat. Un singur lucru totuși trebuie spus, care este foarte potrivit în istorisirea aceasta. Din partea boreală curge în jurul palatului un fluviu numit Oronte ; spre sud însă are un portic foarte înalt, cu turnuri înalte pe toate părțile. Între palat și fluviu este o stradă care duce spre cîmpiile suburbane pe cei care ies din oraș. Pe cînd Afraate trecea pe strada aceasta, și se grăbea spre discuții grele ca să dovedească îngrijirile necesare oilor sfinte, privindu-l din palat, împăratul l-a văzut îmbrăcat într-un palium foarte sărăcăcios și grăbind foarte cu spor pentru vîrsta lui înaintată. Cînd cineva i-a spus că acesta este Afraate, pe care-l apreciază întregul oraș, împăratul i-a spus : Spune-mi, unde te duci ? Iar el a răspuns, înțelept și foarte potrivit : Voi vorbi pentru domnia ta. Atunci împăratul spuse : Ar fi trebuit să vorbești acasă, conform obiceiului monahilor. Dar prea-sfîntul acela zise : Prea bunule, spune, dacă așa îngădui, cum trebuia să procedez. Pînă acum așa am făcut, cîtă vreme oile lui Hristos s-au bucurat de pacea de altădată. Dar fiindcă au loc mari tulburări și apare o primejdie riscantă, ca să nu ajungă roabe trebuie să

141. Călugăr de mare ținută morală și intelectuală, ajunge episcopul Antiohiei după Meletie, păstorind de la sfîrșitul anului 381 pînă în septembrie 404.

142. Afraate (cca. 280—345) este autorul unor tratate cu conținut teologic și moral, în număr de 23, numite *Demonstrații*.

alergăm peste tot și să le scăpăm la nevoie. Dar spune-mi, prea pașnice împărate : dacă aș fi o copilă care stă în cameră torcînd lînă și aș vedea casa părintească arzînd în flăcări,ce ar fi mai potrivit să fac ? Să stau înăuntru și să nu-mi pese că arde casa, sau, desigur, să alerg și să aduc apă de unde-o fi și să sting focul ? Cred că spui mai curînd că acest lucru trebuie să fie făcut ; căci fapta aceasta este a unei copile înțelepte. Despre asta e vorba acum, împărate. Pentru că tu ai trimis focul în casa noastră părintească, alergăm să o stingem repede. Spunînd acestea, a terminat, dar împăratul a tăcut. Un om de casă al împăratului răspunzînd cu asprime preasfîntului bărbat, se știe că a dezlănțuit o nenorocire și anume : omul avea în grijă băile ; coborînd acolo, după ce a vorbit, ca să pregătească intrarea împăratului, a coborît cu mintea rătăcită în apa clocotită și a murit acolo. Împăratul îl tot aștepta pentru ca, fiind anunțat de acesta, să fie spălat. Văzînd că întîrzie, a trimis alți oameni să vadă de ce întîrzie. Aceștia cînd au intrat, l-au văzut mort și nemișcat în scaunul fierbinte din baie. Cînd a fost anunțat împăratului acest lucru, au cunoscut toți puterea cuvîntului lui Afraate, dar nu au renunțat la dogmele lor lipsite de credință, ba chiar inima lor s-a împietrit precum cea a lui Faraon. (Teodoret, IV, 23 și 24).

CAPITOLUL V

DESPRE MONAHUL IULIAN

În vremurile acestea, mult vestitul Iulian, părăsind sihăstria, a venit la Antiohia. Căci cînd ereticii, obișnuiți să născocească cu ușurință minciuni, au spus că acest bărbat este lipsit de judecată, Flavian, lumina adevărului, și Diodor, ca și Afraate au trimis la el pe Acachie, renumit pentru virtutea sa și care mai tîrziu a fost episcop la Bersa, rugîndu-l să vină în ajutorul miilor de oameni, să combată înșelătoria adversarilor și să confirme dogma adevărată. Relatăm cele consemnate de noi în istorie despre iubitorul de Dumnezeu, acest preasfînt bărbat, venind și revenind chiar în acel mare oraș și ce minuni a făcut. Că întreg poporul orașului a venit la adunările noastre mărturisesc că nu se îndoiește nimeni. Și că bărbatul acela a înfăptuit minuni nemaipomenite, nici chiar dușmanii nu pot tăgădui adevărul. Acest lucru l-a făcut și marele Antonie în Alexandria, pe vremea lui Constanțiu. Căci părăsind sihăstria, străbătea toate orașele, îndeplinindu-și datoria față de toți, pentru că Atanasie era predicatorul învățăturii apostolice, iar adepții lui Arie erau dușmanii adevărului. Căci știau acei preasfinți bărbați ce este potrivit pentru fiecare timp și cînd era nevoie să se bucure de liniște, și cînd era necesar să pună obștea înaintea sihăstriei. (Teodoret, IV, 25).

CAPITOLUL VI

DESPRE ACEPSIM ȘI ALȚII

În vremea aceea trăia în Cirestensium prea cunoscutul Acepsim, retras într-o chilie și timp de șaizeci de ani nu l-a văzut nimeni și nu a vorbit cu nimeni. Mai era și minunatul Zeugmatie, care, deși lipsit de lumina ochilor, umbla peste tot, încurajîndu-și oile și împotrivindu-se lupilor. Din această pricină i s-a dat foc chiliei monahale ; dar Traian, prea credinciosul comandant militar, i-a făcut alta și i-a fost de mult ajutor.

În acest timp a fost și Efrem[143] în Edessa, iar în Alexandria, Didim. Și Efrem, folosind limba siriană, izvora raze de har duhovnicesc. Acesta, deși nu cunoștea învățătura grecilor, a combătut pe mulți erudiți greci și a dat la iveală josnicia stricăciunii eretice. Și mai era atunci Armonie Bardesane[144], care compunea unele cîntece și, îmbinînd impietatea cu suavitatea melodiei, ademenea pe cei ce le ascultau și-i atrăgea la pieire. Această armonie îmbinînd pietatea cîntecelor adăuga auditorilor o otravă foarte amară, dar și eficace. Aceste cîntece fac să fie bine cunoscute și astăzi sărbătoririle martirilor triumfători. (Teodoret, IV, 26).

CAPITOLUL VII

DESPRE NENOROCIRILE CARE S-AU ABĂTUT ÎN TIMPUL LUI VALENS ÎN ALEXANDRIA ȘI ÎN EGIPT

După ce împăratul Valens a ordonat prin lege să fie urmăriți toți ortodocșii în Alexandria și Egipt, totul era pustiit. Unii erau tîrîți în judecată, alții erau puși în lanțuri, alții erau biciuiți, chinuri fără număr erau impuse celor iubitori de liniște. Și în timp ce în Alexandria acestea se petreceau din voia lui Luciu și în Antiohia s-a reîntors Euzoie, de îndată comandantul militar împreună cu mulțimea de oameni înarmați, și cu Luciu arianul, au pornit să cutreiere mînăstirile organizate în Egipt. După ce au făcut multe rele bărbaților sfinți, fără să-i poată doborî în nici un fel, la îndemnul lui Luciu părinții monahi au fost tri-

143. Sfîntul Efrem Sirul (306—373), scriitor și poet, s-a impus prin operele sale și prin smerenia sa, rămînînd diacon toată viața, deși era starețul unei mînăstiri. A fost cel mai mare teolog sirian din secolul al IV-lea.

144. Armonie Bardesane a fost fiul gnosticului Bardesane (154—222). Școala lui Bardeșane era orientală către filosofie și științele naturale.

mişi în exil. Printre aceştia, Macarie Egipteanul şi celălalt, din Alexandria. Cînd au ajuns într-o insulă, i-au redat tatălui, la rugămințile lui, pe fiica unui sacerdot, stăpînită de demon, care striga acelor bărbați : Pentru ce ați venit tocmai aici ca să ne izgoniți ? Sacerdotul, împreună cu ceilalți locuitori din insulă au fost cîştigați la creştinism. Aceştia dărămînd statuile zeilor au schimbat forma templului în biserică. Se botezau şi învățau cu drag slujbele creştine.

Şi aşa, din cauza credinței în consubstanțialitate, minunații bărbați au devenit mai demni de laudă ; şi tămăduindu-i şi pe alții şi-au dovedit credința întărită prin aceste lucrări. (Socrate, IV, 19).

CAPITOLUL VIII

DESPRE DIDIM ŞI DESPRE SCRIERILE SALE ; DESPRE GRIGORIE PONTICUL ŞI MINUNILE SALE

Şi tot în acea vreme, Dumnezeu a dat naştere încă unui bărbat credincios, Didim, un bărbat minunat, care strălucea atunci prin întreaga învățătură. Acesta, după ce de mic a învățat primele elemente de cultură, şi-a pierdut vederea ochilor în urma unei suferințe. Dumnezeu i-a dăruit, în schimbul vederii, darul de a înțelege. Căci ceea ce nu putea să învețe văzînd cu ochii, a reținut printr-un auz atent ; el, care de copil a fost isteț, îi întrecea chiar pe aceia care aveau vederea bună. Şi a învățat cu uşurință regulile gramaticii şi pe ale artei retorice. Cînd a ajuns la filosofie, a învățat admirabil dialectica, aritmetica, muzica şi celelalte discipline ale filosofiei şi le-a însuşit în aşa fel, încît degrabă putea trece înaintea acelora care le-au învățat acestea folosindu-şi ochii. A învățat la perfecție şi Vechiul şi Noul Testament, încît putea da la iveală multe cărți. A scris şi trei cărți despre Treime şi a interpretat cartea lui Origen, *Despre începuturi*, adică, Περὶ Ἀρχῶν, şi a lăsat despre ele nişte comentarii deosebite.

Se spune că, în vremea lui Valens, a venit Antonie în Alexandria pentru problema arienilor şi văzîndu-l pe Didim i-a spus : Nu te întrista, Didime, că ți-ai pierdut vederea ochilor, căci îți lipsesc ochii cu care şi muştele şi puricii ar putea vedea. Dar mai bine bucură-te că ai ochi cu care înşişi îngerii sînt priviți, prin care este văzut Dumnezeu şi se vede lumina Lui. (Socrate, IV, 20).

Fiind lipsit de vedere din copilărie, Didim a învățat, numai ascultînd, gramatica, retorica, aritmetica, geometria, astronomia şi silogismele lui Aristotel, şi elocvența lui Platon ; acestea nu l-au învățat chiar adevărul, ci au fost o armă a adevărului împotriva minciunii. (Teodoret, IV, 27).

Şi pentru că ştim că unii greşesc din cauza asemănării de nume, e bine să arăt că există şi un alt Grigorie [145], Ponticul, născut în Cezareea Pontului, tare bătrîn şi discipol al lui Origen. Despre acest Grigorie se vorbeşte mult în Atena, în Berit şi în Pont şi, ca să zic aşa, în toată lumea. Cînd el a plecat din Atena a venit în Berit şi acolo studia dreptul. Cînd a aflat că în Cezareea Origen interpretează cărţile sfinte, a venit în Cezareea ca să asculte expunerile acelui mare vorbitor. Învăţînd de la el adevărata filosofie, s-a întors acasă, chemat de părinţi. Acolo, încă din primul moment, cînd era încă laic, a făcut multe minuni, vindecînd bolnavi, alungînd demonii prin scrisori, atrăgîndu-i pe păgîni prin cuvântări şi fapte. Despre el amintesc şi martirul Pamfil şi Eusebie în cărţile pe care le-a scris despre Origen. A existat deci acest Grigorie, cel bătrîn, ucenic al lui Origen, şi altul, cel din Nazianz, şi fratele lui Vasile. A mai fost şi un alt Grigorie, din Alexandria, care era arian. (Socrate, IV, 22).

CAPITOLUL IX

CUM NOVAŢIENII AU SCHIMBAT SĂRBĂTOAREA PAŞTILOR ; DESPRE SCHISMA DINTRE CORNELIE, EPISCOPUL ROMAN, ŞI NOVAT, ISCATĂ PENTRU PRIMIREA CELOR RĂTĂCIŢI

În vremea aceea, novaţienii, locuind în Frigia, au schimbat sărbătoarea Paştilor. Dar să spun cum s-a întîmplat ; povestind în primul rînd datorită cărui fapt oamenii din părţile Frigiei, în Paflagonia, păstrau cu mai multă străşnicie rînduiala bisericească.

Preotul Novat s-a abţinut de la comuniunea cu Biserica romană, fiindcă episcopul Cornelie a primit în comuniune pe credincioşii care aduseseră sacrificii în vremea cînd a avut loc persecuţia lui Deciu. Separîndu-se din această pricină şi chemat la episcopat de colegii lui episcopi, scria Bisericilor să nu sprijine jurămîntul acelora care aduseseră sacrificii demonilor, ci să-i poftească la penitenţă ; să lase iertarea puterii lui Dumnezeu, singurul care poate şterge păcatele. Cei care primeau asemenea scrisori în fiecare provincie trimiteau răspuns fiecare după părerea lui. Şi cum el spunea că nu trebuie să fie primiţi la Sfintele Taine aceia care au comis un păcat după botez, ceea ce îi duce la moarte, unora li se părea prea aspră şi grea această regulă ; alţii însă o susţineau ca dreaptă şi întemeiată. Cînd lucrurile au ajuns la acest

145. Sfîntul Grigorie Taumaturgul (sec. III) sau «Făcătorul de minuni» a fost episcopul Neocezareei Capadociei. Opera Sfîntului Grigorie Taumaturgul se află tradusă în româneşte în colecţia P.S.B., nr. 10.

punct, a sosit scrisoarea întîistătătorului Cornelie, din Roma, prin care făgăduia iertarea chiar și pentru aceia care au păcătuit după botez. Și fiindcă cele scrise de cei doi erau diferite, fiecare dintre provincii au urmat păreri diferite. Căci cei care se îndreptau după iertarea făgăduită, au greșit din nou după aceea. De unde se vede că popoarele din Frigia sînt cunoscute ca fiind mult mai curate decît celelalte. Iar Novat, deși din pricina viețuirii comunitare foarte riguroase s-a izolat și pe sine, totuși nu a schimbat sărbătorirea Paștilor. Căci și el îl sărbătorea, conform Părinților din Apus. Căci la ei Paștele se ține după echinocțiu și au început aceasta de cînd au devenit creștini. Dar acesta, mai tîrziu, în timpul persecuției împăratului Valerian, și-a sfîrșit viața în martiriu. Iar aceia care și-au luat numele de la el și au fost părtașii lui, cînd s-a ținut sinodul, cu puțini episcopi, în satul Pazenus, unde sînt izvoarele fluviului Sazarius, au stabilit regula ca să fie atenți cum fac iudeii azima și să țină cu ei sărbătorile Paștilor. După asta totuși se știe că și Biserica novațienilor s-a dezbinat din cauza acelui sinod. (Socrate, IV, 23).

CAPITOLUL X

DESPRE DAMASUS ȘI URSIN, CARE AU FOST NUMIȚI ÎMPREUNĂ EPISCOPI AI ROMEI

În vremea aceea, deoarece împăratul Valentinian nu tulbura nici o erezie, după Liberie a fost numit episcop al Romei Damasus[148] și totodată și Ursin, fost diacon în ascuns al Bisericii lui și hirotonit în biserica sicinenilor. Din această pricină, fiind pedepsiți în urma unei răzvrătiri sau a excesului lui Maxim, prefectul de pe atunci, a fost înlăturat Ursin și a rămas episcop Damasus. (Socrate, IV, 24).

Și așa, în partea de răsărit, Damasus romanul și Ambrozie Mediolanul îi loveau pe dușmani cu săgețile duhovnicești. Datorită acestora chiar și aceia care fuseseră trimiși în exil pentru multă vreme, îi încurajau pe ai lor prin scrisori și îi distrugeau pe dușmani. Pe acești conducători, providența divină i-a pregătit în încercări, iar pe comandanții militari prea înțelepți i-a pregătit în lupte. (Teodoret, IV, 28).

146. Episcopul Damasus a păstorit Biserica romană între 366—384, iar Ursin a fost antipapă numai un an : 366—367.

CAPITOLUL XI

DESPRE SFÎRȘITUL LUI VALENTINIAN CEL MARE ȘI AUSPICIILE LUI VALENTINIAN CEL MIC, ȘI ÎN CE FEL VALENTINIAN, DEȘI PRIMA LUI SOȚIE TRĂIA, ȘI-A LUAT ALTĂ SOȚIE

Intre acestea, Valentinian, împărat în partea de răsărit, cuprins cumplit de furie împotriva solilor sauromaților, a murit în urma unei hemoragii venoase, după al treilea consulat al lui Grațian Equitiul (An. 375), la șaptesprezece noiembrie, la cincizeci și patru de ani și în al unsprezecelea an de domnie. La șase zile după moartea lui, soldații din Italia l-au înălțat pe culmile imperiului pe tînărul Valentinian [147], fiul celuilalt. Deși nu le-a plăcut (fiindcă faptul s-a petrecut fără știrea lor), domnia lui au acceptat-o totuși pînă la urmă Grațian, fratele, și Valens, unchiul lui. Și în felul acesta Valentinian cel mic a urmat la domnie tatălui său. El era născut de Iustina, pe care s-a dovedit în acest fel că Valentinian a luat-o de soție, deși prima soție, Severa, trăia. Iustus, tatăl Iustinei, pe cînd era judecător în Picen, în vremea lui Constanțiu, a văzut în somn că din femurul drept al împăratului ieșea o purpură. Cum a povestit multora viziunea lui, aceasta a ajuns și la urechile lui Constanțiu, care, considerînd că visul semnifică nașterea unui împărat din el, a trimis să fie ucis Iustus. Fiica sa, Iustina, rămînînd orfană de tată, a rămas și fecioară. După un timp ea a făcut cunoștință cu Severa, la care venea adesea, și se iubeau așa de mult că făcea și baie împreună cu ea. Și cum Severa o privea îndelung pe Iustina care se spăla, a fost cîștigată de frumusețea fecioarei Iustina și i-a spus împăratului că fecioara Iustina este atît de frumoasă încît ea însăși, deși femeie, s-a îndrăgostit de ea. Iar împăratul, făurindu-și planul, lua măsură ca să o ia pe Iustina de soție ; dar fără să o gonească pe Severa, din care se născuse Grațian, pe care cu puțin înainte îl așezase ca împărat, a promulgat o lege care să fie consfințită public în toate orașele că se îngăduie, celor care vor, să aibă două soții. Cînd legea a fost acceptată, el s-a căsătorit cu Iustina, din care s-a născut Valentinian cel mic și trei surori : Iusta, Grata și Gala ; dintre ele, două au rămas fecioare. Pe Gala însă a luat-o în căsătorie mai tîrziu Teodosie cel mare ; din ea se știe că s-a născut fiica Placidia. Căci se știe că pe Arcadie și pe Honoriu i-a avut cu Flacila, prima soție. (Socrate, IV, 26).

147. Valentinian II a domnit între 372—392.

CAPITOLUL XII

CUM FILOSOFUL TEMISTIOS A FĂCUT CA VALENS SĂ NU MAI FIE SÎCÎIT DE ORTODOCȘI

Valens, trăind în timpul acesta în Antiohia Siriei, îi urmărea cu străşnicie pe cei care recunoşteau consubstanţialitatea, dacă nu i-ar fi atras atenţia cartea filosofului Temistios [148], carte în care acesta susţinea că el nu ar trebui să fie duşmănos din pricina învăţăturilor bisericeşti, cîtă vreme chiar la păgîni există mai bine de trei sute de secte diferite şi fiecare are despre dogma sa proprie păreri diferite. Căci chiar dacă acest lucru ar fi mai plăcut lui Dumnezeu, care nu este uşor de cunoscut, să fie slăvit în chip diferit, totuşi fiecare se teme cu atît mai mult cu cît ignoră mai mult felul sau calitatea sau profunzimea celor cunoscute. Cu aceste raţionamente ale lui Temistios, împăratul a fost puţintel mai împăcat. (Socrate, VI, 36).

CAPITOLUL XIII

CUM S-AU DUS GOŢII LA VALENS ŞI CUM A AJUNS LA GOŢI CIUMA ARIANĂ

Totuşi Valens nu şi-a temperat cu totul pornirea, căci, în loc să-i condamne la moarte, îi trimitea în exil pe sfinţii bărbaţi, pînă cînd a zdruncinat republica din cauza pornirii sale. Barbarii care se numesc goţi şi sînt stabiliţi dincolo de Istru, au pornit război civil între ei, împărţindu-se în două părţi : în fruntea unora era Fridigern, iar a celorlalţi, Atalaric. Cînd a biruit Atalaric, Fridigern a fugit la romani şi le-a cerut ajutor. Aflînd acest lucru, Valens a poruncit soldaţilor din Tracia să dea ajutor barbarilor. Cu acest ajutor, Atalaric a fost înfrînt şi chiar pus pe fugă. Pentru aceasta Fridigern, voind să dea o răsplată lui Valens, a îmbrăţişat, împreună cu toţi ai săi, dogmele credinţei lui Valens. De atunci pînă acum goţii sînt cunoscuţi ca arieni. Atunci pînă şi episcopul Ulfila a învăţat literele gotice şi a tradus în limba lor Scripturile sfinte. Cum Ulfila îi învăţa nu numai pe goţii lui Fridigern, ci şi pe ai lui Atalaric, Atalaric văzînd pîngărită religia părintească, a supus torturilor pe mulţi dintre arieni, pe care arienii îi numesc acum martiri.

148. Temistios (sec. IV), filosof şi ritor grec.

Nu după mult timp, barbarii, împăcaţi iarăşi între ei, erau jefuiţi de neamurile vecine ale hunilor. Alungaţi din locurile lor, s-au refugiat în ale romanilor, voind să servească mai degrabă împăratului. Cînd a aflat acest lucru, Valens, fără să prevadă ce se va întîmpla, le-a atribuit pămînturile tracilor, considerînd că s-a pregătit posibilitatea de a se răzbuna împotriva tuturor barbarilor ; şi de aceea nici nu se prea ocupa de soldaţi şi îi dispreţuia pe aceia care pînă atunci lucraseră împotriva duşmanilor. Ba cerea chiar de la contribuabilii provinciilor din sate şi oraşe cîte optzeci de monede de aur pentru fiecare soldat, deşi pînă atunci strînsese birurile. Acesta a fost începutul unor calamităţi pentru republica romană. Căci barbarii, cînd au pus mîna pe Tracia, jefuiau cu uşurinţă provincia romană. Auzind acestea, Valens, deşi din partea ortodocşilor exilaţi nu era linişte, s-a abţinut totuşi să ia măsuri, de nevoie. Din Antiohia a venit furios la Constantinopol ; şi atunci a mai încetat şi persecuţia împotriva creştinilor. (Socrate, IV, 27 şi 28).

Împăratul Valens, în timp ce neamurile goţilor se pregăteau de luptă la Bosfor, şi-a dat atunci seama, nesocotitul, de slăbiciunea infirmităţilor sale şi a trimis la fratele său, cerînd ajutor. Acela i-a răspuns că religia nu cere să ajuţi un asemenea om, care e răzvrătit împotriva lui Dumnezeu ; dar că ar fi mai cuminte să-şi stăpînească mîndria. Cînd şi-a dat seama cît e de nenorocit, deşi constrîns de o necesitate majoră, totuşi nu a renunţat la exagerarea lui, ci s-a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu şi a adevărului.

Între timp, Terentie s-a întors victorios din Armenia, ca un bărbat minunat şi plin de pietate. Şi a răspuns aşa cum se cădea să gîndească un bărbat evlavios ; nu a cerut aur, nici argint, nici proprietate de pămînt, nici daruri, ci să li se atribuie o biserică acelora care au fost în primejdie pentru credinţa lor apostolică. Dar împăratul, cunoscînd după scris cererea primită, a rupt în bucăţi cele scrise acolo şi a poruncit ca acela să ceară altceva. Iar acela reţinînd cuvintele rugăminţilor, zise : Acceptă, împărate, cele cerute şi să ai parte de daruri ; căci altceva nu cer. Judecătorul dorinţelor mele este judecătorul tuturor.

Trecînd Bosforul, Valens a venit în Tracia şi s-a oprit întîi la Constantinopol, pregătindu-se de război ; apoi l-a trimis împotriva barbarilor pe Traian împreună cu armata. Cînd acela s-a întors învins Valens îi reproşă lipsa de energie, adăugînd şi motivul fricii. Acela însă, plin de încredere, îi spuse puternicului bărbat cu convingere : Nu, împărate, eu sînt învins ; dar tu ai pierdut victoria, împotrivindu-te lui Dumnezeu şi recompensele Lui le treci mai degrabă în favoarea barbarilor ;

căci în timp ce lupta e dusă de tine, El luptă pentru ei ; și e bine să fii de partea biruinței lui Dumnezeu. Nu știi oare pe cine ai alungat din biserici, sau cui le-ai încredințat ?

Aceleași lucruri le-au mărturisit comandanții militari Arante și Victor ; și l-au sfătuit pe împărat să nu se mînie. Spun unii că monahul Isaac, care avea acolo chilia, cînd l-a văzut intrînd în luptă, i-a strigat : Unde mergi, împărate, tu care lupți împotriva lui Dumnezeu, pe care nu-L ai în ajutor ? Căci El i-a trimis pe barbari împotriva ta, pentru că și tu ai proferat multe cuvinte de blasfemie și i-ai alungat din casele sfinte pe cei care Îi cîntă psalmi. Încetează deci să lupți și El va pune capăt luptei. Redă-le turmelor pe păstorii aleși și vei avea parte de victorie fără război. Dar dacă nu faci nimic din toate acestea și continui lupta, vei vedea ce greu este să lovești cu piciorul în țepușă *(Fapte 9, 5)*. Căci nici nu te vei întoarce și vei pierde îndată armata.

Vetranion[149], cunoscut pentru virtutea lui, întîistătătorul întregii Sciții, cu inima fierbinte de zelul credinței, și din cauza coruperii dogmelor și a nedreptăților făcute împotriva sfinților, îl combătea adesea pe Valens, strigînd împreună cu prea sfîntul David : «*Am vorbit despre mărturiile Tale înaintea împăraților, și nu m-am rușinat*» *(Ps. 118, 46)*.

Voi povesti totuși cu ce farmece au fost îmbolnăviți barbarii de boala lui Arie. În timp ce treceau Istrul, au încheiat pace cu Valens, favorabil atunci ; Eudoxie i-a sugerat împăratului să se împărtășească cu goții. În vremea aceea erau plini de razele științei divine, și se hrăneau cu învățăturile apostolice. Împărtășirea într-o singură credință, spuse, va face pacea mai trainică. Lăudînd acest lucru, Valens a cerut comandanților goți să realizeze împăcarea doctrinelor. Căci ei spuneau

149. Vetranion (Betranion), strălucit episcop al Tomisului în secolul al IV-lea. Sfîntul Vetranion sau Betranion face parte dintre sfinții români ortodocși. Istoricul Sozomen (*Istoria Bisericească* VI, 21) relatează întîlnirea împăratului arian Valens cu episcopul Vetranion, din care se vede credința puternică atît a episcopului, cît și a păstoriților săi. Sciții, adică locuitorii din Dobrogea de azi, spune acest istoric, nu și-au schimbat credința ortodoxă. În țara lor sînt o mulțime de cetăți, de sate și de forturi. Capitala se cheamă Tomis, cetate mare, așezată în partea stîngă a Pontului Euxin (Marea Neagră). Episcopul conduce singur toate bisericile după vechiul obicei al țării, care are putere și astăzi. Vetranion conducea aceste biserici cînd împăratul Valens a mers la biserica din Tomis. Împăratul intrînd în locul unde acest păstor își aduna turma sa, căutînd să-l convingă să admită pe arieni la împărtășirea sa, el refuză plin de credință și apără puternic credința Sinodului de la Niceea, apoi părăsi pe împărat, mergînd la altă biserică. Toată cetatea alergase spre a fi de față, cu gîndul că se va petrece ceva extraordinar. Împăratul a fost foarte supărat că a rămas singur în biserică împreună cu suita sa și a trimis pe Vetranion în exil. Dar, după puțin timp, i-a redat libertatea de a se reîntoarce. Sozomen apreciază că împăratul s-a temut de răscoala credincioșilor, cunoscînd faptul că locuitorii din aceste părți sînt viteji și ar putea să se răscoale pentru păstorul lor. Și termină Sozomen așa : «Iată în ce fel, Vetranion, episcop destoinic, care își cîștigase un renume deosebit prin curăția vieții sale, a zădărnicit planurile lui Valens».

că nu pot să-și schimbe doctrina părintească. Și cum în acea vreme Ulfila era episcopul lor (pe care-l urmau cu strășnicie și socoteau vorbele lui de neschimbat, aproape ca și legile), înduplecîndu-l Eudoxie cu cuvinte și cu bani, a reușit ca barbarii să îmbrățișeze împărtășania împăratului. *Și i-a amăgit în felul acesta, spunîndu-le că e vorba de o* nepotrivire de cuvinte, și nu o diferență în dogme. De aceea goții spun și astăzi că Tatăl este mai mare decît Fiul ; dar nu admit defel să spună că Fiul este creatură ; și li se părea că sînt în comuniune cu aceia care afirmau acest lucru. (Teodoret, IV, 29 ș.u.).

CAPITOLUL XIV

DESPRE ÎNTOARCEREA EPISCOPULUI PETRU ÎN ALEXANDRIA, DESPRE MOARTEA LUI ȘI DESPRE URMAȘUL SĂU, TIMOTEI

Cei care au avut de suferit din pricina persecuției împăratului au fost mulțumiți de plecarea lui din Antiohia și mai ales cei din Alexandria. Iar Petru s-a întors de la Roma, cu scrisoarea lui Damasus, întîistătătorul Romei, care confirma credința în consubstanțialitate și se străduia pentru numirea lui Petru ca episcop. Cu acestea, poporul și-a recăpătat încrederea, l-a alungat pe Luciu și l-a readus pe Petru. Luciu însă s-a dus la Constantinopol. Cum Petru n-a trăit mult, l-a lăsat urmaș pe fratele său, Timotei. (Socrate, IV, 30).

CAPITOLUL XV

CUM A MURIT VALENS LUPTÎND ÎMPOTRIVA GOȚILOR ȘI FIIND ÎNFRÎNT

Cînd împăratul Valens a venit la Constantinopol, la treizeci mai, în a șasea lună a consulatului său, și al celui de al doilea al lui Valentinian cel tînăr (An. 378), a găsit poporul copleșit de tristețe. Căci barbarii, călcînd Tracia, jefuiau pînă și împrejurimile Constantinopolului, fără să se găsească cineva care să li se poată împotrivi cu folos. Cînd aceștia au ajuns pînă la zidurile orașului, populația murmura îndurerată de parcă împăratul i-a adunat acolo, ca, dacă nu rezista, să nu mai tărăgăneze războiul. Se făceau jocuri la circ și acolo strigau împăratului : Dă-ne arme și vom lupta. Înfuriat, împăratul a ieșit, la unsprezece iunie, amenințînd cu pedeapsa pentru insulte ; și cînd se întorcea, după ce fusese respins de cetățenii din Constantinopol, care la început

credeau că i-a dat despăgubiri lui Procopie, îi amenința că va trece cu plugul peste oraș. I-a îndepărtat astfel pe cetățeni pînă la Adrianopole, care este la granița cu Macedonia. (Socrate, IV, 31).

Și, trimițînd și armata înainte, el amîna victoria luptînd într-un sat oarecare. Însă soldații, neputînd ține piept atacului barbarilor, unii fugeau, alții erau omorîți. Barbarii, venind în satul unde Valens, neștiind nimic despre trădare, încerca să se ascundă ca să nu fie găsit, dînd foc, au ars, împreună cu orașul, și pe dușmanul credinței. (Teodoret, IV, 31).

Sfîrșitul vieții lui a fost sortit la nouă august, în același consulat, adică în al patrulea an al celei de a două sute optzeci și noua olimpiade (An. 378). Alții spun că el a fost ars de foc, cînd a fugit în satul pe care l-au ars barbarii. Alții însă spun că din cauză că a venit la armata pedestră, schimbîndu-și hainele imperiale ; și cum pedestrașii s-au dovedit că nu vor să lupte, toți pedestrașii au fost străpunși de lovituri în învălmășeală ; de unde se spune că și el a fost doborît de o lovitură a unui necunoscut. A murit deci la cincizeci de ani. Împreună cu fratele lui, a domnit treisprezece ani, iar după fratele lui, trei ani. De o astfel de moarte i-a fost sortit să moară. (Socrate, IV, 31).

CARTEA A IX-A

CAPITOLUL I

ÎN URMA MORȚII LUI VALENS, BARBARII JEFUIAU CONSTANTINOPOLUL

La moartea lui Valens, barbarii venind din nou pînă la zidurile Constantinopolului, jefuiau împrejurimile. De aceea, cetățenii, luînd armele pe care le găsiseră, rezistau dușmanilor cît puteau. Soția împăratului Valens, numită Dominica, punea la dispoziția celor care luptau bune recompense din tezaurul public, potrivit obiceiului ostășesc. Acestora le-au dat și saracenii recompense, pe care le-a trimis regina lor, numită Mavia, din Roma. (Socrate, V, 1).

CAPITOLUL II

DESPRE BUNĂVOINȚA LUI GRAȚIAN ȘI DESPRE DREAPTA LUI CREDINȚĂ

Grațian, fiul lui Valentinian, cum la moartea tatălui său deținea conducerea în Europa, la moartea lui Valens fără urmaș, a luat și conducerea Asiei și a Libiei. Curînd după aceea și-a dovedit prin opere credința pe care și-a însușit-o cu mintea și închina lui Dumnezeu începutul tuturor lucrurilor domniei lui. Și a dat o lege, poruncind ca toți păstorii exilați să se întoarcă la staulele lor și să li se redea sfintele biserici acelora care urmau comuniunea cu Damasus. Căci acest Damasus, episcopul orașului Roma, bărbat minunat, demn de laudă, totdeauna bine îmbrăcat, grăbit să spună și să facă totul pentru învățătura apostolică, a primit cîrma Bisericii după Liberie. A trimis dar împăratul cu o lege de felul acesta chiar pe Sapor, pe atunci un foarte vestit comandant militar, și a poruncit ca unii predicatori ai blasfemiei ariene să fie izgoniți în locuri îngrădite, separați, ca niște animale, și să fie restituite toate cele reținute celor mai buni păstori și sfintelor staule. A decretat ca acestea să fie respectate în toate provinciile. (Teodoret, V, 1 și 2). Așa că Grațian, punînd stăpînire pe domnie împreună

cu Valentinian cel tînăr, după ce i-a rechemat din exil pe toți, a promulgat o lege prin care orice religie să-și celebreze cultul în libertate ; i-a interzis din biserici numai pe eunomieni, pe fotinieni și pe manihei. (Socrate, V, 2).

CAPITOLUL III

DESPRE CONFLICTUL IVIT ÎN ANTIOHIA ÎNTRE PAULIN ȘI MELETIE ȘI DESPRE APOLINARIE DIN LAODICEEA ȘI SECTA LUI

Conflictul de acest fel s-a iscat în Antiohia, care este în fruntea Orientului. Cei care lucrau pentru învățătura apostolică, așa cum am mai spus, erau dezbinați : unii, după calomniile aduse lui Eustatie, respingînd nelegiuirea ariană, celebrînd cultul la ei înșiși, îl aveau în frunte pe Paulin ; alții însă, după numirea lui Euzoie, înțelegîndu-se cu Meletie, împărtășeau doctrina lor. Apolinarie din Laodiceea a primit să fie întîistătătorul celeilalte părți. Acesta, la început arăta o înfățișare de evlavie și se prefăcea că păstrează învățătura apostolică ; după scurt timp s-a arătat dușman pe față. Căci considera că natura divină are o rațiune străină, producînd diferite grade de demnitate și permițîndu-și să considere o incompletă relație a rațiunii și că este lipsită de sufletul rațional care conduce la mîntuire. Căci dacă Dumnezeu nu și-a asumat rațiunea Cuvîntului proprie Lui, nu a dat nici mîntuire, nici nu a adus cinste ; ci trupul pămîntesc este adorat ca putere invizibilă ; sufletul însă, alcătuit după chipul divin, a rămas într-un stadiu inferior, învelit în rușinea păcatului. Acest nelegiuit a mai afirmat multe de felul acesta. Uneori mărturisea că și el a luat trup din Sfînta Fecioară, alteori, că a coborît din cer împreună cu Dumnezeu-Cuvîntul, alteori, că el însuși a fost făcut trup fără să primească nimic din noi. Și amesteca multe povești deșarte cu făgăduieli sacre, pe care am considerat că acum e inutil să le mai amintesc. Și spunînd el asemenea lucruri, i-a umplut nu numai pe ai săi de ciumă, ci și pe unii dintre ai noștri i-a făcut să aibă parte de acest fel de lepră. După cîtva timp, cînd au văzut ocara lui și curăția Bisericii, s-au întors aproape toți și au fost socotiți vrednici să primească împărtășirea bisericească. Totuși nu au renunțat la boala de mai înainte, ci i-au făcut să sîngereze în ascuns pe mulți dintre cei statornici. Din această rădăcină a încolțit în Biserică ideea unei naturi trupești a dumnezeirii, ca astfel să fie legată Pătimirea de dumnezeirea Celui Unuia Născut. Și au dat naștere altor controverse între popor și preoți. Dar acestea s-au petrecut mai tîrziu.

Atunci dară revenind Sapor, comandantul militar, și arătîndu-i împăratului legea, Paulin a mărturisit că el este de partea lui Damasus. Chiar și Apolinarie făgăduia aceasta, deși era bolnav el însuși de acea boală ascunsă. Dar prea sfîntul Meletie, trăind în liniște, scăpase de aceste controverse. Apoi prea înțeleptul Flavian, așezat atunci în cinul preoțesc, imediat ce a venit comandantul militar, a vorbit astfel către Paulin : Dacă ești în comuniune cu Damasus, prietene, arată-ne pe față dogmele tovarășilor tăi ; căci acela, în timp ce mărturisește o unică substanță a Treimii, predică pe față trei persoane ; și totuși prin diferențiere, separi persoanele Treimii. Arată deci înțelesul învățăturii și fă-o potrivit legilor bisericești. Și în timp ce îl mustra pe el cu aceste cuvinte, întorcîndu-se către Apolinarie, zise : Mă uimește, prietene, că te împotrivești fără rușine adevărului, deși ai știut bine că Damasus cel vrednic de laudă spune că natura noastră e asumată desăvîrșit de Dumnezeu Cuvîntul. Tu însă mărturisești contrariul. Căci tu înșeli mintea noastră în privința mîntuirii. Dacă însă vorbim fără temei, poate te acuzăm pe tine. Dar tu reneagă acum noutatea pornită de la tine și îmbrățișînd doctrina lui Damasus, acceptă pe cei ce spun adevărul care trebuie cinstit. Cu aceste argumente, prea înțeleptul Flavian a zdruncinat astfel încrederea lor. Apoi Meletie, cel mai milostiv dintre toți, și modest, i-a spus lui Paulin : Pentru că și mie mi-a încredințat Domnul grija acestor oi, la fel și ție grija altora, primește această rugăminte și împărtășește-te cu noi pentru credința în aceeași învățătură. Să ne unim turmele, prietene, și să curmăm discuția între întîistătători ; să ne îngrijim împreună de păstorirea oilor noastre. Dacă însă este o dispută în privința scaunului, eu voi încerca să înlătur și această discordie. În sfîntul scaun să fie pusă Evanghelia, ca noi să ne așezăm de ambele părți. Iar dacă eu voi ajunge mai curînd la sfîrșitul vieții, vei fi singurul conducător ; dacă însă ți se va întîmpla ție mai întîi acest lucru, eu voi avea din nou grija turmei.

Deși Meletie a expus aceste lucruri cu toată blîndețea, Paulin nu a fost de acord. Atunci comandantul armatei, judecînd cuvintele amîndurora, a încredințat lui Meletie Bisericile. Iar Paulin a rămas căpetenia celorlalte oi.

Însă Apolinarie, eliberat de conducerea Bisericii, predica cu totală nerușinare noutatea doctrinei sale, și se arăta el însuși conducător al ereziilor și se ducea chiar deseori în Laodiceea. În Antiohia însă îl hirotonise deja pe Vitalie, împodobit cu o viață frumoasă și hrănit cu învățătura apostolică, după aceea însă a fost distrus de această boală.

În urmă, prea sfîntul Meletie l-a făcut păstor al celor din Tars, și i-a încredințat grija popoarelor din Cilicia lui Diodor, acela despre care am mai amintit și care în aceste vremuri atît de tulburi ajutase corabia Bisericii să nu se scufunde. Iar grija episcopală a Apameii a încredințat-o lui Ioan, care, deși strălucitor ca origine și noblețe, mai adăuga și podoabele proprii la acelea ale strămoșilor.

Pe acesta deci îl înnobila și vorbirea și viața. A păstorit el deci în timpuri tulburi un număr din cei de credința lui, avîndu-l colaborator pe Ștefan, pe care prea sfîntul Meletie l-a trimis să rezolve neînțelegeri. Iar cînd a aflat că Germanicia a fost coruptă de ciuma lui Eudoxie, l-a trimis pe el acolo, ca pe un medic prea înțelept. Căci era cunoscător al întregii doctrine a grecilor și plin cu învățături sfinte. De aceea speranța nu i-a fost înșelată și folosindu-se de darul învățăturii duhovnicești, i-a schimbat pe lupi în oi. Apoi, cînd a revenit marele Eusebie din exil, l-a numit episcop în Bereea pe Acachie, mărbat de excelent renume, iar în Ieropolis pe Teodot, a cărui minunată viețuire comunitară încîntă și acum, pe Eusebie în Calcidia, iar pe Isidor în Circis al nostru. Spun unii că și pe Evloghie, care se războise din cauza învățăturii apostolice și fusese trimis în exil în Antinous împreună cu Protogen, l-a hirotonit episcop în Edesa. Căci prea sfîntul Barses nu mai era pe lumea aceasta. Sfîntul Eusebie însă l-a făcut pe Maris ultim episcop în orașul Dolica. Căci acest orășel se îmbolnăvise atunci de ciuma ariană. Cînd a ajuns acolo Eusebie, ca să-l înscăuneze episcop pe Maris, bărbat deosebit prin multe calități, o femeie cuprinsă de ciuma ariană, a aruncat o țiglă de pe acoperiș, care i-a strivit rău capul. Așa că a plecat de pe lumea aceasta într-o viață mai bună. Cînd își dădea sufletul, i-a constrîns prin jurămînt pe cei de față să nu o pedepsească nicicum pe aceea care făptuise acest lucru, imitînd pe Domnul său, care spunea, pentru cei care Îl răstigneau pe cruce : *«Părinte, iartă-le lor, căci nu știu ce fac» (Luca 23, 34)*; tot așa ca și Ștefan, împreună-slujitor, care, după ce s-au aruncat asupra lui mulțime de pietre, striga : *«Doamne, nu le socoti lor păcatul acesta» (Fapte 5, 59)*. În felul acesta a murit marele Eusebie. Și acela care a salvat Tracia de barbari nu a putut îndepărta mîna ereticilor necredincioși ; dar a primit coroana martiriului în urma cruzimii acelora. Acestea s-au petrecut așadar după întoarcerea episcopilor. (Teodoret, V, 3).

CAPITOLUL IV

DESPRE CONDUCEREA LUI TEODOSIE ŞI CUM A FOST NUMIT DE ÎMPĂRATUL GRAŢIAN ŞI, TRIMIS ÎN IMPERIUL DIN ORIENT, LE-A FOST DE AJUTOR ORTODOCŞILOR ŞI I-A ÎNDEPĂRTAT PE ERETICI

Cînd Graţian a aflat că barbarii jefuiesc Tracia, părăsind Italia a venit în Fenicia. În vremea aceea Teodosie era considerat foarte renumit, atît pentru nobleţea părinţilor, cît şi pentru vitejia personală; şi din cauza aceasta, plictisit de invidia judecătorilor asemenea lui, mai zăbovea în Spania, unde se şi născuse şi crescuse. Şi fiindcă împăratul stătea la îndoială ce să facă, fiindcă vedea că barbarii, întăriţi prin victorie, păreau că sînt de nebiruit, a crezut că lupta lui Teodosie pentru întîietate s-a terminat; şi rechemîndu-l de urgenţă din Spania şi anunţîndu-l că este comandantul trupelor, l-a trimis cu armata la barbari. Iar el, plin de încredere, a plecat spre Tracia. Cînd a ajuns acolo şi i-a văzut pe barbari, a pregătit armata pentru luptă. Dar la prima ciocnire, barbarii nu au rezistat atacului şi au părăsit linia de luptă. Şi ei fugeau, iar ceilalţi îi urmăreau de aproape. Barbarii au fost măcelăriţi. După ce au murit mulţi şi foarte puţini treceau încet Istrul, deodată, un comandant excepţional, dispersînd armata prin oraşele învecinate, s-a întors cu grabă la împărat, astfel că el însuşi a fost vestitorul triumfurilor sale. Lucru care totuşi nici chiar împăratului, în timp ce admira fapta, nu i s-a părut de crezut. Invidioşii spuneau chiar că el fugise şi îşi pierduse armata. Dar el a cerut să-i conducă pe cei care îl calomniau, ca să vadă mulţimea duşmanilor ucigaşi. Înduplecat de aceste cuvinte, împăratul a trimis pe unii să vadă cele înfăptuite şi să-i dea de veste. Excepţionalul comandant a văzut între timp o arătare divină, trimisă lui chiar de Dumnezeu. A văzut în somn că sfîntul Meletie, conducătorul oraşului Antiohia, îl îmbrăca cu hlamida imperială şi-i împodobea capul cu o coroană. După ce a văzut acestea în timpul nopţii, a doua zi a povestit unuia dintre prieteni. Dar el a spus răspicat că a fost un vis şi nu conţine nimic enigmatic; nimic dubios. După ce au trecut cîteva zile s-au reîntors cei care fuseseră trimişi pentru cercetarea victoriei şi au raportat că a fost omorîtă o mare parte din armata duşmanilor. Împăratul, bucurîndu-se de acestea, l-a făcut împărat pe Teodosie [150]. (Teodoret, IV, V, VI). Acestea s-au petrecut în timpul consulatului lui Ausonie şi al lui Olibrie (An. 379), la şaisprezece ianuarie. (Socrate, V, 2).

150. Teodosie I a domnit din 379 în Răsărit, iar din 394 şi în Apus.

Trecîndu-i lui partea de domnie a lui Valens, împăratul s-a întors din nou în Italia și pe acela l-a trimis la domnia pe care i-o atribuise De îndată ce a luat conducerea imperiului, înainte de toate s-a gîndit la armonia întregii Biserici și a poruncit să se întrunească la Constantinopol episcopii fiecărui episcopat. Aici era totul contaminat de arieni, căci Occidentul a rămas liber de această boală. Aici, Constantin cel Bătrîn, fiul lui Constantin cel Mare, și Constans cel Tînăr au păstrat nealterată credința părintească. Chiar și Valentinian, împăratul Occidentului, a păstrat nealterată evlavia credinței, dar cunoscînd multe părți ale Orientului, a fost atras cu totul în această cădere. Căci Arie, preot din orașul Alexandria, acolo a dat naștere blasfemiei lui. După care au hrănit semințele aruncate la întîmplare Eusebie, Patrofil și Actie, în Palestina, Paulin și Grigorie, în Fenicia, Teodot în Laodiceea și împreună cu aceștia George, după aceștia, și Atanasie și Narcis, în Cilicia, și mulți alții. Așadar Constanțiu și Valens au colaborat cu acești preoți buni la nimic. Numai din această pricină Teodosie a poruncit să fie adunați la Constantinopol episcopii din raza domniei lui. (Teodoret, V, 6).

CAPITOLUL V

CUM AU FOST MACEDONIENII DESPĂRȚIȚI DIN NOU DE ORTODOCȘI

În timpul acesta, macedonienii, după ce au trimis o delegație la Liberie, erau în comuniune timp destul de îndelungat între ei înșiși și cu aceia care primiseră de la început definiția credinței de la Niceea. Și cînd legea împăratului Grațian acordase credincioșilor libertatea de a fi în comuniune cu cine vor, din nou s-au despărțit. Întrunindu-se în Antiohia, au hotărît că trebuie înlăturat cuvîntul consubstanțialitate și că nu trebuie să fie în comuniune cu cei care respectă credința de la Niceea. Dar cei mai mulți, văzînd cît sînt de diferiți, s-au despărțit de ceilalți și s-au unit cu adepții consubstanțialității. (Socrate, V, 4).

CAPITOLUL VI

CUM S-A BOTEZAT ÎMPĂRATUL TEODOSIE LA TESALONIC

După ce i-a biruit în război pe barbari, iar aceștia l-au rugat ca romanii să-i considere prieteni, Teodosie a venit la Tesalonic, pentru tratatul privind schimbul de ostateci. Acolo, îmbolnăvindu-se a fost botezat de Acolie, episcopul acelui oraș ; totuși, el era din strămoși adept

al învățăturii creștine și al credinței sinodului de la Niceea. (Sozomen, VII, 4).

Dorind așadar să fie botezat, din cauza îmbolnăvirii lui, l-a întrebat pe episcopul din Tesalonic care este credința lui. Acesta a răspuns că nelegiuirea ariană nu a putut pătrunde în Iliria, unde este păstrată nealterată credința sinodului de la Niceea, de la început. Auzind cu bucurie cuvintele lui, împăratul s-a botezat și a scăpat de boală. (Socrate, V, 6).

CAPITOLUL VII

MĂRTURISIREA DE CREDINȚĂ A LUI TEODOSIE

Socotind împăratul că e mai bine să le spună deschis supușilor care e credința lui, ca să nu pară că uzează de constrîngere atunci cînd cineva e împins deodată fără voia lui la cultul religiei, a dat din Tesalonic o lege poporului din Constantinopol. Căci i s-a părut că, dacă li se face cunoscută Scriptura tuturor supușilor dintr-un oraș, și altor orașe, totul va fi limpede. Cuvintele legii sînt acestea :

Împărații Grațian, Valentinian și Teodosie, către poporul orașului Constantinopol :

Voim ca toate popoarele pe care le conduce cu moderație clemența noastră, să trăiască în acea religie pe care o declară sfîntul apostol Petru că este religia romanilor, răspîndită pînă acum chiar de el și pe care și episcopul Petru al Alexandriei, om de o sfințenie apostolică, declară că o urmează. Astfel că noi credem în rînduiala apostolică și în doctrina evanghelică într-o singură divinitate a Tatălui, și a Fiului și a Sfîntului Duh, de egală măreție și sfîntă Treime. Celor care respectă această lege, poruncim să li se atribuie numele de creștini dreptcredincioși. Iar ceilalți care, nesocotiți și smintiți, gîndesc să susțină infamia dogmei eretice, trebuie să fie pedepsiți întîi cu pedeapsa divină, și apoi chiar din dispoziția noastră, așa cum dispunem din hotărîre cerească.

Dată la 28 februarie, la Tesalonic, fiind consuli împărații Grațian pentru a cincea oară și Teodosie. *(An. 380).*

Promulgînd această lege, s-a întors după puțin timp la Constantinopol. (Sozomen, VII, 4).

CAPITOLUL VIII

DESPRE TRANSFERAREA LUI GRIGORIE DIN NAZIANZ LA CONSTANTINOPOL

Așadar Grigorie din Nazianz [151], mutat în Constantinopol, după hotărîrea comună a multor episcopi, celebra cele sfinte într-un mic loc de rugăciune în lăuntrul orașului. După aceea, împărații, adăugînd acestui loc o măreață biserică, au numit-o Anastasia. (Sozomen, VI, 5).

CAPITOLUL IX

DESPRE BISERICA SFINTEI ANASTASIA

Este cunoscută ca celebră nu numai prin frumusețe și măreție, dar și prin cea mai evidentă prezență a lui Dumnezeu. Se recunoaște că acolo puterea divină a venit deseori în ajutor multor bolnavi, în somn dar și în trezie, și totodată în împrejurări de reale primejdii, așa încît unii credeau că este sfînta Maria, Fecioara mamă a lui Hristos, căci multora li s-a arătat sub această înfățișare. Biserica aceasta au numit-o Anastasia, fiindcă, după părerea mea, învățătura sinodului de la Niceea, aproape uitată pînă atunci, a reînviat în acel loc după relatările lui Grigorie. Eu totuși am auzit pe unii care nu mint povestind că, în timp ce poporul se întrunea acolo la slujbă, o femeie însărcinată a murit căzînd de pe porticul superior, iar cînd s-a făcut în comun o rugăciune pentru ea, a înviat și a fost salvată împreună cu pruncul. De aceea a primit numele de neînchipuit de Anastasia, adică înviere. (Sozomen, VII, 5).

CAPITOLUL X

CUM I-A ALUNGAT TEODOSIE PE ARIENI DIN BISERICA CONSTANTINOPOLULUI

Grigorie, deci, bărbat foarte elocvent și demn de stimă, observînd că unii protestează, pentru că era din alt oraș, s-a îndepărtat la venirea împăratului. Totuși, împăratul, găsind Biserica în asemenea stare, se

151. La cererea unui grup de credincioși din Constantinopol și la îndemnul Sfîntului Vasile cel Mare, Sfîntul Grigorie de Nazianz a mers în capitală pentru a reface Biserica Ortodoxă sfîșiată de erezia ariană și macedoniană. În capela numită simbolic «Anastasis» («Învierea»), Sfîntul Grigorie a ținut cele *Cinci Cuvîntări Teologice* care i-au adus numele de *Teologul* sau *Cuvîntătorul de Dumnezeu*. A fost instalat oficial ca episcop al Constantinopolului de către împăratul Teodosie, la 27 noiembrie 380 și confirmat de Părinții Sinodului II Ecumenic în 381.

gîndea cum să-i împace pe toți și să întărească întreaga Biserică. A trimis de îndată după Demofil, care atunci conducea pe credincioșii arieni : Dacă vrei, îi spuse, să crezi în învățătura sinodului de la Niceea, să se unească poporul și să aibă pace. Și pentru că acela a refuzat asemenea propunere, atunci împăratul îi spuse : Dacă nu dorești pacea și buna înțelegere, eu poruncesc ca și tu să fugi din sfintele biserici. Auzind Demofil aceasta și judecînd că e lucru grav să te îndărătnicești împotriva celor mai puternici, convocînd plebea în biserică și ridicîndu-se în mijlocul tuturor, a vorbit astfel supușilor săi : Fraților, în Evanghelie este scris : Dacă veți fi persecutați, fugiți din acest oraș în altul *(Matei 10, 27)*. Așadar, fiindcă împăratul are nevoie de biserici, să știți că adunarea de mîine o vom ține în afara orașului. După ce a spus acestea, a plecat ; fără să înțeleagă totuși cum au fost spuse aceste cuvinte ale Evangheliei. Căci acolo se poruncește ca aceia care fug dintr-o locuință lumească, să caute una mai înaltă, în Ierusalim. Și ieșind din oraș, ținea adunarea în fața porților orașului. Odată cu el a ieșit și Luciu, alungat din Alexandria, care atunci zăbovea în Constantinopol. Și astfel, neputînd accepta împăcarea propusă de Teodosie, au părăsit, după patruzeci de ani, bisericile pe care le țineau cu forța. Au ieșit din oraș în consulatul al cincilea al lui Gratian și în primul consulat al lui Teodosie (An. 380), luna noiembrie. Cu aceasta, adepții credinței de la Niceea au primit biserici. (Socrate, V, 7).

CAPITOLUL XI

DESPRE VICLENIA LUI EUNOMIE

După ce Eunomie s-a despărțit de clericii săi în timpul lui Valens, a rămas la el, în Bitinia, bărbat viclean și elocvent și la care se aduna mult popor ; unii voiau să-l încerce, alții, să audă ce spune. Faima lui a ajuns pînă la împărat, care a vrut și el să stea de vorbă cu acesta ; dar Augusta Flacila, cu rugăminți, l-a reținut. Căci era foarte credincioasă și respecta cu integritate dreapta învățătură de la Niceea. Și s-a temut ca nu cumva, așa cum se întîmplă, împăratul, cîștigat de cuvintele bărbatului viclean, să treacă cu ușurință la secta aceluia. (Sozomen, VII, 6).

CAPITOLUL XII

DESPRE SINODUL DIN CONSTANTINOPOL ÎMPOTRIVA MACEDONIENILOR

În timpul acesta, cînd s-au adunat la Constantinopol o sută cincizeci de episcopi, împăratul a poruncit ca nici unul să nu anunțe cine este acel extraordinar Meletie. Căci voia să și-l amintească singur pe bărbatul din vis. Și cînd toată acea mulțime de episcopi a intrat în palatul regal, lăsîndu-i pe ceilalți, a alergat la marele Meletie și, ca un fiu care-și iubește tatăl, stăpînit de multă vreme de viziunea tatălui, îl îmbrățișa, îi săruta ochii, buzele, pieptul și capul ; și mîna dreaptă cu care l-a încoronat în vis, sugerînd cele ce se petrecuseră în vis. Cum și ceilalți îl salutaseră cum se cuvine, i-a rugat pe părinți să se gîndească la problemele curente (Teodoret, V, 7), și să fie numit episcop în Constantinopol și, fiindcă nădăjduia că ar putea să-i unească pe macedonieni, i-a convocat și pe episcopii lor. Au căzut deci de acord asupra consubstanțialității Timotei din Alexandria, Chiril din Ierusalim, după ce a recunoscut prin penitență dogma consubstanțialității, Meletie din Antiohia și Acolie din Tesalonic, și mulți alții ; așa că s-a întrunit numărul de o sută cincizeci. În fruntea macedonienilor erau Eleusie din Cizic și Marcian din Lampsaca ; mai erau încă treizeci și șase, dintre care cei mai mulți se pare că erau din orașele Elespontului. Și s-au întrunit în timpul consulatului lui Euharie și Evagrie (An. 381), în luna mai. Așa că împăratul și episcopii din partea lui se străduiau ca Eleusie și adepții lui să se unească cu Biserica. Amintindu-le de solia pe care o trimiseseră la Liberie, pe atunci episcop al Romei, spunînd prin Eustatie că intrau în comuniune de bună voie, i-a îndemnat să nu fie fără rușine schimbînd dintr-odată cele bine primite mai înainte. Dar ei, neluînd în seamă recomandările lui și reproșurile fățișe, au preferat să urmeze nelegiuirea ariană decît să recunoască consubstanțialitatea Treimii.

După ce au făcut aceasta, au plecat din Constantinopol și și-au scris unii altora să nu cumva să consimtă vreunul din ei la dogma sinodului din Niceea. (Socrate, V, 8).

CAPITOLUL XIII

DESPRE HIROTONIREA LUI MAXIM CINICUL ȘI DESPRE DEPUNEREA LUI ; DESPRE DREAPTA HIROTONIRE A LUI NECTARIE ȘI DESPRE CANOANELE STABILITE ÎN ACEL SINOD

Astfel, Grigorie, care era atunci în fruntea Bisericii din Constantinopol, căuta să se întoarcă la Nazianz. Pentru aceasta, fiindcă episcopatul din Constantinopol era lipsit de biserică, Timotei Alexandrinul, succesorul lui Petru, l-a hirotonit episcop pe Maxim Cinicul, căci tocmai îl tunsese. Acesta însă era plin de nelegiuirea lui Apolinarie. Dar preasfinții bărbați întruniți la Constantinopol nu au îngăduit acest rău. Și cînd s-au despărțit în Egipt pentru hirotonirea lui, oficiau cele sfinte cu Grigorie. Dar el, suportînd cu greu dezbinarea ivită din nou, îi implora pe toți să caute un bărbat demn de laudă pe care să-l hirotonească episcop. Atunci, fiind de acord cu propunerile lui, l-au statornicit episcop al orașului Constantinopol pe Nectarie, renumit pentru noblețea neamului ; iar pe Maxim, care era atras de boala lui Apolinarie, l-au alungat, lipsindu-l de demnitatea episcopală. (Teodoret, V, 8).

Și atunci au stabilit chiar o regulă ca episcopul din Constantinopol să aibă privilegiile de onoare după pontiful Romei, pentru că este noua Romă. Au întărit apoi credința de la Niceea și au ales patriarhi, distribuind astfel provinciile ca episcopii fiecărei dioceze să nu se ducă în Biserici străine. La început nu se făcea această diferență din cauza persecuțiilor. I-au distribuit așadar lui Nectarie cel mai mare oraș din Tracia ; dioceza pontică, lui Eladie, care a fost după Vasile ; Cezareea Capadociei, lui Grigorie din Nisa, frate bun cu Vasile ; lui Troil i-au dat dreptul de patriarh al Melitenei Armeniei ; dioceza asiatică i-a revenit lui Amfilohie din Iconium ; lui Optim, Antiohia Pisidiei ; Egiptul l-au distribuit lui Timotei din Alexandria. Pe urmă au stabilit întîistătători în guvernarea Bisericilor orientale pe Pelagie din Laodiceea și pe Diodor din Tars, rezervînd privilegiile Bisericii din Antiohia pe care le-au dat atunci lui Meletie, care era acolo. Au stabilit totodată că, dacă se întîmplă ceva în oricare din provincii, să se rezolve în sinodul provinciei. La toate acestea împăratul și-a dat asentimentul. (Socrate, V, 8). N-a trecut mult timp și sfîntul Meletie a decedat și a fost înmormîntat de către toți înțelepții cu cele mai mari elogii. (Teodoret, V, 8).

În vara următoare mulți episcopi au venit iarăși la Constantinopol cu treburi bisericești, unde au primit scrisoarea sinodului episcopilor din Occident care îi invita la Roma ca să se țină acolo un mare sinod.

Dar ei au evitat să se ducă, ca și cum nu ar fi fost de nici un folos ; au trimis însă o scrisoare lui Damasus și celorlalți întîistătători, pe care am considerat necesar să o redau pentru o informare mai limpede. (Teodoret, V, 8).

CAPITOLUL XIV

SCRISOAREA SINODULUI DIN CONSTANTINOPOL [152] CĂTRE PAPA DAMASUS ȘI EPISCOPII DIN OCCIDENT

Sfîntul Sinod al episcopilor ortodocși reuniți în mărețul oraș Constantinopol trimite salutare întru Domnul, onoraților și vrednicilor de cinstire frați întru Domnul și slujitorilor Damasus, Ambrozie, Britanie, Valerian, Acolie, Vasile și celorlalți sfinți episcopi întruniți în măreața Romă.

E inutil, poate, să facem cunoscut reverenței voastre și să povestim nenumăratele pătimiri pricinuite nouă de virulența ariană. Nu credem că sfințiile voastre vă dezinteresați în așa măsură încît să nu doriți să aflați ceea ce sigur este de compătimit. Căci în primul rînd nu sîntem obligați să păstrăm tăcerea din cauza unor asemenea primejdii, și apoi, persecuția nu este o noutate. Ci se păstrează încă vechea amintire, nu numai de aceia care au pătimit, dar chiar de aceia care au fost părtașii acelora care au fost supuși pătimirii. Căci ieri, ca să spunem așa, sau azi, dezlegați de lanțurile exilului, după nenumărate necazuri, s-au întors la bisericile proprii. Dar este păstrată și amintirea înmormîntărilor celor morți în exil. Ba chiar unii, revenind din exil și împiedicați de furia nestăvilită a ereticilor, au pătimit la ei acasă mai amarnic decît în exil, fiind loviți cu pietre, ca fericitul Ștefan. Mulți alții au fost sfîrtecați în suplicii, se văd și astăzi stigmatele lui Hristos și rănile pe corp. Dar cheltuielile de bani, interzicerea onorurilor, confiscările și intrigile, injuriile și lanțurile, cine ar putea să le numere pe toate ? Căci toate atacurile împotriva noastră s-au înmulțit realmente peste măsură. Pe drept, poate, fiindcă am păcătuit mult. Sau poate că Domnul, în îndurarea Lui, a voit să ne pună la încercare prin mulțimea pătimirilor. Așa că pentru asta aducem mulțumiri lui Dumnezeu : căci și prin atîtea necazuri i-a mustrat pe supușii Săi, și după mulțimea îndurărilor Sale ne-a adus din nou la alinare. Căci a fost nevoie de timp și de muncă acerbă, pînă să se ajungă la însănătoșirea Bisericilor, așa ca, întocmai ca într-o boală

152. Această scrisoare a fost alcătuită de un Sinod întrunit în Constantinopol în anul 382. Întrucît Tomosul conținînd doctrina Sinoului II Ecumenic s-a pierdut, această scrisoare are o deosebită însemnătate istorică și dogmatică.

lungă, o grijă manifestată puțin cîte puțin să redea vechea sănătate a credinței. În felul acesta vom considera că ne vom elibera de persecuțiile cele mai înverșunate și vom recupera Bisericile, deținute multă vreme de eretici.

Într-adevăr, lupii sînt foarte periculoși pentru noi și, după ce au fost izgoniți în afara împrejmuirilor, răpesc totuși oile chiar de la pășune, străduindu-se să facă reuniuni, agitînd populația și fără nici o șovăire în a aduce vătămare Bisericii. Era dar, cum am mai spus, timpul să se facă acest lucru. Totuși, dovedind față de noi iubire frățească, ați ținut la Roma sinodul după voia lui Dumnezeu și ne-ați chemat acolo ca pe proprii voștri colaboratori, ca, după cum atunci erau singuri înrobiți necazurilor, acum, sub pioasa bună înțelegere a împăraților, nu veți conduce fără noi, ci chiar noi împreună cu voi, potrivit cuvîntului apostolului *(I Cor. 4, 8)*, vom conduce împreună. De aceea, rugămintea noastră a fost, dacă e posibil, ca să unim, dintr-o dorință bine venită, toate Bisericile noastre împreună cu celelalte. Căci cine ne va da aripi ca să zburăm și să ne liniștim alături de voi ? *(Ps. 54, 7)*. Dar fiindcă acest lucru ar lăsa cu totul goale bisericile după potolirea abia instalată și lucrul acesta era imposibil pentru cei mai mulți, de aceea am alergat cu toții în Constantinopol pentru scrisoarea trimisă nouă anul trecut de către dragostea voastră după sinodul din Aquileea, către împăratul Teodosie, iubit de Dumnezeu. Numai pentru această cauză ne-am grăbit spre Constantinopol și am adus consensul episcopilor care au rămas prin provincii. Nici nu speram o lucrare atât de desăvârșită, înainte de a veni la Constantinopol. Pe lîngă aceasta însă, scurgîndu-se timpul armistițiului și neputîndu-ne pregăti pentru o lungă plecare și neputînd nici avertiza pe toți cei din comunitatea noastră stabiliți în provincii, ne-am hotărît să ne asumăm și consensul lor.

Așadar, fiindcă se părea că toate acestea și multe altele împiedică venirea multora, ceea ce era un alt rezultat al împrejurărilor și dovedirea afecțiunii voastre față de noi, am procedat astfel : i-am desemnat pe preavenerații și preaiubiții noștri frați și slujitori, episcopii Chiriac, Eusebie și Priscian, rugîndu-i să se ostenească cu grabă pînă la voi, ca să dovedim și dorința noastră de pace, și intenția de unire pe care o avem, ca și zelul nostru pe care-l purtăm pentru credința cea mai curată. Căci noi suportăm cu bunăvoință persecuțiile și încercările și amenințările împăratului, și cruzimile judecătorilor și orice alte ispitiri ale ereticilor pentru credința evanghelică recunoscută și întărită în Niceea Bitiniei de către cei trei sute optsprezece Părinți. Mărturisim că aceasta face plăcere și vouă și nouă, și tuturor acelora care nu răstăl-

măcesc cuvîntul adevăratei credințe, pe care o știm că există din vechime și urmează botezului și ne învață să credem în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh. Credem în adevăr că dumnezeirea și puterea ca și ființa este una — a Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh ; și slava și demnitatea și domnia lor e eternă, în trei ființe de toată desăvîrșirea, sau în trei persoane desăvîrșite. Și de asemenea, pentru ca boala lui Sabellie să nu dea loc la confundarea ființelor sau la distrugerea însușirilor, și să nu aibă putere nici blasfemia eunomienilor, nici a arienilor, nici a pneumatomahilor, adică a celor ce se împotrivesc Duhului (căci, după aceștia, substanța sau natura sau dumnezeirea este împărțită, iar cele necreate și consubstanțiale și coeterne ale Treimii sînt în cele din urmă create sau de o altă substanță), mărturisim că noi păstrăm cuvîntul de întrupare a lui Hristos fără nici o alterare, și nu fără suflet, nici fără minte, sau susținînd împărțirea imperfectă a trupului, ci știind că totul există desăvîrșit chiar înainte de veac. Cuvîntul Domnului l-a făcut pe om în ultima zi pentru mîntuirea noastră. Așadar, cele mărturisite pe față de către noi despre credință se știe în general că sînt acestea ; despre care veți putea fi mai bine instruiți dacă veți avea bunăvoința să citiți și volumul alcătuit în Antiohia de către sinodul ținut acolo, și ceea ce se știe că s-a decretat anul trecut de către sinodul universal la Constantinopol. În acestea am mărturisit mai pe larg credința și am hotărît în scris anatemă împotriva noilor erezii apărute de curînd. Dar despre diversele împărțiri ale Bisericilor, s-a menținut hotărîrea veche, cum știți, și hotărîrea sfinților Părinți întruniți la Niceea, privitor la fiecare provincie. Iar dacă episcopii vor voi, să hotărască ei hirotoniile celor vecini cu ei, după cum vor socoti necesar. Aflați că și celelalte Biserici se instruiesc cu consecvență la noi în aceste probleme și preoții celor mai de seamă Biserici au aprobat acestea. Apoi au salvat, ca din gura leului eretic, tînăra, ca să ziecm așa, Biserică subminată din Constantinopol ; și, cu mila lui Dumnezeu, l-am hirotonit episcop pe prea cuviosul Nectarie, cel iubitor de Dumnezeu, în fața întregului sinod și cu acordul unanim și chiar în prezența împăratului Teodosie cel iubitor de Dumnezeu și a întregului cler, fiind de acord și întregul oraș. Însă în mai bătrîna și cu adevărat apostolica Biserică din Antiohia Siriei, în care mai înainte a fost pronunțat numele venerabil al creștinilor, cei care veneau din întreaga provincie și din diecezele din Orient l-au hirotonit după rînduială, cu hotărîrea întregii Biserici și aproape în unanimitate, pe acest bărbat care este prea cuviosul episcop Flavian, cel iubitor de Dumnezeu. Întregul sinod a primit această hirotonire ca fiind legală. Iar în Biserica-mamă a tuturor Bisericilor, stabilită în Ierusalim, precizăm

că era episcop Chiril cel iubitor de Dumnezeu. Fiind hirotonit de mult după rînduială de cei din provincie, a suferit multe neajunsuri din partea arienilor în decursul timpurilor.

Vă rugăm să vă bucurați și sfințiile voastre de cele petrecute de două ori atît de legal și conform canoanelor, fiind la mijloc iubirea duhovnicească și teama de Dumnezeu, prin care este îndepărtată nemulțumirea omenească, pentru că edificarea Bisericilor este mai presus de orice. Fiind astfel în acord cu cuvîntul credinței și fiind întărită în noi dragostea creștină, am încetat să spunem ceea ce Apostolul dezaprobă : *Și eu sînt al lui Pavel, iar eu al lui Apolo, iar eu însă sînt al lui Chefa (I Cor. 1, 12)*; în vreme ce cu toții apărem că sîntem ai lui Hristos, care în noi nu e despărțit. Și dacă servim cu ajutorul lui Dumnezeu trupul Bisericii fără schismă, vom sta cu încredere în fața Județului Domnului. Au consemnat acestea împotriva ticăloșiei lui Arie, a lui Aetie și a lui Eunomie, dar și împotriva lui Sabelie, Fotin, Marcel, Paul din Samosata și a lui Macedonie. Au interzis de asemenea și noutatea lui Apolinarie [153], zicînd că : Păstrăm fără prihană întruparea Domnului, dar nu fără suflet, nici fără minte, nici considerînd imperfectă orînduirea trupească.

Apoi Damasus, vrednic de toată lauda, recunoscînd că s-a născut aceasta erezie, l-a renegat nu numai pe Apolinarie, ci și pe Timotei, discipolul lui. Și a arătat acest lucru prin scrisori scrise chiar de el episcopilor care cîrmuiau Orientul, scrisori pe care s-a îngrijit să le adauge la urmă. (Teodoret, V).

CAPITOLUL XV

SCRISOAREA LUI DAMASUS CĂTRE TIMOTEI, DESPRE CONDAMNAREA LUI APOLINARIE

În măsura în care dragostea voastră, iubiți fii, a făcut parte scaunului apostolic de respectul ce i se cuvine, voi înșivă ați făcut cunoscut chipul vostru. Căci deși, în Biserica în care ședea, Sfîntul Apostol ne-a învățat cum să ținem cîrma pe care am luat-o, totuși mărturisim că noi sîntem de o mai mică cinstire și de aceea ne grăbim

153. Apolinarie de Laodiceea (310—cca 390) învăța că la întrupare Domnul nostru Iisus Hristos nu a avut suflet rațional, deoarece locul rațiunii l-a luat Cuvîntul adică Fiul lui Dumnezeu. Prin această învățătură era distrusă deplinătatea firii umane în persoana Mîntuitorului și era primejduită opera sa mîntuitoare. Această concepție a lui Apolinarie s-a numit și sinusianism, deoarece confunda firea divină cu firea umană. Erezia lui Apolinarie a fost combătută de Biserică la Sinodul II Ecumenic, în mai multe sinoade ținute la Roma (în 374, 376, 380, 382) și de Părinții Bisericii, între care Sfinții Atanasie cel Mare, Grigorie Teologul și Grigorie de Nisa.

în orice chip ca să putem ajunge la slava fericirii lui. Aflaţi dar că atunci cînd l-am condamnat pe Timotei profanul, neînvăţatul, ucenicul ereticului Apolinarie, împreună cu dogma lui, nu am lăsat posibilitatea sub nici un chip să activeze urmaşii lui. Dar dacă pînă astăzi acel bătrîn şarpe, lovit şi prima şi a doua oară, reînvie spre propria lui pedeapsă, şi ca un străin nu încetează în Biserică să-i ispitească cu otrava lui aducătoare de moarte pe cei care i-au fost credincioşi, voi îndepărtaţi această corupţie, ca fiind aducătoare de pierzanie, atîta vreme cît voi, care nu uitaţi credinţa apostolică hotărîtă în scris, mai ales în Niceea de către Părinţi, veţi rezista pe poziţie nemişcaţi şi nestrămutaţi în credinţă.

Să nu îngăduiţi ca poporul sau clericii voştri să audă de la aceştia cuvinte deşarte sau întrebări ispititoare. Am dat odată exemplu cum acela care se recunoaşte creştin trebuie să păstreze ceea ce se ştie că este predat de apostoli, căci spune sfîntul Pavel : *«Dacă vă propovăduieşte cineva altceva decît ceea ce aţi primit, să fie anatema» (Gal. 1, 9)*. Căci Hristos Fiul lui Dumnezeu, Domnul nostru, a dăruit neamului omenesc desăvîrşită mîntuire prin propria pătimire, pentru ca să libereze pe orice om vinovat de toate păcatele săvîrşite. Dacă cineva ar spune că acesta a avut ceva mai puţină omenitate sau divinitate, înrăit de duh diavolesc, singur s-a dovedit fiu al gheenei. De ce dară cereţi din nou de la mine condamnarea lui Timotei ? El a fost condamnat şi aici împreună cu profesorul său, Apolinarie, de judecata scaunului apostolic, fiind de faţă şi Petru, episcopul Alexandriei, şi în ziua judecăţii a suportat torturile şi supliciile cuvenite. Dar dacă el dă sfaturi unora mai slabi, ca şi cum ar avea vreo speranţă, el care şi-a schimbat adevărata speranţă în mărturisirea lui Hristos, să ştie ei că vor pieri în acelaşi fel cu acesta, cu care se vor îndepărta de la rînduiala bisericească. Dumnezeu să vă păstreze nevătămaţi, prea iubiţi fii. (Teodoret, V, 10).

CAPITOLUL XVI

HOTĂRÎRILE SCAUNULUI APOSTOLIC ÎMPOTRIVA DIFERITELOR EREZII SAU MĂRTURISIREA CREDINŢEI UNIVERSALE PE CARE PAPA DAMASUS A TRIMIS-O EPISCOPULUI PAULIN, ÎN MACEDONIA, CARE A FOST ÎN TESALONIC

Dar şi aceia care au consemnat alte asemenea lucruri în preastrălucita Romă, au scris împotriva diverselor erezii lucruri pe care am considerat necesar să le adaug acestei lucrări.

1. Deoarece după sinodul de la Niceea a luat naştere o atare *confuzie, încît unii au curajul să spună că Sfîntul Duh a fost făcut de Fiul*, anatematizăm pe aceia care predică că Sfîntul Duh nu este, în toată libertatea, de una şi aceeaşi fiinţă şi putere cu Tatăl şi Fiul.

2. Anatematizăm de asemenea şi pe aceia care au urmat greşeala lui Sabelie, zicînd că Tatăl este acelaşi ca şi Fiul.

3. Îi anatematizăm pe Arie şi pe Eunomie care, cu aceeaşi lipsă de pietate, deşi cu alte cuvinte, afirmă totuşi că Fiul şi Sfîntul Duh sînt creaturi.

4. Îi anatematizăm pe macedonieni care, derivînd din rădăcina lui Arie, au schimbat nu lipsa de credinţă, ci cuvîntul.

5. Îl anatematizăm pe Fotie, care, reînnoind erezia lui Helio, mărturiseşte că Domnul nostru Iisus Hristos S-a născut doar din Maria.

6. Îi anatematizăm chiar şi pe aceia care mărturisesc că sînt doi fii : unul înainte de veacuri, şi altul după ce s-a întrupat din Fecioara.

7. Îi anatematizăm şi pe aceia care afirmă că Cuvîntul lui Dumnezeu S-a schimbat în trup omenesc, fără suflet raţional ; căci Fiul, însuşi Cuvîntul lui Dumnezeu, nu pentru suflare raţională şi inteligibilă a fost făcut cu trup, dar Şi-a asumat şi a mîntuit sufletul nostru, adică raţional şi inteligibil, fără păcat.

8. Îi anatematizăm şi pe aceia care spun că Cuvîntul lui Dumnezeu a fost despărţit de Tatăl prin producere şi corupere şi că este fără persoană, dar ei fac blasfemia spunînd că el trebuie să se sfîrşească. Dar pe aceia care s-au mutat din Biserici în alte Biserici, îi considerăm departe de comunitatea noastră pînă cînd se vor întoarce în oraşele în care au fost hirotoniţi la început.

9. Dar dacă cineva, plecînd din alt loc, este hirotonit în locul unde trăieşte, să fie lipsit de demnitatea sacerdotală fiindcă şi-a părăsit propriul oraş, pînă cînd urmaşul lui va odihni întru Domnul.

10. Dacă cineva nu va spune întotdeauna că Tatăl şi Fiul şi întotdeauna Duhul este sfînt, să fie anatema.

11. Dacă cineva nu va spune că Fiul este născut din Tatăl, adică din substanţa (fiinţa) Lui divină, să fie anatema.

12. Dacă cineva nu va spune că Fiul lui Dumnezeu este Dumnezeu adevărat, aşa cum este Tatăl Lui adevărat, şi că poate totul şi că cunoaşte totul şi că este egal Tatălui, să fie anatema.

13. Dacă cineva va spune că Fiul lui Dumnezeu, trăind în trup cît a fost pe pămînt, nu a fost şi în ceruri, împreună cu Tatăl, să fie anatema.

14. Dacă cineva va spune că în timpul pătimirii, Dumnezeu Fiul lui Dumnezeu a pătimit durerea crucii și nu trupul și sufletul, în care este învelit chipul de rob, pe care Și l-a luat chiar El, cum a spus Sfînta Scriptură, să fie anatema.

15. Dacă cineva nu va spune că trupul pe care Și l-a luat șade de-a dreapta Tatălui, și în care va veni să judece viii și morții, să fie anatema.

16. Dacă cineva nu va spune că Duhul Sfînt este cu adevărat și propriu al Tatălui, precum și că Fiul este de o substanță diferită de cea a lui Dumnezeu Cuvîntul lui Dumnezeu, să fie anatema.

17. Dacă cineva nu va spune că Sfîntul Duh poate orice și știe orice și că este pretutindeni, precum și Tatăl și Fiul, să fie anatema.

18. Dacă cineva va spune că Sfîntul Duh este o făptură sau că e făcut de Fiul, să fie anatema.

19. Dacă cineva nu va spune că Tatăl a făcut toate lucrurile prin Fiul și prin Sfîntul Duh, să fie anatema.

20. Dacă cineva nu va spune că Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh sînt o singură dumnezeire, putere, divinitate, virtute, o singură slavă, stăpînire, domnie, conducere, o singură voință și adevăr, să fie anatema.

21. Dacă cineva nu va spune că cele trei Persoane, a Tatălui, și a Fiului, și a Sfîntului Duh, sînt egale, veșnic trăitoare, conținînd totul, cele văzute și cele nevăzute, putînd totul, judecînd totul, însuflețind totul, creînd totul, mîntuind totul, să fie anatema.

22. Dacă cineva nu va spune că Duhul Sfînt trebuie adorat de orice ființă, ca și Fiul și Tatăl, să fie anatema.

23. Dacă cineva va cunoaște bine pe Tatăl și pe Fiul, dar despre Sfîntul Duh nu va crede acelea cuvenite, este eretic ; căci toți ereticii care nu cunosc bine pe Fiul lui Dumnezeu și pe Sfîntul Duh sînt dovediți că se află de partea lipsei de credință a iudeilor și a păgînilor.

24. Dacă însă cineva desparte pe Dumnezeu Tatăl, zicînd și Dumnezeu Fiul și Dumnezeu Duhul Sfînt, afirmînd că sînt numiți Dumnezei, și nu Dumnezeu, din cauza unei singure dumnezeiri și puteri, pe care o știm și o credem că este a Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh, un singur Dumnezeu, despărțindu-i însă pe Fiul și pe Sfîntul Duh, ca și cînd ar fi Dumnezeu numai Tatăl, să fie anatema. Căci numele zeilor și ale îngerilor și ale tuturor sfinților sînt hotărîte și date de Dumnezeu. Însă despre Tatăl și despre Fiul și despre Sfîntul Duh, din cauza unei singure și egale dumnezeiri, se spune și înseamnă nu numele zeilor, ci al

Dumnezeului nostru, încît credem că ne botezăm întru Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh, şi nu în numele arhanghelilor şi al îngerilor, ca nebunii de eretici sau de iudei sau de păgîni.

Aceasta este dară mîntuirea creştinilor, ca, crezînd în Treime, adică în Tatăl şi în Fiul şi în Sfîntul Duh, şi botezaţi întru acestea, să credem că în El este o singură divinitate şi putere şi dumnezeire. Acestea s-au făcut în timpul vieţii lui Graţian. (Teodoret, V, 10 şi 11).

CAPITOLUL XVII

SE SPUNE CUM A FĂCUT TEODOSIE SĂ FIE ADUS DIN ANCIRA TRUPUL EPISCOPULUI PAVEL DIN CONSTANTINOPOL

În vremea aceea împăratul Teodosie a făcut să fie adus din Ancira trupul episcopului Pavel, pe care, destinat exilului din cauza macedonienilor, prefectul Filip a pus să fie sugrumat în Cucuz, în Armenia. Făcîndu-i o înmormîntare cu cea mai mare cinste şi veneraţie, l-a aşezat în biserica cunoscută acum că se cheamă după numele lui şi pe care atunci o ţinuseră macedonienii despărţiţi de arieni, care au fost izgoniţi de împărat fiindcă nu au vrut să urmeze credinţa lui. (Socrate, V, 9).

În această biserică, mulţi care nu cunoşteau adevărul cred că este îngropat apostolul Pavel, şi în special femeile şi poporul. În acest timp şi rămăşiţele lui Meletie au fost duse în Antiohia şi se ştie că au fost aşezate alături de mormîntul martirului Vavila. Căci se spune că tot drumul, la porunca împăratului, înmormîntarea lui a fost dusă cu cîntări şi cinstea cuvenită, pînă în Antiohia. (Sozomen, VII, 10).

CAPITOLUL XVIII

DESPRE NUMIREA ÎMPĂRATULUI ARCADIE

Între timp, împăratul Teodosie l-a desemnat ca August pe fiul său, Arcadie, în al doilea consulat al lui Merobandis şi al lui Saturnin (An. 383), în ziua de şaisprezece ianuarie. Nu după multă vreme, în timpul aceluiaşi consulat, în luna iunie episcopii de pretutindeni au aderat la aceeaşi credinţă. (Socrate, V, 10).

CAPITOLUL XIX

CUM TEODOSIE, DUPĂ CE A CERCETAT FAPTELE ERETICILOR, I-A IZGONIT PE TOŢI ŞI I-A FAVORIZAT NUMAI PE ORTODOCŞI

Chemîndu-l între timp pe Nectarie, împăratul discuta cu el ce trebuie făcut pentru ca să nu se dezbine creştinătatea, ci să se unească toţi într-o Biserică. Căci spunea el : Trebuie luată în considerare problema care separă Bisericile, fiindcă cu cît dezbinarea se va reduce, cu atît Bisericile se vor uni. Auzind acestea, Nectarie judecă şi, chemîndu-l pe Agelie, episcopul de atunci al novatienilor, ca să fie părtaş la credinţă, i-a transmis dorinţa împăratului. Acela însă, deşi era demn de cinstire în toate privinţele, nu voia totuşi să discute în privinţa dogmei ; dar a stabilit ca lectorul său, numit Sisinie, să dea răspuns în locul lui, un bărbat cu darul elocinţei şi priceput în multe privinţe, şi cunoscînd la perfecţie nu numai cele mai profunde scrieri sfinte, ci şi gîndirea filosofică. Iar acesta a spus că o discuţie nu numai că nu ar uni pe cei despărţiţi, dar ar duce chiar mai degrabă la un conflict între erezii şi de aceea i-a dat lui Nectarie acest sfat. Căci ştia bine că vechii Părinţi se fereau să dea Fiului lui Dumnezeu principiul Ipostasului, căci înţeleseseră că El este veşnic împreună cu Tatăl. De aceea sfatul lui a fost să se ferească de intenţiile de a purta discuţii şi să folosească mărturia din tradiţiile celor vechi, şi împăratul să-i întrebe pe întîistătătorii ereticilor dacă vor să stea de vorbă despre vechii învăţaţi ai Bisericii, care au fost în floare înainte de dezbinarea Bisericii, sau să-i respingă ca pe nişte străini de creştinătate. Şi dacă îi reneagă, să li se spună în faţă : Îndrăzniţi să-i anatematizaţi. Şi dacă îndrăznesc să săvîrşească acest lucru, să fie izgoniţi de popor. Cu aceasta va fi limpede izbînda adevărului. Dar dacă nu vor fi nemulţumiţi de bătrînii învăţaţi, spuse : E de datoria noastră să arătăm cărţile celor vechi prin care dogma noastră a fost întărită cu mărturia lor.

După ce Nectarie îl ascultă cu drag pe Sisinie spunînd acestea, s-a dus degrabă la palat şi i-a comunicat împăratului sfatul care i-a fost dat. Iar el, luînd în considerare hotărîrea, a stabilit cu înţelepciune situaţia. Apoi convocînd pe ereziarhi, i-a întrebat dacă îi recunosc pe învăţaţii Bisericii care au fost înainte de dezbinare. Iar cum aceia nu numai că nu i-au renegat, dar i-au onorat ca pe nişte învăţători, împăratul i-a întrebat iară dacă le place mărturia dogmei creştine a lor. Auzind acestea, întîistătătorii ereticilor şi dialecticienii lor (căci erau mai mulţi pregătiţi pentru controverse dialectice) şi-au arătat erezia în

răspunsul lor. Și s-a iscat între toți o mare dezbinare : unii zicînd că propunerea împăratului e bună, iar alții gîndind că nu rezolvă încordarea lor, atîta vreme cît fiecare pare că gîndește altceva despre cărțile celor vechi. Și nu se puneau de acord defel între ei, ci erau dezbinați nu numai împotriva altor erezii, ci chiar ei între ei, aceia care pînă atunci păreau că sînt din aceeași erezie. De aceea răutatea frățească este împărțită ca limbile vechilor giganți și turnul lor este răsturnat din temelii.

Așa că împăratul, văzînd tulburarea lor și că se încredeau numai în discuții și nu în vechile expuneri, a pornit pe alt drum și le-a cerut ca fiecare credință să-și definească învățătura. Și atunci bărbați iscusiți din fiecare erezie, mînuind cu subtilitate cuvintele, au consemnat dogma proprie. Era stabilită o zi în care fiecare dintre episcopi să se întrunească la palat. Erau de față Nectarie și Agelie care țineau credința consubstanțialității, dar și Demofil arianul, și dintre eunomieni însuși Eunomie, și Eleusie din Cizic, al macedonienilor. Așa că împăratul, primind pe cei care se adunaseră, cum și scrierile fiecărei dogme și retrăgîndu-se, s-a rugat insistent ca Dumnezeu să-l ajute să afle adevărul. Apoi, citind din nou ce era scris la fiecare dogmă, blamînd toate celelalte care introduceau diviziunea Treimii, le-a rupt imediat și a păstrat cu laudă numai dogma consubstanțialității. Aceasta a fost un prilej pentru ca novațienii care au procedat bine să aibă din nou biserici în oraș. Căci împăratul, admirînd buna lor înțelegere în privința credinței, a ordonat prin lege să aibă propriile lor locuri de rugăciune și să dețină privilegiile Bisericii lor și ale credinței lor.

Dar conducătorii celorlalte credințe, din cauza dezbinării lor, au ajuns să fie reprobați de popoarele lor, și plecau cuprinși de tristețe și consolîndu-se între ei prin scrisori ca să nu se îndurereze pentru că mulți, părăsindu-i, se alăturau credinței consubstanțialității și adăugau că mulți sînt chemați dar puțini sînt aleși. În orice caz se fereau să spună aceasta cînd adunau de partea lor, prin putere, mult popor. (Socrate, V, 10).

În vremea aceasta, împăratul a decretat o lege ca ereticii să nu aibă nici biserici, nici să învețe despre credință, să nu fie numiți episcopi sau altceva ; și unii să fie chiar izgoniți din oraș, alții să fie dezonorați și nu le-a permis să beneficieze de oraș în comun. Mai mult, a formulat prin lege pedepse grele împotriva lor, cărora totuși nu le-a dat urmare. Căci se străduia ca prin aceasta să facă să fie de acord, și nu să-i supună torturilor. (Sozomen, VII, 12).

CAPITOLUL XX

DESPRE SCHISMA APĂRUTĂ ÎNTRE CEI DIN ORIENT ȘI EGIPTENI DIN CAUZA LUI FLAVIAN DIN ANTIOHIA

Dar nici aceia care păstrau credința de la Niceea nu au fost cu toții lipsiți de necazuri. Căci cei din Antiohia îi evitau pe aceia care fuseseră de față în sinod ; cei din Egipt, arabii și cei din Cipru spuneau că Flavian trebuie izgonit din Antiohia. Cei din Palestina însă, și cei din Fenicia, și sirienii erau de partea lui Flavian. Sfîrșitul acestor lucruri îl voi istorisi la momentul potrivit.

În același timp cînd la Constantinopol se agitau pentru sinoade, asemenea lucruri s-au petrecut în preajma Spaniei. Maxim, din părțile Britanilor, s-a ridicat împotriva imperiului romanilor și cu sprijinul lui Grațian a pornit război împotriva alamanilor. În Italia, Valentinian, fiind încă un copil, fostul consul și prefect Probus avea grija statului. Iar Iustina, mama lui Valentinian, fiind ariană, cît a trăit soțul său nu a putut să facă nici un rău ortodocșilor. Dar după moartea lui, și fiul fiind încă un copil, a venit la Milano și era atît de pornită împotriva lui Ambrozie, încît a poruncit să fie trimis în exil. (Socrate, V, 10 și 11).

Cînd i s-a poruncit să iasă din biserică, Ambrozie a zis : Eu nu fac acest lucru de bună voie, căci nu voiesc să dau impresia că predau lupilor țarcul oilor, sau pe Dumnezeu, blasfematorilor. Dacă vrei, omoară-mă aici, aici sînt gata să mor de bună voie. (Teodoret, V, 13).

Și fiindcă poporul, care ținea foarte mult la Ambrozie, se agita, și se împotrivea foarte tare acelora care îl tîrau în exil, Iustina, indignată, l-a chemat pe chestorul de atunci, Benivol, ordonîndu-i să propună de îndată o lege care să confirme credința recunoscută la Rimini. Și fiindcă el pregeta să facă acest lucru, căci era ortodox, îl forță să o facă. Dar Benivol, descinzîndu-se, a aruncat cingătoarea la picioarele împărătesei, zicînd că nu vrea să aibă nici acea onoare și nici una mai mare, drept plată a impietății sale. Și cum el refuza în toate chipurile să facă acest lucru, s-au găsit alții care să îndeplinească poruncile nebunești. (Sozomen, VII, 13).

CAPITOLUL XXI

CUM L-A PERSECUTAT IUSTINA PE AMBROZIE, ȘI DESPRE UCIDEREA LUI GRAȚIAN ȘI DESPRE INVAZIA LUI MAXIM

S-a anunțat în acest timp că Grațian a fost ucis prin vicleșug de tiranul Maxim. Căci Andragatie, comandantul lui Maxim, fiind purtat în lectică pentru a-l ucide pe Grațian, a răspîndit în popor un zvon că

soţia lui Graţian se grăbea să-l ajungă pe bărbatul ei în oraşul Lugdunum din Galia în momentul cînd traversa fluviul. Graţian însă, crezînd că soţia, pe care o luase de curînd, vine în adevăr, nu şi-a dat seama ce se pregătea şi a căzut în mîinile duşmanului ca un orb în groapă. Aşa că în timp ce Graţian se apropia de vehiculul soţiei, Andragatie, calculat, apărînd pe neaşteptate, l-a omorît pe Graţian. A murit în timpul consulatului lui Merobandis şi Saturnin (An. 383), în al douăzeci şi cincilea an al imperiului, în vîrstă de douăzeci şi patru de ani. De atunci şi pînă în prezent ura Iustinei împotriva lui Ambrozie s-a potolit. Apoi Valentinian, chiar fără să vrea, silit de împrejurări, s-a înţeles cu Maxim în conducerea imperiului. Atunci Probus, temîndu-se de puterea lui Maxim, a trecut din Italia în Iliria şi s-a oprit în Tesalonic, în Macedonia. (Socrate, V, 11).

Cînd a auzit Maxim cele ce se petreceau din nou împotriva lui Ambrozie, predicatorul plin de zelul adevărului, i-a scris lui Valentinian să pună capăt războiului purtat împotriva Bisericii, îndemnîndu-l să nu uite credinţa părintelui lor. Şi l-a mai ameninţat şi cu războiul, şi dacă nu se potoleşte, cuvintele vor deveni fapte. De aceea, luîndu-şi armata, s-a dus la Milano, unde era atunci acela. Dar Valentinian, bănuind invazia lui, a fugit în Iliria, recunoscînd din experienţă relele ce au urmat sfatului mamei sale. (Teodoret, V, 14).

Aflînd Teodosie cele înfăptuite de Iustina şi cele scrise de tiran, i-a scris lui Valentinian, care fugise, că nu e de mirare dacă frica de împărat, dar şi puterea de tiran creşteau atunci cînd împăratul domină evlavia potrivnicilor, iar tiranul îi dă ajutoare. De aceea, şi el, împăratul, a fugit neînarmat, iar cestălalt se înarmează împotriva celui neînarmat. (Teodoret, V, 15).

Aşa că, împăratul Teodosie îşi pregătea armata împotriva tiranului, cu cea mai mare îngrijorare, de teamă ca nu cumva tiranul să pregătească o cursă chiar împotriva tînărului Valentinian.

În vremea aceea a venit şi o solie a perşilor, cerînd pace. Tot atunci soţia lui i-a născut şi un fiu, pe Honoriu, în timpul consulatului lui Ricomer şi Clearh (An. 384), la nouă septembrie ; consulat în timpul căruia a murit şi Agelie, episcopul novaţienilor. (Socrate, V, 12).

CAPITOLUL XXII

DESPRE MOARTEA LUI TIMOTEI DIN ALEXANDRIA ȘI HIROTONIREA LUI TEOFIL

În consulatul următor, primul al lui Arcadie August și al lui Baudonie (An. 385), murind Timotei, episcopul orașului Alexandria, Teofil a luat conducerea. Iar după un an, murind Demofil, căpetenia arienilor, arienii și-au numit episcop pe un oarecare Marin, care totuși nu a trăit mult, și sub el comunitatea ariană s-a dezbinat. După moartea lui, urmașii l-au avut episcop pe Dorotei, din Antiohia Siriei. (Socrate, V, 12).

CAPITOLUL XXIII

DESPRE LUPTA ȘI VICTORIA LUI TEODOSIE ÎMPOTRIVA LUI MAXIM

Grăbindu-se deci împăratul împotriva lui Maxim, l-a lăsat împărat la Constantinopol pe fiul său, Arcadie. Cînd a ajuns în Tesalonic, i-a găsit pe judecătorii lui Valentinian cuprinși de mare tristețe, pentru că îl acceptaseră pe tiran drept împărat din cauza împrejurărilor. Dar Teodosie nici nu respingea fățiș solia lui Maxim, nici nu o primea, căci nu suporta să fie pus în imperiul romanilor un tiran. Luîndu-și dar armata toată, se îndrepta spre Milano, unde era chiar Maxim.

În timpul acesta arienii stabiliți în Constantinopol, răspîndind în popor zvonuri diferite, spuneau și că împăratul își pierduse armata, și că el însuși era sub ordinele comandanților tiranului, și multe alte ticăloșii, cum obișnuiesc să răspîndească dușmanii bunei credințe, așa încît cei care aud mereu aceste lucruri cred nu că sînt zvonuri, ci lucruri adevărate. Poporul, ațîțat de aceste vorbe ale arienilor, s-a înflăcărat de o îndrăzneală nemaipomenită și a dat foc locuinței episcopului Nectarie, în al doilea consulat al lui Teodosie și al lui Cinegie (An. 388). Împăratul Teodosie însă se apropia de tiran și, pe măsură ce soldații lui Maxim recunoșteau prezența însemnelor imperiale și apropierea drapelelor lui, nu mai era în stare să țină piept nici măcar faimei lui, ci prinzîndu-l pe tiran, l-au adus în față legat. Și a fost ucis în timpul aceluiași consulat, la douăzeci și șapte august. Iar Andragatie, care îl omorîse pe Grațian, și-a dat sufletul aruncîndu-se în fluviul din apropiere.

Așa că împărații Valentinian și Teodosie, obținînd victoria, au venit la Roma. Era împreună cu ei și Honoriu, copil încă ; Teodosie îl

chemase la Constantinopol după victoria repurtată împotriva lui Maxim. În timp ce ei zăboveau în Roma, celebrînd festivitățile victoriei, împăratul Teodosie și-a arătat bunătatea față de fostul consul Simac. Acest Simac era socotit printre senatori un om de seamă și era de o admirabilă erudiție în privința elocinței romane, și au și rămas multe cărți de la el. A scris niște elogii la adresa lui Maxim, pe care le-a și recitat; de unde s-a văzut după aceea că se făcea vinovat de atacuri împotriva împăratului. De aceea, temîndu-se să nu fie omorît, s-a refugiat în biserică. Împăratul însă, fiindcă era un creștin desăvîrșit și îi cinstea nu numai pe slujitorii credinței sale, dar și pe novațieni, care de curînd respectau hotărîrile credinței lui, la rugămintea lui Leontie, episcopul roman de atunci al Bisericii novațienilor, de a acorda bunăvoința sa lui Simac, l-a iertat pe acesta de pedeapsă. Și fiindcă Simac a căpătat iertarea a scris o apologie, adică o carte de laudă a împăratului Teodosie. (Socrate, V, 12, 13 și 14).

CAPITOLUL XXIV

ÎN CE FEL ÎMPĂRATUL TEODOSIE A PUS CAPĂT TÎLHĂRIILOR CARE AVEAU LOC ÎN BRUTĂRII, ȘI DESPRE LEGEA PROMULGATĂ ÎMPOTRIVA FEMEILOR ADULTERINE

Instalat la Roma, împăratul Teodosie a ajutat orașul, făcînd unele daruri, retrăgînd altele. A interzis două lucruri care creau confuzie. La început erau în Roma case clădite cu o impresionantă măreție, în care se făcea pîinea destinată întregului oraș. Antreprenorii acestora, cu trecerea timpului au transformat brutăriile în locuri publice de tîlhărie. Căci fiind așezate în locuri subterane pietrele de moară, au înființat taverne pe fiecare latură a acestor clădiri, făcînd să fie expuse la vedere prostituatele, pînă cînd, prin intermediul lor, i-au păcălit pe mulți, pe unii care veneau acolo pentru pîine, pe alții care se grăbeau să meargă acolo pentru desfătări rușinoase. Căci printr-un mecanism ingenios cădeau din moară în tavernă. Și acest lucru se întîmpla mai ales străinilor. Și așa se făcea că multora, lucrînd acolo pînă la vremea bătrîneții, nu li se îngăduia să iasă de acolo, încît rudele lor credeau că au murit. În felul acesta, un soldat al lui Teodosie a căzut în laț. După ce a fost închis în moară și nu i s-a mai îngăduit să iasă, el, scoțînd sabia din teacă, i-a ucis pe cei care îl împiedicau. Iar ceilalți, cuprinși de fri-

că, l-au lăsat pe soldat să plece. Aflînd acestea, împăratul i-a omorît și pe antreprenori supunîndu-i torturilor ; dar a ordonat să fie distrusă din temelii și brutăria.

Și a mai rezolvat și o altă situație. Căci dacă o femeie era surprinsă în stare de adulter, aceasta nu era ajutată să se îndrepte, ci mai curînd era pusă în situația de a-și spori păcatul. Închizînd-o în bordelul mic și îngăduindu-le unora să se destrăbăleze cu ea, în momentul cînd avea loc actul rușinos, sunau din clopoțel, pentru ca prin sunetul acela să fie cunoscută rușinea ei.

Auzind împăratul nu a îngăduit să mai dureze aceasta ; a poruncit să fie distrus și bordelul și a hotărît ca femeia păcătoasă să fie lovită și de alte pedepse. Apoi Valentinian, părăsind Roma, s-a întors împreună cu Honoriu la Constantinopol, în timpul consulatului lui Dacian și al lui Simac (An. 391), la zece noiembrie. (Socrate, V, 18).

CAPITOLUL XXV

CUM L-A ÎNDEMNAT AMFILOHIE PE TEODOSIE SĂ INTERZICĂ ADUNĂRILE ARIENILOR

Întorcîndu-se Teodosie din regiunile occidentale, a venit la el Amfilohie, bărbat demn de admirat de care ne amintim adesea rugîndu-l să interzică adunările arienilor din fiecare oraș. Împăratul însă, considerînd că cererea aceasta e prea aspră, nu l-a ascultat. Prea înțeleptul Amfilohie a tăcut pentru moment, dar a pregătit o soluție memorabilă a acestei probleme. Căci intrînd în palat, după cîteva zile și văzîndu-l pe Arcadie, fiul împăratului, șezînd alături de tatăl său, l-a salutat solemn pe Teodosie, pe fiu însă nu l-a onorat cu același salut. Iar împăratul, crezînd că Amfilohie a uitat, l-a poftit să-i dea salutul de rigoare. El însă spuse : «Îi este de ajuns propria-i cinstire». Întristat, împăratul s-a gîndit că afrontul adus fiului este o jignire pentru el însuși. Apoi prea înțeleptul Amfilohie i-a dezvăluit hotărîrea intenției sale și a spus cu glas tare : Vezi, împărate, cum nu poți admite să se aducă o jignire fiului tău ? Crede dară că și Dumnezeul tuturor îi detestă pe aceia care se încumetă să-L necinstească pe Fiul Său Unul-Născut și ca niște ingrați îl privesc mereu cu ură pe Mîntuitorul și binefăcătorul lor. Înțelegînd împăratul acest lucru și admirînd totodată faptele și spusele lui, a dat imediat o lege de interzicere a adunării ereticilor. (Teodoret, V, 16).

CAPITOLUL XXVI

DESPRE MOARTEA LUI PAULIN, EPISCOPUL ANTIOHIEI, ȘI DESPRE HIROTONIREA LUI EVAGRIE, ȘI CUM S-A ÎMPĂCAT FLAVIAN CU DAMASUS

Cam în același timp, în Antiohia Siriei, la moartea episcopului Paulin, poporul lui îl îndepărta cum putea pe Flavian. Și de aceea l-au hirotonit episcop în locul lui pe Evagrie. Murind și acesta la scurtă vreme, nu a fost numit nimeni în locul lui, fiindcă Flavian se împotrivea. Dar aceia care îl înlăturau pe Flavian din cauza nesupunerii la jurămînt, celebrau separat cultul. Și Flavian își dădea toată silința să și-i alăture. Ceea ce s-a și întîmplat, cum s-a aflat după puțin timp. Cînd Damasus, episcopul Romei și Teofil din Alexandria s-au indignat pe Flavian, nu numai pentru sperjur, dar și pentru că el a dat prilej de dezbinare credincioșilor, după aceea Teofil, la rugămintea lui Flavian, l-a trimis pe preotul Isidor ca să-l îmblînzească pe Damasus supărat pe episcopul Flavian, zicînd că împăcarea va fi spre folosul poporului, dacă greșeala săvîrșită de Flavian va fi uitată. Și în felul acesta după ce s-a restabilit cu Flavian comuniunea, poporul din Antiohia și-a recăpătat pe încetul pacea. Căci arienii, izgoniți din biserici, făceau adunări în împrejurimile Antiohiei.

Între timp, murind episcopul Chiril al Ierusalimului, în scaunul lui a urmat Ioan. (Socrate, V, 15).

CAPITOLUL XXVII

CUM AU FOST DISTRUSE ÎN ALEXANDRIA TEMPLELE PĂGÎNILOR

Și în Alexandria a avut loc o răzmeriță asemănătoare. Poruncise împăratul ca să fie distruse templele păgînilor din Alexandria, cu concursul lui Teofil. Avînd această putere, Teofil s-a străduit să distrugă misterele păgînilor și a purificat chiar un templu al lui Mitra, iar pe al lui Serapis l-a răsturnat. Iar locul misterelor lui Mitra, unde se săvîrșeau omucideri, l-a deschis publicului. Pe al lui Serapis și ale altora le-a arătat pline de batjocură, ordonînd să fie purtate prin mijlocul pieței părțile rușinoase ale corpului omenesc, pe care păgînii le venerau cu mare cinste. Văzînd păgînii acestea, n-au putut suporta ocara, și dînd năvală împotriva creștinilor, au săvîrșit o mulțime de omoruri ;

iar creştinii împotrivindu-se, măcelul acesta a degenerat într-un adevărat război. Pînă la urmă, dintre păgîni au murit puţini în această ciocnire, dintre creştini mai mulţi, iar răniţi, nenumăraţi din ambele părţi. Pe urmă păgînii, de frica împăratului, după ce s-au săturat de măcel, se ascundeau prin locuri izolate ; mulţi au fugit chiar din oraş. Printre aceştia, grămăticii Eladie şi Amonie, la care eu, copil, am învăţat multe în Constantinopol. Şi se spunea că Eladie este şi preot al lui Jupiter, iar Amonie al lui Simia. Întîmplîndu-se acestea, pentru distrugerea templelor, i se dădeau lui Teofil mijloace băneşti de către prefectul Alexandriei şi comandantul militar, statuile zeilor erau topite pentru a se face din ele oale şi diverse alte lucruri de utilitate pentru bisericile din Alexandria, cărora statuile zeilor le fuseseră dăruite de împărat pentru ajutorarea celor nevoiaşi. Aşa că după ce Teofil a zdrobit toate statuile zeilor, a rămas doar o singură statuie, a lui Simia ; iar Teofil a dat poruncă ca aceasta să fie aşezată la vedere şi păstrată, ca nu cumva în vremurile următoare păgînii să nege că au adorat asemenea zei. Acest lucru am aflat eu, că grămăticul Amonie îl suporta greu, spunînd că păgînii nu au săvîrşit ceva atît de grav, căci şi el a săvîrşit acestea, încît să fie adorat acel singur idol în batjocură. Eladie însă se împăuna zicînd că în încăierare el a omorît nouă creştini. (Socrate, V, 16).

Aflînd dar împăratul cele petrecute la Alexandria, i-a beatificat pe creştini, acordîndu-le cununa martirilor, pentru că au îndurat atîtea primejdii pentru credinţă ; păgînilor însă le-a dat răgaz ca să aibă timp să se convingă în privinţa creştinismului. Şi a ordonat ca templele care fuseseră pricina măcelului să fie distruse din temelii.

În timp ce scrisorile lui, erau citite în public şi creştinii îi acuzau pe păgîni, paznicii lui Serapis, cuprinşi de spaimă, au fugit ; şi de atunci se ştie că creştinii au stăpînit acele locuri. Filozoful Olimp (cum am auzit nu cu mult înainte), cînd s-a luminat de ziuă atunci cînd s-au petrecut aceste lucruri, a auzit pe cineva psalmodiind *Alleluia*. Şi cum uşile fiind închise, nu a văzut pe nimeni acolo, ci a auzit doar o voce psalmodiind, a ştiut prin acest semn ce se va întîmpla ; şi ieşind încet, a găsit o corabie şi a plecat cu ea. (Sozomen, VIII, 15).

CAPITOLUL XXVIII

DESPRE FRAUDELE PE CARE PĂGÎNII LE FĂCEAU PRIN TEMPLELE LOR

Așadar, Teofil a curățat Alexandria de idoli și nu numai că a dărîmat templele din temelii, dar a dat pe față și înșelăciunea sacerdoților care se ascundeau. Căci erau statui de bronz și lemn goale pe dinăuntru și cu spatele lipit de pereți, unde rămînea cîte o deschizătură ; și unii, care urcau pe unde se putea intra (în ascunzătoare), intrînd în statuie, vorbeau cum voiau prin gura statuilor ; în felul acesta ei erau izolați mereu de cei care îi ascultau. Urcînd dar Teofil în templu, a văzut statuia care îi înspăimînta prin imensitatea ei pe cei ce o priveau. Și se relata chiar și o poveste mincinoasă, precum că, dacă cineva va ajunge acolo, îndată pămîntul se va cutremura și va năvăli ciuma peste toți. Dar fiind el convins că aceste vorbe sînt pline de povești băbești, a privit cu dispreț imensitatea aceea care era fără suflet și a poruncit unuia care avea o secure să-l străpungă pe Serapis cu o lovitură puternică. Cînd a căzut, au răsunat toate acele povești înspăimîntătoare de babe. Pe Serapis nu l-a durut, desigur, fiind de lemn, și nu a scos nici un sunet, ca unul lipsit de viață. Iar cînd i-au tăiat capul, au năvălit de acolo o turmă de șoareci. Căci zeul egiptenilor era locuință pentru șoareci. Atunci l-au tăiat în bucăți și i-au dat foc din toate părțile ; capul însă l-au purtat prin tot orașul. (Teodoret, V, 22).

CAPITOLUL XXIX

DESPRE SEMNELE FĂCUTE ÎN FORMĂ DE CRUCE CARE S-AU GĂSIT ÎN TEMPLUL LUI SERAPIS

Cînd a fost golit templul lui Serapis, au fost găsite litere săpate în piatră, care la egipteni sînt numite sacre și aceste semne aveau chiar ele formă de cruce. Văzînd aceasta și creștinii cît și păgînii, fiecare din ei interpreta acest semn ca fiind al religiei proprii. Creștinii spuneau că este semnul pătimirii mîntuitoare a lui Hristos, iar păgînii susțineau că prin acest semn se vădește o oarecare relație între Hristos și Serapis. Interpreții spuneau însă că semnul crucii semnifică viața viitoare. De aceea creștinii s-au urcat pînă în vîrful clădirii. Și cum sfîrșitul pe care urma să-l aibă templul lui Serapis era arătat și prin alte litere care la ei sînt socotite sacre, cînd a apărut semnul crucii, care anunța fără tăgadă viața viitoare, mulți s-au îndreptat către creștinism, și mărturisindu-și păcatele, se botezau.

Dar eu nu cred că sacerdoţii egiptenilor au ştiut dinainte despre venirea lui Hristos şi că aceasta însemna semnul crucii. Căci dacă taina venirii Domnului era ascunsă de veacuri şi generaţii, cum spune apostolul *(Efes. 3, 9)*, şi a fost necunoscut diavolului, începătorul ticăloşiei, cu atît mai mult a fost ascuns slujitorilor lui, sacerdoţi ai egiptenilor. Dar providenţa divină a pregătit dinainte acest lucru, ca să se vorbească şi în scris despre cele ce s-au arătat şi la apostolul Pavel. Căci şi acela, îmbogăţit de Sfîntul Duh, a adus mulţi atenieni la credinţă, cînd a expus cele ce erau scrise în altar în sensul povestirii lui proprii. Dacă nu cumva cineva va spune că şi în sacerdoţii egipteni a intervenit Dumnezeu, ca în Balaam şi în Caifa ; căci despre aceia se spune că au fost profeţi. (Socrate, V, 17).

CAPITOLUL XXX

DESPRE MĂCELUL CARE S-A PETRECUT LA TESALONIC ÎN TIMPUL LUI TEODOSIE ŞI DESPRE PENITENŢA ACELUIAŞI TEODOSIE ŞI DESPRE STATORNICIA LUI AMBROZIE

Nu e uşor să-i fereşti pe oameni de toate uneltirile duşmanului. Căci în vreme ce unul se fereşte de patima poftei, cade în avariţie. Dacă scapă de aceasta, riscă viciul furiei ; şi multe alte capcane pune duşmanul, cu care să-i poată prinde pe cei neprevăzători. Şi patimile trupeşti au slujitorii lor, ca să poată ucide sufletul. Dar mintea care veghează distruge cu ajutorul dumnezeiesc uneltirile lui. Căci împăratul Teodosie avînd şi el fire omenească, a avut parte şi de patimi, şi îmbinînd o cruzime nesăbuită cu o furie dreaptă a săvîrşit din patimă o nedreptate. Este oportun să povestesc acest fapt, şi pentru folosul cititorilor şi pentru renumele memorabil al virtuţilor. Tesalonic este un oraş mare şi populat, în care, atunci cînd s-a iscat răzmeriţa, unii judecători au fost lapidaţi şi omorîţi. Indignat de aceasta, Teodosie nu şi-a stăpînit pornirea mîniei, ci a poruncit să se scoată din teacă săbiile nedrepte împotriva tuturor şi să fie omorîţi, împreună cu cei vinovaţi, şi cei nevinovaţi. Şi au fost ucişi şapte mii de oameni, aşa se spune, după o judecată fără precedent ; au fost tăiaţi cu toţii ca la seceriş. Ambrozie, auzind de acest măcel şi atîtea gemete, cînd împăratul a venit la Milan şi a vrut să intre cu solemnitate în biserică, a alergat în afara uşilor şi, din pragul intrării sfinte l-a împiedicat să intre, grăindu-i astfel : Nu ştii, împărate, cît este de grav omorul săvîrşit de tine, căci din cauza unei

asemenea furii mintea ta nici nu-și poate da seama de imensitatea cutezanței tale. Poate că puterea imperială interzice recunoașterea păcatului. Se cuvine totuși ca rațiunea să triumfe asupra puterii. Căci trebuie să cunoaștem natura și condiția ei muritoare, și dezlegarea ei, și țărîna strămoșilor din care sîntem făcuți și în care trebuie să ne întoarcem și să nu ignorăm pe acela care mărturisește neputințele trupești acoperite de floarea purpurei. Căci ești principele unor oameni cu care ești egal, împărate, și slujitor împreună cu ei. Dar Domnul tuturor este unul singur, împăratul și creatorul tuturor. Cu ce ochi vei privi deci templul Domnului comun ? Cu ce picioare vei păși pe podeaua sfîntă a lui ? Cum vei întinde mîinile din care curge încă sînge nevinovat ? Cum vei primi cu aceleași mîini trupul sfînt al Domnului ? Cu ce îndrăzneală vei primi pe buzele tale paharul cu sîngele neprețuit, cînd din furia vorbelor tale a fost risipit atîta sînge pe nedrept ? Retrage-te deci, retrage-te, ca să nu poți adăuga un nou păcat la acela dinainte. Primește lanțul cu care Domnul tuturor te-a legat acum ; căci este leacul cel mai bun pentru sănătate.

Ascultînd de aceste cuvinte, împăratul (căci era hrănit cu învățăturile sfinte și știind limpede cele ce sînt de datoria sacerdoților, și cea de a regilor), s-a întors la palat, gemînd și lăcrimînd.

După o perioadă de timp de opt luni, se apropiau sărbătorile Nașterii Mîntuitorului nostru. Iar împăratul, șezînd în palat și jeluindu-se într-una, continua să verse lacrimi neîncetat. Intrînd la el atunci profesorul Rufin, în care împăratul avea deosebită încredere, și văzîndu-l pe împărat cufundat în jeluiri, s-a apropiat ca să afle cauza lacrimilor. Împăratul, gemînd amarnic și vărsînd lacrimi din belșug, zise : Tu, Rufine, glumești, și nu înțelegi durerea mea. Eu însă plîng și jelesc nenorocirea mea ; căci bisericile lui Dumnezeu sînt deschise sclavilor și cerșetorilor, și intrînd fără frică se roagă Domnului lor, mie însă intrarea în biserică nu mi-e permisă. Ba mai mult, chiar și cerurile sînt închise pentru mine. Spunînd acestea, fiecare cuvînt îi era întrerupt de suspine. Atunci Rufin spuse : Alerg, dacă vrei, ca să-l conving cu rugăciuni pe episcop ca să dezlege lanțul cu care te-a legat. Și împăratul : Nu-l vei convinge pe Ambrozie. Știu că hotărîrea lui e dreaptă și nu se va teme de puterea imperială, pentru ca să se poată abate de la legea divină. După ce Rufin a vorbit mai mult și a făgăduit că Ambrozie poate fi înduplecat, împăratul i-a ordonat să se ducă în grabă.

Plin de speranță, după cîtva timp, l-a urmat pe Rufin, încrezîndu-se în făgăduielile lui. Dar Ambrozie, bărbat admirabil, de îndată ce-l vede pe Rufin, spune : Rufine, te-ai luat după nerușinarea cîinilor : făptașul unui asemenea măcel fiind în viață, ștergîndu-și rușinea de pe frunte, nu te rușinezi și nici nu te temi să latri în fața chipului dumnezeiesc. Și pentru că Rufin îl implora și spunea că împăratul e gata să vină, Ambrozie aprins de înflăcărare divină, spuse : Eu, însă, Rufine, îți spun că îi voi interzice să intre în lăcașul sfînt ; dacă însă imperiul se va schimba în tiranie, voi primi și eu moartea cu drag. Auzind acestea și multe altele, Rufin i-a comunicat împăratului hotărîrea întîistătătorului, îndemnîndu-l să nu cumva să iasă din palat. Dar împăratul, auzind acestea chiar în mijlocul pieței, zise : Merg înainte și primesc în față ocările îndreptățite. Și cînd a ajuns la pragul sacru nu a îndrăznit să intre și în sfînta biserică, ci venind către întîistătător și găsindu-l șezînd în camera de audiență, îl rugă să-i dezlege lanțurile. Celălalt însă îi spunea că este o îndrăzneală de tiran și că Teodosie este răzvrătit împotriva lui Dumnezeu și încalcă legile lui. Atunci împăratul : Nu mă răzvrătesc, spuse, împotriva hotărîrilor bisericești, nici nu încerc să trec pragul sfînt fără să am dreptul ; dar te rog să-mi dezlegi lanțurile și să implori milostivirea Domnului și să nu-mi închizi ușa pe care Domnul nostru a deschis-o pentru toți cei care vin să facă penitență. Întîistătătorul îi spuse atunci : Ce penitență ai arătat după atîtea nedreptăți ? Cu ce leacuri ai vindecat plăgi și răni de nevindecat ? Iar împăratul : Menirea ta este, spuse, și să instruiești și să pregătești leacurile ; iar a mea, să primesc ce mi se dă. Atunci sfîntul Ambrozie zise : Pentru că furia ți-a întunecat mintea și nu rațiunea ți-a dictat hotărîrea, ci mai curînd mînia, scrie o lege care să anuleze hotărîrile furiei, astfel ca hotărîrea de a ucide și de a proscrie să rămînă numai literă scrisă timp de treizeci de zile, și să aștepte judecata rațiunii. După trecerea celor treizeci de zile, potolindu-se mînia, rațiunea care judecă situația să hotărască de la sine cele cunoscute ca adevăr. Căci în aceste zile se va cunoaște dacă sentința pe care ai dat-o este dreaptă sau nedreaptă. Și dacă rațiunea va dovedi că cele hotărîte sînt nedrepte, să se revoce ; iar dacă sînt drepte, să se întărească. Pentru a cerceta acestea e de ajuns numărul de zile. Primind împăratul, cu suflet ușurat această mustrare, și recunoscînd că este foarte bine venită, a poruncit să se

scrie de îndată o lege și a întărit-o semnînd-o cu propria mînă. După ce a îndeplinit acestea, Ambrozie i-a dezlegat lanțul. Această lege este respectată și astăzi, și este aceasta : Împărații Auguști Grațian, Valentinian și Teodosie, către Flavian, prefectul pretoriului din Iliria. Dacă vom ordona ca într-o anume cauză să fie pedepsiți unii cetățeni mai aspru, contrar obiceiului nostru, nu voim ca aceia să primească pe loc pedeapsa, nici să se dea o hotărîre ; ci, timp de treizeci de zile, să fie suspendată hotărîrea și sorocul asupra acestora. Paza să-i primească și să-i pună în lanțuri pe vinovați și santinele dibace să-i păzească cu vigilență.

Și astfel, preasfîntul împărat cutezînd să pășească pragul, fără să stea să se roage Domnului și fără să îngenuncheze, ci zăcînd aplecat la pămînt, a pronunțat vorbele lui David : *Lipitu-s-a de pămînt sufletul meu ; viază-mă după cuvîntul Tău (Ps. 118, 25).* Dar smulgîndu-și părul cu mîinile și lovindu-și fruntea și stropind pămîntul cu lacrimi, cerea să i se dea voie. Și cum se apropia timpul să fie duse ofrande la altar, ridicîndu-se, a intrat, cu lacrimi în ochi. După ce a dus ofrandele, a stat după zăbrele, cum era obiceiul. Ambrozie iarăși nu a tăcut, ci a indicat diferența între locuri. Și în primul rînd a întrebat ce așteaptă acolo. La răspunsul împăratului că respectă îndrumările tainelor sfinte, i-a trimis vorbă prin arhidiacon : Împărate, locurile dinăuntru sînt stabilite numai pentru preoți, pentru ceilalți nu este îngăduit nici să intre, nici să se apropie. Ieși deci, și așteptă împreună cu ceilalți. Căci purpura îi face pe împărați, iar nu pe preoți. Atunci prea credinciosul împărat, primind cu sufletul împăcat și acest obicei, replică : Nu din îndrăzneală am stat între zăbrele, dar am văzut că la Constantinopol așa este obiceiul. De aceea mulțumesc pentru acest sfat. Prin asemenea și atîta virtute străluceau și întîistătătorul și împăratul. Căci eu admir poziția amîndurora, credința unuia și supunerea celuilalt ; înfocarea zelului unuia, și puritatea credinței celuilalt.

Dar întors la Constantinopol, a respectat și acolo regulile creștine pe care le-a învățat de la un mare preot. Căci în vreme ce se îndreapta spre biserică în timpul festivității, după ce a dus ofrandele la altar, a ieșit repede. Întrebîndu-l Nectarie, întîistătătorul de atunci, pentru ce nu a vrut să stea înăuntru, împăratul i-a răspuns : Abia am ajuns să învăț ce diferență este între un împărat și un preot ; abia acum am descoperit pe învățătorul adevărului. Am auzit că singur Ambrozie este numit pe drept cuvînt episcop. Atît de mult i-a folosit dojana făcută de bărbatul plin de virtuți. (Teodoret, V, 16, 17).

CAPITOLUL XXXI

DESPRE VIRTUȚIILE SOȚIEI LUI TEODOSIE

Și avea împăratul și alte prilejuri de a fi util, ca să triumfe prin facerile lui de bine. Soția lui îl îndruma adesea în învățătura divină, fiind ea însăși în primul rînd o bună cunoscătoare a ei. Nu s-a ridicat prin rangul domniei, ci mai curînd a fost înflăcărată de iubirea dumnezeiască. Fiindcă măreția facerii de bine stimula mai mult dorința binefăcătorului. Căci de îndată ce a ajuns la purpură, avea cea mai mare grijă de cei infirmi și de cei slabi, folosind nu sclavi sau alți slujitori, ci lucrînd ea însăși și mergînd la locuințele lor și dîndu-i fiecăruia cele ce îi trebuiau. Tot astfel, străbătînd casele de oaspeți ale bisericilor, îi ajuta pe infirmi cu mîinile ei, ștergîndu-le vasele, gustînd sosul mîncărurilor, dîndu-le linguri, rupîndu-le pîinea, dîndu-le mîncarea, umplîndu-le paharele și făcînd multe altele cu care se obișnuiește să se ocupe sclavii sau slujitorii. Iar acelora care încercau să o oprească de la aceste lucruri, le spunea : Distribuirea aurului este treaba imperiului, eu însă fac acest lucru tocmai pentru imperiu care îmi asigură mie toate cele bune. Soțului ei îi spunea adesea : Trebuie să te gîndești întotdeauna, bărbate, ce ai fost pînă acum și ce ești acum. Dacă te vei gîndi totdeauna la acestea, nu vei fi lipsit de recunoștința față de binefăcător ; dar vei cîrmui după lege imperiul pe care l-ai primit și îi vei mulțumi pe aceia care au înfăptuit aceste lucruri ! Cu aceste cuvinte îi oferea soțului său cele ce erau de mare folos și o bogăție de virtute. (Teodoret, V, 18).

CAPITOLUL XXXII

DESPRE INDIGNAREA ȘI ÎMPĂCAREA LUI TEODOSIE DIN CAUZA CELOR DIN ANTIOHIA, CARE AU DAT JOS STATUIA SOȚIEI LUI

Ea a murit înaintea soțului ei. La cîtva timp după moartea ei s-a petrecut ceva care a dovedit cît de mare a fost dragostea împăratului pentru ea. Nevoit de continuarea multor războaie, a impus orașelor unele tributuri noi. Dar orașul Antiohia nu a putut face față noului impozit, iar poporul, văzînd că unele sînt suspendate, a făcut așa cum obișnuiește poporul, găsind în aceasta un prilej de răzvrătire : dînd jos statuia împodobită a Placilei (așa fusese supranumită împărăteasa), au tîrît-o prin tot orașul. Auzind acestea și indignîndu-se, împăratul a desființat privilegiile orașului și a conferit titlul de întîietate orașului

vecin, adică Laodiceii, crezînd că prin aceasta îi indispune foarte mult pe cei din Antiohia. După asta însă amenința să dea foc și să distrugă și să reducă mărimea satelor din Antiohia. Dar pe administratorii locurilor pe care i-au prins unii, i-au omorît mai înainte ca împăratul să aibă cunoștință de aceste intenții. Toate acestea însă le ordona chiar împăratul, deși nu trebuiau să se execute, întrucît împăratul interzicea aceasta prin legea pe care l-a făcut Ambrozie să o promulge. Așa că atunci cînd au venit unii care transmiteau amenințările împăratului, Elebic, comandantul militar, și Cesarie, conducătorul treburilor publice, erau cu toții cuprinși de panică. Iar bărbații care locuiau în sihăstrie, propagatorii virtuții, mulți dintre ei bărbați de seamă, dădeau sfaturi, totodată, și rugăminți acelora care fuseseră trimiși de împărat. Macedonie însă, un bărbat sfînt, necunoscînd nimic din această viață, ci total lipsit de cunoaștere chiar întru cărțile sfinte, locuind în vîrful munților, înălța zi și noapte rugi curate Mîntuitorului tuturor. Fără să fie intimidat de indignarea împăratului, și nici a judecătorilor trimiși de el, i-a înfășurat în hlamidă pe amîndoi în mijlocul orașului și le poruncea să coboare de pe caii lor. Dar ei, privindu-l pe bietul bătrîn acoperit cu zdrențe nenorocite, au fost foarte indignați. Iar cînd cineva a atras atenția că trebuie să acorde respect virtuții acelui bărbat, sărind repede de pe cai și îmbrățișîndu-i genunchii, ei implorau cu înfocare iertare. Dar el, plin de înțelepciune dumnezeiască, le-a vorbit cu aceste cuvinte : Prieteni, spuneți împăratului : Nu ești numai împărat, ci și om. Deci nu avea în vedere numai imperiul, ci consideră și natura. Căci de vreme ce ești om, prin însăși natura lui înveți să conduci oamenii, și natura a fost creată după chipul divin și asemănarea oamenilor. Deci nu supune uciderii cu cruzime și sălbăticie chipul lui Dumnezeu. Căci îl mînii pe Creator cînd pedepsești chipul Lui. Ai în vedere și acest lucru, că tu însuți te întristezi atîta din cauza unei imagini de bronz. Dar cîtă deosebire este între cele însuflețite și cele neînsuflețite, între viețuitori și raționali, este clar pentru toți cei care au bun simț. Deci nu supune uciderii cu cruzime și sălbăticie chipul lui Dumnezeu. În plus, consideră și acest lucru că pentru noi e ușor să pregătim, pentru realizarea unui chip, mai multe din bronz ; dar pentru el e deosebit de greu să refacă și un singur fir de păr al ucigașilor. Cei care au auzit acestea și le-au transmis împăratului, au stins cu totul flacăra mîniei. Acela care a dat dispoziții pentru teroare a expus și cauza indignării. Nu trebuie, spuse, dacă eu am greșit, ca o femeie demnă de toate onorurile să suporte după moarte atîta ocară. Căci se cuvenea să se înarmeze împotriva mea cei indignați de furie. A adăugat și că se auzeau gemete și bătăi, că a auzit că și unii dintre judecători au fost omorîți. (Teodoret, V, 19).

CAPITOLUL XXXIII

CUM A FOST TEODOSIE PORNIT ÎMPOTRIVA PĂGÎNILOR

Împăratul prea credincios și-a concentrat atunci tot zelul împotriva greșelii păgînilor, și a scris legi impunînd dărîmarea templelor idolilor. Căci Constantin cel Mare, demn de toată lauda, care primul a împodobit imperiul cu evlavia lui, a interzis tuturor să aducă sacrificii demonilor; dar nu le-a distrus templele, ci a dat poruncă să le fie inaccesibile. Fiii lui au mers pe urmele părintelui. Iulian însă a readus lipsa de credință și a aprins flacăra vechii stricăciuni. Cînd Iovian a pus mîna pe imperiu, a interzis din nou jertfele aduse idolilor. Iar Valentinian cel Mare, prevalîndu-se de aceste legi, a cîrmuit Europa. Valens însă a îngăduit tuturor celorlalți să-și respecte cum vor religiile lor, combătînd numai pe aceia care se războiau pentru învățăturile apostolice. Și în orice moment din timpul domniei lui ardea și focul la altare, și se ofereau și libațiuni și jertfe idolilor. Dar aveau loc și festivități în piețele publice, se celebrau și orgiile lui Dionisos, și se alerga și cu scuturile, sfîșiind cîinii, cuprinși de furii, și erau și bacantele, făcînd toate cele ce indicau ticăloșia propriului învățător.

Aflînd de toate acestea, prea credinciosul împărat Teodosie le-a smuls din rădăcini și le-a dat uitării. (Teodoret, V, 20).

CAPITOLUL XXXIV

CUM A DISTRUS TEMPLELE MARCEL, EPISCOPUL DIN APAMEEA

Cel dintîi dintre toți, episcopul Marcel, folosindu-se de legea împăratului ca de o armă, a distrus templele din propriul oraș, bizuindu-se pe încrederea în Dumnezeu, și nu pe puterea oamenilor. Lucrul acesta fiind demn de luare-aminte, nu voi pregeta să-l istorisesc.

La moartea lui Ioan, episcop al orașului Apameea, a fost numit Marcel, bărbat preasfînt, spirit înflăcărat, după cum spune Apostolul. În acest timp a venit în Apameea prefectul Orientului, avînd ca supuși ai săi două mii. De teama soldaților, poporul s-a îngrozit. Și pentru că acolo templul lui Jupiter era foarte important și deosebit prin multele podoabe, pe acesta se străduia prefectul să-l distrugă. Văzînd însă că

templul era foarte solid construit și rezistent, s-a gîndit că nu e posibil să fie dislocate de oameni pietrele legate la un loc, căci erau imense și legate între ele și fixate cu fier și plumb. Marcel, văzînd ezitarea prefectului, l-a trimis în alte orașe ; el însă se ruga lui Dumnezeu să-i dea prilej pentru a distruge templul. Între timp, în zorii zilei a venit întîmplător nu un zidar, nu un tăietor de pietre și nu un iscusit în vreun alt meșteșug, ci un om obișnuit să poarte pe umeri pietre și lemne. Cînd s-a apropiat acesta, a făgăduit că templul este ușor de dislocat ; cerea numai să i se dea materiale pentru meșteșugul lui.

De templu era unit, pe cele patru laturi, un portic de înălțimea templului ; erau niște coloane imense, de o înălțime egală cu a templului. Circumferința fiecărei coloane era de șaisprezece coți. Piatra era de o specie foarte tare, care nu putea fi ușor despicată cu orice fel de unelte de fier. Săpînd pe dedesuptul a trei din aceste coloane și punînd la baza lor lemn tare, a dat foc. Cu toate acestea, focul nu putea aprinde, firesc, lemnele, căci a apărut un demon oribil, care împiedica flăcările să-și folosească puterea. Cum acest lucru se întîmpla mereu și nu se putea realiza deplasarea sa, au anunțat acest lucru episcopului, care-și făcea somnul de amiază. Acesta, alergînd în grabă la biserică și ordonînd să se aducă vase cu apă, a pus apa sub altar. Iar el, cu fruntea la pămînt, îl implora pe Domnul cel blînd să nu mai îngăduie ca tirania demonului să mai aibă vreo putere, ci să-l scape de slăbiciunea lui și să facă vizibil semnul puterii Lui, ca să nu se mai dea prin aceasta ocazie celor necredincioși să se bucure. După ce a spus acestea, făcînd în apă semnul crucii, i-a spus diaconului său, Equitie, plin de zel și de credință, să ia apa și să alerge repede și să stropească cu credință și să biruiască focul. După aceasta demonul a fugit, neputînd suporta virtutea apei. Focul însă a primit, precum uleiul, aceleași însușiri ca și apa și a cuprins lemnele și le-a ars repede. Iar coloanele lipsite de sprijin au căzut și ele, trăgînd după ele și pe celelalte douăsprezece. Și atunci partea de care era legat templul s-a dărîmat cu violența unei prăbușiri. Zgomotul, străbătînd întreg orașul, i-a făcut pe toți să alerge într-acolo. Și cînd dușmanii demonului au aflat de fuga lui, își deschideau gura în laude divine. Și în felul acesta preasfîntul episcop a distrus și alte temple. El scria și martirilor victorioși și primea răspunsuri și pînă la urmă a fost încununat și el cu martiriul. (Teodoret, V, 21).

CAPITOLUL XXXV

DIN CE CAUZĂ AU FOST ÎNDEPĂRTAŢI PREOŢII STATORNICIŢI ASUPRA PENITENŢILOR

Cam în acest timp s-a hotărît ca preoţii care aveau în grijă penitenţii să fie înlăturaţi, pentru următorul motiv. Întrucît novaţienii s-au despărţit de Biserică, refuzînd să fie în comuniune cu aceia care greşiseră în urma persecuţiilor împăratului Deciu, episcopii au stabilit să existe un preot avînd grija penitenţilor, potrivit rînduielii bisericeşti. (Socrate, V, 19).

De vreme ce se ştie că a nu păcătui este ceva divin şi mai presus de natura umană, celor care păcătuiesc şi fac penitenţă Dumnezeu a hotărît să le acorde iertarea ; cei care refuză să mărturisească dobîndesc o apăsare mai grea a păcatelor, pentru că episcopii au văzut din vechime, ca spectatori, că preoţii se încovoaie sub mărturisirea greşelilor poporului. Şi din această pricină au ales un preot cu o bună vieţuire comunitară şi care să păstreze secretul, şi să fie un înţelept, la care cei care au greşit să se ducă să-şi mărturisească păcatele lor. Iar el să-i indice fiecăruia penitenţa corespunzătoare greşelii. Acest lucru este respectat cu stricteţe şi astăzi în Bisericile din Occident, şi mai ales la Roma unde pînă şi locul de penitenţă este asigurat. Căci cei vinovaţi stau aşezaţi ca pentru jeluire, iar în timp ce se celebrează slujba, cei care nu primesc împărtăşania se prosternează la pămînt în gemete şi lamentaţii. Episcopul, alergînd la aceştia, se prosternează şi el, cu suferinţa spirituală şi lacrimi şi toată biserica răsună de plînsetele poporului. După aceasta se ridică mai întîi episcopul şi îi ridică pe cei care zac la pămînt. Şi după ce ţine o predică potrivită pentru cei penitenţi, îi slobozeşte pe toţi. Dar aceia care sînt scutiţi de zbucium sau de ajunări, sau de reţinerea de la baie, sau de interzicerea mîncării, sau de alte lucruri care sînt indicate, aşteaptă tot acel moment, pe care l-a hotărît episcopul. Iar cînd s-a împlinit timpul, ca absolviţi de o datorie, scăpaţi de suferinţele păcatului, iau parte împreună cu tot poporul la împărtăşanie. Acest obicei l-au păstrat episcopii romani din vechime, şi pînă în timpurile noastre. Iar la Constantinopol preotul cu grija penitenţilor a funcţionat pînă atunci cînd o femeie din nobilime, după ce şi-a mărturisit păcatele şi presbiterul i-a poruncit să ajuneze şi să-L înduplece pe Dumnezeu prin faptele ei, aşa cum se obişnuia în Biserică, ea a mai mărturisit că s-a culcat cu diaconul. Cînd a aflat acest lucru poporul, se înverşuna împotriva preoţilor ca şi cum prin ei s-ar fi adus o jignire Bisericii.

Atunci episcopul Nectarie l-a îndepărtat pe diaconul nelegiuit, și fiindcă unii îl sfătuiau ca fiecare să hotărască singur dacă să se împărtășească, după judecata conștiinței proprii, s-a hotărît să nu mai fie nici preoți cu grija penitenților.

Și de atunci s-a desființat obiceiul din vechime, în timp ce, după cum cred, păcatele minore erau totuși supuse unora care le examinau pentru pudoarea mărturisirii și pentru subtilitatea lor. (Sozomen, VII, 16).

CAPITOLUL XXXVI

DESPRE DEZBINAREA ERETICILOR ÎNTRE EI

Consider că se cuvine să nu trec sub tăcere cele ce s-au petrecut la alții, adică la arieni, novațieni, macedonieni și eunomieni. Căci Biserica era dezbinată și fiecare se aduna numai cu cei de aceeași credință. Iar cum și pentru ce pricini s-au dezbinat vom povesti în cele ce urmează. Totuși trebuie știut că împăratul Teodosie nu-i persecuta pe nici unii dintre aceștia, în afară de Eunomie, care la Constantinopol făcea adunări în casă și citea cărți scrise de ai lui, așa ca mulți să adere la doctrina lui. De aceea l-a pedepsit cu exilul și pe nimeni altul nu l-a hărțuit și nu a obligat pe nimeni la comuniune cu el ; ci a îngăduit ca fiecare să-și țină adunările prin locurile lor și să celebreze cultul creștin, așa cum a putut să-l înțeleagă. Și altora le-a îngăduit să-și facă locuri de rugăciune în afara orașului ; novațienilor însă, care respectau credința lor, le-a admis să aibă biserici în oraș.

Despre aceștia nu sînt multe de spus. Agelie a fost întîistătător patruzeci de ani, în vremea lui Constantin și pînă în al șaselea an al lui Teodosie. Cînd acesta a ajuns să moară, l-a făcut episcop pe preotul Sisinie, bărbat de o rară elocință, și învățat de filosoful Maxim cu literatură, alături de împăratul Iulian. Iar cînd novațienii i-au reproșat aceasta, adică pentru ce nu l-a numit mai degrabă pe Marțian, datorită căruia sub împăratul Valens novațienii nu au fost persecutați, atunci Agelie, vrînd să potolească nemulțumirea poporului, l-a hirotonit episcop și pe Marțian. Și pentru ca să fie mai bine, s-a dus în biserică și a ținut predică, zicînd : Pe Marțian îl veți avea după mine, după Marțian însă, pe Sisinie. Și după cîteva zile a murit. Dar și în timpul episcopatului lui Marțian, Biserica lor a fost dezbinată în același fel. (Socrate, V, 20).

CAPITOLUL XXXVII

DESPRE EREZIARHUL SABATIE

Sabatie s-a creştinat din iudeu şi, promovat de Marţian la cinstea de preot, nu servea întru nimic mai puţin secta iudaică, nelegiuire cu care urmărea şi episcopatul. Atrăgîndu-şi, după dorinţa lui, doi preoţi complici, pe Teoctist şi pe Macarie, se străduia, în timpul împăratului Valens, să apere noua sărbătorire a Paştelui, stabilită în satul Pazus din Frigia. Şi în primul rînd, ca pentru a apăra integritatea Bisericii, spunea că unii nu sînt vrednici să ia parte la sărbătorire. Dar cu trecerea timpului şi-a dat pe faţă intenţiile, cînd ţinea întrunirile proprii. Cînd Marţian şi-a dat seama de greşeala lui şi de vinovăţia de a-l fi hirotonit, fiindcă a hirotonit preoţi de slavă deşartă, spunea oftînd că mai bine îşi băga mîinile în ghimpi, decît să-l fi făcut preot pe Sabatie. Apoi a ţinut sinodul episcopilor novaţieni în Sangariu, din Bitinia. Cei adunaţi acolo i-au chemat ca să expună în faţa sinodului motivele dezbinării lor. Şi cum Sabatie spunea că discordia sărbătoririi Paştelui este durerea lui şi afirma că trebuia celebrată conform rînduielii iudeilor, aşa cum fusese stabilit în Pazus, episcopii, considerînd că Sabatie a săvîrşit asemenea lucruri din cauza ambiţiei lui, i-au impus să jure că nu a dorit niciodată episcopatul. După ce acesta a jurat, au hotărît reguli pentru sărbătorirea Paştelui, prin care era îngăduit fiecăruia să sărbătorească Paştele unde voia, ca Biserica să nu fie divizată din cauza nepotrivirii unei sărbători. Căci cei din vechime, mai apropiaţi de Biserică, chiar dacă nu erau de acord în privinţa acestei sărbătoriri, erau în comuniune totuşi unii cu alţii, şi novaţienii, adunaţi în oraşul imperial Roma, nu au urmat niciodată pe iudei, ci totdeauna au sărbătorit Paştele după echinocţiu. Deşi atunci această regulă a fost stabilită de ei, Sabatie, obligat de jurămînt, cînd sărbătoarea Paştelui era la altă dată, el ajuna mai întîi de unul singur, iar în timpul nopţii sărbătorea ziua solemnă a sabatului pascal, şi din nou se întrunea în biserică cu toţi ceilalţi şi consuma Tainele. Aşa că făcînd acest lucru de multe ori, nu a mai putut să se ascundă. De aceea unii dintre cei mai simpli, şi mai ales dintre cei din Frigia şi Galatia, crezînd că acest lucru este îndreptăţit, erau cu tot sufletul de partea lui şi sărbătoreau Paştele împreună cu el. Dar Sabatie îndepărta după aceea adunările şi, în dispreţul jurămîntului, a fost hirotonit episcop în urma alegerii partizanilor lui. (Socrate, V, 20).

CAPITOLUL XXXVIII

DESPRE PAŞTI SAU DESPRE DIVERSITATEA INSTITUŢIILOR SAU A REGULILOR DUPĂ CARE SE STABILEŞTE ÎN DIFERITE BISERICI

Dar mie nu mi se pare că în felul acesta bărbaţii au procedat raţional cu privire la sărbătorirea Paştelui şi nici aceia care acum îi urmează pe iudei. Căci mintea lor nu a înţeles că iudaismul s-a schimbat în creştinism, că acele lucruri subtile şi simbolice ale legii mozaice au încetat, lucru care e vizibil acum. Nici un popor creştin nu a luat mai întîi iudaismul ; ba chiar Apostolul a infirmat aceasta în diverse situaţii şi nu numai prin interzicerea circumciziunii, ci şi îndemnîndu-i să renunţe la rivalitatea privitoare la sărbătoriri. Scriind galatenilor, el spune : *«Spuneţi-mi voi, care vreţi să fiţi sub lege, nu auziţi legea?» (Gal. 4, 21).* Spunînd puţine lucruri aici, a arătat că poporul iudeilor este rob, iar cei care trec la creştinism sînt chemaţi la libertate. A arătat chiar că nu trebuie respectate zilele, lunile, anii. Scriindu-le însă colosenilor, striga tare că respectul cultului antic a fost umbră. «*De aceea, spune, nimeni să nu vă judece pentru mîncare, sau cu privire la vreo sărbătoare sau lună nouă, sau la sîmbete, care sînt umbra celor viitoare» (Col. 2, 16).* Şi evreilor le-a spus acelaşi lucru Apostolul : *«Iar dacă preoţia s-a schimbat, a fost necesară şi schimbarea legii» (Evr. 7, 12).* Aşa că nici Apostolul, nici Evanghelia nu le-au impus jugul servituţii celor care veneau la predică, ci le-au spus că sărbătoarea Paştilor şi alte sărbători trebuie să fie cinstite. De aceea, fiindcă oamenii iubesc aceste sărbători, fiindcă în timpul lor se odihnesc după muncă, fiecare sărbătorea, pe provincii, aşa cum voia, amintirea pătimirii mîntuitoare din vechime, după obicei. Căci Mîntuitorul sau apostolii noştri nu au predicat acest lucru prin lege, nici pedeapsă, nici supliciu, nici blestem, aşa cum legea mozaică, iar la noi Evanghelia sau apostolii, îi ameninţă pe iudei. Este vorba numai despre abaterile iudeilor, fiindcă au comis omucidere în timpul sărbătorilor, în vremea azimelor, aşa cum sînt reproduse în Evanghelii Patimile Mîntuitorului. Intenţia Apostolilor nu a fost să hotărască sărbătoarea, ci dreapta vieţuire şi propovăduirea învăţăturii. Mie mi se pare deci că, aşa cum multe altele au devenit obicei în unele provincii, tot aşa şi sărbătoarea Paştilor s-a transmis, fără ca vreunul dintre apostoli să fi hotărît acest lucru. Căci cei mai mulţi din Asia mică respectau ziua a paisprezecea din antichitate, fără să ţină seama de ziua sabatului. Şi cei care făceau aşa nu se separau de aceia care sărbătoreau altfel, pînă cînd episcopul Victor al Bisericii romane a trimis în Asia excomunicarea

celor ce prăznuiau ziua a paisprezecea. După acest fapt, Irineu din Lugdunum, episcopul din Galia, l-a învinuit prin scrisoarea sa pe Victor, zicînd chiar că cei vechi așa sărbătoreau ; și că Policarp, episcopul orașului Smirna, care după aceea, sub împăratul Gordian, a fost încununat cu martiriul, a fost în comuniune cu episcopul roman Anicet, fără să facă vreo deosebire de sărbătoarea Paștilor deoarece și el era paisprezecist, cum ne arată Eusebie în cartea a cincea a Istoriei bisericești [154]. Unii deci, cum am spus, în Asia mică respectau ziua a paisprezecea. Dar unii, chiar din părțile orientale, respectau sabatul, dar se deosebeau în privința lunii. Căci unii spuneau că iudeii, deși nu-i urmau în întregime, trebuiau să fie urmați în sfînta sărbătoare ; alții însă sărbătoreau după echinocțiu, refuzînd să-i urmeze pe iudei și spunînd că Paștile trebuie sărbătorit atunci cînd soarele este în zodia berbecului. După cei din Antiohia însă, în luna xanthicus [155], după romani, în aprilie. Și acest lucru nu trebuie făcut după iudeii de astăzi, care sînt cunoscuți că greșesc în toate, ci mai curînd după cei vechi și după Iosif, așa cum a scris el în cartea a treia despre *Antichități* [156].

Așa că, deși aceștia se contrazic, aflăm că toți cei din Occident și pînă la ocean sărbătoresc Paștile după echinocțiu, conform tradiției antice, și nu a fost niciodată dezbinare. Căci sinodul care s-a ținut în vremea lui Constantin nu a schimbat sărbătorirea Paștilor, așa cum spun unii. Chiar Constantin, scriindu-le celor dezbinați, îi îndeamnă, pentru că ei sînt puțini, să-i urmeze pe cei mai mulți. Partea aceasta a scrisorii nu evit s-o redau. După altele, el spune :

Căci există o ordine onorabilă pe care se știe că sînt ținute a o respecta toate Bisericile din toată lumea, în Occident, în sud, în părțile nordice, și nu mai puțin și unii dintre orientali. De aceea, în prezent toți au socotit că așa este bine și eu personal am făgăduit să fac apel și la înțelepciunea voastră, pentru ca ceea ce se respectă cu plăcere în orașul Roma, în Italia, Africa, în întreg Egiptul, în Spania, Galia, Britania, Libia, în toată Grecia, Asia diocezei Pontului și Cilicia, acest lucru să-l adopte și înțelepciunea voastră. Luînd în considerare nu numai multitu-

154. Întîlnirea Sfîntului Policarp († 156) cu episcopul Anicet a avut loc la Roma în 154 sau 155. În centrul discuțiilor a fost problema sărbătoririi Paștilor. Deși fiecare din cei doi episcopi a rămas la tradiția proprie de sărbătorire, ei au săvîrșit Sfînta Liturghie și s-au împărtășit împreună. Eusebie de Cezareea, istorisind această întîlnire, observă că cei doi episcopi s-au despărțit în pace «de unde reiese că în toată Biserica, atît cei care țineau, cît și cei care nu țineau cea de-a 14-a zi trăiau în pace unii cu alții» *(Istoria Bisericească*, V, XXIV, 17).

155. Luna «xanthicus» corespundea cu luna aprilie, la macedonieni și la antiohieni.

156. În privința acestei lucrări a se vedea nota 31.

dinea locurilor amintite și numărul Bisericilor, dar chiar și faptul că mai ales acest lucru trebuie să-l sărbătoriți cu toții împreună, pe care se vede că vi-l impune rațiunea cea clară, să nu aveți nici o comuniune cu sperjurul iudeilor.

Acestea le-a spus Constantin. Dar quartodecimanii spun că această observație a relatat-o apostolul Ioan. Alții însă spun că apostolii Petru și Pavel au transmis sărbătoarea Paștilor romanilor și celor din Occident. Dar nu se cunoaște nici o dovadă scrisă a acestora. Dar că Paștile este sărbătorit dintr-un obicei prin provincii, aici cred că nici o credință nu pare să respecte aceste sărbători. Căci deși cei mai mulți sînt de o singură credință, totuși se deosebesc în privința sărbătorii Paștelui. Despre aceasta sînt puține de spus. Căci chiar și în privința ajunării, alții observăm că procedează diferit. Romanii ajunează neîntrerupt șase săptămîni înainte de Paști, în afară de sîmbătă și Duminică. Cei din Iliria însă și întreaga Grecie, și Alexandria, înainte ajunau șase săptămîni, și acest post îl numesc quadragesima. Alții însă se știe că au făcut începutul Paștilor cu șapte săptămîni înaintea Paștilor, adică ajunînd cîte cinci zile cu întreruperile celorlalte două săptămîni, dar îi zic tot quadragesima. De aceea mă mir, de vreme ce nu au același număr de zile, cum de îl numesc tot quadragesima. Și la mîncare au o abstinență asemănătoare ; căci unii se abțin numai de la carne, alții, dintre animale mănîncă numai pește, alții se hrănesc cu pește și păsări, zicînd că acestea au ca substanță apa, după spusele lui Moise. Alții însă se abțin și de la varză și de la oaie ; unii se hrănesc doar cu pîine uscată ; alții nici atîta ; alții, ajunînd pînă la ora nouă, își refac forțele fizice fără să aleagă hrana ; și astfel se găsesc nenumărate obiceiuri la diferiți credincioși. Și fiindcă nu se găsește nimic scris în această privință, cred că apostolii au lăsat fiecăruia latitudinea aceasta, ca fiecare să procedeze fără teamă și nu din necesitate, cum cred că este bine.

Dar s-a găsit și o deosebire cu privire la ținerea adunărilor. Căci în vreme ce în Bisericile statornicite în tot universul, zilele de sîmbătă se sărbătoresc regulat prin jertfe săptămînale, în Alexandria și în Roma nu se face acest lucru, după o tradiție veche. Egiptenii, vecinii Alexandriei, și locuitorii din Teba țin sîmbăta întrunirile, dar Duminica fac slujbele, așa cum e obiceiul ; căci după ce s-au ospătat și s-au săturat cu hrană și cu toate cele, către seară, după ce au adus ofrande, se împărtășesc. În Alexandria însă se citesc Scripturile în sărbătoarea a patra și a șasea, iar învățații le interpretează, și toate le petrec în afară de obiceiul solemn al ofrandei. Se pare că Origen a relatat despre mai multe lucruri în aceste zile. Acesta, un învățat înțelept, considera imposibilitatea legii

mozaice de a fi luată *ad litteram*, și a ridicat înțelesul Paștilor la măsura contemplării. Mîntuitorul, cînd Și-a luat crucea, a lucrat împotriva puterilor adverse și S-a folosit de acest triumf împotriva diavolului. Tot în Alexandria, cei care citesc și intonează psalmii o fac fără alegere, fie că sînt catehumeni, fie deja creștini, în vreme ce în toate bisericile se pare că acestea le fac cei deja creștini. Chiar eu am cunoscut în Tesalia un alt obicei : cînd un cleric își ia soție legitimă înainte de preoție, fiindcă a fost împreună cu ea, este respins ; în timp ce în Orient chiar episcopii se abțin cu toții de la căsătorie, din proprie voință și nu din vreo necesitate. Căci mulți dintre ei au avut copii cu soția legitimă, chiar din timpul episcopatului. Am aflat că acest lucru este respectat și în Tesalia, că la ei, se fac botezuri numai în zilele de Paști. De aceea unii mor fără să fie botezați. În Antiohia Siriei bisericile au altarul nu către Orient, ci mai degrabă către Occident. În Elada, Ierusalim și Tesalia, la ora vecerniei se țin predici asemănătoare cu cele pe care le țin novațienii din Constantinopol. În Cesareea Capadociei și în Cipru, în ziua de sîmbătă și Duminică, pe la vecernie, episcopi și preoți interpretează Scripturile la lumina lămpilor. În Alexandria preotul nu ține predici. Și acest lucru a început de cînd Arie a tulburat Biserica. În Roma se ajunează sîmbăta întreagă. În Cesareea Capadociei îi opresc de la comuniune pe cei care greșesc după botez, așa cum fac novațienii și macedonienii în Elespont. Se știe că novațienii din jurul Frigiei nu-i primesc pe cei căsătoriți a doua oară, și nici la Constantinopol nu sînt primiți la comuniune, dar nici nu li se dezvăluie situația în public. În părțile din Occident, însă îi primesc fățiș. (Socrate, V, 21).

CAPITOLUL XXXIX

DESPRE PAȘTILE MONTANIȘTILOR

Montaniștii, care sînt numiți frigieni, introducînd o inovație străină, sărbătoresc Paștile conform acestei inovații. Îi învinuiesc pe cei care urmăresc fazele lunii și spun că trebuie urmărit numai cursul soarelui. Ei spun că și lunile au fiecare cîte treizeci de zile și că prima începe la echinocțiul de primăvară, care, după romani, este a opta zi înainte de calendele lui aprilie. Atunci, zic ei, au apărut doi aștri mari prin care s-au făcut manifeste timpul și anii. Și acest lucru înseamnă că luna se rotește împreună cu soarele timp de opt ani și au amîndoi, și unul și alta, o lună nouă. Fiindcă în opt ani se împlinește cursul lunii și este ca un început al primei luni, ei gîndesc că ziua a paisprezecea a fost prezisă în

Scripturi și spun că aceasta este a opta, înainte de idele lui aprilie, în care sărbătoresc totdeauna Paştile. Iar dacă se întîmplă să coincidă ziua Învierii cu ziua de Duminică, sărbătoresc în Duminica următoare, căci ei spun că este scris că trebuie sărbătorit în prima zi de la a paisprezecea și pînă la a douăzecea zi. (Sozomen, VII, 17).

La romani, în fiecare an se psalmodiază o singură dată *Aliluia* în prima zi de Paşti, aşa încît romanii să aibă ca un jurămînt că merită să audă acest imn : în biserică nu predică nici episcopul, nici altcineva, în fața poporului. La cei din Alexandria trebuie adăugat că atît timp cît se citește Evanghelia, nu iese episcopul, lucru care nu știu să se întîmple la alții, unde numai arhidiaconul face această lectură ; în alte părți o face diaconul ; dar în multe alte biserici numai preoții ; la Constantinopol, în prima zi a Învierii, Duminica, o face episcopul. (Sozomen, VII, 19).

CAPITOLUL XL

DESPRE DEZBINAREA ARIENILOR

S-au ivit și la arieni disensiuni tot din această pricină. Căci toate rivalitățile lor i-au condus la discuții deșarte. Căci pentru că în Bisericile lor se crede că Dumnezeu este Tatăl Fiului-Cuvîntul, din aceasta s-a ivit la ei întrebarea dacă e posibil ca chiar înainte de a exista Fiul, Dumnezeu să poată fi numit Tată ; fiindcă ei credeau că Cuvîntul lui Dumnezeu a subzistat în mod firesc nu din Tatăl, ci din cele ce nu existau. Greșind deci chiar cu privire la primul capitol, s-au năpustit cu adevărat într-o dispută nepermisă, doar pentru nume. Dorotei, chemat de ei din Antiohia, spunea, că Tată nu poate fi, și nici numit astfel, neexistînd Fiul. Marin, pe care îl chemaseră din Tracia înainte de Dorotei, găsind prilejul oportun, căci era împotriva lui Dorotei, a dat în această privință un răspuns opus. De aceea au apărut disensiuni între ei. Și dezbinați din cauza acestui cuvînt, și unii și alții celebrau sărbătorile între ei. Unii se țineau după Dorotei, iar alții după Marin, spunînd că Tatăl este întotdeauna Tată, chiar dacă Fiul nu există. Aceștia erau numiți psatirieni, pentru că Teoctist, sirian de neam, apără cu înverșunare termenul Psatiropol, adică cel care vinde de două ori. Și pe aceștia i-a numit Selenas, episcopul goților. Și aceștia însă după puțin timp s-au separat, cînd Marin a avut dispută cu Agapie, pe care chiar el îl făcuse episcop în Efes. Dar aceștia s-au dușmănit și s-au războit între ei nu

pentru credință, ci pentru întîietate. Căci goții îl apărau pe Agapie. De aceea mulți dintre clericii lor, fugind de slava deșartă, s-au apropiat de credința în consubstanțialitate.

Arienii au fost dezbinați între ei treizeci și cinci de ani, apoi sub domnia lui Teodosie cel Tînăr, în timpul consulatului lui Plinta (An. 419), despărțindu-se de erezia psatirienilor, s-au unit, ca și cum, conformîndu-se legii, nu-și mai aminteau capitolul din cauza căruia fuseseră dezbinați. Acest lucru s-a întîmplat la Constantinopol. Dar în alte orașe au rămas dezbinați.

Acestea despre arieni. Dar nici eunomienii nu au rămas fără dezbinare. Căci Eunomie însuși s-a despărțit de Eudoxie, care îl numise episcop în Cizic, de îndată ce s-a ivit un prilej, fiindcă nu a vrut să-l recheme pe profesorul său, Aetie, care fusese izgonit. Ceilalți s-au împărțit în diverse schisme. Mai întîi, Teofronie, un capadocian învățat de Eudoxie să ațîțe conflictele și înțelegînd ceva din *Despre categorii* a lui Aristotel și Περὶ ἑρμηνείας,[157], a făcut niște cărți pe care le-a intitulat *Despre exercițiul minții*. În felul acesta după ce i-a jignit pe cei din aceeași sectă cu el, purtîndu-se ca și cum s-ar despărți de ei, a fost izgonit; și retrăgîndu-se deoparte a părăsit erezia cu numele lui. În Constantinopol un anume Eutihie, separîndu-se de eunomieni într-o problemă lipsită de importanță, a făcut pînă acum întruniri separat și dintre ei unii se numesc eunomienteofromieni, alții, eunomioeutihieni. Aceștia totuși au schimbat botezul, căci nu botează în Treime, ci în moartea lui Hristos. (Socrate, V, 22 și 23).

CAPITOLUL XLI

DESPRE DEZBINAREA DINTRE MACEDONIENI

La un moment dat a avut loc și între macedonieni o dezbinare cînd preotul Eutropie a făcut întruniri separat și Carterie nu a fost deloc de acord cu el. Vor fi fost poate și alte dezbinări între erezii, dar eu, ca om din Constantinopol și crescut aici, am avut grijă să redau acele lucruri care mi s-au părut mai clare. (Socrate, V, 23).

157. *Despre interpretare.*

CAPITOLUL XLII

DESPRE RETRAGEREA FLUVIULUI NIL ȘI REVĂRSAREA LUI DIN NOU

Se spune că în vremea aceea fluviul Egiptului în primul rînd s-a revărsat și apoi s-a retras. În urma acestui fapt, egiptenii se temeau, fiindcă nu fusese îngăduit să fie celebrate sacrificii solemne în cinstea fluviului. Iar judecătorul, presimțind că se stîrnește o revoltă, l-a anunțat pe împărat. Dar împăratul a considerat că mai bine este să fie respectată credința divină decît băuturile din Nil și deci sacrilegiile să nu fie preferate credinței :

Fluviul acela, spuse, nu se îngrijește niciodată dacă apele sfîntului Paradis trebuie pîngărite prin meșteșugiri magice sau prin curgerea sîngelui. Procedînd așa, în scurtă vreme, Nilul s-a revărsat cu atîta belșug de apă, încît a depășit cea mai înaltă cotă obișnuită. Cînd a ajuns la limitele obișnuite, și încă era cam tare revărsat, egiptenii au ajuns să se teamă și mai tare, de frică să nu fie distrusă și Alexandria și părți din Libia. Se spune că atunci păgînii din Alexandria au strigat la teatru că Nilul s-a revărsat ca un bătrîn în delir. De aceea mulți dintre egipteni, depărtîndu-se de religia părintească, s-au convertit la religia creștinismului. (Sozomen, VII, 20).

CAPITOLUL XLIII

CUM A FOST TRIMIS ÎN CONSTANTINOPOL CAPUL LUI IOAN BOTEZĂTORUL

Se spune că atunci a fost dus în Constantinopol capul lui Ioan Botezătorul, pe care Irodiada l-a cerut tetrarhului Irod. Se spune că a fost găsit capul de monahii macedonieni, care la început locuiau în Ierusalim, iar apoi au migrat în Cilicia. Cum însă, înainte de domnia aceasta, Mardonie, majordomul imperial, a comunicat împăratului acest lucru, Valens a ordonat ca sfîntul cap să fie transportat în Constantinopol. Îndemnați de această poruncă, punînd capul pe un vehicol, l-au transportat. Cînd au ajuns la locul care se numește Pantichium, care este în apropiere de Calcedon, vehiculul nu a mai putut fi tras, deși catîrii erau biciuiți cu lovituri dese. Și cum acest lucru li s-a părut tuturor de neconceput, chiar și împăratului, au îngropat capul sfînt în satul numit Cosilai, care era tocmai proprietatea lui Mardonie. Chiar atunci a fost dus pînă în acel loc, fie la îndemnul lui Dumnezeu, fie chiar la cel al poporului. Și cînd după aceea împăratul Teodosie a vrut să ia aceste

relicve ale Botezătorului, se spune că era o singură fecioară sacră, femeie în vîrstă, care avea în pază capul aceluia. După ce împăratul a rugat-o de mai multe ori, nu cu asprime, ci cu lacrimi în ochi, să-i îngăduie să-și împlinească dorința aceasta, socotind că, așa ca și în vremea lui Valens, și acum nu va fi îngăduit ca Botezătorul să fie dus în altă parte, a fost de acord. Iar împăratul, învăluind în purpura sa urna în care era capul Botezătorului și venind cu ea, a îngropat-o înainte de intrarea în Constantinopol la kilometrul al șaptelea și a ridicat lui Dumnezeu acolo o biserică mare și foarte frumoasă ; și a rugat-o mereu pe fecioară și i-a făgăduit daruri frumoase dacă ar vrea să se împace cu Biserica. Ea nu s-a învoit, căci era pîngărită de erezia macedoniană, deși preotul Vicentie, de aceeași sectă cu ea, care păzea și el mormîntul profetului, se convertise și se împărtășea în Biserica Universală. Se spune că macedonienii s-au răzvrătit ca să nu-l lase să se despartă de secta lui. Dar acest preot, în timp ce capul sfînt era transportat, a stabilit că dacă Botezătorul îl va urma pe împărat și el se va împărtăși cu acesta. Și cînd s-a întîmplat așa, s-a convertit. (Sozomen, VII, 21).

CAPITOLUL XLIV

CUM A PRIMIT FLAVIAN SINGUR EPISCOPATUL DIN ANTIOHIA

În Antiohia, Flavian a primit succesiunea marelui Meletie, care avusese multe discuții cu Diodor pentru oile lui. Căci Paulin voise să ia supremația Bisericii ; dar adunarea s-a împotrivit episcopului, zicînd că nu se cade ca acela care nu primise sfatul lui Meletie să se așeze în scaunul lui, după moartea acestuia. Căci acela se distingea prin mai multă trudă și se expusese multor primejdii din grijă pentru oile lui. Prin aceasta i-a făcut pe romani și pe egipteni dușmani împotriva orientalilor. Dar nici cu moartea lui Paulin nu au dispărut dușmăniile. Căci și după el, cînd Evagrie a primit scaunul lui, au continuat să facă obstrucție lui Flavian, deși Evagrie nu fusese hirotonit conform regulilor bisericești. Totuși îl hirotonise Paulin singur, eludînd mai multe reguli bisericești. Căci nu se îngăduie oricui să hirotonească pe cine vrea, ci să convoace pe toți episcopii provinciei și e interzis să fie hirotoniți mai mult de trei episcopi. Dar neavînd în vedere pe nici unul dintre aceștia, au acceptat comuniunea cu Evagrie și împăratul a fost nemulțumit auzind acestea despre Flavian. Și intrigat, în mai multe rînduri l-a trimis pe Flavian, la Constantinopol și a ordonat să plece la

Roma. Flavian însă, invocînd că e iarnă și făgăduind că se va duce la Roma cînd timpul va fi favorabil, s-a întors la ale sale. Dar episcopii romani, nu numai minunatul Damasus, dar după el chiar și Siriciu și Anastasie [158] au insistat cu străşnicie pe lîngă împărat, zicînd că luptă împotriva tiranilor ; dar pe cei care se împotrivesc legilor lui Hristos, pe aceia îi lasă nepedepsiţi ; chemîndu-l iarăşi înapoi, se gîndea să plece la Roma. Atunci prea înţeleptul Flavian spuse cu demnă încredere : Dacă cineva acuză credinţa mea, împărate, că nu e dreaptă sau spune că viaţa mea nu e demnă de preoţie, nu refuz să-i am judecători chiar pe aceşti acuzatori şi mă voi supune bucuros hotărîrii lor. Dacă însă se ceartă pentru scaunul de întîistătător, nici nu discut, nici nu mă îndărătnicesc împotriva acelora care vor să-l aibă ; dar mă retrag şi renunţ la episcopat. Aşa că dă cui vrei, împărate, scaunul din Antiohia. Admirînd acest curaj şi această înţelepciune a lui, împăratul i-a poruncit să se întoarcă în patrie şi să conducă Biserica ce i-a fost încredinţată.

După oarecare vreme, venind din nou la Roma, împăratul a avut de suportat aceleaşi plîngeri din partea episcopilor, ca şi cum nu ar fi vrut să combată tirania lui Flavian. Dar el le-a poruncit să precizeze ce fel de tiranie, zicînd că el însuşi este Flavian. Iar pe aceia care ziceau că nu se pot măsura cu împăratul i-a îndemnat să fie bună învoire în Biserică, să renunţe la împotrivire şi să aplaneze discuţiile fără rost. Paulin, zise el, e mort, Evagrie a fost hirotonit contrar regulamentului. Însă cei din Orient acordîndu-i lui Flavian conducerea Bisericii, şi Asia, şi Pontul, şi Tracia sînt unite în comuniune cu el ; toată Iliria a aflat că el e întîistătător peste episcopii din Orient. Preoţii din Occident au făgăduit că îşi vor uita duşmăniile şi că el trebuie să trimită soli. Aflînd acestea, preasfîntul Flavian a trimis la Roma episcopi demni de laudă şi preoţi din Antiohia şi diaconi în fruntea cărora era Acachie din Bereea, preamărit pe toată întinderea pămîntului şi a mărilor. Acesta, cînd a ajuns la Roma, împreună cu ceilalţi, potolind ura pătimaşă îndelungată, după şaptesprezece ani a readus pacea în Biserică. Aflînd acestea, egiptenii au renunţat la duşmănii şi au îmbrăţişat pacea. În fruntea Bisericii romane era pe atunci Inochentie, succesorul lui Anastasie, om de o prudenţă şi înţelepciune deosebită. Iar la Alexandria era Teofil. (Teodoret, V, 23).

158. După Damasus, la Roma au păstorit episcopii Siriciu (384—399), Anastasie I (399—401) şi Inocenţiu (401—417).

CAPITOLUL XLV

DESPRE TIRANUL EUGENIE ŞI CUM A FOST ÎNFRÎNT

În vremea aceea statul era tulburat în părţile occidentale prin astfel de motive. Un grămătic numit Eugenie, învăţat în literatura latină, lăsîndu-şi şcoala, lucra la palat. Căci era secretarul împăratului şi lăudat de mulţi pentru elocinţa lui.

Şi atunci, aşa cum se spune, nu a gîndit rău cînd şi-a luat colaborator pe Arbogaste, din Galia minor, comandant în ordinul militar, bărbat crud şi pornit pe omoruri. În felul acesta, s-a îndreptat către tiranie. Amîndoi unelteau uciderea împăratului Valentinian, cumpărîndu-i pe eunucii din camerele de dormit. Iar aceştia l-au sugrumat pe împărat în timp ce dormea. Imediat ce a aflat aceasta, Eugenie a luat conducerea în Occident şi se pregătea să se poată întîlni cu tiranul.

Auzind acestea, împăratul Teodosie, cuprins din nou de îngrijorare, pregătea o a doua înfruntare după cea cu Maxim. Adunîndu-şi curajul de militar şi lăsînd împărat pe fiul său Onoriu, în timpul consulatului său şi al lui Habrundantie (An. 393), a plecat iară în mare grabă spre părţile din Occident, la zece ianuarie. (Socrate, V, 24).

Luînd în considerare sfîrşitul războiului, a trimis la Tebaida, la monahul Ioan, vestit atunci pentru puterea lui de a prevedea. L-a trimis la el pe eunucul Eutropie, foarte credincios lui, ca să-l aducă la el, în caz că voia să vină, sau, dacă nu, să-l întrebe de soarta războiului. Nu a reuşit să-l aducă pe Ioan, dar a adus răspuns de la el că va învinge în război şi îl va omorî pe tiran şi după victorie se va întoarce în Italia. (Sozomen, VII, 22).

Şi lăsîndu-şi amîndoi fiii la Constantinopol, Teodosie, îndreptîndu-se să lupte împotriva lui Eugenie, l-au urmat, dincolo de Istru, mai mulţi barbari, ca să lupte şi ei împotriva tiranului ; şi în scurtă vreme a ajuns în Galia cu trupe numeroase. Căci acolo pregătea războiul, unde avea deja o armată de mai multe mii de oameni. (Socrate, V, 24).

Cînd a găsit pe munte un loc de rugăciune, acolo l-a implorat pe Dumnezeu toată noaptea, şi pe la cîntatul cocoşilor, cuprins de somn, a văzut în vis cum zăcea pe cîmp şi alături de el stăteau doi bărbaţi în haine albe şi călare pe cai albi, poruncindu-i să aibă încredere şi în zorii zilei să înarmeze soldaţii pentru a învinge ; spuneau că ei sînt trimişi pentru a-i aduce mîngîiere. Spuneau că unul dintre ei este evanghelistul Ioan, iar celălalt, apostolul Filip. După această arătare, nu a încetat să se roage, vărsînd lacrimi din belşug. Această arătare le-a fost împărtăşită şi altor soldaţi şi apoi s-a întors la împărat. Acesta spuse :

Nu din cauza mea a văzut aceste lucruri ; dar să nu creadă cineva că eu am imaginat ceea ce am văzut ; și iată că și acestuia i s-a arătat ; căci în primul rînd mie mi-a arătat acest lucru Domnul nostru al tuturor. (Teodoret, V, 24).

Lupta a avut loc de o parte și de alta a fluviului numit Frigidus. În partea în care romanii se luptau împotriva romanilor, războiul era echilibrat. Dar acolo unde barbarii erau auxiliarii împăratului, partea lui Eugenie părea că este superioară. Văzînd împăratul că barbarii luptă pînă la moarte, venind în mare grabă s-a prosternat la pămînt, chemînd în ajutor pe Dumnezeu, și ruga nu i-a fost în zadar. Căci Bacurie, unul din comandanții militari ai lui, a prins dintr-o dată asemenea puteri, încît s-a năpustit cu comandanții din primele rînduri asupra părții unde amenințau barbarii. Faptul acesta a făcut să-și rupă rîndurile și i-a pus pe fugă pe dușmani. În clipa aceea s-a produs o minune : vîntul care sufla cu mare intensitate întorcea săgețile aruncate din părțile lui Eugenie tocmai împotriva lor și pe cele din părțile împăratului le îndrepta cu mare putere împotriva dușmanilor. Atîta putere a avut rugăciunea împăratului. Imediat după sfîrșitul luptei, tiranul, aruncîndu-se la picioarele împăratului, ruga să i se acorde iertarea. Dar soldații i-au tăiat capul chiar la picioarele împăratului. Lucrurile acestea s-au petrecut la șaptesprezece septembrie, în timpul consulatului al treilea al lui Arcadie și în al doilea al lui Onoriu (An. 394). Iar Arbogaste, din cauza atîtor nenorociri, după două zile de înfruntări, scăpînd prin fugă, cînd și-a dat seama că nu poate să scape cu viață, s-a ucis cu spada sa. (Socrate, V, 29).

CAPITOLUL XLVI

DESPRE MINUNILE EPISCOPULUI DONAT ÎN BEREEA

În vremea aceea se distingeau mulți dintre episcopi, precum Donat, din Bereea Epirului. Despre acesta cei din provincie povesteau multe minuni ; cea mai de seamă este aceea cu balaurul. Acesta zăcea lîngă un pod pe drumul public și lua ca hrană oi, capre, cai și, prinzînd și oameni, îl devora. Donat, apropiindu-se de această fiară, fără sabie, fără nici un fel de săgeată, cînd ea a ridicat capul ca să-l sfîșie pe bărbat, atunci el, desenînd cu degetul în aer deasupra capului bestiei semnul crucii, i-a scuipat în gură. Iar bestia, primind în gura ei scuipatul, îndată și-a dat sufletul. Am auzit că opt perechi de boi au trebuit să o tragă

pe cîmpul alăturat; și dîndu-i foc au ars-o, ca să nu strice aerul cu mirosul ei. Și apoi înmormîntarea lui Donat s-a făcut cu deosebită cinste și a fost denumit cu numele lui un loc de rugăciune, avînd un izvor de apă pe care se spune că el l-a găsit prin rugăciuni. Căci fiind un loc lipsit de apă, și cum el trecea uneori pe acolo, se zice că aceia care erau cu el, fiind obosiți, a țîșnit imediat un șuvoi de apă care a rămas de atunci și pînă acum. (Sozomen, VII, 25).

CAPITOLUL XLVII

DESPRE EPISCOPUL TEOTIM DIN TOMIS

În vremea aceea, Teotim cîrmuia Biserica din Scitia și Tomis; un bărbat erudit în filosofie, a cărui virtute o îndrăgiseră barbarii care locuiau dincolo de Istru și spuneau că este dumnezeul romanilor. Și au recunoscut în el adesea semne ale lucrării dumnezeiești. Odată, mergînd pe drum, i-au ieșit în cale barbari din ținutul acela. Și în vreme ce aceia care erau în jurul lui tremurau de frică, ca și cum ar fi urmat să moară, el a descălecat și s-a rugat. Barbarii, de îndată, văzîndu-l și pe el și pe însoțitorii lui și pe caii de pe care descălecaseră, nu au mai trecut pe lîngă ei. Și cum de multe ori îi domolea cu ospețe și daruri pe sciți, feroci de felul lor, cînd treceau pe acolo, un barbar, crezîndu-l bogat, a început să uneltească să-l prindă, să-l lege și să-l răpească. Cînd tocmai se pregătea pentru asta și întindea mîna dreaptă spre el ca să-l strîngă cu un laț, mîna i-a rămas deodată întinsă în aer și barbarul acela a fost imobilizat cu lanțuri invizibile. Ceilalți, rugîndu-se pentru el, l-au implorat pe Teotim să-l dezlege pe barbar. (Sozomen, VII, 25).

CAPITOLUL XLVIII

DESPRE EPIFANIE DIN CIPRU

Tot în vremea aceea a fost și Epifanie, episcopul din Cipru, la înmormîntarea căruia demonii au fost alungați pînă astăzi. Căci acesta, după ce a plătit cele trebuincioase acelora care aveau nevoie să se întrețină, și a împărțit cu mînă largă și banii pe care îi ofereau lui mulți oameni, s-a întîmplat ca economul Bisericii să murmure, cînd banii au început să fie pe sfîrșite. Așa stînd lucrurile, cineva care era în casa unde locuia economul, a dat sacul cu mulți bani și astfel a dispărut fără

să se știe nici cine l-a dat, nici cine l-a trimis. Toți au considerat că este vorba de un lucru divin. Și au spus că se vorbește de o minune a lui. Unii săraci, voind să ia în rîs obiceiul lui Epifanie, ca să le dea și lor ceva, în timp ce el trecea pe drum, unul s-a așternut la pămînt ca mort, altul sătea ca și cum l-ar plînge pe cel culcat, fără să poată avea cu ce să-l îngroape. Cînd a apărut Epifanie, s-a rugat să doarmă în pace, a dat cele necesare înmormîntării și l-a mîngîiat pe cel care plîngea, spunînd : Nu mai plînge, fiule, căci lacrimile nu-l pot învia. Ce s-a întîmplat este inevitabil. După ce a plecat Epifanie, omul a început să-și înghiontească tovarășul, ca să se scoale. Și după ce a făcut acest lucru o dată și de două ori, zicînd : Scoală, astăzi vom mînca din munca ta, fără ca celălalt să simtă ceva, și-a dat seama că e mort cu adevărat și a alergat plîngînd la Epifanie, rugîndu-l să-i învie tovarășul. Dar acesta l-a consolat să nu se îndurereze prea mult de cele întîmplate. Și nu l-a mai înviat pe cel mort. Cred că acest lucru s-a petrecut dinadins, ca să nu fie luați în rîs cu ușurință slujitorii lui Dumnezeu.

În timpul acela au trăit Aias și Zeno, în Gaza Palestinei, care meditau la lume și viață. Și se spune că Aias, după ce și-a luat o soție foarte frumoasă, s-a culcat numai de trei ori cu ea și a născut trei fii, după aceea a urmat cu desăvîrșire o viață de monah. Iar episcopul Zeno, pînă la vîrsta de o sută de ani, nu a lipsit vreodată nici de la cea mai mică slujbă și nici de la vreo vecernie. (Sozomen, VII, 26 și 27).

CAPITOLUL XLIX

CUM AU FOST GĂSITE TRUPURILE PROOROCILOR HABACUC ȘI MIHEIA

Aceste lucruri făceau cunoscute atunci nu numai religia, dar și trupurile lui Habacuc și al lui Miheia, după cum am auzit. Aceștia au fost descoperiți atunci prin revelație divină, cînd Zeben cîrmuia Biserica din Eleuteropolitas, în satul care înainte se chema Ceila, teren în Beretasia, la o depărtare de vreo zece stadii de oraș. Cam în acest loc a fost mormîntul lui Miheia, pe care cei care nu știau ce spun cei din provincie îl numeau amintirea credincioșilor. (Sozomen, VII, 28).

CAPITOLUL L

DESPRE SFÎRȘITUL ÎMPĂRATULUI TEODOSIE

Împăratul Teodosie, cu trupul obosit după munca obștească și nădăjduind că va muri de boala lui, se gîndea mai curînd la republică, luînd în considerare ce se întîmplă oamenilor de obicei cînd moare un împărat. Așa că l-a chemat de îndată pe fiul său de la Constantinopol, vrînd să-l trimită în părțile apusene. După ce fiul a venit la Milan, și el și-a mai revenit din boală, la circ se sărbătorea victoria. Și înainte de prînz a asistat la spectacol ca orice om sănătos. După prînz s-a simțit deodată rău și nu a mai putut reveni la spectacol; dar a poruncit ca fiul său să stea la jocuri. Iar la venirea nopții a murit, în timpul consulatului lui Olibrie și al lui Probinie (An. 395), la șaptesprezece ianuarie, în primul an al celei de a două sute nouăzeci și patra olimpiade. Împăratul Teodosie a trăit șaizeci de ani, din care a domnit șaisprezece. (Socrate, V, 25).

CARTEA A ZECEA

CAPITOLUL I

DESPRE SUCCESIUNEA LUI ARCADIE ŞI A LUI ONORIU

După moartea lui Teodosie, la conducerea imperiului au urmat fiii lui, Arcadie în Orient, iar Onoriu în Occident. În vremea aceea în fruntea Bisericii din Roma era Damasus, în Alexandria, Theofil, în Ierusalim, Ioan, în Antiohia, Flavian era pe scaunul episcopal, iar în Constantinopol, Nectarie. Cam pe la opt noiembrie, în acelaşi consulat (An. 395), corpul lui Teodosie a fost adus cu deosebită cinste şi înmormîntat de Arcadie, fiul împăratului. După cîteva zile, adică la douăzeci şi şapte în aceeaşi lună, s-a întors şi armata care fusese împreună cu împăratul Teodosie împotriva tiranului. Şi în timp ce împăratul Arcadie, aşa cum era obiceiul, ieşea la porţile oraşului în întîmpinarea armatei care se întorcea, ostaşii l-au omorît pe Rufin, prefectul împăratului. Era suspectat că şi-ar fi asumat conducerea. Căci se spunea că el i-ar fi chemat în provinciile romane pe huni, care pe atunci devastau crunt Armenia şi părţile Orientului. (Socrate, VI, 1).

CAPITOLUL II

CUM A SCHIMBAT ONORIU JOCUL GLADIATORILOR

Preluînd imperiul din Occident, Onoriu a schimbat locul jocurilor gladiatorilor, care pînă atunci se ţineau în Roma, pentru următoarea pricină. Tilemac, dintr-o comunitate monahală, din Orient, a venit la Roma pentru un asemenea spectacol. În timp ce avea loc acest spectacol blestemat, a intrat şi el în arenă şi în timp ce cobora, încerca să-i despartă pe cei care luptau între ei cu săbiile. Şi cum spectatorii s-au înfuriat pe el şi cereau vărsare de sînge, l-au ucis cu pietre pe cel care căuta împăcarea. Aflînd acest lucru, minunatul împărat l-a considerat şi pe acela printre martirii învingători şi a interzis din nou acel spectacol nenorocit. (Teodoret, V, 26).

CAPITOLUL III

DESPRE MOARTEA LUI NECTARIE, EPISCOPUL DIN CONSTANTINOPOL, ȘI DESPRE HIROTONIREA ȘI FAPTELE LUI IOAN

După cîtva timp a murit și Nectarie, episcopul Constantinopolului, în timpul consulatului lui Cezar și al lui Aticus (An. 397), la douăzeci și șapte septembrie. Așa că imediat au început pregătirile pentru episcopat, fiecare dorind să hirotonească pe altul. În cele din urmă s-a făcut ca să fie chemat Ioan, preotul Bisericii din Antiohia. Era admirabilă faima învățăturii lui. În scurt timp, printr-un decret comun, al tuturor clericilor și laicilor, l-a chemat împăratul Arcadie. Și cum din poruncă imperială au venit mulți episcopi, pentru vrednicia hirotoniei, a venit și Teofil din Alexandria, care se străduia să-l îndepărteze pe Ioan și să-l hirotonească pe preotul său, Isidor. Căci ținea la el pentru că odată a înfruntat pentru el o mare primejdie. Cînd împăratul Teodosie lupta împotriva tiranului Maxim, Teofil a trimis împăratului daruri prin Isidor și i-a trimis două scrisori, sfătuindu-l să dea o scrisoare aceluia care nu avea să învingă, și pe urmă să dea învingătorului darurile și cealaltă scrisoare. Cînd Isidor se ducea cu scrisorile, ajungînd la Roma, amîna victoria ; dar nu i-a mers multă vreme. Căci un lector, furîndu-i scrisorile, le-a arătat împăratului. De aceea, Isidor, cuprins de spaimă, a fugit la Alexandria, voind să ascundă ceea ce i se încredințase. Pentru această pricină Teofil ținea la Isidor. Dar judecătorii de la palat l-au propus pe Ioan. Și cum mulți îl acuzau pe Teofil, au trimis episcopilor care erau acolo scrisori împotriva lui, cu diferite învinuiri. Atunci comandantul palatului, numit Eutropie, luînd acuzațiile scrise, le-a arătat lui Teofil, spunînd : Sau îl hirotonești pe Ioan, sau ajungi să fie examinate acuzațiile. Înspăimîntat, Teofil l-a hirotonit episcop pe Ioan. Acesta a primit episcopatul la șaisprezece februarie, în timpul consulatului împăratului Onoriu și al prefectului Eutihian (An. 398). Că Ioan a fost un bărbat cu totul deosebit, se vede din cărțile pe care le-a lăsat. Voi povesti viața lui, felul de a se comporta și felul în care a fost îngropat și cinstit la moartea lui. (Socrate, VI, 2).

Ioan a fost din Antiohia, fiul lui Secund și al Antusei, persoane din nobilime, elev al sofistului Libaniu și auditor al filosofului Andragatiu. Pe cînd se pregătea pentru avocatură, luînd în considerare neplăcerile celor care se certau și principiile nedrepte ale vieții, a preferat liniștea. Și acest lucru l-a stimulat pe Evagrie, fiindcă și el, în timp ce făcea aceleași studii, a urmat mai degrabă o viață liniștită. Curînd, schim-

bîndu-şi drumul şi ţinta, se apleca asupra lecturilor sfinte şi se ducea mai des la sfînta biserică. Procedînd astfel i-a convins şi pe Teodor şi pe Maxim, care erau colegi cu el la sofistul Libaniu, să renunţe la viaţa de fast şi să ducă una simplă. Dintre aceştia, Teodor a fost numit după aceea episcop al Bisericii din Mopsuestia, iar Maxim, în Seleucia Isauriei. Aceştia au devenit dară discipoli în citirea scrierilor divine, lucrînd cu Diodor şi Carteriu, care în acea vreme era în fruntea sfintelor mînăstiri. Apoi însă Diodor, hirotonit episcop în Tars, a scris multe cărţi, respectînd litera Sfintei Scripturi. Pe urmă episcopul Zeno, întorcîndu-se din Ierusalim, l-a stabilit lector în biserica din Antiohia pe Ioan, care trăia alături de Vasile [159], făcut atunci diacon de Meletie [160] şi mai tîrziu numit întîistătător în Cezareea Capadociei. Fiind şi acum în această slujbă a editat o carte împotriva iudeilor. Puţin după aceea, fiind socotit de Meletie vrednic de diaconat, a mai scris şi o altă carte *Despre Preoţie* şi a comentat multe altele. Cînd a murit Meletie la Constantinopol, îndepărtîndu-se Ioan de meletieni şi nedorind să fie în comuniune cu Paulin, a trăit retras trei ani neîntrerupţi. Dar apoi la moartea lui Paulin, a fost numit preot de către Evagrie [161], succesorul aceluia.

Înainte de episcopat a dus o vieţuire comunitară în felul acesta. A fost un om sever, se spune, în privinţa zelului castităţii încă mai mult decît se cuvenea tinereţii lui, îşi arăta mai curînd mînia decît reverenţa şi din cauza corectitudinii vieţii nu se îngrijea să privească la cele viitoare. Iar fiindcă era sincer, şi era înzestrat cu o uşurinţă a vorbirii, nu se sfia să o folosească faţă de cei cu care stătea de vorbă. Era priceput în a instrui, folositor în a îndrepta moravurile celor care îl ascultau ; dar în conversaţie era considerat arogant de cei necunoscători. Avînd asemenea însuşiri după ce a ajuns episcop, se purta cu o severitate mai mare decît trebuia, voind să îndrepte viaţa clericilor săi. Aşa că încă dintru început, cum clericilor Bisericii li se părea aspru, celor mai mulţi le era odios şi toţi îl ocoleau ca pe cineva care se mînie uşor. Îl acuzau şi din pricina diaconului său, Serapion, care i-a jignit pe toţi,

159. Nici pînă astăzi, cercetătorii nu au reuşit să identifice pe prietenul Sfîntului Ioan Gură de Aur cu numele de Vasile, pe care istoricul Socrate îl identifică cu Sfîntul Vasile Arhiepiscopul Cezareii Capadociei. A se vedea cercetarea de rigoare cu privire la această problemă în lucrarea : Sfîntul Ion Gură de Aur, Sfîntul Grigorie din Nazianz şi Sfîntul Efrem Sirul, *Despre Preoţie*, traducere, note şi Cuvînt înainte de Pr. D. Fecioru, Bucureşti 1987, p. 31—33, nota 10.

160. Sfîntul Vasile cel Mare a fost hirotonit preot în anul 362, de Eusebie Arhiepiscopul Cezareii Capadociei.

161. Sfîntul Ioan Gură de Aur a fost hirotonit diacon de episcopul Meletie al Antiohiei, în 381, înainte de plecarea acestuia la Sinodul II Ecumenic din Constantinopol, unde a şi murit. Preot a fost hirotonit de episcopul Flavian în 386, primind misiunea de predicator.

odată cînd, în prezența clericilor, a rostit cu glas tare aceste vorbe : Nu vei reuși, niciodată, episcope, să-i îndrepți pe aceștia, dacă nu îi vei lovi pe toți cu bățul. După ce a spus acestea, ura împotriva lui a crescut și mai tare. Nu după mult timp a îndepărtat pe mai mulți clerici, pentru diferite motive. Aceștia, conspirînd împotriva lui, aduceau prejudicii poporului. Dintre lucrurile acestea acordau cea mai mare încredere faptului că nu suporta să mănînce împreună cu nici unul și nici el nu primea să fie invitat la altul. Unii spun că din cauză că nu voia să mănînce împreună cu cineva, fiindcă acela mestеca într-un fel rușinos și alegea mîncărurile ; alții însă susțineau că el face aceasta din cauza abstinenței față de mîncărurile prea bune. (Socrate, VI, 3). Totuși eu am auzit de la un bărbat care spunea adevărul, că de multe ori îl durea capul și stomacul din cauza abstinenței și de aceea evita mesele de prînz. (Sozomen, VIII, 9). Poporul însă ținea la el pentru predicile pe care le ținea în biserică, punînd prea puțin preț pe vorbele celor care îl acuzau. Nu e cazul să spun acum cum sînt cărțile lui, fiindcă ele se recomandă de la sine celor care le citesc. Așa că, chiar dacă nu era suferit de cler, uneltirile împotriva lui nu au avut nici un rezultat. Dar tocmai cînd a început să-i mustre pe fruntași, atunci invidia împotriva lui s-a aprins și mai tare ; și spuneau multe și făceau și mai multe acelora care ascultau credința lui. (Socrate, VI, 4).

CAPITOLUL IV

CUM A FOST OMORÎT EUTROPIE, COMANDANT AL ÎMPĂRATULUI

Discursul lui ținut atunci împotriva lui Eutropie a făcut să se înmulțească neregulile. Căci Eutropie, eunucul, comandant al împăratului, și avînd demnitate de consul, voind să se răzbune pe unii care se refugiaseră în biserică [162], s-a străduit să obțină de la împărați o lege ca nimeni să nu se poată adăposti în biserici, iar cei care se refugiau, să fie scoși afară. Dar judecata lui Dumnezeu a urmat repede. Legea era propusă. Iar după cîteva zile, cînd Eutropie însuși l-a jignit pe împărat, se afla în biserică printre refugiați. Dar în timp ce Eutropie se ascundea sub altar, episcopul, cuprins de frică șezînd în amvon, unde obișnuia să țină predicile, a ținut atunci o omilie de dojană împotriva lui. În această predică condamna mai tare pe mulți pentru faptul că nu numai că nu

162. Biserica avea dreptul de a acorda azil celor care, fiind urmăriți de Stat, își găseau refugiul în ea.

s-au milostivit de un om aflat în nenorocire, dar nici n-au încetat să-l dojenească. Așa că împăratul a poruncit să i se taie capul lui Eutropie, pentru unele păcate, deși pe atunci avea demnitatea de consul, iar numele lui să fie șters din rîndul consulilor (An. 399). De aceea este amintit numai numele lui Teodor, care a fost consul împreună cu el. Pentru diverse pricini îi mustra adesea pe mulți și celor mai mulți le era odios. De aceea Teofil, episcopul Alexandriei, curînd după hirotonire a cercetat cauzele dizgrațierii lui și vorbea mult despre el în prezența unora și scria chiar multe altele. Căci era supărat nu numai pentru îndrăzneala lui Ioan, dar și pentru că nu a reușit să-l numească episcop în Constantinopol pe preotul său, Isidor. (Socrate, VI, 5).

Episcopul Ioan îi ruga pe preoți să trăiască după rînduielile bisericești, iar celor care îndrăzneau să le încalce, le interzicea să se ducă la biserică. Căci spunea el că aceia care refuzau să urmeze viața lor, nu trebuie să se bucure de cinstea preoției. Iar el nu avea în grijă numai orașul Constantinopol, ci și grija întregii Tracii, care este împărțită în șase provincii și care este administrată în unsprezece administrații. Cu aceste legi cîrmuia și regiunea Pontului, care se știe că era guvernată de tot atîția judecători. Și cînd a aflat că în Fenicia se mai aduc încă jertfe demonilor, a trimis împotriva celor care se închinau idolilor monahi aleși de el și înarmați cu sancțiuni imperiale ; dînd banii necesari pentru cei care urmau să distrugă templele, nu din tezaurul public, ci bani pe care îi dădeau de bună voie femeile cele credincioase. (Teodoret, V, 28).

CAPITOLUL V

DESPRE CONVERTIREA CELȚILOR FĂCUTĂ DE IOAN

Văzînd că și poporul celților era prins în lanțurile ariene și gîndind la mîntuirea lor, a găsit următorul plan de luptă. A făcut preoți, diaconi și lectori de limbă celtă și le-a dat o biserică. Cu acest prilej a cîștigat pe mulți dintre ei, mai ales că și el se ducea mereu acolo și ținea predici dumnezeiești cu ajutorul unui interpret celt. Făcînd deseori acest lucru în lăuntrul orașului, a adus la învățătura apostolică și pe mulți din secta arienilor. La sciți erau mulți care aveau dorința de a se mîntui, pe care nu o puteau realiza. Aflînd acest lucru, i-a întrebat pe bărbații care dovedeau mai mult zel apostolic, și i-a îndrumat și le-a administrat harul mîntuirii celor care doreau. Iar eu am citit chiar scrisorile lui către Leontie, întîistătătorul Ancirei, în care arăta că sciții au fost convertiți în provincia noastră. Și cînd a aflat că în unele sate ale

lui Marcion a luat proporţii erezia, a scris păstorilor din acel loc să-l izgonească. Ba a cerut şi sancţiunea împăratului pentru această cauză. Că a avut în suflet grija Bisericilor, după divinul Apostol, acestea ne-o dovedesc îndeajuns. Dar şi din altă parte se poate înţelege libertatea lui. (Teodoret, V, 30).

CAPITOLUL VI

DESPRE GAINA, COMANDANTUL MILITAR, ŞI DESPRE RĂZVRĂTIREA LUI

Gaina, un celt, barbar cu judecată, înălţîndu-se cu înverşunare, prin strădanii tiranice, era în acea vreme comandant al oştilor, avînd sub comanda lui multe neamuri şi chiar mulţi romani ; se purta brutal cu cei mai mulţi, chiar şi cu împăratul din tendinţa lui de tiranie. Acesta era arian. El l-a rugat pe împărat să-i dea o biserică în lăuntrul oraşului, şi împăratul i-a făgăduit că îi va face voia. Chemîndu-l atunci pe Ioan şi vorbindu-i despre puterea lui Gaina şi despre tirania la care se gîndea, îl rugă să-i dea biserica lui pentru a-i potoli pornirile. Dar Ioan, foarte sigur pe puterea lui, spuse : Nu făgădui aceasta, împărate, să nu dai cîinilor ceea ce e sfînt. Căci nu voi putea să explic celor care-L binecuvîntează pe Dumnezeu fapul că dau un templu sfînt celor care aduc pe nedrept blasfemii. Şi nu te teme de acest barbar, împărate, ci porunceşte să fim chemaţi noi amîndoi şi ascultă în linişte cele ce vom spune între noi. Căci eu îi voi înfrîna în aşa măsură limba, încît nu va cuteza să ceară ceea ce nu se cuvine să fie dat. Auzind acestea împăratul s-a bucurat şi i-a chemat pe amîndoi a doua zi. Atunci Gaina şi-a expus cererea ; Ioan îl contrazicea, spunînd : Nu se cade ca un împărat care respectă credinţa să cuteze ceva împotriva poruncilor divine. Cum celălalt răspunse că şi el trebuie să aibă un loc de rugăciune, Ioan a spus : Peste tot îţi este deschisă casa lui Dumnezeu şi nimeni nu te împiedică să te rogi. Iar Gaina spuse : Dar eu sînt de altă credinţă şi cer să am un templu împreună cu ai mei. Căci am îndeplinit multe îndatoriri pentru republica romană şi nu trebuie să fiu respins în cererea mea. Ioan îi spuse : Ai primit multe răsplăţi şi unele care depăşesc revendicările tale, fiind făcut comandant de oşti şi în plus ai fost împodobit şi cu toga consulară. Ar trebui să te examinezi cine ai fost pînă acum şi să te priveşti cum eşti acum, şi cum era vechea sărăcie, şi cum este starea ta de acum ; cu ce haine erai îmbrăcat înainte de a trece Istrul, şi cum eşti acum. Examinează deci că puţinele îndatoriri ţi-au adus foarte mari răsplăţi şi nu fi ingrat cu cei care te cinstesc ! Acel mare învăţat i-a închis gura lui Gaina cu aceste cuvinte şi l-a silit să tacă. (Teodoret, V, 32).

Așa că, în timp ce Gaina dorea să pună mîna pe imperiu, deși între timp îl asigurase pe împăratul Arcadie de credința lui în fața fericitei martire Eufemia, în Calcedonia, el revenea la gîndurile lui și stăruia în intenția lui. Și pentru că în timpul zilei nu putea să înfăptuiască nimic, a uneltit să trimită barbari în timpul nopții și să dea foc palatului. Atunci s-a văzut limpede cum apără Dumnezeu orașul. O ceată de îngeri, cu trupuri enorme, și înarmați, le-a apărut barbarilor trimiși de el pentru a incendia și prăda. Barbarii, crezînd că sînt soldați, au plecat. Cînd i s-a anunțat acest lucru lui Gaina, i s-a părut ceva de necrezut. Căci știa că întreaga armată a fost răspîndită prin oraș. De aceea, în noaptea următoare a trimis alți barbari. După ce i s-a anunțat același lucru, căci îngerii au apărut iarăși în aceeași arătare, în cele din urmă, ieșind chiar el cu mulțimea sa, a avut și el experiența minunii ; și crezînd că de fapt în timpul zilei armata se ascunde, a pus pază în timpul nopții. Și așa, neputînd realiza nimic în lăuntrul orașului, a plecat în Tracia, dovedindu-și pe față intențiile ostile. (Socrate, VI, 6). După ce a trecut oarecare timp, Gaina și-a dat pe față tirania pregătită îndelung. Adunînd armata, a răspîndit-o prin întreaga Tracie. Aflînd acestea, și judecătorii și poporul erau îngroziți. Nimeni nu îndrăznea să i se împotrivească, și nici să trimită o solie la el, căci se înspăimîntau de cruzimea barbarilor. Atunci împăratul, lăsîndu-i pe toți ceilalți ca unii care se temeau, l-a însărcinat pe preasfîntul bărbat Ioan cu povara soliei. El, fără să-și mai amintească de împotrivirea celuilalt, nici de dușmăniile care erau evidente, a plecat degrabă în Tracia. Iar acela, cunoscînd cine e solul și încrederea dobîndită astfel pentru credința lui, i-a ieșit înainte pe un drum lung și i-a privit îndelung mîna dreaptă și apoi le-a poruncit fiilor lui să-i sărute genunchii lui sfinți. Ioan a avut o asemenea virtute, încît îi silea și pe cei mai de temut oameni să se umilească și să se teamă. (Teodoret, V, 32 și 33).

CAPITOLUL VII

DESPRE DISPUTA IVITĂ ÎNTRE MONAHII EGIPTENI : DACĂ DUMNEZEU ESTE CU TRUP SAU FĂRĂ TRUP

În vremea aceea disputa iscată era : dacă Dumnezeu are corp și are înfățișare ca a omului, sau nu are corp și în nici un caz nu are înfățișare omenească. Din această discuție s-au născut o mulțime de certuri și controverse, fiecare susținînd altceva. Cei mai simpli dintre monahi gîndeau că Dumnezeu are corp și înfățișare omenească. Cei mai mulți însă îi contraziceau zicînd că Dumnezeu nu are corp și e lipsit de forma corporală. De acord cu aceștia era și episcopul Teofil din Alexan-

dria, astfel încît în biserică în fața poporului se împotrivea acelora care susțineau un Dumnezeu cu formă omenească și recunoștea un Dumnezeu fără corp, după învățătura lui. Auzind acestea monahii din Egipt au venit la Alexandria și au ațîțat o răzvrătire împotriva lui Teofil, ca unul lipsit de pietate, așa că se străduiau să-l omoare. Aflînd aceasta, Teofil se gîndea cum să scape de moarte. Luîndu-i pe unii cu binișorul le-a vorbit astfel : Eu vă văd pe voi ca și chipul lui Dumnezeu. Cu acestea i-a îndepărtat de la el pe monahi. Dar aceștia spuseră : Dacă spui adevărat, că chipul lui Dumnezeu este ca și al nostru, anatematizează cărțile lui Origen. Căci ceva din ele este contrar părerii noastre. Și dacă nu faci aceasta, fără îndoială vei susține cele care sînt ale necredincioșilor și ale răzvrătiților împotriva lui Dumnezeu. Eu, spuse Teofil, fac ce doriți voi, nu vă înverșunați împotriva mea. Căci și eu sînt dușman al cărților lui Origen și îi învinovățesc pe cei care le acceptă. În felul acesta i-a îndepărtat pe monahi și poate că problema aceasta a fost lichidată pînă acum.

După aceasta s-au întîmplat următoarele. În fruntea mînăstirilor Egiptului erau patru bărbați frați : Dioscur, Ammonie, Eusebie, Eutimie, care, pentru înălțimea lor, erau chemați Lungi, străluciți prin viața și vorba lor și de aceea distinși printre cei din Alexandria. Și episcopul Teofil îi prețuia. De aceea l-a făcut episcop în Ermopol pe Dioscur, susținîndu-l cu tărie. Acesta l-a rugat pe Teofil însă ca doi dintre ceilalți să locuiască cu el și imediat ce a fost făcut episcop a obținut să-i facă clerici și i-a numit economi ai Bisericii. Cum însă ei se frămîntau pentru ce motiv îndeplineau o mai mică activitate la conviețuirea cu acela, și cu trecerea timpului vedeau că erau răniți în suflet, în timp ce episcopul avea o viață de bogății și silință mare să strîngă aur, au refuzat să mai stea cu el și căutau mai degrabă o locuință în deșert.

Celălalt, necunoscînd voința lor, le-a cerut să vină la el ; apoi, văzînd că lor nu le făcea plăcere, s-a mîniat și i-a amenințat. Ei însă, fără să pună mare preț pe acest lucru, au plecat. Teofil, aprins în suflet, s-a străduit să-i nemulțumească pe acei bărbați în orice chip cu putință. Și îl ura totodată și pe fratele lor Dioscur. Se întrista pentru că mulțimea de monahi îi iubea și îi asculta ; și știa că nu poate să le facă rău altfel decît să-i înfrîngă pe monahi. Dovedise chiar că, vorbind deseori cu ei, mărturiseau că Dumnezeu nu are trup și nici chip de om, ca nu cumva din necesitatea unui chip de om să aibă parte și de pătimire de om. Și cum Teofil știa aceasta, ca să se răzbune, a schimbat ceea ce predicase bine înainte. Trimițîndu-i în sihăstrie a căutat mai mulți monahi simpli și lipsiți de viață spirituală, spunînd că nu trebuie

să-l urmeze pe Dioscur și nici pe frații lui care spun că Dumnezeu nu are trup. Căci Dumnezeu, după Sfînta Scriptură, are și ochi, și urechi, și mîini, și picioare, ca și oamenii. Dar Dioscur și adepții lui, urmîndu-l pe Origen, au introdus o învățătură blestemată, ca și cum Dumnezeu nu ar avea nici ochi, nici urechi, nici mîini, nici picioare. Mulți dintre monahi au fost amăgiți de această erezie și s-a iscat o răzmeriță teribilă. Dar bărbații încercați nu au fost corupți, însă cei simpli, din zelul credinței, s-au răsculat din nou împotriva fraților. Și împărțindu-se în două se năpusteau unii asupra celorlalți. Adepții lui Teofil îi numeau pe frați origeniști și necredincioși ; iar ceilalți îi numeau humani-formiani pe adepții lui Teofil. În urma acestui fapt s-a iscat o răscoală imensă, Teofil a venit în Nitria cu mulțime înarmată împotriva lui Dioscur și a fraților săi. Dar aceștia au scăpat de primejdie prin fugă. (Socrate, VI, 7).

CAPITOLUL VIII

CUM AU FOST ÎNCEPUTE IMNELE NOCTURNE DE CĂTRE IOAN

În vreme ce în Egipt se petreceau acestea, Ioan din Constantinopol întărea învățătura și era bine văzut de toți, pentru că el, primul, a adăugat la predici imne nocturne. Arienii, după cum s-a mai spus, își țineau adunările în afară de oraș. Dar sîmbăta și Duminica, adunîndu-se pe la porți și prin porticuri, intonau imne și antifoane compuse după dogma ariană. Și făcînd așa în cea mai mare parte a nopții, în zori, ieșind pe poartă cu corurile lor prin mijlocul orașului se îndreptau spre biserica lor. Și cum nu încetau să facă acest lucru aproape ca o dojană adusă ortodocșilor, adesea cîntau chiar : Unde sînt cei care spun că unul singur este în trei puteri ? — atunci Ioan, temîndu-se ca cei simpli să nu fie atrași de cîntece de acest fel, a hotărît ca și poporul său să petreacă noaptea în imnuri, ca să umbrească lucrarea acelora și ca să întărească mărturisirea celor credincioși. Însă strădania lui Ioan, foarte utilă, s-a sfîrșit cu tulburare și cu primejdii. Căci atunci cînd imnurile homousienilor apăreau mai limpezi în timpul nopților (căci făcuseră și cruci de argint care erau purtate cu lumînări de ceară, pentru plata cărora contribuia Eudoxia Augusta), atunci arienii împinși de zel, s-au năpustit pînă la omor. Într-o noapte, la o încăierare, a fost lovit cu o piatră în frunte Briso, eunucul Augustei, care fusese destinat să se ocupe de imnuri. Dar și unii din popor au murit din ambele părți. Și din pricina acestor mișcări, împăratul a interzis arienilor să mai intoneze în public imnuri. (Socrate, VI, 8).

CAPITOLUL IX

CUM I S-A ARĂTAT EPISCOPULUI IGNATIE[163] VEDENIA ÎNGERILOR PREAMĂRINDU-L PE DUMNEZEU

Trebuie spus totuşi de unde au început să se intoneze în Biserică antifoanele. Ignatie, al treilea episcop în Antiohia Siriei după apostolul Petru, care îşi ducea viaţa împreună cu apostolii, a avut o viziune a îngerilor, ca şi cum ar cînta în cor imnuri Sfintei Treimi. Acest fel de viziuni s-a dovedit că s-a transmis Bisericii din Antiohia şi de acolo a trecut la toate Bisericile. (Socrate, V, 8).

CAPITOLUL X

DESPRE DUŞMANII LUI IOAN

Se spune că Ioan, între altele, şi-a atras ura împărătesei şi din cauza lui Severian, episcop de Gabala. Căci acest Severian şi Antioh de Ptolemaida erau amîndoi foarte buni oratori şi foarte bine pregătiţi să propovăduiască în biserică. A venit la Constantinopol mai întîi Antioh care, după ce s-a remarcat prin darul vorbirii şi a făcut bani mulţi, s-a întors în tîrgul său. Cu aceeaşi rîvnă a venit după el Severian, care a văzut cum Ioan ţinea în biserică adesea cuvîntări minunate şi cum era respectat de oamenii de frunte, avînd trecere chiar la împărat şi la împărăteasă. Cînd a plecat în Asia, Ioan i-a încredinţat lui Biserica. I-a încredinţat-o pentru că se încredea în linguşirile lui şi-l iubea cu adevărat. Cînd însă a auzit de la Serapion că el cîştigă din ce în ce mai mult preţuirea ascultătorilor, Ioan, cuprins de invidie, s-a întors din Asia. Întîmplîndu-se ca Serapion în mod intenţionat să nu se ridice cu respect la trecerea lui Severian, acesta a strigat cu exasperare : Dacă Serapion va muri cleric, Hristos nu S-a făcut om. Din această cauză, acuzat de Serapion ca defăimător şi rostitor de blasfemii împotriva lui Dumnezeu, a fost izgonit de Ioan din localitate. Cînd împărăteasa a aflat de la rudele lui Severian de această pedeapsă, a intervenit ca el să fie rechemat de la Calcedon. Ioan, însă, deşi mulţi îl rugau, nu se lăsa înduplecat, pînă ce împărăteasa însăşi, punîndu-i la picioare în Biserica Apostolilor, pe fiul său Teodosie, l-a rugat cu toată plecăciunea să-l reprimească pe Severian în bunele sentimente de mai înainte. (Sozomen, VIII, 10).

163. Sfîntul Ignatie Teoforul a primit cununa de martir la Roma, în anul 107. Este autorul *Scrisorilor către Efeseni, Magnez[...]ni, Tralieni, Romani, Filadelfieni, Smirneni* şi *către Sfîntul Policarp al Smirnei.*

Între timp au venit monahii din pustiu la Constantinopol, împreună cu Dioscur și cu frații lui. Era între ei și Isidor, mai înainte foarte bun prieten al lui Teofil, căruia însă mai tîrziu i-a devenit dușman, precum se va vedea. Era protoprezbiter al Bisericii din Alexandria un oarecare Petru. Pe acesta Teofil din ură l-a depus din scaun, învinuindu-l că ar fi primit în sfînta comunitate pe o femeie maniheiană, care nu renunțase încă la erezie. Și fiindcă Petru spunea că a primit-o la porunca lui Teofil, iar acesta nega, Petru a cerut mărturia lui Isidor că fapta n-a săvîrșit-o fără știrea episcopului. În acel timp Isidor se găsea la Roma, trimis de Teofil la Damasus să-l împace cu Flavian, episcop al Antiohiei.

Cînd s-a întors, Isidor a confirmat că este adevărat răspunsul lui Petru, spunînd că femeia maniheiană fusese primită din porunca episcopului. Mîniat, Teofil i-a alungat pe amîndoi din biserică. Din această pricină Isidor, împreună cu Dioscur și cu ceilalți frați, a venit la Constantinopol să expună împăratului și lui Ioan faptele. Ioan, aflînd acestea, la început îi cinstea pe bărbați și se bucura de cuvintele lor, dar înainte de cunoașterea cazului n-a voit să participe cu ei la slujba religioasă. Pe cînd se petreceau acestea, a venit la Teofil o știre falsă că Ioan ar fi stabilit legături cu ei și că le dădea ajutor. De aceea el se pregătea nu numai să se răzbune împotriva lui Dioscur și a lui Isidor, ci și să-l scoată pe Ioan din episcopat. În acest scop a trimis scrisori către episcopii fiecărui oraș, dar ascunzîndu-și intenția, acuzînd doar cărțile lui Origen. Apoi și l-a făcut pe Epifanie din Cipru prieten, deși mai înainte îi fusese dușman, ca și cum despre Dumnezeu n-avea cunoștințe adînci și-L considera cu formă omenească. Astfel, în chip de pocăință a declarat că-i va urma învățătura și a făcut să se țină în Cipru un sinod al episcopilor pentru condamnarea cărților lui Origen. Iar Epifanie, stăpînit de propria-i simplicitate și prețuire de sine, la sinodul care s-a ținut a interzis citirea cărților lui Origen. A trimis apoi o scrisoare lui Ioan, în care-l sfătuia să renunțe la citirea lui Origen, iar în ședința sinodului să confirme el însuși ceea ce ei hotărîseră. Teofil, apropiindu-se de preacunoscutul Epifanie și dîndu-și seama că dorințele lui se îndeplinesc, în ședința sinodului a condamnat cărțile lui Origen, care murise cu aproape două sute de ani înainte, nu pentru că asta-i fusese intenția, ci din dorința de a face rău lui Dioscur și susținătorilor lui. Dar Ioan, dînd puțină importanță celor ce fuseseră anunțate de către Epifanie și Teofil, se sîrguia în domeniul învățăturii bisericești și înflorea în ea, fără să se îngrijească în vreun fel de cele ce se puneau la cale împotriva lui.

Cînd s-a văzut bine că Teofil caută să-l înlăture pe Ioan, atunci și dușmanii lui Ioan l-au urmat pe Teofil. Mulți clerici, mulți dintre mai marii palatului, găsind timpul potrivit, unelteau ținerea unui sinod la Constantinopol împotriva lui Ioan, cerînd aceasta și prin scrisori și verbal. Așadar s-a mărit ura împotriva lui Ioan din pricina episcopilor Severian și Antioh, cum s-a arătat mai sus. (Socrate, VI, 9 și 10).

CAPITOLUL XI

CUM A DEVENIT EPIFANIE CIPRIOTUL DUȘMAN LUI IOAN

Nu după mult timp, a venit la Constantinopol episcopul Epifanie, aducînd cu el condamnarea cărților lui Origen, condamnare care nu hotăra și excomunicarea lui Origen, ci numai interzicerea cărților lui. Ducîndu-se așadar la biserica Sfîntului Ioan, situată la șapte mile de oraș, după ce a luat parte acolo la o adunare și la sfințirea unui diacon, a venit iarăși în cetate și n-a vrut să primească invitația lui Ioan din cauza lui Teofil, preferînd găzduirea în casa destinată acestui scop. Apoi a chemat pe episcopii prezenți și le-a citit condamnarea, dar cei mai mulți n-au acceptat că facă acest lucru. Dintre aceștia din urmă a făcut parte și Teotim, episcopul Sciției, care a răspuns astfel : Eu, a zis el, o Epifanie, nici n-aduc injurii celui care n-a apucat să se repauzeze bine, nici nu mă grăbesc să spun vreo blasfemie împotriva lui, condamînd ceea ce n-au condamnat înaintașii noștri, mai ales că nici nu găsesc vreo învățătură rea în cărțile lui Origen. Apoi aducînd cărțile lui Origen a citit din ele și le-a arătat ca fiind în acord cu învățătura bisericească. Și mai departe a zis : Cei ce le aduc acuzații înseamnă că nu le cunosc. Acestea se spune că a răspuns lui Epifanie episcopul Teotim, cel foarte cunoscut prin corectitudinea vieții sale.

Dar fiindcă foarte mulți detractori îl resping pe Origen ca eretic, nu mi se pare fără rost să spun cîteva cuvinte despre aceștia. Oamenii de nimic, care nu pot să se afirme prin ei înșiși, încearcă să se arate că sînt ceva prin calomnii. Așa au pățit mai întîi Metodie, episcopul Olimpului din Licia, apoi Eustatie, mare pentru puțin timp, și după el Apolinarie, iar mai de curînd Teofil. Unii se fereau de Origen, iar alții au ajuns să-l acuze din alte motive. Metodie, deși mai întîi se depărtase mult de Origen, după aceea, căindu-se oarecum, a început să spună cuvinte de admirație despre el și, în dialogul pe care l-a intitulat *Xenofon*, glăsuiește astfel : Dar ce să mai vorbesc despre plîngerile acelora împo-

triva lui Origen ? Acuzaţiile ce i se aduc sînt cu totul deşarte, fiindcă ei nu numai că nu găsesc nimic rău în credinţa lui despre Sfînta Treime, ci dimpotrivă descoperă la el mai multe mărturii de pietate şi corectitudine. Iar Atanasie, apărător al Sinodului de la Niceea, în cărţile sale împotriva arienilor îl ia cu voce tare pe acest bărbat ca martor al credinţei sale, unindu-şi cărţile lui cu ale sale şi zicînd : Minunatul şi mult ostenitorul Origen, aducîndu-ne mărturie despre Fiul lui Dumnezeu, spune că El există din veşnicie cu Tatăl. Aşadar defăimătorii lui Origen nu-l cunosc, aducînd blasfemii chiar lui Atanasie care-l laudă. Dar despre Origen este destul atît. Acum să mergem cu istoria mai departe. (Socrate, VI, 11 şi 12).

CAPITOLUL XII

CUM L-A PRIMIT IOAN PE EPIFANIE

Ioan al Constantinopolului nu s-a supărat că Epifanie a dat dispoziţii în biserica lui în afara regulilor, ci dimpotrivă l-a rugat să rămînă cu el între episcopi. El a răspuns că nici nu rămîne, nici nu se roagă împreună cu el, dacă nu-i alungă din oraş pe Dioscur şi pe cei ce erau cu el şi dacă nu subscrie şi el la condamnarea cărţilor lui Origen. Pentru că Ioan amîna să facă aceasta, spunînd că nu e bine să procedeze prea îndrăzneţ înainte de a cunoaşte punctul de vedere general, Epifanie a fost instigat de duşmanii lui Ioan la această hotărîre. Anume, fiindcă avea loc o reuniune în Biserica Apostolilor, l-au pus pe Epifanie să treacă în faţa poporului şi să condamne cărţile lui Origen, declarîndu-se şi împotriva lui Dioscur ca şi a adepţilor lui, precum şi împotriva lui Ioan, ca apărător al lor. Acestea au fost anunţate lui Ioan. Dar în ziua următoare cînd a venit Epifanie la biserică, Serapion a spus din partea lui Ioan aceste cuvinte : Multe ai săvîrşit, Epifanie, împotriva regulilor. În primul rînd că ai făcut în biserică hirotoniri care erau de dreptul meu. Apoi fiindcă fără porunca mea, din proprie autoritate ai făcut slujba religioasă şi, în fine, fiindcă fiind invitat te-ai scuzat, iar acum din nou te încrezi în tine însuţi. De aceea bagă de seamă să nu se producă vreo tulburare în popor şi să-ţi pricinuieşti astfel singur vreo primejdie. Cînd a auzit acestea, Epifanie s-a înfricoşat şi a plecat din biserică. Dar unii spun că, după ce el a plecat spre Cipru, a trimis lui Ioan aceste cuvinte : Sper că nu vei muri episcop, cuvinte la care a primit acest răspuns : Sper că nu te vei întoarce în patria ta. Nu ştiu dacă s-au spus într-adevăr aceste cuvinte ; dar amîndoi au avut totuşi acest sfîrşit. Căci Epifanie n-a ajuns viu în Cipru, pentru că a murit în corabie, iar Ioan, la scurt timp în urmă, a fost scos din episcopat. (Socrate, VI, 13).

CAPITOLUL XIII

DE CE ȘI PRIN CINE A DEVENIT ÎMPĂRĂTEASA DUȘMANĂ A LUI IOAN ȘI CUM A FOST ACESTA TRIMIS ÎN EXIL

După ce a plecat Epifanie i s-a adus la cunoștință lui Ioan că Eudoxia îl înarmase pe acela împotriva lui. De aceea, aprins de mînie, el a ținut în fața poporului o amplă cuvîntare plină de insulte la adresa tuturor femeilor. Poporul a înțeles această cuvîntare ca fiind rostită împotriva împărătesei și așa a ajuns la urechile împăratului. Aflînd și împărăteasa de această cuvîntare, a interpretat-o ca pe o injurie la adresa ei și s-a plîns împăratului, spunîndu-i că tot ce se spune împotriva ei este în același timp și o insultă a lui. De aceea a trebuit ca Teofil să țină cît mai repede un sinod contra lui Ioan. Aceasta o dorea și Severian, care acum îi era dușman. A venit Teofil așadar și a pus în mișcare pe mulți episcopi, adunîndu-se astfel și mulți dușmani ai lui Ioan, între care și cei scoși de el din episcopat. S-au adunat toți cu aceleași sentimente la Calcedon, unde era atunci episcop Cirin, care spunea multe vorbe urîte împotriva lui Ioan, numindu-l mîndru și neevlavios, iar episcopii se complăceau în astfel de bîrfeli. Atunci episcopul Maruthas din Mesopotamia, fără să vrea, l-a călcat pe picior pe Cirin, care, din cauza durerii, n-a putut să treacă în Constantinopol cu episcopii ; alții însă au trecut. (Socrate, VI, 15). După aceea, însă, piciorul a început să-l doară din ce în ce mai rău, pînă ce a trebuit să și-l amputeze, fiindcă tot corpul intrase într-un proces de infecție. A pătimit o vreme, tîrîndu-se numai cu un picior, și după puțin timp a decedat. (Sozomen, VIII, 16).

Lui Teofil nimeni nu i-a ieșit în întîmpinare la sosirea din Alexandria și nici nu i s-a făcut vreo cinstire, fiindcă se știa că vine ca dușman. Dar marinarii alexandrini, care se găseau atunci în port pentru transporturi de grîne, întîlnindu-l i-au acordat tot respectul. Venit la Constantinopol, a refuzat să intre în biserică și a primit găzduire în casa Augustelor numită Placidiana. De aci au început să se urzească uneltirile împotriva lui Ioan. Căci acum nu se aduceau în discuție numai cărțile lui Origen, ci se făceau acuzații grave pentru fapte nepermise. Astfel pregătindu-se lucrurile, episcopii s-au adunat într-o suburbie a Calcedonului, numită a lui Rufin, unde este o biserică zidită în cinstea Apostolilor Petru și Pavel, chemîndu-l acolo pe Ioan să răspundă la acuzațiile ce i se aduceau. Au poruncit să vină cu el și Serapion și preotul eunuc Tigriu și citețul Paul ; căci și aceștia erau acuzați împreună cu Ioan. Dar acesta îi refuza, ca fiind dușmani, și cerea să se convoace un

sinod ecumenic. Fără nici o întîrziere l-au convocat de patru ori. Dar fiindcă el nu voia să vină și cerea convocarea sinodului, l-au condamnat fără vreo altă învinuire, decît că, fiind chemat, n-a voit să se prezinte. Iar spre seară, cînd s-a aflat de această hotărîre, poporul s-a dedat la cele mai mari tulburări și mulțimile, adunîndu-se noaptea, nu îngăduiau ca el să fie ridicat din biserică, ci strigau să se convoace un sinod mai mare, în care să fie examinate învinuirile. Pînă la urmă, împăratul a poruncit ca Ioan să fie ridicat și dus în surghiun. Aflînd acestea Ioan, a treia zi după condamnare, pe la amiază, s-a predat fără știrea poporului. Căci nu voia să se producă vreo răzvrătire din pricina lui. Așa a fost dus în exil.

Dar în popor a izbucnit o mare revoltă, astfel încît mulți, chiar dintre dușmanii lui, au început să-și schimbe sentimentele, spunînd că el a suferit o calomnie, deși cu puțin înainte voiau să-l vadă depus din scaun. Astfel că toți vociferau împotriva împăratului și a sinodului preoților, dar mai ales împotriva lui Teofil. Căci nu puteau rămîne ascunse mașinațiile acestuia, care erau date pe față prin multe indicii, mai ales că el comunicase lui Dioscur și confraților lui cum se ajunsese la exilarea lui Ioan. Atunci așadar chiar și Severian, vorbind în biserică, se lepăda de Ioan, zicînd : Deși nu e vinovat de vreo altă faptă, este suficientă totuși pentru condamnare trufia lui. Căci toate păcatele se iartă oamenilor, dar *«Dumnezeu celor mîndri le stă împotrivă» (Iacov 4, 6)*, precum ne învață Sfintele Scripturi. (Socrate, VI, 14).

CAPITOLUL XIV

CUM S-A ÎNTORS IOAN ȘI CUM A FOST DIN NOU ATACAT DE CALOMNIATORI

Izbucnind o răzvrătire imensă, cu mare freamăt al poporului care striga chiar în fața palatului imperial, împărăteasa s-a speriat și l-a rugat pe împărat să dea ordin de întoarcerea lui Ioan. A fost trimis în acest scop eunucul Breson, dar fiindcă Ioan refuza să se supună, a trebuit să fie adus cu forța în oraș. Pe cînd se întorcea, mulțimea l-a însoțit cu mult alai pînă la biserică. Și îndată ce a intrat în biserică toți îl rugau să se așeze în scaunul episcopal și să se adreseze poporului o cuvîntare de pace. El însă, refuzînd, spunea că aceasta trebuie să se facă prin judecata sinodului și să fie trași la răspundere cei vinovați de sentința ce fusese dată. Toți ardeau de dorința de a-l vedea șezînd iarăși în locul cuvenit și de a-i asculta cuvintele de învățătură. Fiindcă el tot întîrzia, a prevalat pînă la urmă voința poporului, care l-a silit să se așeze în scaunul

episcopal și să facă pentru popor rugăciunea obișnuită de pace. Astfel a fost constrîns chiar să vorbească poporului.

Dar faptul acesta a oferit dușmanilor o altă ocazie de acuzație. Mai întîi, cu privire la numirea lui Eraclide, se spune că Teofil făcea agitație ca să-l depună pe Ioan din această cauză. Eraclide nu era prezent, dar îl judecau ca și cum ar fi fost prezent, acuzîndu-l că ar fi omorît pe unii fără judecată, după ce-i trimisese legați în lanțuri cu alai umilitor prin mijlocul orașului Efes. Și pe cînd o parte susțineau ca Ioan să fie audiat cum cere dreptatea, alexandrinii cereau să fie chemați ca acuzatori ai lui Eraclide. De aci s-a produs, între poporul din Constantinopol și cel din Alexandria, o gravă ciocnire, care s-a soldat cu mulți morți și răniți. Văzînd cele întîmplate, Teofil a fugit repede în Alexandria. Aceasta au făcut și alți episcopi, în afară de cîțiva, care erau trup și suflet alături de Ioan. De tot ce s-a întîmplat a fost găsit vinovat Teofil. Mînia împotriva acestuia a crescut datorită faptului că el din nou a adus în discuție cărțile lui Origen. Întrebat de cineva cum se întoarce la ceea ce a combătut mai înainte, el a răspuns : Cărțile lui Origen sînt asemenea unei pajiști pline de tot felul de flori ; ce găsesc în ele bun culeg, iar ce întîlnesc cu spini evit, ca să nu mă înțepe. Acestea a răspuns Teofil, fără să se gîndească la cuvintele prea înțeleptului Solomon, care zice : *«Cuvintele celor înțelepți sînt ca ghimpii și ca acele» (Înțel. Sol. 12, 11)*. Din această cauză, Teofil părea în fața tuturor vrednic de dezaprobare. Iar Dioscur, episcopul Ermopolei, la puțin timp după fuga lui Teofil, a murit și a fost înmormîntat în vestita biserică întemeiată la Stejar, unde a avut loc sinodul în cauza lui Ioan. (Socrate, VI, 14 și 15).

Cît a stat Ioan în exil, locuia lîngă strîmtoarea Pontului numită Hieron. Și fiindcă într-o noapte un cutremur de pămînt a avariat orașul capitală imperială, au fost trimiși în grabă soli la el, cu rugămintea să se întoarcă în oraș și prin rugăciunile lui să îndepărteze primejdiile. După cei trimiși s-au adăugat alții și apoi alții, astfel că se umpluse Bosforul de soli. Cînd a aflat aceasta, și poporul cel preacredincios a acoperit valurile Propontidei [164] cu corăbii. Toți au ieșit cu lumînări și opaițe aprinse pentru întoarcerea păstorului lor. (Teodoret, V, 34.)

Întorcîndu-se Teofil în Heropole, fiindcă episcopul acelei cetăți murise, cetățenii l-au ales în locul vacant pe monahul Nilamnion. Dar, fiindcă el nu primea, Teofil l-a îndemnat să nu respingă sacerdoțiul încredințat. El a promis atunci zicînd : Astăzi se va împlini ceea ce

164. Marea de Marmara aflată între Marea Egee și Marea Neagră.

place Domnului. În ziua următoare, venind la chilia lui mai mulți cu aceeași rugăminte, Nilamnion a zis : Mai întîi să ne rugăm. Teofil l-a lăudat pentru aceasta și toți s-au rugat. Dar Nilamnion odată cu acea rugăciune și-a găsit și sfîrșitul vieții. (Sozomen, VII, 19).

CAPITOLUL XV

ÎN CE FEL A TRATAT IOAN PE AUGUSTA

Ioan era ocupat cu învățătura și l-a rînduit pe Serapion episcop al Eracleii Traciei. Aceasta a fost pricina pentru și mai mare ură împotriva lui. Căci după puțin timp s-a aflat că s-au întîmplat următoarele în această privință. S-a așezat o statuie de argint a împărătesei Eudoxia îmbrăcată în hlamidă, pe o coloană de porfir, nici prea aproape, nici prea departe de biserica Sofiei, pe care numai o alee o despărțea de piață. Pe acolo se plimba de obicei publicul. Dar Ioan, socotind că aceasta este o injurie adusă bisericii, și-a ascuțit iar limba obișnuită să nu tacă. Și fiindcă era nevoie să înduplece pe împărați cu cuvîntul rugăminții, pentru interzicerea plimbării publice pe acea alee, în loc să procedeze cu duhul blîndeții, a început să sfîșie cu puterea cuvîntului pe cei ce au îngăduit să fie folosită acea alee pentru plimbare. Augusta împărăteasă din nou a socotit că aceasta înseamnă o insultă adusă majestăților imperiale și din nou a început să pregătească un sinod de episcopi împotriva lui Ioan. Dîndu-și seama de aceasta, el a ținut în biserică acea faimoasă omilie a lui, al cărui început este acesta : *Iarăși înnebunește Irodiada, iarăși turbează. Din nou dansează, din nou dorește să i se dea pe tavă capul lui Ioan.* Acest fapt a aprins și mai mult de mînie pe împărăteasă. (Socrate, VI, 16).

CAPITOLUL XVI

DESPRE UNELTIRILE ÎMPOTRIVA LUI IOAN

Odată a fost prins un individ care voia să-l ucidă pe Ioan, dar, adus prefectului pentru pedeapsă, a fost scos din închisoare de către Ioan, ca să nu fie ucis. Altădată un serv al preotului Elpidie repezindu-se asupra episcopului a voit să-l ucidă. Dar ținut de cineva l-a străpuns cu cuțitul, la fel făcînd și cu al doilea care a încercat să intervină, și cu al treilea. Adunîndu-se lumea și țipînd, el i-a ucis pe mulți, pînă ce a fost prins și predat organelor de drept. De atunci casa lui Ioan a fost înconjurată de popor și el era păzit zi și noapte. (Sozomen, VIII, 21).

CAPITOLUL XVII

DESPRE A DOUA DEPUNERE A LUI IOAN ȘI DESPRE SCHISMA FĂCUTĂ PENTRU EL

După puțin timp s-au adunat episcopii Leontie din Ancira Galatiei, Amonie al Laodiceii, Breson al Traciei Filipice, Acachie al Bereii din Siria și alți cîțiva. În prezența acestora se agitau iarăși vechii acuzatori. Ioan avea încredere în ei, rugîndu-i să formuleze acuzația în chip cuviincios. De sărbătoarea Nașterii Mîntuitorului, împăratul n-a venit la biserică la slujba religioasă, ci i-a comunicat lui Ioan că nu va avea legături cu el, decît după ce acesta va fi fost absolvit de acuzații. Și fiindcă, datorită măsurilor de securitate luate de popor pentru Ioan, acuzatorii lui se temeau foarte tare, episcopii prezenți nu-l învinuiau de altceva decît că după depunere el rămăsese acasă fără să respecte hotărîrea sinodului. Dar fiindcă el a răspuns că 65 de episcopi au hotărît să rămînă în comunitate, Leontie și alții răspundeau zicînd : Dar cei mai mulți te-au depus, o Ioane ! Și fiindcă Ioan afirma că această regulă a lor nu aparține ortodocșilor, ci arienilor, căci adunați în Antiohia pentru condamnarea rătăcirii răspîndită despre consubstanțialitate, din ură față de Atanasie, au răspîndit această regulă, atunci ei l-au condamnat cu nedreaptă satisfacție, neînțelegînd că, folosindu-se de această regulă, l-au depus și pe Atanasie. Acestea s-au petrecut în preajma sărbătorii Paștilor. Dar împăratul i-a comunicat lui Ioan că nu poate veni la biserică fiindcă două sinoade îl condamnaseră. Lipsea așadar Ioan și nu urca la biserică. Dar toți cei de partea lui, plecînd din biserică, au sărbătorit Paștile în termele numite constantiniene. Cu aceștia cei mai mulți dintre episcopi, preoți și din ceata sacră a clericilor s-au pus în mișcare, întîlnindu-se în diferite locuri și numindu-se între ei ioaniți. Iar Ioan, timp de două luni, n-a ieșit nicăieri, pînă cînd împăratul a poruncit să fie ridicat și dus în surghiun. Așa l-au luat într-o zi din biserică și au plecat cu el. Dar cîțiva dintre ioaniți au incendiat în acea zi biserica. Și bătînd vîntul, flăcările au cuprins și bazilica senatului. Evenimentele acestea s-au petrecut în a 20-a zi a lunii ianuarie, în al 6-lea consulat al lui Onorie și Aristene. Datorită celor întîmplate, Optat, prefectul orașului, care era păgîn, din ură față de creștini a pus la diferite feluri de tortură pe cei mai mulți dintre ioaniți. (Socrate, VI, 16).

CAPITOLUL XVIII

DESPRE SURGHIUNUL ȘI MOARTEA LUI IOAN

Izgonit din oraș, Ioan a fost trimis la Cucuz, o localitate mică și părăsită din Armenia. De aci a fost transferat la Pitius [165], unde se află hotarele Pontului și ale imperiului roman, în vecinătatea cruzilor barbari. Dar bunătatea lui Dumnezeu n-a îngăduit ca bravul Său atlet să rămînă mult timp în astfel de locuri. (Teodoret, V, 34).

În vrvemea aceasta, întîistătătorul Inochentie al Romei a scris lui Ioan și clerului din Constantinopol că nu e bine să se dea un succesor lui Ioan și nici clerul acestuia să se supună altui episcop dintr-o localitate îndepărtată. Se spune că Ioan, pe cînd era dus în exil, și-a aflat printr-o vedenie ziua în care avea să moară, zi arătată de Basilisc, martir, în Comana. Acolo, obosit de drum, n-a mai putut suporta durerile de cap și arșița soarelui și a încetat din viață. (Sozomen, VIII, 26).

Aceasta s-a întîmplat în a patrusprezecea zi a lunii septembrie [166], în timpul consulatului al șaptelea al lui Onorie și al doilea al lui Teodosie (An. 407). (Socrate, VI, 10).

CAPITOLUL XIX

CUM ILIRICUL ȘI OCCIDENTUL S-AU DESPĂRȚIT DE EPISCOPII RĂSĂRITENI DIN CAUZA LUI IOAN

Mai ales ierarhii Europei au dezaprobat cauzele care au dus la nedreptatea făcută cu Ioan. Ei au întrerupt legăturile cu episcopii răsăriteni. La fel au procedat și ilirienii. Răsăritenii însă, deși cei mai mulți s-au disociat de nedreptatea săvîrșită, n-au voit totuși să sfîșie trupul Bisericii. Iar după moartea acelui învățător al tuturor popoarelor, episcopii occidentali n-au reluat legăturile cu episcopii Egiptului, Orientului, Bosforului și Traciei, înainte ca numele acelui sfînt bărbat să fie pus între predecesori. Pe Acachie, care a fost numit după el, nu l-au socotit demn de pomenit. Iar pe Atticus, succesorul lui Arsachie [167], care

165. Orășel pe malul de Răsărit al Mării Negre.

166. Sfîntul Ioan Gură de Aur a murit în localitatea Comana la 14 septembrie 407. Ultimele lui cuvinte au fost: «Slavă lui Dumnezeu pentru toate». În 438, rămășițele sale pămîntești au fost aduse la Constantinopol și așezate în biserica «Sfinții Apostoli». Biserica Ortodoxă îl sărbătorește la 13 noiembrie, singur, și împreună cu Sfîntul Vasile cel Mare și cu Sfîntul Grigorie de Nazianz la 30 ianuarie, numiți împreună «Mari Dascăli ai lumii și Ierarhi».

167. În lista Patriarhilor de Constantinopol, după Sfîntul Ioan Gură de Aur figurează Arsachie, de la 27 iunie 404 la 11 noiembrie 405, apoi Atticus, de la inceputul lui martie 406 pînă la 10 octombrie 425.

trimitea repetate solii și cerea garanții de pace, l-au confirmat numai după ce numele lui Ioan a fost înscris în diptice (registrele episcopale). (Teodoret, V, 34).

CAPITOLUL XX

DESPRE HIROTONIREA LUI ARSACHIE CONSTANTINOPOLITANUL ȘI DESPRE URA FAȚĂ DE EL DIN PRICINA LUI IOAN

După trecere de cîteva zile, a fost hirotonit episcop al Constantinopolul Arsachie, frate al lui Nectarie, foarte înaintat în vîrstă, avînd peste 80 de ani, care a condus la început episcopatul cu foarte mare blîndețe. (Socrate, VI, 17).

Apoi și-a schimbat atitudinea cînd a fost vorba de cei ce-l iubeau pe Ioan. Fiindcă aceștia nu voiau să aibă vreo legătură cu Arsachie, nici măcar pentru rugăciune, ci, precum s-a spus, celebrau cele sfinte separat, prin cele mai retrase și mai îndepărtate locuri ale orașului, el a denunțat această stare de lucruri împăratului. S-a dat ordin să se intervină cu forța armată, și poporul a fost pus pe fugă cu pietre și cu ciomege. Iar pe cei mai cunoscuți și mai statornici în dragostea față de Ioan i-a dus la închisoare. Pe de altă parte soldații, abuzînd de încrederea ce le-a fost acordată, cum se întîmplă în asemenea împrejurări, jefuiau femeile de podoabe, luînd cu forța cingători de aur, brățări, mărgele, parfumuri, inele, diademe, smulgîndu-le cerceii cu urechi cu tot. S-a produs în oraș o foarte mare tulburare, cu vaiete și gemete. Totuși, dragostea față de Ioan n-a putut fi înăbușită pe calea aceasta, chiar dacă cei mai mulți nu îndrăzneau să se adune între ei nici la piață nici în băi. Pentru unii era periculos să rămînă și acasă, astfel că părăseau orașul și mulți bărbați și foarte multe femei și fecioare demne de laudă prin virtutea vieții lor au fugit. (Sozomen, VIII, 23).

În acel timp a căzut o grindină puternică în Constantinopol și în comunele suburbane. Aceasta s-a întîmplat în al șaselea consulat al lui Onorie și Aristene (An. 404), în a treizecea zi a lunii septembrie. Se spune că din mînia lui Dumnezeu a căzut grindina, pentru că fusese condamnat Ioan fără judecată. Acestor vorbe le-a dat temei de încredere moartea împărătesei, petrecută foarte repede, căci a murit în a patra zi după grindină. (Socrate, VI, 17).

Atunci și Cirin, episcopul Calcedonului, care-i făcuse mult rău lui Ioan, a murit cu piciorul amputat (Sozomen, VIII, 16).

Alții spuneau totuși că Ioan a suferit pe drept, fiindcă tolerase multe biserici ale novațienilor, quartodecimanilor și ale altor eretici. (Socrate, VI, 17).

CAPITOLUL XXI

DESPRE CITEȚUL EUTROPIE, PEDEPSIT CU ÎNCHISOARE DIN CAUZA LUI IOAN

În acel timp a fost închis și citețul Eutropie, bănuit că ar fi participat și el la incendierea bisericii. Întemnițat, a fost supus la multe chinuri și în curînd a murit. Cred că trebuie amintit ce s-a întîmplat cu acesta. Cineva a visat că a văzut pe un bărbat voinic și frumos stînd lîngă altar, cinstind pe martirul Ștefan și spunînd că nu se mai găsesc nicăieri bărbați buni, că el a cutreierat tot orașul și că n-a găsit pe nici unul în afară de Eutropie. După ce s-a trezit, el a povestit prietenilor visul pe care-l avusese. Apoi, căutînd pe cei care fuseseră arestați de prefect și snopiți în bătaie, a găsit pe Eutropie și i-a povestit visul. Iar el plîngînd a rugat să afle ceva despre cel pe care-l văzuse în vis. Și cum prefectul aresta pe mulți și nu descoperea pe făptașii incendiului, deținînd și cîteva femei, le îndemna să-l accepte ca episcop pe Arsachie, dar multe au refuzat. Între ele una, pe nume Olimpiada, socotind nedrept să dea satisfacție ticăloșiei, a zis : *Adu-mi și mai mulți defăimători și supune-mă la chinuri și mai mari ; nu este legiuit pentru mine să-l ascult pe Arsachie și să fac ceea ce nu e permis celor pioși.* Și fiindcă prefectul n-o putea face să meargă la biserica păstorită de Arsachie, a lăsat-o să plece, dar după puțin timp a arestat-o din nou și i-a arătat mult, aur, crezînd că în felul acesta îi va înfrînge statornicia caracterului. Tot în acest timp preotul Tigriu a fost dezbrăcat, bătut la spate și atît de chinuit încît i s-au desfăcut din încheieturi mîinile și picioarele. (Sozomen, VIII, 24).

CAPITOLUL XXII

DESPRE MOARTEA LUI ARSACHIE ȘI DESPRE NUMIREA LUI ATIC CA EPISCOP

Arsachie, după ce a mai trăit puțin timp, a murit cînd urma consulatul al doilea al lui Stilicon și Antemie (An. 405), în a unsprezecea zi a lunii noiembrie. După moartea lui a început o mare luptă pentru episcopatul Constantinopolului. Și fiindcă din cauza aceasta au trecut patru luni, cînd au urmat la consulat Arcadie pentru a șaptea oară și Probus (An. 406), a fost numit episcop Atic, armean de neam, de fel monah, înzestrat din tinerețe cu o înțelepciune naturală. (Socrate, VI, 18).

CAPITOLUL XXIII

DESPRE SUCCESIUNEA DIFERIȚILOR PATRIARHI

Lui Siriciu, care a condus episcopatul Romei cinci ani, i-a urmat Anastasie, după care a primit drepturile episcopale Inochentie. A murit și Flavian care nu consimțise la condamnarea lui Ioan. După moartea lui Flavian a primit episcopatul Porfirie. Și fiindcă foarte mulți consimțiseră să semneze contra lui Ioan, în Constantinopol s-a produs o mare dezbinare, astfel încît cei mai mulți săvîrșeau liturghia în case particulare și se ajungea la scandaluri, fiindcă din bunăvoința lui Arsachie și Porfirie, ca și a lui Teofil, episcop al Alexandriei, la dorința fruntașilor, fusese părăsită legea care poruncea ca toți să vină la biserică, iar cine nu vine să fie îndepărtat. (Sozomen,VIII, 24).

CAPITOLUL XXIV

DESPRE TULBURĂRILE PE CARE BARBARII LE PRICINUIAU STATULUI

În acel timp, pe lîngă dezbinările din cler, statul era tulburat și de alte mari neajunsuri. Căci hunii, trecînd Istrul, devastau Tracia. De asemenea, tîlharii Isauriei, venind pînă în Caria și Fenicia cu mare mulțime adunată, au jefuit orașele și satele prin care trecuseră. Tot în acel timp șeful armatelor lui Onorie era Stilicon, un om cu mare autoritate și avînd influență asupra celei mai mari părți a nobilimii romane. Acesta, intrînd în conflict cu generalii lui Arcadie, se gîndea să pornească împotriva lor. Atunci, de acord cu Onorie, l-a numit comandant al armatei pe Alaric, regele goților, și, ajungînd în Iliric, l-a pus prefect acolo pe Ioviu, ca să ridice armele contra romanilor și să supună pe provinciali sub jurisdicția lui Onorie. Și Alaric, după ce a adunat pe barbarii supuși lui și pe locuitorii Dalmației, a venit în Epir, unde n-a rămas mult timp și s-a întors în Italia fiindcă, deși voise să plece, a fost reținut, cum el însuși a mărturisit, prin scrisorile lui Onorie. (Sozomen, VIII, 25).

CAPITOLUL XXV

CUM ALEXANDRU, EPISCOPUL ANTIOHIEI, A ADUS LA UNITATEA BISERICII POPORUL DEZBINAT

În vremea aceea a ocupat episcopatul Alexandriei Chiril [168], vărul lui Teofil. Episcop al Bisericii Ierusalimului era Ioan, un bărbat minunat, succesor al lui Chiril. Iar la Antiohia era Alexandru, bun predicator și dovedind virtute prin multe lucrări. Acesta, urmînd lui Porfirie, care fusese hirotonit după Flavian, a lăsat multe amintiri ale clemenței sale. Flavian strălucea prin subtilitatea înțelepciunii sale. Prea sfințitul Alexandru se distingea și el prin cultura lui filosofică și prin binefacerile față de cei buni. Acesta, stăruind prin rugăminți, a unit cu restul poporului pe cei ce erau de partea lui Eustatie (ceea ce n-au putut face mai înainte Paulin și după el Evagrie) și a organizat o festivitate cum nimeni n-a mai văzut vreodată alta. Căci după ce a luat cu el pe toți cei devotați lui, preoți și popor, a venit la locul unde se adunau eustațienii și aducînd cîntăreți de psalmi, care rosteau psalmii într-o melodie continuă, a umplut toată piața de oameni, de la cea mai îndepărtată poartă a orașului, pînă la biserica mare, făcînd să pară fluviul de gîndire ca un adevărat fluviu revărsat. Văzînd aceasta iudeii, arienii și rămășițele de păgîni au gemut gîndindu-se la celelalte șuvoaie care se vărsau în marea Bisericii. Acesta a înscris cel dintîi numele marelui Ioan în dipticele eclesiastice. (Teodoret, V, 35).

CAPITOLUL XXVI

CUM A FOST READUS LA CONSTANTINOPOL TRUPUL LUI IOAN

În timpul ce a urmat, rămășițele acestui mare propovăduitor au fost transportate în orașul imperial. Și iarăși poporul cel prea credincios, curgînd pe mare ca și pe uscat, a umplut apele Bosforului de lumina opaițelor și a lumînărilor aprinse. Această comoară a adus-o acelui oraș împăratul. Acesta a moștenit numele bunicului și i-a păstrat neatinsă evlavia. Cu ochii și fruntea lipită da racla aceluia, s-a rugat pentru fiii săi Arcadie și Eudoxia, ca să-i ierte pentru greșelile făcute din neștiință. În curînd i-au murit și părinții, lăsîndu-l orfan. Dar Dumnezeul părinților și al urmașilor n-a răbdat ca el să simtă umilința de copil fără părinți. Căci a făcut să fie crescut cu evlavie și i-a păzit imperiul fără teama de tulburări, înfrînînd planurile tiranilor. (Teodoret, V, 26).

168. Episcopul Chiril al Alexandriei nu a fost vărul, ci nepotul episcopului Teofil.

CAPITOLUL XXVII

DESPRE LAUDELE LUI TEODOSIE CEL TÎNĂR

Acesta, aducîndu-și aminte întotdeauna de binefaceri, cinstea pe binefăcători și avea părtașe la imnurile religioase pe surori, care-și păstrau fecioria prin felul de viață, considerînd hrană de mare preț convorbirile despre cele sfinte și socotind mîinile celor săraci comoară nepieritoare. Prințul însuși era împodobit cu multe însușiri lăudabile, mai ales cu blîndețe, îngăduință și liniște sufletească, neprivind niciodată ca pe ceva sigur ceea ce aduce timpul. Se cuvine să arătăm aceasta pe față. Un bărbat cu o ținută de monah, dar cu un fel de a fi mai sever, a venit la împărat să-l roage pentru o pricină. Fiindcă făcuse aceasta de multe ori, dar nu i se îndeplinise rugămintea, l-a oprit de la intrarea în biserică și impunîndu-i aceasta ca o obligație, a plecat. Dar prea credinciosul împărat, întorcîndu-se la palat, la masa de prînz le-a spus celor de față că nu se va așeza la masă pînă ce nu va fi scos din lanțuri acel călugăr. De aceea a trimis la episcopul orașului să poruncească celui ce-l legase să-l scoată din lanțuri. Și cu toate că episcopul, răspunzîndu-i că nu trebuie să primească de la oricine interdicția de a intra în biserică, a intervenit ca acela să fie eliberat, împăratul totuși nu s-a socotit dezlegat de interdicție pînă n-a primit dezlegarea de la cel ce-i interzisese legătura cu biserica. Templele idolilor, care fuseseră părăsite, el a făcut să fie dărîmate din temelie, pentru ca urmașii să nu mai găsească nici o urmă a rătăcirilor din trecut. Această motivare a dat-o și în legile sale. Iar cînd Roilas, comandantul Sciției, a trecut Istrul și cu armată fără număr a jefuit crunt Traciile, amenințînd să asedieze și să dărîme chiar orașul imperial, majestatea divină lovindu-l cu săgeți și trăsnete de sus l-a ars și pe el și toată armata. (Teodoret, V, 36).

CAPITOLUL XXVIII

DESPRE MINUNILE PETRECUTE ÎMPOTRIVA PERȘILOR

Așa ceva s-a săvîrșit de către Domnul și ocrotitorul lui chiar în războiul cu perșii. Aceia, cînd au aflat că romanii n-au armate la frontiere, au început să atace orașele din apropiere, călcînd tratatele de pace. Nimeni nu dădea ajutor la hotarele devastate, căci împăratul, încrezîndu-se în legăturile de pace, îndreptase generalii și oștirea către alte războaie. Dar atunci a căzut o ploaie mare cu multă grindină, Dumnezeu nepermițîndu-le să înainteze mai mult. Grindina căzută a împiedicat mersul cailor, făcînd ca timp de douăzeci de zile ei să nu se poată

deplasa decît foarte puțin. Ofițerii, adunîndu-și armata și asediind din nou orașul cu nume împărătesc, s-au făcut pînă la urmă de ocară. Căci pe cînd regele Gororan asedia din toate părțile orașul înainte numit, punînd în bătaie multe mașini de asediu și ridicînd turnuri înalte împotriva zidurilor cetății, singur Eunomie, preasfințitul episcop al orașului, a rezistat, distrugîndu-le mașinile și zădărnicindu-le atacul. Și cu toate că generalii noștri, istoviți de luptele cu dușmanii nu îndrăzneau să mai reziste asediului, el singur luptînd a salvat orașul fără devastări. Pe cînd un bărbat din partea dușmanilor, insultînd cum se întîmplă de obicei și repetînd vorbele lui Rapsac și ale lui Senaherib, amenința că va da foc templului sfînt, acel preasfințit bărbat, nemaisuportînd nebunia aceluia, a poruncit ca o balistă să fie împinsă lîngă meterezul numit cu numele apostolului Toma. Și punînd în balistă o piatră foarte mare, a zis : În numele Celui defăimat întindeți arcul și aruncați piatra. Și piatra aruncată, lovindu-l în față pe blestematul defăimător, i-a sluțit chipul, i-a spart capul și i-a împrăștiat creierii pe pămînt. Cînd a aflat aceasta comandantul armatei, care amenința că va cuceri orașul, a tăcut și, prin forța lucrurilor declarîndu-se învins, de teamă a cerut pace. Astfel așadar Împăratul tuturor l-a ocrotit pe acest preacredincios împărat, care se mărturisea slujitor al lui Dumnezeu și la toate credincios. (Teodoret, V, 36).

CAPITOLUL XXIX

DESPRE SUCCESIUNEA EPISCOPALĂ

În vremea aceasta, lui Inochentie, minunat prelat al orașului Roma, i-a urmat Bonifaciu. Lui Bonifaciu i-a urmat Zosim, și lui Zosim, Celest [169]. La Ierusalim, după Ioan a luat conducerea Bisericii Prailie, iar la Antiohia, după sfințitul Alexandru a fost rînduit episcop al Bisericii Teodot, oglindă a castității, împodobit cu blîndețea și puritatea vieții. El a amestecat cohorta lui Apolinarie cu oile sfinte, rugîndu-le să se unească în același staul. Dar în același timp a pornit cu război contra Bisericilor din aceleași pricini Isdigerdis, regele perșilor. (Teodoret, V, 37).

---

169. Ordinea este următoarea : Zosim I (417—418), Bonifaciu I (418—422), Celestin I (422—432).

CAPITOLUL XXX

DESPRE VIRTUȚILE EPISCOPULUI ABDAS LA PERȘI

Abdas era un episcop înzestrat cu foarte multe virtuți. Acesta, folosindu-se de o mare rîvnă divină, a distrus pireele, ceea ce înseamnează focul lor, adică altarul Vestei. Căci păgînii numesc piree templele în care păzesc focul, socotind pe Dumnezeu foc. Regele, cînd a auzit de la magi acestea, l-a chemat pe Abdas. Și la început l-a învinovățit cu blîndețe, cerîndu-i să reconstruiască pireul distrus. El însă refuzînd și spunînd că nu va face aceasta niciodată, regele i-a răspuns că va dărîma și el toate bisericile. Sosind data fixată pentru aceasta, a luat măsuri mai întîi să fie ucis Abdas și după aceea să fie dărîmate bisericile. Eu nu socotesc că s-a făcut bine cu distrugerea Vestei. Căci nici Apostolul, cînd a venit la Atena și a văzut orașul plin de idoli, nu le-a distrus altarele, ci a procedat cu socoteală, învățîndu-i despre credința cea adevărată. Totuși, îl admir foarte mult că n-a voit să refacă templul distrus, ci a preferat să moară și socotesc că trebuie cinstit cu cele mai multe cununi. Căci a adora focul este tot una cu a-i construi templu. De aici luîndu-și așadar furtuna începutul, a aprins foarte aprig și sălbatic sufletele tinerilor evlavioși și treizeci de ani în șir a durat o groaznică răzmeriță mărită oarecum mai mult de alte furtuni. Perșii îi numesc magi pe cei care zeifică elementele naturii. Am arătat cu alt prilej legendele lor, dînd și răspunsuri potrivite la întrebările acestora. Astfel Gororan, fiul lui Isdigerdis, luînd conducerea imperiului după moartea tatălui său, a pornit cu război contra evlaviei creștine. A inventat împotriva creștinilor tot felul de pedepse și chinuri, pe care nu este cazul să le descriu acum. Unora le-au jupuit mîinile, altora spatele, altora capetele, începînd de la frunte, pînă ce i-au lăsat cu țeasta goală pînă la gît. Pe alții îi lăsau complet goi și-i acopereau pe la mijloc cu despicături de trestii, pe care le potriveau cu ascuțișul pe carnea trupului, pe care-l legau strîns cu sfori de jur împrejur, de la cap pînă la picioare. Apoi trăgeau cu putere trestiile, astfel încît, cînd acestea erau trase, ascuțișul lor le sfîșia carnea și supliciul acesta le pricinuia dureri nemaipomenite. Un alt chin consta în săparea unor gropi pe care le astupau bine în toate părțile și vîrau în ele pe atleții evlaviei, aruncînd peste ei mulțime de șoareci mari înfometați și legînd celor pedepsiți mîinile și picioarele, ca să nu poată alunga bestiile. Au mai născocit și alte chinuri și mai sălbatice, avînd ca învățător pe vrăjmașul adevărului. Dar n-au putut înfrînge virtutea atleților, care se întreceau să primească prin astfel de moarte darurile vieții veșnice. Voi aminti totuși de doi sau trei, ca să se vadă prin ei vitejia celorlalți. (Teodoret, V, 38).

CAPITOLUL XXXI

DESPRE HORMISDAS, PREA NOBILUL MĂRTURISITOR AL LUI HRISTOS LA PERȘI

Hormisdas era un mare nobil la perși, care avusese pe tatăl său prefect. Cînd regele a aflat că acesta este creștin, a cerut să-i fie adus și i-a poruncit să tăgăduiască pe Dumnezeu Mîntuitorul. Dar el a răspuns : Nu gîndești nici drept, nici folositor, împărate. Căci cel care este învățat să nege cu ușurință și să disprețuiască pe Dumnezeul tuturor, disprețuiește foarte ușor și pe împărat, care este el însuși o parte a naturii muritoare. Și dacă este demn de cel mai mare chin cel care disprețuiește sceptrul tău, împărate, merită să fie dat tuturor chinurilor cel ce neagă pe Creatorul a toate. Iar împăratul, care ar fi trebuit să-i admire înțelepciunea, l-a dezbrăcat pe bunul atlet de avere și de demnitate și i-a poruncit ca gol să tragă de căpăstru cămilele armatei. Și după ce au trecut mai multe zile, privind împăratul de sus, l-a văzut pe prea distinsul bărbat ars rău de soare și plin tot de praf. Amintindu-și de patria și de neamul de naștere al bărbatului, a poruncit să fie adus la el și să fie îmbrăcat bine, cu haine de in. Apoi, socotind că atîta suferință adunată și mila arătată față de el îl vor muia, a zis : Hai, acum liberează-te de acea încăpățînare și tăgăduiește-l pe fiul dulgherului. Dar el, plin de rîvnă pentru Dumnezeu, a rupt îmbrăcămintea și a aruncat-o, zicînd : Dacă-ți închipui că eu îmi lepăd credința în felul acesta, iată, ai, împreună cu impietatea, darul pe care-l stăpînești. Contemplîndu-i această vitejie, l-a aruncat gol din imperiul său. (Teodoret, V, 38).

CAPITOLUL XXXII

DESPRE SANES, MĂRTURISITOR LA PERȘI

Pe Sanes, stăpîn peste o mie de sclavi, fiindcă îi rezista și nu accepta să tăgăduiască pe Creatorul a toate, întrebîndu-l cine dintre sclavii lui este cel mai crud, i-a încredințat acelui sclav stăpînirea peste ceilalți sclavi și a cerut ca aceluia să-i slujească stăpînul însuși și soția lui, crezînd că prin aceasta va înfrînge pe luptătorul pentru adevăr. Dar s-a înșelat în speranța sa. Căci acela avea casa construită pe piatră. (Teodoret, V, 38).

CAPITOLUL XXXIII

DESPRE DIACONUL VENIAMIN DIN PERSIA ȘI DESPRE MARTIRIUL LUI

Prinzîndu-l și pe diaconul Veniamin, l-a vîrît la închisoare. Dar după trecere de doi ani, a sosit pe neașteptate un delegat roman pentru tratative în legătură cu alte interese. Și cînd a aflat acestea, a cerut regelui să fie eliberat diaconul. Regele însă a poruncit ca Veniamin să promită că nu va predica nici unuia dintre magi învățătura creștină și-l va lăsa liber. Delegatul a promis că Veniamin va respecta recomandarea regelui. Auzind ce i se cere, Veniamin a răspuns delegatului : Mi-e imposibil să nu dăruiesc și altora lumina pe care am primit-o eu însumi. Cît de vrednic de pedeapsă este cel care a ascuns talantul o arată istoria sfîntă a Evangheliilor. Regele, care încă nu știa nimic din acestea, a poruncit ca Veniamin să fie scos din lanțuri. Dar el nu înceta să predice. Și luîndu-i pe cei stăpîniți de întunericul ignoranței, îi punea imediat sub lumina adevărului. După ce a trecut un an, faptele lui au fost aduse la cunoștința regelui. Adus la el, i-a poruncit să tăgăduiască pe Dumnezeul adevărat pe care-L adora. Dar el l-a întrebat pe rege, zicînd : De ce cinste este vrednic cel care, părăsindu-și țara sa, se pune în slujba altei țări străine ? Și cînd regele a răspuns : Este vrednic de moarte și de cel mai crud supliciu, prea înțeleptul bărbat a zis : De ce așadar să nu sufere pe drept omul care, părăsind pe Creatorul și Făcătorul lumii, pe Cel ce dă viață și mîntuire, vrea să zeifice pe unul din slujitorii Lui și să-i acorde mai degrabă acestuia cultul datorat ? Înfuriat de aceste cuvinte, regele a poruncit să se ascută douăzeci de trestii și să i se înfigă sub unghiile degetelor de la mîini și de la picioare. Și fiindcă el privea în derîdere acest chin, regele a poruncit să i se aducă altă trestie ascuțită și să-l înțepe pe diacon în partea de unde începe obîrșia omenească. Trestia era mereu infiptă și trasă înapoi producînd dureri de nespus. După acest chin nelegiuit, a poruncit să se aducă o vargă groasă, plină de spini și să i se vîre în orificiul anal, pentru ca în acest chip prea viteazul luptător să-și dea duhul.

Multe altele de acest fel au fost născocite de alți nelegiuiți. Și totuși, nu e de mirare că Dumnezeul tuturor rabdă cu mărinimie ferocitatea și necredința acestora, cînd ne gîndim că înainte de imperiul marelui Constantin, împărații romani care au existat s-au năpustit cu furie asupra

slujitorilor adevărului. Diocleţian în ziua Patimilor mîntuitoare a distrus bisericile în tot imperiul roman. Dar după trecere de nouă ani ele au înflorit din nou, devenind şi mai mari şi mai frumoase. În schimb el, după nebunia impietăţii sale, s-a stins pentru totdeauna. Căci şi Domnul a prezis că vor fi astfel de războaie şi a predicat biruinţa Bisericii. Pe noi totuşi realitatea însăşi ne învaţă că ne sînt mai folositoare războaiele decît pacea : fiindcă pacea ne face slabi, moi şi timizi, pe cînd războiul ascute mintea şi ne îndeamnă să dispreţuim cele prezente ca trecătoare. Dar acestea le-am expus mai dezvoltat în altă lucrare. (Teodoret, V, 38).

CAPITOLUL XXXIV

DESPRE TEODOT, EPISCOP AL ANTIOHIEI, ŞI DESPRE TEODOR, EPISCOP AL MOPSUESTIEI

În acel timp, în care prea sfinţitul Teodot conducea Biserica din Antiohia, Teodor, episcop al Mopsuestiei şi învăţat al întregii Biserici, a ajuns la sfîrşitul vieţii după ce a luptat cu vitejie împotriva numeroasei cohorte de eretici. El şi-a însuşit învăţătura marelui Diodor. A fost tovarăş şi colaborator al prea sfinţitului Ioan. A primit deopotrivă cupele duhovniceşti ale lui Diodor, rămînînd în episcopat treizeci şi şase de ani, luptînd cu succes împotriva arienilor şi eunomienilor, nimicind capcanele tîlharului Apolinarie şi pregătind păşuni grase pentru oile lui Dumnezeu. Fratele său, Polihron, a condus Biserica din Apameia, împodobit fiind şi cu harul vorbirii oratorice şi cu strălucirea vieţii nepătate. (Teodoret, V, 39).

CAPITOLUL XXXV

DESPRE SFÎRŞITUL ÎMPĂRATULUI ARCADIE

Nu mult timp după moartea lui Ioan a murit şi împăratul Arcadie, bărbat blînd şi liniştit, socotit spre sfîrşitul vieţii venerabil pentru aceste însuşiri. În oraşul Constantinopol se găseşte o casă foarte mare, avînd numele de Caria, ceea ce însemnează nuc. Căci în vestibulul acelei case era un nuc, de care a fost spînzurat martirul Acachie. Din această cauză a fost clădită acolo alături şi o capelă pentru rugăciuni. Pe acel nuc voind să-l vadă Arcadie a venit la casa de rugăciuni, întor-

cîndu-se la palat după săvîrşirea rugăciunii. Cu această ocazie, toţi locuitorii din jurul casei de rugăciuni au alergat să-l vadă pe împărat. Unii au ieşit la porţi ca să vadă mai bine faţa împăratului şi suita, alţii urmau alaiul. Şi în timp ce toţi, cu copii, soţii şi slugi, ieşiseră din casă, deodată casa cea mare de care era lipită capela s-a prăbuşit. A urmat un mare strigăt de spaimă, dar şi de mirare că rugăciunea împăratului scăpase pe atîţia oameni de primejdia prăbuşirii care s-a produs. Arcadie, rămînîndu-i în vîrstă de opt ani fiul său Teodosie, despre care am istorisit mai multe, a murit în timpul consulatului lui Basus şi Filip (An. 408), în prima zi a lunii mai, în anul al doilea al Olimpiadei a două sute nouăzeci şi şaptea. El a domnit cu tatăl său Teodosie treisprezece ani, iar după moartea tatălui, paisprezece. A trăit treizeci şi unu de ani. (Socrate, VI, 21).

CARTEA A XI-A

CAPITOLUL I

CĂ IMPERIUL LUI TEODOSIE CEL TÎNĂR ÎL CONDUCEA PREFECTUL ANTEMIE

Cînd a murit împăratul Arcadie, fratele său Onorie conducea Apusul, iar provinciile orientale rămîneau sub puterea tînărului Teodosie care era de opt ani, în locul lui toate fiind sub conducerea prefectului Antemie. Acesta era nepot al lui Filip, care sub împăratul Constanțiu alungase pe episcopul Pavel din Biserică și introdusese în loc pe Macedonie. El a înconjurat orașul Constantinopol cu un mare zid. Era socotit bărbat foarte înțelept între oamenii acelui timp și chiar era, căci nu făcea nimic fără chibzuință, ci îndeplinea cu sfatul multora cele ce erau de făcut, încrezîndu-se mai ales în sofistul Troil. (Socrate, VII, 1).

CAPITOLUL II

DESPRE EPISCOPUL ATIC ȘI DESPRE CARACTERUL LUI

Cînd împăratul avea opt ani, episcopatul îl deținea, de trei ani, Atic, bărbat vestit și învățat, venerabil și înțelept. De aceea și Bisericile au avut o mare dezvoltare sub conducerea lui. Nu era generos numai cu oamenii de aceeași credință cu el, ci și față de eretici își arăta înțelepciunea lui minunată, nevrînd să-i asuprească. Iar cînd a încercat să-i desființeze ca eretici, căuta de asemenea să fie blînd. În timpul acesta nu neglija vorbirea frumoasă. Se ostenea cu cititul celor vechi, cu care pierdea nopți întregi. De aceea nu-l impresionau lecturile filosofice sau sofistice, în convorbiri era plăcut, cu cei triști era trist și, pe scurt, potrivit Apostolului, «*tuturor toate s-a făcut*» *(I Cor. 9, 22)*. Mai întîi, cînd era preot scria cărți și, meditîndu-le, le citea în fața bisericii, apoi, împerechind curajul cu munca, arăta ochilor care-l citeau o învățătură lăudabilă. Totuși predicile lui nu erau în așa fel încît să fie scrise de către auditori. Voi povesti cele ce sînt demne de amintit din cîte s-au întîmplat în timpul lui. (Socrate, VII, 2).

CAPITOLUL III

DESPRE TEODOSIE, EPISCOPUL SINADEI ; CUM S-AU CONVERTIT ACOLO MACEDONIENII

În orașul Sinada din Frigia Pacatiană era episcop un oarecare Teodosie, care îi urmărea pe macedonieni, fiindcă acolo erau mai mulți eretici. Și îi alunga cu mare cruzime nu numai din oraș, dar chiar de pe ogoare, cu toate că Biserica ortodocșilor nu obișnuia să facă persecuții. El însă făcea aceasta nu din zel pentru dreapta credință, ci din dragoste de bani. Înarma împotriva lor pe toți, atît pe clerici, cît și pe judecătorii din provincie, hărțuind mai ales pe Agapit, episcopul lor. Și fiindcă i se părea că judecătorii provinciei nu sînt de ajuns pentru a pricinui chinuri, a plecat la Constantinopol, ca să obțină sprijinul prefecților. Iar cînd Teodosie pentru astfel de fapte a fost depus, Agapit, episcopul macedonienilor, și-a ameliorat situația. Înțelegîndu-se cu tot clerul și chemînd tot poporul de sub episcopatul lui, i-a convins să accepte dogma consubstanțialității. Apoi, cu o foarte mare mulțime și mai degrabă, ca să spun așa, cu tot orașul, a venit la biserica ortodocșilor și rugîndu-se a obținut scaunul în care prezida de obicei Teodosie. A strîns poporul, i-a explicat învățătura despre consubstanțialitate și a căpătat conducerea Bisericii din Sinada. Dar nu după mult timp s-a întors Teodosie cu ajutor de la prefecți și, neștiind ce se întîmplase între timp, a venit repede la biserică. De aci fiind însă izgonit de toți, s-a întors iar la Constantinopol și a raportat episcopului Atic cele ce se petrecuseră împotriva lui, cum a fost alungat fără nici un ordin superior din episcopat. Atic însă, știind că sînt în folosul Bisericii cele întîmplate, mai întîi, l-a consolat cu vorba pe Teodosie, spunîndu-i să aibă răbdare, și doar apoi, punînd folosul general mai presus de interesele personale, a scris lui Agapit să țină mai departe episcopatul și să nu se gîndească deloc la dușmăniile lui Teodosie. (Socrate, VII, 3).

CAPITOLUL IV

CUM UN IUDEU PARALITIC A FOST VINDECAT PRIN BOTEZ

Iată unul din lucrurile folositoare care s-au petrecut în Biserică în timpul lui Atic. Căci în acest timp n-au lipsit însănătoșirile minunate. Un iudeu oarecare, fiind paralitic, zăcea de mai mulți ani în pat. Și fiindcă nici îngrijirea medicală, nici rugăciunile iudeilor nu-i aduseseră vreo ameliorare, în cele din urmă a recurs la harul botezului creștin, încredințîndu-se acestui singur leac al adevărului. Cazul a fost comu-

nicat îndată episcopului Atic, care l-a făcut pe bolnav catehumen și, promițîndu-i speranța lui Hristos, a dat dispoziție să-l ducă cu patul la botez. Iudeul paralitic, punîndu-și nădejdea în credința cea adevărată, cînd a fost scos din apa botezului, pe neașteptate s-a făcut sănătos, dispărîndu-i paralizia. Această vindecare a săvîrșit-o puterea lui Hristos în timpurile noastre. Datorită acestei minuni mulți păgîni au devenit credincioși și s-au botezat. Doar pe iudei, care cer semne, acest semn totuși nu i-a adus la credință. Astfel de fapte s-au petrecut la creștini, pe care mulți le-au socotit neînsemnate și au rămas în înapoierea lor. Dar după atît de multe minuni, nu numai iudeii dădeau înapoi, ci și adepții lor s-au convins că fapte ca acestea nu sînt fără înțeles adînc. (Socrate, VII, 4).

CAPITOLUL V

DESPRE EREZIARHUL SABATIE ȘI DESPRE ADEPȚII LUI

Sabatie, despre care am făcut mențiune mai înainte, dorea episcopatul, nevoind să mai rămînă în rîndurile preoților. Și în același timp s-a retras din Biserica novațienilor, avînd ocazia să facă aceasta la Paștele iudaic. Strîngea oameni împotriva episcopului său Sisinie, în locul numit Xerolof (ce însemnează colină aridă) al orașului, în piața lui Arcadie. Acolo a săvîrșit un lucru foarte primejdios. Căci într-o zi de sărbătoare, la citirea evangheliei, unde este scris *(Marcu 14, 1): «Căci erau Paștile iudeilor»*, a găsit de cuviință să adauge cuvinte care n-au fost niciodată nici scrise, nici auzite, adică : *Blestemat să fie cel care va sărbători Paștile în afara azimei.* Aceste cuvinte au fost auzite de popor și amăgiți de ele cei simpli dintre laicii novațieni au venit la el. Răul acesta n-a rămas însă nerăzbunat, ci falsitatea lui pînă la sfîrșit s-a întors în ceva foarte rău. Căci după puțin timp, la o sărbătoare cînd mulți se adunaseră ca să participe la slujba priveghiului după obicei, deodată o frică diabolică a pătruns în ei, răspîndindu-se zvonul că vine episcopul lor, Sisinie, cu o foarte mare mulțime. S-a făcut dezordine și fiind noapte, iar ei găsindu-se într-un loc strîmt, s-au călcat în picioare unii pe alții, astfel încît peste șaptezeci de oameni au murit. Acest fapt i-a îndepărtat pe cei mai mulți de la secta sabațienilor, dar unii au rămas în rusticitatea lor. (Socrate, VII, 5).

CAPITOLUL VI

DESPRE MOARTEA EPISCOPULUI ARIAN DOROTEI, DESPRE HIROTONIREA LUI BARBA ȘI DESPRE CELE ÎNTÎMPLATE ÎN TIMPUL LUI

În vremea aceea Dorotei, episcopul arienilor, care fusese transferat de la Antiohia la Constantinopol, a încetat din viață în vîrstă de o sută nouăsprezece ani, sub consulatul al șaptelea al lui Onorie și al doilea al lui Teodosie (An. 407), în ziua a șasea a lunii noiembrie. După el a fost numit episcop al superstiției ariene Barba. Sub acest Barba credința ariană a înflorit prin doi preoți foarte temeinic pregătiți, dintre care unul se numea Timotei, iar celălalt George. George era un erudit în domeniul culturii grecești, iar Timotei era aplecat spre literatura sacră. George avea întotdeauna în mînă pe Aristotel și pe Platon, iar Timotei pe Origen, dar acesta vorbea și limba ebraică. Timotei aparținuse ereziei psaptirienilor, iar George a fost făcut de Barba preot. Pe Timotei l-am văzut eu însumi și mi-am dat seama cît era de pregătit să răspundă la întrebări, lămurind prin discuții cele mai obscure chestiuni care se ivesc în cele divine și chemînd în toate ca mărturie de referință știința lui Origen. Mie mi se pare totuși de mirare cum au rămas în legea arienilor astfel de bărbați, dintre care unul avea întotdeauna în mîini pe Platon, iar celălalt recurgea mereu la autoritatea lui Origen. În timp ce Platon nicăieri nu afirmă că a perceput începutul existenței, cauza a doua, sau a treia, cum spune el însuși de obicei, Origen pretutindeni mărturisește că Fiul există din veșnicie cu Tatăl. Cu toate că ei au rămas la părerile lor, au ridicat totuși credința ariană pe nesimțite la un nivel superior. Căci prin învățăturile lor proprii au spulberat multe blasfemii ale lui Arie. (Socrate, VII, 6).

CAPITOLUL VII

DESPRE HIROTONIREA LUI CHIRIL DIN ALEXANDRIA CA EPISCOP

Încetînd din viață Teofil din cauza paraliziei în timpul celui de-al nouălea consulat al lui Onorie și al cincilea al lui Teodosie (An 412), după o luptă surdă între Timotei și Chiril pentru episcopat, în a treia zi după moartea lui Teofil a fost numit episcop Chiril. Acesta de la începutul episcopatului închizînd bisericile novațienilor le-a luat în primire toate vasele sfinte și pe Teopomp, episcopul lor, l-a jefuit de tot ce avea. (Socrate, VII, 7).

CAPITOLUL VIII

CUM S-A ÎNTINS CREŞTINĂTATEA LA PERŞI PRIN EPISCOPUL MARUTAS

În acel timp, la perşi creştinătatea a căpătat întindere. Căci între romani şi perşi se trimit întotdeauna delegaţii pentru felurite pricini. Atunci întîmplarea a făcut ca episcopul mesopotamian Marutas, despre care am amintit mai înainte, să fie trimis de împăratul roman la regele perşilor. Acesta, găsind mult respect la Marutas, îl cinstea în chip deosebit şi-l privea ca pe un om dumnezeiesc. Acest fapt îi rodea pe magi, care se temeau ca nu cumva regele să devină creştin. Căci odată, pe cînd suferea de mari dureri de cap şi alţii nu puteau să-l vindece, Marutas prin rugăciuni l-a făcut sănătos. Din această pricină magii au pus la cale o înşelăciune. Şi fiindcă perşii adoră focul şi regele obişnuia să se închine într-o casă în faţa unui foc care ardea veşnic, magii, ascunzînd un om sub podea, l-au pus ca în timpul cînd împăratul se închina ca de obicei, să spună tare : Daţi-l afară pe rege, căci e un nelegiuit, fiindcă-l venerează pe preotul creştinilor. Auzind acestea Isdigerdis, regele perşilor, deşi îl respecta pe Marutas, totuşi se gîndea să-l îndepărteze. Dar Marutas, om cu adevărat credincios în Dumnezeu, tot prin rugăciuni a aflat înşelăciunea înfăptuită de magi şi, venind la rege, i-a spus : Nu te lăsa păcălit, rege. Intră unde e focul şi cînd vei auzi voce, porunceşte să se cerceteze dedesubt şi vei afla înşelăciunea. Căci focul nu vorbeşte, ci oamenii ştiu să înfăptuiască astfel de şiretlicuri. La aceste cuvinte, regele perşilor a rămas descumpănit. Intrînd iarăşi în camera în care era păzit focul nestins, cînd a auzit vocea, a poruncit să se caute dedesubt. Şi pe dată a fost găsit cel ce rostea vorbe crezute divine. Regele mîniat a dat ordin ca numărul magilor să fie decimat şi i-a spus lui Marutas să clădească biserici unde doreşte. În felul acesta a căpătat creştinătatea dezvoltare la perşi. Apoi Marutas s-a întors de la perşi la Constantinopol. Şi nu după mult timp a fost trimis înapoi. Dar magii unelteau ca regele să nu-l mai primească. Producînd un miros infect pe unde obişnuia să treacă regele, au căutat să dea vina pe creştini. Dar regele, bănuindu-i de acum pe magi, a pus să se cerceteze de aproape şi a aflat că tot magii au săvîrşit şi isprava aceasta. De aceea pe cei mai mulţi dintre ei i-a pus la chinuri. Lui Marutas i-a acordat şi mai

mare cinste, pe romani i-a îndrăgit și a respectat pacea cu ei. Ba mai mult, aproape că a devenit creștin, cînd s-a săvîrșit o altă minune prin Marutas și Ablate, episcopul perșilor. Căci amîndoi prin rugăciuni și post au alungat un duh rău care-l chinuia pe fiul regelui. Dar după acestea Isdigerdis a murit înainte de a se face creștin și la conducerea imperiului a urmat fiul său. În timpul acestuia legăturile de pace între perși și romani au fost respectate. (Socrate, VII, 8).

CAPITOLUL IX

CUM A DEVASTAT ALARIC ITALIA

În același timp Inochentie I al Romei a început să persecute pe novațieni și le-a luat multe biserici, timp în care Roma a fost prădată de barbari. Căci un barbar, Alaric, intrînd în slujba romanilor și a împăratului Teodosie, a făcut servicii împotriva tiranului Eugenie și a fost de aceea onorat cu demnități romane. Nesuportîndu-și fericirea, n-a ales să comande, ci plecînd din orașul Constantinopol s-a îndreptat spre părțile Occidentului. Cînd a ajuns în Iliric a răsturnat totul și trecînd în Tesalia, într-o ciocnire avută lîngă fluviul Pin, la Nicopole, în Epir, tesalienii i-au ucis aproape trei mii din oamenii lui. Iar după ce au distrus tot ce au întîlnit în cale, au venit din nou la Roma. Devastînd-o au pus pe foc cele mai multe din minunățiile ei, au jefuit tezaurul și pe mulți din ordinul senatorial i-au supus la diferite suplicii. Ca să-și bată joc de organizarea de stat romană, au pus împărat pe un oarecare Atal, pe care într-o zi l-au făcut să se comporte ca un împărat, iar a doua zi să slujească în chip de servitor. În toiul unor astfel de fapte, Alaric a fost nevoit s-o ia la fugă, fiindcă a venit zvonul că împăratul Teodosie a trimis o armată împotriva lui. Zvonul nu era fals, fiindcă armata într-adevăr venea. Se spune că pe cînd Alaric mărșăluia spre Roma, un bărbat venerabil, cu ținută de monah, l-ar fi sfătuit să nu facă atîtea răutăți, să nu se bucure de atîta sînge și moarte, dar că el ar fi răspuns : Nu de voie mă duc la Roma, ci pentru că mă silește cineva, stăruind pe lîngă mine și zicînd : Du-te și distruge Roma. Dar am spus destule și despre aceasta. (Socrate, VII, 9).

CAPITOLUL X

DESPRE EPISCOPUL ROMAN CELESTIN, URMĂRIT DE NOVAŢIENI, ŞI DESPRE SABATIE

Între acestea a fost numit episcop la Roma Celestin, care a confiscat bisericile novaţienilor şi l-a silit pe episcopul lor, Rusticul, să celebreze slujbele pe ascuns. Căci pînă în acel timp novaţienii aveau foarte multe biserici. Dar constantinopolitanii n-au tolerat astfel de măsuri ; ci, fiindcă-i preţuiau, le-au permis să-şi facă slujbele în oraş. După moartea lui Sisinie, episcopul novaţienilor, au căutat să-l aducă la episcopat pe Hrisant, care era cinstit cu multe demnităţi romane, dar el a fugit. Sabatie, crezînd că a venit timpul potrivit pentru el să ajungă la episcopat, a făcut pe cîţiva oameni de rînd să-i dea mîna, nepunînd preţ pe jurămîntul pe care-l depusese. Fiindcă poporul dispreţuia purtările acestuia, era căutat pretutindeni Hrisant. L-au găsit în Bitinia şi l-au silit să se urce, fără voia sa, în scaunul episcopal. Acesta nu primea de la biserică decît cîte două pîini Duminica. (Socrate, VII, 11 şi 12).

CAPITOLUL XI

DESPRE RĂZVRĂTIREA ŞI OMORURILE CREŞTINILOR PRICINUITE DIN CAUZA IUDEILOR LA ALEXANDRIA

În acest timp iudeii au fost expulzaţi din Alexandria pentru pricini precum urmează. Poporul alexandrin mai mult decît alte neamuri este pus pe scandal ; dacă a găsit ocazia, săvîrşeşte fapte foarte rele. Se întîmpla atunci ca între unii şi alţii să fie lupte nu pentru cauze serioase, ci pentru pasiunea faţă de pantomime : fiindcă acela care juca în ziua sabatului avea ca spectator aproape tot poporul iudeilor. Atunci nu-şi ocupau timpul liber cu ascultarea legii, ci cu teatrul, ziua aceea devenind prilej de ciocnire între părţi. Şi cu toate că această stare a fost corectată într-o măsură oarecare de către prefectul Alexandriei, iudeii au rămas mai departe inamici ai părţii celeilalte. Şi cum erau întotdeauna împotriva creştinilor, luptau şi mai mult împotriva pantomimelor acestora. Într-o zi Orest, prefectul Alexandriei, celebra în teatru o festivitate numită Politia, unde erau de faţă şi unii dintre simpatizanţii lui Chiril, care voiau să respecte dispoziţiile prefectului. Între aceştia, era şi un oarecare cu numele Gerax, învăţător de şcoală primară, auditor fervent al lui Chiril şi obişnuit să stîrnească aplauze la expunerile lui. Mulţimea iudeilor, cînd a văzut în teatru pe acest Gerax,

striga împotriva lui, că n-a venit pentru altceva decît ca să ațîțe în teatru dezbinări între popoare. Orest, avînd mai dinainte antipatie față de trufia lui Chiril, a lăsat ca Gerax să fie luat în primire de public și bătut în teatru. Aflînd aceasta Chiril, i-a convocat pe mai marii iudeilor și cu toată cuviința i-a sfătuit să nu mai provoace violențe împotriva creștinilor. Dar mulțimea iudeilor, neținiînd seamă de aceasta, a pricinuit și mai mari dezordini împotriva creștinilor. Dîndu-și consemn să aibă toți în deget un inel cu frunză de finic, în felul acesta au luptat contra creștinilor : au pus pe unii dintr-ai lor într-o noapte să alerge prin toate părțile orașului și să strige că arde biserica din Alexandria. Din pricina aceasta se strîngeau în fugă creștinii să stingă flăcările incendiului, pe care-l credeau adevărat. Iar iudeii îi omorau recunoscîndu-se între ei după inel și crutîndu-i pe ai lor. Cînd s-a făcut ziuă, nu s-au putut ascunde faptele. Zguduit de această mîrșăvie, Chiril, cu o mare mulțime, a atacat sinagogile iudeilor, a expulzat pe iudei din oraș și a poruncit să li se jefuiască avutul. Astfel iudeii, care din timpul lui Alexandru Macedon locuiau în acel oraș, au fost expulzați goi și împrăștiați prin diferite locuri. Iar Adamantie, cunoscător în ale medicinii, venind la Constantinopol și promițînd că se va face creștin, după aceea s-a întors în Alexandria. Orest se întrista foarte mult căci vedea că orașul, altădată populat, s-a rărit pe neașteptate de locuitori. De aceea a raportat împăratului ce s-a întîmplat. Dar și Chiril nu a tăinuit crimele iudeilor și a cerut în numele poporului atitudine prietenească din partea lui Orest. Și fiindcă Orest respingea cuvintele de prietenie, Chiril i-a arătat Evangheliile. Dar nici așa inima lui nu s-a înmuiat și alte violențe s-au produs. Cîțiva din monahii de pe muntele Nitria, la început simpatizanți ai lui Teofil, pentru că acesta se înarmase pe nedrept împotriva lui Dioscur, au început să lupte pentru Chiril. Aproape cinci sute de monahi, părăsindu-și mînăstirile și venind în oraș, l-au întîmpinat pe prefectul care trecea în faeton și au început să-i strige că e păgîn și jertfitor la idoli. El, socotind că ei fac aceasta trimiși de Chiril, a început să strige : Sînt creștin, botezat de Atic la Constantinopol. Ei însă nu i-au luat în seamă aceste cuvinte și unul dintre ei, pe nume Amonie, a aruncat cu o piatră în capul prefectului. Acesta îndată s-a umplut de sînge și ceilalți slujbași ai lui retrăgîndu-se ca să nu fie loviți cu pietre, el a rămas singur, cu puțini. Între timp poporul a alergat în favoarea prefectului să-l răzbune. Amonie a fost arestat și bătut cu biciul pînă a fost lăsat mort. Nu după mult timp aceste fapte au fost

anunțate împăratului. Chiril a luat corpul lui Amonie și l-a îngropat într-o biserică, punîndu-i alt nume, ca să se creadă că a murit pentru Hristos, și nu din proprie vină. Dar cei ce știau că și-a luat plata pentru crima lui, îl învinovățeau foarte mult pe Chiril. Dușmănia între Chiril și Orest însă nu s-a încheiat aici, căci după acestea s-au întîmplat altele. (Socrate, VII, 13 și 14).

CAPITOLUL XII

DESPRE FILOSOAFA HIPATIA, CUM A FOST UCISĂ ÎN ALEXANDRIA

Era în Alexandria o femeie pe nume Hipatia, fiică a filosofului Teon, atît de erudită, încît întrecea pe filosofii acelui timp, în școala platonică înființată de Plotin devenind ea succesoarea acestuia, prin cursurile de filosofie pe care le ținea. De aceea toți veneau la ea, pentru încrederea pe care o aveau în cunoștințele ei. Se ducea și la judecători fără nici o sfială, alături de bărbații care o respectau pentru neprihana ei. Dar împotriva acestei femei s-a aprins ura. Fiindcă se ducea adesea la Orest, oamenii Bisericii s-au pornit împotriva ei, bănuind-o că l-ar opri de la raporturi prietenești cu episcopul. Împinși de aprigă fervoare urmăritorii, în fruntea cărora era un citeț numit Petru, au oprit-o pe cînd se întorcea și dînd-o jos din vehicol, au dus-o cu sila pînă la biserica numită a lui Cezar, au dezbrăcat-o și au ucis-o cu pietre. Apoi i-au sfîșiat trupul și i l-au ars în locul care se numește Cinar. Această faptă a adus mare necaz lui Chiril și Bisericii Alexandriei, căci omorurile și crimele sînt străine creștinilor. S-au petrecut acestea în al patrulea an al episcopatului lui Chiril, al zecelea consulat al lui Onorie și al șaselea al lui Teodosie (An. 415) în luna martie, în păresimi. (Socrate, VII, 15).

CAPITOLUL XIII

CUM AU FOST PEDEPSIȚI IUDEII PENTRU O CRIMĂ A LOR

După cîtva timp iudeii, acționînd iarăși nepermis împotriva creștinilor, au fost pedepsiți în locul numit Mestar, care se găsește între Chalcis [170] și Antiohia Siriei. Acolo iudeii, făcînd o petrecere veselă ca de obicei, s-au îmbătat și au început să-și bată joc de creștini, luînd în derîdere crucea și pe cei ce-și pun nădejdea în Cel răstignit pe ea. Prinzînd un copil creștin, l-au legat și l-au spînzurat pe o cruce. Mai întîi

170. Chalcis era capitala Eubeii, insulă în Marea Egee.

își băteau joc și rîdeau de el, dar după aceea, apucați de furii, l-au lovit pînă l-au omorît. Acest caz a iscat o mare urgie între ei și creștini. Iar cînd a aflat împăratul, a dat ordin să se cerceteze cum s-au petrecut faptele și să fie pedepsiți cei vinovați. Astfel au primit o dreaptă răsplată a sălbăticiei lor. (Socrate, VII, 16).

CAPITOLUL XIV

DESPRE UN IUDEU CARE, FIINDCĂ SE BOTEZA DES A RĂMAS FĂRĂ APĂ ÎN CRISTELNIȚĂ

În vremea aceea un oarecare iudeu înșelător, făcînd pe creștinul se boteza mereu și prin procedeul acesta strîngea bani. După ce a păcălit astfel multe comunități eretice ale arienilor și macedonienilor, în cele din urmă a venit la Biserica ortodocșilor. Fiindcă s-a nimerit să fie timpul unui post care ținea multe zile, el a început să dea semne de nerăbdare, ca și cum voia să primească botezul dintr-o mare dorință de a deveni creștin. I s-a pregătit așadar botezul și veșmîntul potrivit pentru aceasta. A fost umplută cristelnița și a fost dus iudeul să fie botezat. Dar atunci puterea dumnezeiască nevăzută a făcut să dispară apa. Cei prezenți, negîndindu-se la puterea lui Dumnezeu, au crezut că apa s-a scurs prin vreo spărtură a cristelniței și, după ce s-au asigurat că n-o să mai curgă apa, au umplut din nou cristelnița. Dar cînd a fost introdus din nou iudeul, apa iar a dispărut. Atunci preotul a zis : Ce rău ai făcut, omule ? Oare ai primit cumva botezul mai înainte fără să știi ? Pe cînd se adunau mulți oameni să vadă ce se petrece acolo, un iudeu, care fusese botezat împreună cu el de către episcopul Atic, l-a recunoscut și în felul acesta a fost aflată de toți înșelătoria. (Socrate, VII, 17).

CAPITOLUL XV

CUM BARABAN, REGELE PERȘILOR, CARE PERSECUTA PE CREȘTINI, A FOST ÎNVINS DE ROMANI

Între timp Isdigerdis, regele perșilor, a încetat din viață și i-a urmat fiul său Baraban. Acesta, instigat de magi, tortura cu cruzime pe creștini, ceea ce a făcut ca aceștia să fugă la romani și să le ceară ajutor. Episcopul Atic i-a primit cu bunăvoință și, promițîndu-le că în măsura posibilului îi va sprijini, a comunicat această situație împăratului Teodosie. Chiar în timpul acela apăruse și o altă cauză care-i ațîța pe romani împotriva perșilor : anume că perșii nu voiau să-i dea înapoi pe

căutătorii de aur pe care-i primiseră de la romani printr-un acord de plată, și că le-au răpit cu forța mărfurile negustorilor romani. La acea nemulțumire s-a adăugat cea a creștinilor fugiți la romani. De aceea, cînd regele perșilor a trimis delegați să ceară pe cei fugiți, romanii n-au voit să-i dea înapoi și le-au promis celor fugiți nu numai că le vor acorda libertatea, dar și că pentru creștinătatea lor le vor împlini cu plăcere toate dorințele, hotărîți mai degrabă să ajungă la război decît să predea pe creștini unei morți sigure. Astfel legăturile de pace au fost rupte și a avut loc un război crîncen, despre care nu e fără rost să spun cîteva cuvinte. Împăratul roman a trimis o armată în fruntea căreia l-a numit pe generalul Ardabur. Acesta, trecînd prin Armenia și ajungînd în ținuturile Persiei, a devastat cumplit provincia Azazena, în care a sosit cu mare armată Narses, general al regelui parților. În lupta care s-a dat, el a fost învins. Din această cauză s-a gîndit să invadeze prin Mesopotamia provincia romanilor, care se găsea fără pază, și-n acest mod să-i pedepsească pe romani. Dar planul lui Narses nu s-a putut să nu-l afle generalul roman, care a părăduit repede regiunea Azazena și a venit el însuși în Mesopotamia. De aceea Narses, deși avea multă armată, n-a putut să intre pe teritoriul roman. Și venind la cetatea Nisibi de la hotarele perșilor, a cerut lui Ardabur să fixeze data și locul luptei. Dar acesta a răspuns celor veniți : Spuneți lui Narses că generalii romani nu vor lupta cînd va voi el. Dimpotrivă, împăratul și-a hotărît armata cu nădejdea numai în Dumnezeu. Rugîndu-se cu credință lui Dumnezeu, de îndată a căpătat ajutor, cum se și vede acum. În timp ce la Constantinopol se petrecea o mare frămîntare sufletească în legătură cu soarta războiului, îngerii lui Dumnezeu au arătat luptătorilor drumul spre Constantinopol prin Bitinia, poruncindu-le să aibă încredere, să se roage și să creadă în Dumnezeu, fiindcă victoria va fi de partea romanilor, care spun că sînt conduși de Dumnezeu în război. Aceste cuvinte au încurajat nu numai cetatea, ci și pe soldați. Și după ce războiul s-a mutat din Armenia în Mesopotamia, romanii au asediat cu toată puterea pe perși la Nisibi, făcînd turnuri de lemn împotriva lor, ducîndu-le la ziduri și ucigînd pe cei mai mulți din cei ce luptau de pe ziduri contra lor.

Regele perșilor Baraban, auzind că regiunea Azazena a fost devastată de ei și că ostașii închiși în Nisibi sînt asediați, s-a pregătit să plece el însuși cu o mare armată. Înfricoșat de vitejia romanilor a cerut ajutor saracenilor. Regele acestora era pe atunci Alamundar, bărbat viteaz și mare luptător care, fiindcă avea multe mii de luptători saraceni, promitea regelui perșilor victoria, asigurîndu-l că-i va preda și Antiohia Siriei. Dar nu s-a întîmplat cum socotea el. Căci Dumnezeu a insuflat tuturor saracenilor o frică inexplicabilă socotind că romanii le vor re-

zista. Intrînd în panică și neavînd încotro să fugă, se aruncau înarmați în fluviul Eufrat, unde s-au înecat și au fost scoși din luptă mai mult de o sută de mii de oameni. Astfel petrecîndu-se acestea, cei care dădeau asediul la Nisibi, cînd au auzit că regele perșilor aduce foarte mulți elefanți, cuprinși de groază au dat foc tuturor mașinilor de asediu și s-au întors în rîndurile lor. Dar, cînd au început ciocnirile, și cum a ucis Arcobind, un alt general roman, pe viteazul monomah al perșilor, sau a omorît Ardabur șapte comandanți foarte viteji ai perșilor, după ce-i luase prizonieri printr-o cursă, sau cum Biatian, un alt general roman, a nimicit pe ceilalți saraceni, trebuie să trec peste toate acestea, ca să nu par că m-am depărtat prea mult de la relatarea pe care mi-am propus-o. (Socrate, VII, 18).

Atunci s-au anunțat repede împăratului Teodosie cele ce se petreceau. Nu preget să spun cum afla el iute toate acestea. A găsit pe un bărbat cu o constituție corporală foarte puternică, pe nume Paladie, care mîna cu atîta viteză caii de poștă, încît în trei zile ajungea la hotarele dintre romani și perși și iarăși se întorcea cu aceeași viteză la Constantinopol. El trecea foarte repede și peste alte hotare ale imperiului roman. Despre acesta cineva foarte priceput la vorbă astfel zice : Bărbatul ăsta, oricît de întins este statul roman, cu rapiditatea lui îl arată foarte îngust. Pe el chiar regele perșilor l-a admirat adesea. (Socrate, VII, 19).

Așadar împăratul roman, deși vedea bine că victoria i-a venit de la Dumnezeu, nu s-a codit să ceară pace și a trimis pe Elion, un bărbat înțelept și cinstit, să vorbească despre pace cu perșii. Acesta, cînd a ajuns în Mesopotamia, unde erau tranșeele romane, a trimis pentru tratative de pace pe un oarecare legatar Ardabur. Acesta, ajungînd la regele perșilor, a spus că n-a fost trimis de împărat, ci de generali, că acest război, susținea el, n-a fost adus la cunoștința principelui, fiindcă n-a fost cazul. Persanul era pregătit să primească propunerile consilierului, fiindcă armata îi murea de foame. Venind Numărul de Nemuritori (numiți așa fiindcă este numărul celor zece mii de bărbați foarte viteji), au zis că nu trebuie făcută pacea cu romanii, înainte de a năvăli peste cei ce n-au pază. Cu aceste cuvinte regele a fost convins să suspende tratativele de pace. A închis îndată pe consilier, l-a pus sub pază și a trimis Numărul de Nemuritori să dea lupta contra romanilor. Ajungînd pe front, s-au împărțit în două linii de luptă, avîndu-i pe romani la mijloc. Romanii, cînd au văzut o linie de luptă a perșilor, se preparau s-o atace, fără să vadă pe cealaltă, care a sosit la luptă puțin mai tîrziu. Dar cînd încleștarea era în toi, providența lui Dumnezeu a făcut

să apară de pe o colină o altă armată romană, sub conducerea lui Procopie. Acesta, văzîndu-şi tovarăşii în primejdie, a atacat pe perşi din spate. Cei care atacaseră la început pe romani, închişi la mijloc, într-o clipă au fost măcelăriţi. După aceasta romanii au atacat unităţile de rezervă şi le-au trecut prin sabie. Aşadar cei ce erau numiţi Nemuritori s-a văzut că toţi erau muritori, Hristos pedepsind neamul perşilor pentru că uciseseră foarte mulţi ucenici ai Lui. Regele perşilor, deşi îşi dădea seama de cauza nenorocirii, se prefăcea că nu ştie ce s-a întîmplat. A primit delegaţia, spunînd consilierului roman : Primesc pacea nu fiindcă mă recunosc învins, ci din consideraţie pentru tine, fiindcă te cunosc un înţelept al tuturor romanilor. În felul acesta a încetat războiul contra creştinilor, izbucnit din regiunea parţilor. Faptele s-au petrecut în al treisprezecelea consulat al lui Onorie şi al zecelea al lui Teodosie (An. 422). (Socrate, VII, 20).

CAPITOLUL XVI

CUM A RĂSCUMPĂRAT ACACHIE, EPISCOPUL AMIDEI, PE PRIZONIERII PERŞI DE LA SOLDAŢII ROMANI, VÎNZÎND VASELE BISERICEŞTI ŞI CUM I-A TRIMIS ACASĂ DÎNDU-LE ŞI BANI DE CHELTUIALĂ

În acest război pe Acachie, episcopul Amidei, l-a făcut strălucit o faptă foarte bună. Fiindcă soldaţii romani nu voiau în nici un chip să dea înapoi regelui pe prizonierii perşi după devastarea regiunii Azazena, iar prizonierii, în număr de aproape şapte mii, se prăpădeau de foame, faptul acesta îndurera foarte mult pe regele perşilor. Atunci Acachie a convocat clericii din eparhia lui şi le-a vorbit astfel : Fraţilor, Dumnezeul nostru nu are nevoie de discuri şi de cupe ; fiindcă nici nu mănîncă, nici nu bea. Întrucît biserica noastră are multe vase de aur şi de argint din darurile creştinilor, se cuvine să eliberăm cu preţul lor armata de prizonieri şi să dăm hrană celor înfometaţi. Acestea şi altele ca acestea spunînd, a strîns vasele şi cu preţul lor soldaţii romani i-au liberat pe prizonieri. Mai întîi întremaţi cu hrană, prizonierii au fost apoi trimişi la regele lor, dîndu-li-se şi bani de cheltuială. Această faptă minunată a lui Acachie l-a uimit şi mai mult pe regele perşilor, fiindcă romanii au învins şi prin război şi prin binefacere. Se spune că regele perşilor şi-a exprimat chiar dorinţa să-l vadă pe Acachie ; dar n-a îngăduit aceasta împăratul Teodosie. (Socrate, VII, 21).

CAPITOLUL XVII

DESPRE EUDOXIA, SOȚIA LUI TEODOSIE, ȘI DESPRE LAUDELE ADUSE LUI TEODOSIE ÎNSUȘI

După victoria repurtată cu ajutorul lui Dumnezeu, cei mai mulți dintre romani, pricepuți în cuvinte elogioase, adresau în scris laude împăratului. Soția lui a scris multe poeme în metru eroic. Căci era talentată, fiică a profesorului atenian de filosofie Leontie, cu o vastă cultură datorită tatălui său. Înainte de căsătoria cu împăratul a creștinat-o episcopul Atic și la botez i-a schimbat numele, făcînd să se cheme Eudoxia, în loc de Atena, cum se numea înainte. Așadar mulți voind să devină cunoscuți, precum am spus, sau să-și arate talentul, au scris apologii imperiale. Eu nu doresc nici să mă fac cunoscut, nici să-mi arăt talentul exprimării, vreau numai să arăt, în spiritul adevărului, bunele însușiri ale împăratului, fiindcă ar fi condamnabil să fie trecute sub tăcere. Mai întîi, născut și crescut împărătește, n-a avut nimic căldicel, ci a fost atît de înțelept, încît între cei cu care vorbea credeai că este experimentat în toate domeniile. Rezista deopotrivă la frig, ca și la căldură. Din zelul pentru creștinătate adesea postea, mai ales în ziua a patra și a șasea a săptămînii, și palatul imperial părea o adevărată mînăstire. El însuși, ducîndu-se dimineața la surorile sale, spunea cuvinte de laudă dumnezeiască. De aceea și scrierile sfinte le recita fără carte. Cînd vorbeau episcopii, el, ca și cum ar fi fost mai înainte preot, răspundea prin citate din cărțile sfinte. Căci strîngea cărți sfinte și pe cei ce scriau comentarii ale acestora îi studia mai mult decît o făcuse odinioară Ptolomeu Filadelful. Excela în răbdare și blîndețe față de toți oamenii. Împăratul Iulian, deși era numit filosof, n-a suportat totuși ocara antiohienilor, ci mîniat, a supus pe Teodor la cele mai mari chinuri. Dar Teodosie, îndrăgostit de silogismele lui Aristotel, practica filosofia prin fapte, biruind mînia, tristețea și poftele și necăutînd să se răzbune pe cineva. Cînd era întrebat de vreunul din cei apropiați de ce nu pedepsea cu moartea pe nici unul dintre făcătorii de rele, răspundea : O, de mi-ar fi cu putință să readuc și morții la viață ! Cînd un altul l-a întrebat în aceeași chestiune, el a răspuns : Nu este greu și nici mare lucru ca un om să moară, fiindcă nici lui Dumnezeu nu i-a fost greu acest lucru și se cade ca numai El, pentru pocăință, să învie pe cel odată mort. Era atît de blînd, încît, dacă vreodată săvîrșea cineva ceva demn de pedeapsa cu moartea, n-ajungea nici pînă la porțile orașului în drum pentru a fi executat, căci din clemența împăratului pedeapsa era revocată. O dată, cînd el însuși aștepta la un spectacol în amfiteatrul din Constanti-

nopol, poporul a început să strige : Să lupte un luptător viteaz și priceput cu animalul fioros ! El a zis atunci : Nu știți că obișnuim să așteptăm cu răbdare ? Era atît de evlavios, încît îi onora pe toți cei consacrați lui Dumnezeu, mai ales pe cei despre care auzea că strălucesc prin fapte venerabile. Se spune că atunci cînd a murit episcopul Hebronului la Constantinopol, el a cerut să i se dea o manta foarte ponosită și s-a îmbrăcat cu ea, crezînd că dobîndește ceva din sfințenia defunctului. Altă dată, cînd s-a produs o furtună puternică și el aștepta în circul plin de popor, furtuna s-a transformat într-o ploaie mare. Atunci împăratul și-a arătat voința și, prin gura crainicului, a strigat: E mai bine ca toți să lase spectacolul și să se roage lui Dumnezeu ca să-i scape nevătămați de urgia furtunii. La aceste cuvinte, toți rugîndu-se cu mare însuflețire lui Dumnezeu, cîntau din inimă imnuri religioase, iar în biserică poporul într-un glas rostea psalmi. În mijlocul acestora, împăratul a ieșit din circ în grabă, ca un simplu particular. Și n-a fost înșelat în speranța sa. Căci deodată, din mila lui Dumnezeu, furtuna s-a potolit și cerul s-a înseninat, iar roadele anului au fost îmbelșugate. Iar cînd izbucneau războaie se îndrepta, ca David, cu gîndul către Dumnezeu, știind că prin rugăciuni va învinge pe dușmani cu ajutorul Celui ce are putere și asupra războaielor. (Socrate, VII, 21 și 22).

CAPITOLUL XVIII

CUM A FOST ÎNVINS ÎN OCCIDENT TIRANUL IOAN

Voi povesti cum la puțin timp după războiul persic și după moartea împăratului Onorie săvîrșită în luna august a anului cînd au avut consulatul Asclipiodot și Marian (An. 423), Teodosie, cu credința în Dumnezeu, a învins pe tiranul Ioan. Căci precum altă dată, sub Moise, evreilor li s-a întîmplat să treacă Marea Roșie, tot aceleași întîmplări minunate au avut loc și cînd el a trimis pe generalii săi cu armata împotriva tiranului. Cînd a murit, cum am spus, prințul Onorie, Teodosie, cunoscînd faptul, l-a ascuns și a căutat să deruteze bănuielile unora, vorbindu-le despre alte lucruri. Dar între timp a trimis pe șeful armatei în orașul Salona din Dalmația pentru ca, dacă se va produce vreo stare de război în acele părți ale Esperiei, el să dea ajutorul trebuincios. Numai după aceea a dat comunicatul oficial despre moartea unchiului său după tată. Atunci Ioan, primul dintre senatorii imperiali, nesuportînd fericirea împăratului Teodosie, a căutat să pună mîna pe imperiu. A trimis soli la el cerînd să-i dea lui imperiul. Dar el a închis pe soli în temniță

și a trimis împotrivă pe comandantul armatei, Ardabur, care se distinsese în războiul cu perșii. Acesta, venind la Salona, a mers de aci pe mare pînă la Acvileia. S-a întîmplat însă să aibă vînt nefavorabil, din care cauză a căzut în mîinile tiranului. Făcîndu-l pe acesta prizonier, spera să-l constrîngă pe Teodosie să-l numească pe el împărat, dacă vrea să elibereze pe comandantul armatei. Împăratul, cînd a auzit că Ardabur este prizonier, era foarte îngrijorat de soarta acestuia. Iar Aspar, fiul lui Ardabur, aflînd că tatăl său e luat prizonier de către tiran și că multe mii de barbari sînt alături de tiran, nu știa ce să facă. Dar atunci l-au ajutat rugăciunile împăratului. Căci îngerul Domnului în chip de păstor îl conducea pe Aspar și pe toți care erau cu el, ajungînd prin locul de lîngă Ravena la locurile de destinație. Iar tiranul avea armata încartiruită în acel oraș, de unde se spune că nici unul n-a trecut prin lac cîndva. Atunci Dumnezeu a făcut ca pămîntul inaccesibil să devină accesibil. Aspar și soldații care erau cu el trecînd prin lacul secat de apă și găsind porțile orașului deschise, l-au prins pe tiran și l-au arestat. Atunci preaevlaviosul împărat și-a arătat respectul pe care-l avea față de divinitate. Pe cînd era la circ, i s-a anunțat că tiranul a fost ucis. De acolo de unde se găsea a ținut o cuvîntare către popor, zicînd : Lăsați dacă vreți spectacolul și mergeți la biserică să aducem cîntări de mulțumire către Dumnezeu, a Cărui mînă a împiedicat pe tiran să facă rău. Spunînd aceste cuvinte spectacolul a încetat și toți în mijlocul circului, aducîndu-i mulțumiri cu plecăciune, au plecat spre biserică, astfel că tot orașul părea o biserică. Și venind la locul de rugăciune, toată ziua, fără întrerupere, au adus mulțumire lui Dumnezeu. (Socrate, VII, 22 și 23).

CARTEA A XII-A

CAPITOLUL I

DESPRE ÎNCEPUTUL DOMNIEI LUI VALENTINIAN [171], FIUL PLACIDIEI

După moartea tiranului, Teodosie se gîndea cui să încredințeze domnia Apusului. Atunci Valentinian era abia copil. Fiu al Placidiei, mătușa lui după tată, dar fiică a lui Teodosie cel Mare și soră a lui Arcadie și Onorie, avînd ca tată pe Constanțiu, care primise drepturile imperiului de la Onorie, și în scurt timp ajunsese să domnească împreună cu el. Deci pe acest Valentinian, văr al său, după ce l-a făcut caesar, l-a trimis în părțile Italiei și, cu el, pe mama sa Placidia și i-a încredințat toată răspunderea imperiului. Și fiindcă voise să meargă și el în Italia, ca să-și ridice vărul în vîrful imperiului, ca să îndepărteze cu puterea sa îndrăzneala tiranilor, ajungînd la Tesalonic s-a oprit din cauza oboselii. De aceea, după ce i-a trimis vărului coroana imperială prin patricianul Stilicon, s-a întors la Constantinopol. Dar am vorbit destul despre acestea. (Socrate, VII, 24).

CAPITOLUL II

DESPRE FAPTELE BUNE ALE EPISCOPULUI ATIC AL CONSTANTINOPOLULUI

Episcopul Atic rînduia cu o minunată înțelepciune treburile Bisericii și prin învățături îndemna poporul la practicarea virtuții. Văzînd Biserica divizată, fiindcă ioaniții își celebrau sărbătorile separat, a poruncit să se țină predici în memoria lui Ioan, cum se obișnuiește să se facă pentru alți episcopi decedați, socotind că în felul acesta îi cheamă pe toți în sînul Bisericii. Era așa de darnic, încît nu numai săracilor din parohiile sale, ci și celor din orașele vecine le trimitea mulți bani pentru consolarea celor lipsiți. Căci trimițîndu-i trei sute de galbeni lui Caliopie, preotul Bisericii din Niceea, i-a expediat și această scrisoare :

Atic către Caliopie, întru Domnul salutare.

171. Valentinian III a domnit în Apus între 425—455.

Am aflat că zece mii de înfometați au nevoie de milostenie, care trebuie să le fie acordată de către cei evlavioși. Cînd zic însă zece mii înțeleg o mulțime, nu un număr exact. Așadar, fiindcă eu am aflat că numărul este dat de acela care are mînă darnică și care oferă celor care-i cheltuiesc cum se cade, deși se întîmplă să ducă de multe lipsă, și totuși să nu fie cunoscuți, o, căpetenie prea iubită, pe acești trei sute de galbeni împarte-i cum vrei, dîndu-i mai ales celor ce se rușinează să ceară, și nu celor ce cheltuie din ei mai degrabă pentru pîntece. Așadar nu considera felul credinței în această parte, ci ai grijă de un singur lucru : să hrănești pe cei lipsiți și să nu te gîndești dacă nu par a avea gust pentru cele ce sînt ale noastre.

Așadar Atic ducea grijă și de cei în lipsuri din locuri îndepărtate. Dar și superstiția unora dorea s-o înlăture. Căci auzind că novațienii, urmînd Paștele iudaic, s-au dezbinat din cauza lui Sabatie și i-au mutat corpul din insula Rodos, unde murise, și că foarte mulți se roagă la mormîntul lui trimițînd noaptea să fie pus în alt mormînt corpul lui Sabatie, a poruncit să fie ascuns. Dar ei, venind ca de obicei și găsind mormîntul scormonit, s-au potolit să cultive acel loc din cauza celuilalt. Căci era obiceiul să se cinstească numele locurilor. Și fiindcă un port așezat în fața Pontului Euxin era numit din vechime Farmec, ceea ce însemnează otravă, i-a schimbat numele în Sanatoriu, ca nu cumva, fiindcă se țineau acolo reuniunile religioase, locul însuși să capete sens de blestem. Dar a numit și alt loc Arghiropol, pentru cauze asemănătoare. Căci la capătul Bosforului este așezată localitatea Hrisopol, menționată de mulți scriitori vechi. Despre această cetate Xenofon, în cartea întîia a *Eladicilor* sale, spune că a mutat-o Alcibiade și a hotărît ca în ea să depună zeciuiala cei ce navigau venind din Pont. Văzînd așadar Atic un loc frumos și plăcut în partea opusă a Hrisopolei, a zis : Să se numească Arghiropol. Și locul a căpătat îndată acest nume. Fiindcă unii îi spuneau că novațienii nu trebuie să facă liturghii în acel oraș, a zis : Nu știți cît au suferit împreună cu noi în timpul persecuțiilor lui Constanțiu și Valens cei ce sînt martori ai credinței noastre. Căci de vreme ce Biserica a fost mai dinainte divizată, aceștia nu au inovat nimic cu privire la credință. Venind odată la Niceea pentru o numire de episcop, a văzut pe Asclepiade, episcopul novațienilor, foarte bătrîn, și l-a întrebat de cîți ani este în episcopat. Acesta răspunzînd : De cincizeci de ani, el i-a spus : Fericit om ești că ai de atîția ani grija unei bune lucrări. Apoi a adăugat : Eu îl laud pe Novat, dar pe novațieni nu-i aprob. Atunci Asclepiade a zis : De ce spui asta, episcope ? Iar Atic a răspuns : Pe el îl laud, fiindcă n-a voit să aibă legături cu cei ce aduceau

sacrificii ; şi eu aş fi făcut acelaşi lucru. Dar pe novaţieni nu-i laud, fiindcă pentru păcate mărunte îi exclud pe laici din comunitate. Asclepiade a zis : În afară de păcatul sacrificării, sînt foarte multe greşeli care, potrivit Scripturilor, duc la moarte. Pe clericii care săvîrşesc astfel de greşeli noi îi oprim şi de la legătura cu laicii, lăsînd numai lui Dumnezeu judecata iertării. Atic şi-a prezis singur moartea. Căci la plecarea din Niceea i-a spus preotului Caliope : Grăbeşte-te să vii la Constantinopol înainte de toamnă, dacă doreşti să mă mai vezi viu. Dacă întîrzii, nu mă vei mai vedea. Spunînd aşa, n-a minţit. Căci a murit în al douăzecilea an al episcopatului său, în a zecea zi a lunii octombrie, sub al doilea consulat al lui Teodosie şi primul al lui Valentinian (An. 425). (Socrate, VII, 25).

CAPITOLUL III

DESPRE NUMIREA LUI SISINIE ŞI DESPRE CALITĂŢILE LUI ; ŞI CĂ PROCLU, HIROTONIT LA CIZIC, NU A FOST PRIMIT

Cînd s-a întors de la Tesalonic, împăratul Teodosie n-a mai găsit rămăşiţele pămînteşti ale lui Atic. Căci cu o zi înainte de sosire, acela a fost înmormîntat. Dar după cîteva zile, adică la douăzeci şi trei ale lunii octombrie, s-a anunţat că Valentinian şi-a luat asupră-şi sarcinile imperiului. După moartea lui Atic, a fost mare luptă pentru alegerea de episcop, fiecare susţinîndu-şi candidatul său. Unii îl propuneau pe preotul Filip, alţii pe preotul Proclu. Dar tot poporul, în mod unanim, dorea să fie hirotonit Sisinie, care şi el era preot, dar nu fusese hirotonit în nici o cetate, ci oficia într-o suburbie a Constantinopolului, numită Oliva. Această suburbie este aşezată în spatele oraşului, unde se sărbătoreşte cu solemnitate ziua Înălţării Mîntuitorului. A triumfat aşadar dorinţa laicilor şi a fost numit Sisinie în ziua a douăzeci şi opta a lunii februarie, cînd urma consulatul al doisprezecelea al lui Teodosie şi al doilea al lui Valentinian cel Tînăr (An. 426).

Dar Filip, care fusese contracandidatul lui Sisinie, în *Istoria creştină* pe care el a scris-o în treizeci şi şase de cărţi, a coborît mult alegerea lui Sisinie, criticîndu-l pe cel ales, pe alegători, şi mai ales pe laici. Căci acest Filip, rînduit diacon de către episcopul Ioan, a scris multe răutăţi şi împotriva împăratului Iulian. De aceea *Istoria* lui mi se pare a avea multe confuzii şi a nu fi destul de folositoare cititorilor. Aşadar după numirea lui Sisinie s-a întîmplat să moară episcopul din Cizic. Atunci Sisinie l-a sfinţit în Cizic pe Proclu, dar, înainte de a pleca el

la Cizic, cetățenii îl aleseseră episcop pe monahul Dalmatie, netinînd seamă de regula care poruncește că acolo trebuie să se facă hirotonire numai de către episcopul Constantinopolului. Această regulă cizicienii au neglijat-o, fiindcă se pare că fusese introdusă de către Atic personal. Așadar Proclu a rămas fără Biserică proprie, deși era prețuit la Constantinopol pentru pregătirea lui teologică. Iar Sisinie, după doi ani de episcopat, a murit în timpul consulatului lui Ierie și Ardabur (An. 427), în a douăzeci și patra zi a lunii decembrie. A fost bărbat vestit prin castitate și prin corectitudinea vieții sale, fără vreo prefăcătorie în felul de purtare, departe de orice încurcături. De aceea, pentru cei curioși părea un om posomorît și ineficace. (Socrate, VII, 25 și 26).

CAPITOLUL IV

DESRPRE HIROTONIREA LUI NESTORIE ȘI DESPRE RELELE PETRECUTE ÎN BISERICĂ SUB EPISCOPATUL LUI

După moartea lui Sisinie, împărații au socotit cu cale să nu mai fie hirotonit în loc nimeni din Constantinopol, fiindcă cei aparținînd acestei Biserici erau vanitoși și aroganți, mulți dorindu-l pe Filip și cei mai mulți pe Proclu. De aceea s-a luat hotărîrea să fie hirotonit episcop un cleric din Antiohia. Căci era acolo un oarecare Nestorie, de neam germanic, cu voce frumoasă și bun vorbitor. De aceea l-au chemat pe el, socotindu-l și bine pregătit. După trei luni, a venit din Antiohia Nestorie, care era considerat cel mai ales prin castitatea sa. Dar prin ce calități excela el, cei înțelepți și-au dat seama de la prima lui cuvîntare. Căci hirotonit în a zecea zi a lunii aprilie, sub consulatul lui Felix și Taur (An. 426), chiar din ziua aceea s-a răspîndit vestea în tot poporul că el, în cuvîntarea către împărat, a zis : Dă-mi, împărate, pămîntul curățit de eretici și eu îți dau cerul ; biruie-i cu mine pe eretici și voi birui cu tine pe perși. Din cauza acestor cuvinte, deși unii nu-i iubeau pe eretici, totuși n-au fost cuceriți de ușurătatea judecăților lui, de atitudinea războinică și de gloria deșartă pe care o urmărea : fiindcă nu trecuse timp și s-a coborît la astfel de vorbe, încît, după cum spune proverbul, n-a apucat să guste apa orașului și s-a și arătat foarte aprig persecutor. În a cincea zi după numire, voind să confiște casa de rugăciuni a arienilor, în care ei se adunau pe ascuns, i-a împins la atîta furie, încît ei înșiși au fat foc casei de rugăciuni. Focul s-a întins și la clădirile vecine, producîndu-se o mare tulburare în oraș. Arienii se pre-

găteau să se apere, dar Dumnezeu, păzitorul orașului, le-a împiedicat planul. De altfel îl numeau incendiator pe însuși Nestorie nu numai ereticii, ci chiar cei de aceeași credință cu el. Nu răbda să tacă și, uneltind fără întrerupere împotriva ereziilor, pe cît a putut a răscolit orașul din temelie. Pe novațieni căuta să-i sfărîme, fiindcă Paul, episcopul lor, avea nume de om cu respect și bun simț, dar l-au înfrînt mai marii lui. Cîte a săvîrșit în Asia, Lidia și Caria contra quartodecimanilor și cîți au murit din cauza lui în tulburările din Milet și Sardes, nu mai spun. În schimb, voi povesti puțin mai departe despre consecințele pe care le-a suportat din cauza acestor fapte și din cauza limbii lui fără frîu. Acum am să arăt un fapt memorabil. (Socrate, VII, 29).

Există un neam al burgunzilor peste fluviul Rin. Aceștia duc o viață liniștită și aproape toți sînt meșteri lemnari, din îndeletnicirea aceasta cîștigîndu-și existența. Hunii prin dese invazii le devastau regiunea și-i ucideau pe foarte mulți. Iar ei, deși mereu în primejdie, nu căutau ajutorul oamenilor, ci-și puneau nădejdea în puterea dumnezeiască. Auzind atunci că Dumnezeul romanilor îi ajută pe cei ce cred în El, toți, printr-o hotărîre comună, au alergat la credința în Hristos. Și, venind într-o cetate galică, au rugat pe episcopul creștin să-i boteze. Acesta i-a pus să postească șapte zile și, după ce i-a întărit în credință, în a opta zi i-a botezat și le-a spus să plece. Ei, căpătînd curaj, au pornit în grabă împotriva tiranilor și speranța nu le-a fost zadarnică. Căci fiindcă regele hunilor, pe nume Suptar, mîncînd într-o seară prea mult și cu lăcomie, noaptea și-a dat duhul, iar burgunzii, găsind acest neam inamic fără conducător, i-au atacat deși erau puțini, și i-au învins. Zece mii de oameni au fost uciși de alți trei mii și de atunci burgunzii au rămas un neam de creștini foarte credincioși. În vremea aceea a murit Barba, episcopul arienilor, sub consulatul al treisprezecelea al lui Teodosie și al treilea al lui Valentinian (An. 430), în a douăzeci și patra zi a lunii iunie, iar în locul lui a fost numit Sabatie. (Socrate, VII, 30).

Nestorie, lucrînd pe alăturea de obiceiurile Bisericii, îi ațîța pe foarte mulți împotriva sa, după cum arată faptele. Căci în cetatea Germensis a Elespontului era episcop Antonie, care, cunoscînd pornirea lui Nestorie împotriva ereticilor, se grăbea și el să-i persecute pe macedonieni, imitînd oarecum exemplul patriarhului. Macedonienii au răbdat întru cîtva, dar, fiindcă Antonie insista cu putere în dușmănia față de ei, aceștia, nemaisuportînd șicanele, s-au dedat la o nelegiuire extremă : trimițînd cîțiva bărbați, l-au pîndit într-un loc prielnic și l-au ucis. Această faptă a macedonienilor a dat lui Nestorie prilej pentru a-i persecuta și mai rău. Căci a stăruit pe lîngă împărați să le închidă bise-

ricile. De aceea le-a fost închisă în Constantinopol biserica din fața vechiului zid al cetății, iar în Cizic multe altele pe care le aveau în Elespont. Unii din ei s-au refugiat în biserică, acceptînd dogma consubstanțialității. Dar, precum spune Scriptura, bețivilor nu le lipsește vinul, și nici cîrcotașilor procesele. Astfel și Nestorie, iubitor de persecuții, a ajuns să persecute întotdeauna Biserica lui Dumnezeu. (Socrate, VII, 31).

Era alături de el preotul Anastasie, la fel venit din Antiohia, pe care-l prețuia mult și-l avea ca pe un consilier în diferite pricini. Odată Anastasie, predicînd în fața bisericii, a spus : Să nu numească nici unul pe Maria Născătoare de Dumnezeu. Căci Maria a fost om și este cu totul imposibil ca Dumnezeu să fie născut de un om. Aceste cuvinte au tulburat pe foarte mulți dintre clerici și laici. Căci ei învățaseră mai înainte că Hristos a fost deopotrivă Dumnezeu și om și prin nici un compromis nu se separă ca om de divinitate, crezînd în cuvîntul apostolic care spune : *«Chiar dacă am cunoscut pe Hristos după trup, acum nu-L mai cunoaștem» (II Cor. 5, 16).* De aceea, lăsînd cuvîntul despre Hristos, să terminăm ce am început. Fiindcă, precum am spus, în biserică s-a produs tulburare, Nestorie, voind să întărească vorbele lui Anastasie, și să nu le arate ca o blasfemie, l-a lăsat pe cel pe care-l onora să-și susțină mereu părerile în fața bisericii. Acesta producea și mai mare încordare cu cuvintele prin care combătea termenul de Născătoare de Dumnezeu. De aceea Biserica s-a împărțit în două și credincioșii, ca într-o dispută pe întuneric, erau cînd de părerea unora, cînd de părerea celorlalți, tăgăduindu-și propriile lor cuvinte. Iar Nestorie în fața multora își expunea opinia că Hristos este om pur și simplu și introducea oarecum în biserici dogma lui Paul de Samosata și a lui Fotin. Iar în privința acestora s-a iscat o stare excepțională, astfel încît a fost nevoie de un sinod ecumenic. Eu am citit cărțile lui Nestorie și nu voi vorbi nici cu dușmănie față de unul, nici cu simpatie față de celălalt, ci, avînd în vedere numai adevărul, voi comenta ceea ce am aflat că a înțeles el. Mie nu mi se pare că Nestorie a urmat pe Paul de Samosata, sau pe Fotin, sau a zis că Hristos a fost om pur și simplu, ci s-a temut de termen numai în măsura în care era de temut, ajungînd la aceasta pentru că nu era un erudit după cuviință. Fiindcă avea o elocință naturală, se credea învățat și nu mai căuta să interpreteze cărțile celor vechi, socotind că el știe toate mai bine decît aceia. El nu știa

că în epistola sobornicească a lui Ioan se spune astfel în vechile versiuni : «*Orice duh, care nu mărturisește pe Iisus, nu este de la Dumnezeu*» *(I Ioan 4, 3)*. Acest sens l-au scos din vechile versiuni cei ce vor să separe divinitatea de părtășia ei cu omul. De aceea vechii tălmăcitori au înfierat faptul că unii au falsificat sensul acestei epistole, voind să despartă pe om de Dumnezeu. Căci natura omenească este unită cu cea dumnezeiască, și nu sînt două, ci una. În această rațiune încrezîndu-se cei vechi, nu s-au temut să spună că Maria este Născătoare de Dumnezeu. Eusebie al lui Pamfil, în cartea a treia despre *Viața lui Constantin*, a zis : Căci pentru noi Dumnezeu a voit să Se nască împreună cu noi. Și locul nașterii Lui din trup s-a numit la evrei Betleem. De aceea împărăteasa Elena, din dragoste de Dumnezeu, a împodobit acest loc sfînt, unde a născut Născătoarea de Dumnezeu, cu odoare minunate, luminînd după cuviință această peșteră prea sfîntă. Dar Origen, în volumul despre Epistola Apostolului Pavel către romani, spune : Băgați bine de seamă în ce fel se spune Născătoare de Dumnezeu. Se pare că Nestorie a ignorat citirea celor vechi.

De aceea, precum am spus, a zăbovit asupra unui singur cuvînt și nu numai că a scos din suflet acel cuvînt, dar chiar a tăgăduit că este Dumnezeu Cel ce S-a născut. Noi însă mărturisim că Acela care S-a născut din Sfînta Fecioară și S-a răstignit pe cruce este Dumnezeul slavei, precum a spus Apostolul : *Căci dacă L-ar fi cunoscut, niciodată n-ar fi răstignit pe Dumnezeul slavei*. Dar Nestorie zice : Nu te lăuda, iudeule, nu L-ai răstignit pe Dumnezeu. Nu este același Dumnezeu ca însuși Domnul slavei. Că nu spune că Hristos este om pur și simplu, ca Fotin, sau Paul de Samosata, o arată chiar omiliile pe care le-a ținut. Căci nicăieri nu tăgăduiește existența lui Dumnezeu Cuvîntul, ci pretutindeni mărturisește că Acesta există și că are substanță, nu ca Fotin și cel din Samosata, care îi tăgăduiesc existența. Iar maniheii spun că învață aceasta de la Montan. Astfel, din cărțile lui eu găsesc că Nestorie a avut bun simț. Așadar nu raționamentul călduț al lui Nestorie a zguduit fața pămîntului. (Socrate, VII, 33).

În vremea aceea s-a întîmplat să se producă în biserică o mare nelegiuire. Niște sclavi de neam barbar dintre cei puternici, din cauza cruzimii stăpînului, au fugit în biserică și înarmați cu săbii, au intrat în altar. Au fost rugați să iasă, dar au refuzat, împiedicînd desfășurarea slujbei și ținînd mai multe zile săbiile scoase din teacă gata să se răzbune, cu toate că mulți au venit la ei să-i domolească. În cele din urmă

ucigînd pe un cleric și rănind pe un altul, s-au omorît și pe ei înșiși. Unul din trecători a prezis că acest fapt nu însemnează nimic bun pentru Biserică, și prezicerea lui n-a fost deșartă. Ea a arătat dezbinarea poporului și doborîrea aceluia care fusese cauza dezbinării. (Socrate, VII, 33).

CAPITOLUL V

DESPRE SINODUL DE LA EFES ÎMPOTRIVA LUI NESTORIE

Nu după mult timp, împăratul a dat poruncă să se adune la Efes toți episcopii din imperiu. Așadar, îndată după sărbătoarea Paștilor, Nestorie a venit cu o foarte mare mulțime la Efes și i-a găsit acolo adunați pe cei mai mulți dintre episcopi. Chiril Alexandrinul întîrziind, a sosit aproape de sărbătoarea Cincizecimii. Iar a cincea zi după Cincizecime a sosit și Iuvenal al Ierusalimului. Fiindcă întîrziase și Ioan Antiohianul, sinodul s-a deschis cu episcopii prezenți. Chiril al Alexandriei făcea unele considerații defavorabile cărților lui Nestorie, voind să-l întărîte, fiindcă îi era dușman. Și pe cînd cei mai mulți mărturiseau că Iisus este Dumnezeu, Nestorie a zis : Eu de două și trei ori pe lună Îl tăgăduiesc ca Dumnezeu. Din această pricină sînt curat de sîngele vostru și de acum nu voi mai veni la voi. După ce a spus aceste cuvinte s-a dus în grupul celorlalți episcopi care erau de părerea lui. Cei prezenți s-au despărțit astfel în două fracțiuni. Chiril făcînd un sinod cu ai săi, l-au chemat pe Nestorie. Dar el nu s-a supus, așteptînd prezența lui Ioan din Antiohia. Cei care erau cu Chiril, recitînd și judecînd ei singuri cuvîntările pe care Nestorie le ținuse în legătură cu subiectul în discuție, l-au condamnat ca blasfemator al lui Dumnezeu Fiul. La rîndul lor, cei care erau cu Nestorie au ținut și ei un alt sinod, în care l-au condamnat pe Chiril și împreună cu el pe Memnon, episcopul orașului Efes. Puțin după aceea a venit și Ioan, episcopul Antiohiei și, aflînd de cele întîmplate, s-a indignat împotriva lui Chiril, ca autor al dezbinării, pentru că el provocase de foarte multe ori condamnarea lui Nestorie. Chiril însă, sprijinit de Iuvenal, voind să se răzbune contra lui Ioan, l-a condamnat și pe acesta. Fiindcă situația a devenit foarte confuză, Nestorie dîndu-și seama de dimensiunile luptei, care a devenit primejdioasă, o numea pe Maria Născătoare de Dumnezeu, zicînd : Să spunem și Maria Născătoare de Dumnezeu ca să se potolească spiritele.

Dar nici unul n-a socotit că el a vorbit astfel din căință. De aceea, condamnat și trimis în exil, se știe că a locuit în Oasis. Acest sfîrșit l-a avut sinodul de atunci. Faptele s-au petrecut sub consulatul lui Basus și al lui Antioh (An. 431), în a optsprezecea zi a lunii iunie. (Socrate, VII, 33).

CAPITOLUL VI

CUM IOAN DIN ANTIOHIA L-A CONDAMNAT PE CHIRIL

Venind Ioan în Antiohia și adunînd pe cei mai mulți dintre episcopi, l-a condamnat pe Chiril pe cînd era la Alexandria. Dar după puțin timp, înlăturînd dușmăniile, s-au întors la sentimente amicale și și-au redat unul altuia scaunele. După condamnarea lui Nestorie, mulțimea din Constantinopol s-a îndîrjit împotriva Bisericii. Căci poporul s-a împărțit din cauza purtării lui călduțe, cum am numit-o. Totuși clericii, printr-un decret comun, l-au anatematizat. Căci așa obișnuim noi creștinii să numim un decret dat împotriva celor ce săvîrșesc blasfemii ; cînd acesta este scris ca pe marmoră îl arătăm pe față tuturor. (Socrate, VII, 33).

CAPITOLUL VII

DESPRE HIROTONIREA LUI MAXIMIAN LA CONSTANTINOPOL

După aceste întîmplări a apărut iarăși chestiunea alegerii de episcop și mulți erau de partea lui Filip, despre care am vorbit mai înainte, dar cei mai mulți îl preferau pe Proclu. Și Proclu ar fi putut obține episcopatul, dacă nu s-ar fi opus unii din fruntea administrației, spunînd că regula eclesiastică nu permite ca acel care a fost hirotonit episcop al unui oraș să treacă în alt oraș. Această obiecție a fost în defavoarea susținătorilor lui Proclu. Iar după ce au trecut patru luni de la condamnarea lui Nestorie, a fost ales episcop Maximian[172], un monah susținut de colegiul preoțesc. Căci el avusese mai înainte o purtare de om demn de respect, prin aceea că pe proprie cheltuială zidea morminte și îngropa în ele trupurile celor evlavioși. Dar în cuvîntare era ignorant și prefera să trăiască în liniște. (Socrate, VII, 34).

172. După Atticus au păstorit Sisinie (426—427), Nestorie (428—431), Maximian (431—434) și Proclu (434—446).

CAPITOLUL VIII

EPISCOPI AI UNOR BISERICI AU FOST MUTAȚI LA ALTE BISERICI

Întrucît unii spuneau că regula bisericească oprește ca Proclu să fie episcop al Bisericii din Constantinopol, fiindcă fusese hirotonit la Cizic, vreau în această chestiune să spun cîteva cuvinte. Mie nu mi se pare că ei au spus aceasta din respect pentru adevăr, ci fie din răutate, fie necunoscînd regula eclesiastică, au oprit ceea ce este îndeobște cunoscut că s-a petrecut în Biserică, din motive de utilitate. Astfel, Eusebie al lui Pamfil, în cartea a șasea a *Istoriei Eclesiastice*, arată că Alexandru, episcop al unui oraș din Capadocia, venind să se roage la Ierusalim, a fost reținut de cetățenii acestui oraș și așezat în locul lui Narcis, rămînînd de atunci toată viața episcop al Ierusalimului. Așadar, la cei vechi, fără vreo deosebire trecea un episcop dintr-un oraș în altul, cînd utilitatea o cerea. Dar este bine să citez și regula din acea carte, ca să vadă că au mințit cei ce au oprit înscăunarea lui Proclu.

Regula XVIII. Dacă un episcop hirotonit într-o eparhie nu din voia sa nu se duce în eparhia în care a fost hirotonit, fie pentru că nu-l primește poporul, fie din altă cauză produsă nu din necesitate, însemnează că el participă numai cu numele unde a fost ales și nu este amestecat efectiv în treburile Bisericii care l-a ales, urmînd a accepta ceea ce a hotărît sinodul provinciei prin judecata sa.

Aceasta este regula. Fiindcă însă foarte mulți dintre episcopi au trecut dintr-un oraș în altul datorită utilității impuse de timp, am citat mai departe numele celor ce au fost mutați. Perigene a fost hirotonit episcop în Petra. Dar cum cetățenii n-au voit să-l primească, episcopul Romei a poruncit ca el să fie înscăunat în orașul Corint, unde murise episcopul, și cît a trăit a păstorit acea Biserică. Grigorie din Nazianz a fost mai întîi episcop al unui oraș din Capadocia, iar apoi a fost așezat la Nazianz [173]. Meletie a fost mai întîi episcop al Bisericii din Sevasta și după aceea a trecut ca episcop al Antiohiei. Pe Dositei, episcopul Seleuciei, Alexandru, episcopul Antiohiei, l-a făcut să treacă în Tarsul Ciliciei. Reverențiu din Arca Feniciei a trecut în Tir. Ioan din Gordul

173. Sfîntul Grigorie din Nazianz a fost hirotonit episcop de Sfîntul Vasile cel Mare, în anul 371, pentru orașul Sasima. Se pare că Sfîntul Grigorie nu a fost niciodată în acest oraș. Totuși faptul că era deja episcopul acestui oraș a fost invocat de către episcopii macedoneni și egipteni în timpul Sinodului II Ecumenic, considerînd alegerea lui în scaunul episcopal din Constantinopol ca necanonică, ceea ce a determinat retragerea Sfîntului Grigorie și revenirea la Nazianz, unde a condus treburile episcopiei, fără să fie numit însă episcop al locului.

Lidiei a fost mutat în Procones și în acea Biserică este acum episcop. Paladie din Elinopole este mutat în Aspona. Alexandru din Elinopole a trecut la Adrianopol. Eusebie din Apameia Asiei este transferat în Eudoxiopol, oraș numit înainte Salambria. Policarp din orașul Antapristena Misiei a fost mutat în Nicopole din Tracia. Ierofil din Trapezapol, oraș al Frigiei, a trecut în Plutinopol din Tracia. Optim din Argadamia Frigiei este trecut în Antiohia Pisidiei. Silvan din Filipopolul Traciei este mutat în Troia. Așadar nu putem aminti cîți sînt pînă în prezent care au trecut din orașele lor în altele. Socotesc util totuși să povestesc cîte ceva pe scurt despre Silvan, care din Filipopole, oraș al Traciei, a trecut în Troia. (Socrate, VII, 35).

Silvan a fost retor mai întîi al sofistului Troil și creștin desăvîrșit, iubind viața monahală. El n-a voit să îmbrace haina de profesor și episcopul Atic atrăgîndu-și-l l-a făcut episcop la Filipopole. El a stat trei ani în Tracia, dar nefiind în stare să suporte frigul, fiindcă avea trupul foarte slab și firav, l-a rugat pe Atic să-l așeze în alt loc, spunîndu-i că nu vrea să se mute în alt loc decît din pricina frigului. Dar fiindcă fusese hirotonit altul în locul lui, Slivan a rămas la Constantinopol, ducînd o desăvîrșită viață monahală. A fost atît de modest și de simplu, încît în marea mulțime a orașului era văzut trecînd în sandale de rogoz. După oarecare vreme a murit episcopul Bisericii din Troia și troienii au venit să ceară episcop. Pe cînd Atic se gîndea pe cine să trimită acolo episcop, s-a întîmplat să vină pe neașteptate la el Silvan să-l salute. El văzîndu-l a încetat să se mai grăbească și i-a spus lui Silvan : Mai tîrziu n-o să mai ai ocazie să poți scăpa de grijile eclesiastice. Căci la Troia nu e frig ; iată așadar un loc pregătit de Dumnezeu potrivit corpului tău. Pregătește-te și pleacă îndată la Troia. Așa a trecut Silvan la Troia.

Voi povesti acum ce s-a întîmplat sub puterea lui. O corabie enormă, care transporta coloane mari de marmură, a fost încărcată pe țărmul Troiei. Dar cînd au voit s-o împingă în mare și poporul o trăgea cu multe frînghii, corabia nu putea fi urnită din loc. După mai multe zile de eforturi zadarnice, s-au gîndit că nava este poate reținută de un duh rău. Marinarii, venind atunci la episcopul Silvan, l-au rugat să facă o rugăciune în acel loc, cu credința că în acest chip nava va fi trasă de unde era. El le-a răspuns mai întîi cu vorbă smerită, că e un om păcătos și că pentru aceasta e nevoie de un om drept, nu de el. Dar fiindcă a fost mult rugat, a venit la țărm. A făcut rugăciunea și a pus mîna pe o funie, cerînd și celorlalți să acționeze. Ei au împins cu putere și barca a fost pusă în mișcare și tîrîtă în mare. Prin această minune și-a atras

respectul tuturor provincialilor din acea parte. Era și în alte lucruri deosebit. Văzînd că preoții în îndeletnicirile lor ajung la neînțelegeri și procese, n-a judecat el însuși niciodată pe vreun cleric, ci a primit doar petițiile reclamanților, rugînd pe unul dintre laicii credincioși și iubitori de dreptate să cerceteze el petițiile și să fixeze termene de judecată. De aceea, prin felul lui de a fi, a dobîndit din partea tuturor cel mai mare respect. Așadar, după ce la Constantinopol a fost așezat episcop Maximian, sub consulatul lui Basus și Antioh (An. 431), în a douăzeci și cincea zi a lunii octombrie pricinile bisericești s-au potolit. (Socrate, VII, 36).

CAPITOLUL IX

CUM LA CRETA UN IUDEU SPUNÎND CĂ EL ESTE MOISE, MULȚI DINTRE IUDEI AU MURIT ÎNȘELAȚI DE EL, IAR CEILALȚI S-AU FĂCUT CREȘTINI

În acest timp mulți iudei în Creta s-au făcut creștini, din cauza următorului fel de pătimire. Un iudeu înșelător s-a prefăcut că el e Moise, trimis din cer să ducă pe mare pe locuitorii acelei insule, spunînd că el este cel care a salvat odinioară pe fiii lui Israel pe Marea Roșie. Cutreiera așadar într-un an întreg prin orașele acelei insule și sfătuia pe iudei să creadă, îndemnîndu-i pe toți să-și lase banii și averile fiindcă numai așa marea va seca și vor ajunge în pămîntul făgăduinței. Înșelați de această speranță, își neglijau tot avutul propriu, disprețuindu-și casa și pămîntul și lăsîndu-le altor persoane. Iar cînd a venit ziua pe care o fixase acel iudeu ademenitor, cu el în frunte au pornit toți cu soții și cu copii. I-a dus pe țărm la o rîpă foarte prăpăstioasă și le-a poruncit să se rostogolească de sus, ca niște suluri. Așa au început să facă. Și cum ajungeau în stînci, mureau năprasnic, unii sfîrtecați de ascuțișul stîncilor, iar alții înecați în mare. Ar fi putut să moară și mai mulți, dacă n-ar fi apărut, cu ajutorul lui Dumnezeu, niște creștini, negustori și pescari, care i-au salvat scăpîndu-i de la înec. Dîndu-și seama că răul a venit din prostia lor, i-au oprit să se mai arunce singuri în ghearele morții, spunîndu-le cum toți care se rostogoliseră mai înainte în prăpastie, au pierit. Au înțeles că au fost înșelați și se învinovățeau singuri că au putut fi atît de naivi. Voiau să-l ucidă pe acel înșelător, dar nu l-au putut prinde. Căci a dispărut pe neașteptate, ceea ce i-a făcut să bănuie că a fost un demon înșelător, prefăcut în chip de om. Din cauza acelei pățanii, mulți dintre iudeii din Creta s-au convertit la credința creștină. (Socrate, VII, 37).

CAPITOLUL X

DESPRE UN MARE INCENDIU CARE A AVUT LOC LA CONSTANTINOPOL, DESPRE MOARTEA LUI MAXIMIAN ŞI DESPRE ÎNSCĂUNAREA LUI PROCLU

În vremea aceea, un incendiu, izbucnit în oraşul Constantinopol, a ajuns cu încetul la termele numite ale lui Ahile şi apoi la locul care se zice Pelargus, pînă cînd a cuprins şi biserica novaţienilor. Se spune că atunci Paul, episcopul lor, a rămas între flăcările bisericii rugîndu-L pe Dumnezeu să nu nimicească biserica. Focul a fost stins şi pînă acum întîmplarea se comemorează la novaţieni în a şaptesprezecea zi a lunii august. Totuşi acel loc a fost cinstit nu numai de creştini, dar şi de păgînii din acel timp. (Socrate, VII, 38).

Aşadar Maximian, după ce a condus Biserica doi ani şi şase luni, a murit sub consulatul lui Ariobinda şi Asparis (An. 434), în a douăsprezecea zi a lunii aprilie, în săptămîna mare a postului, a cincea zi de repaos. Atunci împăratul Teodosie s-a gîndit cu grijă să nu se nască iarăşi în Biserică neînţelegeri şi tulburări pentru episcopat. Şi pe cînd corpul lui Maximian nu era încă îngropat, a cerut episcopilor prezenţi să-l înscăuneze pe Proclu. Această alegere a fost întărită şi de episcopul Romei Celestin, printr-o scrisoare pe care a trimis-o lui Chiril al Alexandriei, lui Ioan al Antiohiei şi lui Ruf al Tesalonicului, spunînd că nimic nu opreşte pe un episcop dintr-un oraş să se mute episcop în alt oraş. Proclu aşadar, întronizat, a înmormîntat rămăşiţele pămînteşti ale lui Maximian. Despre el este timpul să spunem cîteva cuvinte. (Socrate, VII, 39).

CAPITOLUL XI

DESPRE VIAŢA ŞI OBICEIURILE LUI PROCLU

Proclu la început a fost citeţ, dar s-a străduit să urmeze şi cursuri de retorică. Trecînd de adolescenţă, s-a apropiat de episcopul Atic, ascultîndu-i predicile acestuia. Şi făcînd progrese, a fost hirotonit de către Atic diacon şi apoi preot. Iar Sisinie l-a sfinţit episcop al Cizicului. Acestea i-au fost primele slujbe, după care a ajuns episcop al Bisericii din Constantinopol. Era un bărbat cu viaţă foarte corectă şi cu folos instruit de către Atic. Îl imita pe acesta în toate, dar era mai răbdător decît el. Căci Atic era necruţător cu ereticii, pe cînd Proclu era blînd cu toţi şi se străduia să-i îndrepte mai mult prin convingere

decît prin constrîngere, nevrînd să persecute nici o erezie, imitînd în această privință pe împăratul Teodosie. Căci acela socotea ca împotriva vinovaților din imperiu să nu folosească puterea, iar acesta socotea puțin important dacă vreun credincios nu gîndea exact ca el despre Dumnezeu. (Socrate, VII, 40).

În acestea și împăratul îl lăuda, fiindcă el însuși imita pe adevărații preoți și niciodată nu-i admitea pe cei ce voiesc să persecute. Eu totuși, presupun că prin blîndețe a întrecut pe toți preoții adevărați. Din această cauză subjuga pe dușmanii săi fără să ajungă la război, precum se vede la tiranul Ioan și la barbarii care după aceea au fost învinși. (Socrate, VII, 41).

CAPITOLUL XII

DESPRE ÎNVINGEREA BARBARILOR

După aceste întîmplări a apărut iarăși chestiunea alegerii de episcop împotriva romanilor, se pregăteau să invadeze ținuturile romanilor. Auzind despre acestea, împăratul a încredințat, ca de obicei, lui Dumnezeu, această grijă și, ocupat cu rugăciunile, a obținut ceea ce a cerut. Căci trebuie povestit ce s-a întîmplat barbarilor. Conducătorul lor, numit Rugas, a murit lovit de trăsnet, iar ciuma care a urmat a nimicit cea mai mare parte dintre oamenii lui. Și n-a fost de ajuns aceasta, căci căzînd foc din cer i-a ars pe toți cei care rămăseseră. Aceste întîmplări le-au adus barbarilor o mare frică, nu numai fiindcă îndrăzniseră să ridice armele contra puternicului popor roman, dar și fiindcă vedeau că acesta e ajutat de puterea lui Dumnezeu. Atunci episcopul Proclu, ținînd în Biserică o predică despre profeția lui Iezechiel în legătură cu mîntuirea, a fost lăudat de toți cei care l-au ascultat. Cuvintele profeției sînt acestea : *«Și tu, fiul omului, proorocește împotriva prințului Gog, a lui Meșec și Tubal îi pedepsesc cu moarte și cu revărsare de sînge. Potop de ploaie, grindină de piatră, foc și pucioasă voi revărsa asupra lor și asupra tuturor care sînt cu ei» (Iezechiel, 38, 2, 22).* Și puțin mai jos : *«Și vor ști că Eu sînt Domnul»*. (Socrate, VII, 47).

CAPITOLUL XIII

CUM FIICA LUI TEODOSIE S-A UNIT CU VALENTINIAN

Împăratului, pentru blîndețea sa, Dumnezeu i-a adus și alte multe bucurii, dintre care una este următoarea. El avea de la Eudoxia o fiică numită tot Eudoxia. Pe aceasta a cerut-o de soție Valentinian, văr al lui și de el făcut împărat al părții de Apus. Teodosie a acceptat și se gîndea

ca nunta să fie celebrată într-o localitate la mijlocul drumului. S-a stabilit să vină amîndoi la Tesalonic. Dar între timp Valentinian l-a anunțat pe Teodosie să nu se obosească, pentru că va veni el la Constantinopol. Și, după ce a întărit părțile Hesperiei, a venit pentru nuntă la Constantinopol. Aceasta s-a celebrat sub consulatul lui Isidor și Senator. (An. 436), iar după nuntă el s-a întors cu soția sa în Apus. (Socrate, VII, 43).

CAPITOLUL XIV

CUM A FOST ADUS LA CONSTANTINOPOL TRUPUL LUI IOAN

Nu mult mai tîrziu, episcopul Proclu i-a readus în Biserică pe cei ce se despărțiseră din cauza depunerii lui Ioan. În acest chip le-a alinat mîhnirea prin înțelepciunea sa. Căci la porunca împăratului a adus înapoi la Constantinopol trupul lui Ioan, înmormîntat în Cumana, în al treizeci și cincilea an după ce fusese depus și, după ce l-a expus publicului, l-a reînmormîntat cu multă cinste în biserica Apostolilor. Aceasta s-a petrecut în al șaisprezecelea consulat al lui Teodosie (An. 438) în ziua de șaptesprezece a lunii ianuarie. (Socrate, VII, 44).

Și Paul, episcopul novațienilor, a murit în timpul aceluiași consulat, în ziua de douăzeci iulie. Cît a fost bolnav nici dieta prescrisă n-a neglijat-o, nici predicile obișnuite nu le-a trecut cu vederea. Și cînd era aproape de moarte, a chemat pe toți clericii și le-a spus : Gîndiți-vă să alegeți episcop cît sînt în viață, ca să nu se mai producă tulburări în Biserica noastră. Cei de față dîndu-i mandatul să facă mai degrabă el alegerea, Paul a răspuns : Așadar dați-mi mărturie scrisă că veți alege pe cel pe care-l voi hotărî eu. Ei dînd mărturie scrisă și semnînd-o, el a scris pe o hîrtie, punîndu-și și semnătura, numele preotului Marcian. I-a făcut și pe ceilalți preoți să semneze și a încredințat hîrtia lui Marcu, episcopul Bisericii novațiene din Sciția, zicînd : Dacă voi trăi mi-o vei da înapoi, dar dacă voi muri veți găsi în ea cine trebuie să fie ales. La trei zile după moartea acestuia, deschizînd hîrtia și găsind numele lui Marcian, au lăudat alegerea și au trimis fără întîrziere încunoștiințare lui Marcian în Tiberiada Frigiei, unde locuia atunci. Și luîndu-l, l-au dus în prima zi a aceleiași luni și l-au făcut episcop. (Socrate, VII, 45).

CAPITOLUL XV

CUM A PLECAT LA IERUSALIM EUDOXIA, SOŢIA ÎMPĂRATULUI

Împăratul Teodosie a mulţumit lui Dumnezeu pentru binefacerile primite, făcînd juruinţe lui Hristos cu cele mai multe onoruri şi şi-a trimis pe soţia sa, Eudoxia, la Ierusalim. Căci această juruinţă şi-o făcuse şi ea, dacă-şi va vedea căsătorită fiica. Ea, şi la dus şi la întors, a vizitat cu cinstiri deosebite atît bisericile din Ierusalim, cît şi pe cele din oraşele prin care a trecut. (Socrate, VII, 46).

CAPITOLUL XVI

PROCLU, CU AUTORITATEA SA, A FĂCUT PE SENATORUL TALASIE EPISCOP AL CEZAREII CAPADOCIEI

Proclu, episcop în acel timp, în al şaptesprezecelea consulat al împăratului Teodosie (An. 439) a săvîrşit o minunată lucrare, pe care n-a îndeplinit-o nici unul din episcopii de mai înainte. Căci după ce a murit Firmus, episcopul Cezareii Capadociei, au venit delegaţi din Cezareea să ceară episcop. Şi pe cînd el se gîndea pe cine trebuia să li-l rînduiască, s-a întîmplat să vină la el să-l salute în ziua sabatului toţi senatorii. Între aceştia era şi Talasie, care avea demnitatea de prefect al Iliricului şi, fiindcă mergea zvonul că era să fie numit prefect al Orientului, printr-o delegaţie Proclu i-a cerut ca în loc de prefectură să primească episcopatul Cezareii.

Acestea se petreceau în acel timp în Biserică. Dar noi aici facem sfîrşit Istoriei, rugîndu-ne ca toate Bisericile să fie cîrmuite în pace. Noi aşadar, prea sfinţite om al lui Dumnezeu, Teodore, am îndeplinit porunca ta, punînd sfîrşit *Istoriei* în al doilea an al celei de a trei sute cincea olimpiade, în al şaptesprezecelea consulat al împăratului Teodosie. (Socrate, VII, 47).

CUPRINS

Cuvînt înainte 5
Introducere 7
Prefața autorului 25
Cartea I 27
Cartea a II-a 81
Cartea a III-a 111
Cartea a IV-a 129
Cartea a V-a 164
Cartea a VI-a 220
Cartea a VII-a 265
Cartea a VIII-a 315
Cartea a IX-a 338
Cartea a X-a 392
Cartea a XI-a 422
Cartea a XII-a 438

